VINCAS MYKOLAITIS-PUTINAS

Dienoraštis

1938–1945

Vincas Mykolaitis-Putinas

DIENORAŠTIS

1938–1945

LIETUVIŲ LITERATŪROS IR TAUTOSAKOS INSTITUTAS

2022

Knygos leidimą parėmė

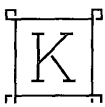

Projekto vadovas Gytis Vaškelis
Sudarytoja Virgilija Stonytė
Įvadinio straipsnio autorius dr. Manfredas Žvirgždas
Komentarų autoriai: doc. dr. Norbertas Černiauskas,
Virgilija Stonytė, dr. Manfredas Žvirgždas

Recenzentai: dr. Gediminas Mikelaitis, habil. dr. Jūratė Sprindytė

Redaktorė Danutė Kalinauskaitė
Santrauką vertė Diana Bartkutė Barnard
Knygos dailininkas Rokas Gelažius
Asmenvardžių rodyklę sudarė Virgilija Stonytė

Viršelyje – Vincas Mykolaitis-Putinas 1938 m. gruodžio 31 d.
Lietuvos radiofone Kaune, LLTI biblioteka

© Virgilija Stonytė, sudarymas, 2022
© Manfredas Žvirgždas, įvadinis straipsnis, 2022
© Norbertas Černiauskas, Virgilija Stonytė, Manfredas Žvirgždas, komentarai, 2022
© Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2022
ISBN 978-609-425-321-8

Turinys

Sudarytojos žodis ... 7

MANFREDAS ŽVIRGŽDAS.
„Apie mus visus slankioja mirties šešėliai“:
neramių laikų dienoraštis ... 9

VINCAS MYKOLAITIS-PUTINAS
Dienoraštis ... 45

Redakcinės pastabos ... 409
Komentarų santrumpos ... 410
Summary ... 411
Asmenvardžių rodyklė ... 415

Sudarytojos žodis

Vinco Mykolaičio-Putino (1893–1967) dienoraščio atradimas buvo man pačiai gana netikėtas.

Nutrūkus Vandos Zaborskaitės (1922–2010) gyvenimo siūlui, ėmiausi tvarkyti nemažą ir įvairų profesorės archyvą, nes esu Jos augintinė ir pagrindinė turto paveldėtoja pagal testamentą. Spintelėje, ant kurios stovėjo patefonas ir kurioje buvo laikomos plokštelės, nuotraukos ir jų albumai bei šiek tiek knygų, radau keistą paketą. Kažkas sunkaus buvo suvyniota į juodą popierių polietileniniame maišelyje, perrištame virvute. Kai išvyniojau, pamačiau du labai storus sąsiuvinius, vieną iš jų aplenktą gelsvu plonu popieriumi. Vis dar nesupratau, ką laikau rankose. Atvertusi pirmąjį sąsiuvinį išvydau įdėtą pusę standartinio popieriaus lapo, kuriame mašinraščiu užrašyta: „SAUGOTI! SKELBTI LEIDŽIAMA 2oom. sausio mėn. 6 d." Ir tik perskaičiusi Putino ranka įrašytą „Mano dienoraštis", susivokiau. Apstulbau. Nes dienoraščių namuose neturėjo būti.

Iš pokalbių su Mama žinojau tokius užrašus esant. Kai Ji pasakojosi savo ir Mykolaičio, poeto, dėstytojo, vėliau kolegos ir bičiulio, santykių istoriją, minėjo, kad Irena Kostkevičiūtė Jai buvo davusi paskaityti Putino dienoraščius. Juose Mama radusi įrašų, kuriuose minimas ir judviejų, gimnazistės ir poeto, susirašinėjimas. Kai ką iš tų įrašų atmintinai pacitavo. Mums apie tai kalbantis, paklausiau, kur dabar yra tie dienoraščiai. Mama atsakė grąžinusi juos Kostkevičiūtei. Tikėjau tuo. Kodėl būtų turėjusi meluoti? Niekada to nedarė. Todėl ir šiandien nesuprantu, kaip nutiko, jog radau tuos sąsiuvinius namuose. Abi juos užmiršo? Atsakymo nežinau.

Mykolaičio-Putino dienoraštis, apimantis 1938–1945 metus, rašytas „Spaudos fondo" leistuose sąsiuviniuose kietais gražiai margais viršeliais. Kiekvieno sąsiuvinio pirmame viršelyje yra šviesi „Spaudos fondo" įklija užrašui. Jose poeto ranka pieštuku pažymėti sąsiuvinių numeriai: I ir II. Abiejų sąsiuvinių puslapiai Mykolaičio numeruoti. Pirmame yra 486, an-

trame 504 prirašyti puslapiai. Kokiu rašalu rašomas dienoraščio tekstas, tokiu žymimi ir puslapių numeriai. II sąsiuvinio pabaigos įrašų puslapiai, prasidedantys 1945 metais, numeruojami vėl nuo pirmo puslapio. Bendras šio sąsiuvinio puslapių skaičius, tęsiant ankstesniąją numeraciją iki paskutinių įrašų, pieštuku surašytas Kostkevičiūtės ranka. Dienoraštis rašomas abiejose lapo pusėse, palikus paraštes.

Šis dienoraštis ilgai buvo Irenos Kostkevičiūtės, Vinco Mykolaičio-Putino mūzos-bičiulės, rašytojo kūrybinio palikimo tvarkytojos ir rengėjos, nuosavybė (Mykolaičio valia). Kadangi literatūros tyrinėtoja rinko medžiagą poeto kūrybinei biografijai, abiejuose sąsiuviniuose esama nemaža Kostkevičiūtės skaitymo ženklų: pastabų ir pabraukimų pieštuku. Paraštėse pabraukimų yra daug, tekste jų mažai. Pastabos rašytos tik paraštėse. Dienoraščio komentaruose aptariamos tik pastabos.

Šis dienoraštis visas publikuojamas pirmą kartą, tekstas skelbiamas be kupiūrų, praleistos tik neįskaitomos užštrichuotos vietos, kurių, nepaisant pastangų, nepavyko rekonstruoti. Jau rengiant knygą kelios vietos buvo pacituotos Norberto Černiausko knygoje 1940. *Paskutinė Lietuvos vasara* (Vilnius: Aukso žuvys, 2021), kitos anksčiau cituotos pastraipos nurodomos išnašose.

Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje saugomi keli šio Dienoraščio (1938–1945) egzemplioriai: mašinraštis (VUB RS, F301-26, B. m. 423 lapai) ir dvi jo kopijos (VUB RS, F301-27, B. m. 423+423 lapai) perspausdinti ir perduoti saugoti Irenos Kostkevičiūtės. Taip pat jos perduoti ir saugomi 1961–1963 m. Dienoraščio I ir II sąsiuviniai – autogr. eroskopija, mašinraštis per kalkę bei 1964–1967 m. mašinraštis per kalkę (VUB RS, F301-28, B. m. 188+67+34 lap.). Šie dokumentai iki 2041 m. paveldėtojų valia dabar neprieinami. Vėlyvieji 1961–1967 m. dienoraščiai yra Stasio Lipskio parengti atskira knyga 2013 m. (Vincas Mykolaitis-Putinas, *Dienoraščiai: Rašytojo paskutiniųjų gyvenimo metų (1961–1967) užrašai*, Vilnius: Žuvėdra, 2013, 178 p.), tačiau publikacijos pobūdis neleidžia susidaryti aiškesnio vaizdo nei dėl medžiagos imties, nei dėl tekstų pateikimo principų.

VIRGILIJA STONYTĖ

MANFREDAS ŽVIRGŽDAS

„Apie mus visus slankioja mirties šešėliai“: neramių laikų dienoraštis

> Lietuva stovi ant bedugnės krašto. Apie mus visus slankioja mirties šešėliai. Kur mes einame, ko mes laukiame? Šiurpus siaubas kyla krūtinėje, kai tik imi mąstyti apie šių dienų gyvenimą ir šiurpias rytdienos galimybes.
>
> Iš Vinco Mykolaičio-Putino dienoraščio, 1944 12 31

Savivokos dokumentai

XX a. vidurio literatūros repertuaras išsiskiria egodokumentinių tekstų (laiškų, memuarų, dienoraščių, autobiografinių pasakojimų) gausa. Vis tvirčiau veržiantis totalitarizmo gniaužtams, ne tik rašytojai, bet ir daug sąmoningų piliečių, net ir tų, kurie iki tol nebuvo griebęsi plunksnos, karštligiškai fiksavo tai, kas vyko aplink juos, savo vidinius sukrėtimus, dvejones bei lūkesčius. Pavojingais laikais, kai niekas nebuvo tikras dėl rytdienos, staiga užsimota apibrėžti savo santykį su epocha, įsisąmoninta autorefleksijos svarba. Vis dar veikė pagarbos užrašytam žodžiui tradicija ir instinktyviai jausta, kad reikia paskubomis raštu įamžinti tai, ko rytoj gali nebelikti, nors kiekvienas įrašas okupacinių jėgų galėjo būti panaudotas kaip įkaltis.

Dienoraščių privačios istorijos papildo „didįjį pasakojimą“, leidžia kai kuriuos veikiančiuosius asmenis, patį diaristą (dienoraščio autorių-pasakotoją) ir veiksmo sceną apžiūrėti iš labai arti, tegul ir pro subjektyviai nuspalvintus akinius. Sudėtingiausiomis sąlygomis egzistencinius liudijimus rašė tremtiniai, geto kaliniai, pokario partizanai; dienoraštis ne vienam buvo paminklas, įprasminęs tragiškai susiklosčiusį gyvenimą.

Reikšmingos įvairių socialinių sluoksnių ir skirtingos patirties diaristų įamžintos mikroistorinės perspektyvos; savo poziciją kristalizavo viešieji intelektualai, to laiko autoritetai, veikę amžininkų apsisprendimus, formavę kelių kartų moralinį stuburą.

Atsiversdami net ir žymaus, literatūros istorijoje kanoninį statusą įgijusio autoriaus dienoraštį neretai patiriame graužatį – susiduriame su tekstais, kurie pas mus atkeliauja tarsi kontrabandininkų maršrutais; jie skirti ne mums, nors kantriai saugoti, dešimtmečiais gulėję patikimose slėptuvėse, pasiekę mūsų laikus „nukenksminti", be nepatogių užuominų, neretai paties autoriaus ranka iščenzūruoti. Galbūt dienoraščio rašytojas retkarčiais pamąstydavo apie adresatą, nes bet koks literatūrinis tekstas yra dialogas, tegul ir su tariamu ateities ekspertu, prieš kurį tenka teisintis. Itin reti atvejai, kai diaristas gali rašyti dienoraštį kelis dešimtmečius be pertrūkių. Pokario Lietuvoje, totalinės kontrolės ir „pavergto proto" sąlygomis bet koks propagandos chore išsiskiriantis balsas, asmeniškas santykis su istorija reiškė iššūkį represyviam režimui.

Vincas Mykolaitis-Putinas – centrinė figūra XX a. vidurio lietuvių literatūros scenoje, o dramatiškų virsmų ir kataklizmų laikotarpis – svarbi jo kūrybinės biografijos takoskyra, kai rašytojas kelis sykius turėjo persvarstyti savo viešuosius įvaizdžius ir vaidmenis. Pirmieji dienoraščio įrašai siekia 1938 m. pradžią, kai diaristas jau buvo visuotinai pripažintas klasikas, pasaulietišką, liberalią pasaulėžiūrą pasirinkęs Vakarų estetikos ir lietuvių kultūros žinovas, pasiekęs kūrybinės brandos viršūnes, kurias žymėjo romanai *Altorių šešėly* (1932-1933) ir *Krizė* (1937), etapinis eilėraščių rinkinys *Keliai ir kryžkeliai* (1936), paskaitos universitete, ilgametė *Židinio* žurnalo redagavimo patirtis ir studijos *Naujoji lietuvių literatūra* pirmasis tomas (1936).

Rašytojo dienoraštis – vienas iš daugelio ir kartu išskirtinis tokio žanro dokumentas. Tai labai diskretiškas ir atsitiktinių faktų mozaiką primenantis tekstas: lakoniškai ir daugiausia teigiamai charakterizuoti amžininkai ir pakeleiviai, tarsi lanku apeinamos žmonių silpnybės ir paklydimai, nutylimi ginčai su bičiuliais kūrėjais ir profesoriais, tačiau daug dėmesio skirta gatvėje nugirstoms politinio pobūdžio paskaloms, anekdotams, nelegalioms proklamacijoms, slapta klausomo radijo pranešimams. Ano meto visuomenėje dėl patikimos informacijos trūkumo buvo paplitę daug gandų bei ateities spėjimų, ir poetas kartais pasiduodavo pagundai

juos cituoti su pašaipa ir ironija, tačiau pats nenusileido iki gandonešių lygmens. Kūrybos tyrinėtojai džiūgaus aptikę argumentų, pagrindžiančių autoriaus valią, užuominų apie pirmuosius eilėraščio įkvėpimo impulsus, idėjų, kurios vėliau bus panaudotos viešuose pareiškimuose, nuskambės visai kituose kontekstuose. Tai parodo, kad prie šių sau pačiam rašytų sąsiuvinių rašytojas nuolat grįždavo, pasitikrindavo kai kurių teiginių galiojimo ribas.

Dienoraštis išryškina poetą kamavusias moralines dilemas, kritiškumą sau, pesimizmą, kartais naivų nesiorientavimą situacijoje, liguistą uždarumą. Nesvetimas jam ir fatalizmas, apibendrintas pamėgtu suvalkietišku priežodžiu: „Gyvenk laimėje, galvok apie nelaimę."[1] Karo metais profesorių Mykolaitį pažinęs Alfonsas Nyka-Niliūnas apibūdino jį kaip „vidinį emigrantą", kurio konfliktų laukas apsiribojo vidiniu pasauliu[2]. Kita vertus, jis senatvėje buvo pradėjęs rašyti atsiminimus, postalininio „atlydžio" laikais parengė autobiografiją, ypač akcentuodavo, kad skaitytojai neturėtų painiotis tarp *Altorių šešėly* protagonisto Liudo Vasario ir realaus autoriaus[3]. Autentiškos patirtys, kronikiniai faktai, net stropiai registruojami klimato pokyčiai dienoraštyje tarsi rungiasi su savistabos atkarpomis.

Viešasis poeto įvaizdis

Dienoraštis patvirtina tai, ką anksčiau žinojome apie rašytoją – jis visą laiką sugebėjo išlikti viešojo gyvenimo scenoje, niekada nebuvo nustumtas ir pats nepasitraukė į pakraštį. Tai išsami medžiaga psichologinėms studijoms apie totalitarizmo laikų inteligentijos laikyseną.

Paskutinėmis karo veiksmų Europoje dienomis Mykolaičio-Putino dienoraštinė introspekcija staigiai nutrūko, – nepalikta jokio apibendri-

[1] Emilijos Kvedaraitės-Mykolaitienės atsiminimai, in: *Atsiminimai apie Vincą Mykolaitį-Putiną*, parengė Donata Mitaitė, Vilnius: Vaga, 1992, p. 200.

[2] Alfonsas Nyka-Niliūnas, „Putinas gyvenimo ir kūrybos prieštarose", in: Idem, *Temos ir variacijos: Literatūra, kritika, polemika*, sudarė Saulius Žukas, Vilnius: Baltos lankos, 1996, p. 43.

[3] Sovietmečiu Mykolaitis-Putinas buvo priverstas daug ką nutylėti, nugramzdinti į užmarštį, todėl menkino savo vaidmenį ikisovietiniu laikotarpiu, pabrėždamas asocialų, kone mizantropišką charakterį ir tarsi ignoruodamas biografijos prieštaras: „Aš maža dalyvavau visuomeninėj veikloj, nemėgau politikos, partijų, susirinkimų, posėdžių. Jei kur ir dalyvavau, tai laikiausi pasyviai" (Vincas Mykolaitis-Putinas, „Atsiminimai", in: Idem, *Raštai*, t. 7, Vilnius: Vaga, 1968, p. 279).

nančio įrašo. Po kurio laiko rašytoją išsikvietęs vienas nuožmiausių sovietinių pareigūnų Kazys Preikšas vartė vokietmečiu išleistą eilėraščių rinkinį *Rūsčios dienos* ir šiurkščiai tardė: „Su kuo jūs, profesoriau Mykolaiti, – su mumis ar prieš mus?“[4] Poetas Putinas nebegalėjo likti saugiame vidinės emigracijos prieglobstyje, turėjo iš naujo įrodinėti lojalumą, o profesorius Mykolaitis, net ir praradęs (1946 m. vasarį) Literatūros instituto direktoriaus postą, vis dėlto išlaikė mokslininko ir rašytojo reputaciją, jam buvo duota laiko „persiorientuoti“, jis tapo gerbiamu sovietiniu dėstytoju su automobiliu, poilsiaviete Kačerginėje ir nerašytomis saugumo garantijomis. Pasak aktyvaus anuometinio ideologinio lauko veikėjo Kosto Korsako, „[s]udėtingomis politinėmis pokario sąlygomis išsaugoti V. Mykolaitį universitete buvo nelengva – čia Sniečkaus nuopelnas“[5].

Aukščiausiai partinei vadovybei laisvėje veikiantis ir aktyvus poetas buvo reikšmingas kaip kultūrinės „normalizacijos“ simbolinė figūra, geriau už bet kokią propagandą įrodanti sovietinės pasaulėžiūros pergalę tarp maištingiausios visuomenės dalies – inteligentų, tapusi efektyviu jauku, viliojusiu išeivių akademikus grįžti į paliktą tėviškę. Daug lėmė ir paties Mykolaičio laikysena – vieša atgaila ir ankstesnės kūrybos išsižadėjimas[6].

Iš dienoraščio aiškėja, kad jis suprato jam užkrautą svyruojančio, bet sistemai lojalaus inteligento vaidmenį, sutiko (nors ir nenoromis) su žeminančiomis „persiauklėjimo“ sąlygomis ir siekė daryti viską, kad išlaikytų kūrybinės autonomijos likučius. Susitaikęs su cenzūruojamo ir kontroliuojamo, bet oficialiam kanonui priklausančio rašytojo statusu, perrašinėjo jaunystės eilėraščius, kuriuose buvo minimas Dievas, tačiau buvo uždraudęs inscenizuoti ir kitaip ideologiškai darkyti prieškariu daug triukšmo sukėlusį romaną *Altorių šešėly*. Vakarų Europoje (Fribūre, Miunchene) išsilavinusiam intelektualui individo laisvės imperatyvas atrodė esminis; menas jam buvo nuo ideologijų nepriklausomo grožio kūryba; būtinybė bendradarbiauti su nehumaniškais režimais kėlė sunkiai slepiamą pasibjaurėjimą.

[4] Juozo Bulavo atsiminimai, in: *Atsiminimai apie Vincą Mykolaitį-Putiną*, p. 377.

[5] Kosto Korsako atsiminimai, in: *Ibid.*, p. 312.

[6] „Aš štai kuone baigdamas savo gyvenimą, vis dėlto jaučiuos nieko iš tiesų verto, nieko tikrai gero mūsų literatūrai ir mūsų tautai berods nedavęs“ („Tarybų Lietuvos rašytojų visuotinis susirinkimas“ [1946 m. spalio 1–2 d.], in: *Rašytojas pokario metais:* Dokumentų rinkinys, sudarė Laima Arnatkevičiūtė ir kt., Vilnius: Vaga, 1991, p. 101).

Skaitant karo metų dienoraštį galima pastebėti staigius pasaulėžiūros lūžius, gebėjimą prisitaikyti, net moralinio autoriteto staigų nuvertėjimą. Pirmojo sovietmečio laikotarpiu (1940–1941) poetas nuoširdžiai siekė suartėti su naujuoju režimu, saugodamasis viešų pasisakymų, dėl kurių vėliau reikėtų teisintis. Vokietmečiu jis vėlgi nuoširdžiai smerkė bolševikų nusikaltimus ir rūpinosi kultūrine lietuvių gyvastimi agresyvios germanizacijos apsuptyje. 1944 m. vasarą, neišvengiamai artėjant antrajai sovietizacijai, naiviai tikėjosi stebuklo: lyg tolimas miražas jo vaizduotėje atgijo provincijoje sklidę gandai apie kažkur Vilniuje jau plazdančias anglų ir amerikiečių vėliavas; pagal dienoraščio įrašus galima aiškiai atsekti datas, kai jis keitė požiūrio tašką, perbėgo į priešininkų stovyklą. Pokariu amžininkų liudijimuose Mykolaitis-Putinas iškildavo kaip pražuvusio tarpukario Lietuvos laikotarpio kultūros reliktas, svetimas sovietiniam režimui[7], mojavęs iš savo namų Vilniuje, Tauro gatvėje, balkono į Lukiškių kalėjimą varomų „liaudies priešų" kolonoms. Tačiau kartu jis prisimenamas ir kaip sužeisto pasaulėvaizdžio poetas[8], priverstas kurti šablonines odes komunistų partijai rinkinyje *Sveikinu žemę* (1950), klasių kovos argumentais grįsti tautinio išsivadavimo sąjūdžio koncepciją romane *Sukilėliai* (1956).

Dienoraštyje Mykolaitis-Putinas atskleidė kelias savo asmenybės puses – prisistatė kaip reikšmingą simbolinį kapitalą sukaupęs rašytojas, kamuojamas nesibaigiančių kūrybinių krizių, sau pačiam liguistai reiklus mokslininkas ir savo autoritetą išnaudojantis akademinių institucijų organizatorius, rizikingais laikais didžiulę atsakomybę prisiėmęs viešojo kultūrinio gyvenimo iniciatorius, galų gale kaip jautrus, savo egzistencinį trapumą reflektuojantis ir dėl visos bendruomenės likimo susisielojęs pilietis.

1938–1945 m. laikotarpis jo biografijoje – viešojo reiškimosi laikas: Mykolaičio-Putino žodis įgijo sprendžiamąją galią, nors pats dienoraščio adresantas tvirtino visaip bandęs išvengti jam priskiriamų pareigų, kratęsis aukštų postų, manęs, jog yra nevertas premijų. Kasdieniuose užrašuose daug laiko ženklų – gerokai daugiau, nei galėtume tikėtis iš uždaro poeto. Kita vertus, lemtingais momentais (kurie Lietuvą dažnai ištikdavo vasaros atostogų metu) Mykolaitis-Putinas buvo linkęs pasišalinti iš viešojo gyvenimo scenos į kokį nors ramų užkampį, mokėdavo išlaukti, atidžiai sekė politinio klimato prognozes.

[7] Vytauto Kubiliaus atsiminimai, in: *Atsiminimai apie Vincą Mykolaitį-Putiną*, p. 387.
[8] Viktorija Daujotytė, *Putinas: Pasaulėvaizdžio kontūrai*, Vilnius: Tyto alba, 2003, p. 17.

Politinių kataklizmų šešėlyje

Politiniai įvykiai viešuosius intelektualus tarsi savaime įtraukdavo į organizuotas grupuotes, priversdavo besąlygiškai apsispręsti. Kartais į staigias permainas Mykolaitis-Putinas reaguodavo labai žmogiškai, nesidrovėjo demonstruoti širdgėlos ar euforijos. Teritoriniai Lietuvos praradimai ir netikėtos pergalės jį veikė beveik fiziškai, kaip tautos kūno dalies amputacija arba kaip staigus pagijimas po sunkios ligos. Lietuva poetui lyg romantizmo laikų tautinio sąjūdžio aktyvistui buvo pirmiausia geografinė realybė – kintanti, dalijama, lengvai pereinanti stipresniems priešininkams; tautos likimas aiškiai susijęs su iš protėvių paveldėtos žemės lemtimi; tas, kuris nuo gimtosios žemės atitrūksta, jo supratimu, netenka savasties. 1939 m. kovą, paskelbus, kad nacių Vokietija atplėšė nuo Lietuvos Klaipėdos kraštą, profesorius Mykolaitis-Putinas Kaune, Vytauto Didžiojo universiteto auditorijoje, nesutramdė emocijų ir pravirko per paskaitą kartu su studentais nagrinėdamas Stasio Šalkauskio veikalą *Lietuvių tauta ir jos ugdymas*, turbūt pajutęs, kad senosios nacionalinės tapatybės prielaidos remiasi jau nebegaliojančiais pagrindais (1939 03 22)[9]. Į kultūrologinių problemų lauką įsiveržė brutali istorija, akimirksniu išsklaidžiusi optimistines tautinio sąjūdžio laikų geopolitikos vizijas.

Priešinga emocija – entuziazmas užvaldė poetą 1939 m. rudenį neatsitraukiant nuo radijo imtuvo ir gaudant žinias apie Vilnių, SSRS atplėštą nuo dviem frontais palaužtos Lenkijos ir perduotą Lietuvai. Mykolaitis-Putinas, gerai išmanęs politikos virtuvę, suvokė, kad niekas negaunama už dyką, nerimavo dėl to, kad viešai neskelbiama, kiek Lietuva turėsianti priimti sovietų kariuomenės, tačiau jo kartos sąmonę persmelkęs Vilniaus kaip tautai pažadėtojo miesto mitas temdė visas abejones. Poetas, mąstydamas apie aktualijas, dienoraštyje Lietuvos likimą siejo su ginčo dėl miesto sprendimu: „Šį kartą Vilniaus Lietuva neatiduos ir nepraras. Jei žūsim, tai žūsim kartu. Bet ta kombinacija su sovietais kol kas mums atrodo naudingiausia“ (1939 10 29).

Mykolaitis-Putinas ir ankstesniais laikais nevengė formuluoti poziciją aktualiais klausimais: 1935 m. rudenį, atidarydamas metinį Lietuvių rašytojų draugijos suvažiavimą, pasakė iš esmės politinę kalbą, minėjo tiek

[9] Cituojant šioje knygoje publikuojamo dienoraščio atkarpas ar nurodant jame minimus faktus pateikiama įrašo data.

nacių Rytprūsiuose persekiojamą Vydūną, tiek savos valdžios numalšintą Suvalkijos ūkininkų maištą, primindamas kolegoms visuomeninio idealizmo pareigą[10]. Vadovavimo katalikiškos pakraipos intelektualiam žurnalui *Židinys* laikais (1924–1932) jis buvo lojalus kultūrinį gyvenimą suaktyvinti žadėjusiems tautininkams, 1938 m. redagavo plataus intelektualinio akiračio literatūrinį žurnalą *Dienovidis*, kuriame vienijosi skirtingų pakraipų literatai, laukiantys socialinio gyvenimo permainų, – nuo Antano Vaičiulaičio iki Antano Venclovos. Atrodo, kad jis buvo tapęs ideologiškai neutralia, kompromisine figūra, nors pats neturėjo iliuzijų nei dėl komunistų, nei dėl klerikalų tikrųjų ketinimų. 1938 m. gavo „Sakalo" leidyklos premiją už tezinį romaną *Krizė*, o tuo metu sparčiai kairėjęs Liudas Gira pareiškė, kad Mykolaitis esąs pirmas lietuvių rašytojas, taip aiškiai stojęs tautininkų pusėn (1938 01 17). Dėl savo siekio išlaikyti objektyvią distanciją rašytojas nesijautė savas tarp vis labiau poliarizuotų ideologinių grupių, nors buvo kviečiamas ekspertu ir arbitru į vertinimo komisijas, lankydavosi ministrų priimamuosiuose, atlikdavo reprezentacines pareigas susitikimuose su užsienio rašytojais.

Visą laiką sukdamasis greta valdančiojo elito, niekaip neišsivaduodamas iš politinių patronų šešėlio[11], Mykolaitis-Putinas vis dėlto skeptiškai vertino prezidento Antano Smetonos pastangas desperatiškai palaikyti „tautos vado" kultą ar stiprinti kariuomenę tuo metu, kai karo pabūklai ėmė griaudėti jau visai netoli Lietuvos. Mykolaitis svarstė apie valstybės biudžeto perskirstymą, tarsi nujausdamas, kad užuovėjos netenkančiai tautai reikia ruoštis gresiančiai priespaudai: „Milijonus reiktų skirti ne ginklams, kurie mums nenaudingi, bet kultūrai, mulkiams-lietuviams auklėti, šviesti, stiprinti, kad jie žinotų, kas esą ir nesižvalgytų į svetimus kiemus, kur esą ‚geriau gyventi'" (1938 03 21). Tariamąja nuosaka išsakytas reikalavimas virto nebepaguodžiamu dūsavimu galutinės Lietuvos okupacijos išvakarėse: „Ką mums padės visi tankai, aeroplanai, priešlėktuviniai pabūklai ir kiti barškalai mus supančių galybių akivaizdoj. Reikėjo

[10] Vincas Mykolaitis-Putinas, *Raštai*, t. 10: *Literatūrinė publicistika*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2007, p. 144–147.

[11] Nyka-Niliūnas gretino Mykolaitį-Putiną su Maironiu ir juos abu laikė dar neišsilaisvinusios tautos poetais, su Putino konservatyvia, pernelyg nuosaikia pasaulėžiūra susiedamas ir vėlyvąsias pastangas derintis prie sovietinės retorikos: jis visada stovėjęs greta režimo, negalėjęs gyventi be karaliaus (Alfonsas Nyka-Niliūnas, *Temos ir variacijos*, p. 54).

lietuvio dvasią ginkluoti, kaimietį sąmoninti ir šviesti, mokyklas statyti" (1940 06 06). Poetui buvo sunku susitaikyti su tuo, kad lietuviai nesugebėjo išnaudoti nepriklausomybės dvidešimtmečio stiprindami kultūros atramas; nedaug vilčių teikė karštakošiškas, ksenofobiškai nusiteikęs provincijos jaunimas. Lietuviškose gimnazijose ir universitetuose išugdyta keliomis Vakarų Europos kalbomis kalbanti jaunųjų intelektualų karta dar atrodė nedrąsi, ne itin matoma, susiliejanti su bendrąja *mulkių* mase.

Pirmuoju sovietmečiu labiausiai stebino ne tiek bolševikinės propagandos prasilenkimas su tikrove, kiek pačių amžininkų greitas „persidažymas", savisaugos padiktuota veidmainystė, tautinės savigarbos stoka ir sunkiai iškovotos valstybės sistemingas niekinimas. Mykolaitis tarpukariu juto vis gilėjančią pasitikėjimo tautininkų valdžia krizę, ir jam nebuvo visai svetimas naivus 1940 m. vasaros entuziazmas – iš dalies nuoširdžias prisitaikymo pastangas vėliau sovietiniai literatūros istorikai aiškino kaip paklusimą dėsningai laiko dvasiai: tuo pervartų laiku rašytojas esą apsisprendė „gyventi ir eiti koja kojon su kartu su savo liaudim, kritiškai pervertinti senuosius idealus ir įsitikinimus, susidomėti naujomis epochos idėjomis"[12].

Jį jaudino (ir neramino) visuotinių pertvarkų teisėtumo klausimas, todėl viešuose 1940–1940 m. bolševikmečio pareiškimuose ragino laikytis įstatymų, žinoma, apeliuodamas į Stalino konstituciją. Akylai stebėdamas degraduojančią ir savo pagrindus naikinančią Lietuvos pilietinę visuomenę, Mykolaitis-Putinas nepajuto, kad ir pats netrukus pasidavė režimo poveikio metodams: jį trumpam apžavėjo naujojo tikėjimo agitatorių gebėjimas efektyviai spustelėti svyruojančią inteligentiją, pažadas sutrupinti dvasinės atrofijos kevalą, o labiausiai džiugino to paties etnoso gyvenamų teritorijų suvienijimas, lietuviškos tvarkos regimybė atgautame Vilniaus krašte: „Vis tiek su kuo kokioj sąjungoj mes būtume, bet lietuviškas žemes turime surinkti ir išsaugoti!" (1940 11 17). Vis dar gyvos tarpukario patriotinės (ar net agresyviai nacionalistinės) ambicijos buvo mėginamos derinti su socialistiniu aktyvizmu. Poetas tebesijautė esąs tautinio sąjūdžio, etnocentrinės valstybės kultūrinio kanono puoselėtojas, jam buvo nesvetimas ir geopolitinis imperializmas, kai sureikšminti teritoriniai laimėjimai, svajota nedelsiant kolonizuoti ir „atlietuvinti" naujas erdves, o konkretūs žmonių rūpesčiai pasitraukė į antrą planą.

[12] Jonas Lankutis, *Vinco Mykolaičio-Putino kūryba*, Vilnius: Vaga, 1986, p. 233.

Vilniaus išskirtinumą lietuvių tautos kolektyvinėje sąmonėje Mykolaitis apmąstė ir vokietmečiu. Senoji Lietuvos sostinė jo vizijoje išryškėjo kaip europinės kultūros riba, miesto bažnyčių, parkų ir paties geografinio išplanavimo refleksijos tapo argumentu, jog okupuotas, bet morališkai nepalaužtas kraštas priklauso Vakarų civilizacijai: „Vilnius Lietuvai duoda labai prasmingą rimties ir kultūringumo bruožą. Lietuva per Vilnių susisieja ne tik su savo praeitim, bet ir su Europos kultūros tradicijomis“ (1944 05 01). 1943 m. lapkričio 28 d. Mykolaitis-Putinas Vilniaus miesto teatre pirmininkavo rašytojų, menininkų ir kultūros veikėjų susirinkimui, priėmusiam nacių Vokietijos karinius planus palaikančią, bet kartu ir lietuvių bendruomenės interesus išreiškiančią deklaraciją: Vilnius esąs ne vien Lietuvos senoji sostinė ir kultūros lopšys, bet ir „paskutinis Vakarų Europos dvasinės atramos punktas prieš barbarišką Maskvą“[13].

Kaip daugelis inteligentų, 1940–1941 m. sovietizacijos laikotarpiu Mykolaitis priešiškiau vertino Vilniaus lenkakalbius autochtonus (su kuriais tiesiogiai susidūrė persikėlęs dėstyti į naujai formuojamą atgautosios sostinės universitetą) nei sąjungininkais laikytus bolševikus, net ir atsikėlusius iš SSRS platybių. Iš dienoraščio galima jausti, kad jis buvo vienas karščiausių Vilniaus akademinio gyvenimo *atlietuvinimo* šalininkų, nejautęs jokių sentimentų šimtametėms Stepono Batoro universiteto tradicijoms. Jis, nauja kryptimi pasukdamas Humanitarinio fakulteto veiklos strategiją, atmetė bet kokius bendradarbiavimo su lenkakalbe akademine inteligentija siūlymus, įžiūrėdamas juose vien pamišėlių kliedesius ir klastą. Jo požiūriu, universitetą toje pervartų situacijoje būtinai reikėjo uždaryti ir performuoti, antraip jis būtų kėlęs pavojų kaip lenkinimo židinys. 1939 m. rudens dienoraštis pilnas antilenkiškų įrašų, nepakantumo tiems, iš kurių perimama aukštojo mokslo institucija. Reikšmingiausią ir archajiškiausią Lietuvos globai atitekusį švietimo židinį tomis radikalios tautų konfrontacijos ir spontaniškų pogromų sąlygomis jis suvokė tiesmukai – kaip valstybinės ideologijos sklaidos įrankį.

Vis dėlto iki tol tik iš tolo mylėtą miestą Mykolaitis netruko prisijaukinti, o išpuolius, kuriuos kurstė į miestą atsikėlusi nacionalistinio įtūžio kupina jaunuomenė, siekė užkardyti. 1940 m. pavasarį Vilniuje jis dalyvavo

[13] Vytautas Kubilius, *Neparklupdyta mūza: Lietuvių literatūra vokietmečiu*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001, p. 134.

„Naujosios Romuvos“ klubo atidaryme, kuriame prasilenkė su kai kuriais čionykščiais intelektualais (Józefu Mackiewiczium, Czesławu Miłoszu), nors suartėjimo ar bent dialogo su nuosaikesniais lenkais (vad. *krajovcais*) nesitikėjo: „Su jais vis tiek nesusiprasime ir bendros kalbos nerasime“ (1940 04 03). Emocinio šaltuko neištirpdė ir Vilniuje nuomoto kambario lenkakalbė šeimininkė, pasigyrusi, jog neseniai perskaitė *Altorių šešėly* vertimą. Pirmuoju bolševikmečiu *klastingi lenkai* Mykolaičiui atrodė pasklidę net komunistų partijos gretose – nuo jų saugantis „reikia pasitikėti Stalino išmintim ir teisinga Partijos politika“ (1941 02 08). Tautinis antagonizmas, net griebiantis kaip argumento propagandinio žargono, neleido suprasti *Kito* kančios ir lūkesčių.

Nuodugnesnė pažintis su *Kitu* įvyko tik kultūrinės edukacijos lygmeniu: skaitydamas fotografo Jano Bułhako rašytą tapytojo Ferdynando Ruszczyco biografiją, poetas iš dalies suvokė lenkų pretenzijų į Vilnių motyvaciją, pripažino lenkų inteligentijos gebėjimą susintetinti ir taikliai apibūdinti tai, kas laikoma tautos dvasia. Ruszczyco menas Mykolaičiui atrodė bent šiek tiek savas, nes dvelkė atpažįstama „čiurlioniška mistika“ (1941 10 06). Meno kalba pasirodė esanti vienintelė, kuria galėjo susikalbėti (bent netiesiogiai) iškilūs antagonizmo traumuotų tautų intelektualai.

Santykį su Lietuvos tautinėmis mažumomis lėmė Mykolaičio-Putino aplinkoje tvyrojęs lingvocentrinis nacionalizmas ir gana plačios asmeninės tolerancijos ribos – dienoraštyje atkreiptas dėmesys į originalius, ekspresyviai „keturvėjiškus“ žydų tautybės studento eilėraščius; už Lietuvos sienų jau atsivėrus Holokausto pragarui, Mykolaitis-Putinas ramiu tonu prognozavo, kad lietuvių literatūroje, kaip ir kitose brandžiose literatūrose, ilgainiui atsiras vietos ir žydų autoriams (1941 01 10). Kita vertus, piktinosi nugirstomis provincijos proletarų antisemitinėmis blevyzgomis: ką kuris iš jų darytų, jei valdžia leistų mušti žydus? (1940 07 10). Plataus filologinio akiračio intelektualui buvo svetima iš Vokietijos sklidusi neapykantos propaganda ir biologinis rasizmas, pasibjaurėjimą kėlė ir nacių teroro metais *Naujojoje Lietuvoje* skelbta Rapolo Mackonio agitacinė apysaka „Srulis Švindelmacheris“; Mykolaitis pats dvejojo, ar verta siųsti tekstus šiam vieninteliam okupacinės cenzūros aprobuotam Vilniaus lietuvių dienraščiui, nors galų gale suveikė argumentas, kad nebūtų kitų galimybių publikuotis.

Karo žiaurumai, žydų suvarymas į getą, baudžiamosios akcijos, gestapo išpuoliai – viskas tarsi praeina pro šalį kaip blogas sapnas, apie kurį

nevalia net dienoraštyje prasitarti. Lietuvių reakcijos į vis stiprėjančią bolševikų grėsmę rašytojui ėmė priminti situaciją neišvengiamos katastrofos išvakarėse, kai protas ramintas tuščiomis viltimis, jog pavyks prisitaikyti, kaip nors išnešti sveiką kailį: „Ar ne taip raminosi ir žydai, kol atsistojo prie duobės krašto?“ (1944 07 23). Iš retorinio sušukimo galima suprasti, kad žinota daugiau, nei išdrįsta paliudyti. Į „pogrindžio profesoriaus“ reputaciją įgijusio Mykolaičio namus ateidavęs tuometinis studentas Eugenijus Matuzevičius prisiminė 1942 m. žiemą ištartus profesoriaus žodžius: „Du paskutiniai šiurpiausi elgesio su žmogumi momentai – deportacija į Sibirą ir žydų akcijos.“[14]

Rašytojas, atvirai pasmerkęs pirmojo bolševizmo piktadarybes rinkiniu *Rūsčios dienos*, apie nacistinio teroro realybę užsiminė tarsi puse lūpų: prie Katedros aikštės Vilniuje žvilgsnį kausto ant stulpo viešai pakartas žmogus (1941 10 31); nuolat tenka gelbėti Vileišių namus, kur įsikūręs Literatūros institutas, nuo Vermachto generolų užmačių juos nusavinti; ypač sukrečia brutalus universiteto uždarymas, kolegos Balio Sruogos suėmimas 1943 m. kovą ir tai, kad inteligentija nesiryžo jo užtarti. Okupacija mokė stojiško išlikimo meno: istorijos kataklizmai įtikino, kad „[t]auta turi būti priaugusi ir subrendusi ne tik nepriklausomybei, bet ir vergovei. Tada ji bus pribrendusi ir amžinybei“ (1942 02 28; ši mintis brandžiajame sovietmetyje pravertė rašant *Sukilėlius*). Mykolaičio akiratyje – savieji, didysis rūpestis – kas didžiųjų galybių kautynėse laukia lietuvių bendruomenės, kurią anksčiau be užuolankų vadino mulkių tauta. Jis dažnai mąstė apie kolektyvinį *mes*, tautą plačiąja, Šalkauskio nurodyta prasme, ir ją kamuojantį kultūrinį skurdą, prisitaikymą, demoralizaciją.

Totalitarinė epocha nuplėšė individualybės bruožus, suniveliavo patirtis ir pasaulėžiūrą. Karas visus tarsi apvilko vienoda gedulo uniforma, panašiai sužeidė, nepagydomai traumavo. Okupacijos sąlygomis švenčiant 1942 m. Kalėdas Mykolaičio namuose Krėvė atsistojo prie stalo sakyti kalbos, prisiminė tarpukarį ir staiga apsiverkė, sukeldamas spontanišką graudulio bangą tarp vyresniosios kartos inteligentų – įjautrinta, įtampos išvarginta kūrėjo sąmonė nesusitaikė su senojo pasaulio griūtimi, karo žiaurumais ir cinizmu. Mykolaitis net klausydamasis mėgstamos Ludwigo van Beethoveno Devintosios simfonijos nebegalėjo sulaikyti ašarų – di-

[14] Eugenijaus Matuzevičiaus atsiminimai, in: *Atsiminimai apie Vincą Mykolaitį-Putiną*, p. 330–331.

dieji meno kūriniai nebeharmonizavo emocijų (1942 12 31)[15]. Apie tai, kad karo brutalumas išbalansavo dvasinę pusiausvyrą, Mykolaitis užsiminė 1942 m. laiške Krėvei, vokietmečiu ne kartą turėjusiam slapstytis nuo gestapo[16]. Dienoraštis ar laiškas patikimam draugui tapo dvasine autoterapija sunkiais laikais – tarsi nejausta demaskavimo grėsmės, nacių režimas buvo pernelyg užimtas karo reikalais ir nerodė intereso kontroliuoti privačius užrašus ir korespondenciją.

Mykolaičiui-Putinui nebūdinga rezistencinė laikysena, atviras heroizmas; kontempliatyvus charakteris saugojo nuo staigių judesių, nepagalvotų žygių. 1944 m. vasarą, sklindant vis neramesnėms žinioms iš fronto, jis išvyko į žmonos tėviškę Gaižiūnus prie Vabalninko ir kelis mėnesius praleido toli nuo bombarduojamų strateginių centrų, jį nežymiai tepalietė Raudonosios armijos invazija; jis turėjo pakankamai laiko apmąstyti savo padėtį istorijos scenoje. Šis Mykolaičio-Putino pasitraukimas iš viešojo gyvenimo scenos neliko nepastebėtas: Juozas Keliuotis jį laikė atgailavimo ženklu – poetas neva išsigandęs, savo valia tapęs iš minios neišsiskiriančia „žemės dulke", demonstravęs krikščionišką romumą ir nuolankumą, kuris jam buvęs nuo mažų dienų įskiepytas ir kunigų seminarijoje sustiprintas[17]. Refleksijų valandomis Mykolaičiui į rankas papuolė senas laikraštis su 1940 m. liaudies seimo, palaidojusio Lietuvos nepriklausomybę, buvusių delegatų pasiteisinimais, kurie sukėlė klausimų pačiam sau: kaip būčiau pasielgęs jų vietoje? Nejaugi būčiau drįsęs išsiskirti iš pritarančio choro? Mykolaitis-Putinas su kartėliu pripažino, kad turbūt būtų balsavęs taip, kai visi (1944 08 29). Savąją epochą jis laikė politinio realizmo triumfo, idealizmo kompromitacijos laikais.

Guosdamasis, kad jau išaugo iš romantiško amžiaus, Putinas atsisakė trauktis į mišką ar leistis į klajones tolyn nuo tėvynės. Tik dienoraščio puslapiuose leido sau prasitarti, ką jautė, ko baiminosi:

---

[15] Poeto sesuo Magdalena, jaunesnės kartos atstovė, kurios atmintyje šis epizodas klaidingai siejosi su Naujųjų 1944-ųjų metų sutiktuvėmis, buvo sukrėsta emocijų proveržio ir to, kad gedulo atmosferai pasidavė net ir nuosaikusis Putinas, kuris šiaip jau buvo sunkiai sugraudinamas: M. M. Mykolaitytė-Slavėnienė, *Putinas mano atsiminimuose*, London: Nida, 1977, p. 381.

[16] „Mes – dviejų karų žmonės – gal ir išliksime fiziškai sveiki, bet dvasinio invalidiškumo jau ir dabar turime nemaža" (Vinco Mykolaičio-Putino laiškas Vincui Krėvei, 1943 08 07, in: Vincas Mykolaitis-Putinas, *Raštai*, t. 10, Vilnius: Vaga, 1969, p. 696).

[17] Juozo Keliuočio atsiminimai, in: *Atsiminimai apie Vincą Mykolaitį-Putiną*, p. 285.

„Išvadavimai" eina vienas po kito, o kilpa apie kaklą veržiasi kaskart ankščiau. Kaskart sunkiau atsikvėpti, daraisi bailus ir užguitas kaip persekiojamas nusikaltėlis. O mūsų nusikaltimas toks, kad norime būti sau žmonės, trokštame laisvės savo dvasiai. Prakeikti laikai visokių priverstinių ideologijų ir išvadavimo šūkiais pridengtų vergovių! (1944 08 08)

Karo rezultatai ne tik nuvylė, – tiesiog kėlė neviltį: vieną totalitarinį režimą keitė kitas, buvę nacių talkininkai rinkosi priešingą stovyklą, nors dar būta vilčių dėl potencialaus JAV konflikto su SSRS. Atsirado besitikinčių, kad komunizmo agitatoriai, giliau įžengę į Vakarų Europą, „sušvelnės", prisitaikys prie vietos papročių, rinksis civilizuotesnius metodus. Šiuo atžvilgiu Mykolaitis laikėsi pesimistinio požiūrio: prognozavo, kad sovietinis komunizmas sieksiąs susijungti su rusiškuoju imperializmu, o Baltijos kraštai šiems gaivalams atiteks kaip gardus ir geidžiamas kąsnis (1944 09 04).

Kelis kartus laiškais įkalbinėtas grįžti į „išvaduotą" Vilnių ir viliotas aukštais postais, poetas delsė: nujautė, kad gali būti persekiojamas už vokietmečiu publikuotus antisovietinius kūrinius, skaudžiai išgyveno žinią, kad jo butą Vilniuje nusiaubė enkavedistai, sunaikinę visą literatūrinį archyvą. Savo karo metų poetine kūryba Mykolaitis-Putinas išreiškė katastrofistines nuotaikas, suprantamas daugumai amžininkų; pasipriešinimą totalitarizmui poetas išgyveno kaip jo visą biografiją kreipiantį metafizinį maištą[18], todėl kurį laiką net ir grįžęs į raudonarmiečių ir jų parankinių prikimštą Vilnių jautėsi drąsus ir nesužeidžiamas.

Apsispręsti grįžti ir legalizuoti savo egzistenciją privertė tautinės ambicijos ir pareigos savajai kultūrai imperatyvas: Vilniuje pokariu esąs svarbus kiekvienas lietuvis, o bet kokia valdžia gali būti sukalbama ir pakenčiama. Ką tik LSSR sostinėje, į Vakarus pasitraukusio Krėvės bute, įsikūręs Mykolaitis dar stengėsi pats sau atrodyti karingas ir principingas: „Tauta ištroškusi laisvės, tai nejaugi mes ją paliksime, išduosime ir šliaužiosime pilvais prieš pavergėjus!" (1944 10 06). Jam norėjosi laikytis atokiai tiek nuo buvusių draugų, tiek nuo režimą aptarnaujančių kairiųjų rašytojų ir užsiimti savo literatūrinio palikimo (kuris naujomis sąlygomis

[18] Irena Kostkevičiūtė, „Putino kūrybos universalizmas", in: *Putinas – gyvenimo ir kūrybos akiračiai*, Vilnius: Vaga, 1996, p. 119.

atrodė smarkiai nuvertėjęs) redagavimu. Tačiau dalyvavo oficialiame Spalio revoliucijos minėjime ir kitose naujos valdžios konsekruotose apeigose, klusniai konspektavo partinių referentų paskaitas, universiteto vadovybės posėdžiuose stebėjo, kaip karjeros pakopomis staigiai kopė iš prieglobsčio Rusijoje grįžę kolegos. Skubiai įsitraukė į klasikų jubiliejų organizavimo rutiną, mėgindamas pateisinti savo vaidmenį peržiūrint kultūros kanoną. Vertė Ivano Krylovo pasakėčias, planavo Žemaitės sukaktuvinių metų renginius, literatūros mokslo straipsniuose plėtojo lyginamuosius metodus, apvilkęs juos „tautų draugystės" šūkiais. Jautė, kad likimas kabo ant siūlo ir jokie praeities nuopelnai nebėra patikimas ramstis – egzistencijos maršrutas priklausė nebe nuo jo valios: „Ir to, ko netekau, ir to, ką turiu, gal netrukus man jau nebereikės" (1945 01 06).

Dienoraštis nutrūko 1945 m. balandžio gale, pasiekus žiniai, kad iš visų pusių apsuptoje Vokietijoje, prie Torgau, susitiko sąjungininkų SSRS ir JAV kariuomenės. Istorijos žiedas užsivėrė, nebeliko laisvės laviravimui ir pasirinkimo galimybių – visą pasaulėžiūros sistemą teko apversti aukštyn kojom, o sąsiuvinius su dienoraščiu giliai paslėpti.

Humanitarinės erdvės sauga

1940 m. vasarį, dar iki galutinės krašto sovietizacijos, Mykolaitis-Putinas, tuo metu kelioms dienoms per savaitę atvykdavęs skaityti paskaitų iš Kauno į Vilnių, staigiai iškilo akademinėje hierarchijoje, buvo išrinktas naujai formuojamo Vilniaus universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto dekanu vietoje anksčiau į šias pareigas Švietimo ministerijos nepatvirtinto Vinco Krėvės. Tautininkams prof. Mykolaitis atrodė priimtinas kaip nuosaikus tarpininkas, lengvai išlaikantis pusiausvyrą tarp kairės ir dešinės stovyklų, į kurias prieš pat Antrojo pasaulinio karo pradžią išsiskirstė didelė intelektualinio elito dalis. Po sovietų invazijos valdžiai vėl prireikė Mykolaičio kaip reprezentatyvios figūros, galinčios atstovauti naujai sukurtai sovietinei respublikai sąjunginėje kultūros dekadoje Maskvoje[19]. 1940 m. rugsėjį atsistatydino iš fakulteto dekano pareigų: nuotaika buvo nerimastinga, tačiau neužtemdyta tragizmo.

1941 m. vasarį prof. Mykolaitis buvo išrinktas naujai įkurtos Mokslų akademijos nariu ir tai traktavo kaip atsarginę išeitį, jei tektų trauktis iš

[19] M. M. Mykolaitytė-Slavėnienė, *op. cit.*, p. 369.

universiteto. Tačiau jau po kelių mėnesių nusivylė ginčais dėl smulkmenų ir kai kurių akademikų akiplėšiškumu (1941 04 10). 1941 m. balandį Mykolaitis buvo paskirtas Akademijai priklausančio Lietuvių literatūros instituto direktoriumi. Greta natūralaus siekio užsitikrinti stabilius egzistencinius pagrindus veikė ir susirūpinimas dėl literatūrinio paveldo apsaugos ir kūrėjų likimo. Jam buvo pavaldūs Vilniaus ir Kauno literatūriniai muziejai (kuriems vadovavo tokios skirtingos asmenybės kaip Kazys Boruta ir Bernardas Brazdžionis), o biudžeto iš pradžių nereikėjo skaičiuoti – sovietų valdžia, sureikšmindama kultūrinę propagandą, siekė papirkti literatus didelėmis algomis ir honorarais. Agitacijai buvo reikalingas meniškai paveikus žodis, ir rašytojai skatinti kuo skubiau parūpinti medžiagos kantatoms, šlovinamiesiems himnams, monumentalioms dramoms. Mykolaitis jautėsi užtemdytas ryškesnių propagandinių šviesulių, tačiau dėl to neprieštaravo – nemėgino vaizduoti politinio atsivertėlio, stengėsi skelbti tik tokius pareiškimus, dėl kurių nebūtų gėda prieš istoriją ir kolegas.

Vokietmečiu akademinė ir edukacinė Mykolaičio karjera buvo nukreipta išimtinai į visaip okupantų varžomos tautos kultūros saugą ir sklaidą. Jis liko vadovauti Lietuvių literatūros institutui, tačiau jo kompetencijos ribos susiaurintos, sumažintas kadrų skaičius, nuo 1942 m. balandžio Mykolaitis paliktas dirbti Literatūros instituto direktoriumi be atlyginimo, o jau netrukus Lietuvių literatūros ir Lietuvių kalbos institutai buvo sujungti, ir šio jungtinio darinio vadovu paskirtas lingvistas prof. Antanas Salys (1942 05 01).

Mykolaitis prisiėmė atsakomybę ne vien už atskirą institutą, bet ir už visą Mokslų akademiją. Vokietmečio pradžioje išvis abejota tokios institucijos perspektyvomis, reikėjo įrodinėti, kad tai ne sovietų ideologinis įrankis, kad tokio pobūdžio įstaigos veikia ir pačioje Vokietijoje. Intelektualai į patyrusį profesorių nukreipė dideles viltis: 1942 m. pradžioje vykusiame Akademijos plenume jis dukart buvo išrinktas pirmininku ir abu kartus atsisakė pareigų, net pagrasinęs visai trauktis iš šios organizacijos (1942 01 15). Vėliau Akademijos pirmininku buvo išrinktas vadovaujamo darbo patirties turėjęs ekonomistas prof. Vladas Jurgutis, tačiau jo kurį laiką nepatvirtino naciams pavaldi tarėjų administracija; Mykolaitis liko vicepirmininku. Kai 1943 m. kovą naciai uždarė daugelį kultūros ir mokslo institucijų, o Jurgutį su kai kuriais kitais akademinio ir administracinio elito atstovais ištrėmė į Štuthofo konclagerį, Mykolaitis jau nebe formaliai,

bet realiai atliko visą vadovaujantį darbą ir šias pareigas laikė savo nelaime (1943 07 15).

Okupacinėms sąlygoms griežtėjant, jis nuolat buvo priverstas kovoti, reikalauti, maldauti, įrodinėti, kad lietuvių kultūra esanti būtina nacių konstruojamam „arijų rasės" civilizaciniam kanonui. Dar 1942 m. pradžioje teko ginti universiteto dėstytojus Balį Sruogą ir Mykolą Römerį nuo kaltinimų, kad jie pernelyg aktyviai reiškęsi bolševikmečiu – naujieji krašto šeimininkai nepakentė laisvai mąstančių, demokratijos principus ginančių intelektualų. Mykolaitis lietuvių dominuojamas Vilniaus kultūros įstaigas (universitetą, filharmoniją, Mokslų akademiją) sureikšmino kaip atsvarą priešiškos propagandos barbarybei. Daug kartų nuo vokiečių užgrobimo buvo ginami Vileišių namai (Lietuvių literatūros instituto buveinė), net nuolankiai žeminantis prieš aukštais auliniais batais avėjusius nacių valdininkus, staiga įgijusius sprendimo galią ir ją su pasimėgavimu demonstravusius. Lituanistinio paveldo institucijas ir archyvus pavyko apsaugoti nuo grobstytojų ir ideologinių invazijų, nors nacių administracija spaudė Meno tarybą (kurios Literatūros sekcijai vadovavo Mykolaitis), kad restauruotame miesto muziejuje (Vilniaus rotušėje) būtų įrengta nuolatinė „Raudonojo teroro" ekspozicija (1942 03 03); o universitete jau skambėjo kviestinių lektorių paskaitos apie kūrybišką „laiko dvasią" ir pergalingu idealizmu alsuojančius grynos rasės kūrėjus (1942 02 27).

Prieškariu prof. Mykolaičio paskaitas lankęs filologas Dominykas Urbas pažymėjo jo universalaus masto erudiciją, toleranciją – studentams jis „skiepijo europinę literatūros kultūrą"[20], leido naudotis ideologiškai jam svetimais šaltiniais, tačiau netoleravo vergiškų plagiatų; atidžiai sekė gyvąjį literatūros pulsą, skatino vertinti naujausią kūrybą. Nykai-Niliūnui, prisiskaičiusiam svaiginančios simbolistinės poezijos ir susitapatinusiam su maištaujančiais Putino herojais, Mykolaičio paskaitos sukėlė nusivylimą – erzino sausas ir nedraugiškas balsas, atsiribojimas nuo auditorijos[21]. Nepaisydamas saugaus užnugario ir vis augančios intelektualinės įtakos, Mykolaitis anksti ėmė mąstyti apie pasitraukimą iš universiteto ir dairytis

[20] Dominyko Urbo atsiminimai, in: *Atsiminimai apie Vincą Mykolaitį-Putiną*, p. 262.

[21] „Kalba aiškiai nuobodžiaudamas, be fizinės ir intelektualinės energijos, pakaitomis žiūrėdamas čia į užrašus, čia į laikrodį. Jo balsas skamba taip, lyg ateitų iš po aklinai uždaryto kiauto" (Alfonsas Nyka-Niliūnas, *Dienoraščio fragmentai 1938–1975*, Vilnius: Baltos lankos, 2002, p. 449 (1967 07 12)).

sau įpėdinio: jau 1940 m. pradžioje tokiu laikė kairiųjų pažiūrų neslėpusį Kostą Korsaką, vokietmečiu – krikščioniškajam egzistencializmui artimą Bronių Krivicką, o antrojo sovietmečio pradžioje ėmė burti jaunų dėstytojų, įsipareigojusių europinei filologinei tradicijai, bendruomenę, kuriai priklausė Vanda Zaborskaitė, Meilė Lukšienė, Irena Kostkevičiūtė, Jurgis Lebedys ir kt. Mykolaitis jautė stiprų pasitikėjimą sovietinio režimo dar nepalaužtais, idealistinių nuostatų nepraradusiais jaunais inteligentais, jam buvo įgrisusi nuolatinio slapstymosi ir dangstymosi oficialiomis kaukėmis atmosfera.

Profesoriaus pareigos universitete, jei tikėtume dienoraščiu, Mykolaičiui-Putinui kėlė psichologines kančias – gal todėl, kad, būdamas iš prigimties perfekcionistas ir nepripažinęs nuolaidų lėtai europėjančiai tautinei kultūrai, jis nuolat turėjo spręsti dilemą: kaip objektyviai pristatyti lietuvių literatūrą, kuri lyginant su Vakarų klasikais atrodė provinciali, skurdi, stokojanti filosofinio pagrindo. Akademinė disciplina jam priminė baudžiavą, nuolatinės lietuvių literatūros nagrinėjimo pratybos tiesiog dusino. Daug pagiežos teko ne vien šiandien pamirštiems grafomanams, bet ir tiems, kurie buvo vadinami tautinio atgimimo kultūros atraminiais stulpais. Visi jie atrodė pilki, be išskirtinių bruožų, todėl minėti daugiskaita – Pelėdos, Raganos, Vienuoliai. Iš lietuvių literatūros prof. Mykolaitis palankiau atsiliepė apie Kristijoną Donelaitį ir kelis tarpukario neoromantikus. Net ir Maironis, pasak jo, kaip poetas reiškęsis šykščiai ir skurdžiai, savo geriausiuose kūriniuose neišėjęs „iš paprasto lyrinio susijaudinimo ribų", tačiau jaunystės laikotarpio kūryba pelnęs „patriotikos aureolę" (1942 04 24).

Kai kuriems rašytojams Mykolaitis-Putinas buvo nenuolaidus ir po jų mirties: atsisakė dalyvauti bičiulių keturvėjininkų rengtame Kazio Binkio pagerbime, vykusiame sunkiomis nacių okupacijos sąlygomis, kai bet koks viešas renginys liudijo tautinės kultūros gyvybingumą: avangardo patriarchas, jo nuomone, nuskriaudęs lietuvių literatūrą „palikdamas tik tiek, kiek paliko" (1942 06 05). Buvo principingas ir negalėjo nusiteikti panegirikų sakymui, tačiau prašė šio atsakymo nelaikyti „dar neužžėlusio kapo įžeidimu"[22]. Atrodo, kad jis negalėjo atleisti Binkiui nerimto, bravūriško

[22] Vinco Mykolaičio-Putino laiškas Faustui Kiršai, 1942 05 21, in: Vincas Mykolaitis-Putinas, *Raštai*, t. 10, Vilnius: Vaga, 1969, p. 694.

požiūrio į kūrybą, pašaipaus santykio su tradicija. Mykolaitis-Putinas savo estetinėmis pažiūromis buvo konservatyvus neoklasicistas, karo metais lengvai radęs bendrą kalbą su Jonu Griniumi, Brazdžioniu ir šatrijiečiais-žemininkais – t. y. su katalikiškojo sparno inteligentija, nuo kurios buvo atsiribojęs tarpukariu, kai metęs kunigystę perėjo iš VDU Teologijos-filosofijos į Humanitarinių mokslų fakultetą.

Ypatingi santykiai profesorių siejo su žemininkais – nepriklausomos Lietuvos gimnazijų ugdytiniais, kuriems Putinas buvo neginčytinas autoritetas ir klasikas. Profesoriui buvo svarbios literatūrinės popietės, 1940–1943 m. vykusios Vilniaus universiteto auditorijose. Net ir uždarius universitetą, pas jį namuose rinkosi studentai, mėginta tęsti neformalias studijas, profesorius atgaline data pasirašinėjo įskaitas, vertino referatus[23] – jam toks pusiau akademinis savišvietos formatas buvo tarsi būdas pralaužti informacinę blokadą, o studentams – bandymas nors trumpam ištrūkti iš slogios okupacinės atmosferos. Neramiais laikais reikėjo dvasinio vadovo, kuris įkvėptų pasitikėjimo savimi ir patvirtintų gaires ateičiai, leistų skleistis literatūriniams interesams. Čia referatą apie Kossu-Aleksandravičiaus (Aisčio) poeziją skaitė būsimasis partizanų poetas Bronius Krivickas, pirmą kartą nuskambėjo Vytauto Mačernio „Vizijos". Pasak šiose popietėse seniūno pareigas ėjusio Kazio Bradūno, tai buvęs „tikras dvasios pravėdinimas, tikri, mediciniškai tariant, plaučiai, kuriais mes ir anose sąlygose dar galėjome kvėpuoti ir jaustis gyvi"[24].

Jaunoji poetų ir kritikų karta egzaltuotai garbino savo mokytoją. Ne vienam jis buvo pavyzdinis poetas, Maironio įpėdinis, paskatinęs domėtis modernistine poezija, egzistencializmu, tapęs mėgdžiojimo objektu. Mamertas Indriliūnas jo kūryboje atpažino individualizmo deklaracijas, panteistinį gyvastingumą ir žemišką aistrą, Goethe'i artimą klasiškumą, amžiną naujų formų paiešką[25]. Vytautui A. Jonynui atrodė, kad Putino lyrika ir proza „buvo atvėrimas mūsų literatūrai lango į Vakarų Europos kultūros

[23] Eugenijaus Matuzevičiaus atsiminimai, in: *Atsiminimai apie Vincą Mykolaitį-Putiną*, p. 340.

[24] Kazys Bradūnas, „Ar Putinas buvo užsidaręs?" [1967], in: Idem, *Kertinė paraštė:* Kritikos ir kultūrinės publicistikos rinktinė, sudarė Gediminas Mikelaitis, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2017, p. 48.

[25] Mamertas Indriliūnas, „Vinco Mykolaičio-Putino lyrikos kelias" [1944], in: *Mamerto Indriliūno raštai*, Vilnius: Kriventa, 2019, p. 67.

gėlynus“[26]. Henrikas Nagys jau pokario išeivijoje svarstė, kad Putinas, kaip „pirmasis vakarietiškos orientacijos poetas“, esąs nepakankamai įvertintas, o juk jo vieta – šalia Donelaičio[27]. Net skeptiškajam Nykai-Niliūnui Putino nuošali, savyje susitelkusi figūra buvo susijusi su brangiais studentiškos jaunystės sentimentais, o vėlyvąjį poeto rinkinį *Būties valanda* (1963) jis laikė geriausia pirmojo sovietmečio dvidešimtmečio lyrikos knyga[28].

Mykolaitis-Putinas vertino ir kritikavo pirmąsias savo globojamų studentų kūrybines pastangas, prislopintame karo metų literatūros lauke „įšventindavo“ naujus vardus. Iš profesoriaus dienoraščio sužinome, kad Mačernis savo „Vizijas“ literatūrinės kūrybos seminare universitete skaitė 1941 m. gruodį, o vyresnysis poetas prisipažino gėrėjęsis „stipria lyrine nuotaika, vaizdų šviežumu bei sugestyvumu ir net savotišku to kūrinėlio originalumu, nepaisant tradicinės simbolikos ir stiliaus“ (1941 12 05)[29]. Putino refleksyviam skoniui Mačernio harmonizuota, į filosofines gelmes pretenduojanti egzistencialistinė retorika atitiko visus kanoninius grožio kriterijus ir atrodė priešinga kairiojo avangardo skardiems lozungams ar keturvėjininkų žaidybiškiems lingvistiniams paradoksams. Profesorius vėliau prasilenkė su Mačerniu literatūrinėse vakaronėse, stebėjo jo talento augimą.

Dėmesį patraukė ir kiti šios kartos kūrėjai – Bradūnas, Indriliūnas, Krivickas, Matuzevičius. Mykolaičiui atrodė svarbu, kad kuris nors literatas apibrėžtų visos kartos *credo*, jis vertino šią grupę kaip vienminčių kolektyvą – taip lengviau ir saugiau pranešti apie save skaitytojams kūrybines iniciatyvas slopinančios okupacijos sąlygomis. Indriliūno studentų literatūrinėje popietėje perskaityta deklaracija Mykolaičiui atrodė pernelyg „teisinga, akademinė, bendra“ (1942 11 22). Tarp panašia tonacija

[26] Vytautas A. Jonynas, „Vincą Mykolaitį-Putiną amžinybėn palydint“ [1967], in: Idem, *Rinktiniai raštai*, sudarė Elena Baliutytė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2006, p. 598.

[27] Henrikas Nagys, „Atsakymai į literatūrinę anketą“, in: *Literatūros lankai*, 1959, Nr. 8, p. 18.

[28] Alfonsas Nyka-Niliūnas, *Temos ir variacijos*, p. 55.

[29] Prie Mačernio kaip gabaus poeto pozicijos literatūros lauke įtvirtinimo prisidėjo ir Bronius Krivickas, toje pačioje auditorijoje komentavęs „Vizijas“. Mykolaičiui įtikinama kūrybos interpretacija buvo reikšminga kaip „įšventinimo“ pastanga, lygiavertė kūrybos aktui. Jis sušukęs: „Kaip gera, kad turime tokių poetų ir tokių jų kūrybos vertintojų!“ (Vanda Zaborskaitė, „Asmenybė ir kūryba. Putino gimimo 90-osioms sukaktuvėms“, in: Idem, *Tarp istorijos ir dabarties:* Literatūra, atsiminimai, publicistika, Vilnius: Tyto alba, 2002, p. 166).

deklamuojančių būsimųjų žemininkų individualumu išsiskyrė Henrikas Nagys – „[n]iūrus, atkaklus ir mąstantis jaunuolis“ (1944 03 29). Alfonsas Nyka-Niliūnas charakterizuotas kaip gimnazistiškas, pretenzingas ir pompastiškas (1944 06 01) – jo estetinė orientacija (krypusi link prancūzų dekadentinės, siurrealistinės poetikos) nesutapo su Johanno Wolfgango Goethe's, Aleksandro Puškino, Adomo Mickevičiaus ir paties Putino estetika, balansavusia tarp nuosaikios romantikos ir apoloniškojo klasiškumo[30].

1940–1941 m. Mykolaitis įtvirtino lituanistinę VU Humanitarinių mokslų fakulteto studijų kryptį ir įsivaizdavo atstovaująs lietuviakalbės inteligentijos interesams Vilniuje. Jis veikė įtemptu laiku, kai kultūrinė ir šviečiamoji veikla lietuvių kalba Vilniuje buvo traktuojama kaip patriotinis įsipareigojimas, įrodymas saviems ir svetimiems, kad lituanistika priklauso Vakarų civilizaciniam kanonui. Nors jo poetiškai prigimčiai buvo sunku taikytis prie akademinio sistemingumo, negailėjo laiko ir pastangų plėsdamas humanitarikos lauką, o nacių okupacijos laikais (1941–1944 m.) pirmiausia rūpinosi materialaus lituanistinio paveldo (lituanistinių institutų ir archyvų) išsaugojimu ir bendruomenės telkimu, jautė kylančią poetų egzistencialistų kartą, kuri vėliau buvo išblaškyta po skirtingus žemynus.

Kūrybos kolizijos

Mykolaičio-Putino vertinimu, lietuvių rašytojai eikvojo talentą ne tik skurdžiais XIX a. spaudos draudimo laikais, bet ir per visą nepriklausomybės dvidešimtmetį, todėl jie irgi esą atsakingi už kultūrinį atsilikimą. Kartais prasitardavo dar griežčiau, ypač kai apimdavo susierzinimas skaitant nevykusią lektūrą: esą „niekas taip neapšmeižė Lietuvos, ypač jos inteligentijos, kaip mes, rašytojai“ (1940 01 14); „šio [t. y. tarpukario] dvidešimtmečio literatūra, su mažomis išimtimis, tai paminklas visokioms niekšystėms“ (1942 02 28). Net ir sau pačiam jis nuolat kėlė klausimą: ką nuveikiau ir sukūriau? Ar negresia sprogti kaip tuščiam muilo burbului, nepateisinus likimo suteiktos įkvėpimo dovanos? Rašytojas dažnai prisipažino skaitąs

[30] Klasikos ir romantikos dialektiką Mykolaitis-Putinas dar studijų Miunchene laikais 1922–1923 m. buvo nusižiūrėjęs iš profesoriaus Franzo Stricho: tai esančios dvi esminės meno idėjos – klasika prilyginta tobulam išbaigtumui, o romantika – bekraštybei (Vincas Mykolaitis-Putinas, „Autobiografijos vietoje“, in: Idem, *Raštai*, t. 7, Vilnius: Vaga, 1968, p. 268).

užsienio klasikus ir tarsi atsigaunantis, bet kaskart nusiviliantis, kai palyginąs lietuvių literatus su Maksimu Gorkiu, lordu Byronu, Henriku Ibsenu, net su istorijos išbandymų gerokai daugiau patyrusiais armėnų rašytojais. Europiniai vertinimo masteliai vertė pasitempti, ir visai nesvarbu, kad daugeliu atvejų jie nepasiekiami nacionalinėms literatūroms, nesuformavusioms kartų tęstinumu pagrįstų stilistinių mokyklų.

Poetas išsiskyrė jautrumu tam, kas dramatiška, monumentalu, istoriškai reikšminga. Vytautas Kubilius sureikšmino Putino kūrybos konfliktus, kolizijas, egzistencinės įtampos kulminacinius momentus. Dramatiškas poetas, pasak jo, esąs „monolitiškos dvasinės struktūros talentas – savotiška seismografinė stotis epochos drebėjimams fiksuoti“[31]. Iš romantizmo ir Friedricho Nietzsche's Putinas perėmė idėją, kad kūrėjas turi jausti ir suprasti daugiau nei eiliniai piliečiai, poeto figūra jo pasaulėvaizdyje iškilo virš minios kaip rūstus katastrofos pranašas. Putinas pakeitė intelektualinę poeziją, įvesdamas į ją siužetus, konfliktines situacijas, simfoninę struktūrą, daug perimdamas tiek iš teatro ar muzikos, tiek iš tragiškos tikrovės. Jo eilėraščiuose stiprėjo vidinio monologo tendencijos, jis „įteisino lietuvių lyrikoje žmogaus vidinį susiskaldymą kaip dramatizmo pagrindą“[32].

Antrasis pasaulinis karas žvangėjo kažkur už sienos, akiračio dar nepasiekė fronto dūmai, radijo pranešimai ir laikraščių kronikos labiau intrigavo nei baugino, o Putinas 1939 m. rudenį po ilgesnės pertraukos prabilo dar negirdėtais tonais – apokaliptinėmis vizijomis, baugiomis baladėmis apie be tikslo klaidžiojančius keleivius. Žinios apie karą, kine matyti masinių bombardavimų vaizdai išbalansavo psichologinę *animus* ir *anima* pusiausvyrą: „Suaižėja intelekto ir valios varžtai, išsiveržia gaivališki vaizduotės ir jausmo protrūkiai.“[33] Niūrios nuojautos vertė gilintis į save, ieškoti savyje „nusikaltimo gemalų“, kreiptis į metafizinį Teisėją, kuris „nuplėštų nuo visko kaukę ir parodytų viso blogio šaknis“ (aiškino eil. „Teisėjui“ kūrimo aplinkybes; 1939 09 21). Kai kurie eilėraščiai „pasirašė“ spontaniškai, sėkmingai išlaviruojant „simbolizmo burėmis“ per tradicinės lyrikos seklumas (1939 10 04). Beveik visuose to laiko poetiniuose

[31] Vytautas Kubilius, *XX amžiaus lietuvių poetai*, Kaunas: Šviesa, 1986, p. 100.

[32] Idem, *XX amžiaus lietuvių lyrika: Stilių kaita ikitarybiniu laikotarpiu*, Vilnius: Vaga, 1982, p. 209.

[33] Vanda Zaborskaitė, „V. Mykolaitis-Putinas ir krikščioniškosios kultūros kryptis Lietuvoje“, in: Idem, *Tarp istorijos ir dabarties*, p. 144.

etiuduose daug nerimo ir nykimo ženklų, net laisvės ir atsipalaidavimo motyvai virto mirties kaip amžino poilsio refleksija (eil. „Į laisvą būtį"; 1939 10 24). Poetas prisipažino, kad kelis eilėraščius („Baladę" ir „Marche macabre") parašė sirgdamas – liguista savijauta padėjo įsijausti į egzistencinio paribio nuotaikas (1942 12 03).

Dienoraštyje Putinas paviršutiniškai praskleidė poetinės virtuvės užkulisius, pažymėjo, kaip vaizduotėje kilo pirmoji eilutė, kantriai ieškota tinkamo žodžio, nepasikliauta vien kilusia idėja, bet laukta išorinio impulso, derintas vaizduotės darbas ir intelektualinė refleksija:

> Turiu tris temas: Gimimas, Mirtis ir Mes. Pirmosios dvi būtų tolimesnė mano pesimizmo išraiška, o trečioje jau skambėtų tvirtos pasiryžimo gaidos. Mintį turiu, bet jausmas ir vaizduotė dar tyli. Reikia konkretaus pagrindinio motyvo, kelių ryškių sąskambesių, gal net žodžių. Prie jų paskui ima jau kibti kiti ir taip susidaro kūrinys. Pirmosioms dviem temoms berods šį tą jau turiu, bet mane labiau vilioja trečioji. (1943 01 07)

Nelyginant simfoniją kuriantis kompozitorius, Putinas poezijoje akcentavo jausmo melodiją, tik punktyriškai nužymėdavo leitmotyvą, todėl eilėraštyje papildomos svarbos įgijo intonacija, pauzės, pasikartojantys simboliai.

Pasauliui vis įnirtingiau šokant pamėkliškus, karo maršais virstančius *danse macabre* šokius, Putino lyrinis subjektas traukėsi į savo vidinį pasaulį, apmąstė kūrybos slėpinius, interpretuodamas juos tradiciškai, klasiškai, siedamas su metafiziniu įkvėpimu. Gilinimasis į estetikos subtilybes (eil. „Kūryba", „Poetika") – tarsi atokvėpis nuo gniuždančios, vaizduotę žalojančios karo vaizdų bangos (dienoraštyje atskleista, kad eil. „Kelias atgal" rezonavo aktualioms to laiko žinioms apie Varšuvos sugriovimą, 1939 09 30). Kūrybos prigimties, katarsio apmąstymai išryškino menininko figūros egocentrizmą, jo saugią autonomiją pasaulio atžvilgiu: „Simbolinė kūryba yra ypatinga *tarp* erdvė, patogi ir išsvajota atsitraukėlio buveinė, kurioje esi pats su savimi, su kitais bendrauji tik per meną, esi taip, kaip nori būti, ir esi netgi reikšmingas, nes esi menininkas."[34] Didieji meno še-

[34] Eugenijus Žmuida, *Disonansų būtis: Vinco Mykolaičio-Putino poezijos interpretacijos*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2007, p. 130.

devrai iškelia individualius genijus, patvirtina žmogiškosios egzistencijos prasmingumą, o karo stichija gyvybes nuvertina, žmones paverčia anonimiška mase. Karus sukelia racionalistinis technologinės pažangos kultas, nors baigiasi jie pragaištingu regresu, sugrįžimu į pirmykščio žmogaus būvį (eil. „Kelias atgal"). Žudančiai karo mechanikai, bedvasiams robotams Putinas kaip senamadiškas romantikas priešino žmogišką meną, nes jame „[p]lazda chaose kurianti Dievo dvasia" (eil. „Kūryba"), t. y. iš pirmapradžio chaoso tveriama net ir agnostikui susižavėjimą kelianti metafizinė tvarka.

Vertindamas kolegų kūrybą, Putinas pirmenybę teikė jausmui, lyriniam pradui, o ne technikos išmanymui, dėl to jam nepatiko sausa ir išprotauta Krėvės apysaka *Raganius*: „Kiekvieno kūrybinio veiksmo pagrinde glūdi lyrinis susijaudinimas, kuris turi būti visuomet naujas ir nuoširdus. Be jo rašytojas ‚sės ant seklumos' – rašys sausai, iš prityrimo ir atminties" (1940 03 16). Apskritai kūryba reikalauja didžiulio intelektualinio ir psichologinio pasirengimo, o naujumo efektą pasiekti būna sunku, ypač jei literatas semia kūrybinius impulsus iš savo vidinio pasaulio. Poetas dienoraštyje nuolat skundėsi rašymo komplikacijomis, prastomis darbo sąlygomis, slegiančia ir kūrybiškumą sekinančia nuotaika; kartais net prasitardavo, kad dienoraščio rašymas darosi nepakeliama pareiga.

Šiaip ar taip, būdamas vienu uždariausių rašytojų[35], Putinas stengėsi būti atviras gyvenimiškai tikrovei: atidžiai sekė politinius įvykius, karo eigą, gaudė aktualųjį humanitarinio ir literatūrinio gyvenimo pulsą, ieškojo kontaktų su jaunąja karta. Jis bandė turtinti žodyną mechaniniu būdu, persirašinėdamas iš didžiojo *Lietuvių kalbos žodyno* pirmojo tomo kūrybai reikalingus žodžius ir pripažindamas, kad jo leksinės atsargos nėra pakankamai įvairios. Tačiau čia pat abejojo, ar tikslingai iš žodyno „prisipešioti" žodžiai padės įveikti minties formulavimo negalią. Kūrėjas, pasak jo, turėtų būti organiška, vidujai harmoninga, apoloniškojo klasiškumo siekianti asmenybė, „kalbą reikia auginti iš savęs – iš savo sąmonės" (1942 03 07).

Spontaniška reakcija į pirmojo bolševikmečio skriaudas ir nacių Vokietijos invaziją – rinkinys *Rūsčios dienos*. Putinas tikino, kad antisovietinę protesto lyriką rašė dar 1941 m. birželio pirmoje pusėje ir vaikščiojo su tais

[35] „Jo [Mykolaičio-Putino] kūrybą, kaip jis pats yra ne kartą sakęs, maitina beveik be išimties jo paties vidinio gyvenimo patirtis, jo talentas išskirtinai intravertiškas, jo kūrybos medžiaga – savistabos duomenys, o kūrybos metodas – introspekcija" (Vanda Zaborskaitė, „Asmenybė ir kūryba", p. 163).

eilėraščiais lyg su bomba kišenėje, nedrįsdamas kam nors parodyti (1941 07 04). Apgailestavo, kad viso rinkinio nepavyko iškart išleisti – jis užkliuvo nacių cenzūrai; turbūt vergijos ir genocido simboliai pasirodė pernelyg universalūs, tinkantys bet kuriam totalitarizmui apibūdinti. Tai skausmo balsas, kuris po kelių mėnesių jau atrodė nuaidėjęs, o laiku paviešintas jis būtų sutiktas kaip sensacija (1941 10 01). Galų gale knyga buvo išleista 1944 m. žiemą, tačiau tarp skaitytojų neplatinta, autoriui atiteko vos 30 jos egzempliorių – beliko branginti kaip bibliofilinį leidinį (1944 01 26). Rinkinys išėjo be cenzūros leidimo, todėl poeto artimųjų rate kėlė grėsmės nuotaikas, laikytas disidentiniu savilaidos dokumentu[36]. *Rūsčių dienų* tiražas buvo paliktas bute Vilniuje 1944 m. vasarą ir veikiausiai perimtas NKVD struktūrų, kad vėliau būtų naudojamas kaip šantažo priemonė prieš ideologiškai svyruojantį, tačiau sovietiniams kultūros prievaizdams vis dar reikalingą poetą.

Poetinės retorikos požiūriu *Rūsčios dienos* buvo savotiškas grįžimas prie Maironio – patriotinės emocijos etalono ir kartu kreipimasis į platesnę, ne vien filosofinei poezijai imlią auditoriją. Kai kuriems skaitytojams kilo abejonių, ar tikrai kai kurie eilėraščiai parašyti nurodytomis datomis, dar iki Vokietijos invazijos. Dienoraštyje to neįmanoma patikrinti, nes daug kur reikšmingesni istoriniai įvykiai papasakoti iš vėlesnės laiko perspektyvos – nyko riba tarp kasdienybės fiksavimo ir atsiminimų. Apskritai *Rūsčių dienų* stilistinis modelis atrodė pernelyg „nugrotas" menkesnio talento kūrėjų, „vienatoniškas, kietai kalamas iš neskylančių bendrųjų sąvokų"[37]. Paradoksalus Putino santykis su Aisčio (Aleksandriškio) rinkinio *Be tėvynės brangios*, kurio rankraštis Lietuvą pasiekė 1942 m. pabaigoje, poetika. Aisčio patriotiniai tekstai Putinui atrodė „prasti, kaltiniai, nesklandūs, publicistiniai", juos galima pateisinti nebent prancūzų poetinės tradicijos įtaka, kuri, Putino požiūriu, lietuvių eilėdarai svetimesnė už rusų simbolizmą (1942 11 24). Abu poetai orientavosi į Maironio gedulingus karo himnus („Oi neverk, matušėle")[38], bet stilizavo juos pasitelkdami dirbtinokas

[36] Rinkinys plito ir paties poeto sudarytais mašinraščiais. Vieną jų Mykolaitis paliko seseriai Magdalenai – jame buvo ne tik antisovietiniai publicistinio tono kūriniai, bet ir akivaizdžiai antinacinis eilėraštis „Marche macabre": M. M. Mykolaitytė-Slavėnienė, op. cit., p. 377.

[37] Vytautas Kubilius, *Neparklupdyta mūza*, p. 192.

[38] *Ibid.*, p. 24.

retorines priemones. Tarsi pritrūko pastangų auginant poetinę kalbą iš savęs ir savo sąmonės.

Būdamas labai reiklus sau ir kitiems kūrėjams, Putinas jautriai reagavo į totalitarinių režimų manipuliacijas, ypač į bandymus iškraipyti ar užgniaužti mintį, perinterpretuoti sau palankia prasme. Pastebėjęs, kad „[b]olševikai vis dėlto moka paspaust ir išspaust" (1940 11 17), jis netrukus įsitikino, kad ir nacių režimas nesuteikė kūrybinės laisvės. Keitė ir švelnino eilėraštį „Keleivis", atsimindamas, kad pesimistinių kūrinių nepraleidžia cenzūra (1941 10 09). Korespondencijoje su Bernardu Brazdžioniu sutarė dėl to, kad reikia slėpti kai kurias temas po simbolių uždanga: „ieškome simbolių, vaizdų išreikšti tam, kam paprasti žodžiai šiandien netinka" (1941 11 13).

Nacių okupacijos metais vėl prisimintos simbolistinės metaforos, kontekstų labirintai, sunkiai įveikiami poetiniam žodžiui nejautriems cenzoriams. Simbolizmas žavi ir tuo, kad kreipia vaizduotę tolyn nuo smurtingos ir absurdiškos tikrovės, sužadina viltį, kad įmanoma pasitraukti į estetinę utopiją ar ontologinių problemų sritį. Skaitydamas Maurice'o Maeterlincko dramą, Putinas žavėjosi „nedasakymais, nuotaikos paslaptingumu, iškilmingumu, čia miglotais, čia brangakmenių šviesomis žėrinčiais vaizdais", t. y. aristokratiškomis *ars gratia artis* subtilybėmis, kurios leido atsitraukti nuo ideologizuotos ir uniformuotos aktualijų retorikos. Vokietmečiu gerai įvaldytas simbolistinis kūrybos metodas vėlesnėje sovietinėje epochoje nebepravertė. Stalininiai cenzoriai buvo griežtesni – poetas nebegalėjo slėptis už simbolių, iš kūrėjų reikalauta vergiško paklusnumo socrealistiniam metodui. Negelbėjo net Putino mėginimai remtis rusų poezijos klasiku Viačeslavu Ivanovu ir jo idėja, kad simbolizmas esąs „pagilintas realizmas"[39].

Pavojingais laikais atrodė saugiau užsiimti anksčiau parašytų kūrinių revizija, rūpintis savuoju kanonu, tvarkyti neįgyvendintų sumanymų archyvą, dairytis naujų žanrinių formų. Lietuvių teatralai vokietmečiu prašė naujų pjesių – kasdienybės pilkumą norėjosi bent šiek tiek nuskaidrinti buitinėmis komedijomis. Sustojo knygų leidyba (nacių cenzūra leido publikuoti tik mokyklų vadovėlius); lituanistinė kultūra susitelkė pavienėse „salose" – universiteto auditorijose, teatrų salėse, kolaboracinių laikraščių kultūriniuose prieduose.

[39] Vincas Mykolaitis-Putinas, „Autobiografijos vietoje", p. 267.

Mykolaitis-Putinas 1941 m. pabaigoje ėmėsi komedijos „Premija“. Abejojo, ar lengvo tono pjesė tinka jo amžiui ir statusui, trikdė miesčioniško šeimyninio gyvenimo „žemumos“, iki kurių turėjo nusileisti iš savo filosofinės Arkadijos. Būdamas klasicistinės prigimties menininkas, buvo griežtai atskyręs žanrus, o komedijos srityje jautėsi nepatyręs, jį trikdė jau scenoje pastatytų pjesių nesėkmės, kritiški atsiliepimai spaudoje. Galų gale 1942 m. vasarį įvyko pjesės skaitymas, kurio metu poetui buvo patarta pataisyti kūrinį. Pajuto kontrastą, atsivertęs tarpukariu rašytą savo dramatizuotą poemą „Žiedas ir moteris“, svarstė, ar nevertėtų jos perdirbti – tai nelyginant atsvara mintį klampinančioms buitinėms temoms: „Ar nebūtų tai kūrybingiau, negu vaikytis kasdieniškų realistinių temų, valkiotis su žmogiūkščiais?!“ (1942 02 02). „Premijos“ rankraštis pražuvo karui baigiantis[40]. 1943 m. liepą Putinas pradėjo psichologinę dramą „Operacija“, kurios kelią į inscenizaciją nutraukė nacių cenzoriai (1943 12 30). Gyvenamasis laikotarpis tarsi vertė grįžti prie žemiškos tikrovės, apčiuopiamo, šiurkštaus gyvenimo, veikėjų, save išreiškiančių be filosofinių poteksčių ir patoso. Net ir dienoraštyje gausėjo žemojo stiliaus intarpų, nusivylimo savimi ir visu lietuvių literatūros kontekstu proveržių:

> sujuda širdy kartus, kurčias priekaištas visiems mūsų talentingiesiems Maironiams ir Binkiams, kam jie užkasė savo talentus į gyvenimo šiukšlynus, tepalikę mums trupinius. O paskui visa tai nukrypsta prieš mane patį. Kodėl aš pats nieko nedaviau, o baigiu jau 50 metų šliaužioti žemėje! Viešpatie, kokis gražus amžiaus gabalas ir koki menki rezultatai! (1942 06 08)

Suprasdamas, kad negali vienodai reikšmingai pasireikšti visose kūrybos srityse, Putinas mėgino persvarstyti prioritetus, vis įtikinėjo save, kad netrukus mes profesūrą ir administracines pareigas ir atsidės kūrybai. Kartais tie planai atrodė visiškai neadekvatūs tuometinei padėčiai. Net 1944 m. gegužę, kai nacių valdininkai ruošėsi totalinei Lietuvos gynybai nuo Raudonosios armijos ir Vilniuje atrinkinėjo priešlėktuvinei apsaugai tinkamą personalą, Putinas užsiėmė rankraščių peržiūra, buvo susirūpinęs dėl literatūrinės savo dramų kokybės (1944 05 07). Savidisciplina, atsiribojimas ir fanatiškas įsipareigojimas literatūriniam pašaukimui įgijo

[40] Jonas Lankutis, *op. cit.*, p. 237.

groteskiškas formas: 1944 m. vasarą dėl karo veiksmų ilgam įstrigęs žmonos tėviškėje Gaižiūnuose Putinas labiau už viską svajojo, jog karui pasibaigus atsiras galimybė išleisti bent porą gerų knygų (1944 06 13).

Netgi 1944 m. rudenį, į Lietuvą vis giliau besiskverbiant Raudonosios armijos daliniams, Putiną labiausiai jaudino ne fizinio sunaikinimo grėsmė, o archyvo, kūrybinio palikimo išsaugojimo ir išlikimo bendrajame literatūros kanone klausimas. Iš istorinės atminties buvo trinami į Vakarus pasitraukę rašytojai, o Putinas klausė savęs, kokias nuolaidas jis bus priverstas daryti, kad nebūtų nustumtas į paraštę: „Bet ar bus kam reikalingi mano senieji ir naujieji raštai, jei neimsiu rašyti pagal šio momento reikalavimus?“ (1944 11 10). Susvetimėjimo, valdiško oficialumo ir kontrolės atmosferą pajuto atvykęs į pirmąjį tarybinį literatūros vakarą Vilniuje: „Publika tik su pakvietimais ir jos ne daugiausia, salėje nejauku, šalta, tamsu, karbitinės lempos estradoje ir prie pulto nemaloniai dvokia. Nuotaikos jokios“ (1944 12 27). Atsidūręs ne vien fizinio speigo sukaustytoje Švietimo komisariato salėje Putinas turėjo suprasti, kad kūrybinės autonomijos ribos susitraukė iki kruopščiai slepiamo vidinio pasaulio, o vaizduotės utopinė Arkadija ilgam laikui nutolo iš akiračio.

Asmeniški atsivėrimai ir atviravimai

Dienoraštis – tarsi pasikalbėjimas su savimi, saviauklos ir saviįtaigos priemonė. Nors Putinas tarp amžininkų labiausiai išsiskyrė skvarbia filosofine refleksija bei mokslininko atidumu metodui, jam buvo nesvetimas ir vitališkasis, emocinis *anima* pradas, suteikęs poezijai dramatinės įtampos. Dienoraštyje irgi esama atsivėrimų, sietinų su vidinėmis komplikacijomis, abejonėmis, lūkesčiais ir nusivylimais.

Skaitant Mykolaičio-Putino dienoraštį daugeliu atvejų patvirtinama tezė, kad poetas „savo giliausia esatimi buvo tragiška natūra“[41], ir būties tragizmas buvo jo pamatinė ontologinė situacija. Putinas aplink save matė daug kančios ir pats kankinosi. Liga (kartais psichosomatinio pobūdžio), nuolatinis egzistencinis nerimas, savęs niekinimas ir graužatis persmelkia daugelį atviresnių jo pasisakymų apie nuotaikas ir emocijas. Neretai ontologinį tragizmą galima sieti su istorinių perversmų nuojauta: 1941 m. birželį, didžiųjų tremčių išvakarėse, jis skundėsi negalavimais ir tuo, kad

[41] Arvydas Šliogeris, „Putinas ir šiandiena“, in: *Putinas – gyvenimo ir kūrybos akiračiai*, p. 457.

gyvenimas tapo nepakeliamas; nedžiugino net tuo metu pasiektos karjeros viršūnės: „žemė išslydo iš po kojų, ir jautiesi pakibęs ties bedugne, visokių vėjų blaškomas“ (1941 06 08).

Dažnai ateidavo „juodos dienos“, kai darėsi nebemielas ne tik dėstytojavimas, bet ir pats gyvenimas, nors ir suvokė, kad palyginus su didžiąja dauguma tautiečių gyveno sotus ir aprūpintas. Beliko retoriškai klausti savęs: „Kas gi būtų, jei prispaustų mane tikras, didelis vargas? Ar jis mane bematant sugniuždytų, ar gal pamažu išgydytų“ (1942 11 04). Iš medžiaginių nepriteklių sunkiausiai pakeliamas atrodė šaltis: poetas kasmet preciziškai užrašydavo, kada įjungė ir išjungė šildymą, kaip pasisekė apsirūpinti malkomis. Bent jau dienoraščio rašymo laikotarpiu jam neteko susidurti su tardymais, tiesioginiais grasinimais, suėmimo grėsme – mirties šešėliai pleveno kažkur netoliese, tačiau aplenkdavo.

Prof. Mykolaitis niekaip negalėjo susitaikyti su paskaitų keliamu stresu, išgyveno dėl nesėkmių ir prarandamo laiko, kurį galėjo skirti mėgstamai kūrybai. Prisiminimas apie pareigas sukeldavo aštrią fizinę atmetimo reakciją, net mintis apie savižudybę: „Rytoj turėsiu dar vieną prakeiktą paskaitą, o paskui dvi savaitės tarpsemestrinių egzaminų, kada paskaitų nebus. Tikra laimė tos pertraukos. Kitaip, tektų pasikarti“ (1943 01 26); „Jau vienas prisiminimas tų paskaitų ir profesoriavimo nupurto mane pasibjaurėjimu iki širdies gilumos“ (1943 02 17). Sunku patikėti, kad taip svarstė žemininkų kartos autoritetas, vakarietiško išsilavinimo intelektualas, neįsivaizdavęs savo ateities be knygų, sugebėjęs pažadinti ne vieną talentą ir reikalavęs pasiaukojimo lietuvių kultūrai iš savo mokinių ir pavaldinių. Dienoraštyje universitetinė veikla nuvertinta kaip darbas dėl duonos, tačiau stengtasi šį darbą atlikti tobulai, hiperbolizuotos nesėkmės; graužtasi, kad tenka interpretuoti tokius menkus kūrinius, kurie niekada nepriartės prie pasaulinių šedevrų lygio[42].

[42] Mykolaičiui-Putinui visų verčių atskaitos taškas buvo XIX a. romantikai ir XX a. pirmųjų dešimtmečių simbolistai. Su modernistine Vakarų literatūra, kurioje egzistencinis tragizmas iškilo dar sudėtingesnėmis formomis, jis susipažino tik „atlydžio“ laikais, kai susidomėjęs skaitė Thomasą Manną, Jamesą Joyce'ą, Franzą Kafką, Williamą Faulknerį (daugiausiai lenkiškai), atidžiai vartė lenkų literatūrinį žurnalą *Tworczosc*, stebėdamasis, kad ten nelikę marksizmo, vis dar privalomo sovietinėje Lietuvoje. Su kartėliu apgailestavo: „per maža domėjausi kūryba, per maža skaičiau ypač gyvųjų autorių, kuriais reiškėsi to laiko literatūrinio gyvenimo pulsavimas“ (Vincas Mykolaitis-Putinas, *Dienoraščiai: Rašytojo paskutiniųjų metų (1961–1967) užrašai*, sudarė Stasys Lipskis, Vilnius: Žuvėdra, 2013, p. 45).

Poetas nuolat mąstė apie mirtį ir išnykimą, bėgančio laiko ardančią jėgą. Vienu sunkiausių dvasinių išgyvenimų jam tapo motinos mirtis 1938 m. rugpjūtį ir per laidotuves gimtosiose Pilotiškėse kunigo pasakytas jį, ekskomunikuotą „bedievį", smerkiantis pamokslas. Po šio sukrėtimo Mykolaitis-Putinas metė dienoraštį, sugrįžo prie jo tik po metų, aidint naujo pasaulinio karo pranašystėms. Pats būties laikinumas poeto netrikdė, jis visu akivaizdumu iškildavo sąmonėje ligos ir fizinio silpnumo momentais, ir poetas mąstė kaip tikras agnostikas, priešindamas individo likimą ir protu neaprėpiamą kosmoso begalybę, kurioje individas ar net visa žmonija tampa mažareikšmiais šešėliais. Poeto įsivaizdavimu, mirtis greičiausiai būsianti ne išlaisvinantis pabudimas iš sapno, bet negrįžtama visa ko pabaiga:

> Niekam mūsų mikroskopinė žemė nerūpi, jokia Apveizdos akis ties ja nebudi ir veltui mes savo egoizme ir puikybėje didžiuojamės, kad pats Dievas už mus ant kryžiaus kentė. Begalinėse pasaulio erdvėse gal yra daugybė daug gražesnių pasaulių ir tobulesnių esybių. Ar mirtis mus išvaduos iš šio ankšto kalėjimo, ar mes su jomis susiliesime, ar gal išnyksime jokios žymės nepalikę? (1942 06 17).

Mirties tema neapleido vaizduotės, Putinas prisipažino daug kartų „matęs" save pašarvotą ir laidojamą (1942 10 10). 1944 m. artėjant bolševikams su pažįstamu gydytoju dalykiškai aptarinėjo skirtingų nuodų poveikį ir abu žadėjo gyvi nepasiduoti (1944 07 19). Herojiška mirtis reflektuota be egzaltacijos, bet ir nesibaiminant, nusiteikiant stojiškai priimti neišvengiamybę; poetas susitaikė, kad mums matomą kosmoso žėrėjimą lemia seniai užgesusios žvaigždės, ir veltui kreiptumėme akis aukštyn ieškodami dieviškojo autoriteto užtarimo ar paguodos: „Kokia šiurpi iliuzija, koks tuštumas aplinkui, kokia vienatvė begalinėse tamsybėse!" (1942 06 17).

Gimimo ir lytinės aistros slėpiniai, nors susiję su gyvybės tęstinumu, neatskiriami nuo mirties, – jie tokie pat nepažinūs, racionaliu protu neaprėpiami, iliuziniai: gyvybė pradedama „aptemusio, suskurdėjusio žmoniškumo momente", žmogus paklūsta instinkto diktuojamai būtinybei kaip ir primityviausios gamtos formos. Kitaip nei svarstymuose apie kūno marumą, ontologinėje egzistencijos rato vizijoje ryškėjo prielaida, kad žmonių sprendimus ir potraukius lemia aukštesnė valia. Mirtis tokioje interpretacijoje tebuvo egzistencinės dramos, kurią režisuoja nematoma ranka, paskutinis akordas. Reflektuotas pesimistinis, būties absurdą simbolizuo-

jantis ratas – XX a. žmogus, net ir išsiaiškinęs daugybę visatos paslapčių ir išlikęs per kelis pasaulinius karus, priverstas suktis tame pačiame amžinosios kaitos cikle, kuriame sukosi jo protėviai: „Mes gyvename, kovojame ir kenčiame – ir bailiai drebame prieš tą nežinomybę, kuri mūsų laukia, kai be mūsų valios įsigytą gyvybę vėl be mūsų valios užgesins Mirtis“ (1942 06 18).

Vienintelės gelbstinčios priemonės, palaikančios patį dienoraščio subjektą egzistencijos paviršiuje, suteikiančios prasmę inertiškam lėkimui į nebūtį – gamta ir menas. Ir nors gamta paminėta pirmiausiai, nesunku įsitikinti, kad diaristas geriausiai jautėsi sukultūrintame ir kartu dar civilizacijai nepritaikytame Vilniaus peizaže, kurį jis išvaikščiojo skersai išilgai, pasiekdamas net nutolusius priemiesčius (Karolinės mišką). Kaime ar kurortiniuose miesteliuose jis tebuvo vasarotojas, svečias, smalsiai įsiklausantis į pašnekesius, pasisiūlantis padėti darbuose, nedemonstruojantis išlavintų manierų. Putinui atrodė keista, kad esama žmonių, kurie Vilniaus grožiui abejingi, „pasiilgsta ‚moderniško‘ Kauno su jo tiesiomis, plačiomis gatvėmis, su jo ‚patogumais‘, vadinasi, farforiniais klozetais!“ (1942 09 21). Vilnius atrodė archajiškas, romantiškas, kiek apleistas, kelis dešimtmečius buvęs lietuvių „įsivaizduojama sostine“, o Kaunas – modernėjantis, bet svetimas, dirbtinai sukurtas mėgdžiojant Vakarų didmiesčius.

Putinas prasitarė, jog nemėgsta daugelio gyvūnų, o iš visos kūrinijos jam artimiausias paukštis, nes labiausiai nutolęs nuo žmogaus, nepriklausomas nuo jo valios. Žmonės jį nuvildavo, su jais jis manė sunkiai randąs kontaktą, o gamta vis iš naujo priversdavo stebėtis: „Gamtoj man niekad nebuvo nuobodu, o su žmonėmis labai dažnai“ (1942 11 01). Kasdien kintantys pasivaikščiojimų įspūdžiai neleisdavo panirti į monochrominę depresiją: „dabar visur gyvenimas juodas, kaip derva. Mąstančiam žmogui nėra jokios prošvaistės, jokio nusiraminimo“ (1944 05 26). Dėl įgimto daltonizmo poetas daugiau dėmesio skyrė ne spalvoms, o formoms, architektūros ir peizažo organiškai sintezei ar bendrai vietovės dvasiai[43], vaizduotę dažniau žadino ne tapyba, o muzika. Putinas turėjo pamėgtų lankytinų vietų: dažnai stabtelėdavo aikštelėje priešais Šv. Kotrynos bažnyčią, kur „pro

[43] Mykolaičio-Putino žmona prisiminė: „Kartais matydama spalvotus gamtos vaizdus, paveikslus apgailestaudavau: ‚Kaip visa tai gražu, kaip gaila, kad tu nematai.‘ Jis yra atsakęs: ‚Jūs nežinote, gal tai, ką aš matau, yra dar įdomiau‘ (Emilijos Kvedaraitės-Mykolaitienės atsiminimai, p. 215). Regėjimo sutrikimą kompensavo intelektualinė introspekcija ir subtili poetinė klausa.

sodelio medžius bokštų siluetai atrodė tartum tų pačių medžių darnus, simetriškas, formingas pasiūgėjimas“ (1942 09 22). Patiko architektūra, kuri natūraliai „įsišaknijo“ miestovaizdyje, poeto vaizduotėje tapdama viena iš negyvosios gamtos formų.

Dienoraštis patvirtina iš atsiminimų žinomą faktą, kad Mykolaitis-Putinas buvo tikras melomanas, sukaupęs puikią klasikinės muzikos plokštelių kolekciją, nuolat klausęs Johanno Sebastiano Bacho, Ludwigo van Beethoveno, Wolfgango Amadėjaus Mozarto, Edvardo Griego kūrinių, ypač mėgęs simfonijas ir Camille'io Saint-Saënso kūrinį *Danse macabre* („Mirties šokis“), kurio įrašą grodavo patefonu[44]. Negalėjo pakęsti džiazo[45], lengvų pramoginių žanrų – kūryba jam buvo ne atpalaiduojantis žaidimas, o kančia, vedanti į katarsį. Modernistinio stiliaus akademinė muzika atrodė pernelyg chaotiška, atspindinti katastrofų laikotarpio disonansus: „Šitie visi modernistai ne dvasią jaudina, bet žarnas tampo“ (1942 10 02). Ištikimybę klasikai išlaikė iki gilios senatvės, kai Beethoveno muzika ir kompozitoriaus valios didybė padėdavo užmiršti savojo kūno kančias[46]. Net ir karo metais stengdavosi nepraleisti koncertų Filharmonijoje, kurie buvo „tikras dvasios poilsis ir nusiraminimas“ (1944 04 23). Bolševikams užėmus Vilnių, jautėsi izoliuotas nuo kultūrinio gyvenimo, labiausiai ilgėjosi simfoninių koncertų, apie kurių repertuarą perskaitė komunistų dienraštyje *Tiesa* (1944 08 26). Jam slegiantį įspūdį paliko koncertas, po ilgesnės pertraukos vėl stebėtas Vilniaus filharmonijoje: susikaupti trukdė parteryje šurmuliuojantys kareiviai su savo „Katiušomis“, beliko nostalgiškai minėti laikus, kai tokie koncertai buvo proga negausiai šio miesto lietuvių inteligentijai pademonstruoti kultūrinį atsparumą (1944 10 09). Poetas pasijuto patekęs į naują tikrovę, su kuria jam teko susitaikyti, mokytis išgyvenimo dėsnių.

Veltui Putino dienoraštyje ieškotume intymių paslapčių ar mėgintume įžiūrėti dvasinio apsinuoginimo pastangas. Jis kartais pats stebėdavosi

[44] M. M. Mykolaitytė-Slavėnienė, *op.cit.*, p. 365.

[45] „Kartą radau [Putiną] besukiojantį radiją. ‚Nesąmonė, – pasakė. – Kur tik atsuki, vis džiazas ir džiazas. Liga. Kodėl negalėtų duoti visko?‘“ (Leono Gineičio atsiminimai, in: *Atsiminimai apie Vincą Mykolaitį-Putiną*, p. 403).

[46] „Kas mano paliegimas, skausmai, negalavimai palyginus su jo kentėjimais! O koks jo veržlumas, jėga, tikėjimas savim ir žmogumi! Semtis jėgų iš Bethoveno!“ (Vincas Mykolaitis-Putinas, *Dienoraščiai: Rašytojo paskutiniųjų gyvenimo metų (1961–1967) užrašai*, p. 71 (1962 12 31)).

savo vienatve, tuo, kad nesugebėjo užmegzti ilgalaikių draugiškumo ryšių: karo metais dažniau lankydavo kaimynystėje įsikūrusius Krėvę ir Sruogą – su jais vienijo akademinės patirtys, nepakantumas totalitarizmui ir tai kad visi trys jautė nostalgiją prieškario palikimui bei nuolatinę grėsmę dėl ateities. Neatviraudavo ir žmonai Emilijai – ji pasiskųsdavo, kad jis esąs lyg uždara knyga[47].

Nagrinėdamas sovietmečiu rašytą Putino autobiografiją, išeivių sociologas Vytautas Kavolis stebėjosi poeto lakoniškumu kalbant apie moteris. Turbūt išeiviją buvo pasiekę gandai apie iškilų kūrėją supusias meilės intrigas, prieškariu įgytą „salonų liūto" reputaciją. Kavolis tokį emocinį santūrumą siejo su konfesine patirtimi ir nesąmoningai kurta intriga[48]. Poetas traukė moterų dėmesį, atrodė vienišas ir nepasiekiamas, vakarietiškai plačių pažiūrų, intelektualus ir galėjęs būti dvasiniu ugdytoju, mokėjęs slėpti vidinio pasaulio disharmoniją.

„Neištariama paslaptimi" (perfrazuojant Kavolį) liko Putino santykis su Vanda Zaborskaite. Ji priklausė žemininkų kartai, iš Panevėžio gimnazijos laikų perėmė krikščioniškojo egzistencializmo idėjinius pagrindus, siekė kūrybinio dialogo su vyresniu rašytoju. Poeziją mėgusi paauglė pirmoji parašė jam laišką, užmegzdama dialogą, kuris tęsėsi kelerius metus – jai tai buvo intensyvios savivokos ir įsipareigojimo literatūrai laikotarpis. Susitikimas su Putinu Zaborskaitės gyvenimui suteikė esminę kryptį, jo formuojantį poveikį Brigita Speičytė palygino su įtaka, kurią būsimai indoeuropiečių priešistorės tyrinėtojai Marijai Alseikaitei (būsimajai Gimbutienei) padarė paauglystėje tėvų namuose apsilankęs „sau žmonių" ugdytojas Vydūnas: „Zaborskaitės sutiktas Putinas, jo ‚išdidus individualizmas', eilėraščio ‚Margi sakalai' idealizmas, poezijoje išreikšta faustiškojo žmogaus sąmonė atliepė ir žadino jaunos sąmonės savarankiškumą, savikūros valią ir galią."[49]

[47] Emilija Mykolaitienė prisiminė savo vyro kartotą sentenciją: „Vienumoje auga talentas, o draugijoje šlifuojasi charakteris" (*Atsiminimai apie Vincą Mykolaitį-Putiną*, p. 200).

[48] „[B]uvęs kunigas, dramatiškų lūžių Putinas, apie moteris, išskyrus motiną ir gimines, tepasako tiek, kad tokių kaip romane [t. y. *Altorių šešėly*] jo gyvenime nebuvo. Ir tik tuo nepasakymu vienintelis tarp lietuvių autobiografų, kuriems viskas visada aišku, Putinas palieka mums neištariamos paslapties gyvenime už žodžių užuominą" (Vytautas Kavolis, *Žmogus istorijoje*, Vilnius: Vaga, 1994, p. 517).

[49] Brigita Speičytė, „Faustiškos moters portretas", in: Vanda Zaborskaitė, *Dienoraščiai 1941–2010*, sudarė ir parengė Virgilija Stonytė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2019, p. 10.

Mykolaičio-Putino dienoraštyje kelis kartus buvo paminėta „gimnazistukė iš Panevėžio“, „nepažįstamoji gerbėja“, apie ją susimąsčius sukurtas simbolistinis eilėraštis; poetas kurį laiką palaikė intrigą ir net spėliojo, koks galėtų būti šio epistolinio romano adresatės charakteris, vaizduotėje susikūrė jos viziją. Putinui, panašiai kaip *Altorių šešėly* protagonistui Liudui Vasariui, moteris turėjo įkūnyti dvejopą idealą – faustiškasis, mitinis „amžinasis moteriškumas“, sunkiai apibrėžiama poetinė formulė jam buvo neatskiriama nuo grynojo eroso, pragaištingos, todėl nuolat sublimuojamos ir nutylimos aistros. Idealioji moteris – tai romane *Altorių šešėly* kaip efemeriškas pavidalas praslenkanti Nepažįstamoji, taip ir neįgyjanti veido ar vardo.

Dviejų intelektualių asmenybių bendravimas nenutrūko ir apsikeitus nuotraukomis, nors būta ir nusivylimo, sudužusių idealų, prasilenkimo situacijų, išgyvenimų dėl santykių vienpusiškumo, tragiškos jausmų asimetrijos. Galima apytikriai nuspėti, kokia skaudi tiesa buvo atverta išplėštuose ar neįskaitomai subraukytuose keliuose 1940 m. balandžio Putino dienoraščio puslapiuose[50]. Pokario metais Zaborskaitė prisipažino, kad gyvenimas „to žmogaus, to titano ženkle“ nepakeliamai sunkus, kad greta nuolankaus prisirišimo būta ir kančios, kerštо geismo, mintyse skambėjo „rūstus memento“, sielvartauta dėl tuščių valandų[51]. Poeto asmenybės magnetizmas, jo titaniškas šešėlis ne visada slėgė – jis neabejotinai pastūmėjo Zaborskaitę į visą gyvenimą besitęsusį romaną su lietuvių literatūra. Ji dirbo universitete greta savo įkvėpėjo Mykolaičio-Putino, kartu su juo ieškojo kompromiso tarp savo pasaulėžiūros ir dogmatiškos socrealizmo doktrinos, tapo rašytojo patikėtine, paslapčių saugotoja: jai profesorius padovanojo sovietmečiu į užmarštį nugramzdintų *Rūsčių dienų* mašinraštį[52], vėliau perdavė eilėraščio „Vivos plango, mortuos voco“ rankraštį, už ku-

[50] Zaborskaitės ir Putino santykių „byla“ į viešumą iškilo pastaraisiais metais, kai pasirodė literatūrologės autobiografinį, epistolinį, diaristinį archyvą susisteminančios, Virgilijos Stonytės parengtos publikacijos: Vanda Zaborskaitė, *Autobiografijos bandymas*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2012; Idem, *„Tai aš, rašau...“: Iš Vandos Zaborskaitės korespondencijos*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2019; Idem, *Dienoraščiai 1941–2010*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2019; *Ir aš ją pažinojau... Atsiminimai apie Vandą Zaborskaitę*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2016.

[51] Vanda Zaborskaitė, *Dienoraščiai 1941–2010*, p. 26 (1945 10 13).

[52] Idem, *Autobiografijos bandymas*, p. 318.

rio platinimą Stalino laikais galima buvo smarkiai nukentėti. Zaborskaitė buvo ir paskutinė Mykolaičio-Putino dramatiškųjų metų kronikos sąsiuvinių saugotoja.

Pasilikęs „anos epochos krante"

Mykolaičio-Putino 1938–1945 m. dienoraščiai – veiklaus, aktyvaus, įtakingo rašytojo ir akademiko pačiam sau rašyti tekstai – nuo šiol tampa vieši. Juos aptarinėjant, veikiausiai vėl kils klausimų apie tyliąją rezistenciją ir laipsnišką prisitaikymą, dvasinius lūžius ir totalitarinės sistemos gebėjimą palaužti net šviesiausius epochos protus. Rašytojo nuopelnai literatūrai ir Akademijai plačiąja prasme išties neišmatuojami; apie poeto pasaulėžiūros lankstumą svarstyta ir anksčiau[53], ir daugelis pažinojusių Mykolaitį-Putiną matė stovintį „anos epochos krante"[54], tarsi pasilikusį tarpukario Arkadijoje, romantinės poezijos ir Beethoveno simfonijų prieglobstyje; jo eilėraščiuose, straipsniuose ir viešose kalbose ieškota paslėptų, pasipriešinimo dvasią kurstančių prasmių. Disidentiniu tekstu laikytas net romanas *Sukilėliai*, kuriame įtikinamai skambėjo dar karo metų dienoraštyje įrašytas priesakas būti pasirengusiems ne tik laisvei, bet ir vergovei; jo siužeto pagrindu 1957 m. sukurta Juliaus Juzeliūno opera sovietinių kultūros prievaizdų buvo atšaukta ir uždrausta dėl „nacionalistinių tendencijų".

Mykolaitis-Putinas nebuvo vien savo saugumu ir gerove susirūpinęs atsiskyrėlis, jis jautė pareigą užtarti okupantų negailestingai represuojamą lietuvių kultūrinį elitą, nors ir pačiam nacių ir bolševikų teroro laikais grėsė realus pavojus. Šis laikotarpis jam buvo svarbus kaip kūrėjui: jis prabilo dramatiniu tonu, jo kūryboje ėmė ryškėti vidinių konfliktų teritorija, priartėta prie modernistinės absurdo poetikos, jis suteikė impulsą egzistencialistinei refleksijai, kurią plėtojo jaunesnė žemininkų karta. Žmogiš-

[53] Tomas Venclova manė, kad Putinas negali būti laikomas sovietmečio moraliniu pavyzdžiu, nes rinkosi kompromiso kelią: „Jo likimas tragiškas, painus ir, deja, nelabai pamokomas. Nenoriu jo smerkti. Niekas nežino, kaip būtų elgęsis jo vietoje" (Tomas Venclova, „Lietuvių poezija abipus Atlanto" [1977], in: Idem, *Pertrūkis tikrovėje: Straipsniai apie literatūrą ir kultūrą*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2013, p. 136).

[54] Vytauto Kubiliaus formuluotė: „jis tebestovėjo anos epochos krante, pilnas dygaus svetimumo visai prievartos sistemai ir jos išmuštrintai balzganai kultūrai" (*Atsiminimai apie Vincą Mykolaitį-Putiną*, p. 387).

kąja prasme poetas jautėsi labai vienišas, nors turėjo ištikimų ir atsidavusių mokinių, mokėjo įvertinti tai, ką matė, girdėjo, jautė.

Rašytojo dienoraštis nepretenduoja būti nei epochos enciklopedija, nei intymia išpažintimi, nors skaitytojui poeto asmenybė veikiausiai atsiskleis iš dar nematytos, pakankamai artimos ir asmeniškos perspektyvos. Tai egzistencinio nerimo liudijimas, kuriame atsiveria žymiausio XX a. lietuvių rašytojo pastangos išlikti idealistu, romantiku ir humanitaru *par excellence* tais tragiškais laikais, kai pasaulis buvo įsijautęs į „mirties šokių" siautulį.

Justinas Vienožinskis, Vinco Mykolaičio-Putino portretas, 1941 m., LLTI

Panevėžio gimnazistės Vandos Zaborskaitės ir Putino nuotraukos, siųstos vienas kitam 1939 m. pavasarį, asmeninis V. Zaborskaitės archyvas, LLTI biblioteka

Vilniaus universiteto lituanistai. Antroje eilėje iš kairės trečias Putinas, ketvirta V. Zaborskaitė, 1945 m. ruduo, asmeninis V. Zaborskaitės archyvas

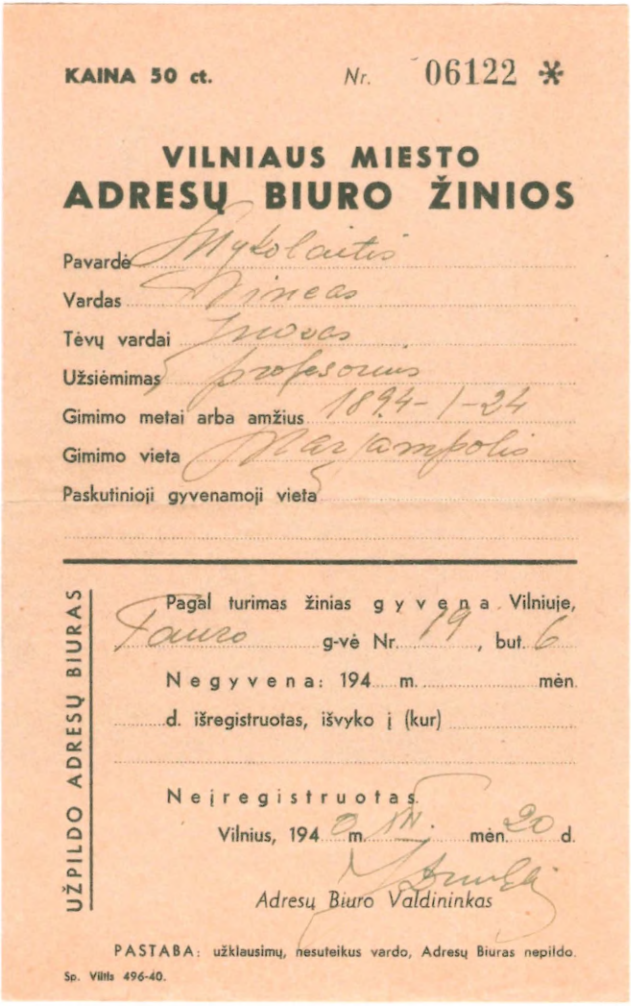

KAINA 50 ct. Nr. 06122 *

VILNIAUS MIESTO
ADRESŲ BIURO ŽINIOS

Pavardė Mykolaitis
Vardas Vincas
Tėvų vardai Juozas
Užsiėmimas profesorius
Gimimo metai arba amžius 1894-1-24
Gimimo vieta Varėnampolis
Paskutinioji gyvenamoji vieta

UŽPILDO ADRESŲ BIURAS

Pagal turimas žinias gyvena Vilniuje, Fauro g-vė Nr. 19, but. 6
Negyvena: 194 m. mėn.
d. išregistruotas, išvyko į (kur)

Neįregistruotas.
Vilnius, 194 m. XII mėn. 20 d.
Adresų Biuro Valdininkas

PASTABA: užklausimų, nesuteikus vardo, Adresų Biuras nepildo.
Sp. Vilnis 496-40.

Vilniaus miesto adresų biuro kvitas su Putino adresu, 1940 m. gruodžio 20 d., asmeninis V. Zaborskaitės archyvas

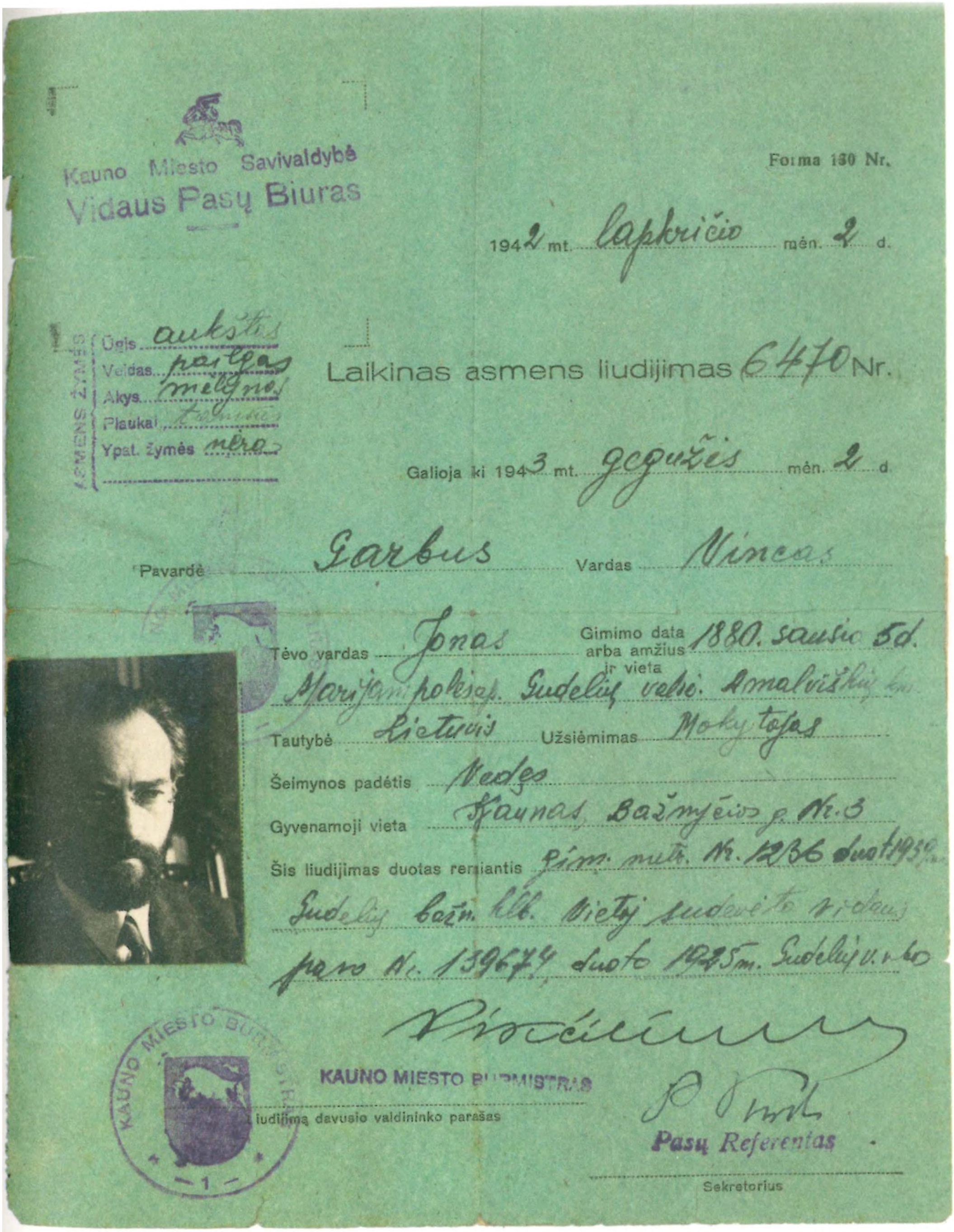
Kauno Miesto Savivaldybė
Vidaus Pasų Biuras

Forma 130 Nr.

1942 mt. lapkričio mėn. 2 d.

Ūgis aukštas
Veidas pailgas
Akys mėlynos
Plaukai žilstantys
Ypat. žymės nėra
ASMENS ŽYMĖS

Laikinas asmens liudijimas 6470 Nr.

Galioja ki 1943 mt. gegužės mėn. 2 d.

Pavardė Garbus Vardas Vincas

Tėvo vardas Jonas Gimimo data arba amžius ir vieta 1880. sausio 5 d.
Marijampolės ap. Gudelių valsč. Amalviškių km.

Tautybė Lietuvis Užsiėmimas Mokytojas

Šeimynos padėtis Vedęs

Gyvenamoji vieta Kaunas, Bažnyčios g. Nr. 3

Šis liudijimas duotas remiantis gim. metr. Nr. 1236 duot 1959 m.
Gudelių bažn. klb. Vietoj sudeginto vidaus
paso Nr. 139674, duoto 1925 m. Gudelių v-bo

KAUNO MIESTO BURMISTRAS
Liudijimą davusio valdininko parašas

KAUNO MIESTO BURMISTRAS — 1 —

Pasų Referentas
Sekretorius

Mamos brolio Vinco Garbaus, išvykusio gyventi į Lenkiją, Laikinas asmens liudijimas su Putino nuotrauka, 1942–1943 m., LLTI biblioteka

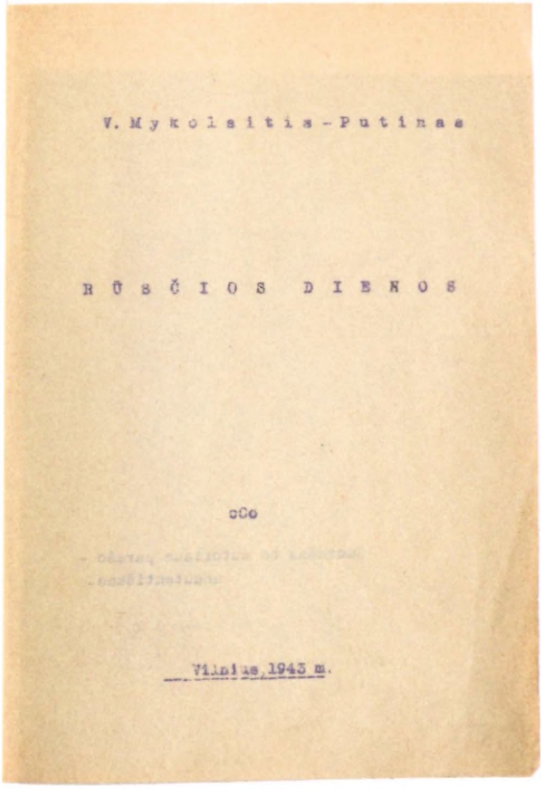

V. Mykolaitis-Putinas

RŪSČIOS DIENOS

oOo

Vilnius, 1943 m.

1

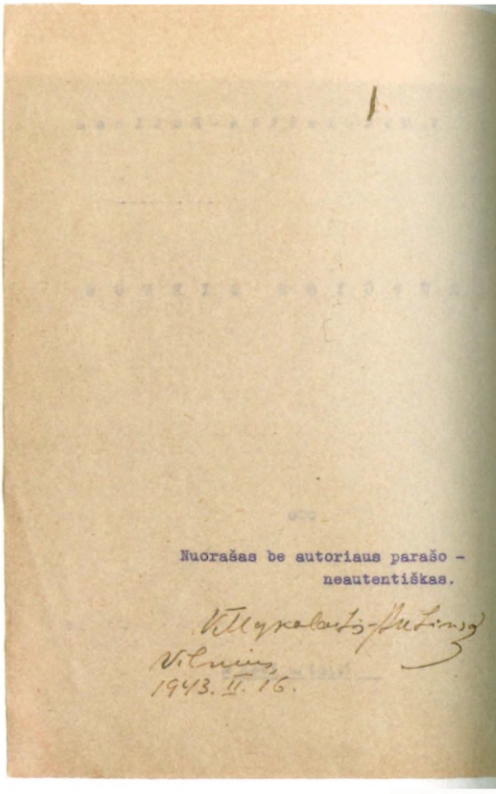

Nuorašas be autoriaus parašo -
neautentiškas.

V. Mykolaitis-Putinas
Vilnius,
1943. II. 16.

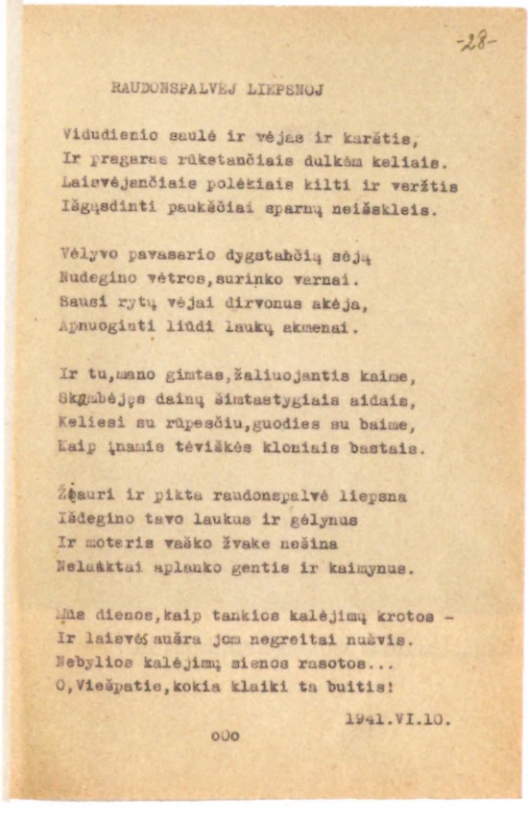

-28-

RAUDONSPALVĖJ LIEPSNOJ

Vidudienio saulė ir vėjas ir karštis,
Ir pragaras rūkstančiais dulkėm keliais.
Laisvėjančiais polėkiais kilti ir veržtis
Išgąsdinti paukščiai sparnų neišskleis.

Vėlyvo pavasario dygstančią sėją
Nudegino vėtros, surinko varnai.
Sausi rytų vėjai dirvonus akėja,
Apnuoginti liūdi laukų akmenai.

Ir tu, mano gimtas, žaliuojantis kaime,
Skambėjęs dainų šimtastygiais aidais,
Keliesi su rūpesčiu, guodies su baime,
Kaip įnamis tėviškės kloniais bastais.

Žėauri ir pikta raudonspalvė liepsna
Išdegino tavo laukus ir gėlynus
Ir moteris vaško žvake nešina
Nelaiktai aplanko gentis ir kaimynus.

Mūs dienos, kaip tankios kalėjimų krotos -
Ir laisvės aušra jom negreitai nušvis.
Nebylios kalėjimų sienos rasotos...
O, Viešpatie, kokia klaiki ta buitis!

1941.VI.10.

oOo

Mašinraštinis Putino pasirašytas *Rūsčių dienų* leidimas, 1943 m. vasario 16 d. Jų buvo keletas egzempliorių, spausdintų per kalkę ir susegtų į sąsiuvinį.

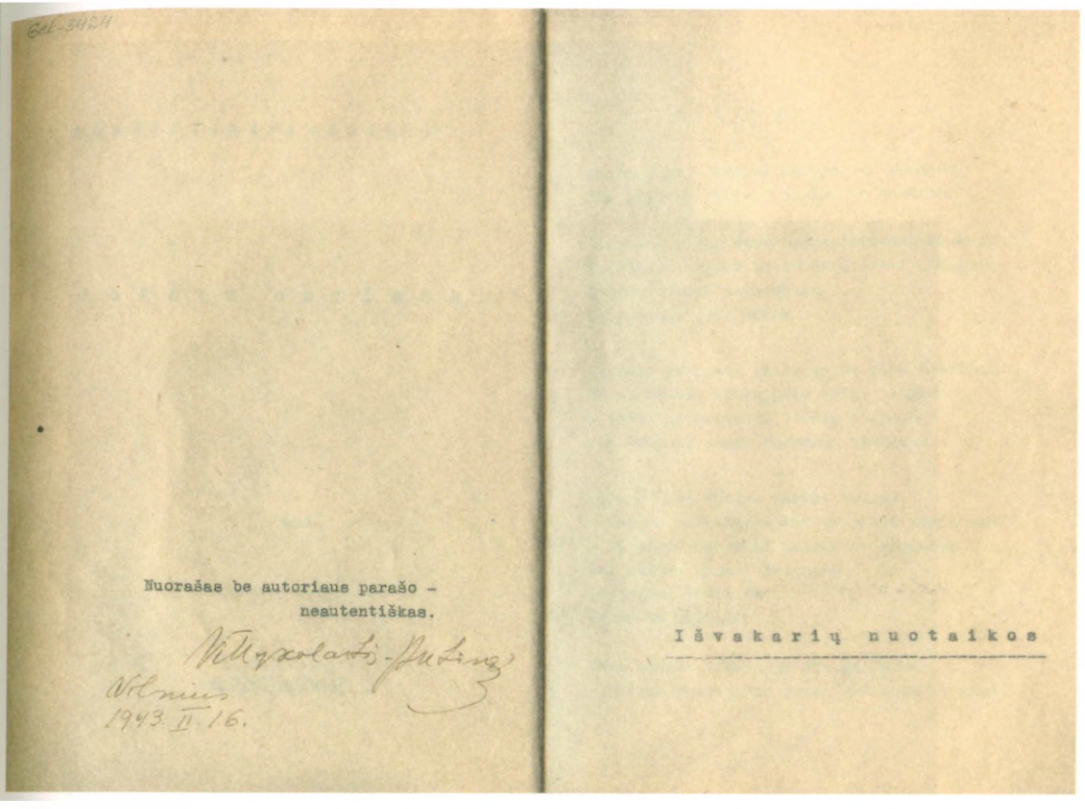

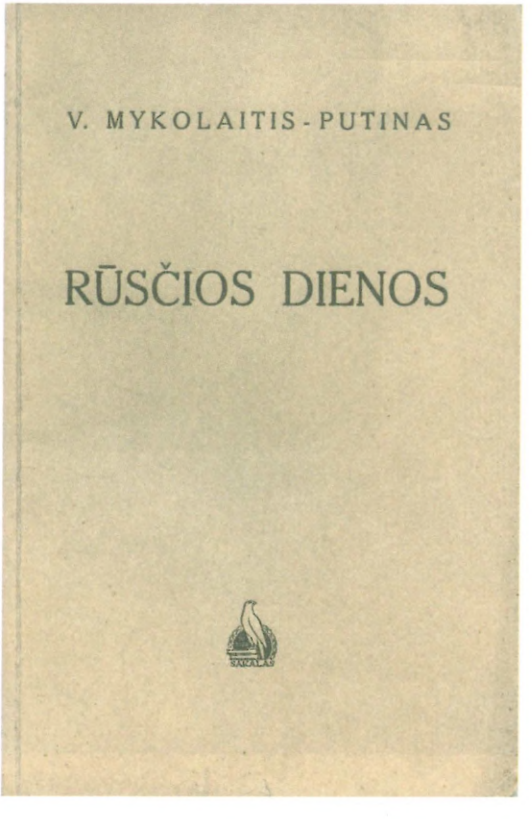

Rūsčių dienų „Sakalo“ leidyklos viršelis, 1944 m., Vinco Mykolaičio-Putino memorialinis butas-muziejus

Putinas 1945 m.

Putinas prie Balio Sruogos karsto, 1947 m., LLTI biblioteka

Su žmona Emilija Mykolaitiene Valakampiuose, 1948 m., Irenos Balčiūnienės asmeninis archyvas

I
„SPAUDOS FONDAS"

S A U G O T I !

SKELBTI LEIDŽIAMA

200m. sausio mėn. 6 d.

1938 metai.

Sausio 17 d.

Buvau ketinęs šį dienoraštį pradėti tuoj po Naujų Metų, bet štai jau beveik trijų savaičių nebėr. Tad bent trumpai, ką dar atsimenu.

Naujus Metus su Šį sutikome Karininkų Ramovėj. Turėjom pakvietimą. be to nutariau ~~va~~ dažniau „vaikščioti į žmones", kaip sakoma, „rinkti medžiagos" tolimesniems raštams. „Krizę" rašydamas pajutau, kad tos medžiagos, vadinasi gyvenimo ir žmonių pažinimo man gerokai stoka. Na, šį kartą nieko ypatinga nemačiau, o vis dėlto vienas kitas vaizdas, viena kita scena liko vaizduotėj:

1938.

Sausio 22 d.

Užvakar LRD valdyba buvo su-
kvietus dramaturgų pasitarimą, ku-
riame dalyvavo ir naujas Kultūros
departamento direktorius Soblys.
Mat norėta ieškoti kelių ir priemo-
nių, kaip atgaivinti, pagyvinti labai
jau menką mūsų dramaturgiją. Daly-
vavo apie 20 žmonių, kurių bent pusė
nieko bendra su dramaturgija neturi.
Daugiausia kalbėjo Sruoga ir Krėvė.
Sruoga, atsižadėjęs turėti bent
kokių reikalų su teatru, siūlė ban-
dyti kelią ateičiai: sudaryti kokią
ir kokią komisiją, kuri rūpintųsi
jaunosios kartos ir visuomenės
dramatiniu auklėjimu: išversti
reikalingų knygų — teoretinių ir me-
ninių — duoti patarimus jauniesiems
autoriams, etc. Krėvė teisingai

kalbėjo, kad norėdami pakelti savo
dramaturgiją turime bendradarbiau-
ti su teatru ir jo žmonėmis. Siūlė
suminėti kas ligšiol buvo negera, ko-
kių nemalonumų patyrė vieni iš kitų
ir stengtis bent ateity vieni kitus
pažinti, suprasti ir sutartinai dirbti.
Būtų esą gera, kad LRD valdyba sukvies-
tų dar vieną pasitarimą dramaturgų su
teatro žmonėmis. Buvo dar ir dau-
giau kalbėtojų, bet prie nieko aiškaus
neprieita. Soblys buvo labai manda-
gus, švelnus ir minkštas. Absoliučiai
nieko nepasakė. Man atrodo, kad jis
ir visai nieko nepadarys nei teatrui,
nei dramaturgijai, nei apskritai
mūsų kultūros reikalams. Tokioj vie-
toj reikia smarkaus nusimanančio,
griežto ir su karštoju temperamentu,
o Soblys — minkštakailis.

į Daniją ir Norvegiją. Danija tuoj buvo užimta be pasipriešinimo, o norvegai dar ir dabar vados tebesigina. Oslo ir visa eilė uostų ir pajūrio prekybos liji pat šiaurės (Narvik) yra vokiečių rankose. Anglai su prancūzais, gavę per nosį, surado... ekstra posėdžius, apsvarstyti susidariusios padėties... Prancūzų parlamentas turės pasisakyti ar atstatyti visą vyriausybę, ar tik kelis jos narius. Štai toks ir karas! Visa tas duoda daug nedrąsios kalboms, spėliojimams, kritikai. Visus stebina vokiečių ryžtingumas, organizuotumas, o sąjungininkų lepšiškumas.

Šiandien su L. Gira pasiėmėme tortą, išvažiuodami iš V.D. Rek. ministerijos valdinių namų patalpų raštinę į Aušros Vartų gatvėj.

Balandžio 17 d., trečiadienis

[redacted]

Diena labai šilta ir graži.

Balandžio 22 d., pirmadienis

Vakar su Ig. apžiūrinėjom Vilnių, po pietų nuvykom į Kalvarijas – Jeruzalę, kur mums sakė pardavi-

Mano dienoraštis

1938.I.17–1941.XI.29.

Sausio 17 d.

Buvau ketinęs šį dienoraštį pradėti tuoj po Naujų metų, bet štai jau beveik trijų savaičių nebėr. Tad bent trumpai, ką dar atsimenu.

Naujus metus su Ly[1] sutikome Karininkų ramovėj. Turėjom pakvietimą, be to, nutariau daugiau „vaikščioti į žmones", kaip sakoma, „rinkti medžiagos" tolimesniems raštams. „Krizę" rašydamas pajutau, kad tos medžiagos, vadinasi, gyvenimo ir žmonių pažinimo, man gerokai stoka. Na, šį kartą nieko ypatinga nemačiau, o vis dėlto vienas kitas vaizdas, viena kita scena liko vaizduotėj: pusinteligenčiai su smokingais bei frakais (vienas dargi Gedimino ordiną pasikabinęs!), aukštoji visuomenė, miesčionija – lietuviška ir kosmopolitinė (storulė šoka, baigianti aukso dienas gražuolė-blondinė, neįprasta nugaros dekoltė). Pabuvę valandą, išėjome.

Rodos, sausio 4 d. su Krėve ir Gira buvom teisme kaip ekspertai Dabrilos[2]-Neveravičiaus[3]-Tamošaičio[4] byloj. Kvaila byla, kvailai ir tęsiasi: dar kartą atidėjo. Kadangi teko išsėdėti teisme belaukiant savo eilės apie trejetą valandų, tai prisiklausiau visokių dalykų. Štai kur gyvenimas! Reiktų dažniau pasėdėti teismo salėje. Tipų ir įvykių kiek nori! Ir žmonių kvailumo!

Ta proga iš Giros išgirdau Krėvės nuomonę apie „Krizę". Apie literatūrinį atžvilgį nieko nesakęs, bet apie turinį. Tai esą pirmas atsitikimas, kad rašytojas (ar gal žmogus iš profesūros) taip atvirai stotų tautininkų pusėj. Dialoguose esą išreikšta visa tautininkų ideologija. Kas kam rūpi! O andai

[1] Emilija Kvedaraitė-Mykolaitienė (1901–1983), žmona.

[2] Jurgis Dabrila (1898–1960) – teisininkas, prozininkas, publicistas.

[3] Fabijonas Neveravičius (1900–1981) – rašytojas, vertėjas. 1939–1941 m. dirbo Vilniaus radiofone. 1944 m. pasitraukė į Vakarus, nuo 1947 m. gyveno Didžiojoje Britanijoje. Istorinės prozos kūrėjas.

[4] Izidorius Tamošaitis (1889–1943) – filosofas, kunigas, visuomenės veikėjas. Dėstė Žemaičių kunigų seminarijoje, VDU. Redagavo tautininkams palankią spaudą – žurnalus *Lietuvis* (1927), *Vairas* (1929–1938). 1941 m. sovietų valdžios suimtas, ištremtas į Sibirą.

Ly pasakojo girdėjusi, kaip vienas eilinis skaitytojas pasakęs: na, bet čia ir tautininkams nesigailėta!

Tam pačiam tikslui – pažinti gyvenimą ir žmones – pasinaudojau pakvietimu dalyvauti metiniame Tautininkų susivažiavime Valstybės teatre, rizikuodamas, kad po to jau būsiu apšauktas tikru tautininku. Dalyvavau tik priešpietiniame posėdy – iškilmingojoj daly: atidarymas, pirmininko Tūbelio[5] kalba, Valst. Prezidento kalba, Lozoraičio[6] pranešimas ir generalinio sekretoriaus d-ro Janavičiaus[7] pranešimas. Bendras įspūdis iš suvažiavimo dalyvių (bent jų išvaizdos) apygeris. Tūbelio pranešimas – paprasta vyriausybės darbų apžvalga, nieko ypatinga, bet pranešėjas man padarė nepaprastai slėgiantį įspūdį. Kalbėjo automatas, ligonis, paliegėlis – kas norit, tik ne vyriausybės galva, o juoba ne valdančios partijos pirmininkas. Jokio entuziazmo, jokios programos – ir jokios valios nei ryžtingumo.

Smetonos kalba, kaip paprastai, graži ir turininga. Lozoraičio pranešimas – oficialus. Janavičiaus šūkavimai – stačiai gėda! Pataikavimas, patosas, dirbtinumas, bet turinio – nė už centą, išskyrus pluoštą duomenų ir skaitmenų iš tautininkų organizacijos veikimo. Gaila, kad nebuvau popietiniame posėdy, kai buvo pranešimai iš įvairių vietų.

Andai skambina man telefonu kažkokia mergiotė. Nesisako savo pavardės, nes aš jos vis tiek esą nepažįstąs. Paaiškėjo tik, kad kilmės iš Telšių. Skaičiusi mano knygas ir pajutusi man didelį pasitikėjimą. Ar verta esą mylėti kunigą? Ji vieną mylinti ir nežinanti, kaip toliau elgtis. Jis su ja kartais geras, bet kartais ir šiurkštus. Štai ir dabar neseniai kalbėjusi su juo telefonu, ir jis atsakinėjęs jai labai šiurkščiai. Ji kartais norinti jam net keršinti ir įskųsti vyskupui.

– Ar jis ir toliau nori likti ištikimas savo luomui ir pareigoms? – paklausiau.

– O taip, žinoma!

---

[5] Juozas Tūbelis (1882–1939) – politikas, žemės ūkio specialistas, spaudos darbuotojas. Dirbęs įvairiuose ministrų kabinetuose švietimo ir žemės ūkio ministru, ilgiausiai ėjęs ministro pirmininko pareigas (1929–1938), nuo 1938 m. spalio – Lietuvos banko vadovas. Lietuvos tautininkų sąjungos pirmininkas (1931–1938).

[6] Stasys Lozoraitis (1898–1983) – Lietuvos diplomatas, politikas. 1934–1939 m. užsienio reikalų ministras. 1940 m. vasarą tapo Lietuvos diplomatinės tarnybos vadovu, šias pareigas ėjo iki mirties, gyveno Italijoje, bendradarbiavo su išeivijos organizacijomis.

[7] Simas Janavičius (1890–1956) – medikas, politikas. 1936–1940 m. ėjo Lietuvos tautininkų sąjungos generalinio sekretoriaus pareigas.

Ką čia gali jai patarti? Vis tiek įvykiai eis sava vaga. Vis dėlto patariau jai nutraukti tuos santykius ir grįžti į savo Telšius. Ketino taip ir padaryti.

Kiek panašiu reikalu viena (o gal ta pati?) ir anksčiau buvo skambinusi. Bet ana būtinai norėjo mane pamatyti ir kad aš jai pasipasakočiau, kaip jaučiuosi. Žinoma, nepriėmiau, tik pasakiau, kad anaiptol nesigailiu to, ką esu padaręs. O jai „Altorių šešėliuose" atvaizduotas gyvenimas atrodęs toks idealus ir gražus!

Prieš trejetą dienų ateina pas mane A. Maceina ir ima skųstis, kaip jam esą sunku Teol.-filosofijos fakultete. Susidarė visai nepakenčiama atmosfera. Gavęs įspėjimą iš Arkivyskupo, visi jo straipsniai komentuojami nepalankiai, aplinkui šnipinėjama ir t. t. Ar jis negalėtų pereiti į Humanitarinį fakultetą? Atsakiau, kad padarysiu viską, ką galėsiu, tik kol kas gali būti kliūčių, kadangi nėra laisvo etato, pagaliau kažin, ar jis bus priimtinas Vabalui-Gudaičiui[8], nes nori darbuotis pedagogikoj.

Tuo reikalu kalbėjau su fak. sekretorium Augustaičiu[9]. Jis visam kam pritaria. Palauksim, kai tik atsiras koks plyšys, ir bandysime Maceiną įsitraukti. Gabus ir darbštus vyras, ne fanatikas. Jis man seniai patinka. Reikės tuo reikalu pasitarti ir su dekanu.

Sausio 18 d.

Netikėtai uždirbau 30 litų... Pasirodė, kad „Dirva" kadaise buvo pardavusi keletą egz. „Tarp dviejų aušrų" ir dabar panoro atsilyginti. Ta proga Dundzila[10] primygtinai siūlė rašyti romaną jų paskelbta konkursui tema – apie Kražių skerdynes arba apie Napoleono žygį per Lietuvą. Konkursui skirtas terminas jau, rodos, pasibaigė, o niekas nieko neįteikė. Man net avanso siūlė.

Kražių tema man būtų visai priimtina, ypač kad ji sutampa su mano sumanytąja trilogija: 1) poaušrio gadynė, 2) 1905 metai, 3) didysis karas ir kovos dėl nepriklausomybės. Tuo veikalu aš norėčiau pagilinti tautinę

[8] Jonas Gudaitis-Vabalas (1881–1955) – pedagogas, psichologas, nuo 1922 m. LU (VDU) dėstytojas. 1940–1941 ir 1944–1951 m. dėstė VU.

[9] Pranas Augustaitis (1883–1941) – literatūros tyrinėtojas, filosofijos daktaras. 1923–1939 m. LU (VDU) Humanitarinių mokslų fakulteto sekretorius, 1940–1941 m. VU Humanitarinių mokslų fakulteto dekanas.

[10] Adomas Dundzila (1882–1951) – leidėjas, žurnalistas, 1918–1940 m. knygų leidybos ir prekybos bendrovės „Dirva" vadovas.

sąmonę, ypač liaudies, ir patriotizmą. Kas ta tėvynė? Kas tauta? Kam reikalinga nepriklausomybė ir valstybė? Sudaryčiau nenutrūkstamą įvykių jungtį ir dvasinį pasiryžimą, tradiciją nuo Kražių iki Vilniaus bei Giedraičių ar Širvintų. Kokia nors Kražių relikvija, sukruvinti škaplieriai, smūgio įlenktas kryželis ar kas kita lydėtų vyriausius personažus per visą veikalą iki paskutinių kovų bei laimėjimų.

Sausio 19 d.

Priešpietį pravaikščiojau paskolos reikalais. Gal iki vasario bus baigta. Tada daug rūpesčio nukris nuo pečių. Vakare dirbau toliau per šventes pradėtą literatūrinį žemėlapį.

O Gustaičio[11] raštai tebestovi beveik neliesti.

Sausio 22 d.

Užvakar LRD valdyba buvo sukvietus dramaturgų pasitarimą, kuriame dalyvavo ir naujas Kultūros departamento direktorius Soblys[12]. Mat norėta ieškoti kelių ir priemonių, kaip atgaivinti, pagyvinti labai jau menką mūsų dramaturgiją. Dalyvavo apie 20 žmonių, kurių bent pusė nieko bendra su dramaturgija neturi. Daugiausia kalbėjo Sruoga ir Krėvė. Sruoga, atsižadėjęs turėti bent kokių reikalų su teatru, siūlė bent ruošti kelią ateičiai: sudaryti kaip ir kokią komisiją, kuri rūpintųsi jaunosios kartos ir visuomenės dramatiniu auklėjimu: išverstų reikalingų knygų – teoretinių ir meninių – duotų patarimų jauniems autoriams, etc. Krėvė teisingai kalbėjo, kad norėdami pakelti savo dramaturgiją turime bendradarbiauti su teatru ir jo žmonėmis. Siūlė užmiršti, kas lig šiol buvo negera, kokių nemalonumų patyrė vieni iš kitų ir stengtis bent ateity vieni kitus pažinti, suprasti ir sutartinai dirbti. Būtų esą gera, kad LRD valdyba sukviestų dar vieną pasitarimą dramaturgų su teatro žmonėmis. Buvo dar ir daugiau kalbėtojų, bet prie nieko aiškaus neprieita. Soblys buvo labai mandagus, švelnus ir minkštas. Absoliučiai nieko nepasakė. Man atrodo, kad jis iš viso nieko nepadarys nė teatrui, nei dramaturgijai, nei apskritai – mūsų kul-

[11] Motiejus Gustaitis (1870–1927) – poetas, kunigas, mokytojas, vienas simbolizmo pradininkų. Mykolaitis-Putinas paraše įvadinį straipsnį *Motiejaus Gustaičio raštams* (1940).

[12] Vytautas Soblys (1903–1968) – kultūros, švietimo darbuotojas, dirbęs Užsienio reikalų ministerijoje, 1937–1940 m. Švietimo ministerijos Kultūros departamento direktorius.

tūros reikalams. Tokioj vietoj reikia žmogaus nusimanančio, griežto ir su kovotojo temperamentu, o Soblys – minkštakaulis.

Pasikalbėjimo metu sužinojom, kad dramos artistai padavė prašymą grąžinti Oleką-Žilinskį[13]. Alantas pasirodė tam priešingas – o tai blogas simptomas: Alantas eina su tais, kurie valdo[14]. Oleka, be abejo, buvo vienintelis gabus, talentingas ir mokąs savo darbą režiseris. Nelaimė ta, kad pats nemokėjo tvarkytis ir nesugebėjo atsispirti blogoms įtakoms. Gal jame ir lietuviškos dvasios per menka. Gaila žmogaus!

Vakar visą priešpietį egzaminavau studentus. Po velnių, kas per darbas! Tas profesoriavimas mane stačiai kankina, kaip koks slogutis. Įgriso ir nusibodo. Lietuvių literatūrai nieko nepasigailėčiau, bet ją nagrinėti ir dėstyti štai jau keliolika metų – iš tiesų gali uždusti ir skonio netekti. Štai ir šiandien parsinešiau visą glėbį naujų romanų ir poezijos. O kokia mizerija! Jeigu ir mano kūriniai tiek verti, kiek šitie, dievas nusikalsta juos leisdamas į žmones. Bet kurgi tie gerieji? Kokie mes menki esame!

Vakar atvažiavo brolis Jurgis, šiandien išvažiavo. Akis gydėsi. Iš visų mano brolių šis yra inteligentiškiausias, apsukriausias ir žmoniškiausias. O ir tarp mudviejų kažkokia ledinė siena, kažkoks nutolimas, svetimumas. Keista mūsų šeima. Vieniems su kitais mums nebėr kas veikti, nebėr kalbos. Jaukiau, kai kartu su mumis yra koks svetimas žmogus. Na, jie – kaimiečiai. Bet štai Medži[15] – inteligentė, prie manęs nuo mažens gyvena. O kas tarp mudviejų bendra. Mudu nepasikeičiam nė viena mintim, neaptariam jokio bendro reikalo, kalbamės tik iš būtinumo ką nors pasakyti, kad kaip nors nutraukti nepakenčiamą tylą. Vengiame vienudu pasilikti. O tačiau aš ją, rodos, myliu, ir mane labai užgauna, jei kas nors jai ką bloga padaro. Prie mūsų šeimos psichologijos aš kada nors ilgiau užtruksiu.

[13] Andrius Oleka-Žilinskas (1893–1948) Valstybės teatro Kaune režisieriumi dirbo 1929–1935 m., vėliau persikėlė į JAV.

[14] Tuo metu rašytojas Vytautas Alantas (1902–1990) buvo *Lietuvos aido* vyr. redaktorius, tautininkų kultūrinės politikos ideologas.

[15] Magdalena Mykolaitytė-Slavėnienė (1908–1984) – rašytoja, mokytoja, Vinco Mykolaičio-Putino sesuo. 1944 m. pasitraukė į Vokietiją, 1949 m. persikėlė į Australiją. Parašė atsiminimų apie brolį.

Sausio 23 d. Sekmadienis

Skaičiau toliau Jules Romains'o[16] „Les Hommes de bonne volonté" septintą knygą. Apie tai vėliau.

Piešiau literatūros žemėlapį.

Vakar Jurgis seseriai pasipasakojo, kad jo žmona išdyko: mėgsta baliavoti, rūko, į bažnyčią neina. Ir tai kaimo moteris, labai pamaldžių ir dorų tėvų duktė. Nemaloni naujiena. Kas jai pasidarė. Atrodė tokia paprasta mergaitė, nei grožiu, nei šiaip jokiu prašmatnumu nepasižyminti. Su Jurgiu berods niekad nebuvo gera. Be to, ir šeimininkė menka: jokių darbų nemoka. Vis dėlto trijų vaikų motina. Duotus namų reikalams pinigus praperkanti papirosams ir kitokiems niekams. Romanus skaitanti. Įdomu būtų sužinoti, kokia ta jos lektūra.

Sausio 24 d.

Buvau pakviestas su Ly pas Šilkarskį[17] pietų. Be mudviejų, atvyko dar Karsavinai[18] ir Sezemanai[19]. Menki buvo pietūs. Kam dar žmones varginti, jei nepasistengiama patiekti jiems bent ką geriau, gražiau, maloniau, negu jie turi kasdien pas save! Kalbėjom daugiausia rusiškai, o lietuviškumą uoliausiai palaikė Karsavinas. Pasirodo, kad Sezemanas vedęs kažkokią jaunutę vokietaitę. To tai nesupaisysi su jo simpatijomis ir vedybomis!

Ruošdamas spaudai M. Gustaičio raštus, perrašinėju dabar jo rinkinėlį „Erškėčių taku". Beveik gailiuosi, kad apsiėmiau to darbo. Yra stačiai nepakenčiamų eilėraščių, nekalbant jau apie atskirus posmus. Deduosi uoliu Gustaičio gynėju ir net jo garbintoju, bet ai, koks jis man kartais sausas ir šiurkštus!

Tarėmės su Ly, ar nevertėtų Krėvės išleistuves iš dekanų padaryti pas mus, jei kiti jo bičiuliai pritartų ir bent kiek prisidėtų.

---

[16] Jules Romains (1885–1972) – prancūzų poetas ir prozininkas, 1936–1941 m. Tarptautinio PEN klubo prezidentas. *Geros valios žmonės* (pranc.) – 27 tomų romanų ciklas.

[17] Vladimiras Šilkarskis (1884–1960) – filosofas, 1921–1940 m. dėstė VDU graikų kalbą ir antikinės literatūros istoriją.

[18] Levas Karsavinas (1882–1952) – Rusijos ir Lietuvos kultūros istorikas. 1928–1940 m. VDU, 1940–1946 m. VU profesorius, 1944–1949 m. Vilniaus dailės muziejaus direktorius. 1949 m. suimtas, mirė Komijoje, Abezės lageryje.

[19] Vosylius Sezemanas (1884–1963) – filosofas, vertėjas, 1923–1940 m. LU (VDU) dėstytojas.

Sausio 25 d.

Literatūros premija paskirta Kossu-Aleksandravičiui[20] už „Chimeros akis“. Nesantaikos kaulas mestas lyrikams. Tegu sau. Geriau Kossu negu kam kitam.

[...][21] Nevienodai: jis tenkinasi savo įtaka, vaidmeniu, dvasiniu pilnumu, gal dar garbe; ji tikisi turto, prabangos, smagaus gyvenimo...

O gal pradžioje vienodai: [...] žavisi ir ji. [...]

B ištekėjo už A, mažai jį pažinusi. Pirmosios scenos viltys ir svajonės maišosi su nugąstavimais.

Tolimesni įvykiai, tarp kitko, yra jųdviejų meilės ir laimės bandymas...

– Kietas, brangioji, bus mudviejų kelias. Bijau, ar ne per kietas šitoms mažoms, grakščioms tavo kojytėms.

Jis steigia laikraštį, į kurį sukiša ir jos dalią. C-as laikraštį nori „gelbėti“, subsidijuoti tam tikromis, A griežtai nepriimtinomis sąlygomis.

Sausio 30 d.

Galvojau toliau apie sumanytą dramą. Dar nedaug kas paryškėjo.

Klausiau per radijo A. Varno[22] sukaktuvių (30 kūrybos metų) transliavimo iš Joniškio. Kaip paprastai. Tuščios, patetiškos ir net kvailos kalbos, kalbos ir kalbos. Ne, šitokio malonumo ir garbės sau nelinkiu!

Vakar Žirgulis iškaulino atsakyti į kelis klausimus, liečiančius literatūrą, naujam moksleivių žurnaliukui „Jaunajai Lietuvai“. Šiandien parašiau. Atėjo į galvą kelios mintys, kurias vertėtų praplėsti.

Ryt pradedu darbą fakultete. Ak, ta baudžiava!

Sausio 31 d.

Žirgulis, atėjęs pasiimti rankraščio, papasakojo, kad „Pažanga“ nusprendė remti literatūrą, ypač poeziją, padidindama honorarus už eilėraščio eilutę ligi 2 litų.

Vyriausybė nutarusi mokėti kaip ir kokias algas rašytojams, kad jie galėtų tik tuo ir užsiimti. Bus leidžiama lietuvių poezijos antologija rusų

[20] Jonas Aistis (tikr. Aleksandravičius, slp. Kossu-Aleksandravičius, Kuosa-Aleksandriškis) (1904–1973) – lietuvių poetas neoromantikas.

[21] Šios dienos įrašas prasideda naujame lape, bet teksto abiejose viršutinėse lapo pusėse tėra kelios eilutės, nes likusi lapo dalis išplėšta.

[22] Adomas Varnas (1879–1979) – dailininkas tapytojas ir grafikas. 1923–1939 m. dėstė Kauno meno mokykloje, 1944 m. persikėlė į Vakarus, nuo 1949 m. gyveno ir kūrė JAV.

kalba. Vertimus atliksiąs E. Škliaras[23]. Visa tai gal ir neblogos naujienos. Žiūrėsime, kas iš to išeis.

Gavome Valst. Prezidento kvietimą į 16 vasario didįjį balių Ramovėje. Eisime. Sruoga sakėsi taip pat gavęs.

Vasario 1 d.

Pagaliau pabaigiau tas bėdas – išpirkau sklypą ir gavau paskolą. Bus ramiau gyventi.

Vasario 3 d.

Vakar vakare pranešė, kad man paskirta „Sakalo" premija 2.000 litų už „Krizę". Ta proga buvau iššauktas į „Trijų milžinų" restoraną „pasidalinti įspūdžiais" ir praleisti kartu vakarą su jury komisija. Ten pat „dalinosi įspūdžiais" ir „Spindulio" komisija su savo laureatu Grušu, gavusiu taip pat 2.000 už „Sunkią ranką". Prie mūs prisėdo dar Binkis su Kiela[24]. Laikas praėjo smagiai ir ne visai jau kvailai. „Sakalo" komisiją sudarė A. Kniūkšta[25], J. Ambrazevičius[26], P. Vaičiūnas[27], K. Korsakas[28] ir V. Maciūnas[29].

Vasario 4 d.

Vis dėlto gyvenimo reikalai man sekasi, bent materialiniai. Įsigijau sklypą išsimokėtinai. Šiek tiek susitaupęs pradėjau statyti namus. Jiems baigti gavau dvi paskolas. Esant kritiškam momentui parašiau „Krizę", kuri man davė 5.000 honoraro ir 2.500 premijų. Be „Krizės" būtų buvus ti-

[23] Eugenijus Škliaras (1893–1941) – žurnalistas, lietuvių literatūros vertėjas į rusų kalbą, tarpukario rusakalbės spaudos bendradarbis.

[24] Kazys Kiela (1898–1963) – kairiųjų pažiūrų rašytojas, vertėjas.

[25] Antanas Kniūkšta (1892–1983) – 1924–1940 ir 1943–1944 m. „Sakalo" knygų leidyklos direktorius.

[26] Juozas Ambrazevičius-Brazaitis (1903–1974) – literatūrologas, politikas ir visuomenės veikėjas. 1934–1943 m. dėstė VDU, 1941 m. birželį–rugpjūtį buvo Lietuvos laikinosios vyriausybės ministras pirmininkas. 1944 m. pasitraukė į Vakarus.

[27] Petras Vaičiūnas (1890–1959) – dramaturgas ir poetas, teatro kritikas, vertėjas.

[28] Kostas Korsakas (1909–1986) – literatūrologas, poetas, vertėjas. Žurnalo *Trečias frontas* bendradarbis, kairiųjų pažiūrų literatūros kritikas, 1933–1941 m. žurnalo *Kultūra* redaktorius. Po Antrojo pasaulinio karo – vienas įtakingiausių sovietinės Lietuvos kultūros veikėjų. 1946–1984 m. Lietuvių kalbos ir literatūros instituto direktorius.

[29] Vincas Maciūnas (1909–2003) – literatūrologas, literatūros istorikas. Nuo 1935 m. dėstė VDU, nuo 1940 m. VU. 1942–1943 m. VU bibliotekos direktorius. 1944 m. pasitraukė į Vakarus, nuo 1949 m. gyveno JAV.

kra krizė! Be to, dar šįmet susidarė ir smulkių, nenumatytų pajamėlių. Skolų, tiesa, ligi ausų, bet jei būsiu sveikas, padirbėsiu ir išvešiu. Apsitvarkęs su skolomis, Universitete paskaitas sumažinsiu ligi minimumo. Bus laiko literatūrai. Bet ar tuo pačiu metu neateis senatvė? Dar ne! Turėsiu 50 metų. Skaitmuo jau rimtas. Nejaugi aš senstu ir būsiu senas? Atrodo, kad dar tik pradžia gyvenimo!

Vasario 8 d.

Buvau priešpiečių prancūzų atstovybėj. Dulong'as[30] sukvietė Hum. fakulteto dalį, Tonkūną[31], Masiliūną[32] ir Soblį. Priešpiečiai, matyt, buvo mūsų naujo profesoriaus Prioult'o[33] garbei, nors aiškiai to neparodyta. Prioult rimtas ir simpatingas žmogus. Mūsiškiai šiek tiek išgėrė, bet tik tiek, kiek derėjo. Šiaip nieko rimtesnio, „profesoriško" nebuvo pasakyta. Beveik visi mes vos vos keverzojam prancūziškai.

Rašau dramą, kuriai dar neturiu vardo. „Adomas Rudėnas" – pavadinimas provizorinis. Kol kas sekasi neblogai. Kad tik pats savęs per anksti nesukritikuočiau.

Vasario 24 d.

Liko nepažymėta daug svarbių įvykių. Rašau savo dramą – pirmąjį veiksmą jau baigiu. Gal jau būčiau ir baigęs, bet štai užpuolė pasiutiška sloga, ir negaliu dirbti. Sloga – man didelė liga, nes paprastai baigiasi ilgu ir kankinančiu kosuliu. Vakar ir šiandien buvo sunku su paskaitomis. Šiaip taip atlikau.

Mano drama svyruoja tarp komedijos ir rimtos dramos. Nežinau dar, kaip galutinai pakryps. Siūlosi mintis iš Rudėno padaryti imponuojančią idealisto figūrą, o ne šiaip sau daugmaž gyvenimišką idealistuką.

Literatūros šventė – premijų įteikimas ir vaišės „Metropoly" praėjo pusėtinai. Keista man pagaliau tos premijos! Už ką ji man, pasiturinčiam,

[30] Georges Ferdinand Charles Dulong – Prancūzijos nepaprastasis pasiuntinys ir įgaliotasis ministras Lietuvoje (1935–1940).

[31] Juozas Tonkūnas (1893–968) – agronomas. 1924–1941 m. dėstė Žemės ūkio akademijoje Dotnuvoje, 1934–1939 m. švietimo ministras.

[32] Jonas Masiliūnas (1899–1942) – ekonomistas, 1939–1940 m. susisiekimo ministras. 1941 m. suimtas, kalintas Karelijos lageriuose, sušaudytas.

[33] Albert Pierre Prioult – prancūzų kalbos ir literatūros profesorius VDU Kaune tarpukario metais.

aprūpintam, o kitų akimis žiūrint, ir visai turtingam žmogui? Buvo du latviai Ersas[34] ir Lapinis[35] ir du estai F. Tuglas[36] ir A. Kivikas[37]. Estai – simpatingi vyrai ir su jais mes geriau sutariam. Su abiem buvau pažįstamas iš anų metų atsilankymo Taline.

16 vasario baliavojom Prezidento raute Ramovėj. Buvo ir Sruoga frakuotas!

E. Prūse-Andina[38] ir Em. Skujenieks[39] prašo leidimo versti į latvių kalbą „Krizę". Turbūt dar neskaitė knygos ir nežino, kad versti ji netinka. Ji tik mums patiems gali būti įdomi ir suprantama. Bet, kaip atrodo, ir saviems nelabai. Galgi Visvydas šiandien iš tiesų nebesuprantamas? O jį aš rašiau kaip kokią patriotinę lyriką! Tuo tarpu „tautininkiški" kritikai prikiša esą veikalas „gerai padarytas, bet nesukurtas". P. Klimas[40] (ministeris) sako, kad tie, kurie mano esą „Krizėj" pataikaujama tautininkams, nemoka jos skaityti. Žodžiu, neįtikau nė dešiniesiems, nei kairiesiems. A. Vaičiulaitis, be abejo, į mane taiko, kai peikia kai kurių rašytojų veikaluose pasireiškusį visuomeninį kriticizmą, pagrįstą oficialia ideologija! Kokiu tad būdu, kokiu tonu ir forma liesti literatūroj aktualius einamojo gyvenimo reikalus bei klausimus?

Kovo 21 d., pirmadienis

Šiomis dienomis Lietuva gyvena didelės svarbos įvykius, beveik naujo pasaulinio karo gemalus. Dabar visa tai jau baigias. Dėl neseniai įvykusio incidento prie demarklinijos Alytaus bare, kur buvo mūsų policininko mir-

[34] Adolfs Erss (1885–1945) – latvių rašytojas. Apsakymų rinkiniuose ir romanuose yra lietuviškų motyvų.

[35] Jānis Eduards Lapiņš (1885–1941) – latvių publicistas, rašytojas ir pedagogas, artimas Karliui Ulmaniui, sudarinėjęs jo raštus.

[36] Friedebert Tuglas (1886–1971) – estų rašytojas ir kritikas, artimas simbolizmo ir impresionizmo stilistikai, literatų grupės „Jaunoji Estija" lyderis.

[37] Albert Kivikas (1898–1978) – estų rašytojas ir žurnalistas. 1941–1944 m. Estijos rašytojų sąjungos pirmininkas. 1944 m. pasitraukė į Suomiją, o vėliau į Švediją.

[38] Emilija Prūsa-Andina (1878–1950) – latvių rašytoja ir vertėja, lietuvių literatūros populiarintoja.

[39] Emīls Skujenieks (1903–1965) – latvių rašytojas, vertėjas, publicistas. 1922–1928 m. gyveno Lietuvoje, po karo pasitraukė į Vakarus. Paskelbė straipsnių baltų vienybės klausimais, vertė lietuvių literatūrą.

[40] Petras Klimas (1891–1969) – Lietuvos diplomatas, istorikas. 1917–1918 m. Lietuvos Tarybos narys (sekretorius). 1923–1925 m. nepaprastasis pasiuntinys ir įgaliotasis ambasadorius Italijoje, 1925–1940 m. Prancūzijoje. 1943–1944 m. buvo gestapo suimtas Prancūzijoje, vėliau grąžintas į Lietuvą, 1945 m. rugsėjį sovietų saugumo suimtas ir ištremtas. Į Lietuvą grįžo 1954 m. Parašė istorijos veikalų ir atsiminimų.

tinai sužeistas į mūsų pusę perėjęs lenkų kareivis, kaip sako, pirmas pradėjęs šaudyti į mūsų policininką, Lenkijoj kilo visa pekla grasinamų mitingų, protestų ir plūdimų; visa tai vyko, žinoma, sulig direktyvų. Pagaliau lenkų vyriausybė pasiuntė mums ultimatumą, kurio terminas baigėsi šeštadienį[41]. Penktadienis ir šeštadienis tai ir buvo karščiausios dienos ne tik mums, bet, pasirodo, ir visai Europai. Ultimatumas nachališkas, grubijoniškas ir paremtas prie demarklinijos sukoncentruotomis 5 divizijomis. Lenkai pareikalavo užmegzti diplomatinius santykius. Mūsų vyriausybė nusileido – ir gerai padarė. Karas būtų buvęs aiškus mūsų pavergimas. Bet pasirodo, kad daug kas, ypač jaunimas, labai nepatenkinti nusileidimu. Esama dar karingo ūpo, tik ar ilgam jo pakaktų? Visa tai natūralu. Bet kokiem galam mums galvas suka su tuo Ginklų fondu ir kam dešimtys milijonų švaistoma ginklavimuisi? Mes kariaut galim nebent su Latvija ar Estija. Bet čia pavojaus nėra. Milijonus reiktų skirti ne ginklams, kurie mums nenaudingi, bet kultūrai, mulkiams-lietuviams auklėti, šviesti, stiprinti, kad jie žinotų, kas esą, ir nesižvalgytų į svetimus kiemus, kur esą „geriau gyventi".

Kovo 24 d., ketvirtadienis

Užvakar, antradienį, gavau pakvietimą dalyvauti Kar. ramovėj uždaram susirinkime, kur Lozoraitis turėjo pranešti apie padėtį. Susirinko gal apie 100 žmonių – organizacijų vadų, redaktorių, žurnalistų ir šiaip žymesniųjų. Pranešta tai, ką visi jau žinojome, su kai kuriomis smulkmenomis, kaip ten viskas vyko diplomatijoj nuo lenkų kareivio užmušimo ligi ultimatumo.

Lozoraitis tarsi norėjo įrodyti, kad vyriausybė buvo priversta ultimatumą priimti ir kitaip pasielgti negalėjo. Bet niekas iš susirinkusių kitaip ir negalvojo ir nieko dėl to vyriausybei neprikaišiojo. Ultimatumas, be abejo, turėjo būti priimtas. Paklausimuose ir šiaip kalbose daug kas kaltino vyriausybę, kad ji anksčiau nieko nedarė ir privedė ligi ultimatumo. Daug karčių žodžių buvo pasakyta ir iš viso dėl vidaus politikos ir santvarkos, dėl vadizmo etc. Vienybės nėra ir valdžia autoriteto neturi. Atsitiko ir labai

[41] 1938 m. kovo 11 d. prie Lietuvos-Lenkijos demarkacijos linijos įvyko susišaudymas, kurio metu buvo mirtinai sužeistas Lenkijos pasienietis. Po incidento Lenkija pareikalavo be išlygų užmegzti su ja diplomatinius santykius. Kovo 19 d. diplomatiniai santykiai tarp Lenkijos ir Lietuvos buvo užmegzti.

nemalonus incidentas. Prof. M. Biržiška[42] ėmė kaltinti vyriausybę, kad ji nieko neveikusi, o vakar demonstrantai buvo ašarinėmis dujomis sklaidomi. Be to, kam esą per greit lenkams nusileista.

– Esama atsitikimų, kada geriau netekti nepriklausomybės negu garbės!..

Čia moteriškas balsas, rodos, p-nia Lozoraitienė[43] sušuko:

– Netiesa!..

Biržiška pabalo.

– Prašau man nepertraukti, aš tam esu per senas. Aš leidau kitiems kalbėti, leiskite ir man!

Susijaudinęs žengė prie durų, atsidarė, atsisuko ir spjovęs išėjo iš salės. Pasidarė sumišimas. Kažkas ėmė šaukti daktaro – Biržiška išėjęs apalpo. Atsigavusį įsodino į automobilį ir nugabeno namo.

Lozoraičio ir Šilingo[44] atsakymai susirinkusių, ypač opozicijos, nepatenkino.

Kovo 24 d., ketvirtadienis

Šiandien rytą po nakties radome išmėtytų atsišaukimų „Tautai ir vyriausybei", pasirašytų Griniaus, Stulginskio, Tumėno[45], Sleževičiaus[46],

[42] Mykolas Biržiška (1882–1962) – lietuvių visuomenės veikėjas, literatūros istorikas. Vasario 16-osios Nepriklausomybės akto signataras. 1922–1939 m. dėstė LU (nuo 1930 m. VDU). 1939–1943 m. dėstė VU, 1940–1943 m. rektorius. 1941–1942 m. Lietuvos mokslų akademijos prezidentas. 1944 m. pasitraukė į Vokietiją. Parašė lietuvių literatūros ir kultūros istorijos veikalų.

[43] Vincenta Matulaitytė-Lozoraitienė (1896–1987) – Stasio Lozoraičio (vyresniojo) žmona. Lietuvos moterų tarybos pirmininkė (1934–1939). Žurnalų *Motina ir vaikas*, *Moteris ir pasaulis* redaktorė. 1939–1987 m. gyveno Romoje.

[44] Stasys Šilingas (1885–1962) – politikas, teisininkas. 1941 m. birželį suimtas, iki 1954 m. kalintas įvairiose Rusijos vietovėse, vėliau išvežtas į Dovbyšo (Žitomyro sr.) neįgaliųjų namus. Į Lietuvą grįžo 1961 m.

[45] Antanas Tumėnas (1880–1946) – visuomenės veikėjas, teisininkas. Daug prisidėjo rengiant 1922 m. valstybės konstituciją. 1927–1936 m. vadovavo Katalikų veikimo centrui. 1922–1940 m. dėstė VDU, 1941–1943 m. VU. 1943 m. buvo vienas iš Vyriausiojo Lietuvos išlaisvinimo komiteto vadovų. 1944 m. pasitraukė į Austriją.

[46] Mykolas Sleževičius (1882–1939) – politikas, teisininkas. Vienas Lietuvos socialistų liaudininkų partijos, veikusios Rusijoje, kūrėjų. Lietuvos ministras pirmininkas sudėtingiausiu laikotarpiu, kai reikėjo organizuoti krašto gynybą nuo Sovietų Rusijos ir Lenkijos (1918–1919). 1926 m. birželį paskirtas ministru pirmininku, užsienio reikalų ir teisingumo ministru, valdžioje išbuvo iki gruodžio 17 d. perversmo. Priešinosi Antano Smetonos autoritariniam valdymui.

Bistro, Karvelio[47], Krupavičiaus[48], Leono[49], Kairio ir Purėno[50]. Ko gero, dar prasidės vidaus suirutės! O rytiniame „Aide" milžiniška antraštė: „Visa tauta išvien su savo Tautos vadu ir vyriausybe. Vesk mus, vade, mes su tavim!" Be galo komiški paskutinieji žodžiai. Smetona, rodos, išmintingas žmogus, kam jis leidžia save viešai pajuokti? Vadas! Jei kas mus veda, tai vien aplinkybės, fatumas, kas norit, tik ne mūsų „vadas".

Balandžio 5 d., antradienis

Daug įvykių praėjo per šias porą savaičių. Kur čia viską besuminėsi! Gandų ir paskalų – tik spėk klausyti. Džiaugiuosi, kad niekur nevaikščioju, nes visos tos kalbos dažniausiai absurdiškos, o vis dėlto jaudina ir slėgia. Antai pasakoja, kad kritiškomis lenkų ultimatumo dienomis latviai esą traukė kariuomenę prie mūsų sienos, [norėdami] patogiu momentu užimti Mažeikius ir Biržus! Vokiečiai tą patį darė Tilžėje, tykodami Klaipėdos. Pademarklinijos gyventojai, suagituoti lenkų agentų ir šnipų, dedasi lenkais ir esą įsitikinę, kad Lenkijoj būtų geriau gyventi. Ši nuomonė pasibaisėtinai greitai plinta Lietuvoj. Mūsų Kazė – ir ta jau vogrioja, kad didelėj valstybėj gyventi geriau. Visas Kauno proletariatas, kiemsargiai, skalbėjos, siuvėjos, vežikai etc. demonstratyviai prabilo lenkiškai. Pats girdėjau, kaip Vaižganto g-vėj medžių vežikas kreipėsi į policininką lenkiškai klausdamas, „gdzie tu piąty numer"[51]? O pasirodė, kad jis lietuviškai geriau kalba negu lenkiškai. Ir kaimuose visi žvalgosi, kur čia būtų „geriau gyven-

[47] Petras Karvelis (1897–1976) – politinis veikėjas, aktyvus krikščionis demokratas, 3 deš. ėjęs finansų ministro pareigas. 1940 m. vienas Lietuvių aktyvistų fronto kūrėjų. Aktyviai veikė išeivijoje.

[48] Mykolas Krupavičius (1885–1970) – prelatas, politikos veikėjas. 1917–1918 m. Lietuvių krikščionių demokratų partijos (įkurtos Rusijoje) pirmininkas. 1920–1927 m. aktyvus LKDP atstovas Seime, 1919–1923, 1926–1927 m. LKDP CK pirmininkas. 1922 m. parengė ir 1923–1926 m. įgyvendino radikalią žemės reformą. Po 1926 12 17 d. perversmo kurį laiką buvo pirmasis Seimo vicepirmininkas, paskui perėjo į opoziciją. 1942 m. gestapo suimtas, kalintas, internuotas. 1945–1955 m. Vyriausiojo Lietuvos išlaisvinimo komiteto pirmininkas.

[49] Petras Leonas (1864–1938) – teisininkas, visuomenės ir politinis veikėjas. 1922–1933 m. LU (VDU) Teisių fakulteto dekanas. 1933–1938 m. žurnalo *Kultūra* atsakingasis redaktorius.

[50] Minėtu atsišaukimu grupė buvusių Lietuvos politinių lyderių pareikalavo Juozo Tūbelio vyriausybės atsistatydinimo ir koalicinės vyriausybės sudarymo. Priėmus Lenkijos reikalavimus, Lietuvoje kilo gana atvira nepsitenkinimo valdžia banga. Siekdamas suvaldyti krizę, Antanas Smetona kovo pabaigoje atleido ilgalaikį ministrą pirmininką Tūbelį ir vietoje jo paskyrė Vladą Mironą.

[51] „Kur čia penktas numeris" (lenk.).

ti“? O „geriau“ jiems būtų visur, tik ne Lietuvoje. Visiems buvo geriau „po ruskiais“, dargi „po vokiečiais“ karo metu, nes ten mat tvarka buvo gera! O dabar lenkų pasieny – geriau po lenkais, latvių – po latviais, vokiečių – po vokiečiais... Ir daryk tu ką su tokia mulkių tauta!

1938 m. rugpjūčio 11 dieną, ketvirtadienį, apie pusiau vienuoliktą valandą vakare mirė mano Motina – savo pareigų, savo sunkios ir ilgos ligos kankinė. Kentė ji ir dėl manęs, vargšė mama! Ir kentė galbūt daugiausia.

Palaidojom ją šeštadienį greta tėvo, mirusio 1935 m. Kalėdų 3 dieną.

Ilsėkitės ramybėj, išvargę sunkų gyvenimą ir daug kuo nusivylę prieš mirtį, mylimi Tėveliai.

Sesuo Onutė mirė 1919.I.18.

1939 m.

Kovo 22 diena, 1939 m. trečiadienis

Šiandien vėl liūdna istorinė diena, dar liūdnesnė negu prieš metus, kuomet buvo gautas lenkų ultimatumas dėl [diplomatinių] santykių užmezgimo.

Vokiečiai pareikalavo grąžinti Klaipėdą[52]. Vakar užsienių reikalų ministras J. Urbšys[53], grįždamas iš Romos, buvo sustojęs Berlyne ir matėsi su Ribbentropu. Ribbentropas pasiūlęs kaip galima greičiau perleisti Klaipėdą vokiečiams. Pasakęs būk taip:

– Jeigu to nepadarysite, Klaipėdoj kils sumišimai ir turės įsikišti vokiečių kariuomenė. Jeigu ji įsikiš, aš gerai neįsivaizduoju, kur ji galėtų sustoti... Tada jau derybos su civiline valdžia nebūtų galimos. Jeigu Lietuva geruoju atiduotų Klaipėdą, Vokietija atsižvelgtų į ekonominius Lietuvos interesus.

Šiandien Lietuvos vyriausybė Vokietijos reikalavimą patenkino. Po sulikvidavimo ir okupavimo Čekijos, visai Europai nusigandusiai tylint, nieko kito nebeliko daryti.

Išvyko į Berlyną delegacija iš Urbšio, Petkevičiaus[54] ir Krivicko[55] formaliai tą aktą atlikti.

---

[52] Vos okupavusi Čekoslovakiją 1939 m. kovo 20 d. nacistinė Vokietija pareikalavo, kad Lietuva nedelsdama perleistų Klaipėdos kraštą Vokietijai. Nesulaukdama tarptautinės pagalbos bei neturėdama realios galimybės pasipriešinti, kovo 22 d. Lietuva pasirašė Klaipėdos krašto perdavimo Vokietijai sutartį.

[53] Juozas Urbšys (1896–1991) – politinis veikėjas, diplomatas, vertėjas. Nuo 1938 m. gruodžio užsienio reikalų ministras. 1940 m. ištremtas į Tambovą, 1941–1954 m. kalėjo įvairiose Rusijos vietose, 1956 m. grįžo į Lietuvą. Išvertė prancūzų grožinės literatūros kūrinių.

[54] Tadas Petkevičius (1893–1964) – teisininkas, diplomatas. Tuo metu Užsienio reikalų ministerijos darbuotojas.

[55] Domas Krivickas (1905–1999) – teisininkas. 1941–1943 m. VU prorektorius. 1934–1940 m. Užsienio reikalų ministerijos juriskonsultas. 1934–1939 m. Valstybės tarybos narys, dalyvavo sprendžiant tarptautines diplomatines bylas. 1944 m. pasitraukė į Vokietiją, 1950 m. išvyko į JAV.

Nuotaika be galo prislėgta.

Per paskaitą, kurioje turėjau kalbėti apie lietuvių kultūros uždavinius ir Šalkauskio tezę – Rytų-Vakarų sintezę, užsiminęs apie šios dienos įvykius, pravirkau. Pro ašaras citavau kai kurias [vietas] iš Šalkauskio knygos pabaigos „Lietuvių tauta ir jos ugdymas". Verkė ir studentai.

Netekti Klaipėdos krašto!

Pagaliau ar tai nėra pirmas visos Lietuvos užgrobimo žingsnis, kaip Čekijos[56]?

Kovo 23 d., ketvirtadienis

Šiandien situacija kiek paaiškėjo ir pagerėjo. Susitarimas su Vokietija atrodo pakenčiamas, jei jis bus vykdomas.

Klaipėdoj šiandien lankėsi Hitleris, atplaukęs su visa didžiule karo laivyno eskadra[57].

Ten entuziazmas, riksmas, triukšmas ir lietuvių niekinimas.

Pas mus vėl prasidėjo absurdiškas šūkavimas ginkluotis, organizuoti ginklų vajų etc. O korupcija viršūnėse pasilieka ta pati.

Kovo 26 d., sekmadienis

Gavau po antrą laišką iš nepažįstamųjų lenkių, paveiktų „W cieniu ołtarzy"[58]. Janina Hebda iš Mińsk-Mazowiecki esanti iš motinos „lietuvaitė", o jos senelis buvęs Odyniec[59]. Amelija Łączyńska[60] turėjusi draugių „lietuvaičių" – iš jos paduotų pavardžių galima spėti, kad tai buvo Lietuvos dvarininkaitės, patekusios į kažkurio vienuolyno pensionatą dar prieš karą. Łączyńska, pasirodo, rašytoja. Atsiuntė romaną „Życie nie ustaje"[61]. Kataloguos radau dar vieną jos romaną. „Życie nie ustaje" baigiu skaityti. Didelių

[56] 1938 m. nacistinė Vokietija okupavo Čekoslovakijai priklausiusį Sudetų kraštą, tačiau tuo neapsiribojo ir 1939 m. kovą užėmė visą šalį.

[57] Iškart po Klaipėdos krašto anšliuso 1939 m. kovo 23 d. į Klaipėdą kariniu konvojumi atplaukė Adolfas Hitleris, kuris pasveikino vietos gyventojų minią su sugrįžimu į Vokietijos reichą.

[58] *Altorių šešėly* (lenk.).

[59] Antoni Edward Odyniec (1804–1885) – lenkų rašytojas, vertėjas, memuaristas. Vilniaus universitete studijavo teisę, dalyvavo filaretų draugijos veikloje. Su A. Mickevičiumi keliavo po Europą, tai aprašė atsiminimų knygoje *Laiškai iš kelionės*. 1840–1859 m. dirbo laikraščio *Kurier Wilenski* redaktoriumi.

[60] Amelia Łączyńska (1893–1993) – rašytoja, pedagogė, žurnalistė.

[61] *Gyvenimas nesustoja* (lenk.), išleista 1938 m.

literatūrinių įdomybių nei pretenzijų nėra, bet lektūra visai gera. Veikalas inteligentiškas, ir autorė, matyt, išmintinga moteris.

Diena pavasariška. Leidžia. Sniegas parke pažliugęs. Skysti debesiukai dengia visą skliautą. Apie +5 laipsniai.

Kovo 27 d., pirmadienis

Buvo Krėvė, atnešė savo „Raganių" ir dvi dalis naujos „Šarūno" laidos. Kalbėjom, kas dabar labiausia rūpi, apie Klaipėdos įvykius. Krėvė jau nebeironizuoja ir vokiečių neteisina, bet nuoširdžiai liūdi Klaipėdos. Klaipėdiečiai greit įsitikinsią, kad Lietuvoj buvo geriau – ir kas per pyragai Vokietijoj.

Vakarinė ekstra telegrama pranešė, kad naujas Ministrų kabinetas sudaryti pavesta gener. Černiui[62]. Tuo visi gerokai nustebo. Černius lig šiol visuomeniniam gyvenime ir darbe visai nebuvo žinomas. Būsią kviečiami taip pat ir kitų grupių žmonės. Žiūrėsime.

Gražu, šilta, pusiau saulėta. Temperatūra +7. Dabar, naktį, truputį šąla.

Kovo 29 d., trečiadienis

Naujas tautinės vienybės, ar Patriotinio fronto, kabinetas, vakar sudarytas, pakėlė visų nuotaiką ir sužadino daug vilčių[63]. Žiūrėsime, kaip jam seksis. Studentai jau organizuoja Patriotinį frontą, ir šiandien buvo tam reikalui mitingas Universitete. Dabar kaip tik apie tai pranešinėja per radiją.

Ginklų vajus, atrodo, gerai pasiseks. Daugelis pesimistų, jų tarpe ir aš, pakeitė savo nuomonę ir rems ginklų reikalą.

Vėjuota, pusiau saulėta. Temperatūra +7.

[62] Po Klaipėdos krašto netekties Lietuvoje buvo sudaryta nauja šalies vyriausybė, vadovaujama brigados generolo Jono Černiaus.

[63] Jonas Černius (1898–1977) – karinis veikėjas. Nuo 1939 m. kovo 28 d. iki lapkričio 21 d. ministras pirmininkas. Černiaus vadovaujamas Ministrų kabinetas buvo pavadintas „vieningo darbo" vardu, į jo sudėtį įėjo ir opozicinių jėgų – krikščionių demokratų bei valstiečių liaudininkų atstovai. Tokia kabineto sudėtis turėjo numalšinti visuomenės nerimą, parodyti susitelkimą.

Rugpjūčio 29 d., antradienis

Išleidome vakar atgal į Lenkiją pusbrolį Juozą Mikolaitį. Viešėjo pas mane nuo pereito antradienio, VIII. 22 d. Malonus, simpatiškas žmogus, nors ir lenkas visais savo jausmais bei įsitikinimais. Būtų dar porą dienų pabuvęs, bet lenkų atstovybė „išragino" jau dabar važiuoti. Vargšas bus sumobilizuotas, jei iš tiesų kils karas. O karas atrodo neišvengiamas. Visi mobilizuojasi, nors ir bijo pradėti katastrofą.

Karščiai ir sausros štai jau visas mėnuo. Smarkiai palijo tik per rugiapjūtę. Viskas išdžiūvo. Visai taip, kaip prieš karą.

Rugsėjo 1 d., penktadienis

Šiandien – istorinė diena: vokiečių-lenkų karo veiksmų pradžia[64]. Vokiečiai puolę iš oro visą eilę Lenkijos miestų ir pačią Varšuvą. Apmėtę evakuacijos traukinį ir užmušę nemaža moterų ir vaikų. Vokiečiai, žinoma, tai neigia. Greta ginklų prasidėjo propagandinė melo kova. Anglai ir prancūzai vykdo visuotinę mobilizaciją ir veiksmų dar nepradėjo.

Italija imasi tik preventyvinių priemonių, o į karą dar nesikišianti. Hitleris padėkojęs Musoliniui už diplomatinę pagalbą, bet pareiškęs, kad karinė pagalba jam dar nesanti reikalinga. Įdomi situacija.

Vokietija ir Lenkija patikrino gerbsią Lietuvos neutralitetą[65].

Mūsų ponios, nuskambėjus karo aliarmui, pasileido tekinos po krautuves grobstyti cukrų, druską, dešras, kruopas... Ak, tos kasdieninės buities menkumas!

Rugsėjo 3 d., sekmadienis

Šiandien 11 val. sukako terminas vokiečiams atsakyti teigiamai į anglų reikalavimą atitraukti kariuomenę iš Lenkijos. Vokiečiai to nepadarė, tad nuo 11 v. 15 m. Čemberlenas paskelbė Angliją esant karo stovy su Vokietija. Tą patį Prancūzija padarė nuo 17 val. Vadinasi, karas plečiasi[66]. Čenstakavas jau esąs paimtas. Pranešant Eltos žinias 5–6 kartus per dieną, mes visi subėgame prie radijo imtuvo. Kas bus toliau? Ar Lietuvai pavyks išlikti neįveltai į karą, nesutremptai, nesunaikintai?

[64] 1939 m. rugsėjo 1 d., remdamasi slaptais Molotovo-Ribbentropo pakto protokolais, Vokietija pradėjo karo veiksmus prieš Lenkiją.

[65] 1939 m. rugsėjo 1 d. nacių Vokietijai užpuolus Lenkiją Lietuvos vyriausybė paskelbė neutralitetą.

[66] 1939 m. rugsėjo 3 d. Didžioji Britanija ir Prancūzija paskelbė karą Vokietijai.

Rugsėjo 15 d., penktadienis

Imatrikuliacija universitete buvo įdomesnė kaip anais metais. Mat pasirodė naujas rektorius St. Šalkauskis[67]. Römeris[68] perduodamas pareigas jį išgarbino, o Šalkauskis tuo pačiu atsilygino Römeriui. Paskaita apie universiteto sąvoką buvo sausoka, bet gražiai sukonstruuota. Šiaip viskas praėjo sklandžiai.

Karas siaučia toliau. Vokiečiai jau baigia lenkus galabinti. Varšuva ilgai neatsilaikys. Beliko trečdalis Lenkijos – rytų pakraščiai. O Vakaruose vis dar atsargiai ruošiamasi.

Oras atšalo. Pernai pirmą kartą pakūrėm rugs. 13 d. Šįmet – kuro stoka. Teks pašalti.

Rugsėjo 17 d., sekmadienis

Rusai pereitą naktį perėjo Lenkijos sieną – „vaduoti kenčiančių lenkų vergovėj brolių" – gudų ir ukrainiečių[69]. Neutraliteto jie nesulaužę, nes Lenkija jau nebeegzistuojanti... Rusų-vokiečių sąjunga – štai vienas iš keisčiausių šių dienų paradoksų! Ideologijos, neapykantos, antagonizmai – viskas velniop dėl naujų kombinacijų, naujų pakvipusių kąsnių. O minios, mulkinamos vadų, visam tam tiki, egzaltuojasi dėl naujų draugų, pamiršusios, kad dar vakar jos tiems „draugams" buvo pasiruošusios galvas skaldyt.

Lietuvoj mobilizacija[70]. Iš mūsų pašauktas Alekna. Išvyko.

---

[67] Stasys Šalkauskis (1886–1941) – filosofas, pedagogas. 1915–1920 m. studijavo Fribūro universitete, kur susipažino su Mykolaičiu-Putinu. 1922–1940 m. dėstė filosofiją, logiką, estetiką LU (nuo 1930 m. VDU). 1939–1940 m. VDU rektorius. 1921–1922 m. žurnalo *Romuva*, 1932–1934 m. žurnalo *Židinys* redaktorius. Filosofinės pažiūros artimos neotomizmui.

[68] Mykolas Pijus Römeris (1880–1945) – teisės pedagogas, publicistas, valstybės veikėjas. Pirmojo pasaulinio karo metais laviravo tarp lietuvių ir lenkų stovyklų. 1922–1940 m. dėstė LU (nuo 1930 m. VDU) Teisių fakultete. 1927–1928, 1933–1939 m. universiteto rektorius. 1940–1945 m. dėstė VU. Konstitucinės teisės žinovas.

[69] 1939 m. rugsėjo 17 d., remdamasi slaptais Molotovo-Ribbentropo pakto protokolais, nacistinės Vokietijos sąjungininkė SSRS taip pat pradėjo karo veiksmus prieš Lenkiją – Raudonoji armija įsiveržė į rytinę Lenkijos teritoriją pareikšdama, kad Lenkijos valstybė nebeegzistuoja.

[70] 1939 m. rugsėjo 17 d., reaguojant į Lenkijoje vykstantį karą, Lietuvoje pradėta dalinė kariuomenės mobilizacija. Mobilizacijos metu kariuomenės dydis išaugo iki 90 000 karių. Po savaitės mobilizacija atšaukta.

Ar eis mūsiškiai į Vilnių, ar tik saugos dabartines sienas[71]? Štai dėl ko visi jaudinasi. Esame kryžkelėj – ir pasirinktasis kelias gali nulemt ilgam laikui mūsų valstybės ir tautos likimą.

Karas plečiasi, liepsnojasi, žiaurėja. Vilnius esąs labai smarkiai subombarduotas, apgriautas.

Iš ministerio pirmininko kalbos per radiją paaiškėjo, kad į Vilnių nemanoma eiti.

Rugsėjo 18 d., pirmadienis

Rusai esą jau tik 30 kilometrų nuo Vilniaus, o Lyda jau užimta. Pas mus mobilizacija, bet rodos, tik sienoms saugoti. Visi išmintingi (gal kabutėse) žmonės sako, kad į Vilnių eiti pavojinga, nes patys išsižadėtume savo neutralumo. Tačiau ar nėra dabar vienintelė proga atgauti Vilnių? Juk tokios situacijos ir buvo laukiama. Vilnius dabar niekeno, o sutartim su rusais jis mums buvo pripažintas. Vokiečiai siūlo jį paimti, o mes nesiryžtame. Tada paims, žinoma, rusai, o iš jų jau niekados neišplėšime. Ar neapkaltins būsimos kartos mūsų šiandieninių vadų neryžtingumu, bailumu, egoizmu. Vilniečiai jau ir dabar kaltina.

Lenkai gyvena tragiškas dienas. Karininkai, rusams Lydoj pareikalavus, išvedė kariuomenę ir paleido ją visiems keturiems vėjams, o patys, civiliai persirengę, išsiskirstė. Vilniuj ašaros ir aimanos. Gailisi ir praeities kalčių. Dabar matau, kokis išmintingas žmogus prof. Lappo[72]. Jis man dažnai sakydavo, kad Lenkiją laukia tokis likimas. Dėl Lietuvos jis sakydavosi esąs ramus. Čekus jis taip pat nupeikdavęs.

Jau trečia diena lyja. Atšalo. Reiktų pakurti centralinis, bet kuro maža. Teks šią žiemą pašalti. Pernai pirmąsyk pakūrėme rugsėjo 13 d. Ir šįmet ta diena buvo šalta.

[71] Rugsėjo pirmoje pusėje nacistinė Vokietija aktyviai siūlė Lietuvai prisijungti prie karinių veiksmų prieš Lenkiją ir jėga atsiimti Vilnių ir Vilniją. Lietuva tokiems raginimams nepasidavė ir išlaikė neutralitetą.

[72] Ivan Lappo (1869–1944) – rusų istorikas, 1933–1941 m. dėstė Lietuvoje, 1936 m. gavo Lietuvos pilietybę.

Rugsėjo 19 diena, antradienis

Vakar rusai įėjo į Vilnių[73].

Šalta. Turėjom pasikūrenti.

Rugsėjo 20 d., trečiadienis

Į Kauną atgabena daug lenkų kariuomenės, perėjusios sieną, bėgančios nuo rusų ir vokiečių. Atvyksta ir šiaip civilių, ir net žymių žmonių: keli vaivados, Pilsudskienė su 2 dukrom. Pagaliau prireikė Lietuvos, kurią norėjo pagrobti!

Eina gandų, kad Lietuva dalyvaus Lenkijos padalinime, bet anglai grasina, kad visi tie dalyviai bus laikomi karo priešais. Vokiečiai turį sumanymą sudaryti didelę Lietuvą ir jai prijungti Liepoją, o Estija ir Latvija tektų rusams. Bet per anksti dalintis kailį, kol vilkas miške.

Andai ir šiandien parašiau po eilėraštį – „Baladė" ir „Kelias atgal".

Grįžtu prie lyrikos.

Rugsėjo 21 d., ketvirtadienis

Parašiau eilėraštį „Teisėjui" labai niūraus turinio. Štai čia klausimas, koks yra santykis tarp poetinio lyrinio, vadinamo nuoširdaus, išgyvenimo ir tikrovės, vadinasi, realių jausmų, tikros dvasinės būsenos. Juk sumaišius šias dvi plotmes, autobiografiškai komentuojant to eilėraščio posmus, galima padaryti baisių išvadų. Esu tikras, kad daugelis kritikų ir skaitytojų, kurie ypač nepritardami sekė mano gyvenimo eigą, taip ir darys. Matai, sakys, ko prisigyventa, koks nepasitenkinimas ir graužimasis!

Tuo tarpu taip baisu nėra. Lyrinis „literatūrinis" išgyvenimas, su plunksna rankoje, labai bendrame, miglotame (nors ir realiame, vadinasi, iš tiesų jaučiamame) nuotaikos fone kilusias mintis, vaizdus labai padidina, sukonkretina. Jie savo ruožtu jaudina vaizduotę, kelia ir stumia emociją toliau ta pačia linkme, suriša į vieną visumą, duoda tikėtinumo galią. Realus čia tik autoriaus pirmykštis nusiteikimas, kurs yra dar labai tolimas nuo viso to, kas konkrečiai išreikšta eilėrašty.

Žinoma, gyvenime yra nemaža dalykų, kurie man pakarto, įgriso; kiekvieno širdy yra ir nusikaltimo gemalų; yra ir padarytų veiksmų, kuriuos laikai tam tikra prasme nusikaltimais sau arba kitiems. Esti momentų,

[73] 1939 m. rugsėjo 19 d., vykstant SSRS-Lenkijos karui, Raudonoji armija užėmė Vilnių, o po kelių dienų ir visą Vilniją.

kada visa tai gyviau pajaučiama. Štai iš tokių elementų, paryškintų, padidintų, suderintų bei sulaipsniuotų, ir susikūrė eilėraštis „Teisėjui“. Jo pirmoji užuomazga buvo truputį kitokio pobūdžio. Andai vaikščiodamas ąžuolyne mąsčiau apie karą, apie visokius suktus jo teisinimus bei motyvus. Ir iškilo man vaizduotėj Teisėjas, kuris nuplėštų nuo visko kaukę ir parodytų viso blogio šaknis. Paskui atsirado mintis, kad žmogus ir savyje nešioji daug melo, kad daugeliu atvejų savo mintyse, savo širdy esi nusikaltėlis. Ir kad tas Teisėjas ir šitai turėtų bausti. Jau tada pagalvojau, kad ta tema rašysiu eilėraštį. Šiandien rytą pradėjau rašyti. Nuo antro posmo sustiprėjo subjektyvinis, išpažintinis atspalvis, kaip tai dažnai man atsitinka. Buvau manęs labiau konkretizuoti tuos vidaus „nusikaltimus“, bet išėjo bendriau, ir manau, kad geriau. Priešpaskutine strofa nesu patenkintas; gal teks ją perredaguoti. Paskutinių dviejų eilučių „Tulžim apkarto duona ir medus – širdis pabrinko šalto švino svoriu“ labai ilgai ieškojau. Pagaliau rimui pasipainiojo žodis „medus“ ir tuoj susidarė visas prasmingas sakinys. Rimas dažnai sukelia įdomių ir vertingų sugestijų.

[Rugsėjo] 23 d., šeštadienis

Politikos ir karo veiksmų centre – Lenkijos padalinimas[74]. Demarkacijos linija eina Visla per Varšuvą. Rusai paima beveik ⅔ Lenkijos. Nuostabūs dalykai: Lietuva kol kas pragyveno Lenkiją. Baisus dalykas karas ir galingųjų norai!

Šiandien per radiją paskelbė, kad lenkų kareivių perėjo mūs sieną keli tūkstančiai, o civilinių, rodos, 900. Daug bus vargo jiems ir su jais[75].

Šiandien egzaminavau studentus; nedaug buvo. Rektorius prašė parašyti švedų Mokslo akademijai, kuri švenčia 200 metų sukaktuves, sveikinimą mūsų Universiteto vardu. Absoliučiai nieko aš apie tą Akademiją nežinau. Enciklopedijose radau tik visai trumpas žinutes. Reiks ką nors įpinti į mandagumo frazes apie lietuvių-švedų kaimynystę ir istorinius santykius. Vartau istoriją.

Kaskart vis labiau atšąla.

[74] 1939 m. rugsėjo pabaigoje Lenkija buvo okupuota ir pasidalinta dviejų agresorių – nacistinės Vokietijos ir Sovietų Sąjungos. Rugsėjo 22 d. Breste įvyko bendras abiejų okupančių karinis paradas.

[75] 1939 m. rugsėjį Vokietijai ir SSRS užpuolus Lenkiją į Lietuvą ėmė plūsti karo pabėgėliai, buvo internuojami Lenkijos kariai (apie 14 000).

Rugsėjo 26 d.

Vakar grįždamas iš ąžuolyno gėrėjausi labai gražiu saulėleidžiu. Tylu, šaltoka, skambu, žėruojąs vakarų dangus, o iš miesto sklido varpų garsai. Nejučiomis atėjo mintis: „Tas vakaras, kaip krištolas, – O tolyje varpai." Paskui atsiminiau motiną – ir susidėjo antros dvi eilutės: „Tokį, motute, vakarą – Ir tu mane supai." Varpai skambino, nes kažką laidojo. Parėjęs parašiau visą eilėraštį „Motinai". Protarpiais mamos atsiminimas ir jos sunkus gyvenimas, ir jos mirtis taip mane graudino, kad verkiau kaip vaikas. Ak, ir dabar artėja ašaros...

Šiandien priešpiet su reikalu buvau netoli klinikų, išėjau kiek tolėliau į laukus. Buvo labai graži diena. Grįždamas suradau porą motyvų „Bobų vasarai": „Laukuose voratinkliai

Šilko siūlais draikos,
O krūtinėj nerimą
Kelia mintys paikos."

Nežinau, ar parašysiu tą eilėraštį.

5 val. su Ly buvome pas Biržiškus. Kalbėjomės įvairiais dienos klausimais – politika, Vilnius, karas, lenkų pabėgėliai. Daug kartumo išliejom dėl mūsiškių visokių liapsusų. Dievai jų nematė!

Trejetą paskutinių naktų gerokai šalta – laukuose buvo –5°. Kūrename. Latvijoj pasnigę.

Vakar vėl gavau laišką nuo tos mergičkos iš Panevėžio[76]. Nežinau, ar atsakyti. Laiškas nekaltas, vaikiškas. Bet jos tėvai gali būti nepatenkinti tokia korespondencija. O ir šiaip lengva apsijuokinti: susidėjo su gimnazistėmis!

Antra vertus, kodėl nepadaryti mergaitei malonumo: rašytojas jai atsakė[77]!

[76] Vandos Zaborskaitės. Plačiau apie tai žr. Vanda Zaborskaitė, *„Tai aš, rašau..."*, sudarė ir parengė Virgilija Stonytė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2019, ir Vanda Zaborskaitė, *Autobiografijos bandymas*, sudarė Virgilija Stonytė, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2012.

[77] Dvi paskutinės pastraipos išspausdintos knygoje: Vanda Zaborskaitė, *Dienoraščiai, 1941–2010*, sudarė ir parengė Virgilija Stonytė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2019, p. 45.

Rugsėjo 27 d., trečiadienis

Parašiau vakar pradėtą eilėraštį „Bobų vasara“, bet šiuos žodžius gal reiks išmesti. Pažiūrėsiu, kai į eilėraštį galėsiu pažvelgti iš toliau[78].

Rugsėjo 30 d., šeštadienis

Parašiau eilėraštį „Poetika“, kažkaip nejučiomis, veltui bandęs rašyti kitomis temomis. „Poetiką“ jau buvau mėginęs parašyti prieš kokią 10 metų; tada ji būtų buvusi kitokia, bet nieko neišėjo. Buvau apie ją visai ir pamiršęs. Šiuo eilėraščiu esu patenkintas. Nežinau, ar ilgai; pažiūrėsiu, kaip jis atrodys praslinkus kuriam laikui.

Čiurlionienės[79] arbatėlėje paskaičiau „Kelią atgal“, kuris tiko prie kalbos konteksto: buvo kalbėta apie Varšuvos sunaikinimą. Pati Čiurlionienė skaitė savo romano, rodos, pradžią. Šį kartą man patiko. Dalyvavo M. Vaitkus[80], K. Korsakas, A. Vaičiulaitis, V. Maciūnas, J. Talmantas[81], V. Sruogienė[82], Michelis[83].

Spalio 1 d., sekmadienis

Vakar 18 v. mirė J. Tūbelis. Šiandien buvo pašarvotas Karo muziejaus kapeloj, o vakare išlydėtas į Baziliką. Laidos ryt po pietų. Jis buvo darbštus, švarus žmogus ir nuopelnų Lietuvai, be abejo, turi. Bet savo metu daug kėlė ir nepasitenkinimo krašte. Prieš porą metų, kai buvau LRD[84] pirmininku, ir man teko porą kartų pas jį lankytis. Sunkų darė įspūdį. Atrodė žmogus paliegęs ir nežmoniškai nuvargęs. Interesantą išlaikydavo po visą valandą ir daugiau, vis pats vienas kalbėdamas, nuo vieno klausimo peršokdamas prie kito, o reikalas taip ir likdavo neaptartas. Džiaugdavaisi ištrūkęs. Literatūros reikalams pritardavo, pripažindavo reikalą organizuoti vertimų

[78] Šis įrašas taip pat cituotas 77 komentare minėtoje knygoje.

[79] Sofija Kymantaitė-Čiurlionienė (1886–1958) – rašytoja, literatūros kritikė, visuomenės veikėja, vertėja. Artima neoromantizmo krypčiai, paveikta Mikalojaus Konstantino Čiurlionio idėjų.

[80] Mykolas Vaitkus (1883–1973) – rašytojas, vertėjas, kunigas. Parašė eilėraščių, poemų, romanų, po karo pasitraukęs į Vakarus, 6–7 deš. JAV publikavo 8 tomus atsiminimų.

[81] Jurgis Talmantas (1894–1955) – kalbininkas, vertėjas.

[82] Vanda Daugirdaitė-Sruogienė (1899–1997) – istorikė, pedagogė, po karo pasitraukė į Vakarus.

[83] Dovydas Michelis (1902–?) – romanistas. Nuo 1930 m. italų kalbos ir literatūros dėstytojas VDU. 1941 m. suimtas ir iki 1944 m. kalintas Kauno gete.

[84] LRD – Lietuvių rašytojų draugija.

gaminimą ir leidimą, žadėdavo lėšų, bet vis tie „sunkūs laikai“ sutrukdydavo. Taip pat ir rašytojų darbo pajamų mokesčio reikalu kalbėdavo kuo palankiausiai, o patį reikalą atiduodavo direktorių malonei.

Šiaip buvo nuoširdus senos kartos patriotas ir žmogus be dėmių.

Su juo nueina į kapus vienas iš tų, kuriais „Lietuva laikosi“.

Spalio 3 d., antradienis

Vakar sukomponavau eilėraštį „Kapas po liepa“. Ilgokai ir sunkiai jį dirbau, bet čia ir uždavinys daug sunkesnis negu kitų. Pažiūrėsiu, kaip jis atrodys vėliau.

Šiandien turėjau pirmą paskaitą šį semestrą. Tik viena valanda – ir tą vos davežiau ligi galo. Auditorija pilna naujokų, daug žydų. Kaip paprastai, jokio moralio pasitenkinimo. Kalbėjau apskritai apie literatūros mokslą ir apie tą nusiteikimą, kuris reikalingas lietuvių literatūrai studijuoti. Čia dar keletas gyvesnių minčių – ir pačiam maloniau. Bet kai prieisiu prie tų suvalkiotų „Aušrų“, „Varpų“, „Apžvalgų“, Pelėdų ir Raganų – bijausi ir pagalvoti. Karti man profesoriaus duona.

Spalio 4 d., trečiadienis

Šį vakarą parašiau eilėraštį „Iškvietimas“. Mirties temos variantas – gyvenamajam momentui aktualus. Išplaukiau simbolizmo burėmis. Gal ir niekus rašau, bet vis dėlto tai ne banalūs eilėraščiai.

Vakar į Maskvą išskrido Urbšys derėtis su rusais[85]. Šiandien jis jau Kaune, o ryt bus vėl Maskvoj. Visi laukia nekantraudami, kas čia bus. Ar gausim Vilnių, ar dar ko nors neteksim?

Spalio 5 d., ketvirtadienis

Parašiau eilėraštį „Lašai“, įsiklausęs, kaip vandens latake nuo stogo varvėdami barška lietaus lašai. Šį eilėraštį parašiau greitai.

[85] 1939 m. spalio 3 d. Maskvoje prasidėjo SSRS ir Lietuvos derybos dėl savitarpio pagalbos sutarties pasirašymo. Vienas iš derybinių objektų buvo Vilniaus ir Vilnijos politinis likimas.

Spalio 10 d., antradienis

Štai jau, rodos, visa savaitė, kaip eina derybos Maskvoje dėl rusų „interesų" Lietuvoje ir Vilniaus grąžinimo. Šiandien vakare mūsų nuotaika ypatingai pakilusi. Dežuruojam prie radijaus. „Gandonešiai" ir korespondentai iš Maskvos leidžia tikėtis, kad derybos šį vakarą bus baigtos ir Vilnius mums grąžintas. Mus sujaudino Inčiūros balsas per radiją: „Sveikiname brolius" – dukart pakartotas. Tai, manome, šį tą reiškia. Tačiau štai, ligi vėlyvos nakties nieko daugiau nepranešta. Tikimės, kad ryt tikrai sužinosime linksmą naujieną. Sakiau, kad reikia jau iš vakaro paruošti vėliavą.

Spalio 11 d., trečiadienis

Dar lovoj išgirdau iš apačios Medži šaukiant: Vilnių gavome[86]! Visi pašokome. Mano moterys iš džiaugsmo verkia – net ir patarnautoja Onutė. Dabar dar rytas – ir jokių smulkmenų bei sąlygų dar nežinome. Džiaugsmą temdo nugąstavimas, kad svetimieji mūs viduj per daug neįsigalėtų. Ar šiaip, ar taip – šiandien didelė šventė ir diena!

Paskelbė per radiją sutarties tekstą. Vilniaus miestas ir kraštas grąžinamas Lietuvai su ribomis pagal pridedamą žemėlapį. Bloga, mano nuomone, tai, kad sutarty visai neaptarta, kur ir kiek rusai turės Lietuvoje savo kariuomenės. Tai padarysią atskiru susitarimu.

Nuo 11 val. sustabdomas darbas visose įstaigose, įmonėse, mokyklose. Visi renkasi prie Karo muziejaus. Man pranešė, kad ir Universiteto personalas telkiasi ten pat. Gailiuosi, kad jau kelinta diena sergu slogomis, gripu ir negalėsiu ten būti. Pamatyt ir pagyventi ta nuotaika, kas gi nenorėtų! Išleidžiame ten abi tarnaites. Ly taip pat serga. Tenkinsimės radiju...

Prie Karo muziejaus, sako, baigiantis iškilmėms įvyko incidentas su komunistais, kurie pasirodė su plakatais „Laisvė politiniams kaliniams" ir „Tegyvuoja SSSR Lietuvos globėja". Įsikišo policija, įvyko susistumdymas, esą kai kurie sulaikyti, plakatai suplėšyti. Komunistai buvę daugiausia žydai. Štai tau ir graži bičiulystės pradžia!

[86] 1939 m. spalio 10 d. Maskvoje buvo pasirašyta Vilniaus ir Vilniaus srities Lietuvos Respublikai perdavimo ir Lietuvos-Sovietų Sąjungos savitarpio pagalbos sutartis. Pagal ją Vilnius ir dalis Vilnijos teritorijos atitenka Lietuvai, o Lietuvos teritorijoje leidžiama įsikurti sovietinėms karinėms bazėms iki 20 000 karių. Šalys įsipareigojo nedalyvauti viena prieš kitą nukreiptose sąjungose ir koalicijose. Nors Lietuvoje plačiai džiaugtasi dėl Vilniaus susigrąžinimo, pačią sutartį galime vertinti kaip SSRS Lietuvai ultimatyviai primestą nepalankų susitarimą, kuris vėliau atvėrė kelius Lietuvos okupacijai.

Spalio 12 d., ketvirtadienis

Parašiau eilėraštį „Grįžtančiam Vilniui“. Ilgai kamavausi su paskutiniu posmu, kuris man visai nepatinka, bet niekaip negalėjau prasimušti iš kažkokio atbukimo ir rasti ką nors geresnio. Tą posmą palikau rytdienai.

Vilniaus grįžimo džiaugsmą temdo tai, kad gavom ne visas lietuvių gyvenamas vietas. Švenčionys su apielinkėmis šiaurėje, Marcinkonis pietuose pasiliko anapus sienos[87]. Niekaip negaliu išmanyti, dėl ko taip atsitiko. Ką gi rusams galėjo reikšti tie keli ar keliolika kilometrų į vieną ar kitą pusę, jeigu jau sutiko atiduoti svarbias geležinkelių linijas!

Spalio 13 d., penktadienis

Pabaigiau eilėraštį ir atidaviau „Lietuvos aidui“.

Dabar Lietuvos žemėlapiai neišnyksta nuo mano stalo. Deja, pasirodo, kad siena jau nustatyta galutinai ir grynai lietuviškų valsčių, kur taip karžygiškai kovojo lietuviai su lenkų priespauda, jau turbūt negausime. Sako, derybų pradžioje Stalinas buvo sutikęs viską atiduoti, bet dėl mūsų delegacijos nenuolaidumo rusų ingulų reikalu Lietuvoje pakeitė pirmykštį dosnumą. Gal tas vietas pasiliko kaip tolimesnių derybų objektą, o gal nori turėti bent kiek lietuviškos liaudies, kad galėtų ją panaudoti įtakai mūsų pusėj, organizuoti spaudą, kuri eitų ir į mus, ar ką panašaus.

Lietuva tebegyvena Vilniaus atgavimo džiaugsmu. Organizuojama pagalba vilniečiams. Girdėjau, būsią pasikeitimų ir vyriausybėje: tariamasi dėl koalicinio kabineto, Seimo paleidimo, naujų rinkimų.

Kyla antisemitizmo banga, ypač universitete, matyt, sukelta žydų-bolševikų bandymų demonstruoti Vilniaus atgavimo eisenose. Nieko gera tai nežada. Dabar ne laikas kiršinti vidaus priešus ir kelti nesantarvę.

Rusai sutartį jau ratifikavo. Ryt ratifikuos ją ir mūsų Seimas. Sekmadienį mūsų kariuomenė pradės žygiuoti į Vilnių, tik kažin, ar suspės. Vilniaus ne tik lietuviai, bet ir lenkai esą labai patenkinti, kad pateks ne rusams, bet lietuviams. Numanu, kad mūsų kariuomenė bus sutikta su dideliu džiugesiu.

[87] Pagal SSRS ir Lietuvos susitarimą dalis lietuviškų teritorijų nebuvo prijungta prie Lietuvos ir liko SSRS sudėtyje. Tarp tokių atsidūrė Adutiškio, Dieveniškių, Druskininkų, Gervėčių, Marcinkonių, Mielagėnų, Švenčionių, Vidžių apylinkės.

Spalio 16 d., pirmadienis

Šeštadienį ratifikuota sutartis su SSSR, šiandien pasikeista ratifikavimo dokumentais ir mūsų kariuomenė pradeda žygiuoti į Vilniaus kraštą. Į Vilnių įeisianti ryt vakare arba poryt rytą. Iš Vilniaus žinios nelabai džiuginančios. Į miestą prisigrūdo tiek daug visokių pabėgėlių iš Lenkijos gilumos, o gal ir šiaip visokio plauko valkatų, kad žmonės netelpą namuose, dvi šeimos susigrūdą viename kambary, miegą viešbučių koridoriuose ir t. t. Gal tos žinios, kaip paprastai, yra išpūstos – ir tai vienintelis nusiraminimas. Kur mes padėsime tą visą svetimą, nedraugingą ir nedisciplinuotą minią? Miestas esąs išgrobtas, krautuvės tuščios, – nei maisto, nei kuro, nei apdaros. O gatvėse bolševikuojančių barikados. Vaikščioja neramūs gandai, kad ryt, bolševikų revoliucijos sukaktuvių dieną, būsią demonstracijų bei neramumų ir Kaune. Nepasitenkinimas žydais didėja. Sklinda kurstančių lapelių. Technikos fakulteto auditorijose eina muštynės, kurias, sako, išprovokuoja žydai savo akiplėšiškumu. Visa tai labai negerai – ir labai ne laiku.

Tenka išgirsti daug karčių žodžių mūsų delegacijos adresu, kad ji neišderėjo visų lietuviškų Vilniaus krašto vietų. Stalinas, sako, būtų tikrai sutikęs tas vietas atiduoti. Iš tiesų apmaudinga, kad sąmoningiausi to krašto lietuviai lieka anapus, o mes gauname daugiausia žydų, lenkų, gudų.

Spalio 20 d., penktadienis

Perdavimas Vilniaus lietuviams užtruko net ligi šiol ir dar nežinia, kada tai įvyks. Mat nepasirašytas dar sienų aprašymo protokolas. Turėjo jį pasirašyti kaip vakar, bet dar ir šiandien nepasirašė. Visi dėl to labai nerimauja. Iš Vilniaus viskas grobte grobiama: prekės, maistas, net langai išiminėjami. Fabrikai ir darbininkai evakuojami į Rusiją. Juokdariai sako, kad net kanalizacijos vamzdžiai lupami iš gatvių. Maskvoje Molotovas Natkevičiui[88] pareiškęs, kad tai netiesa ir kad viskas būsią perleista tvarkingai. Tiesą dabar sunku susekti. Pilna visokių gandų, kiekvienas perdeda, pagražina, nuo savęs ką papildo – ir išeina baisenybės. Šiaip ar taip, visi virpa, nekantrauja, laukia, kada įžengsime į Vilnių.

[88] Ladas Natkevičius (1893–1945) – diplomatas. Lietuvos nepaprastasis pasiuntinys ir įgaliotasis ministras SSRS (1939–1940). 1940–1941 m. juriskonsultas, 1941–1944 m. Vyriausiojo Lietuvos išlaisvinimo komiteto Politinės komisijos narys. 1944 m. pasitraukė į Austriją.

Kaune jokių neramumų, kaip buvo nugąstauta, neįvyko. Tik laiške gavau „Rezoliuciją, priimtą darbininkų ir darbo inteligentijos susirinkime š. m. spalių mėn. 15 d.". Protestuojama prieš mušimą darbininkų, „norėjusių pasveikinti SSSR vyriausybę ir darbo žmonių vadą drg. Staliną", prieš vadinimą jų trockistais ir reikalaujama atsistatydinti vyriausybei – ir dar šis tas. Žinoma, su tais mušimais ir nepasveikinimu rusų atstovybės išėjo labai negražiai.

Papildžiau dar dviem posmais vakar parašytą eilėraštį „Kūryba". Tai grynai intelektualistinis, išprotautinis eilėraštis.

Vakar palaidojom prof. Avižonį[89]. Sudegino krematorijoj. Palydėti nebuvau, nes ir taip peršalęs.

Spalio 22 d., sekmadienis

Jau! Paskelbta žinia, kad lietuvių kariuomenė galinti palaipsniui eiti į Vilnių. Rusų karinė misija atvyksta į Kauną aptarti su tuo susietų klausimų. Pagaliau įžengsime į Vilnių. Gaila, kad tai įvyksta ne šiandien – tokia puiki, saulėta diena!

Spalio 24 d., antradienis

Eina diena po dienos, o Vilnius vis dar atskirtas nuo mūsų neperžengiama siena. Šiandien išvažiavę karininkai paruošti vietos kariuomenei, bet, atrodo, kažkas ne taip, kaip turėtų būti.

Parašiau eilėraštį „Į laisvą būtį". Buvau manęs ką kita, bet netyčiomis išėjo dar vienas mirties temos variantas.

Spalio 25 d., trečiadienis

Vakar vakare gerokai pasnigo – padarė tikrą žiemą, nors dar medžiai su lapais. Šiandien ligi pietų sniego nebeliko, užtad purvo ligi valios. Nieko taip nemėgstu, kaip lapais patižusio sniego išmarginto reginio.

Apie Vilnių vis dar nieko negirdėti. Jau pradėta realizuoti Vilniaus paskola – 50 milijonų litų[90]. Sako, valstybės tarnautojams reiksią pirkti lakštų

[89] Petras Avižonis (1875–1939) – gydytojas oftalmologas. 1930–1939 m. vadovavo Akių klinikai Kaune. Bendradarbiavo su Povilu Višinskiu, Gabriele Petkevičaite-Bite, Žemaite.

[90] Sprendžiant Vilniaus ir Vilnijos socialines ir ekonomines bei integracijos į Lietuvos valstybę problemas, 1939 m. pabaigoje vyriausybė išleido Vilniaus paskolą, kuri platinta specialiais paskolos lakštais. Iki 1940 m. birželio mėn. išplatinta lakštų už 30 mln. litų.

už pusantros mėnesinės algos – ir tai ne faktinos, bet anos idealiosios, prieškrizinės, kuri lig šiol imama visokių mokesčių pagrindu. Čia tai man bus naštelė! Jau ir taip vos judu skolų slėgiamas – nė normalių mokesčių neįstengiu išsimokėti. O čia dar du su viršum tūkstančiai per 6 mėnesius. Be to, kaip namo savininkas ir uždirbąs „savarankišku" darbu, kaip rašytojas, gausiu dar papildomą porciją. Ak, tas namas! Tikras „velnio namukas", kaip kadaise buvau galvojęs tokia tema rašyti komediją. Pačiam gali baigtis tragikomedija. Reiktų ne tik paskolos lakštų pirkti, bet ir aukoti ir Vilniui, ir studentams, ir pavargėliams, ir broliams padėti – ir šimtai kitų reikalų. Gėda! Negi pasiteisinsi, kad skola slėgia, kad kartais turi su paskutiniu litu skaitytis, kol sulauki naujos algos. Prašysiu, kad sumažintų mėnesines mokėjimo ratas. Dabar galvoju, kam man reikėjo prasidėti su tais visais reikalais.

Tikrai, laimingas tas, kurs nieko negeidžia, nes jis viską turi.

Spalio 26 d., ketvirtadienis

Pagaliau! Vakare per radiją pranešė, kad ryt 9 val. mūsų kariuomenė pradeda žygį į Vilnių. O „amžinąją Lietuvos sostinę" pasieks poryt, šeštadienį. Visa tai bus transliuojama. Vėl staiga pakilo visų nuotaika. Pasibaigė tas slėgiantis netikrumas ir laukimas. Paskambinau Šmulkšč...[91] Jis sako, kad mūsiškiai išsiderėję dar apie 20 kaimų. Bet dar nepalyginti daugiau jų lieka anapus naujos sienos.

Spalio 27 d., penktadienis

Nuo 9 val. sėdėjau prie radijaus ir klausiau, kas darėsi prie demarklinijos ties Širvintais. Čia perėjo į Vilniaus kraštą turbūt stambiausios mūsų kariuomenės dalys, nes iki Vilniaus yra plentas.

Buvo gražių ir gražių momentų.

Žmonių, matyt, buvo prisirinkusių labai daug, svečių iš Kauno, žurnalistų taip pat nemaža. Raštikis[92] irgi buvo ten. Prie buv. linijos liepsno-

[91] Antanas Šmulkštys (slp. Paparonis) (1886–1951) – rašytojas, kunigas, politikas. Parašė dramų, poezijos, literatūros kritikos tekstų, paskelbė vokiečių, lenkų, rusų poezijos klasikos vertimų.

[92] Stasys Raštikis (1896–1985) – karininkas, divizijos generolas (1940). 1935–1939 m. kariuomenės vadas, 1938 m. krašto apsaugos ministras. 1941 m. pradžioje slapta pasitraukė į Vokietiją. 1941 m. birželį paskirtas Laikinosios vyriausybės krašto apsaugos ministru, tačiau atsisakė nacių administracijos siūlomų pareigų, 1944 m. pasitraukė į Vokietiją, 1949 m. emigravo į JAV.

jo laužas, kuriame buvo sudegintos skyrusios Vilniaus kraštą nuo mūsų „šiaudinės gairės“. Buvo paskaitytas atitinkamas Raštikio ir gen. V. Vitkausko[93], Vilniaus rinktinės vado, įsakymas kariuomenei. Kariuomenės, kiek galima spėti, ėjo nemaža – be pėstininkų ir raitelių, dar tankų, motorizuotų dalių, dviratininkų, artilerijos. Mergaitės kaišę karius gėlėmis. Pranešinėjo Inčiūra[94]. Čia tai jam buvo kur parodyti savo entuziazmą ir deklamatoriškus gabumus!

Po pietų transliacija iš Maišiagalos, kur kariuomenė sustojo pasilsėti. Daug neįdomių kalbų, be to, labai menkai girdėti.

Spalio 28 d., šeštadienis

Vakar buvo įteiktas prof. Vacl. Biržiškai[95] garbės doktoratas ir ta proga jis pavaišino pas save namie viso fakulteto profesūrą. Pirmą kartą pas jį buvau. Gražiai gyvena. Puikus butas, skoningai įrengtas. Ne be reikalo savo kalboj paminėjo žmoną, kad jam sudariusi geras darbo aplinkybes. Užkandžiavome gerai ir išsigėrėme. Kai kas ir saiko nebeteko. Bet visa tai menkniekiai.

Šiandien visai Lietuvai džiaugsmo diena. Mūsų kariuomenė triumfališkai įžengė į Vilnių[96]. Nuo pat 12 val. pradėjau dežuruoti prie radijaus. Bet iškilmingo įžygiavimo transliacija prasidėjo tik po 14 val. Girdėti labai menkai, bet ir iš to galima spręsti, kad Vilniuje nepaprastai pakili ir džiaugsminga nuotaika. Valiavimas, šauksmai nesiliauna nė minutę. Jaučiama ne kelių rėksnių, bet minios balsas. Iš sveikinimo kalbų menkiau-

[93] Vincas Vitkauskas (1890–1965) – karininkas, divizijos generolas (1939). Nuo 1940 m. balandžio kariuomenės vadas. 1940 m. vasarą vad. Liaudies vyriausybės krašto apsaugos ministras. Nuo 1940 m. rugsėjo SSRS kariuomenės 29-ojo teritorinio šaulių korpuso vadas, generolas leitenantas (1940). 1941 m. vasarą pasitraukė į SSRS. 1946–1954 m. dėstė aukštosiose mokyklose Kaune, buvo SSRS ir LSSR Aukščiausiosios Tarybos deputatas.

[94] Kazys Inčiūra (1906–1974) – rašytojas, neoromantinės stilistikos poetas. 1930–1931 m. Valstybės teatro aktorius. 1934–1943 m. radijo diktorius Kaune ir Vilniuje. 1951 m. suimtas, kalintas Sverdlovsko srities lageriuose. 1956 m. grįžo į Lietuvą.

[95] Vaclovas Biržiška (1884–1956) – visuomenininkas, bibliografas, teisininkas. 1923–1944 m. VDU bibliotekos direktorius. 1940–1941 m. VU Teisių fakulteto dekanas. 1944 m. pasitraukė į Vokietiją, dėstė Pabaltijo universitete Hamburge. 1949 m. emigravo į JAV. 1931–1944 m. *Lietuviškosios enciklopedijos*, 1953–1954 m. *Lietuvių enciklopedijos* vyriausiasis redaktorius.

[96] 1939 m. spalio 28 d. Lietuvos kariuomenės daliniai, vadovaujami divizijos generolo Vinco Vitkausko, įžengė į SSRS Lietuvai perleistą Vilnių.

sia buvo lietuviška – K. Stašio[97] ir su mikčiojimais, stenėjimais, nesklandi, nereikšminga. Mūsiškiai dažnai taip. Išeina nepasiruošę, nepasirašę teksto, dėl to, be mikčiojimo, nieko kito neišgirsti. Labai gerai pakalbėjo baltgudžių atstovas: aiškiai, garsiai, drąsiai, su precizija. Net pikta: tartum ne mes, bet jis ten būtų šeimininkas. Kariuomenės paradas Vilniuj nusitęsė ligi nakties, bet po 16 val. transliacija nutrūko, matyt, kažkas sugedo. Gaila, kad diena pasitaikė tikrai rudeniška: rūkas, dargana, purvas. Nepaisant to, įėjimas į Vilnių, atrodo, buvęs džiaugsmingas, saulėtas.

Spalio 29 d., sekmadienis

Švenčiame trečią dieną Vilniaus atgavimo iškilmių ir džiaugsmo. Šiandien pamaldos Aušros Vartuose, iškėlimas vėliavos Gedimino kalne, lankymas mirusių Rasų kapuose ir kitos smulkesnės transliacijos iš Vilniaus. Oras šiandien kiek geresnis, nors ūkanota, bet nelyja. Net ir mūsų aeroplanai galėjo paskraidyti ties Vilnium. Kariuomenės ir skautų pusvalandžiai, iš Vilniaus transliuoti, man nepatiko: nekultivuoti balsai, bloga dikcija ir tarsena, o leitenantų kvartetas, užuot dainavęs lietuviškas melodijas, kaip šiandien ypač būtų tikę, slebizavo ir karikatūrino lietuviškais žodžiais tarptautinį šlamštą „La paloma“[98] ir dar kažką, matyt, iš plokštelių išmokta. Kadaise kariuomenės pusvalandy girdėjau „sulietuvintą“ Vertinskį, o šiandien štai nauji „lietuvinimai“. Apmaudas ima dėl mūsų nesusipratimo ir naivumo. O visos tos melodijos eina juk į kaimą.

Buvo Šmulkštys pasidalinti įspūdžiais. Jis nugirdęs per radiją, kad vėliavos iškėlimo aktą pasirašęs ir Amerikos Jungtinių Valstybių atstovas. Vadinasi, kaip ir juridinis pripažinimas Vilniaus Lietuvai. Vis tiek kas pripažins, kas ne, šį kartą Vilniaus Lietuva neatiduos ir nepraras. Jei žūsim, tai žūsim kartu. Bet ta kombinacija su sovietais kol kas mums atrodo naudingiausia.

Šiandien Vilniaus atgavimo entuziazmas ir romantika pasibaigė. Dabar prasidės darbas, reikalai, kasdienybė ir realybė. Sutelksim pajėgas!

---

[97] Konstantinas Stašys (1880–1942) – Vilniaus krašto lietuvių veikėjas. Laikinojo Vilniaus lietuvių komiteto pirmininkas (1928–1940), dalyvavęs įvairiose švietimo draugijose, tarptautiniuose tautinių mažumų kongresuose atstovavęs lietuvių interesams. 1939–1940 m. Vilniaus burmistras. 1941 m. birželį ištremtas į Rusiją, žuvo Vorkutos lageryje.

[98] „Balandėlė“ (isp.), ispanų kompozitoriaus Sebastiáno Iradiero daina.

Spalio 30 d., pirmadienis

„XX amžius" pradėjo nepaprastą kovą dėl lietuvių gero vardo ir garbės Vilniuje: paskelbė pavardes kelių nusigėrusių ir triukšmavusių „patriotų", tarp kitų ir menininkų Pundziaus[99], Macutkevičiaus[100], Penčylos[101]. Gal ir gera priemonė, bet pavojinga redaktoriui.

Galvoju apie dramą, kurią norėčiau parašyti greitai apsiginti nuo skolų... Tikslas, tikriau akstinas, ne koks, bet jis ne vienam rašytojui yra davęs „įkvėpimo". Charakterius sukurt aš mokėčiau, dialogą ir kitką taip pat – tik vargas su fabula.

„Vilniaus dienomis" oras buvo blogas: lijo, paskui kiek pasitaisė, bet šalta, ūkanota, drėgna. Saulės seniai nematėme.

Lapkričio 1 d., trečiadienis

Visi Šventieji, kaip paprastai, šalti, apsiniaukę. Buvau išėjęs į ąžuolyną, bet netrukus turėjau grįžti – žvarbu, nemalonu. Pradėjau rašyti dramą, kuri gal vadinsis „Išgama" arba „Klajūnas". Kad tik nebūtų kaip su „Rudėnu" – vieną veiksmą parašysiu – ir stop.

Vakar rektorius prof. Šalkauskis pranešė, kad prof. Purėnas[102] pagaliau patvirtintas prorektorium, vadinasi, man reikia būti Senato sekretorium. Tas atims nemaža laiko ir darbingumo, kurio pas mane ir šiaip mažoka, nors duos šiek tiek pinigo, o šiais laikais ir tai pravartu. Ryt jau reiks dalyvauti Senato posėdy.

Skambino vilnietė p-lė Horodničiūtė[103]. Užsikviečiau ryt pietų. Papasakos įdomių dalykų apie Vilnių.

[99] Bronius Pundzius (1907–1959) – skulptorius. 1940–1951 m. dėstė Kauno taikomosios ir dekoratyvinės dailės institute, 1951–1959 m. – Lietuvos dailės institute.

[100] Balys Macutkevičius (1905–1964) – tapytojas, grafikas. Parodose dalyvavo nuo 1929 m.

[101] Juozas Olinardas Penčyla (1908–1979) – grafikas karikatūristas. Sukūrė karikatūrų, paskelbtų periodiniuose leidiniuose. 1944 m. pasitraukė į Vakarus, 1948 m. persikėlė į Kolumbiją.

[102] Antanas Purėnas (1881–1962) – chemikas, politinis veikėjas. Dėstė organinę chemiją Aukštuosiuose kursuose (1921–1922), LU, VDU, Kauno universitete (1922–1950). Nuo 1939 m. prorektorius, 1940–1941 ir 1944–1946 m. rektorius, 1941 m. Mokslų akademijos viceprezidentas.

[103] Elena Horodničiūtė, Samaniūtė-Otrębska (1910–1982) – kalbininkė, mokytoja.

Lapkričio 2 d., ketvirtadienis

Iš Vilniaus neramios žinios. Užvakar siautęs plataus masto žydų pogromas, o vakar kruvinos riaušės prieš mūsų valdžią. Apie vakarykščias riaušes tikrų žinių dar nėra[104]. Kas ten kaltas – sunku supaisyti. Pogromaiška nuotaika jau seniai Vilniuje brendo, o dabar ją iššaukė kainų nepastovumas ir žydų nenoras parduoti prekes, ypač maistą. O to nenoro priežastis esąs nevykęs mūsų finansų ministerio parėdymas, kad Vilniaus krašte gali kursuoti litas ir zlotas. O zloto kursą nustatant vėl svyruota: buvo paskelbta 20 centų, o kitą dieną jau 50. Prasidėjo visokios spekuliacijos, ypač kad zlotų nebuvę kur keisti. Be to, žydai ir kiti ėmę litus slėpti, o už zlotus nieko nepardavinėti. Žodžiu – maišatis. Tačiau svarbiausia priežastis – lenkų jaunimo begalinis fanatizmas ir iš viso lenkų nesiorientavimas dabartinėj padėty. Jie gyveną fantastiškiausiomis viltimis. Esą prancūzams ir anglams susitarus su turkais, Rumunijoj tuoj pasirodysią desantai, lenkų armija nesanti sumušta, tik išblaškyta ir būsianti vėl apginkluota. Vokietijoj bręstanti revoliucija, Rusija vos besilaikanti, – lenkų zlotas esąs anglų padengtas ir garantuotas visame pasauly, dėl to lietuvių nustatyti keitimo kursai esąs plėšikavimas – ir panašių absurdiškiausių samprotavimų esą pilna knibžda lenkų liguistose galvose.

Vilniaus lenkiškas universitetas turėsiąs ir toliau veikti su tokiu pat biudžetu, kaip ir anksčiau. Lėšų turėsianti duoti Lietuvos vyriausybė, Anglija, Rokfelerio fondas, profesūra išsižadėsianti dalies atlyginimo etc. Ar ne kvaila tikėtis Lietuvoj valdžios išlaikomo lenkiško universiteto! Jau dabar numanu, kiek bus vargo su tais pamišėliais.

Pietavo p-lė Horodn. Labai lėta, kukli, – nieko iš jos naujo nesužinojome.

Pirmą kartą dalyvavau Senato posėdy kaip sekretorius. Svarstėme Technikos fakulteto peštukų žydų ir nežydų bylą. Nesulaukiau posėdžio pabaigos, bet atrodė, kad bus nubaustų iš vienos ir kitos pusės. Iš nežydų pusės didžiausi peštukai turi rusiškas pavardes, nors yra ir lietuvių pora.

[104] Spalio pabaigoje Vilniuje lenkakalbiai gyventojai sukėlė pogromus prieš vietos žydus – buvo sužeista keliasdešimt asmenų, plėštos žydų parduotuvės, daužyti langai. Lapkričio pradžioje Rasų kapinėse kilo vietos lenkų patriotinės manifestacijos, vėliau išaugusios į riaušes. Jų metu susidurta su Lietuvos policija. Per neramumus žuvo vienas policininkas ir riaušininkas. Apskritai tomis dienomis Vilniuje įvyko net keletas susidūrimų tarp vietos lenkakalbių gyventojų ir Lietuvos policijos ar karių.

Lapkričio 6 d., pirmadienis

Andai Krėvė baisiausiai susijaudinęs kalbėjo, kad Vilniuj viskas griūva-žūva, kad mūsiškiai nemoką valdyti, nusiuntę netinkamus žmones, kad grįšią bolševikai ir kitokių baisenybių. Tą pat dieną turėjęs įvykti kažkoks lietuvių-žydų susirinkimas „Oze" patalpose aptarti, kaip gelbėt Vilnių. Kvietė ir mane, bet nėjau. Krėvė, kaip paprastai, viską per juodai vaizduoja, o su žydais dėtis į bendrą gelbėjimo akciją kažkaip koktu.

Dabar iš Vilniaus ateina jau ramesnių žinių, o laikraščiai ir visai optimistiškai vaizduoja padėtį. Rodos, ir mūsų valdžia Vilniuj išmoko būti griežta.

Rašau savo dramą. Rodos, esu ant gero kelio. A, kad tik tam atsidėti galėčiau!

Lyja, bjaurus oras.

Lapkričio 11 d., šeštadienis

Buvau šiandien pas rektorių prof. St. Šalkauskį: norėjo smulkiau sužinoti apie ketvirtadienio Senato posėdį. Papasakojau viską smulkiai.

Atrodė nepatenkintas, kad priėmėm rezoliuciją, patariančią vyriausybei uždaryti dabartinį Vilniaus universitetą, paimti jo turtą ir steigti Vilniuj kitą lietuvišką Vilniaus universitetą, kuriam pradžią sudarytų ten nukelti kai kurie Kauno universiteto fakultetai. Šalkauskio nuomone, reikėjo ne uždaryt, bet tik perreformuot dabartinį Vilniaus universitetą, paliekant net ir tą patį Stepono Batoro vardą. Negražu esą, kad viena mokslo įstaiga kėsinasi panaikinti kitą. Iš tiesų, gal ir negražu, bet iš esmės išeisią tas pats, ar jis bus pirmiau uždarytas, o paskui vėl atidarytas, ar jis bus be formalaus uždarymo taip perreformuotas, kad jame nieko iš buvusio nebeliks. O kad tokia operacija reikia padaryti, tai kiekvienam aišku. Dabartiniame Vilniaus universitete yra tik apie 10 % vietinių žmonių profesūroj ir kiek daugiau studentijoj. Visi kiti iš Lenkijos gilumos, aršūs Lietuvos priešai, o dabar dar, sako, prisirašė į studentus visokių pabėgėlių, karininkų – kas tik norėjo prisidengti nuo bolševikų studento vardu. Tas Universitetas būtų didžiausios priešlietuviškos agitacijos ir akcijos židinys. Geriausia, kad jį būtų tučtuojau uždarius ir visą turtą perėmus mūsų valdžia tuoj užėmus Vilnių. Tada būtų buvę mažiausia triukšmo. Dabar kiekviena diena stiprina to Universiteto poziciją. O jeigu jis spės gauti subsidijų iš

Anglijos, kaip tikisi, tai ir visai pasidarys sunku jį sulikviduoti. Mes kovojame ne prieš mokslo įstaigą, bet prieš lenkinimo lizdą. Mes žinome ir jau dabar turime progos vėl patirti, kas yra lenkai su savo šovinizmu ir koki jų jausmai lietuviams.

Šiandien apie pietus mirė Mykolas Šleževičius, rodos, operacijos metu ar tuoj po operacijos dėl inkstų ligos. Tai vienas iš žymiausių Lietuvos žmonių ir šiuo metu jo netekimas – didelis tautai nuostolis. Gaila, kad dėl dabartinio režimo jis buvo atstumtas nuo valstybinio darbo.

Lapkričio 12 d., sekmadienis

Buvau savo globojamos korporacijos „Filiae Baltiensis" iškilmingame posėdyje, kuriame „bespalvėms" buvo uždėtos spalvos. Dalyvavo dar Latvijos ministerio žmona Sejienė ir p. Žalkauskienė – jų, rodos, garbės narys.

Iš ten ėjau į draugijos studentams šelpti susirinkimą, o iš jo su prorektoriais Purėnu ir Jodele[105] nuvykom pas rektorių Šalkauskį, kur aptarėm keletą bėgamųjų reikalų. Keistą siurprizą iškirto Vilniaus Stepono Batoro universiteto rektorius, atsiuntęs Šalkauskiui telegramą, kuria praneša, kad ryt jis su kitais profesoriais norįs revizituoti savo kolegas Kaune. Tai jau bent mandagumas. Niekas pas juos su vizitais nevažinėjo, o jie štai įsigeidė revizituoti. Gerai, kad Šalkauskis susirgęs ir galėjo tą „revizitą" bent kuriam laikui atidėti. Bet klausimas, ar jie vis dėlto neatvažiuos. Aiški jų diplomatija, parodyti visuomenei, kad jie tebėra gyvi ir sveiki, veikia normaliai ir palaiko „draugiškus" ryšius su Kauno universitetu. Ta proga palandžios Švietimo ministerijoj, Prezidentūroj – o ten gaus, ko norės, bent pažadų nebus pašykštėta.

Visi piktinasi mūsų vyriausybės delsimu ir nesiryžimu tą lenkininkų lizdą likviduoti. Kasdien vis blogiau ir blogiau.

Girdėjau pasakojant, kad traukiny į Vilnių, I klasės vagone, kur važiavo daug karininkų ir aukštesniųjų valdininkų, viešai buvo nupeikiama Mer-

[105] Pranas Jodelė (1871–1955) – statybos inžinierius. Suprojektavo pirmąjį Lietuvoje cemento fabriką Valkininkuose (pastatytas 1914). 1922–1949 m. dėstė LU (VDU). 1922–1927 m. Technikos fakulteto dekanas, 1927–1928 ir 1932–1940 m. prorektorius, 1928–1929 m. rektorius.

kio[106] neveiklumas ir jo lepšiška politika. Jušką[107] taip pat lenkai vynioja kaip tik nori. Supartizanins jie mums Vilnių! Jau andai partizanai apšaudė traukinį iš kulkosvaidžio.

Lapkričio 15 d., trečiadienis

Šiandien labai nesisekė antroji paskaitos valanda. Turėjau kalbėti apie Vienažindį – ir tartum kas iššlavė iš galvos mintis, o iš burnos žodžius. Kartais taip pat turinys būva menkas, bet nors kalbėti gali ir savijauta tada geresnė, o kartais, kaip šiandien, nei turinio, nei žodžių. Tokia gėda ir depresija, kad stačiai rankos nusvyra ir nebežinai, ką daryti. Ne, jau aš to profesoriavimo turiu ligi ausų – ir kaip man juo nusikratyti? O vis dėlto ir nebandau, nes iš ko tada gyvenčiau? Ir kokiam darbui apskritai aš tikęs?

Lenkų profesoriai iš Vilniaus vis dėlto, sako, atvažiavo į Kauną, gal ne tiek „revizituoti", kiek pašnipinėti ir ko nors iš mūsų lepšiškos vyriausybės išgauti.

Lapkričio 16 d., ketvirtadienis

Senato posėdy vėl daug kalbėta Vilniaus universiteto reikalais. Kai kurie iš atvažiavusių iš ten profesorių atidengė savo kortas. Pirm visa ko jiems svarbu politinė ir lenkiška tautinė to universiteto reikšmė. Jie nori įvairiomis sugestijomis, įtikinėjimais ir net beveik bauginimais paveikti mūsų vyriausybę, kad tą jų „placówką"[108] paliktų visai neliestą. Jie norėjo net ir mūsų rektoratui įteikti Memorandumą, kad ir mes juos paremtume. Deja, atrodo, kad kai kurie valdžios žmonės ar tik nebus davę toli einančių pažadų. Mūsų vyriausybės neryžtingumas, jokio plano neturėjimas kelia didžiausią pasipiktinimą. Jei nebus pasielgta greitai ir griežtai, lenkai taip įsigalės, kad jau paskui kova su jais pasunkės dešimteriopai.

[106] Antanas Merkys (1887–1955) – visuomenės veikėjas, karininkas. Ėjęs įvairias svarbias pareigas: krašto apsaugos ministro, Klaipėdos krašto gubernatoriaus, Kauno miesto burmistro. 1939 10–11 Lietuvos vyriausybės įgaliotinis Vilniui ir Vilniaus kraštui. 1939 11 21–1940 06 17 ministras pirmininkas, nepasipriešinęs Lietuvos aneksijai 1940 m. birželį. Vėliau ištremtas, suimtas, kalintas Rusijoje.

[107] Turbūt turimas galvoje Antanas Juška (1902–1985) – astronomas, mokslo populiarintojas, visuomenininkas, 1929–1944 m. dėstęs VDU, 1935–1938 m. ėjęs Vilniaus vadavimo sąjungos vadovo pareigas, parašęs knygą *Vilniaus byla* (1940). Nuo 1939 m. spalio Vilniaus krašto kultūros ir švietimo reikalų įgaliotinis.

[108] „Įstaigą" (lenk.).

Lapkričio 17 d., penktadienis

Šiandien Latvijos nepriklausomybės sukaktuvių šventės išvakarės. Mano globojamos „Virgines Baltiensis" su „Fraternitas Baltiensis"[109] universiteto choru suruošė universitete minėjimą, o dabar štai skaito apie Latviją per radiją. Minėjime nebuvau ir dėl to jaučiuosi kiek kaltas, ypač jei atsilankė Latvijos ministeris, o iš mūsų profesūros niekas nebuvo atvykęs. Visą priešpietį posėdžiavom, o dar vėl po pietų eiti į tą nelabai prasmingą triukšmą stačiai neprisiverčiau. Smagiausiai jaučiuosi namie ir jeigu nereikėtų visai eiti į žmones, būčiau laimingiausias žmogus.

Fakulteto posėdy Šilk. pasiūlė kviesti Voldemarą[110] Klasikinės filologijos katedrai. Išrinkta komisija klausimui apsvarstyti. Įdomu, kas iš to išeis.

Lapkričio 18 d., šeštadienis

Pagaliau Vilniaus universiteto klausimui išspręsti padarytas lemiamas žingsnis: paskirtas kuratorius prof. I. Končius[111] su plačiomis teisėmis[112]. Ligi 15 gruodžio universitetas baigs darbą, o toliau bus pertvarkytas į lietuvišką. Žinoma, daug dar teks išgyventi nemalonumų ir rūpesčių, bet svarbu, kad darbas pradėtas, nors ir pavėluotai. Vilniuje dėl to gali įvykti naujų riaušių, tačiau tas neturėtų gąsdinti. Končius – žmogus sumanus ir išmintingas. Naujo universiteto statutą sudaryti bus pavesta mūsų universiteto Senatui. Rodos, kad poryt tas darbas bus pradėtas.

Dėl Vilniaus, apskritai, esama visokių nuomonių. Štai ir šiandien nugirdau Laisvės alėjoj kelių ponų pasikalbėjimų nuotrupą: „Minėsit mano

[109] Vytauto Didžiojo universitete veikusios studentų korporacijos, kurios propagavo lietuvių ir latvių vienybės idėją.

[110] Augustinas Voldemaras (1883–1942) – politikas, istorikas. Pirmasis nepriklausomos Lietuvos ministras pirmininkas (1918 11–12). 1918 11–1920 06 užsienio reikalų ministras. 1926 12–1929 09 ministras pirmininkas ir užsienio reikalų ministras, tačiau atleistas po nesutarimų su Smetona. Po nesėkmingų bandymų įvykdyti karinį perversmą buvo teisiamas, priverstas išvykti į užsienį. 1940 m. birželį grįžo į jau aneksuotą Lietuvą, buvo suimtas, ištremtas, kalinamas Maskvos Butyrkų kalėjime, kur ir mirė.

[111] Ignas Končius (1886–1975) – fizikas, etnografas, visuomenės veikėjas. 1931–1943 m. su pertraukomis dėstė VDU. 1939 11–1940 01 VU valdytojas. 1941 m. birželį išvežtas į Rusiją, išsigelbėjo nuo sušaudymo prie Červenės, grįžo į Kauną. 1944 m. pasitraukė į Vokietiją, o 1949 m. į JAV. Parašė mokslo darbų iš fizikos ir etnografijos sričių.

[112] 1939 m. lapkričio 17 d. švietimo ministras Leonas Bistras pasirašė dokumentą, kuriame pasakyta, kad kol įstatymiškai bus išspręstas universiteto Vilniuje klausimas, buvusio Stepono Batoro universiteto reikalams tvarkyti valdytoju skiriamas prof. Ignas Končius.

žodį, jie mus suvalgys, jie visą Lietuvą suvalgys." O gal tie „jie" tai internuotieji ir pabėgėliai, bet greičiausia ir Vilniaus lenkai. Viskas pareis nuo to, kaip baigsis karas ir kokia tada susidarys konjunktūra.

Lapkričio 19 d., sekmadienis

Seniai nebuvo tokios gražios dienos, kaip šiandien. Vis lijo, drėgna, rūkas, keli laipsniai šilumos (tas gera, kad sutaupo kurą...), o šiandien sausa, giedra, nors taip pat dar nešalta, +1°.

Seniai rengiausi užrašyti tuos anekdotus ir pasakojimus, kurie susikūrė ryšium su mūsų ir kitų derybomis Maskvoj ir šiaip su politiniais įvykiais.

Kaip žinoma, Maskvos ekspansija prasidėjo nuo sutarties su vokiečiais, kuriems atstovavo vok. užsn. reikalų ministras von. Ribentropas.

Taigi, sako, Molotovas, paėmęs gerą porciją rūbentropfų (ropės lašų), paprašė dar zelterio (Selter – estų užsienio reikalų ministras), išgėręs zelterio, pasijuto munter[113] (Munteris – latvių užs. r. min.) ir nutaręs užsigarduoti smetona...

O štai Stalino teisingumas: Stalinas pasišaukęs estus ir paklausęs: „Ką jūs gera turite?" – „Nieko, – atsakę estai, – be keletos uostų ir salų." – „Zapisat'"[114], – paliepęs Stalinas. Paskui paklausęs latvių: „Ką jūs turite gera?" Latviai pasigyrę, kad jie turi Rygos, Ventspilės, Liepojos uostus. – „Zapisat'", – įsakęs Stalinas. Pagaliau klausia pas lietuvius, ką jūs turite gera? Šie atsakę: turėjom sostinę Vilnių, bet atėmė lenkai, turėjom vienintelį Klaipėdos uostą, bet tą atėmė vokiečiai, dabar nieko neturime. – „Zapisat'", – liepė Stalinas. Ir įsakęs atimti iš estų ir latvių salas bei uostus, o Lietuvai sugrąžinti Vilnių ir Klaipėdą. Tada, mat, buvo kalbama, kad rusams reikalingas priėjimas prie jūros per Klaipėdą ir jie derasi, kad ji būtų grąžinta mums.

O štai Vilniaus lenkų anekdotas:

Rengiantis lietuvių kariuomenei žygiuoti į Vilnių buvo nutarta atlikti tai su didžiausia „pompa" ir parodyti tos kariuomenės galingumą. Tada Smetona kreipęsis į Ulmanį[115], kad paskolintų lietuviams tankų.

[113] „Patenkintas" (vok.).
[114] „Užrašyti" (rus.).
[115] Kārlis Ulmanis (1877–1942) – Latvijos politikas, 1936–1940 m. autoritarinio režimo lyderis.

– Kiek? – paklausė Ulmanis. – Vieną ar abudu?

– Duok abudu, – atsakė Smetona. – Tegu važiuos visi trys.

Toliau jau nebe anekdotai, bet tikra tiesa. Derybų metu su rusais Maskvoje Stalinas buvęs lietuviams, kaip mažai tautai, labai palankus. Jis apgailestavęs, kad lietuviai netekę savo aristokratijos ir bajorijos, nes šiaip ar taip tie luomai nešę kultūrą. Jis taip pat peikęs lietuvius, kad šie turį per maža nacionalinio jausmo. Kaip neigiamą šiuo atžvilgiu pavyzdį nurodęs V. Kapsuką, kuris buvęs didelis kosmopolitas, rūpinęsis visu pasauliu, tik ne lietuviais; jis nė prie savęs neturėjęs artimų sau žmonių lietuvių.

Lapkričio 20 d., pirmadienis

Senatas vėl posėdžiavome Vilniaus universiteto statutui sudaryti. Išrinkome komisiją. Vilniuj po Naujų metų bus suorganizuotas Universitetas nauju statutu. Dabar, nors Končius paskirtas kuratorium, bet klaida esanti padaryta ta, kad paliekamas rektorius ir Universitetui leista veikti ir toliau. Net ir algos pažadėta mokėti už 2 mėnesiu. Tai sudarys apie 400.000 litų! Tuo tarpu darbininkams, kurie buvo pristatyti prie viešųjų darbų, jau antra savaitė, sako, neišmokamas atlyginimas. Prasidedąs bruzdėjimas.

Jau antra savaitė Ministrų Kabinetas pakibęs ore ir niekaip neįstengia jo pertvarkyti. Tautininkai vėl nori viską užgrobti. Raštikį taip pat nori atstatyti, o į jo vietą paskirti... Saladžių[116]! Suprantama, nes jis didžiausias Smetonos pataikūnas. Buvo galima spręsti ir iš tų jo prakalbų, kurias pats girdėjau per radiją. Be „tautos vado" citatų, kitos minties jis neturi. O Smetoną agituoją du ne per aukštos reputacijos tipai. Žodžiu, gandų, paskalų, neryžtingumo, klaidų ir pesimizmo iki ausų!

Lapkričio 21 d., antradienis

Laikraščiai rašo apie Stasio Šimkaus[117] operą. Vieni ją vadina „Pagirėnų Danutė", kiti „Pagiriai", o pats autorius dar neturįs jai tikro vardo. Galbūt kad šį kartą ir sulauksime tikros savos operos. Man kiek nepasitikėjimo ir

[116] Pranas Saladžius (1893–1965) – karininkas, pulkininkas. Dalyvavo Nepriklausomybės karo kovose su bermontininkais ir Lenkijos kariuomene. Nuo 1935 m. Lietuvos šaulių sąjungos vadas. 1940 m. liepą suimtas, kalintas Kaune, per 1941 m. Birželio sukilimą išlaisvintas. 1944 m. pasitraukė į Vokietiją, 1949 m. emigravo į JAV.

[117] Stasys Šimkus (1887–1943) – kompozitorius, dirigentas, muzikos pedagogas. 1941 m. Vilniaus filharmonijos orkestro dirigentas.

įtarimo kelia tos operos siužetas, žinoma, labai apgraibomis suvoktas iš reporterių nusakymo. Siužetas esąs sudarytas iš dvaro ir kaimo santykių. Ponai norį pavilioti kaimo mergaites, rodos, net jaunavedę. Nežinau, ar tai ne baudžiavos laikai. Jeigu taip, tai dar blogiau. Įgriso tos baudžiavinės temos ir trafaretinis jų traktavimas. Sunku tikėtis ir čia ko nors geresnio. Tiesa, prie libretto dirbę B. Sruoga ir Santvaras[118]. Neturėtų būti taip jau bloga. O be to, tai juk opera, ne drama, ne apysaka.

Turime naują vyriausybę, sudarytą A. Merkio[119]. Pusė kabineto sena, kita pusė nauja. Atrodo, kad partijų santykis išlaikytas tas pats. Daugiausia vilčių žadina naujas finansų ministeris E. Galvanauskas. Galgi pagaliau bus išbrista iš tos neryžtingumo ir tūpčiojimo balos!

Lapkričio 22 d., trečiadienis

Šiandien kariuomenės šventės išvakarės. Dabar iš Vilniaus transliuoja religinio koncerto I dalį. Cherubini[120] „Requiem" už žuvusius nepriklausomybės kovose karius. Visa šventė vyks Vilniuje.

Niekaip negaliu prisėsti prie savo pradėtos dramos. Priešpiet paskaitos, popiet dažnai posėdžiai, paskui protokolų redagavimas, žodžiu, nuotaika po velnių, nors laiko ir būtų, bet išsiblaškymas neleidžia įsigyventi į temą. Ar negrįžti vėl prie literatūros istorijos. Tą galėčiau rašyti ir be ypatingo įsigyvenimo, kada ne kada prisėdęs. Čia ir yra mano nelaimė, kad vienas kenkia kitam: profesoriavimas kūrybai, kūryba profesoriavimui. Taip besiblaškant tarp dviejų sričių ir eina metai po metų. Ir ne man vienam. Kitaip mūsų gyvenime, rodos, ir būti negali.

Gražios dabar dienos, giedros ir šaltokos. Pereitą naktį buvo gal koki –7°. Ir dieną neatleidžia. Lig šiol kūrenam tik nuo pietų.

[118] Stasys Santvaras (1902–1991) – rašytojas. Nuo 1941 m. Kauno vastybinio dramos teatro dramaturgas, nuo 1943 m. Jaunimo teatro direktorius. 1944 m. pasitraukė į Vokietiją, 1949 m. į JAV. 1946–1950 m. Lietuvių rašytojų draugijos pirmininkas. Parašė neosimbolistinių eilėraščių, dramų, išvertė operų libretų,

[119] 1939 m. lapkričio 22 d. buvo sudaryta nauja vyriausybė, vadovaujama tautininko ir Antano Smetonos bendražygio Antano Merkio. Joje vietos atsirado ir opozicinių jėgų atstovams, be to, finansų ministro pareigas ėmė eiti didžiulę politinę ir vadybinę patirtį sukaupęs Ernestas Galvanauskas.

[120] Luigi Cherubini (1760–1842) – italų kompozitorius, dirigentas, muzikos teoretikas, dirbęs Prancūzijoje.

Lapkričio 24 d., penktadienis

Per radiją klausiau koncerto. Pradžios negirdėjau, tai nė nežinojau, kas per kūriniai buvo grojami. Nepatiko kiek tik gali nepatikti: kažkoks kliurksėjimas, tąsymas, be temos, be minties. Buvo viena aišku, kad tai moderni muzika, bet ir modernios esu girdėjęs įmanomos: to paties V. Bacevičiaus[121]. Kantriai klausiau iki galo, nes norėjau sužinoti, kas gi tai per dalykas grojamas. Ir pasirodė, kad tai lietuvių muzikos koncertas Pabaltijo valstybėms! Autorių taip ir nepasakė. Ne, su šitokia muzika tik jau neverta rodytis radiofone. Juk gi tai grojama ne specialistams, kurie gal ir pateisins panašų stilių, bet kuo plačiausiai vidutinio išsilavinimo auditorijai. Esu klausęs daug kitų tautų panašių koncertų, bet tokio nevykusio modernizmo neteko girdėti.

Lapkričio 25 d., šeštadienis

Nuolatos mane persekioja savo nepajėgumo ir menkystės mintis ir savijauta. Nejaugi taip ir praeis gyvenimas nieko žymaus neatlikus ir dar tokią vietą užėmus, kurioje kas nors kitas būtų gal dešimteriopai daugiau ir geriau padaręs. Yra žmonių, kurie mane laiko kažkokia įžymybe, talentu, poetu, profesorium, autoritetu. Bet ir jų akyse ar nesprogsiu netrukus kaip muilo burbulas?

Lapkričio 26 d., sekmadienis

Buvo atėjusi senė J. Kairukštienė-Wichert[122]. Išsėdėjo apie 3 valandas ir iškankino nežmoniškai. Atnešė savo „Antologia poezji litewskiej"[123]. Šia proga išliejo daug karčių nusiskundimų, kaip tas darbas buvo nedėkingai lietuvių priimtas, kiek ji dėl jo patyrė nemalonumų, o iš lenkų, priešingai, daug padėkos ir gražiausių atsiliepimų. Su ja ginčintis negi galima! Antologija, ir mano nuomone, iš tiesų menka.

Daug ji skundėsi ir dėl žiauraus lietuvių elgesio su Vilniaus lenkais, o ką pripasakojo apie vokiečių darbus Lenkijoj, tai baisu ir atsiminti. Grei-

[121] Vytautas Bacevičius (1905–1970) – kompozitorius, pianistas, po Antrojo pasaulinio karo daugiausiai kūręs ir koncertavęs JAV. Muzika turi romantizmo, impresionizmo ir ekspresionizmo bruožų.

[122] Julija Kairiūkštienė-Vichertaitė (1864–1949) – poetė, vertėja. Į lenkų kalbą išvertė daug lietuvių poetų kūrinių.

[123] *Lietuvių poezijos antologija* (lenk.) išleista Varšuvoje 1939 m.

čiausia, kad didesnė tų „faktų" dalis priklauso liguistai lenkų fantazijai ir neapykantai. Niekaip negaliu tikėti, kad Vilniuj lietuvės ponios viešai plūstų lenkus, juos stumdytų ir net antausius skaldytų. Priešingai, mūsiškiai patekę į svetimus žmones dažnai ausis suglaudžia ir neparodo net nė reikalingos savigarbos ir savo teisių negina. Riaušininkai policijos „bananų" paragauti gavo, bet taip ir reikia.

Stebiuosi tos 75 metų moteries energija, gyvumu, vitaline jėga. Sakosi, kad jos gyvenimą tik ir palaiko poezija, literatūra. Pavydėtina!

Lapkričio 27 d., pirmadienis

Bevartydamas knygas suradau Rygoje šlamštiškai išleistų Pitigrillio[124] novelių rinkinėlį. Negaliu atsistebėti tos knygos kvailumu, jei tai nėra Rygos žydelių falsifikatas. Autorius primygtinai nori įrodyti, kad kiekviena moteris, vis tiek kas ji bebūtų, yra prostitutė ar bus tokia, jei tik koks padauža cinikas to panorės. Sena bulvarinės literatūros tema. Bet Pitigrilli, rodos, turįs vardą rašytojas. Sąmojaus, tiesa, esama.

Po keletos šaltų žiemiškų dienų vėl prasidėjo darganos. Temper. +4. Kūrename vis dar tik po pietų.

Lapkričio 28 d., antradienis

Skaičiau laikraščiuos latvių spaudos atsiliepimą apie lietuvių radijo koncertą Pabaltijo valstybėms, dėl kurio andai piktinausi. Pasirodo, kad tai buvo atliekami Gruodžio[125], jei neklystu, Karnavičiaus[126] ir Jakubėno[127] kūriniai. Aš, rodos, ir būsiu girdėjęs šio paskutiniojo simfoniją. Latviai visa tai giria, nežinau, ar nuoširdžiai. Galimas daiktas, kad tie dalykai muzikinės kompozicijos technikos atžvilgiu specialistui ir yra įdomūs, bet šiaip klausytojui nieko nesako. Ar tik mūsų modernioji muzika neina šunkeliais, dirbtinumo ir manierizmo linkme? – Šiandien taip pat skaičiau

[124] Pitigrilli slapyvardžiu pasirašinėjo italų žurnalistas ir prozininkas Dino Segre (1893–1975), publikavęs daug bulvarinių romanų.

[125] Juozas Gruodis (1884–1948) – kompozitorius, dirigentas, muzikos pedagogas. Kūryba neoromantinio stiliaus.

[126] Jurgis Karnavičius (1884–1941) – kompozitorius. Didelį poveikį jam darė simbolizmas, lietuvių liaudies muzika.

[127] Vladas Jonas Jakubėnas (1903–1976) – kompozitorius, pianistas, vargonininkas. 1933–1943 m. dėstė Kauno konservatorijoje, 1944 m. pasitraukė į Vakarus, daug koncertavo JAV ir Kanadoje. Kūriniuose dominuoja romantizmo, neoklasicizmo stilistika.

apie triumfalinę V. Bacevičiaus turnė po Pietų Ameriką. Visur esąs nepaprastas entuziazmas. Jo „Elektrinė simfonija" daranti furorą. Taip, Bacevičius temperamento turi, nors ne mažiau ir chaotiškumo bei naivumo. Laimingi tie muzikai! Jų menas visiems prieinamas be jokių vertimų. O sučiupti jų klaidas bei vertę daug sunkiau negu, pav., literatūroj. Absurdas muzikoj ir tokis absurdas literatūroj nevienodai vertinami, nes ir veikia nevienodai.

Gruodžio 2 d., šeštadienis

Čiurl-nė kvietė pietų. Turėjo būti prof. Górskis[128] iš Vilniaus, prof. Šilkarskis, rodos, Krėvė ir dar kažkas. Górskis pereitą vasarą buvo atsilankęs su lenkų rašytojų ekskursija ir jis mum kiek pažįstamas. Dabar sustojęs pas Šilkarskį. Supratau, kad tie pietūs – tai pradžia savotiškos akcijos, kad Górskis būtų paliktas Vilniaus universitete lenkų literatūrai dėstyti. Džiaugiuosi, kad dėl Senato posėdžiaus galėjau nuo tų pietų mandagiai išsisukti. Górskis esąs lenkas-politikas, lietuvių-lenkų unijos šalininkas.

Gruodžio 3 d., sekmadienis

Dalyvavau studentų humanitarų ir „Filiae Lithuaniae" suruoštame literatūros vakare. Skaičiau trumpučiukę paskaitėlę apie „poetiką ir kūrybą" ir trejetą eilėraščių: „Poetika", „Kūryba" ir „Iškvietimas". Skaityti sekėsi. Auditoriją laikiau savo valdžioj. Čiurl-nė skaitė pradžią savo „Bundančios žemės" – neleistinai ilgai – apie 40 min. Auditorija krutėjo, šnabždėjo, kosėjo... Gerai paskaitė dar Miškinis berods nebenaujus eilėraščius. Iš vyresniųjų dar pasirodė Gr. Tulauskaitė[129] ir Mazalaitė[130]. Paskui trejetas studentų: labai žalia medžiaga – sentimentalizmas, naivus puošnumas – „poetiškumas", deklamatorinis „kaimiškas" tonas, ypač paskutiniojo (rodos,

[128] Konrad Górski (1895–1990) – lenkų filologas. 1934–1939 m. Stepono Batoro universiteto profesorius, 1939–1945 m. Mokslų akademijos bibliotekos darbuotojas. 1945 m. rudenį grįžo į Lenkiją.

[129] Gražina Tulauskaitė-Babrauskienė (1908–1990) – poetė. Neokatalikų modernistinio almanacho *Granitas* (1930) dalyvė. 1944 m. pasitraukė į Vokietiją, nuo 1949 m. gyveno JAV. Kūrybai būdingi asmeninių patirčių ir Tėvynės ilgesio motyvai.

[130] Nelė Mazalaitė (1907–1993) – rašytoja, sukūrusi neoromantinių legendų, poetinės prozos kūrinių, novelių, kūrinėlių vaikams. Brandžiausi kūriniai sukurti Antrojo pasaulinio karo metais ir išeivijoje. Nuo 1949 m. gyveno Brukline (JAV).

Griškevičius[131]). Kaip jiems išmušt iš galvos tą naivų poetizavimą? Mano paskaitėlė kaip tik tokiems tiko.

Gruodžio 5 d., antradienis

Prasideda bruzdėjimas belaukiant visuotino Rašytojų draugijos susirinkimo, kuris šaukiamas Vilniuje gruodžio 8–10 dienomis. Susirinkimas organizuojamas menkai. Dar tik šiandien gavome pakvietimą ir dienotvarkę. Laikraščiuose skelbia, kad bus literatūros vakaras ir kad aš jame dalyvausiu, o man lig šiol niekas apie tai nė žodžio nesakė. L. Girai, kaip girdėt, ruošiama gera pirtis. Šiandien pas Čiurl-nę buvo pasitarimas, kas daryti. Dalyvavo B. Sruoga, Vaičiulaitis, Cvirka, Venclova, Korsakas ir aš. Krėvė buvo kviestas, bet neatvyko. Sutarėme į Vilnių važiuoti, bet pasistengt, kad būtų išrinkta tinkama valdyba. Pirmininku numatėme Krėvę, jei tik jis apsiims. Dėl to eisime ryt su juo kalbėtis. Giros aš taip labai nekaltinu. Jis dirbo, kiek galėjo ir kaip mokėjo. Pats žinau, koks tai nedėkingas darbas pirmininkauti Rašytojų draugijai.

Gruodžio 10 d., sekmadienis

Vakar vakare grįžau iš Vilniaus, kur įvyko LRD susivažiavimas ir literatūros vakaras. Būtų daug kas rašyti, bet laiko maža – nežinau, nė ką čia pasižymėti. Mieste maža ką atsiminiau ir pažinau iš anų laikų. Vilnius vis dėlto daro jau didelio miesto įspūdį, nors ir apleistas. Daug ten reikalinga tvarkos ir pinigo. Gyvenimas iš paviršiaus sprendžiant atrodo beveik normalus. Tik virtynės elgetų ir centų kaulijančių driskių vaikų, įkyriai lydinčių lietuviškai kalbančius praeivius, rodo ir didelį skurdą, ir nenormalų laiką.

Draugijos susirinkimas praėjo sklandžiai. Man teko pirmininkauti. Daug kas dėkojo ir gyrė, kad susirinkimą vedžiau kietai, stačiai diktatoriškai. Kitaip grėsė pavojus įsiliepsnoti asmeniškiems priekaištams, ginčams. Į valdybą išrinko Krėvę, mane, Sruogą, Girą ir Cvirką. Bet girdėjau, kad Sruoga jau atsisako, nors prieš rinkimus buvo sutikęs savo kandidatūrą statyti. Jei Sruoga ir šį kartą pabėgs, tegu eina sau po velnių! Jokiame bendrame darbe su juo daugiau nebedalyvausiu. Turbūt jam nepatinka, kad į valdybą pateko Gira, nors visi kiti – kaip tik tie, kurie buvo numatyti.

[131] Algirdas Griškėnas (iki 1941 m. Griškevičius, 1918–1999) – žurnalistas, poetas.

Literatūros vakarą išgelbėjo gimnazistai. Be jų būtume skaitę patys sau ir tuščiom kėdėm. Vakaras ne tik kad nebuvo išgarsintas, bet nė nepaskelbtas.

Gruodžio 11 d., pirmadienis

LRD valdyba pasidalinome pareigomis: Krėvė pirmininkas, L. Gira vicepirmininkas, aš iždininkas, Cvirka sekretorius ir B. Sruoga turto globėjas. Darbo pradžia atrodė visai sklandi. Krėvė rodo daug susidomėjimo naujoms pareigoms ir net Sruoga nesišiaušė.

Pagaliau gavau laišką nuo pusbrolio Juozo iš Lenkijos. Norėtų atsikelti į Lietuvą su žmona ir sūnum. Klausia, ar gautų čia kokio darbo, o sūnus studijuotų mano vadovaujamas. Laiškas cenzūruotas vokiečių ir, žinoma, jokių įdomesnių žinių jame nėra. Ką gi aš jam galiu atsakyti? Darbo Lietuvoj, be abejo, negaus jokio. Visi jie man pačiam tektų išlaikyti. Tas man nepakeliama. Šiaip taip galėčiau paimti sūnų. Bet vėl, ar jis duosis atversti į lietuviškumą? Juk, kiek galėjau spręsti iš tėvo, jie ten visi tikriausi lenkai patriotai, unijos šalininkai, prisigėrę ligi kaulų visokių lenkiškų mesianizmų ir kitokių nesąmonių. Pagaliau vis tiek ką bemanyčiau ar bedaryčiau, niekas jų iš ten neišleis, o čia nepriims. Nelaimingi žmonės!

Jau trečia diena šąla; 5–7° šalčio. Kūrenam dar vis tik nuo pietų. Didelis vargas su kuru. Koksas brangus ir to negali gauti. Mokėjau 95 Lt. už toną.

Gruodžio 13 d., trečiadienis

Šiandien Seimas priėmė įstatymą, kuriuo atgaivinamas Vilniaus universitetas, o panaikinamas Stepono Batoro universitetas[132]. VD universitetas Kaune pasilieka, bet lygiagrečių fakultetų nebus. Į Vilnių bus perkelti tuojau Humanitarinis, Teisių, gal Teol.-filosofijos, o kiek vėliau ir Gamtos-matematikos. Fakultetų kėlimąsi nustatys Ministrų Kabinetas.

[132] 1939 m. gruodžio 13 d. Seimas priėmė universitetų įstatymą, kuriame buvo numatyti du Lietuvos universitetai – Vilniuje ir Kaune. Remiantis šiuo įstatymu Stepono Batoro universitetas uždarytas. Tokiais pokyčiais nebuvo patenkinta uždaromo universiteto bendruomenė. 1939 m. pabaigoje lenkiško universiteto bendruomenė naujus pokyčius įvertino kaip buvusios aukštosios mokyklos likvidavimą, dėl to kreipėsi į Lietuvos ir Lenkijos emigracinę valdžią. Situaciją pablogino ir tai, kad šiuo laikotarpiu darbo ir gyvenamojo ploto neteko daug lenkiškojo universiteto dėstytojų, iš bendrabučių buvo iškeldinami studentai. Protestuodami prieš universiteto uždarymą gruodžio 15 ir 16 d. lenkų studentai surengė mitingus.

Bloga šiandien nuotaika, gal dėl to, kad pereitą naktį miegojau 3–4 val. Paskutiniu laiku tokių nemigų pasitaiko gana dažnai.

Šąla. Temperatūra laikosi ta pati. Pradėjom kūrenti naktį ir dieną.

Gruodžio 16 d., šeštadienis

Vakar pabaigė savo amžių Vilniaus lenkų universitetas ir šiandien jo turtą perima Švietimo ministerija, faktinai mūsų universiteto profesūra. Švenčių metu teks persikelti ten humanitarams ir teisininkams. Ketinu išsinuomoti Vilniuje kambarį ir važinėti paskaitų dienomis, o likusiai savaitės daliai grįžti į Kauną. Tokis gyvenimas bus nuostolingas ir dar nežinau, kaip reiks galas su galu sumegzti, bet noromis tam ryžtuosi. Tas įvairumas mane vilioja, ir darbas, manau, bus našesnis. Darbą universitete atliksiu per 2 dienas ir jis daugiau nervų negadins; galėsiu ramiai dirbti, kas patinka. Pirmiausia prisėsiu baigti literatūros istorijos antrąją dalį.

Šiandien posėdžiavome LRD valdyba. Krėvė uoliai imasi darbo. Tik jis vis dažniau ima sirguliuoti ir regimai sensta. Pas Čiurl-nę šiandien pastebėjau, kad ir Vaitkus kaskart vis darosi panašesnis į senstantį, bet dar gyvą (net ir per daug judrų) plepį. O aš?

Gruodžio 17 d., sekmadienis

Blogai jaučiuosi. Naktį nemiegojau, dieną gulinėjau, slankiojau, ausyse cypia, visam nesmagu. Tokiais atvejais sakoma, kad tai „gripas“.

Pradėjau rašyti eilėraštį „Mergaitė ant kapo“, apie kurį seniai mąstau. Jo mintį, siužetą davė man vienas [...][133] laiškas – mano nepažįstamos gerbėjos, gimnazistės iš Panevėžio[134]. Ji buvo pradėjusi man rašyti labai dažnai, vis nugąstaudama, ar aš už tai ant jos nepyksta̧s. Dabar jau kuris laikas neberašo. Ta mergaitė buvo mane suintrigavusi. Be abejo, teks kada nors ją pažinti. Įdomu, ar tai yra egzaltuota kapriznin̄kė, ar ir iš tiesų nuoširdi ir mąstanti truputį naivi mergaitė[135]?

Pradėjo smarkiau šalti. Turime kūrenti visą parą koksu.

[133] Vienas žodis V. Mykolaičio užbraukytas neįskaitomai.

[134] Vandos Zaborskaitės.

[135] Ši pastraipa cituota knygoje: Vanda Zaborskaitė, *Dienoraščiai, 1941–2010*, p. 45.

Gruodžio 18 d., pirmadienis

Iš margų pasaulio įvykių išsiskiria tikrai didvyriškas suomių priešinimasis bolševikams. Jau štai bene trejetas savaičių, kaip šiaurėj, poliarinės nakties sutemose maža tauta grumiasi su milžinišku priešu. Šis karas istorijoj turės savo vardą. Jis vertas homeriško epo.

Gruodžio 20 d., trečiadienis

Iš „visa žinančių" žmonių girdėjau, kad vilnietis lietuvis veikėjas, sportininkas Ž.[136], pagarsėjęs įspūdingais patriotiniais žygiais, kuris Kaune buvo su gėlėm priimtas, esąs, geriau sakant, buvęs... lenkų agentas, šnipas. Stačiai baisu, jei tai tiesa. Ir tikėk po to žmonėmis!

Šiandien vėl naujiena. Iš „labai patikimų" šaltinių esą žinių, kad rusai gal po 3 mėnesių, gal po pusės metų, žodžiu, netolimoj ateity įvesią Lietuvoje savo tvarką. Tokių ir panašių naujienų Kaune pilna. Nešioja jas rimti žmonės, pasakoja susirūpinusiais veidais, matyt, tikėdami jomis. Belieka vienintelis nusiraminimas – pagyvensim, pamatysim. – Lauke pašėlus pūga su sniegu.

Gruodžio 21 d., ketvirtadienis

Gavau iš „L. aido" honorarą už du eilėraščiu: „Grįžtančiam Vilniui" ir „Kapas po liepa" – viso 36 litus. Už vieno eilutę, matyt, mokėta po 1 litą, o už kito – po pusę lito.

Girdėjau per radiją Jakūbėno simfoniją 2 A-mol. Įdomus veikalas. Kai kurios vietos man labai patiko. Įsitikinau, kad tai ne tas veikalas, kuriuo kadaise piktinausi, nugirdęs nuotrupą iš koncerto Pabaltijo valstybėms.

Puiki, saulėta, bet šalta diena. Rytą temperatūra –13°, dabar kiek pakilo –8.

Gruodžio 25 d., pirmadienis

Štai jau ir Kalėdos. Nieko ypatinga. Nebent tai, kad laikas bėga nepaprastai greitai, o mano darbai stovi vietoje. Švenčių ramybę drumsčia mintis, kad jau ryt reiks atlankyti vieną kitą pažįstamą, kas man niekad nesti malonu.

Puiki, saulėta, šaltoka, rami diena. Temperatūra gal –5.

[136] Tikriausiai galvoje turimas sportininkas ir sporto organizatorius Pranas Žižmaras (1907–1944).

Gruodžio 26 d., antradienis

Vakar su Ly buvome pas Krėvę, šiandien jis pas mus. Paplepėjom apie šį bei tą... Priešpiet atlankėme „realistų" meno parodą. Gerų paveikslų radome nedaug, bet labai blogų labai daug. Kai kurie taip elementariai menki, kad net gėda žiūrėti. Autorių apstu – daugiausia vis nepažįstami vardai, matyt, mūsų Meno mokyklos prikepti dailininkai. Kad jie blogi meisteriai, tai dovanotina. Jauni juk. Bet kad tokis Žmuidzinavičius, Mackevičius, Janulis, net Kalpokas ir Varnas išstatė bjaurybių, tai jau daugiau negu liūdna.

Apsiniaukę, vėjuota ir šalta. Temperatūra –12. Sniego nėra. Jį nuvarė prieš pat Kalėdas vienos nakties atodrėkis su lietum.

Gruodžio 27 d., trečiadienis

Patekęs „per nesusipratimą" į Valstybinės premijos komisiją, skaitau šių metų literatūrą. Pakartojau Krėvės „Raganių", o dabar užguliau Vaičiulaičio „Pelkių taką". Dabar tik baigiau „Šiaurietę". Puiki novelė, meistriškai sukomponuota. Vertėtų parašyti platų jos nagrinėjimą. Krėvės „Raganius" ir pirmą, ir antrąkart skaitant man atrodė blankus, pilkas, nereikšmingas. Dargi rašymo technikai daug ką būtų galima prikišti. Ne, už „Raganių" nebalsuosiu.

Diena puiki, saulėta, šalta. Temperatūra –14.

Gruodžio 28 d., ketvirtadienis

Buvome su Ly pietų pas Mašiotus. Be pačių šeimininkų ir Jakučių, pietavo dar Monstavičiai. Kavai atsirado dar Mašiotienės brolis ir p-lė Andriulytė[137]. Kalbėjome apie Vilnių, apie karą ir panašius aktualius dalykus. Visi susirūpinę, „kas bus toliau". Čia vėl buvo kartotas pasakojimas apie vysk. Matulionio[138] neva girdėtą Amerikoj pranašystę. Sako, jam ten kokia vienuolė aiškiaregė tiksliai išpranašavusi karą, kad Lietuva gaus vieną mies-

[137] Ieva Andrulytė-Aleksienė (1901–1989) – pedagogė, istorikė, muziejininkė, visuomenės veikėja. 1938–1940 m. Šiaulių gimnazijos direktorė.

[138] Teofilius Matulionis (1873–1962) – arkivyskupas, palaimintasis. 1910–1929 m. gyveno ir veikė Sankt Peterburge, 1929 m. slapta nominuotas vyskupu. 1930 m. nuteistas kalėti už antisovietinę veiklą. 1933 m. grąžintas į Lietuvą, nuo 1943 m. Kaišiadorių vyskupas. 1946 m. SSRS okupacinės valdžios areštuotas, 1947–1953 m. kalintas Rusijoje, vėliau gyveno neįgaliųjų namuose. 1956 m. grįžo į Lietuvą, bet valdžia jam neleido valdyti vyskupijos. 1962 m. popiežius Jonas XXIII suteikė arkivyskupo titulą.

tą, bet kitas miestas smarkiai nukentės nuo karo ir... kad į Rusiją ateisiąs Kristus. Kiek čia tiesos, galėtų pasakyti tik pats vyskupas Matulionis.

Diena su pragiedrėjimais, bet vakare prasidėjo pūga. Šalta.

Gruodžio 29 d., penktadienis

Parašiau VD universiteto sveikinimą slovakų Bratislavos universitetui pirmojo rektoriaus instaliacijos iškilmėms sausio 14 d. Bratislavoj (Pressburge) buvo čekų universitetas, kurį dabar slovakai, matyt, perreformavo, kaip mes Vilniaus lenkiškąjį. Ta proga ruošiamos didelės iškilmės, kviečiami kitų universitetų svečiai, kurie bus vaišinami ir vežiojami po visą Slovakiją visą savaitę susipažinti su slovakų kraštu, žmonėmis ir kultūra. Iš mūsiškių niekas nevažiuoja.

Tuo sveikinimu aš ir baigiau savo dviejų mėnesių VD universiteto sekretoriaus pareigas. Gal ir gerai.

Žvarbus oras. Šalta ir vėjuota. Apsiniaukę. Temper. –12.

Gruodžio 30 d., šeštadienis

Blogos dienos. Sieloje tuščia ir nyku. Be prasmės ir naudos slenka laikas. Nežinau, kas per neramumo kipšas many sėdi ir neleidžia nustigti vietoje, ties nieku susitelkti.

Diena buvo graži, saulėta, šalta. Temper. –12.

Gruodžio 31 d., sekmadienis

Atlankėme su Ly Čiurlionienę. Radom tenai Gruodžius. Kalbėjom apie literatūrą bei muziką, politiką, karą ir Vilnių. Vėl kliuvo Juškai. Visi jį kaltina dėl jo veiklos Vilniuje. Teatras taip pat nepatenkintas. Petrauskas jau grįžo į teatrą ir šiandien dainuoja „Traviatoje".

Naujų metų sutikti niekur neisime ir namie nieko nedarysime. Einame gulti kaip ir kiekvieną kitą dieną.

Diena šalta, su pragiedrėjimais. Temper. –14. Gaila, kad sniego nėra.

1940

Sausio 1 d., pirmadienis

Štai ir pradėti nauji 1940 metai. Praėjo viena diena, lygiai tokia pat, kaip ir visos kitos. Kaip žmonės nori save apgauti, kažko tikėtis ir kažko naujo laukti, sutikdami naujuosius metus. Įvykiai pribręsta pamažu, eina su nenumaldoma logika, kaip iš premisų pasėkos ir jokie „nauji" metai, jokios datos čia nieko negali padaryti. Taip pat ir vidinis žmogaus gyvenimas turi savo logiką, ir rytojaus veiksmai bus susiję su šiandieniniais bei vakarykščiais. Tad ir koks nors tariamas „atsinaujinimas" nuo „naujų metų" yra apgaulinga iliuzija. Jeigu mes turime pakankamai pasiryžimo ir valios, tai „naujus metus" galime pradėti bet kurią dieną. Metų terminai – tik patogūs sutartiniai tarpsniai įvykiams registruoti, chronologijai sustatinėti.

Kaskart vis šalčiau. Pusiau saulėta. Temper. –17.

Sausio 3 d., trečiadienis

Nustebau, atsivertęs šio dienoraščio pradžią: pasirodo, kad aš jį pradėjau rašyti net 1938 metais. O man rodos, kad tai buvo vos prieš keletą mėnesių. Taip gyvai atsimenu, kai pirkau šį sąsiuvinį „Spaudos fonde"[139]. Kiek įvykių, kiek atmainų nuo to laiko. Tik aš, atrodo, stoviu vietoje.

Nesuprantu, dėl ko aš pasidariau tokis neveiklus ir nedarbingas. Keletas būtiniausių darbų laukia kuo greičiausio baigimo – suprantu tai puikiai, noriu – ir negaliu. Du trečdaliu atostogų praslampinėjau iš kampo į kampą, besiskatindamas, besirengdamas sėsti prie darbo – ir nieko nepadariau. Skaityt – ir tai ilgiau nesugebu. Kaip iš tos ligos išsigydyti?

Vakar buvo šalčiausia diena – iš ryto –22°. Šiandien vos –4. Daug prisnigo, pripustė. Šiaip diena maloni.

[139] „Spaudos fondas" – mokslo priemonių gaminimo, knygų leidybos, spausdinimo ir prekybos kooperatinė bendrovė, 1921–1940 m. veikusi Kaune.

Sausio 4 d., ketvirtadienis

LR valdyba buvome pas švietimo ministrą Jokantą[140]. Pirmiausia prašėme, kad duotų draugijai patalpas Vilniuje – nors 3 kambarius. Pažadėjo, bet nieko konkretaus nepasakė. Kažkas kitas turįs tą klausimą išspręsti. Vis dėlto tikimės, kad patalpą gausime. Lėšų klausimas pasirodė sunkiau sprendžiamas. „Dienovidžiui" greičiausia nieko negausime, nors Kultūros departamento direktorius Soblys buvo žadėjęs net 9.000 litų. Taip pat ir pačiai draugijai skirs mažiau negu pernai, nors ir čia Soblys buvo dosnus – kalbėjo apie 30.000 litų. Lėšas taupyti spiriąs finansų ministras. Krėvė ketina eiti pas finansų ministrą ir tikisi, kad su tuo bus lengviau susikalbėti negu su Jokantu. Iš tiesų Galvanauskas[141] kultūros reikalus bene geriau supranta, ypač kad lėšos nuo jo pareina.

Kalbėjome šį tą ir apie Universitetą. Jie ten ministerijose niekaip negali suprasti reikalingiausių mums dalykų. Užuot davę naujų etatų, būtinai reikalingų Vilniuje, jie žiūri, ar nebūtų galima dar ką nubraukti iš esamų.

Graži diena, o vakaras stačiai puikus. Gerai pasivaikščiojom. Švelnus tylus oras, daug prisnigta. Visur balta, švaru. Temp. –3.

Sausio 5 d., penktadienis

Šiandien turėjome pirmą Vilniaus universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto tarybos posėdį, įvykusį dar Kaune. Iškilmingai nusifotografavome, o paskui buvo svarstyti visoki eiliniai reikalai. Kitas posėdis sausio 15 d. šaukiamas jau Vilniuje. Ubagiškai atrodys tas universitetas su dviem fakultetais. Rektoriaus pareigoms minima V. Krėvės kandidatūra. Krėvė sutikęs, nors anksčiau sakėsi galįs sutikti tik prorektorium. Kiti stato Römerio kandidatūrą. Pažiūrėsime. Beje, nubalsavom kviesti A. Voldemarą klasikinei filologijai, lotynų kalbai ir literatūrai. Įdomu, ar Smetona patvirtins.

[140] Kazimieras Jokantas (1880–1942) – politikas, pedagogas. 1920–1927 m. Seimo narys. 1927–1939 m. „Aušros" mergaičių gimnazijos Kaune direktorius. 1925–1926 ir 1939–1940 m. švietimo ministras. 1941 m. birželį suimtas, ištremtas, nuteistas mirti ir sušaudytas.

[141] Ernestas Galvanauskas (1882–1967) – politikos veikėjas, diplomatas. 1919 10–1920 06 ir 1922 02–1924 06 ministras pirmininkas, skirtingais laikotarpiais dar ėjęs finansų, prekybos ir pramonės, užsienio reikalų ministro pareigas. Įvedė Lietuvos valiutą litą, padėjo organizuoti bermontininkų sutriuškinimą ir Klaipėdos krašto prijungimą prie Lietuvos. 1939 11–1940 06 finansų, prekybos ir pramonės ministras. 1940 06–07 vad. Liaudies vyriausybės laikinasis susisiekimo ministras. 1940 m. rugpjūtį nelegaliai pasitraukė iš Lietuvos. Vėliau gyveno Vokietijoje ir Prancūzijoje.

Diena apsiniaukus, nešalta. Temp. –4.

Jaučiuosi peršalęs. Skauda gerklę ir galvą. Kad nebūtų gripas. Sako, daug serga.

Sausio 6 d., šeštadienis

Šiandien – mano gimimo diena. Mama man pasakojos, kad gimiau per Tris Karalius, saulei tekant. Trys Karaliai tais (1893 m.) buvo penktadienį. Vadinasi, man sukako 47 metai. Koks amžius! Ir ką aš nuveikiau per tiek laiko? Et, geriau nesvarstyti, nes vienas pesimizmas iš tokio balanso!

Diena puiki, saulėta, bet šalta. Temper. vakare –20.

Sausio 10 d., trečiadienis

Tris dienas išgulėjau lovoje. Mano įprastinė liga: peršalimas su didelėmis slogomis ir „homerišku" kosuliu. Gaila tų dienų. Jos buvo labai gražios – saulėtos, giedrios ir iš šilto kambario žiūrint – patrauklios. O iš tiesų – žiaurios. Šalčiai – kokių seniai nebuvo. Temp. –28, –30 °C. O kitur krinta ligi –35 °C.

Sausio 11 d., ketvirtadienis

Perskaičiau Paukštelio[142] romaną „Kaimynai" ir A. Venclovos[143] noveles „Naktis". Net nuostabu, kaip tie du vyrai pasiūgėjo! Iš Paukštelio aš jau nieko gera nelaukiau, ir štai beveik staigmena. „Kaimynai" ne tik paskaitomas, bet ir visai gražus dalykas. Norėtųs kiek plačiau kaimo buities, tikresnės rankos ją vaizduojant, mažiau sentimentalizmo.

A. Venclova stipresnis. Viskas realu, paprasta, gyva – ir įspūdinga. Dabar turiu du kandidatu premijai: Vaičiulaitį ir Venclovą.

Šalčiai jau ima įkyrėti. Buto negalime užkūrenti. Aukščiau kaip 16 C nepakeliam. Lauke vis laikosi apie –27. Šiaip jau Lietuvoj temperatūra buvo nukritusi ligi –39 C.

[142] Juozas Paukštelis (1899–1981) – rašytojas, vertėjas. Romanuose poetizuojamas kaimiečio dvasinis pasaulis. Pokario kūryba paveikta ideologinių klišių.

[143] Antanas Venclova (1906–1971) – kairiųjų pažiūrų rašytojas. 1940–1943 m. švietimo liaudies komisaras. Prasidėjus karui pasitraukė į SSRS. 1954–1959 m. LSSR rašytojų sąjungos valdybos pirmininkas. Rašė poeziją, prozą, atsiminimus.

Sausio 12 d., penktadienis

Prof. Prioult parvažiavo iš Prancūzijos – per Holandiją, Daniją, Švediją. Skridęs lėktuvais. Nedaug dar su [juo] kalbėjau – šį tą apie karą. Jo nuomone, jei tik Prancūzija panorėtų, po 2 savaičių kiltų karas tarp vokiečių ir rusų. Bet, žinoma, to nebūsią. Prancūzija taikos ir jokių santarvių su vokiečiais nedarysianti. Iš to matyt, kokių dabar kombinacijų žmonės prisigalvoja. Atrodo, kad šiais idealų ir principų smukimo laikais viskas galima. Ir žmonės, ir valstybės dėl savo naudos, dėl egoizmo pasiryžę su vakarykščiu priešu vakarykščiam draugui gerklę perpjauti. Jau turime pavyzdžių. Kodėl jie negalėtų pasikartoti?

Oras nuo pereitos nakties atšilo. Rytą jau buvo tik –10, o dabar vos –3 C. Vėjas su smulkiu sniegu.

Sausio 13 d., šeštadienis

Pas Č-nę Iz. Matusevičiūtė[144] papasakojo, kaip ji ieškojo pirmojo lietuviško katalikiško Slavočinskio giesmyno grafo Tarnovskio[145] bibliotekoj, kaip tą giesmyną (vienintelį egzempliorių) surado, jį nusirašė, davė Krokuvoj nufotografuoti ir kaip, deja, karui užklupus visa tai liko Krokuvoj ir gali žūti galutinai. Paskaitė porą giesmių, nurašytų iš to giesmyno. Kalba gryna, graži. „Sveikas Jėzau mažiausias" beveik be pakeitimų ir šiandien tebegiedama.

Skaitau Marcinkevičiaus[146] „Nemunas patvino" ir vos galiu tverti piktumu dėl tokio kvailo rašymo.

Oras dar atšilo. Apsiniaukę, vėjuota. Temper. o C.

Sausio 14 d., sekmadienis

Pabaigiau skaityti Marcinkevičiaus „Nemunas patvino". Ta knyga sugadino man nuotaiką visai dienai. Pirmiausia, jos menkumas. Pro viską

[144] Izabelė Matusevičiūtė (1906–1967) – kalbininkė. 1933 m. baigusi VDU, 1937–1939 m. studijavo slavistiką Berlyne, 1938 m. Hamburgo fonetikos institute. 1941–1944 m. dirbo Lietuvių kalbos žodyno redakcijoje. Po karo pasitraukė į Vokietiją, nuo 1949 m. gyveno Kanadoje. Tekste minimo S. M. Slavočinskio 1646 m. giesmyno fotografuotinį leidimą 1958 m. išleido Jurgis Lebedys.

[145] Jonas Feliksas Tarnovskis (1777–1842) – Lenkijos politinis ir visuomeninis veikėjas, kolekcionierius, istorikas.

[146] Jonas Marcinkevičius (1900–1953) – sudėtingo likimo rašytojas. Kalėjime praleidęs 10 metų, vertėsi žurnalistika, Antrojo pasaulinio karo metais tarnavo 16-ojoje lietuviškoje divizijoje. Parašė populiaraus stiliaus istorinių romanų, sovietmečiu kūrė vadovaudamasis socialistinio realizmo metodu.

šliaužiama greit, paviršutiniškai. Tame romane paliestiems klausimams, santykiams, išgyvenimams tinkamai įtikinamai pavaizduoti reiktų bent penkių tokių romanų. O tie santykiai, tie charakteriai ir išgyvenimai! Kažkas baisaus... Ir tą viską autorius apdirba nepaprastai greit, dialogais, nupasakojimais. Toliau – idėja, tendencija – nuolatinis pjudymas kaimo prieš inteligentus. Kokių tik nedorybių autorius prikrovė ant to nenaudėlio Gabriūno! Pagaliau, ar vienas Marcinkevičius? Visi mes tokie – tik vienas mažiau vykusiai, kitas daugiau. Iš tiesų, niekas taip neapšmeižė Lietuvos, ypač jos inteligentijos, kaip mes, rašytojai.

Kokios to priežastys – verta susimąstyti.

Ryt važiuoju į Vilnių dalyvauti Vilniaus universiteto pirmame Tarybos posėdy. Rinksime rektorių ir prorektorių.

Oras toks pat kaip ir vakar. Temp. o.

Sausio 15 d., pirmadienis

Važinėjau į Vilnių. Rektorium išrinkome prof. M. Biržišką, o prorektorium prof. P. Šalčių[147]. Šiuo visi nepatenkinti, bet taip jau išėjo, atsisakius prieš jį išrinktam prof. Alb. Rimkai[148]. Krėvė taip ir liko „nuskriaustas", nepatekęs į vadovybę. O tikėjosi. Mačiau, kaip nukrito jo nuotaika. Taip pat ir Römeris. Mane dabar kai kurie spiria būti dekanu, bet aš kratausi visomis keturiomis. Nenoriu to kanceliarinio ir administratyvinio darbo, ir kažin ar sugebėčiau jį atlikti. Pagaliau ir su sveikata gali išeiti nekaip. Nieko nepadarysi, silpnas esu, o didžiausias mano negalavimas – jautrumas. Sielojuosi, kremtuosi, neužmiegu dėl kiekvieno menkniekio.

Vilniaus universiteto dar nesuspėjau geriau pažinti. Rūmai didžiuliai, senoviški, klaidūs ir nejaukūs, ypač kad visur nežmoniškai šalta. Romantikos daug, bet patogumo, šviesos maža. Lenkai lėšų, matyt, nesigailėjo. Esama gerų baldų, įtaisymų, seminarų, bibliotekų. Tos patalpos, kuriose buvo atsilankęs Pilsudskis, išgražintos, sutvarkytos, o kitur apsileidimas, ne-

[147] Petras Šalčius (1893–1958) – ekonomistas. 1922–1940 ir 1945–1946 m. dėstė VDU, 1940–1950 m. VU, 1946–1950 ir nuo 1956 m. dirbo Mokslų akademijos Ekonomikos institute. Kooperacijos teoretikas ir praktikas.

[148] Albinas Rimka (1886–1944) – ekonomistas. 1923–1940 m. dėstė LU (VDU), 1940–1943 m. VU (1940–1941 m. Ekonomikos fakulteto dekanas). Priklausė antismetoninei opozicijai. Lietuvos mokslų akademijos įsteigimo vienas organizatorių (1941). Statistikos mokslo pradininkas Lietuvoje.

tvarka, nešvara. Daug paveikslų, istorinių suvenyrų, tradicijos saitų. Kaip mes pritapsim prie to viso? Kokios dvasios, kokių kūrybos turtų įnešim ir tuos senus Akademijos rūmus praturtinsim, visai tautai paskleisim? Sunkūs uždaviniai ir didelė atsakomybė mūs laukia.

Į vakarą staiga atšalo. Dieną buvo temp. 0, o dabar vakare jau –23 C. Diena buvo apsiniaukus su sniegu, dabar išgiedrėjo.

Sausio 16 d., antradienis

Vakar iš Vilniaus parvažiavau kartu su J. Grinium[149]. Jis rašo „Žinijos" ar kieno kito užsakytą knygą apie Vilniaus meno turtus, ypač apie bažnyčias. Tai būsiąs kaip ir koks populiarus vadovas po Vilnių. Knyga, žinoma, reikalinga. Kai kas Griniaus kompetentingumu šioj srity nepasitiki ir vadina jį antruoju Jakštu, tik dar sausesniu ir dogmatiškesniu. Aš tokio įspūdžio negavau. Plačiai pakalbėjome apie daugelį dalykų, kiek tai leido pašaliniai klausytojai. Taip mane kadaise puolęs už „Alt. šešėly", dabar, atrodo, nusiteikęs visai palankiai. Ne kartą esu pasigėrėjęs mūsų visuomenės tolerancija, kurią aš ypatingai jaučiu ir vertinu. Grinius net patarė man neatsisakinėti, jei Hum. m. fakultetas rinktų dekanu. Pernai renkant Un-to sekretorių atrodė, kad daugelis ir iš Teol.-filos. fakulteto už mane balsavo. Tą kai kurie ir viešai sakė.

Šalčiai stiprėja. Dabar, vakare, jau –31 C. Diena buvo saulėta. Užpirkau daugiau kuro.

Sausio 17 d., trečiadienis

Visą dieną nebuvau nė nosies iš namų iškišęs. Žiauriai šalta. Baigiu skaityti R. Šaltenio[150] diplominį darbą apie Dobilą[151]. Retai pasitaiko darbas, kurį skaitau su pamėgimu. Šitas yra iš tokių. Jokių čia gudrybių neran-

[149] Jonas Grinius (1902–1980) – literatūrologas ir menotyrininkas. Studijavo prancūzų kalbą ir literatūrą, estetiką Sorbonoje ir Grenoblio universitete, bendravo su Oskaru Milašiumi. Laikėsi katalikiškų neotomistinių pažiūrų, redagavo katalikų spaudos leidinius.

[150] Rapolas Šaltenis (1908–2007) – pedagogas, literatūrologas. Mokytojavo įvairiose gimnazijose ir mokyklose. Parašė biografinių knygų apie Antaną Vienuolį, Antaną Baranauską, Julijoną Lindę-Dobilą.

[151] Julijonas Lindė-Dobilas (1872–1934) – rašytojas, literatūros kritikas, kunigas. Svarbiausias kūrinys – romanas *Blūdas, arba Lietuva buvusios Rusijos revoliucijos mete* (1912), pirmas lietuviškas psichologinis romanas. Parašė straipsnių estetikos temomis, nagrinėjo rašytojų kūrybą.

du, bet užtai nemaža autentiškų žinių apie Dobilą, jo gyvenimą, būdą, veiklą, raštų kilmę. Įdomu tai, kad Dobilas noromis (taip bent atrodo) ėjęs į seminariją ir buvęs pavyzdingas klierikas, pasižymįs ypatingu pamaldumu, vėliau tapo faktinu ekskunigu – ir tai grynai dėl pasaulėžvalginių, idėjinių motyvų. Aš Dobilo raštų – nei grožinių, nei teoretinių –aukštai nevertinu. Vieniems stoka formos ir skonio, antriems sistemos ir metodo – vadinasi, svarbiausių elementų. Tačiau stebiuosi Dobilo erudicija, jo entuziazmu ir užsispyrimu ieškoti meno problemų sprendimo – na, ir viso to meile. Dobilas – beveik genialus autodidaktas, deja, per ilgai savo kelio ieškojęs, klaidžiojęs, o kitų dar daugiau klaidintas ir stumdytas.

Kai nuo Dobilo atkreipiu žvilgsnį į save patį, liūdna man darosi. Man viskas geriau klojosi, gyvenimo aplinkybės man geriau dėjosi, aš, galima sakyti, likimo favoritas, kuriam su kaupu atlyginta už klaidingą gyvenimo pradžios kelią. O ką aš nuveikiau? Ką sukūriau? Kokių lobių bent savo sieloj susikroviau? Ir skverbiasi įtarimas, ar tas likimas mane favorizuodamas nebus pasityčiojęs iš manęs? O gal betiesdamas savo kelius, ar nebūsiu pats save išeikvojęs ir sužalojęs?

Diena saulėta. Temp. apie –27 C. Apskritai Lietuvoje buvo kritusi ligi –37 C, sako, net –40 C.

Sausio 18 d., ketvirtadienis

Prieš keletą dienų mūsų policija Vilniuje susekė slaptą lenkų organizaciją, nukreiptą prieš Lietuvą. Suimta apie 60 žmonių[152]. Štai tau ir nelaimingi „atbėgėliai“. Vietinių esą nedaug. Paaiški, kad atbėgėlių Vilniuje suregistruota apie 27.000. Gražus būrelis!

Diena po dienos slenka tuščiai, nenaudingai. Kovojame su šalčiu. Dirbti sunku. Kambary iš ryto +10 C, į vakarą prišildau ligi +16 C. Skaitinėju pereitų metų literatūrą – valstybinei premijai kandidatus. Neįdomu. Šiaip ar taip, menka ta mūsų kūryba. Nusibodo menkystes komentuoti bei teisinti.

Šaltis kiek atlyžo, tačiau dar ir dabar rodo –20 C. Diena apsiniaukus. Jaučiuosi menkai.

[152] 1939 m. pabaigoje Vilniuje ėmė steigtis įvairios pogrindinės lenkų organizacijos, kurių pagrindinis tikslas buvo Lenkijos valstybės atkūrimas su buvusiomis sienomis – metų pabaigoje jau veikė keliasdešimt slaptų lenkiškų organizacijų. Dalis jų buvo inspiruotos į Vilnių ir Vilniją iš Lenkijos gilumos nuo nacių ar sovietų persekiojimų pabėgusių karo pabėgėlių.

Sausio 21 d., sekmadienis

Vakar buvau Vilniuje egzaminuoti studentų. Prisistatė 9 žmonės. Auditorijoj ir kitur šalta nežmoniškai. Nežinau, kaip ten reiks dirbti. Auditorijos atrodo menkai. Rektorius ir prorektorius jau patvirtinti. Artimiausiomis dienomis bus sušauktas iškilmingas posėdis pareigoms perimti. Mūsų fakultetas rinks naują dekaną. Krėvė man pranešė, kad švietimo ministras Jokantas pataręs manęs dekanu nerinkti, nes jis nepatvirtins... Na, ir gerai. Į tą vietą aš visai nepretenduoju, o Jokanto nuomonė apie mane man visai nerūpi.

Kreipėsi į mane laišku lenkų pabėgėlis Marijonas Rozvadovskis, profesoriaus sūnus, kad parūpinčiau jam kokio darbo, kad jis galėtų Lietuvoje savarankiškai gyventi. Jam tai patarė mano pusbrolis Juozas, jo buvęs mokytojas Čenstakavoj. Atsakiau, kad jokio darbo Lietuvoj jis negali tikėtis ir tegu rūpinasi grįžti į savo tėvynę. Netrukus, rodos, pradės tokius surašinėti. Gaila vyruko, bet negi galime mes „veisti" lenkus Lietuvoje, nors ir atsirastų kokio darbo? Pakanka jau saviškių.

Nuo vakar dienos oras atšilo. Vakar buvo apie –10 C, o šiandien dieną apie –5, o dabar, vakare, –6 C.

Sausio 23 d., antradienis

Cenzūra sulaikė jau išspausdintą knygą vertimą B. Traven[153] „Mirusiųjų laivas". Leidėjai, Mokytojų knygynas, sukruto „daryt žygių" ir apeliavo į Rašytojų draugiją. Man teko tuo reikalu kalbėti su v. reikalų viceministru Barkausku[154]. Nieko neišėjo. Bark. tvirtai įsitikinęs, kad tokiems anarchistiniams veikalams Lietuvoje ne vieta. Jis turįs savo tvirtą nuomonę ir niekas jo kitaip neįtikins. Dėl visa ko davęs knygą paskaityti „dar vienam asmeniui", ar tik ne pačiam ministrui Skučiui[155], ir galutinis nutarimas paaiškėsiąs dar šią savaitę. [...][156].

[153] B. Traven – literatūrinis pseudonimas. Iki šiol nėra išsiaiškinta, kas slypi už šio slapyvardžio. Labiausiai pagarsėjo šiuo vardu pasirašyti nuotykiniai romanai *Mirusiųjų laivas* (1926), *Siera Madrės lobis* (1927), pirmą sykį pasirodę vokiečių kalba.

[154] Pranas Barkauskas (1900–1942) – karys savanoris, ekonomistas. 1939–1940 m. Vidaus reikalų ministerijos generalinis sekretorius.

[155] Kazys Skučas (1894–1941) – karinis ir politinis veikėjas. Dalyvavo 1919–1920 m. Nepriklausomybės kovose su sovietų Rusijos ir Lenkijos kariuomenėmis, 1926 12 17 d. valstybės perversme. Ėjo įvairias pareigas, 1938–1939 m. buvo Karo mokyklos viršininkas, 1939–1940 m. vidaus reikalų ministras. 1940 m. birželį iš pareigų atleistas, suimtas, kalintas Kaune ir Maskvoje, nuteistas mirties bausme ir sušaudytas.

[156] Paskutinis šios pastraipos sakinys užbraukytas taip, jog teksto neįmanoma perskaityti.

Buvau su Ly pas Urbšius antradienių „žurfikse“. Visokio plauko žmonių nemaža. Apie tai gal ryt...

Vakar vėl smarkiau ėmė šalti. Nukrito ligi –20 C. Šiandien daug prisnigo. Temper. rytą –16, dabar –6 C. Smarkoki vėjai.

25 sausio, ketvirtadienis

Šiandien buvau Vilniuje dalyvauti fakulteto posėdy, kuriame rinkome dekaną. Pirmu balsavimu išrinkome V. Krėvę. Nors buvo gandų, kad jo netvirtinsią, bet mes, Krėvės šalininkai, manome, kad tai „konkurentų“ paskalos... Universitete kai kas jau pradėjo paskaitas. Aš dar nesiskubinu. Tegu bent kiek įšils auditorijos.

Tas važinėjimas man būtų pakeliamas, bet ar čia man nervai pakriko, ar kuris galas: prieš važiavimą visą naktį negaliu užmigti. Pereitą naktį nebuvau užmigęs nė minutę. Ėmiau pats savęs nekęsti. O juk kokia čia kelionė! Nebent tas, kad reikia atsikelt 6 val. – ir tai juk „budninkas“ arba Ly pramiegoti neleistų. Kvailas reikalas!

Vis dar šaltoka: –9 C. Apsiniaukę.

Sausio 26 d., penktadienis

„Lietuvos aidas“ neva satyrine ar humoristine forma Homo Simplexo[157] feljetonėly iškoneveikė Hum. ir Teisių fakultetų profesūrą, kad ji vilniečiams nuvešianti visokių menkystų ir mokslinių lietuviams nepriimtinų teorijų. Geras sudarymas nuotaikos pradedančiam lietuviškam Vilniaus universitetui! Na, iš „Lietuvos aido“ chuliganų nieko geresnio laukti nė negalima.

Sausio 27 d., šeštadienis

Skambina su triukšmu L. Gira. Liūnė Janušytė[158] „įstrigo“ Briusely. Pinigų nė cento, prisidirbo skolų, Alantas vis ketinęs iš Žurnalistų sąjungos pasiųsti 400 litų, bet paskutinį momentą atsisakė, – nieko vargšei nebelieką, kaip eiti į gatvę. Be to, dar belgai svetimtaučių nekenčią, iš niekur jokios pagalbos. Ar negalėtų Rašytojų draugija ją išgelbėti pasiųsdama treje-

[157] Homo Simplex – Pulgio Andriušio pseudonimas.

[158] Liūnė Janušytė (1909–1965) – rašytoja. Nuo 1926 m. spausdino feljetonus ir humoreskas, parašė satyrinį romaną apie Paryžiaus bohemą *Korektūros klaida* (1938). Sovietmečiu rašė ideologizuotas apysakas ir dramas.

tą šimtų litų? „Sakalas“, į kurį ji kreipėsi aliarmuojančiu laišku, pasiųsiąs šimtą. Sutikau. Po kurio laiko skambina Krėvė. Jam jau atnešė Pumputis[159] LRD čekį pasirašyti – Liunei pinigų išsiųsti. Bet Krėvė apdairus, kietas ir daug žinąs. Pasirodo, kad Janušėtė buvo išvažiavusi kaip „Lietuvos aido“ korespondentė ir turėjo būti gerai aprūpinta. „Dėl kompanijos“, kad būtų linksmiau, pasiėmė tokį tipelį [...][160] ir, matyt, gerokai palėbavo. Jeigu nei „Aidas“ negelbsti savo korespondento, nei Žurnalistų sąjunga savo nario, tai kam čia kištis Raš. draugijai, į kurią ji pagaliau nė nesikreipė. Be to, Briusely esąs ir Lietuvos konsulatas. Gerai, neduokim pinigų. O vis dėlto...

Žiema laikosi kietai. Daug sniego ir šalčiai vis tarp 5 ir 12 C. Šių metų žiema pralenkė 1908/9 metų žiemą. Tada buvo šalčiausia vasary.

Sausio 28 d., sekmadienis

Baigiau straipsnį apie L. Giros lyriką. Pusė jau buvo išspausdinta „Židiny“, o kita pusė bus vasario mėn. numery. Nemėgstu šitokio darbo. Sulipdžiau jį iš paskaitų, kurių taip pat nemėgstu. Nagrinėjau Giros lyriką, kurios dar labiau nemėgstu. Štai tau ir studija! Gira turbūt nebus patenkintas, o Girukas[161] iš šeiminio solidarumo dar kokią šunybę padarys – kokį pamfletą paleis. Pas mus tai įprasta.

Diena graži, bet šaltoka. Temp. –8 C. Silpni vėjai.

Sausio 29 d., pirmadienis

Posėdžiavome Valstybinės premijos komisija. Pagaliau išeis taip, kad balsuosiu už Krėvę. Pats „Raganius“ man atrodo premijos nevertas, bet Krėvė vis dėlto Krėvė. Ir būtų jam didelis nemalonumas, stačiai smūgis, jei jį nukonkuruotų koks nors jaunuolis Vaičiulaitis, Venclova ar Brazdžionis. Šis pastarasis, berods, turi daugiausia šansų laimėti. Gali atsitikti taip, kad už Krėvę balsuosim tik mudu su Korsaku. Biržiška sakosi jau ir šiandien galėtų balsuoti – jam visiškai esą aišku. Įdomu, kas jam taip paaiškėjo. Pernai, rodos, padavė tuščią kortelę. Bene bus ir šiemet taip.

Šaltis vėl stiprėja: 10–17 C.

Žvarbus vėjas.

[159] Danas Pumputis (1913–1980) – poetas, žurnalistas. Dirbo Lietuvių rašytojų draugijoje, įvairiose laikraščių redakcijose.

[160] Tipelio pavardė užbraukyta neįskaitomai.

[161] Turimas galvoje Vytautas Sirijos Gira (1911–1997) – rašytojas, Liudo Giros sūnus.

Sausio 31 d., trečiadienis

Be reikalo šiandien suvažinėjau į Vilnių. Turėjau pradėti paskaitas, bet mano laiško dekanatas negavo ir dėl to paskaitų paskelbimas nebuvo iškabintas. Būčiau pradėjęs poaušrio literatūros kursą su tinkama įžanga, pradedant darbą Vilniaus universitete. Kursą pertvarkau visai naujai, nes pasidarė jau visai nebepakeliama kartoti senus dalykus senu planu. Dabar reikės daugiau darbo, bet galgi ir pasitenkinimo bent kiek gausiu. Sumaniau, būtent, skaityti ne autorių po autoriaus, bet padaryti „skersinį pjūvį": laikotarpio charakteristika, autorių apibūdinimas, idėjinis turinys ir formaliniai savumai.

Fakultete kalba, kad Krėvės dekanu nepatvirtins. Jokantas prikaišiojęs Biržiškai, kam neįspėjo tarybos narius, kad Krėvės nerinktų. Bet kaipgi jis galėjo įspėti? Pasirodo, kad anksčiau buvęs konfliktas tai nebuvo vien tarp Krėvės ir Tonkūno, bet daug platesnis. Prezidentas taip pat esąs Krėve nepatenkintas. Iš tiesų, šis kartais per daug liežuvį paleisdavo ir kai ką gal pripainiojo, bet vis dėlto jis mums geriausias dekanas: gerai apgindavo sąmatas, etatus, geras administratorius, nevargindavo per daug su posėdžiais, niekam nekenkdavo.

Buvau „N. Romuvos" redakcijoj. Išsinuomavę ar 8 kambarius už 260 litų. Kambariai didžiuliai. Ten būsiąs ir „N. Romuvos" klubas. Radau tik jaunesnįjį Keliuotį, o turėjau reikalą į vyresnįjį[162].

Vėl smarkiai šąla. Pereitą naktį kai kur krito ligi –29 C. Kaune šį rytą buvo –22 C. Ir Vilniuj buvo gerokai šalta. Visą laiką kosiu.

Vasario 1 d., ketvirtadienis

Niekur nebuvau išėjęs. Dirbau prie literatūros istorijos. Ji man eina vėžio žingsniu. O reiktų žūtbūt parašyti ligi vasaros. Kitaip gresia tikras bankrotas.

Šaltis jau galutinai ima įkyrėti.

Ir šiandien apie –20 C. Apsiniaukę.

[162] Juozas Keliuotis (1902–1983) – žurnalistas, rašytojas, vertėjas. Dirbo katalikiškų leidinių redakcijose. 1930 m. buvo literatūros almanacho *Granitas* redaktorius. 1931–1940 m. kultūros žurnalo *Naujoji Romuva* leidėjas ir redaktorius. 1944 m. žurnalo *Kūryba* redaktorius. Pokariu sovietų valdžios nuteistas, iki 1956 m. kalintas lageriuose. Siekė suderinti modernizmą ir katalikybę, parašė kritikos darbų apie rašytojus. Tekste minimas jo brolis Alfonsas Keliuotis (1911–1994) – pedagogas, poetas, aptariamuoju laikotarpiu – *Naujosios Romuvos* sekretorius.

Vasario 2 d., penktadienis

Per radiją gerai įsiklausiau Beethoveno septintąją simfoniją. Lig šiol mano mėgiamiausia buvo penktoji. Dabar greta eis ir septintoji. Kas per turiningumas, prasmingumas ir kartu tobula muzikinė išraiška!

Vos neišvažiavau rytą į Vilnių – paskaitų pertvarkyti. Gerai, kad nenuvažiavau. Pasirodo, kad ten šiandien šventa. – Šalčiai beveik nemažėja. Šiandien apie –16 °C.

Vasario 3 d., šeštadienis

Grįžau iš Valstybinės premijos komisijos posėdžio. Premija teko B. Brazdžioniui už „Kunigaikščių miestą". Krėvė gavo du balsu: mano ir, matyt, Korsako. Balsavau už Krėvę tik iš kolegiško solidarumo ir dėl jo nuopelnų mūsų literatūrai, bet ne dėl „Raganiaus". Kad laimėjo Brazdžionis, nuoširdžiai džiaugiuosi.

Jau vien toki eilėraščiai kaip „Per pasaulį keliauja žmogus" arba „Fuga Florencijos San Croce" verti premijos. Džiaugiuosi taip pat, kad aš jau iš pirmųjų bandymų Brazdžionį pažinau. Dar niekam nežinomas Biržų gimnazijos gimnazistas jis atsiuntė kadaise į „Židinį" porą eilėraštukų, kurie man pasirodė verti dėmesio, ir aš parašiau jam paskatinti keletą žodžių laišku. Jis ir dabar tai mini ir siųsdamas man savo knygas tai įrašo. Ryt vakare „Sakalas", jo leidėjas, vaišins jį ir mus, komisiją, „Metropoly".

Šalčiai vėl stiprėja. Dabar –22 °C. Žemiausia temper. Lietuvoj –30 C.

Vasario 5 d., pirmadienis

Vakar vakare „laistėme" „Metropolio" restorane Brazdžionio valstybinę 5.000 litų premiją. Buvo pats laureatas su žmona, visa komisija: Masiliūnas, M. Biržiška, aš, Korsakas ir Ambrazevičius, du „sakalai" – Kniūkšta su Zaracku[163], „Sakalo", rodos, administratorius ar buhalteris su žmona ir kažkodėl L. Gira, turbūt kaip LRD vicepirmininkas, nes pirmininkas V. Krėvė negi galėjo dalyvauti savo konkurento „laistyme". Ligi 2 val. išsėdėjom „Metropoly". „Sakalas" prikišo gal porą šimtinių. Brazdžionis – tylus žmogus, geria labai mažai ir atrodė kažko susirūpinęs. Brazdžionienė – moderniškesnė, matyt, šokių mėgėja, bet taip pat kukli moterėlė. Sako, jiedu abudu su „kašelėmis" eina į rinkas pirkinėtis maisto, – ko iš tokio

[163] Simas Zareckas (1899–1949) – vienas iš „Sakalo" bendrovės knygų leidėjų, vertėjas.

mistiko pranašo sunku būtų tikėtis. O galgi ir priešingai. Saloninis estetas to nepadarytų, bet pranašas gali. Vakaras praėjo kaip paprastai restorane. Masiliūnas, Gira ir Zarackas šokino ponias, o mes girkšnojom kavą, rūkėm, šį bei tą šnekėjom, žiūrėjom į publiką... Kvailas gyvenimas restorane.

Ne per seniai pranešė, kad „Spaudos fondo" premija teko V. Krėvei už „Raganių". To ir laukėm. Žygelis[164], sako, vos nesprogo iš pykčio, kai sužinojo, kad valstybinė paskirta ne Krėvei. „Fondas", sako, jau viską buvo paruošęs vitrinai išpuošti su Krėvės portretu ir tinkamomis dekoracijomis.

Po pietų buvo atėjęs Korsakas. Nutarė baigti studijas, būtent slavistiką, bet reikia jam ir lietuvių literatūra išlaikyti. Parašiau jam „labai gerai" nė neklausinėjęs. Kam dar to formalumo, jei aš esu įsitikinęs, kad jis iš tiesų liet. literatūrą pažįsta jau nebe studentiškai, bet kaip subrendęs kritikas literatas. Nors jis ant mano galvos ir neteisingų dalykų privertė kritikuodamas „Krizę", bet jokio neprietelingumo jam nejaučiu. Aš net manau, kad jis būtų tinkamiausias dėstyti liet. literatūrą fakultete, kai aš pasitrauksiu. Kad tik įsigytų reikalingus diplomus ir kitas formalines kvalifikacijas.

Šalčiai tebesitęsia. Temper. krinta ligi 30 C, nors Kaune šiandien dieną laikosi apie 15 C. Rūkas, medžiai puikiai apšarmoję. Pusiau saulėta.

Vasario 6 d., antradienis

Švietimo ministerijoj svarstėme Kultūros fondo įstatymo projektą[165]. Dalyvavo dar Masiliūnas, Soblys, Banaitis[166] ir Ambrazevičius. Projektas kaip projektas. Gali jis būti geresnis ar blogesnis, svarbu, kad pagaliau pats fondas būtų įsteigtas. Projektas dar turės pereit Valstybės Tarybą, Ministrų Kabinetą ir Seimą. Jei bent pusė jo išliks ir tai bus gera. Šis projektas lėšų numato apie du milijonu litų metams. Jei gautume vieną milijoną, džiaugtumės ir ponui Dievui dėkotume.

[164] Balys Žygelis (1887–1972) – visuomenės veikėjas. 1920–1927 m. Steigiamojo, I, II, III Seimų atstovas (priklausė Lietuvos valstiečių liaudininkų sąjungai). 1926–1940 m. „Spaudos fondo" pirmininkas, nuo 1938 m. direktorius. 1941 m. suimtas, kalėjo iki 1944 m., paskui grįžo į Lietuvą.

[165] Ilgai svarstytas įstatymo projektas, pagal kurį iš įvairių šaltinių (mokesčių) surinktas piniginis fondas turėjo būti paskirstomas remti menui, parodoms, bibliotekoms ir muziejams. Įstatymas priimtas 1940 m. pirmoje pusėje.

[166] Juozas Banaitis (1908–1967) – muzikas, literatas, kultūros veikėjas. 1940 m. vasarą vad. Liaudies seimo narys, vėliau LSSR Aukščiausios tarybos deputatas, 1941 m. vasarą pasitraukęs į SSRS. 1944–1953 m. LSSR Meno reikalų valdybos viršininkas, 1958–1967 m. kultūros ministras. Nuo 1949 m. LKP CK narys.

Šiandien Užgavėnės, bet pas mus jokios Užgavėnių nuotaikos nejaučiama. Pirmiausia, nėra pinigų, o kai to nėra, nieko nėra. Paskui, bjauriai šalta. Kuras baigiasi, pinigų nėra, reiks važinėt į Vilnių, žodžiu, apniko visokios bėdos. Šalčio buvo –33 C. Dabar –23, bet naktį dar kris. Pusiau saulėta, bet pro rūką. Saulė nešildo.

Vasario 8 d., ketvirtadienis

Parvažiavau iš Vilniaus. Končius iškilmingame Viln. universiteto Tarybos posėdyje perdavė pareigas rektoriui M. Biržiškai. Studentų buvo nemaža, bet „aukštosios visuomenės" nedaug. Garbingose vietose, kaip ir estradoj, be rektoriaus ir valdytojo Končiaus, sėdėjo vyriausybės įgaliotinis K. Bizauskas[167], Vilniaus rinktinės vadas generolas Černius, Vilniaus burmistras Stašys, gudų atstovas, rodos, d-ras Stankevičius[168], rodos, žydų atstovas su barzdele, kun. Čibiras[169], o kiti – savi žmonės: Vyt. D. kai kurie dekanai bei profesoriai. Končiaus ir Biržiškos kalbos buvo be priekaišto, ypač pastarojo, deja, per tyliai kalbėta. Bizausko taip sau, prorektoriaus Jodelės žodis dingo jo barzdoj, dėl senumo, bet užtad prof. Žemaičio[170], kalbėjusio Gamtos-matem. fakulteto vardu, žemiau bet kokios kritikos ir formos, ir turinio atžvilgiu. Tai kalbėjo ne profesorius, bet pusinteligentis, kuris graibstėsi kaip ožys ant ledo. Pradėjęs apie „grynąjį mokslą" ir jo nespalvingumą, nurepetojo kažkur į savo atsiminimus ir papasakojo, kaip jis Helsinkio universitete matęs caro Aleksandro, Nikolajaus ir kažkurio dar trečio portretus, nors tie carai šiaip jau Suomiją spaudę. Suomiai Žemaičiui paaiškinę, kad mat tie carai buvę vis dėlto ir Helsinkio universiteto kancleriai ir kaipo tokius jie pagerbią. Vadinasi, Žemaičio manymu, ir mes

[167] Kazys Bizauskas (1893–1941) – politikas, diplomatas, Vasario 16-osios akto signataras. 1920–1922 m. švietimo ministras. Įvairiais laikotarpiais nepaprastasis pasiuntinys JAV, Latvijoje, Didžiojoje Britanijoje, Olandijoje. 1939–1940 m. ministro pirmininko pavaduotojas, įgaliotasis ministras Vilniuje. 1940 m. NKVD suimtas, 1941 m. vasarą nužudytas.

[168] Adamas Stankevičius (1892–1949) – baltarusių dvasininkas, istorikas, visuomenės ir politikos veikėjas. 1918–1949 m. gyveno ir dirbo Vilniuje.

[169] Kristupas Čibiras (1888–1942) – kunigas, Vilniaus krašto lietuvių veikėjas. Nuo 1924 m. Šv. Mikalojaus bažnyčios klebonas Vilniuje. Žuvo per bombardavimą.

[170] Zigmas Žemaitis (1884–1969) – matematikas, 1920 m. kartu su kitais įsteigė Aukštuosius kursus ir jiems vadovavo, 1922–1940 m. dėstė VDU, buvo Matematikos ir gamtos fakulteto dekanas. 1940–1969 m. VU dėstytojas, 1946–1948 m. rektorius. 1947–1950 m. LSSR Aukščiausios tarybos deputatas.

turį laikyti Pilsudskio, Želigovskio ir kitų portretus, turbūt vardan mokslo nespalvingumo.

Visi pastebėjo, kad neatsiuntė sveikinimo Prezidentas, taip pat nedalyvavo nė Švietimo ministerijos atstovas. Žodžiu, iškilmės buvo beveik pilkos, šiokiadieninės.

Salėj buvo gerokai šalta, sėdėjom su paltais ir gailėjomės tų, kurie išsirengę šalo garbingose vietose. Studentų choras skambėjo taip pat skystai, su užšalusiais tenorais.

Krėvės dekanu nepatvirtino. Fakulteto profesūroj didelis pasipiktinimas. Ir nežinia, kas čia kaltas. Anksčiau kalbėjo, kad toks esąs „iš aukštybių" nusistatymas. Pati ponia Smetonienė kadaise Engertui[171] Krėvę išvadinusi melagiu. Bet dabar ima kalbėti, kad prezidentūroj nieko prieš jį neturį, o netvirtina pats švietimo ministras Jokantas, turbūt katalikų (ypač Teol.-fil. fakulteto) spiriamas. Katalikai Krėvės nekenčia kaip kokios piktos dvasios. Ir be pagrindo. Aš tikrai žinau, kad Krėvė niekad jokios akcijos prieš Teol.-filosofijos fakultetą nevarė. Dabar sako, kad Jokantas iškeliąs kai kuriuos privatinio Krėvės gyvenimo faktus: kažkas ten šeimoj ir su moterimis, ypač kažkokia viena esanti pragarsėjusi, kurią visi pažįstą. Aš jos nesu matęs. Sruoga piktinasi, kad prieš Krėvę akciją varąs ir fak. sekretorius Augustaitis, kuris pats norįs atsisėsti į dekano kėdę. Tiesa, Aug. ir man pasakojo apie Jokanto pasipiktinimą, kaip ir pateisindamas jį. Be to, pats Jokantas jam sakęs, kad jau dabar tvirtintų dekanu ir Augustaitį, ir mane. Aš atsisakau, vadinasi, belieka jis, Aug-tis. Taip bent kalbama. Likusių dviejų galimų kandidatų: Jonyno[172] ir Vabalo-Gudaičio, kaip žmonių „bzikavotų", niekas nerinks. Jei bent pats Jokantas kurį paskirs, krizei ilgiau užsitęsus.

Šalčiai vėl ėmė stiprėti. Naktimis siekią ligi –30 C, o dabar –20 C. Pašėlimas!

---

[171] Horst Engert (1886–1949) – vokiečių filologas, vertėjas, nuo 1937 m. Lietuvos pilietis. 1927–1944 m. VDU Humanitarinio fakulteto Germanistikos katedros profesorius, vertėjas.

[172] Ignas Jonynas (1884–1954) – istorikas, diplomatas. 1922–1929 m. dirbo Užsienio reikalų ministerijoje. 1924–1939, 1944–1946 m. dėstė VDU, 1940–1943, 1944–1954 m. VU. Tyrinėjo Lietuvos viduramžių istoriją.

Vasario 9 d., penktadienis

Gali iširti LRD valdyba. Sruoga karščiuojasi, sužinojęs, kad cenzūra išbraukė jo straipsnį „Dienovidy" apie teatrą, o Krėvės apysaką:

– Ką, ar jie mus piemenimis laiko? Be to, koki galį būti Krėvės-pirmininko santykiai su Jokantu? O be to, esą mes draugiją nubankrūtinsim, nes negalėsim išgauti lėšų. Dalis teisybės čia yra. Nekokia ir mūsų valdyba. Žiūrėsim, kaip eis dalykai toliau.

Šiandien dar šalčiau: –22 C.

Slėgimas visą laiką aukštas, bet saulė nepadeda šildyt – rūkas, iš dalies debesuota. Laikraščiuos nuo kurio laiko pilna straipsnelių apie šalčius, kurą, Golfštromą, arktines sritis etc.

KVC[173] dramos premija 1000 litų paskirta P. Vaičiūnui už „Varpų giesmę".

Vasario 10 d., šeštadienis

Pas Karsaviną buvom susirinkę Sezemanas, Sruoga, Skardžius[174] ir aš pasitarti, kaip toliau elgtis ginče dėl dekano. Ateinantį pirmadienį bus posėdis rinkti naujam dekanui, nes jau pranešta, kad Krėvė nepatvirtintas. Pats Krėvė dabar „šarūniškai" užsispyrė, kad būtų kovojama su ministerija. Jei nieko nebus daryta, jis tai palaikys savęs įžeidimu, mat tik primygtinai kai kurių prašomas, jis buvo sutikęs būti dekanu. Anie trys ir pasiryžę kovoti, vadinasi, vėl perrinkti Krėvę. Mudu su Skardžium tą įkarštį truputį vėsiname. Mums atrodo, kad ir antrą kartą išrinkto Krėvės vis tiek nepatvirtins. O tada gausim pačio ministro skirtą dekaną, greičiausia Jonyną. Jei fakultetas darys jam sunkumų, esama pavojaus, kad fakultetą gali visai išardyti ir organizuoti naują. Taip bent Skardžius mano. Pasitarę nusprendėm eiti pas Jokantą ir pabandyt jį įtikinti, kad Krėvę tvirtintų. Eis Karsavinas, Skardžius ir aš. Visaip nuo tos misijos atsikalbinėjau, ypač kad turiu tą dieną pradėti savo kursą, kuris ir taip jau užsitęsė labai ilgai, bet išsisukti nepavyko. Kažkodėl mane laiko būtinai reikalingu. Nesitikiu, kad ką laimėtume. Jokantas, sako, užsispyręs ir kartą nutaręs, antraip nenutars. Na, bet pabandysime dar „kovoti".

[173] Katalikų veikimo centras – organizacija, 1919–1940 m. koordinavusi katalikiškų nepolitinių draugijų veiklą.

[174] Pranas Skardžius (1899–1975) – kalbininkas, 1929–1943 m. VDU docentas, 1939–1943 m. VU profesorius. 1946–1949 m. dirbo Tiubingeno universitete, 1949 m. emigravo į JAV, iki 1971 m. dirbo Kongreso bibliotekoje Vašingtone.

Įdomiausi visos tos istorijos užkulisiai. Sako, prezidentūroj iš tiesų prieš Krėvę nieko neturima. Buvęs tuo reikalu pas Prezidentą dr. Cesevičius[175], tautininkų pirmininkas, ir patikrinęs, kad Prezidentas Krėvę kaip tik laikąs tinkamiausiu dekanu. Vadinasi, visa kaltė kristų Jokantui ir katalikams, būtent teol.-filosofams, kurie ministrą inspiruoją ir norį patys įsistiprinti humanitarų sąskaiton. Krėvės [...][176] priežastis, dėl kurios jis negalėtų būti dekanu. [...][177], sako, buvusi vieša paslaptis ir tai jau praeities dalykas. Dabar belikę tik tiek, kad [...][178]. Nieko sau istorijėlės! Kas galėtų iš to [...][179] ?!

Šalčiai, deja, dar vis stiprėja. Pereitą parą žemiausia temperatūra buvusi –33 C. Dabar mano term. rodo –24 C. Kuras katastrofiškai baigiasi.

Vasario 11 d., sekmadienis

Šalčiai darosi centriniu kasdieniu gyvenimo rūpesčiu. Pereitą naktį Kaune buvo –29 C, o Lazdijuose –37. Mat dabar jau „šaltas žemyno oras", pasak meteorologų, veržiasi į mūsų kraštą ne iš šiaurės, bet iš pietų... Bent tiek paguodos, kad šaldo mus ne šiaurės, bet pietų šalčiai. Gražūs Lietuvos sodai po šios žiemos turbūt pavirs stagarais. Kuro stoka varo iš galvos namų savininkus, o kainų tvarkytojas paskelbė, kad atsargos bus konfiskuojamos ir baudžiamos – ir vėl dėl nepakankamos temperatūros butuose taip pat pabaudos!

Ryt rytą važiuoju į Vilnių – reiks skaityti paskaitas šaltose, kaip vilkinyčios, auditorijose. Jei tai būtų ne Vilnius, tai prasikeiktume dėl viso to vargo ir išlaidų. Bet kad tai Vilnius, net savotiškai malonu...

Vasario 13 d., antradienis

Parvažiavau iš Vilniaus. Paskaitos pavyko neblogiausiai ir šiaip viskas tvarkoj. Blogiausias įspūdis – tai žygiuojančios Sovietų kariuomenės kuopos, pilni sunkvežimiai ir pavieni kariai. Atrodo, kad mes esame okupuo-

[175] Domas Cesevičius (1902–1986) – ekonomistas, visuomenės veikėjas. 1933–1940 m. dėstė VDU. 1939 m. *Lietuvos aido* vyriausiasis redaktorius. 1939–1940 m. Lietuvių tautininkų sąjungos pirmininkas. 1940 m. vasarą suimtas, 1941–1945 m. kalintas Komijoje, 1945–1946 m. dėstė VU Ekonomikos fakultete, 1950–1954 m. ištremtas.

[176] Dalis sakinio užbraukyta.

[177] Sakinio pradžia taip pat užbraukyta.

[178] Sakinio pabaiga užbraukyta.

[179] Sakinio pabaiga užbraukyta.

tas kraštas. Traukiny tarp Vilniaus ir Kauno visuomet yra ir jų. Būtų tai niekis, jei nesikištų į Lietuvos santvarką ir gyvenimą. Bet ar neatsiras ir tokių norų. Havasas[180] praneša, kad į Maskvą esą iškviesti Sovietų polpredai iš Kauno ir Rygos padaryti pranešimą apie šių kraštų neutralumo politiką. Keliamas klausimas ir apie įgulų padidinimą. Ko sulauksime?

Šalčiai pagaliau susilpnėjo. Vakar dar buvo apie –25, o šiandien vos –9 C. Tuoj kitokia savijauta. Judėjimas atgijo.

Vasario 14 d., trečiadienis

Skardžius, Karsavinas ir aš buvome pas švietimo ministrą Jokantą daryti intervencijos dėl Krėvės nepatvirtinimo dekanu. Patys nesitikėjom ką nors laimėti – taip ir išėjo. Jokantas apie Krėvės perrinkimą ir patvirtinimą nė klausyt nenorėjo. Kumštimis į kėdę daužydamas kartojo: baigta, baigta, mes neturim ko daugiau kalbėti. Aš naudojuosi savo teise, aš atgal neisiu, aš jį laikau menku administratorium, jis nesugyveno nė su vienu ministru etc.

Pasibaigus tam nemaloniam ginčui, aš vienas dar pasilikau pakalbėti dėl Rašytojų draugijos pašalpos. Ministras tuojau atlyžo ir atrodė net patenkintas, kad galės jau nebe oficialiai delegacijai reikalą paaiškinti. Net atsiprašė, kad taip karščiavosi ir kalbėjo tokiu aštriu tonu. Iš tiesų, po jo paaiškinimų man visai paaiškėjo, kad Krėvės jis tvirtinti dekanu beveik ir negali. Ką jis man papasakojo, aš niekam nebekartosiu.

Tuoj po pasikalbėjimo su ministru „Metropoly" radome Sruogą ir, aptarę visą reikalą, nusprendėm, kad bus geriausia ir fakultetui, ir ypač pačiam Krėvei, jei jis daugiau nebesiduos renkamas, nors gal kas ir norėtų tokią „satisfakciją" jam padaryti. Būtų patogiausia, jei Krėvė rytdienos posėdy nedalyvautų, o dekanu būčiau išrinktas aš. Sutikau būti renkamas su sąlyga, kad Krėvei būtų išaiškinta visas reikalas, nes nenoriu su juo pyktis ir kad jis mane laikytų kokiu bendros akcijos grioviku ar „streikbrecheriu". Tai padaryti apsiėmė Sruoga. Vaje, vaje, nejaugi man būti dekanu?

Temperatūra –15 C. Vėjas ir sniegas.

Vasario 15 d., ketvirtadienis

Grįžau iš Vilniaus išrinktas dekanu. Iš 16 balsavusių, gavau 12 balsų. Aš pats balsavau už Augustaitį, vienas už Krėvę ir du nenugirdau už ką.

[180] *Havas* – pirmoji Prancūzijos naujienų agentūra, įsteigta 1835 m.

Nesidžiaugiu, bet bijausi naujų pareigų, atsakomybės, o ypač reprezentacijos ir reikalų su valdžia ir nepažįstamais žmonėmis. Pagaliau, dar netikra, ar ir mane patvirtins. Jokantas, tiesa, vakar man užtikrino, kad jis pats nieko prieš neturįs, bet reikią atsižvelgti į dvasinę vyresnybę. Tad radęs tokį kompromisinį kelią: jei per savaitę Vilniaus kurija neprotestuos prieš mane, tai jis patvirtins. Jis manąs, kad neprotestuos. Aš jam pareiškiau, kad mano padėtis tokiu būdu darosi labai nemaloni. O kas, jei užprotestuos? Vis dėlto apsiėmiau būti renkamas, nes fakultete kitos išeities beveik nėra. Jei kurija užprotestuos, bus nemalonumų ne tiek man, kiek ministerijai ir vėlgi fakultetui. Būtų šioks toks triukšmelis ir visuomenėj, kad ministerija klauso lenkiškos Vilniaus kurijos ir jai nusileidžia. Bet ir aš pats manau, kad kurija tylės, nes į lietuvių reikalus ji dėmesio nekreipia ir universitetą ignoruoja. Jeigu protesto galimumas būtų atrodęs tikresnis, nebūčiau apsiėmęs. Įdomu, kaip jaučiasi Krėvė? Posėdy jis nedalyvavo. Jo ambicija čia labai įžeista ir širdies gilumoj jis vis tiek kaltina fakultetą ir mane nelojalumu.

Jis niekad jokios savo klaidos neprisipažįsta ir juo daugiau kliūčių, juo didesnis kyla jame atkaklumas. Jis – tikras Šarūnas.

Vilniuje didelė ruoša rytdienos iškilmėm. Net gaila buvo išvažiuoti.

Diena graži, priešpiet snigo, popiet saulė. Daug vaikščiojau. Temp. –15 C.

Vasario 16 d., penktadienis

Atšventėm 22 metų Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo sukaktuvių minėjimą. Kaune šventės nuotaika mažai jaučiama. Žvarbus šaltis kiekvieną veja namo. Gal kiek daugiau gyvumo buvo Vilniuje.

Universiteto salėj įvyko abiejų universitetų tarybų iškilmingas viešas posėdis. VD univ. atsisveikino atsiskyrusį nuo jo Vilniaus universitetą. Po prakalbų tarsi atsisveikindami pasibučiavo abudu rektoriai – St. Šalkauskis ir M. Biržiška. 5 val. abiejų universitetų senatai turėjom bendrą kavą „Metropolyje".

Šalkauskis labai menkai atrodo: širdis vis dar nesusitvarko, sunykęs, kojos tarsi dar labiau nevaldo. Posėdyje savo paskaitą „Universitetas ir gyvenimas" vos įstengė perskaityti.

Vakare iš Vilniaus radiofono duotas koncertas Pabaltijo valstybėms šį kartą buvo neblogas. Pirmą kartą išgirdau Jakubėno preliudą ir dvigubą

fugą stygų orkestrui. Labai man patiko, ypatingai antrasis kūrinys. Nuoširdumas, melodingumas, kiek tai galima modernios dvasios muzikoj, geras skambėjimas, įdomios muzikinės kombinacijos. Žinoma, čia aš profanas, bet vis dėlto mėgėjas. Jakubėnas duos mums jau nebe naminių „lietuviškų", bet platesnės prasmės muzikos dalykų.

Vasario 17 d., šeštadienis

Čiurlionienės „šeštadieny" pati šeimininkė skaitė ištrauką iš teberašomo didelio romano, vaizduojančio draudžiamosios gadynės, „Aušros" ir poaušrio laikus. Imu tikėt, kad tai bus svarbus veikalas.

Autorė stengiasi atkurti autentišką anų laikų foną, nuotaiką, pažiūras. Apklausinėjus dar tebegyvus senius: Pr. Mašiotą[181], gen. Bulotą[182]. Skaičius jų jaunystėje populiarius autorius, revoliucinę literatūrą etc. Iš šios pusės jos darbas be priekaištų. Belieka literatūrinis to viso panaudojimas.

Yra sumanymas (rodos, Vabalo-Gudaičio), kad Krėvei duotume garbės daktaro laipsnį kaip savotišką kompensatą, paguodą ir padėką už dekanavimą. Pats Krėvė panoro, kad tas klausimas būtų atidėtas kiek vėliau. Žinoma, taip geriau. Dėl visos tos jo išrinkimo ir nepatvirtinimo istorijos jis esąs gerokai susikrimtęs, kaip mes ir spėjome.

Pagaliau kiek atšilo. Dieną buvo –3 C, o dabar –10. Ryt vėl būsią šalčiau.

Vasario 18 d., sekmadienis

Ryt vėl važiuoju į Vilnių atlikti eilinio darbo ir galbūt jau pradėti dekanauti... Ak, užsikroviau tą naštą, kuri man bus ypatingai sunki. Kol kas ketinu išsinuomoti kambarį, o vasarą – butą ir jau pasidaryti nuolatiniu Vilniaus gyventoju. Apie tai dažnai pasvajoju. Turėsime nemažus kambarius, suspiesim būrelį palankių mums žmonių, darysime literatūrines arbatėles, stengsimės pagyvinti draugijinį ir kultūrinį Vilniaus lietuviškąjį gyvenimą. Bet ar taip bus? Ir aš, ir Ly esame menki šeimininkai. Nemokame sudaryti jaukios nuotaikos, kaip sakoma, „užimti" žmonių. Bėga

[181] Pranas Mašiotas (1863–1940) – vaikų rašytojas, pedagogas. Parašė ir išvertė daug kūrinių vaikams, parengė vadovėlių pradžios ir vidurinėms mokykloms.

[182] Jonas Jurgis Bulota (1855–1942) – visuomenininkas, karininkas, generolas (1930), veterinarijos gydytojas. Buvo Rusijos imperijos karinių junginių veterinarijos gydytojas, dalyvavo Pirmajame pasauliniame kare, 1919 m. lapkritį įsirašė savanoriu į Lietuvos kariuomenę. Nuo 1924 m. dėstė LU.

dienos pilkos, neramios, rūpestingos. Nemalonu prisiminti, kad turiu jau 47 metus!

Dieną temper. –3 C, dabar –10. Gražu.

Vasario 21 d., trečiadienis

Grįžau iš Vilniaus, atlikęs eilinį savaitės darbą. Dekanauti dar nepradėjau, nes Šv. ministerijoj pranešimas apie mano išrinkimą dar nebuvo gautas, taigi ir patvirtinti nesuskubta.

Vilniuje darbas man patinka ir nuotaika universitete gera. Neveravičius prašė paskaityti radiofone, o Römeris kvietė grįžti į Rotary klubą – į steigiamą Vilniaus skyrių. Dar nieko neatsakiau. Nieko tas Rotary man neduoda, o Vilniuj dar tas nemalonumas, kad dalyvaus žydai ir lenkai. Vilniuje organizuojamas paskaitų ciklius visuomenei. Skaitys un-to personalo nariai Universiteto rūmuose. Pasižadėjau.

Grįžo vėl bjaurūs šalčiai. Vilniuje šįryt buvo –30 C, taip pat ir Kaune. O apie Ukmergę –40 C. Dabar pakilo ligi –12 C. Priešpiet giedra.

Vasario 22 d., ketvirtadienis

Lukošius[183], parėjęs iš miesto, pranešė, kad miręs D. Zaunius[184]. Nejaugi tai būtų tiesa? Ne per seniai jis sunkiai buvo sirgęs širdies liga, pasveiko, bet netrukus ištiko kita nelaimė: paslydo ant šaligatvio, krito, nusilaužė koją ir, sako, dar šonkaulį. Iš čia, matyt, ir susidarė komplikacijų. Labiausiai mums gaila Zaunienės. Ką ji, vargšė, darys su būriu vaikų – ir dar tokia nepraktiška, negyvenimiška. Ech, užpuola gi žmogų nelaimės nelauktai, netikėtai! O jų gyvenimas taip, rodos, gražiai buvo susitvarkęs.

Šiandien vėl kiek atšilo. Dieną buvo –3 C, o dabar, vakare, –5 C. Ryt būsią dar šilčiau. Išsiilgom visi pavasario, kaip kokios laimės.

[183] Balys Lukošius (1908–1987) – teatro aktorius, režisierius, pedagogas. 1941 ir 1943–1945 m. vadovavo Vilniaus „Vaidilos“ teatrui.

[184] Dovas Zaunius (1892–1940) – teisininkas ir politikas, Lietuvos užsienio reikalų ministras.

Vasario 23 d., penktadienis

Atlankėme ir paskutinį „Sudie" pasakėme Dovui Zauniui ir užuojautos žodį pasakėme Jonuškaitei-Zaunienei[185], dabar jau našlei. Nors tokiais atvejais būtų geriau su jokiomis užuojautomis neįkyrėti.

Atolydis tebesitęsia. Tem. 0, o žemai mieste apie +2 C. Sniegas truputį tirpsta. Pučia minkštas drungnas vėjas. Dvelkia pavasariu.

Vasario 24 d., šeštadienis

Perskaičiau „Prošvaistės" 4 kn-goj K. Korsako ilgą rašinį „V. Krėvės „Raganius" – tautinis veikalas". Visokiais superliatyvais net paspringdamas, kritikas į padanges iškėlė V. Krėvę ir jo skerdžių-raganių. Straipsnis nėra visiškai objektyvus, nes vertinimai pagrįsti ne tiek veikalo analize, kiek paties kritiko apriorinėmis tezėmis, kurių pagrindinė – išganymas, grožis ir visokis vertingumas glūdi liaudiškume. „Raganius" perdėm liaudiškas veikalas, tad ir tobulas. Tiesa, kad Krėvė čia davė daug būdingų liaudies gyvenimo ir žmonių bruožų, bet vis dėlto veikalas išėjo blankus, išvargintas, anemiškas, išskyrus kai kurias vietas.

Gavau laišką iš pusbrolio iš Čenstakavos. Pridėjo kelis žodžius ir antrasis, Steponas. Būdinga, kad ir laiške rašoma apie žiaurią šių metų žiemą ir viltis, kad ji pasibaigs, užleisdama vietą „spinduliuotam jaunam pavasariui". Lygiai taip pat, kaip ir Vilniaus lenkų svajonės apie „pavasarį". Kaip jie pagaliau ir gyvent galėtų be vilčių ir svajonių.

Per dieną lijo. Mieste daug vandens. Temp. +2 C. Dabar smarkus vėjas.

Vasario 25 d., sekmadienis

Pietavau su Ly pas kun. Šmulkštį. Buvo dar dailin. Mackevičius[186] su žmona. Šis papasakojo įdomų dalyką apie Guno[187] paveikslą, kuris dabar yra mūsų Karo muziejuj. Tas paveikslas, buvęs kažkurioj, rodos, Maskvos galerejoj, pateko į Maskvos lietuvių rankas (ar atstovybės) ir kaipo tariamo-

[185] Vincė Januškaitė-Zaunienė (1901–1997) – dainininkė.

[186] Jonas Mackevičius (1872–1954) – dailininkas tapytojas, akvarelistas, akademinio realizmo atstovas. 1929–1940 m. Kauno meno mokyklos mokytojas. 1944 m. pasitraukęs į Vakarus gyveno Šveicarijoje.

[187] Turimas omenyje Latvijoje gimęs Baltijos vokiečių kilmės dailininkas Karlis Jekabas Hūnas (Karl Jacob Wilhelm Huhn, 1831–1877) – istorinių, religinių siužetų tapytojas, išsilavinimą įgijęs Sankt Peterburgo imperatoriškojoje dailės akademijoje, pripažinimo siekęs Paryžiuje.

ji kopija kito dailininko paveikslo buvo parvežtas į Kauną. Originalų mat iš Rusijos išvežti negalima. Dėl paveikslo autoriaus kilo ginčas tarp Mackevičiaus ir Galaunės[188]. Galaunė rėmėsi paveikslo parvežimo dokumentais, o Mackevičius išskaitęs autoriaus parašą. Pagaliau Mack. parašė į Petrapilį kažkuriam savo pažįstamam dailininkui, užklausdamas apie Guno paveikslą. Tas, ištyręs dalyką, atsakė, kad iš tiesų buvo kadaise tokis Guno paveikslas, bet dabar nežinia, kur jis dingo... Mackevičius, be to, paveikslą jau ir anksčiau pažinojęs iš fotografijų. Jo kilmė tokia: Gunas ir kažkuris jo draugas gavo iš Akademijos pasiūlymą-temą nutapyti paveikslą, už kurį būtų komandiruoti užsienin. Abudu sukūrė po paveikslą panašia tema ir net šiaip kiek panašų. Abudu ir buvo komandiruoti užsienin. Gunas buvęs žymus dailininkas. Vienas nedidelis jo paveikslėlis, vaizduojąs riterį šveičiantį šalmą, buvęs parduotas už 5.000 rublių.

Ryt prasideda sunkios man „Vilniaus dienos". Biržiška pranešė, kad jau esu patvirtintas dekanu.

„Pavasaris" pasibaigė. Visą dieną žiauriausias vėjas ir šalta. Dabar –10 C. giedra.

Kovo 1 d., penktadienis

Parvažiavau iš Vilniaus, išdekanavęs pirmą savaitę. Darbas – biurokratiškas ir nevaisingas, bet reikia kam nors ir tokio. Išsinuomavau kambarį, nes trankytis po viešbučius pasidarė nebepakeliama. Poryt vešiuosi patalinę ir pamažu tapsiu Vilniaus gyventojas, o į Kauną parvažinėsiu tik savaitgaliams. Poryt Vilniuj bus literatūros vakaras, kuriame dalyvausiu, o per šv. Kazimierą – premijų įteikimo iškilmė – abi dienas Vilniaus universiteto salė. Visa tai gerai, bet kad Vilniuj niekas nieko apie tai nežino. Turbūt vėl pasirodys L. Giros „organizaciniai gabumai", kaip per LRD susivažiavimą... – Oras atšilo. Užvakar lijo, bet vakar ir šiandien vėl apie –5, –10 °C. Saulėta, gražu.

[188] Paulius Galaunė (1890–1988) – meno istorikas, grafikas, muziejininkas. 1924–1936 m. Čiurlionio galerijos, 1936–1944 m. Vytauto Didžiojo kultūros muziejaus, 1944–1949 m. Čiurlionio dailės muziejaus direktorius.

Vilniuje

Kovo 4 d., pirmadienis

Vakar atvažiavau į Vilnių ir apsigyvenau savo kambary, Žvėryne, Vytauto g., 7. Kambarys, palyginti, neblogas. Gera, kad prie pat pušyno, bet bloga, kad prie pat upės. Bijau, kad nebūtų drėgna.

Vakar Universiteto salėje buvo literatūros vakaras, kuriame skaičiau eilėraščius: „Į laisvą būtį", „Motinai", „Kelias atgal" ir „Vilniaus kelionė". Paskaičiau, rodos, įtikinamai. Tai jaučiau iš savęs ir iš publikos, kurios buvo pilna salė. Daug pažįstamų veidų, bet dar daugiau nepažįstamų. Antroj eilėj panelė, kuri kartu viename kupė važiavo iš Kauno. Gan originalus veidas. Įsminga kartais toki į atmintį. Buvo rektorius M. Biržiška su žmona, vyriausybės įgaliotinis K. Bizauskas, šiaip jau iš „diduomenės" – nieko. Programa, kaip visuomet, atsitiktinė, menkoka, o pasisekimas pareina nuo mokėjimo skaityti. Inčiūra visuomet daugiausia „laurų" surenka už savo pūstas, patetiškas, melodramatiškas deklamacijas, kurių gama – nuo saldaus su šypsena šnibždesio ligi laukinio pamišėlio riksmo. Vaičiūnas – naivus ir jau „atgyvenęs", Gira taip pat, tik dar su neskaniom pretenzijom būti modernus. Geriausia pasirodė Boruta, neblogai Venclova. Miciūtė[189] ir Žukauskas[190], vilniečiai, viena tradicinio, kitas moderniško stiliaus – abu žalia medžiaga. Prozininkai Cvirka ir Marcinkevičius abu skaitė jau spausdintus dalykus, kas jau visai neleistina ir gali būti pateisinta tik lyrikai.

Lukiškio aikštėj vyksta tradicinė Vilniaus Kazimiero mugė. Pro spūstį sunku ką pamatyti. Bet, atrodo, ir įdomaus maža kas: kalnai riestainiukų, vaikų žaislų, menkos vertės visokių paveikslėlių, smulkių namų apyvokos ir ūkio reikmenų – tai ir visi mugės objektai.

Pereitą naktį po vakaro parsivedžiau nakvynėn Vaičiūną; neturėjo vargšas kur prisiglausti. Šiandien vakare – literatūros premijų įteikimo aktas, bet turbūt neisiu, nes jau vakar nušalau, o šiandien visai gali pribaigti. Brazdžionis, Krėvė ir Sal. Neris vakar nedalyvavo, nors buvo pasižadėję. Krėvė, rodos, rimtai susirgęs ausim, tad ir šiandien jo nebus, bet Brazdžionis, sako, vakar taupėsi šiai dienai.

Vakar ir šiandien perpus saulėta, šaltoka. Temp. –5, –8 °C. Vis dar nėra pavasario.

[189] Ona Miciūtė (1909–1973) – Vilniaus krašto lietuvių poetė, artima neoromantinei stilistikai.

[190] Albinas Žukauskas (1912–1987) – rašytojas, poetas. 1940–1941 m. laikraščio *Vilniaus balsas* redaktorius, 1948–1953 m. Grožinės literatūros leidyklos vyriausiasis redaktorius.

Kovo 5 d., antradienis

Vakar, sako, literatūros premijų įteikimo aktas pavyko pusėtinai. Žmonių iš pradžių buvę daug, bet į pabaigą dėl per ilgai nusitęsusio laureatų kūrybos skaitymo išbėgioję. Rekordą paėmęs Vaičiūnas, turbūt pasiryžęs visą savo dramą perskaityti. Krėvė dėl ligos negalėjo dalyvauti, bet jam buvo paruoštas ir paskaitytas ilgas adresas, kuriame jis buvęs visokeriopai išaukštintas. Adresas buvęs pasirašytas daugiausia jo draugų iš kairės. Man vis dėlto nebuvo pasiūlyta pasirašyti, nors jau žinoma, kad už Krėvę balsavome mudu su Korsaku. O gal iš komisijos narių niekam nebuvo siūlyta pasirašyti. Taip ir reikėjo.

Žiema vėl ima įsigalėti. Šalta, žvarbu. Apsiniaukę, kiek pasnigta. Temp. ta pati.

Kovo 6 d., trečiadienis

Vakar parašiau laišką savo nepažįstamai Panevėžio gimnazistukei, kuri taip uoliai mane garbina ir žavisi mano poezijomis. Įdomi mergaitė, bet ar verta atsiliepti į jos laiškus? Kad neišeitų kokio „akibrokšto" man arba jai. Būtų lengviau nusistatyti, jei bent kartą būčiau ją matęs ir žinočiau, su kuo turiu reikalą. Iš jos laiškų matyt, kad ji gudri, sumani, prasilavinusi, muzikali ir turbūt gyvo temperamento. Ko gi dar daugiau? O ar graži? Tas neturėtų vaidint jokio vaidmens tokiuose santykiuose kaip mūsų. O vis dėlto... Na, kada nors ją vis dėlto pamatysiu[191].

Tikra žiema tebesitęsia. Šalta, sniegti. Temp. apie –5 C, o gal ir daugiau, nes termometro nematau.

Kovo 7 d., ketvirtadienis

Dekanate buvo atsilankiusi žydų delegacija Idiš kalbos ir literatūros katedros steigimo reikalu. Tą katedrą (kol kas vieną lektorių) jie patys apsiima išlaikyti savo lėšomis. Šeštadienį kalbėsiu apie tai su ministru. Senato posėdyje – nieko reikšmingo. Rektorius posėdžius veda gan chaotiškai, pasikalbėjimų forma, Janulaitis[192] nerimtai karščiuojasi, prorektorius Šal-

[191] Ši pastraipa publikuota: Vanda Zaborskaitė, *Dienoraščiai, 1941–2010*, p. 45.

[192] Augustinas Janulaitis (1878–1950) – teisininkas, istorikas. 1919–1925 m. Lietuvos vyriausiojo tribunolo teisėjas. 1935–1940 m. VDU Teisių fakulteto dekanas. 1939 m. Teisių fakultetą perkėlus į VU, buvo jo dekanu.

čius murma po nosia, nesusigraibydamas žodžio, Augustaitis ironizuoja ir kimba prie Šalčiaus, Budrys[193] dar naujokas, o aš – daugiausia tyliu. Štai tau ir Senatas! – Dar kitame pasitarime nusprendėme kviesti laisvai samdomo teisėmis buv. Step. Batoro prof. Otrębskį[194].

Vis dar šalta, nors mažiau. Ryt – į Kauną.

Kovo 11 d., pirmadienis

Šiandien grįžau iš Kauno, praleidęs ten savaitgalį, kaip koks anglų lordas... Atlikau fakultetų reikalus ministerijoj, atlankėme su Ly M. Biržiškus, o šiaip nieko ypatinga. Dar vaikščioja atgarsiai literatūros šventės. Pasirodo, kad per premijų įteikimą Krėvei, nors jis nedalyvavo, buvo perskaitytas didelis adresas, kurį, matyt, parūpino „Spaudos fondas". Surinkta daug parašų rašytojų, teatro artistų ir dailininkų. Krėvė išgarbintas kaip didžiausias rašytojas ir nesunku įspėti priekaištą komisijai, kam jam nepaskirta premija. Ta pačia proga Krėvei ir L. Girai buvo įteikti teatro garbės ženkleliai, kuriuos įteikė „linksmieji broliai" Dineika ir Petrauskas[195]. Kai kas tuo piktinasi, kai kas juokauja. Įdomu, kad man nebuvo pasiūlyta pasirašyti Krėvės adrese. Argi mane laikytų jo priešu? Juk, berods, jau žinoma, kad už Krėvę balsavome mudu su Korsaku. Vargšą Brazdžionį dabar ima pulti visoki nepašaukti „kritikai". Antai „Kultūroje" mūsų Blekaitis[196] parašė kvailiausią, kokia tik gali būti, neva recenziją, kad už Brazdžionio stovinti visa juoda reakcija, kuri veja iš Lietuvos visa, kas pozityvu ir gera, o skleidžia sau palankias mintis ir t. t. Keista, kad Korsakas dėjo tokį bjaurų rašinį. Na, bet tai Korsako „visuomeninio" metodo šalininkas, jo paties išauklėtas. Panašaus turinio ir tono straipsniūkštis buvo išspausdintas ir „Varpe".

Šalčiai vėl sustiprėjo. Šiandien rytą Kaune buvo –12 °C. Dabar gal irgi apie tiek. Apsiniaukę, kiek snigo.

[193] Dzidas Budrys (1903–1971) – ekonomistas, politinis veikėjas. 1932–1940 m. VDU, nuo 1940 m. Vilniaus universiteto dėstytojas.

[194] Jan Szczepan Otrębski (1889–1971) – lenkų kalbininkas, baltistas, ilgametis Stepono Batoro universiteto profesorius.

[195] „Linksmieji broliai" – Kaune 1926–1940 m. veikusi estradinė grupė. Viktoras Dineika (1900–1968) ir Jurgis Petrauskas (1886–1977) – aktoriai, trupės dalyviai.

[196] Jurgis Blekaitis (1917–2007) – poetas, vertėjas, režisierius. 1935–1939 m. studijavo VDU, mokėsi vaidybos. 1940–1944 m. Vilniaus miesto, „Vaidilos" teatrų aktorius ir režisierius. 1944 m. pasitraukė į Vokietiją, 1949 m. emigravo į JAV. Paskelbė atsiminimų apie pažinotus rašytojus.

Kovo 12 d., antradienis

Vėl buvo žydų delegatai kalbėtis dėl steigtinos Idiš kalbos ir literatūros katedros. Jokantas ketino kliūčių nedaryt, jei jie įsteigs ne katedrą, bet lektoratą savo lėšomis – ir garantuos tas lėšas bent trejiems metams. Iš viso valstybės lėšų tam reikalui neduos. Žydai, kiek mačiau, tikisi netrukus, gal po metų išgauti tam reikalui valstybės lėšų. Dabar paduos konkretų pareiškimą-pasiūlymą fakultetui. Ech, prasidės nemaloni istorija!

Gavau laišką iš Zaborskytės – Panevėžio gimnazistukės. Ji sugeba sumaniai išvesti paralelę tarp poezijos ir muzikos, bet išsigina nemuzikali esanti[197].

Paskaitos šiandien nesisekė, nors būva dar blogiau. Buvau pavargęs, ausyse cypia ir balsas kažkaip keistai sau pačiam skamba. Ly nuolatos mane bara, kad esu per didelis pesimistas ir savęs niekintojas. Ak, kad galėčiau save iš šalies, iš auditorijos įvertinti ir nors kartą įsitikinti, kad nesu menkystė, be fantazijos ir iškalbos tuščių sakinių rezgėjas!

Staigmena! Nuo pat ryto šilta ir visą dieną lyja. Gatvėse pažliugęs sniegas ir purvas.

Kovo 13 d., trečiadienis

Baigiau paskaitas prieš Velykų atostogas ir jų neturėsiu ligi balandžio 1 d. Galima lengviau atsikvėpti. Darbas dekanate ir visokis kitokis niekis, palyginus su paskaitomis, nors šiandien ir paskaita, ir seminaras sekėsi gerai. Toks mano subjektyvus jausmas.

Ir šiandien atolydis, tarpais su lietum.

Kovo 14 d., ketvirtadienis. Kaunas

Parvažiavau į Kauną diena anksčiau, negu buvau manęs. Fakultete tarybos posėdy pirmąkart pirmininkavau kaip dekanas. Pavyko neblogiausia.

Skauda galva ir ausyse cypia. Eisiu gulti.

Vilniuj buvo pavasaris, o Kaune panašu į grįžtančią žiemą. Sniegti ir temperatūra –2 °C. Gaila būtų, jei vėl pridrėbtų sniego.

[197] Ši pastraipėlė taip pat cituota knygoje: Vanda Zaborskaitė, *Dienoraščiai, 1941–2010*, p. 45.

Kovo 16 d., šeštadienis

Vakar buvome žiūrėti latvių filmos „Žvejo sūnus“. Visai gera ir įdomi žiūrėti filma net ir ne latviui, o ką kalbėt apie pačius latvius! Jie tikrai gali ne tik gėrėtis, bet ir didžiuotis.

Šiandien Čiurlionienės „šeštadieny“ diskutavom apie tautinę literatūrą, santykius tarp liaudies ir inteligentijos, Krėvės „Raganių“ ir Korsako apie jį studijėlę. Daugiausia, berods, plepėjo, kaip paprastai, Vaitkus. Aš pasisakiau, dėl ko man „Raganius“ nelimpa prie širdies. „Raganiaus“ „šaltumo“, nekūrybingumo priežastis man atrodo ta pati kaip ir „Kunoto“ silpnumo „Dainavos šalies padavimuose“. Tie dalykai yra parašyti pavėluotai, papildyti cikliui, kuomet jau tos temos ir tas stilius buvo ataušę, anksčiau išnaudoti, o dabar tik atkepti, pakartoti. Kiekvieno kūrybinio veiksmo pagrinde glūdi lyrinis susijaudinimas, kuris turi būti visuomet naujas ir nuoširdus. Be jo rašytojas „sės ant seklumos“ – rašys sausai, iš prityrimo ir atminties. Taip parašytas „Kunotas“, „Raganius“, „Mindaugo mirtis“. O Krėvė juos laiko geriausiais savo veikalais. – Vakar pūga ir šaltis ligi –12 C. Šiandien saulėta ir apie 9 C šalčio. Šiaip Lietuvoj – apie –20 C šalčio.

Kovo 17 d., sekmadienis. Kaunas

Sumanėm parduoti savo namą Kaune, o keltis į Vilnių. Vakar jau buvo vienas pirkėjas pasižiūrėti. Nežinau, ar gausime tiek, kiek patys sukišome – apie 75.000 litų, iš kurių lieka dar skolos 18.000. Nesvarbu, ar tiek gausim. Svarbu, kad Vilniuje už gautus pinigus galėtume įsikurti – ką nors panašaus įsigyti. Vieną namą nurodė Biržiškai, jei jie patys nepirks.

Truputį neramu, ar mes Vilniuje jau iš tiesų išsilaikysime „amžinai“, kaip deklamuoja oratoriai ir publicistai. Kol kas atrodo, kad Vilniaus ir Lietuvos jau bus vienas likimas. Jei kas nors grobs, tai viską kartu, bet, greičiausia, išliksime sveiki...

Saulėta, bet šalta. Tikras viduržiemis. Pavasario nė kvapo. Dabar 10 C šalčio.

Kovo 18 d., pirmadienis. Kaunas

Buvau Vilniuje, pasirašiau dekanate porą popiergalių ir vėl sugrįžau. Turėdamas prieš traukinį laisvo laiko apvaikščiojau Rasų kapines. Radau Basanavičiaus, Vengrio[198], Paškevičiaus[199], Vileišių, Čiurlionio, kn. Ambraziejaus[200] kapus. Įspūdingos tos kapinės su savo kalneliais, slėniais ir grioviais. Bet dar įspūdingesnės kitos (užpakaly šitų), kur kalnai dar aukštesni, o prasti, mediniai kryžiai dar ryškesni balto sniego ir balzgano dangaus fone. – Mačiau taip pat ir Pilsudskio širdies ir jo motinos antkapį prie Rasų atskiruose karių kapuose. Masyvus keturkampis juodo marmuro akmuo ir iškalti žodžiai, iš kurių atsimenu tik svarbiausius: „Matka" ir „serce syna"[201].

Diena giedra. Šaltoka: –7 °C. (Lietuvoj pereitos paros metu šalčiausia temp. –17 °C.)

Kovo 19 d., antradienis. Kaunas

Prancūzų atstovybė suruošė priešpiečius – déjeuner, – kuriuose dalyvavo Prancūzijos ministeris Dulong, sekretorius Sablier, Teisių fak. dekanas Janulaitis, Gamtos-matem. fakulteto dek. Žemaitis, mudu su Augustaičiu, prof. Karsavinas, prof. Jonynas, lektoriai Guintzas ir Prou, Pr. Raulinaitis[202], dar vienas ponas, rodos, iš Valst. Tarybos. Nebuvo prof. Prioult'o. Tam vėl užėjo koks bzikas. Laikas praėjo pilkokai, daugiausia dėl kalbos kliūčių. Mes visi šiaip taip grevezojam ir galim susikalbėt prancūziškai, bet nekalbam, kaip derėtų geroj draugijoj. – Guintzas manęs klausinėjo apie Baudelaire'o įtaką rusų ir gal lietuvių literatūrai. Ta tema jis norįs sudaryti paskaitą. Ak, tos įtakos! Visi jomis jodinėja, o nieko aiškaus nepasako. Jeigu kas rašo „spleen"o[203] temomis, tai jau Baudelaire'o įtaka?

Saulėta, bet šalta. Naktimis vis dar po keliolika laipsnių šalčio. Pavasario nė Velykų nuotaikos nė kiek nesijaučia.

[198] Jonas Vengris (1877–1935) – kalnų inžinierius, Vilniaus lietuvių spaudos bendradarbis, visuomenės veikėjas.

[199] Augustinas Paškevičius (1843–1914) – gydytojas, Vilniaus krašto lietuvių visuomenės veikėjas.

[200] Juozapas Ambraziejus-Ambrozevičius (1855–1915) – kunigas, Vilniaus krašto lietuvių visuomenės veikėjas. Nuo 1892 m. kunigavo Vilniaus vyskupijoje.

[201] „Motina" ir „sūnaus širdis" (lenk.).

[202] Pranas Viktoras Raulinaitis (1895–1969) – teisininkas, žurnalistas, politinis veikėjas.

[203] „niūri, prislėgta būsena" (pranc.).

Kovo 20 d., trečiadienis. Kaunas

Šiandien buvau užkviestas arbatėlės pas Vilniaus žydą Kaplan-Kaplańskį, turbūt vieną iš tų, kurie rūpinasi Idiš katedros įsteigimu mūsų fakultete. Arbatėlėj, matyt, dalyvauja rektorius M. Biržiška ir žymesnieji Vilniaus žydų visuomenės atstovai. Būtų buvę įdomu juos pamatyti, bet negi važiuosiu specialiai į arbatėlę ir gaišiu visą dieną. Padėkojau ir atsisakiau.

Giedra ir šalta. Dabar –9 °C. Pereitos paros būvy žemiausia Lietuvoj –19 C.

Kovo 23 d., šeštadienis. Kaunas

Šias dienas išsėdėjau namie, piešdamas literatūros žemėlapį. Tai grynai techninis ir fizinis darbas, bet man patinka, kaip savotiška pramoga. Be to, bus ir naudingas išstatyti knygų parodoj, kuri bus suruošta Vilniuje gegužės ar birželio mėnesį.

Sulaukėme Velykų. Šiandien per visą dieną namuose ruoša.

Šiomis dienomis kiek atšilo. Apie 3 laipsn. šalčio, bet kadangi sniegti ir vėjas, tai įspūdis tikros žiemos. Nebuvo dar tokių Velykų.

Kovo 26 d., antradienis. Kaunas

Velykos praėjo paprastai. Atlankiau Krėvę, daugiau nieko.

Skaitau knygą „О Достоевском, сборник статей" под ред. А. Л. Бема[204].

Skaitydamas panašius dalykus, nenoromis prisimenu savo skurdžią literatūrėlę – visus mūsų beletristus nuo Pietario ir Žemaitės iki Krėvės ir jauniausių. Komentuojam mes juos prisispyrę, ieškom visokių reikšmių, idėjų, gelmių, o nieko panašaus ten nėra. Mūsų literatūrai stoka filosofinio pagrindo, ryšio su varginančiomis žmoniją problemomis. Mes tenkinamės primityviu realistiniu atvaizdavimu tokios pat primityvios kaimo buities, kaip štai „Raganiuje", ir netgi visą mūsų literatūrą norėtume ta linkme pakreipti, kaip tai daro Korsakas, analizuodamas tą patį „Raganių" ir visokių ten nuostabių tobulybių rasdamas.

Oras kiek sušvelnėjo. Šiandien popietis pavasariškas: +2 C ir saulėta.

Skauda galva, ausyse cypia. Blogai jaučiuosi.

[204] *Apie Dostojevskį, straipsnių rinkinys*, red. A. L. Bemas (rus.).

Kovo 27 d., trečiadienis. Kaunas

Įvyko Vilniaus universiteto Bičiulių draugijos pirmas steigiamas susirinkimas. Pradžia menka. Susirinko labai mažai. Mūsų fakulteto Biržiška, aš, Ašmantas[205], Šapira[206] ir Štrauchas[207]. Šių dviejų galėjo ir nebūti. Teisininkų kiek daugiau.

Šalčius referavo nevykusiai. Končius, padaręs keletą smulkių priekaištėlių, beveik demonstratyviai išėjo iš salės. Į valdybą patekom M. Biržiška, Šalčius, aš ir kitų dviejų neatsimenu. Visi mes menki veikėjai, o Birž. ir Šalčius jau ir taip visokiomis pareigomis apsikrovę.

Rytoj važiuoju į Vilnių pažiūrėti dekanato reikalų. Gudų kalbos ir liter. lektoriaus Stankevičiaus[208] sutartis vis dar nepatvirtinta. Sako, Kontrolėj užkliuvo. Ak, tas biurokratiškas kliudymas ir delsimas!

Oras pavasariškas su lietum. Temp. +3 C.

Kovo 28 d., ketvirtadienis. Kaunas

Buvau Vilniuj, atlikau porą reikalų dekanate ir vėl sugrįžau į Kauną. Taip diena ir praėjo. Baigiasi ir atostogos.

Diena pavasariška, pusiau saulėta. Vandens upeliai čiurškia pakrantėmis. Nelabai šilta – apie +2 C.

Kovo 30 d., šeštadienis. Kaunas

Atostogos baigiasi ir ryt važiuoju į Vilnių. Prieš akis du mėnesiai bjauraus darbo – paskaitų: savęs prievartavimo, o kitų... ne, geriau nutylėsiu. Per atostogas nieko doro nenudirbau. Gyvenimas slenka nesulaikomai greitai ir tuščiai. Nežinau, dėl ko aš taip ištižau. Ieškau priežasties ir nerandu.

Oras pusiau giedras, bet šaltas. Naktį apie 7 C šalčio.

[205] Andrius Ašmantas (1906–1941) – kalbininkas, bendrinės kalbos istorijos tyrėjas.

[206] Nachmanas Šapira (1894–1943) – hebrajų kalbos ir literatūros tyrinėtojas, VDU Semitologijos katedros vedėjas. Nužudytas Kauno IX forte.

[207] Jonas Štrauchas (Johannes Strauch, 1887–1982) – filosofas. 1923–1940 m. dėstė filosofijos istoriją VDU ir 1940–1941 m. VU. Pokariu Vokietijoje vadovavo Lietuvos vokiečių bendruomenei.

[208] Janas Stankevičius (1891–1976) – baltarusių kalbininkas. 1927–1940 m. Vilniaus universitete baltarusių kalbos lektorius.

Kovo 31 d., sekmadienis. Vilnius

Štai aš ir vėl „amžinojoj sostinėj", pasak patriotinių oficiozų. Sostinė šį kartą daug gražiau atrodo, nusivaliusi sniegą ir purvą. Atvažiavau kartu su prof. Jonynu ir vėl su juo susitikau „Valgyje" prie vakarienės. Prisėdo ir Keliuotis. Kalbėjom apie sostinės vargus ir bėdas, iš kurių naujausia ta, kad valdžia leido atidaryti dvi naujas lenkiškas gimnazijas: vieną jėzuitų, kurios direktorium paskirtas kn. Viskanta[209], antrą kažkokių seserų-vienuolių su direktore Liaugminaite (buv. seseria Kazimiera). Abudu direktoriai nevykę, o lenkų jėzuitų šovinistinė veikla juk visiems žinoma. Jonynas sako, kad švies. ministras Jokantas buvęs labai priešingas tų gimnazijų atidarymui, bet taip norėjęs Smetona, kurio simpatijos jėzuitams nuo seniai žinomos.

Diena buvo graži, saulėta, nors šaltoka. Dabar apsiniaukę. Atrodo apie 2 C šalčio. Neris jau „išnešta".

Balandžio 1 d., pirmadienis. Vilnius

„Pirmai apriliaus" Vilniuje pasirodė vienkartinis leidinys „Kultuvė". Anais metais ji būdavo leidžiama Kaune – visai nevykusiai. Šįmetinė „Kultuvė" visai įmanoma. Yra sąmojaus, satyros, aktualių temų, nežalingos, nepiktos, bet sumanios pašaipos. Čia jau vilniečių, daugiausia turbūt Cicėno[210], darbas. – Nuo šiandien pasukami laikrodžiai viena valanda pirmyn – įvedamas vasaros laikas. Labai gerai. Gyvenimas eina anksčiau, bet normaliai nejučiomis. – Diena pavasariška. Apie 2 šilumos.

Balandžio 3 d., trečiadienis. Vilnius

Sugrįžau iš „Naujosios Romuvos" klubo atidarymo. Patalpa erdvi, papuošta liet. dailininkų paveikslais, Tamošaitienės[211] kilimais. Šalta, kaip visur Vilniuje. Susirinko nemažas būrelis. Atsimenu kn. Krupavičių,

[209] Antanas Viskantas (1877–1940) – kunigas, Vilniaus lietuvių veikėjas. 1925 m. Vilniuje įsteigė Lietuvių šv. Kazimiero draugiją, 1932 m. įkūrė Vilniaus lietuvių meno ir literatūros draugiją, 1933–1938 ir 1940 m. vadovavo Lietuvių mokslo draugijai.

[210] Jeronimas Cicėnas (1909–1987) – žurnalistas, Vilniaus krašto lietuvių veikėjas. Bendradarbiavo įvairiakalbėje Vilniaus krašto spaudoje, 1941–1944 m. Vilniaus radiofone vedė literatūros laidas. 1944 m. pasitraukė į Vakarus.

[211] Anastazija Tamošaitienė (1910–1991) – tekstilininkė.

Römerį, dr. Jurgelionį[212], P. Radzevičių[213], P. Orintaitę[214], R. Mackevičių[215], Viln. burmistrą Stašį, inž. V. Landsbergį[216], dr. Trimaką[217], iš lenkų kun. Sledzewskį[218], prof. Ivaškevičių[219], „Gaz[etos] Codziennos" red. J. Mackiewičių[220], poetą Miloszą[221], dar porą nepažįstamų, be to, pačių romuvininkų būrelis. Daugiau nieko nebuvo iš mūsų profesūros. O verta, kad lankytųsi.

Susirinkimą atidarė J. Keliuotis silpnoka ir nesklandžia kalba. Dar kalbėjo Stašys ir Jurgelionis. Aš išsisukau, nors buvau prašomas. Po kavos tartasi, kokius klausimus svarstyti tolimesniuose susirinkimuose. Siūlyta miesto tvarkymo, elektrifikacijos, santykių su mažumomis temos. Išėjau, nesulaukęs galo. – Keliuotis vertas pagyrimo už ištvermę ir veiklą. Vieno dalyko jam stoka – tai formos, manierų, laikysenos. Mes, kurie jį pažįstame, į tai daug dėmesio nekreipiame, bet lenkai gali ir pasišaipyti. Pagaliau be reikalo juos ir kviečia. Su jais vis tiek nesusiprasime ir bendros kalbos nerasime.

Vakar ir šiandien tikras pavasaris. Saulėta, šilta. Vakar saulėje rodė 20 C, nors pavėsyje tik apie 3–4 C. Nery nešė ledus. Vakar išėjo ir Nemunas ties Kaunu, bet potvynio pavojus dar nepraėjo, nes ledai sustoję kažkur apie Zapyškį.

---

[212] Antanas Jurgelionis (1894–1976) – kūno kultūros ir sporto organizatorius, gydytojas.

[213] Petras Radzevičius (1894–1959) – politinis veikėjas, žurnalistas, bendradarbiavęs krikščionių demokratų spaudoje.

[214] Petronėlė Orintaitė (1905–1999) – rašytoja, mokytoja. 1944 m. pasitraukė į Vakarus.

[215] Rapolas Mackonis (iki 1940 m. Mackevičius, 1900–1982) – rašytojas, žurnalistas, dienraščių *Vilniaus balsas* (1939–1940) ir *Naujoji Lietuva* (1941–1943) redaktorius. 1943–1945 m. nacių kalintas Štuthofo konclageryje. Po karo gyveno Lenkijoje, 1952 m. buvo suimtas, ištremtas į sovietinį lagerį, 1956 m. amnestuotas grįžo į Vilnių.

[216] Vytautas Landsbergis-Žemkalnis (1893–1993) – architektas, visuomenės veikėjas. 1927–1929 m. dėstė LU, 1941–1944 m. VU. 1939–1944 m. Vilniaus vyriausiasis inžinierius ir architektas. 1944–1959 m. laikotarpį praleido emigracijoje – iki 1949 m. Vokietijoje, vėliau Australijoje.

[217] Antanas Trimakas (1902–1964) – ekonomistas, diplomatas. 1939 m. generalinis konsulas Vilniuje, vėliau vyriausybės įgaliotinis Vilnijoje. 1944 m. pasitraukė į Vakarus.

[218] Piotr Śledziewski (1884–1950) – lenkų kunigas, kariuomenės kapelionas, meninės fotografijos kūrėjas.

[219] Janusz Iwaszkiewicz (1879–1944) – lenkų istorikas, archyvaras, 1922–1939 m. dėstė VU, o vėliau dirbo slapta. Gestapo sušaudytas per Varšuvos sukilimą. Paskelbė medžiagos iš LDK istorijos.

[220] Józef Mackiewicz (1902–1985) – lenkų rašytojas ir publicistas. Po SSRS invazijos į Lenkiją pasitraukė į Kauną, 1939 m. lapkritį grįžo į Vilnių, leido laikraštį *Gazeta Codzienna*. 1941 m. nacių okupacijos sąlygomis paskelbė keletą antikomunistinių straipsnių. 1943 m. paskelbė liudijimą iš Katynės, kur vokiečiai atrado lenkų karininkų žudynių vietą. Emigracijoje Romoje išspausdino reportažą apie žydų žudynes Paneriuose prie Vilniaus. Mirė Miunchene.

[221] Czesław Miłosz (1911–2004) – lenkų rašytojas, poetas, literatūrologas. Nobelio literatūros premijos laureatas (1980).

Balandžio 4 d., ketvirtadienis. Vilnius

Vilniaus univers. Bičiulių draugijos valdyba pasiskirstėme pareigomis. Man tenka sekretoriauti. Negaliu atsigailėti, kam aš apsiėmiau, t. y. kad neatsisakiau išrinktas į valdybą. Turėsiu dabar naujo darbo ir trukdymo: posėdžiai, visoki kvietimai, protokolai ir visa kita. Pakanka jau fakulteto, Senato, Rašytojų draugijos.

Mano kambario šeimininkė, lenkė, kurios vyras buvo paimtas į karą ir nežinia, ar gyvas, pasigyrė per šventes perskaičiusi mano „Alt. šešėly" lenkišką vertimą. Et, po velnių! Taip norėjau likti nežinomu, nepažįstamu. Jau ne pirmą kartą gaunu pasigailėti tą veikalą parašęs. Savųjų tarpe nieko, bet svetimųjų – koktu. Nieko nepadarysi – nuo savęs nepabėgsi.

Laikraščiai praneša, kad Nemunas ties Kaunu šįmet buvo pakilęs tiek, kaip dar niekad: 7,24 metrų. (1906 m. – 6,61 m., 1926 – 6,71., 1931 – 6,68., 1934 – 6,12., 1936 – 7,08.) Laimė, tas pakilimas truko labai trumpai, tad didelių nuostolių nepadarė, nors vanduo buvo užliejęs labai plačiai.

Šiandien vėl šaltoka – apie 0, bet atrodo šalčiau.

Ryt važiuoju į Kauną. Grįšiu gal sekmadienio vakarą, nes pirmadienį rytiniu traukiniu nesuspėsiu.

Balandžio 11 d., ketvirtadienis. Vilnius

Kaune užtrukau ilgiau, negu buvau manęs. Mat pavasariškos ligos: peršalau ir keletą dienų praleidau lovoj. Per tą laiką atsitiko svarbių įvykių. Naktį iš IV.8 į 9 vokiečiai įsibrovė į Daniją ir Norvegiją. Danija tuoj buvo užimta be pasipriešinimo, o norvegai dar ir dabar, rodos, tebesigina, nors Oslo ir visa eilė uostų ir pajūrio tvirtovių ligi pat šiaurės (Narvik) jau vokiečių rankose[222]. Anglas su prancūzais, gavę per nosį, sušaukė... ekstra posėdžius apsvarstyti susidariusios padėties... Prancūzų parlamentas turės pasisakyti, ar atstatyt visą vyriausybę, ar tik kelis jos narius. Štai tau ir karas! Visa tas duoda daug medžiagos kalboms, spėliojimams, kritikams. Visus stebina vokiečių ryžtingumas, organizuotumas, o sąjungininkų lepšiškumas.

Šiandien su L. Gira pasirašėme sutartį, išnuomodami iš Vid. reik. ministerijos valdomų namų patalpą Rašytojų draugijai, Aušros Vartų gatvėj.

[222] 1940 m. balandžio 9 d. Vokietijos kariuomenė įsiveržė į Daniją ir Norvegiją. Danija buvo okupuota, o Norvegija, remiama britų ir prancūzų, priešinosi iki birželio.

[...][223]

Balandžio 17 d., trečiadienis

[...][224].

Diena labai šilta ir graži.

Balandžio 22 d., pirmadienis

Vakar su Ly apžiūrinėjom Vilnių, o popiet nuvykom į Kalvarijas-Jeruzalę, kur, mums sakė, parduodamas d-ro Eggerto namas su 4 ha žemės. Pamatėm, kad tai šlamštas, apie kurį nė kalbėt neverta. Parėjom pėsti, tad gerokai nuvargom, bet šiandien viskas sekasi gerai.

Lig šiol oras buvo pavasariškas, gražus, bet dabar štai atvėso ir pradėjo lyti. Gera pavasarį ir lietus, kad tik neimtų šalti.

Balandžio 30 d., antradienis

Senokai nerašiau į dienoraštį.

Nieko ypatinga neatsitiko. Nebent tai, kad pereitą ketvirtadienį studentų būrys sukėlė neleistinas riaušes lenkų „Liutnės" teatre, sako, be to, estei dainininkei „patriotizmas" ima reikštis chuliganiškomis formomis[225]. Rašytojų dr. valdyba parašėme viešą protestą, kuris tačiau dar spaudoj nepasirodė.

Gegužės 1 d., trečiadienis

Dabar dar rytas, bet popiet važiuoju į Kauną. Buvo daug paskalų, kad šiandien būsią visokių neramumų, komunistinių demonstracijų. Pamatysime.

Štai tau ir „gėlėtas, žieduotas, gražusis" gegužis! Dienos, tiesa, saulėtos, bet naktys žiauriai šaltos. Jokio žalumo, viskas pilka, o iš žiedų – tik žibutės. Agrastai ir serbentos nedrąsiai skleidžia savo pumpurėlius. Gaila gražaus laiko!

[223] Išplėšti du dienoraščio lapai: 215– 216 ir 217– 218.

[224] Visas šios dienos įrašas, prasidedantis 219 puslapyje, užbraukytas neįskaitomai. Likęs tik paskutinis sakinys.

[225] 1940 m. pavasarį Vilniuje kilo vis daugiau tautinės nesantaikos židinių tarp atvykstančių lietuvių ir vietos lenkų, aktyviausiai šiuose neramumuose reiškėsi atlietuvinto universiteto studentai. Balandžio pabaigoje lietuvių studentai nepatenkinti dėl nelietuviško repertuaro įsiveržė į lenkų teatrą „Liutnia" ir sukėlė riaušes.

Gegužės 6 d., pirmadienis

Sugrįžau iš Kauno, praleidęs ten keletą dienų ir nieko gera nepadaręs, tik šiaip kelis reikalus atlikęs. Rašytojų dr. valdybos protestas prieš studentų debošą „Liutnėj" jau susilaukė spaudoj įvairių atsiliepimų. „Lietuvos žinios" priėmė jį labai palankiai, „Lietuvos aidas" davė Homo Simplex'ui – Pulgiui Andriušiui[226] – pasivaipyti ir protesto autoriams bent įgelti aplinkiniu keliu, nedrįstant atvirai triukšmadarius ginti, vilniškis „Vilniaus balsas" taip pat, sako, piktinasi, kad mes protestavome patys incidento nematę. Pyksta, žinoma, ir triukšmadariai bei jų sėbrai. Iš rašytojų entuziastiškai pritaria Binkis, Dovydėnas[227], smerkia Zobarskas[228]. Bet nuostabiausia, kad pasijuto užgautas rektorius prof. M. Biržiška, o ypač Biržiškienė. Įžiūrėjo tame laiške žygį, nukreiptą prieš rektorių ir prieš universiteto vadovybę, ir labai nustebo, kai sužinojo, kad ir aš, Senato narys, po tuo protesto laišku pasirašiau. Biržiškai iš viso nepaprastai jautrūs dėl savo prestižo ir garbės. Studentai priskandalino, bet kadangi Biržiška rektorius, vadinasi, niekas kitas tenedrįsta į šį reikalą savo nosies kišti jo neatsiklausęs!

Iš viso mūsų studentai Vilniuje pasirodo kartais kaip kaimo bernai, kuriems geriau tiktų ne špagos, ne auksu siuvinėtos kepuraitės, bet botagas, kuolas ar sulamdyta kaliausė. Pasigeria, šūkauja, staugia, kaip kokiose tamsiausio užkampio vakaruškose. Bus dar čia ir Rektoriui, ir Senatui darbo.

Dienos pakenčiamos, bet naktys šaltos ir nėra lietaus. Miškai ir laukai pliki, o žmonės po tokios žiemos neturi kuo gyvulius šerti. Blogas pavasaris!

Gegužės 7 d., antradienis

LRD valdybos koneveikimas tebevaromas toliau. Ypač piktas straipsnis įdėtas „Vilniaus balse" ir, sako, dar turį keletą panašių. Kolektyvų protestą fabrikuoja ir studentai, pasirodę ypatingai jautrūs dėl savo garbės. Autobuse sutikau Krėvienę. Atlėkė iš Kauno susirūpinusi Krėvės likimu: kažkas

[226] Pulgis Andriušis (1907–1970) – rašytojas, paskelbė feljetonų, novelių, kelionių apybraižų, išvertė Miguelio de Cervanteso *Don Kichotą* (1942).

[227] Liudas Dovydėnas (1906–2000) – rašytojas. 1940 m. vad. Liaudies seimo atstovas. Romanas *Broliai Domeikos* (1936) apdovanotas Valstybine premija. Išeivijoje parašė apysakų, apsakymų, atsiminimų.

[228] Stepas Zobarskas (1911–1984) – rašytojas, vertėjas. 1944 m. pasitraukė į Vakarus, nuo 1949 m. gyveno JAV. Didžioji kūrybos dalis skirta vaikams.

jai paskambino telefonu, kad Krėvę Vilniuje „už tokį darbą" užmušią. Tai bent patriotizmas! – Teko kalbėti su prof. Jurgučiu[229]. Jis labai pasipiktinęs „valio-patriotų" elgesiu ir gausėjančiais šovinizmo reiškiniais, taip pat ir kova bažnyčiose. Šv. Kazimiero bažnyčioj pereitą sekmadienį įvyko kruvinos muštynės, o Katedra buvo visai uždaryta[230]. Blogiausia tai, kad tie mūsų kovotojai – tai visoki įtartini tipeliai, kuriems nei bažnyčia, nei pamaldos visai nerūpi. Iškovojus pamaldas, bažnyčios tikriausiai bus tuščios, kaip dabar tuščia, rodos, Šv. Rapolo bažnyčia per lietuviškas pamaldas. Prie ko visa tai prives. Iš tų sumišimų nauda ne mums, bet lenkams.

Diena graži, šilta, toks pat ir vakaras, bet reikia lietaus.

Gegužės 8 d., trečiadienis

Per seminarą ilgai kalbėjausi su studentais apie šių dienų įvykius. Sunku juos įtikinti, bet vis dėlto, atrodo, susimąstė. Nesusipažinau dar su jų atsakymu ir rezoliucija, mus pasmerkiančia.

Su keliais kitais fakulteto nariais apžiūrėjome žydų Yiddish institutą[231]. Esama ir įdomių dalykų, o atsidėjimas, su kuriuo visa tai sutvarkyta, stačiai pavyzdingas.

Diena jau stačiai vasariška: karšta, tvanku, aplink slankiojo debesiai, bet lietaus nė lašo.

Gegužės 9 d., ketvirtadienis

Studentai paskelbė savo atsakymą į mūsų atvirą laišką. Atsakymas tikrai studentiškas. Leiskime, kad mes suklydom, bet vis dėlto tokiu tonu kalbėt su mumis nederėtų. Su Krėve, Sruoga ir manim nutraukiami visi santykiai, mes negalį būti organizacijų globėjai nei jų garbės nariai. Žodžiu, ekskomunikuojami kaip didžiausi nusikaltėliai.

[229] Vladas Jurgutis (1885–1966) – politikas, ekonomistas. Dėstė Žemaičių kunigų seminarijoje (1918–1920), VDU (1925–1940), 1940–1943 m. dėstė VU, 1941–1943 m. Ekonomikos fakulteto dekanas. 1942–1943 m. Lietuvos mokslų akademijos pirmininkas. 1922–1929 m. Lietuvos banko valdytojas, įvedęs Lietuvoje litą. 1943–1945 m. nacių kalintas Štuthofo konclageryje.

[230] 1940 m. gegužės 5 d. Šv. Kazimiero bažnyčioje Vilniuje įvyko lenkų ir lietuvių tikinčiųjų apsistumdymas, į kurį turėjo įsikišti policija. Apsistumdymų metu nukentėjo Šventojo Sosto nuncijaus sekretorius Vito Perroni.

[231] 1925 m. Vilniuje įkurtas Žydų mokslo institutas (YIVO) buvo pirmoji tokia pasaulietinė Rytų Europos žydų studijoms skirta akademija. Institutas tapo svarbiausiu jidiš tyrimų centru. Po 1940 m. iškeltas į Niujorką.

Per daug tragiškai to neimu, bet nemalonumų ligi kaklo. Leistis į polemiką nesinori ir nieko gero iš to vis tiek neišeis. Lauksim, kol atvės aistros.

Diena tokia pat šilta kaip ir vakar, bet medžiai dar vos pradeda žaliuoti, nes nėra lietaus.

Gegužės 14 d., antradienis

Praėjo Sekminės, ir aš štai vėl Vilniuje. Parvažiavęs į Kauną radau anoniminį laišką, plūstantį LRD valdybą už aną mūsų raštą, smerkiantį studentų „žygdarbį" „Liutnės" teatre. Viso nė neperskaitęs, mečiau į kašę. Mus ginantį straipsnį parašė „Liet. žiniose" prof. Rimka. Girdėjau, dar rašąs Römeris „N. Romuvai". Bet pasak „XX amžių", laikas būtų tą menką incidentą išimti iš dienotvarkės.

Dideliausios svarbos pasauliniai įvykiai sukrėtė žmoniją ligi gelmių, o mes čia dėl gyvų niekų „kariaujame".

Pereitą penktadienį, gegužės 10 dieną, anksti rytą vokiečiai užpuolė Belgiją ir Olandiją[232], kad „patikrintų jų neutralizmą ir apsaugotų nepriklausomybę"!.. Tokio brutalumo ir cinizmo pasaulis dar nebuvo regėjęs. Juk tais pačiais motyvais buvo kiek anksčiau okupuota nieku dėta Danija ir užpulta Norvegija.

Vakar paskyrėm literatūros premijas, kurioms Vilniaus kraštui remti komitetas iš savo lėšų pavedė 2000 litų. Pirmoji premija 1000 litų teko R. Mackevičiui už „Kapines", kitos dvi po 500 litų Alb. Žukauskui už lyrikos rinkinį „Laikai ir žmonės" ir Bajoraičiui-Kanopkai[233] už dramą „Replėse". Komisiją sudarė V. Krėvė, P. Vaičiūnas, aš, M. Kubiliūtė[234], neatvyko Pikčilingienė. Šios dvi, rodos, atstovavo patį Komitetą. Be balso dalyvavo dar ir J. Navakas[235], kaip šeimininkas, nes mat neapsieita ir be vaišių: išgėrėm bonką Cinzano, ropinukę likerio prie kavos su saldžiais užkandžiais ir vaisiais.

[232] 1940 m. gegužės 10 d. vokiečių kariuomenė pradėjo sėkmingą ofenzyvą Vakaruose, įsiveržusi į Belgijos, Olandijos, Liuksemburgo ir Prancūzijos teritorijas.

[233] Juozas Kanopka (slp. Bajoraitis, 1904–1990) – aktorius, režisierius, dramaturgas. Vilniaus „Vaidilos" teatro vadovas (1939–1944).

[234] Marcelė Kubiliūtė (1898–1963) – visuomenės veikėja. 1925–1940 m. dirbo užsienio reikalų ministerijoje, nuo 1940 m. – Vilniuje, LMA įstaigose. 1941 m. Birželio sukilimo dalyvė. 1944 m. vasarą suimta NKVD, ištremta į Sibirą, grįžo 1956 m.

[235] Jonas Navakas (1896–1956) – teisininkas, visuomenės veikėjas. 1933–1935 m. Klaipėdos krašto gubernatorius. Pokariu gyveno Lenkijoje, kur jį suėmė SSRS saugumas. 1951 m. ištremtas į Sibirą.

Užtad pereitą naktį beveik visai nemiegojau. Premijas įteiks iškilmingai birželio 2 d., ir man ta proga teks skaityti paskaitėlę apie vilniečių kūrybą lenkų okupacijos laikais.

Prieš Sekmines kiek palijo, bet ir atšalo nepaprastai: naktimis temperatūra krisdavo ligi 4 l. šilimos, o ir dieną tik apie 6–10. Žalumo dar visai nedaug, o iš žiedų tik patys ankstyvieji.

Gegužės 15 d., trečiadienis

Prieš keletą dienų Vilniuje prie Rasų kapų buvo sunkiai sužeistas vienas policininkas[236], o kitas sekančią naktį žiauriai nužudytas[237]. Pirmasis pasikėsinimas buvęs politinio pobūdžio, bet antrasis kriminalinio: policininkas žuvęs besigrumdamas su plėšikais ar šiaip kokiais chuliganais, kurių Vilniaus priemiesčiuose esą labai gausu. Vakar buvo nužudytojo policininko laidotuvės. Dalyvavo daug organizuotos visuomenės, nešta daug vainikų, o visoms laidotuvėms norėta duoti patriotinį pobūdį, nukreiptą prieš lenkus. Po laidotuvių „įpatriotinta" minia pradėjo daužyti lenkų įstaigas: „Liutnią", „Kur[ier] Wil[eński]" redakciją. Neramumai, sako, tęsėsi kuone visą naktį. Daug lenkų buvo apkulta gatvėse. Negerai. Šitokiais metodais mes Vilniaus neatlietuvinsime. Kažkokia juoda ranka diriguoja tais visais smurtininkais. Čia reikia griežtos, bet teisingos valdžios rankos, kuri gintų visų teises ir niekam neleistų sauvaliauti.

Dekanavimas duoda man daug bergždžių rūpesčių. Dabar reikia paruošti ateinantiems metams fakulteto sąmata, be to, ministerija vėl nori „pertvarkyti" etatus. Nė vienu, nė kitu klausimu aš nieko nenusimanau. Ir daugybė kitokių man svetimų reikalų.

Oras šaltokas: +7 C. Nuo pietų ligi šiol gan smarkiai lyja.

Gegužės 16 d., ketvirtadienis

Atšventėme prof. Römerio 60 metų sukaktuves. Buvo pietūs „Valgio" restorane, kuriuose dalyvavo Teisių fakulteto personalas, o iš humanitarų tik rektorius ir aš. Pasakiau trumpą sveikinimo žodį. Viskas praėjo gan

[236] Gegužės 9 d. netoli Rasų kapinių dviem šūviais buvo sužeistas budintis policininkas Liudas Prūsaitis.

[237] Gegužės 11 d. Vilniuje, Naujamiestyje, buvo užpultas ir žiauriai nužudytas policininkas Ignas Blažys. Šio pareigūno nužudymas tarp lietuvių sukėlė didelį atgarsį, per jo laidotuves sostinėje kilo riaušės.

jaukiai. Pabaigos nesulaukiau. Kilo gan karštos diskusijos dėl garsaus LRD valdybos laiško. Mus palaiko Römeris, prof. S. Šalkauskis ir dar vienas kitas. Kiti puola. Nesulaukiau tų diskusijų galo ir jose nedalyvavau. Kiek išgėrėm ir dabar dar ausyse cypia. Einu gulti. Gerai, kad ryt neturiu paskaitų.

Šalta ir visą dieną lyja. Ryt važiuoju į Kauną.

Gegužės 20 d., pirmadienis

Nekaip jaučiausi Kaune, o į Vilnių parvažiavau beveik visai ligonis: skauda nugarą, strėnas, vos galiu pajudėti. Niekaip negaliu prisiversti ruošti rytojaus dienai paskaitą. Sudurstysiu kaip nors iš senųjų kursų. Ech, širdis visą laiką susispaudus, kaip išdžiūvusi kempinė! Ne, kažkieno nagai sugniaužę ją laiko. Kaip man nusikratyti nuolatiniu, nesiliaunamu, buku rūpesčiu dėl kažko nesuvokiamo, neapčiuopiamo. Nes tai, ką suvokiu kaip rūpesčio priežastį, yra per menka, nepakankama tam nuolatiniam slėgimui išaiškinti.

Kaune buvo šaltos lietingos dienos. Vakar kūrėm centralinį. O šiandien vėl vasariškai šilta, nors oras dar drėgnas.

Gegužės 27 d., pirmadienis

Praleidau keletą dienų Kaune. Sutarėm išnuomoti savo namą inž. Etelsonui – pusiau švedui, pusiau žydui. Liepos mėnesy atsikelsim į Vilnių su visu turtu.

Ateinantį sekmadienį bus vilniečiams rašytojams premijų įteikimas ir man teks skaityti paskaitą. Dabar „studijuoju" tuos veikalus. Toki silpni, kad nė vienas netinka bent kiek platesnei analizei. Bet reiks gi ką nors iš to padaryti. Laiko liko nebedaug. Gera tai, kad ryt baigiu paskaitas – savo didžiausią vargą. Jei ne dekanavimas, turėčiau visą vasarą laisvą. Jaučiuosi labai nuvargęs ir nežinau nuo ko. Juk dirbau menkai ir nieko nepadariau. Koks aš menkas vis dėlto žmogus!

Gegužės 28 d., antradienis

Šios dienos sensacija – tai belgų karaliaus Leopoldo III įsakymas savo kariuomenei mesti ginklus ir pasiduoti vokiečiams. Ši besąlyginė kapituliacija vokiečius labai nudžiugino, o santarvininkus, žinoma, dar labiau papiktino. Iš tiesų, tai nevertas karaliaus darbas. Man tas belgų karaliukas

visados darydavo įspūdį, kad „c'est un imbécile"[238]. Šį jo žygį ir jį patį netrukus įvertins netolima ateitis.

Vilniaus lenkai, vokiečiams taip sekantis, kaskart vis labiau nusimena. Svajonės apie būsimą „dar didesnę Lenkiją" blaškosi kaip dūmai audroj.

Jau visa savaitė gražus, stačiai vasariškas oras. Kraupiai atrodo iššalę sodai. Visa Lietuva kaip po gaisro.

Birželio 3 d., pirmadienis

Vakar Universiteto salėj įvyko iškilmingas įteikimas vilniečiams rašytojams: R. Mackevičiui, Alb. Žukauskui ir Kanopkai-Bajoraičiui. Prezidiume sėdėjo Tubelienė[239] (draugijos Vilniaus kraštui remti garbės pirmininkė), Navakas (tos pat draugijos pirmininkas), Pikčilingienė (komisijos narys) ir mes trys: Krėvė, Vaičiūnas ir aš. Skaičiau paskaitėlę apie vilniečių, daugiausia laureatų kūrybą – („Tautinio atsparumo kūryba"). Vakare „Spaudos fondas" suruošė vaišes, kuriose dalyvavo apie 50 žmonių. Gerai, kad nedaug gerta ir nedaug prakalbų sakyta.

Pereitą ketvirtadienį, gegužės 30 d., laikraščiai paskelbė Sovietų notą Lietuvos vyriausybei dėl incidentų su jų ingulų kariais: keli buvę kažkieno pagrobti, kamantinėti, keli dingę be žinios, vienas nušautas[240]. Nota labai griežta, triukšmingai buvo paskelbta per visas Sovietų radijo stotis ir išgarsinta užsieniuose. Lietuvoj ji padarė slėgiantį įspūdį, o kai kuriuose sluoksniuose sukėlė tikrą paniką. Baimė netrukus aprimo, bet padėtis lig šiol pasilieka neaiški. Tai tuojau pasklido kuo įvairiausių gandų. Visaip aiškinamas ir Sovietų tikslas. Bene tikriausia bus, kad rusai nori pasiekti kai kurių pakeitimų mūsų vyriausybėj – bene nepriimtiniausias jiems esąs vidaus reik. min. Skučas. Jų notoje cituoti faktai nesą pramanyti. Bet dingusieji kariai galėjo būti paprasti dezertyrai, o grobė ir kamantinėjo kas? Vokiečiai? lenkai? anglų agentai? mūsų policija? Šiaip ar taip, tai labai blogi simptomai. Susirūpinimas didelis.

[238] „yra kvailys, silpnaprotis" (pranc.).

[239] Jadvyga Chodakauskaitė-Tūbelienė (1891–1988) – visuomenės veikėja, kilusi iš patriotiškai nusiteikusių bajorų. Pirmoji moteris, dirbusi diplomatinėje tarnyboje (1918–1920). Viena iš Lietuvos moterų tarybos įkūrėjų (1929). 1939 m. Lietuvai atgavus Vilnių tapo Raudonojo Kryžiaus moterų sekcijos ir koordinacinio komiteto Vilniaus kraštui remti pirmininke. 1940 m. vasarą pasitraukė į Berlyną, o 1941 m. į JAV.

[240] 1940 m. gegužės 25 d. SSRS pareiškė kaltinimus Lietuvai dėl raudonarmiečių grobimo ir provokacijų. Šią žinią Lietuvos spauda pranešė gegužės 30 d.

Dėl viso to jau spėjo nukentėti ir mano reikalai. Inž. Etelsonas, norėjęs geromis sąlygomis išnuomoti mano namą Kaune, pabūgęs bolševizmo atsisakė, nes mano, kad reiks netrukus iš Lietuvos sprukti. Namą išnuomavau A. Maceinai už daug pigesnę kainą. Na, bet užtat savas žmogus, geras ir gabus vyras, negaila. Kad tik jam gerai sektųsi ir nepabėgtų po metų. Aprimus gyvenimui, norėčiau tuo namu visai nusikratyti.

Oras visą laiką gražus, nors naktų buvo šaltokų. Pats žydėjimas gėlių ir krūmų. Vilniuje ypač daug tulpių. Bet sodai – nebegyvi.

Birželio 4 d., antradienis

Vilniuje atidaryta apžvalginė lietuvių meno paroda Vrublevskio rūmuose. Rūmai puikūs, bet paroda menka. Gal ir nebūtų menka, jei būtų perpus mažesnė. Daug visiškai, elementariai silpnų dalykų. Daug negirdėtų autorių – kažkokių mėgėjų. Nuostabu, kad beveik visi kūriniai patriotinėmis temomis labai menki, nors kai kurių autoriai – „su vardais". Naivus Žmuidzinavičiaus peizažas su vytim debesyse, nors kadaise ta tema jis buvo davęs neblogiausią dalyką. Nevykę Jakimavičiaus[241] ir dar kažkieno bareljefai kariuomenės įžygiavimas į Vilnių: Gedimino kalnas, Katedra, žygiuojanti kariuomenė, o iš abiejų šonų – iš vieno sėdįs Gediminas, iš kito – staugiąs geležinis vilkas. Šarvuotą geležinį vilką... su Gedimino stulpais ant krūtinės išraižė ir Kaz. Žilinis. Visa tai liudija menką intelektualinį tų ir kitų mūsų menininkų išsilavinimą. Idėjai išreikšti jie nieko kita neranda kaip vien banališkiausius, nuvalkiotus motyvus. Lietuvių menui reprezentuoti Vilniuje geriausia tiktų Čiurlionio galereja, tik gal iš tiesų dar per anksti ją kelti į Vilnių. Per daug ji mums brangi, kad galėtume ja rizikuoti, kol Vilnius vis dėlto dar ne visų mums pripažintas, o karas nežinia, kokių staigmenų gali dar atnešti.

Diena šilta, net karšta, nors slėgimas krinta. Tai rodo mano sąnariai ir kaulai...

Birželio 5 d., trečiadienis

Buvau nuplaukęs garlaiviu į Verkius. Nieko ten įdomaus nemačiau, nes neturėjau laiko ilgiau pabūti. Kartu grįžo lenkaičių gimnazisčių ekskursija – 5 ar 6 klasės gal apie 50 mokinių. Visos gan inteligentiškos ir, man atrodo, už lietuvaites daug vikresnės, apsukresnės, drąsesnės. Triukšma-

[241] Rapolas Jakimavičius (1893–1961) – skulptorius. 1922–1932 m. Vilniaus dailininkų draugijos, 1931–1939 m. Vilniaus nepriklausomųjų dailininkų draugijos narys.

vo, klegėjo neapsakomai. Nors dainavo nedaug, bet su ypatingu jausmu užtraukė „Marselietės“ pirmąjį posmą. Ne vien dėl to, kad prancūzai lenkų sąjungininkai, bet kad kai kuriuos žodžius savo dvasioj, be abejo, nukreipia prieš lietuvius. Tai buvo jaučiama jų balsų virpėjime. „Contre nous de la tyrannie la main sanglante s'est élevé.“[242] Tiesa, dainavo nedidelis būrelis ir neorganizuotai. Ne be reikalo lenkai didžiuojasi savo šeimomis, kad tai esančios nesugriaunamos lenkiškumo tvirtovės.

Priešpiet ieškojau buto. Yra čia tokia žinoma agentė Zablockienė, tai jos duktė mane ir vedžiojo. Porą nusižiūrėjau jau beveik tinkamų. Noris išsinuomoti gerą butą ir Vilniuje gražiai įsikūrus pradėti draugijinį gyvenimą – kartais pasikviesti svečių, ruošti literatūrines arbatėles ar ką panašaus. Daug kas nusiskundžia, kad lietuviai nemoka ar nesugeba bendrauti. Tikra tiesa. O aš pirmas iš tokių. Turbūt jau toks ir pasiliksiu.

Diena graži, naktis buvo šaltoka. Vakaras tylus ir pusėtinai šiltas.

Birželio 6 d., ketvirtadienis

Lietuvių-sovietų santykiuose vyksta kažkas negera. Molotovas „pakvietė“ į Maskvą Merkį ir tas šiandien ten išvyko, lydimas generolo Rėklaičio[243] (sako, kandidatas į kariuomenės vado pareigas) ir dar vieno nežymaus užs. reikalų m-jos valdininko[244]. Vėl nerimas ir begalės visokių spėliojimų. Jei jau kviečiamas ministras pirmininkas, tai dalykai, matyt, ne kasdieniniai.

Lietuvos gyvenimas kaskart vis labiau siaurėja, ateitis niaukiasi. Ką mums padės visi tankai, aeroplanai, priešlėktuviniai pabūklai ir kiti baršKalai mus supančių galybių akivaizdoj. Reikėjo lietuvio dvasią ginkluoti, kaimietį sąmoninti ir šviesti, mokyklas statyti.

Diena labai šilta. Reikia lietaus.

[242] „Marselietės“ tekstas prancūzų k. pakeistas: „Prieš mus dabar tironija kruviną ranką [originale: vėliavą] kelia.“

[243] Mikas Rėklaitis (1895–1976) – karininkas, divizijos generolas (1938). 1940 m. sausį paskirtas Krašto apsaugos ministerijos atstovu santykiams su SSRS kariuomene palaikyti. 1940 m. birželį iš kariuomenės atleistas, 1941 m. birželį NKVD suimtas, prasidėjus Vokietijos-SSRS karui išlaisvintas. Laikinosios vyriausybės buvo paskirtas Krašto gynybos tarybos nariu. 1944 m. pasitraukė į Vakarus.

[244] Sovietų reikalavimu birželio pradžioje į Maskvą išskrido ministras pirmininkas Antanas Merkys, kuris birželio 7 ir 9 d. susitiko su Molotovu. Maskvoje sovietai kartojo kaltinimus Lietuvai dėl sovietų karių grobimo ir nedraugiškos, netgi priešiškos politikos Sovietų Sąjungos atžvilgiu, pavyzdžiui, kartu su Latvija ir Estija sudarius prieš SSRS nukreiptą sąjungą. Birželio 14 d. Lietuvai įteiktas ultimatumas, po dienos šalis okupuota.

Birželio 10 d., pirmadienis

Mačiau filmą, kaip vokiečiai kariauja Belgijoj, Olandijoj ir Prancūzijoj... Šiurpu žiūrėti į tuos gaisrus, viską naikinančių ginklų veikimą, didžiulių miestų griuvėsius. Kam visa tai? Vienintelis pateisinimas, jeigu tai būtų dėl geresnės žmonijos santvarkos, šviesesnės ateities. Žmoniškumo principais dengiasi ir viena, ir kita pusė, bet koki bus rezultatai? Gal vietoj šviesesnės ateities dar didesnė vergovė? Mes kare nedalyvaujam, kraujo neliejam, tad ar turėtume teisę naudotis kitų krauju iškovotais karo vaisiais, jei tie vaisiai būtų malonūs? Vargu mums dovanai kas jų patieks. Baugu, kad nugalėtojai, pamatę mūsų menkumą, neišdirbtus laukus, apgriuvusias lūšnas, tamsius žmones, nepasakytų: jūs neverti esate šitos žemės, jūs nenaudingai užimate vietą, kurioje mes išmaitinsime penkeriopai tiek žmonių. Jūs esate tik mums bernauti skirti. Šitaip pasakyti gali ir jau, berods, sakė... Neklausys mūsų pasiteisinimo, kad amžių buvome kitų pavergti, kad nespėjome ir t. t.

Kas bus su lietuvių tauta? Pelenais virsta didesnės galybės. Nejaugi belieka ramintis bibliškos poezijos išmintim: deposuit potentes de sede et exaltavit humiles[245].

Gamtoj dabar turėtų būti gražiausias laikas – ilgiausios dienos, trumpiausios naktys. Štai jau dešimta valanda, o dar priblanda. Giedra, bet oras nuo poros dienų atšalo. Užvakar palijo.

Birželio 11 d., antradienis

Vakar ir šiandien vėl istorinės dienos. Vakar Mussolinis pasakė kalbą, kurioje pareiškė, kad Italija nuo šios dienos pradeda kariauti su Prancūzija ir Anglija[246]. Nors visi Italijos įsikišimo laukė, tačiau slapta kiekvienas tikėjosi, kad galgi Mussolinis ir nesiryš tokiam rizikingam žygiui.

Dėl to sensacija visuotinė. Atrodo, kad dabar su Prancūzija tuoj bus baigta. Lenkai galutinai nusiminė. Mano šeimininkė sakosi, kad jai „galvoj maišosi". Kaip tai katalikiška valstybė, kurioj gyvena Šventas Tėvas, gali dėtis su tais antikristais! O ji vis dėlto inteligentiška moteris. Bet vis dar jie raminasi

[245] „Jis numeta galiūnus nuo sostų / ir išaukština mažuosius" (*Lk* 1, 52, Česlovo Kavaliausko vertimas).

[246] 1940 m. birželio 10 d. Italija paskelbė karą Prancūzijai ir Didžiajai Britanijai ir įsiveržė į Prancūziją.

visokiomis pranašystėmis. Štai ir man atnešė pasiskaityti ištrauką iš Michał Czajkowski'o[247] „Wernyhora" str[onica] 207–208 ir J. Marcineko „Sląsk"[248] str. 104. Ištraukos perrašytos mašinėle ant plono popieriaus, matyt, platinamos. Wernyhoros pranašystė išreikšta pakiliais žodžiais, puošniu stilium, pranašiškais simboliniais vaizdais. Aiški aliuzija į Poniatowskio išdavystę, Lenkijos padalinimą, kada „trys vanagai tris kartus" ją sudraskys. Tolimesni žodžiai maždaug atitinka Lenkijos atstatymą po Didžiojo karo. Bet tai būsianti trumpalaikė silpnų žmonių apgaulė. Netrukus ateisią sunkiausi laikai – ir jie tarsi dabar jau bus prasidėję. Į Jagiellonų[249] sostą įsėsiąs kažkoks piktas kraugeringas caras, Lenkija vėl žlugsianti, jos sūnūs bus išblaškyti, o kiti pavergti – žemė kraujo prisunkta. Tai truksią ilgai. Pagaliau „ateis laikas, kada anglas šūstels auksu, prancūzas parems, o musulmonas žirgus pagirdys Horynėj (w Horyniu)". Tada lenkai sukilsią, keturis kartus sumušią priešą, „Dniepras krauju nusidažys" ir „nuo Juodųjų jūrų ligi Baltijos, nuo Karpatų ligi žemųjų stepių (po niżowe stepy) neliks nei vokiečio, nei ruso lenkų žemėj. Ir Lenkija bus didelė, galinga per amžių amžius".

Dar „tikslesnė" antroji pranašystė, nežinomos kilmės, rasta bažnyčios aktuose iš 1721 metų. Būtent, „kai šv. Vaitiekus sutaps su Velykomis, šv. Antanas su Sekminėmis ir šv. Jonas su Dievo Kūnu, tada visas pasaulis nusikratys pančiais. Prancūzija 6 kartus sugriaudės, vokiečius pavergs, vengrus išvaduos, Lenkiją prikels iš vergovės, Prūsai susvyruos, Rosija sudrebės ir kris. Švedai apsipils ašaromis, popiežius visą pasaulį valdys. Tai įvyks tarp 1886 ir 1943 metų". Tai tokiomis kvailystėmis minta lenkai. Toki yra jų tikėjimo, jų vilčių, jų fanatizmo ir nesukalbamumo pagrindai.

Na, antrosios pranašystės ilgai laukt nereiks: 1943 metai ranka pasiekiami.

Diena giedra, šalta, vėjuota.

Birželio 12 d., trečiadienis

Iš Maskvos jokių žinių – tik tiek, kad Merkys su Urbšiu lanko Maskvą. Iš privatinių „šaltinių" teko nugirsti, kad rusai jokių aiškių reikalavimų lig šiol dar nepatiekę. Apskritai, jie esą nepatenkinti germanofiliška Lietu-

[247] Michał Czajkowski (1804–1886) – lenkų rašytojas ir karininkas, politinis emigracijos veikėjas, dalyvavęs 1830–1831 m. sukilime ir siekęs atkurti kazokų valstybę Ukrainoje.

[248] Józef Marcinek (1880–1944) – lenkų kunigas. „Silezija" (lenk.).

[249] Jogailaičių (lenk.).

vos vyriausybės politika, kad saugumo įstaigose esą daug vokiečių ir pan. Be to, reikalaują padidinti kariuomenę. Kiti vėl sakosi girdėję, kad Merkys ketinąs atsistatydinti, nes negalįs sutikti su rusų reikalavimais. Vakar laikraščiuose buvo pranešta, kad laukiama atvykstant iš anapus 15.000 repatrijuojančių lietuvių[250], o šiandien visa tai atšaukiama. Žodžiu, niekas nieko tikro nežino.

Vilniaus universiteto Bičiulių draugija, kurios esu sekretorius, nutarė keliais portretais papuošti Univ-to iškilmių salę. Tariausi su Galaune tuo reikalu. Užsakysime Širvydo, Daukanto, Valančiaus ir Basanavičiaus paveikslus. Ta proga apžiūrėjome lenkų paveikslus, dabar sukrautus sandėlyje. Yra visa serija Pilsudskių, Moscickių[251] ir Smigly-Rydzų[252], be to, buv. rektoriai tradicinėse togose. Pilsudskis ir Moscickis kabojo ne tik iškilmių salėje, bet ir seminaruose, dekanatuose, kanceliarijose, kabinetuose. Tokių kvailysčių pas mus vis dėlto dar nesama.

Diena šilta, graži, vasariška.

Birželio 13 d., ketvirtadienis

Merkys iš Maskvos vis dėlto šiokių tokių „lauktuvių" parvežė: atsistatydino vidaus reikalų [ministras] Skučas ir atleistas Saugumo departamento direktorius Povilaitis[253]. To tikėjomės. Skučas buvo visiems žinomas kaip ypatingai nemėgstąs rusų ir savo jausmų niekam neslėpęs, o apie Povilaitį jau seniai plačiai kalbėta, kad jis pusiau vokietis (Suvalkijos liuteris), o jo departamente knibžda visokių agentų. Atrodo, kad šį kartą su Sovietais aštresnio konflikto bus dar išvengta. Bet ką į tai vokiečiai? Beje, kaž iš kur kažkam švystelėjo viltis, kad esą rusai atiduosią lietuviškuosius valsčius, nes iš jų visi panoro vykti į Lietuvą. Mažai tikėtini gandai. Su tuo jau pavėluota. Čia mūsų vyriausybės kaltė.

[250] 1940 m. iki okupacijos vyko derybos tarp SSRS ir Lietuvos dėl galimybės į Lietuvą įsileisti lietuvius, kurie gyveno Vilnijos dalyje po 1939-ųjų teritorinių pokyčių likusioje SSRS pusėje.

[251] Ignacy Mościcki (1867–1946) – 1926–1939 m. Lenkijos prezidentas.

[252] Edward Rydz-Śmigły (1883–1941) – Lenkijos maršalas, po Juzefo Pilsudskio mirties, nuo 1935 m., buvo vienas įtakingiausių sanacinio režimo lyderių.

[253] 1940 m. birželio 13 d. SSRS spaudimu iš pareigų buvo atleisti vidaus reikalų ministras Kazys Skučas ir Saugumo departamento direktorius Augustinas Povilaitis. Povilaitis (1900–1941) – politinis ir visuomenės veikėjas. 1934–1940 m. Vidaus reikalų ministerijos Valstybės saugumo departamento direktorius. Sovietų kalintas ir nužudytas.

Diena ir šiandien puiki. Daug vaikščiojau, ieškodamas buto. Ryt greičiausia jau vieną paimsiu. Nusibodo ieškoti.

Birželio 19 d., trečiadienis

Nuo birž. 15 d. gyvename nepaprastas dienas – galbūt mūsų valstybės ir tautos likimo valandas. Tą dieną fakulteto reikalais nuėjęs pas šviet. ministerį Jokantą, sužinojau, kad Ministrų Kabinetas, per naktį posėdžiavęs, atsistatydino ir kad naujas kabinetas pavesta sudaryti Raštikiui. Man paklausus, ar ryšium su rusų reikalavimais padėtis yra kritiška, Jok. atsakė, kad taip, nes sprendžiamas mūsų egzistencijos klausimas. Tą pačią dieną sužinojom Sovietų reikalavimus, ultimatumą ir sąlygas: vyriausybė turi atsistatydinti, Skučą su Povilaičiu atiduoti teismui, Sovietų kariuomenė 5 vietose pereina sieną ir užima Vilnių, Kauną, Šiaulius, Panevėžį ir Raseinius, be to, Raštikio kandidatūra nepriimtina, tad dėl naujos vyriausybės sudarymo reiks tartis su Sovietais. Tą pačią dieną apie 4 ar 5 val. p. p. rusų tankai pasirodė Kauno gatvėse. Rytojaus dieną 12 val. per radiją išgirdau, kad Smetona vakar pabėgo į Vokietiją, o prezidento pareigas eina A. Merkys. Ši žinia perėmė kiekvieną dideliausiu pasipiktinimu.

Visą dieną žygiavo rusų kariuomenė ir padangėmis staugė didžiuliai karo lėktuvai. Pirmadienį išvažiavau į Vilnių, o grįždamas traukiny sužinojau naujos vyriausybės sudėtį: pirm. J. Paleckis, užsienių Krėvė, finansų Galvanauskas, žemės ūkio M. Mickis, teisingumo Pakarklis, apsaugos Vitkauskas, sveikatos Koganas, šiandien prisidėjo švietimo A. Venclova ir vidaus M. Gedvilas[254].

Vakar paleisti politiniai kaliniai.

Vakar vėl buvau Vilniuje. Kariuomenės – vorų voros – visomis gatvėmis ir keliais. Karas atrodo čia pat – ir neišvengiamas.

Nieko nekomentuoju ir nuotaikų nereiškiu. Ryt ketinam išvažiuoti atostogų – pasigydyt į Likėnus, kaip anksčiau buvo sutarta. Ar galėsime grįžti? Ir ką rasime sugrįžę?

[254] 1940 m. birželio 17 d. Lietuvoje sovietai sudarė marionetinę Liaudies vyriausybę, daliai Lietuvos gyventojų kuriam laikui suteikusią iliuziją apie Lietuvos valdžios nepriklausomumą.

Birželio 21 d., penktadienis. Joniškėlis

Vakar su Ly išvažiavom iš Kauno ir atvykom į Joniškėlį, pas Ly seserį. Šiandien važiuojam į jų tėviškę, Gaižiūnus, o iš ten į Likėnus imti dumblo vonių[255]. Traukiniuose nepaprastai daug žmonių, užkimšti ir koridoriai, o nuo Šiaulių ligi Joniškėlio teko sėdėti priešvagony ant valvių, kaip kadaise Didžiojo karo kelionėse.

Oras šiomis dienomis gražus, karšta. Reikia lietaus, viskas išdžiūvo nepaprastai.

Birželio 24 d., pirmadienis. Gaižiūnai

Nuo penktadienio vakaro sėdim Ly tėviškėj, o šiandien popiet važiuojam į Likėnus. Kiek sirguliavau, buvo pakilusi temperatūra, gal dėl nuovargio. Dienos labai karštos ir piktos, vėjuotos. Šalimis eina debesiai su griausmu, bet šių vietų nekliudo. Lietaus stoka beveik katastrofiška. Politikoj kol kas naujų staigmenų negirdėti.

Birželio 29 d., šeštadienis. Likėnai

Nuo pirmadienio sėdim Likėnuose ir maudomės dumbluose. Tik iš tolo pasiekia mus pasaulinės naujienos: prancūzų kapituliavimas ir jų paliaubos su vokiečiais ir italais[256]. VI.24 pasirašyta pal. su Italija. VI.25. 1.35 v. buvo sustabdyti karo veiksmai[257]. O štai vakar radijas pranešė, kaip Sovietai griežtai pareikalavo iš Rumunijos Besarabijos ir Bosnijos dalies – ir šiandien jų kariuomenė jau užiminėja tuos kraštus[258].

Lietuvoj įvykiai eina ta pačia linkme. Legalizuota komunistų partija, kuri perima „Pažangos" rūmus... Įsteigta darbininkų milicija. Daug naujų žmonių išplaukia į paviršių.

Oras vis toks pat: karšta, sausra. Užplaukdavo debesų su vėtromis ir perkūnijomis, krisdavo dešimt lašų lietaus – ir vėl giedra. Šiandien, per Petrines, tropiškas karštis.

[255] Likėnuose, netoli Biržų, 1938 m. buvo oficialiai įsteigtas kurortas, kuris garsėjo savo gydyklomis.

[256] Nacių Vokietijai 1940 m. gegužės–birželio mėnesiais sutriuškinus Prancūziją, ši buvo priversta pasirašyti paliaubas su Vokietija (birželio 22 d.) ir Italija (birželio 24 d.).

[257] Du paskutiniai sakiniai užrašyti paraštėje.

[258] 1940 m. birželio 26 d. SSRS pareiškė ultimatumą Rumunijai, o paskui okupavo dalį jos teritorijų – Besarabiją ir Šiaurės Bukoviną. Vėliau sovietai okupuotų teritorijų pagrindu sudarė sovietinę Moldavijos respubliką.

Birželio 30 d., sekmadienis. Likėnai

Rusai pakartotinai dementuoja gandus dėl tariamai blogų santykių su Vokietija ir tikina visišką interesų sutapimą bei tarpusavinį susipratimą. Galgi karo bus išvengta, o mūsų vidaus gyvenimas susinormuos ir išsilies į priimtinas formas.

Daug mąstau apie įvairius ateities galimumus ir kaip reiktų savo paties reikalus sutvarkyti ir gyvenimą pakreipti, jei tektų likti „be nieko". Parduoti namą (jeigu jo nenusavins), nusipirkti kur užmiesty penketą hektarų, pasistatyti mažą namiuką ir gintis nuo bado sodu, bitėmis, bulvėmis, karve, vištomis ir kitokiomis „ūkio" gėrybėmis. Jei dar pasisektų porą šimtų litų uždirbti plunksna, tai gyvenimas gali būti visai malonus ir vaisingas. Gaila, kad anksčiau to nepadariau. Ly tokiam projektui pilnai pritaria. Atsikviesčiau pas save gyventi brolį Juozą – padėtų apdirbti ir turėtų kur prisiglausti, nes tas vargšas niekur kitur nepritaps su savo paliegusia sveikata ir ambicingu būdu.

Labai karšta diena. Lietaus vis nesirodo.

Liepos 7 d., sekmadienis. Likėnai

Lietuvos gyvenimas sparčiai rieda komunizmo linkme. Įstaigos kol kas pasilieka tos pačios, bet jų vadovavimas jau kitose rankose. Pertvarkyta policija, kariuomenė, pašalinti kapelionai, įvesti „politiniai vadovai", nutrauktas konkordatas, atimtos lėšos tikybų reikalams ir algos dvasininkams. Nauji Seimo rinkimai paskirti liepos 15 d[259]. Dėl visų tų ir daugybės kitų įvykių aiškios nuomonės negaliu susidaryti, nes gyvenant čia, užkampyje, stoka patikimų žinių ir šiaip tikresnių duomenų. Iš šalies žiūrint, atrodo, kad visos direktyvos eina iš Maskvos. Neseniai ten buvo nuvykęs ir Krėvė.

Karščiai ir sausros tebesitęsia, bet, rodos, užvakar gerai palijo. Šiandien šilta, gražu.

Liepos 9 d., antradienis. Likėnai

Buvau Biržuose. Palydėjau Ly, kuri kelioms dienoms išvažiavo į savo tėviškę. Mieste jaučiama priešrinkiminė agitacija: kabinami plakatai, iš garsiakalbių sklinda agitacinės kalbos ir dainuškos, deja, labai menkos vertės.

[259] 1940 m. liepos 5 d. marionetinė Liaudies vyriausybė priėmė Liaudies seimo rinkimų įstatymą – nustatė būsimų rinkimų tvarką ir datą.

Raudonarmiečiai patruliuoja gatvėse, ant stulpų kabina savo laidus. Šiaip miestelis apmiręs, prie garsiakalbių tuščia; tiesa, buvo maždaug vidudienis, pietų meto poilsis.

Parašiau laišką Čiurlionienei su kai kuriomis aliuzijomis į dabartį. Gal gausiu vieną kitą gyvesnį žodį apie dabartinę būtį. Nusibodo čia tūnėti su užrištomis akimis.

Giedra ir sausra vis tebesitęsia.

Liepos 10 d., trečiadienis. Likėnai

Po mūsų kambario langais dirba visas būrys darbininkų-mūrininkų – plečia sanatorijos pastatą. Per ištisas dienas nuo pat ankstyvo ryto prisiklausom jų blevyzgų ir kalbų. Turbūt niekur nėra tokių palaidų liežuvių ir nepraustų burnų, kaip lietuvių darbininkų. Žinoma, tai tamsumo pasėkos. Daugumas jų nusiteikę, matyt, komunistiškai, nors komunizmą supranta labai paviršutiniškai ir savotiškai. Nepaisant to, visi be išimties yra atkaklūs antisemitai, nekenčią žydų. Antai ilgai blevyzgojo spręsdami klausimą, ką kuris darytų, jei vyriausybė leistų mušti žydus. Šiandien vėl išvažiuodami iš darbo dviračiais paleido žydams kažkokį riebų posakį. Žydų Likėnuose šįmet iš tiesų yra gana daug. Mat suvaržytas išvažiavimas į užsienio kurortus.

Žydų neapykantos iš viso daugiau liaudyje negu inteligentijoj. Antai ne per seniai Liudas Gira, dabartinis švietimo viceministeris, kalbėdamas viename mitinge ir sveikindamas žydus, prabilo žydiškai! Na, bet tai jau oficialios komunistinės ideologijos reiškinys – be to, dar būdingai „giriškas".

Grįždamas pasivaikščiojęs, žiūriu, prie šaltinio automobiliukas ir dras A. Juška su žmona ir vaikais. Taip pat gydysis Likėnuose, bet važinės iš Biržų. Šnektelėjome valandėlę dienos temomis.

Naktis ir ligi pietų buvo apsiniaukę, bet lietaus nė lašo. Dabar vėl giedra, šilta ir sausas vėjas.

Liepos 11 d., ketvirtadienis. Likėnai

Baigiu skaityti Šapokos „Lietuvos istoriją". Skaitau su dideliu susidomėjimu, kaip kokį romaną. Ir čia savotiška ir fabula, ir intriga, ir personažai. Įvykių raidos nešamas seki, kaip nenumaldomai artinasi tragiškas Respublikos galas. Pikta ir gėda dėl tokio valstybės tvarkymo, bajorijos

palaidumo, didikų sauvalės. Nesuprantama, kaip lenkų romantikai galėjo prasimanyti tą absurdišką manymą, esą Lenkija nekaltai kenčianti už kitas tautas, kad ji esanti tautų Kristus! Jei kas, tai ypač Lenkija kalta dar didesnės bausmės, ir būtų nuostabu, jei iš tokių tradicijų susikūrusi naujoji Lenkija su tuo pačiu vadovaujamu bajorų luomu būtų buvusi stipri ir patvari. Lenkijos-Lietuvos istorija man atrodo taip vieninga, logiška ir tragiška, kad būtų galima ją atvaizduoti kokioj nors didžiulėj dramoj, per daug nesinaudojant nei simbolika, nei mistika.

Pagaliau palijo, nors nedaugiausia, bet tuo tarpu pakankamai. Gal palis ir daugiau, nes šilta ir tvanku.

Liepos 12 d., penktadienis. Likėnai

„XX amžiuje" skaičiau A. Šmulkščio straipsniuką, kuriuo skatina balsuoti ir katalikus. Mat visi programiniai Seimo rinkimo šūkiai esą priimtini ir katalikams. Net ir civilinės metrikacijos[260] reikalas esąs seniai pribrendęs. Tai šitaip! O visi dar gerai atsimename, kaip apie tą „pribrendusį reikalą" rašė tas pats „Amžius" ir visa katalikų spauda! O vyskupai net pamaldas organizavo, kad Dievas atitolintų tą „baisią nelaimę", tą šeimų ardymą! Nežinau, ką Šm. tuomet manė, bet dabartinis jo straipsniukas aiškiai kvepia „persiorientavimu". Persiorientuoja daug kas, nes visiems parūpo savas kailis.

Per visą Lietuvą ritasi rinkimų agitacijos triukšminga banga, nors iš tiesų agituoti nėra už ką: sąrašas tik vienas, kandidatų tik tiek, kiek bus atstovų, opozicijos nėra, niekas priešingai nekalba ir savų kandidatų nesiūlo. Bet, matyt, svarbu, kad būtų daug balsuotojų. Šiaip ar taip, tas triukšmas, tas manifestacijų, kalbų ir entuziazmo antplūdis yra visai suprantamas. Juk trūko užtvanka ir išsiliejo tiek metų slopinta gaivalinė jėga. Išėjo į aikštes ne tik paleisti kaliniai, ne tik komunistai, bet ir visa miestų ir kaimų varguomenė, visi, kurie buvo lig šiol nepatenkinti savo buitim, o tokių dauguma. Reikia tai suprasti ir įvertinti. Visame tame sąjūdyj iš esmės nepatinka man tik du dalykai: tautinės savigarbos stoka, pasireiškianti beatodairiniu neigimu ir šmeižimu visko, kas buvo lig šiol, ir antra, rinkimų

[260] 1918–1940 m. Lietuvos Respublikoje daug diskusijų kėlęs civilinės metrikacijos klausimas nebuvo išspręstas, nors 1940 m. pavasarį Santuokos įstatymas jau buvo parengtas – jį tikėtasi priimti 1940-ųjų rudenį.

metodas, nieku nesiskiriąs nuo tautininkų: balsuok už tuos, kurie pasiūlyti, kitaip būsi mūsų priešas! Dabar sakoma „liaudies priešas“...

Po pietų gražiai palijo ir dabar jau pakaktų ilgesniam laikui. Bet Dzūkijoj, sako, jau prinoko rugiai.

Liepos 13 d., šeštadienis. Likėnai

Vakar vakare, įsivaizdavęs dabartinį sąjūdį ir pagalvojęs apie jo prasmę, parašiau eilėraštį „Darbo Lietuvai“. Nežinau, ar duosiu jį spausdinti. Kai kas įtars, kad „prisitaikau“. Ly sako, kad eilėraštis visai geras ir su jo turiniu pilnai galima sutikti.

Diena graži ir šilta.

Liepos 14 d., sekmadienis. Likėnai

Ėjom į Pabiržę balsuoti[261]. Žmonių atrodo ne daugiau kaip paprastą sekmadienį. Balsuojančių nemaža. Daugelis, kiek buvo girdėti iš kalbų, nežino, ką reikia pasirinkti iš sąrašo, nes mano, kad jame esama visokių partijų kandidatų, o žmonių užtarėjų tik trys. Ypač viena moterėlė susirūpinusi klausinėjo, kurie gi tie trys tikrieji. Taip pat daug kalbų prieš žydus.

Plentu nuo Pabiržės į Pasvalį traukė labai daug rusų kariuomenės. Dėl to plinta vėl visokių kalbų.

Po pietų lyja. Apsiniaukė visas dangus. Atrodo, kad oras pages ilgesniam laikui.

Liepos 15 d., pirmadienis

Balsavimai pratęsti ir šiai dienai.

Mūsų sanatorijoj suareštavo techniką studentą, kuris prižiūri statybos darbus. Kiek numanu, jį suėmė už antisemitizmą, arba kiršinimą prieš žydus. Andai girdėjau jį smarkiai pešantis su vienu žydu. Biržuose suimti ir išvežti 4 iš buv. tautin. veikėjų[262].

Visą dieną apsiniaukę ir lynoja.

[261] 1940 m. liepos 14–15 d. okupuotoje Lietuvoje vyko rinkimai į Liaudies seimą. Nors formaliuose rinkimuose dalyvavo nemažai gyventojų, jų organizavimas ir vykdymas neprimine laisvų ir demokratiškų rinkimų, neatitiko buvusių Lietuvos Respublikos įstatymų. Iš esmės tai buvo vienas iš sovietų politinių spektaklių, organizuotų okupacijos pradžioje.

[262] Prieš rinkimus Lietuvoje įvykdytos pirmosios sovietinės represijos – suimta apie 250 buvusių valstybės politikų, karininkų, visuomenininkų.

Rugpjūčio 3 d., šeštadienis

Lietuva priimta į SSSR sąjungą[263].

Rugpjūčio 4 d., sekmadienis

Kaune didžiulės manifestacijos dėl Lietuvos priėmimo į SSSR.

Rugpjūčio 5 d., pirmadienis

Latvija priimta į SSSR sąjungą. Buvau Vilniuje. Ten atrodo gyvenimas ramesnis ir nuotaika vėsesnė.

Rugp[jūčio] 6 d., antradienis

Estija priimta į SSSR sąjungą.

Oras atvėso, dangus apsiniaukė, bet dar nelyja. Lietaus nereikia.

Rugp[jūčio] 24 d., šeštadienis

Namą išnuomavau dr. Juškai, bet savivald. butų skyrius tik pirmadienį praneš, ar Vaižganto g-vė nebus sekvestruota.

Oras labai atšalo. Pasikūrėm centralinį.

Rugpjūčio 29 d., ketvirtadienis

Senato posėdy nieko svarbaus nebuvo nutarta. Atrodo, kad aš liksiu dekanu ir toliau. Taip kalba žmonės, kurie žino, ką galvoja viršūnės. Girdėjau tai bent iš 3 šaltinių. Bet atima fak. sekretorių. Be Augustaičio būtų man labai sunku. Lig šiol nesu gerai pažinęs visų tų taisyklių ir studentų reikalų bei įvairiausių kazusų. Mielai nuo dekanavimo atsisakyčiau. Norisi ramiai, nuošaliai padirbėti – kad ir Sovietų literatūrą pastudijuoti.

Pagaliau išsinuomavau butą, tik baugu, kad nesekvestruotų, nes namas neblogas ir vieta prie centro: Tauro gatvėj, šalia Biržiškų, Sruogos, Krėvės.

Rugpjūčio 31 d., šeštadienis

Buvau pas Č-nę. Ketino būti ir daugiau jos „šeštadienių" būrelio dalyvių, bet atsilankė tik vienas Vaitkus. Apgailestavom, kad neatvyko Saliomėja su įspūdžiais iš kelionės Maskvon.

[263] 1940 m. rugpjūčio 3 d. SSRS formaliai aneksavo okupuotą Lietuvos valstybę ir inkorporavo ją į SSRS sudėtį.

Padaviau pareiškimą įstoti į naujai organizuojamą Lietuvos rašytojų sąjungą. Senoji Rašytojų draugija jau uždaryta.

Visą laiką bjaurus oras: šalta, tarpais lietus. Andai rytą buvo tik +6. Kambariuose – kaip per didžiuosius šalčius +14, 15 C.

Vilnius

Rugsėjo 13 d., penktadienis

Pasidariau nuolatinis Vilniaus gyventojas: pereitą antradienį su visais baldais ir rakandais atsikraustėm į sostinę, Kauno namiūkštį išnuomavę dr. A. Juškai. Apsigyvenome Tauro 19, b. 6. Kol kas esu patenkintas, nors dar nebaigėm tvarkytis.

Tik neseniai baigiau tvarkyti knygas. Netrukus reiks kibti į darbą, nes semestras štai jau pirmadienį prasideda. Atsistatydinau iš dekanų ir, rodos, mano atsistatydinimas jau priimtas. Nauju dekanu, girdėjau, bus paskirtas Augustaitis[264].

Visa tai labai gerai, tik pinigų ligi pabaigos mėnesio jau nebeužteksiu. Ėda skolos už tą nelaimingą Kauno namuką.

Oras vis lietingas ir šaltas. Kuro neturiu už ką pirkti.

Rugsėjo 18 d., trečiadienis

Nuo rugsėjo 10 d. aš nebe dekanas, nors sužinojau tik prieš porą dienų. Rodos, koks kalnas nuvirto nuo krūtinės. Dekanu paskirtas Augustaitis. Man atrodo, kad jis to ir norėjo. Na, tegu sau sveikas dekanauja kiek tik nori!

Užvakar buvau Kaune, atlikau keletą reikalų ir tarp kitko atlankiau prof. Lappo. Turi pasistatęs neblogą ir ne visai mažą vieno buto su salkomis mūrinį namą, bet labai toli Žaliakalny, gale Kalniečių gatvės, purvynuose, o diena pasitaikė lietinga. Įleido žmona – gyva sausa senukė, pramokusi lietuviškai, sakėsi, skaitydama mano „Alt. šešėly". Senis kiurkso už stalo, apsikrovęs knygomis, prisirūkęs pilną kambarį. Pasakiau, kad rūpinamės gauti jam pensiją. Nelabai patiko, nors pats to anksčiau buvo manęs prašęs. Mat esą ilgu be paskaitų, be santykiavimo su jaunais žmonėmis. O man atrodo, kad seniui dar ir pinigėliai rūpi – greičiausia ir skolos pasidaręs. Atsisveikindamas padovanojo man savo „Великое княжество Литовское"[265] 2 tomą. Tokia dovana esu labai patenkintas ir nesigailiu purvyną bridęs.

[264] Humanitarinių mokslų fakulteto dekanu Pr. Augustaitis buvo 1940–1941 m.

[265] *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė* (rus.).

Dienos vis šaltokos ir lietingos.

Ly paskirta į 5 gimnaziją, kur direktoriauja Kuzmickis[266]. Nemėgstu jo, bet gerai, kad arti.

Rugsėjo 20 d., penktadienis

Įvyko pirmas fakulteto posėdis. Dekanas pranešė, kad atleisti prof. Tamošaitis, Šilkarskis, Šapiro, Dausa[267] ir Šapoka[268], neskaitant lektorių svetimtaučių. Gavome naujų katedrų, naujų etatų, kuriems reiks ir naujų žmonių. Lietuvių literatūrai laimėjom dar vieną vietą – rodos, asistento. Kviesime Korsaką arba Žiugždą[269] – adjunkto titulu.

Prašymų į fakultetą paduota apie puspenkto šimto – didelė dauguma lenkų ir žydų.

Visas šias dienas tvarkausi naujam bute.

Vakar ir šiandien pagaliau gražus oras – giedra ir palyginti šilta.

Rugsėjo 24 d., antradienis

Gavau pakvietimą dalyvauti Rašytojų ir meno darbuotojų klubo atidaryme rytoj 20 val. nusavintuose ir šiam reikalui pavestuose Jono Vailokaičio[270] namuose Kaune prie Vienybės aikštės. Namai puikūs ir rašytojai galės ten gražiai įsikurti. Turbūt važiuosiu, nors labai nepatogu vėlai grįžti, o nakvoti Kaune nėra kur.

Oras šiomis dienomis nors drėgnas, bet palyginti šiltas. Kambary temperatūra išsilaiko ligi 17 °C.

[266] Zigmas Kuzmickis (1898–1976) – filologas, pedagogas. 1939–1941 m. Vilniaus 5-osios gimnazijos direktorius. 1941–1953 m. mokytojavo Kauno gimnazijose. 1951–1971 m. dėstė Kauno politechnikos institute. Paskelbė straipsnių apie mokyklą, kalbos, literatūros, auklėjimo klausimus, išleido išsamų lietuvių literatūros istorijos vadovėlį (1931–1934).

[267] Kazys Dausa (1907–1995) – žurnalistas. Paskutinis reformuoto žurnalo *Vairas* vyriausiasis redaktorius (1939–1940).

[268] Adolfas Šapoka (1906–1961) – istorikas. 1932–1940 m. dėstė VDU, 1941–1943 m. VU. Veikalo *Lietuvos istorija* (1936) redaktorius. 1944 m. pasitraukė į Vokietiją, 1948 m. į Kanadą.

[269] Juozas Žiugžda (1893–1979) – istorikas, lituanistas, pedagogas. Prieškariu mokytojavo, rašė straipsnius lituanistikos klausimais. 1940–1941 m. LSSR švietimo liaudies komisaro pavaduotojas. Prasidėjus SSRS-Vokietijos karui pasitraukė į Rusiją. 1943–1948 m. švietimo liaudies komisaras, ministras. 1944–1969 m. dėstė VU. 1946–1966 m. MA viceprezidentas. Vienas iš sovietinio režimo ideologų.

[270] Jonas Vailokaitis (1886–1944) – finansininkas, pramonininkas, Vasario 16-osios akto signataras, daugelio įmonių steigėjas ir bendrasavininkis. 1940 m. birželį pasitraukė į Vokietiją.

Rugsėjo 25 d., trečiadienis

Į Rašytojų klubo atidarymą nevažiavau, nes sukliudė posėdis, kuriame svarstėm naujų kandidatų profesūron klausimą. Nevažiavo nė Sruoga. Krėvės, rodos, irgi nebus, nors jis vakare ketino grįžti į Kauną. Pasiunčiau sveikinimo telegramą.

Diena bjauri: šaltoka ir lyja.

Spalio 2 d., trečiadienis

Pirmadienį važinėjau į Kauną. Vakar ir šiandien oras pakenčiamas, tai daug vaikščiojom: vakar Užvingio pušyne, šiandien – prie Trijų Kryžių. Puikus, didingas reginys į miestą. Ly ir jos seserėčiai Ortencijai vis noriu įkvėpti Vilniaus meilės, nes jodvi dažnai gan skeptiškai nukalba. Man Vilnius labai patinka ir aš jį pamilstu vis labiau. Į Kauną važiuoju kratydamasis. Tiesa, kad ten manęs laukia vis nemalonūs reikalai – dėl to bjaurybės namiūkščio.

Lapkričio 6 d., trečiadienis

Štai jau visa savaitė sargaliuoju – sezoninė, kasmetinė rudens liga – peršalimas, slogos, gripas.

Šiandien jau prasidėjo Spalių revoliucijos minėjimo šventė. Universitete buvo iškilmingas aktas, kuriame dėl nesveikatos dalyvauti negalėjau. Negalėsiu nė ryt dalyvauti manifestacijų eisenose ir vakare akademiniame koncerte.

Oras prieš kurį laiką buvo gerokai atšalęs, naktį temperatūra krisdavo ligi –7 C, bet prieš kelias dienas vėl atšilo ir nė naktimis šalnų nėra.

Lapkričio 7 d., ketvirtadienis

Iškilmių nemačiau, nes visą dieną sėdėjau namie. Sako, buvę gan paprasta, pilka. Oras menkas, ėmė snigti ir kartu tirpti. Rudenio darganos entuziazmui kelti netinka.

Skaitau „Тихий Дон“[271] ketvirtą tomą. Ši dalis beletristiškesnė ir stipresnė už anas tris. Čia mažiau istorinių, beveik mokslinių vietų, o daugiau vaizdavimo. Taip bent dabar man rodos. Anas dalis jau gerokai apmiršau – juk bene trejetos metų tarpas!

[271] Sovietinio rašytojo Michailo Šolochovo (1905–1984) romanas *Tykusis Donas* (1928–1940).

Lapkričio 9 d., šeštadienis

Iš nakties pasnigta – žiema! Šaltoka visą dieną – apie –3 C. Giedra.

Lapkričio 11 d., pirmadienis

Gavau laišką iš Maceinos. Jis dabar gyvena Berlyne, o netrukus rengiasi „su žmona ir kolegomis", kaip jis rašo, vykti į Argentiną. Prašo, kad grąžinčiau jo veikalus, kuriuos prieš trejetą metų buvo įteikęs Hum. m. fakulteto dekanatui, sumanęs į šį fakultetą pereiti. Nežinau, ar surasiu tas jo knygas. Manau, kad jo ir kitų mūsų emigrantų laukia liūdnas likimas, kaip ir iš viso visų emigrantų. Atitrūksta nuo savo tautos, ima nebesuprasti jos reikalų, pameta sveikos nuovokos jausmą, pasidaro egzaltuotais fantastais. Be to, pragyvenimo klausimas!

Diena giedra ir šaltoka. Temperatūra vis apie o (zero).

Lapkričio 12 d., antradienis

Pereitą savaitę, kai buvau susirgęs, ėmiausi rašyti antrą veiksmą kadaise pradėtos dramos iš pasakų. Parašiau keletą puslapių ir vėl stop! Universitetas baigia mane suėsti kaip rašytoją. Paskaitos, nors joms ruošti ir nedaugiausia laiko skiriu, kankina mane kaip koks slogutis. Užtenka prisiminti paskaitą, kaip širdį dilgtelėja, o per kūną nueina nemaloni jaudinimosi srovė. Ir juo toliau, juo blogiau. O dabar – ypatingai. Baigsis tuo, kad universitetas mane iškankins, iščiulps ir išspjaus kaip kokią nereikalingą ašaką. Tik per vėlai bus tai padaryta.

Oras žiauriai nemalonus, nors šalčio ir nėra. Vis apie nulį.

Lapkričio 17 d., sekmadienis

Žudymo ir griovybos darbas Vakaruose eina toliau pilnu tempu. Berods užvakar vokiečiai visiškai sugriovę Koventrio miestą, anglų lėktuvų gamybos centrą[272]. Taip pat išgriautas visas Londono kvartalas. Štai kokia „aukšta" šių dienų civilizacija! Vokiečių lėktuvai skridę taip aukštai, kad jų nebegalėjusi pasiekti anglų priešlėktuvinė apsauga.

[272] 1940 m. lapkričio 14–15 d. įvyko didžiausias nacistinės Vokietijos karinių oro pajėgų įvykdytas Didžiosios Britanijos pramoninio miesto Koventrio bombardavimas. Antskrydyje dalyvavo daugiau nei 500 lėktuvų. Per išpuolį žuvo keli šimtai civilių miesto gyventojų.

Štai nė iš šio, nė iš to švystelėjo mintis, ar socialistinėj santvarkoj neišsiauklės mums aktyvesnių, veiklesnių, valingesnių žmonių, ypač meno žmonių ir rašytojų. Mes, vyresnieji, taip turbūt ir baigsime savo dienas nieko reikšmingesnio nesukūrę. Bolševikai vis dėlto moka paspaust ir išspaust. Galgi jie taip sukrės mūsų gyvenimą, kad sprogs ir nubyrės nuo mūsų tas atrofijos kevalas. Mums stoka entuziazmo, pasiryžimo, darbingumo, valios, platesnių perspektyvų, santykių – žodžiu, visko, be ko talentai merdi ir žūva.

Prieš porą dienų buvo paskelbtos naujos ir galutinės Lietuvos sienos su Gudija. Gavome Švenčionių, Druskininkų ir kitas mažesnes sritis – viso apie 90.000 gyventojų[273]. Kruopščiai nusižymėjau žemėlapy tas sienas – ir džiaugiuosi jomis kaip vaikas kokiu skanėstu. Vis tiek su kuo kokioj sąjungoj mes būtume, bet lietuviškas žemes turime surinkti ir išsaugoti!

Šiomis dienomis oras šiltas ir drėgnas. Ligi +5 C. Kamuoja kosulys.

Lapkričio 23 d., šeštadienis

„Tarybų Lietuva" spausdina André Maurois[274] eilę straipsnių „Kaip Prancūzija pralaimėjo karą". Šitie straipsniai duoda pajusti iš arti prancūzų tautos tragediją ir patį karą. Žuvo Prancūzija – vienas iš seniausių Europos kultūros kraštų. Tai šalis, kuri daugelio europiečių buvo laikoma antrąja tėvyne. Ar ji atsigaus ir kada? O gal esame visiško Europos civilizacijos žlugimo išvakarėse? Pildosi Osvaldo Spenglerio[275] „Untergang des Abendlandes". Kokis bus sekantis žmonijos civilizacijos ratas. O mes kas esame? Paskutiniai palikuonys ar naujųjų amžių pionieriai?

Visą laiką drėgnas, bet šiltas oras.

Temper. nuo 5 ligi 10 C.

[273] Pirmosios SSRS okupacijos metu, 1940 m. lapkričio mėnesį, prie Sovietų Lietuvos teritorijos administraciškai buvo prijungtos Druskininkų, Marcinkonių, Dieveniškių, Švenčionių ir Adutiškio apylinkės, kurios iki tol priklausė Sovietų Baltarusijai.

[274] André Maurois (1885–1967) – prancūzų rašytojas, išgarsėjęs beletrizuotais biografiniais romanais, taip pat parašęs daug kitų stambiosios prozos kūrinių, istorinių veikalų, literatūrinių esė. Prancūzų akademijos narys (1938).

[275] Oswald Spengler (1880-1936) – vokiečių filosofas. Išgarsėjo veikalu *Vakarų saulėlydis: Pasaulio istorijos morfologijos apmatai* (1918–1922, minimas ir šiame tekste), kuriame aukščiausia vertybe laikė kultūrą, pateikė savitą istorijos raidos koncepciją.

Lapkričio 28 d., ketvirtadienis

Nuo lapkričio 25 d. paleisti į apyvartą rubliai, kurių kursas 90 centų.

Poryt algą turbūt jau gausiu rubliais. Algos, mokesčiai ir kainos pertvarkomos sulig Rusijos normų. Kaip ilgai kursuos litai – nežinia.

Ligi šiol oras vis dar buvo gan šaltas ir drėgnas. Šiandien pragiedrėjo ir temperatūra krito ligi o.

Gruodžio 1 d.

Vakar algą gavau jau rubliais. Červoncų banknotai gražūs, bent kiek panašūs į dolerius.

Atvažiavo iš Kauno sesuo Medži.

Vakar temperatūra buvo kritusi ligi –8 C. Šiandien apie –5 C. Kuro pavyko gauti 2 to[nas] antrac. ir 2 to[nas] anglies.

Gruodžio 2 d., pirmadienis

Galvoju, kaip čia man radus kokių ypatingų simbolių ir vaizdų, kuriais galėčiau išreikšti dabartinę būtį, savo mintis ir jausmus. Tiesioginiai žodžiai pasidarė visiškai nebetinkami, nebeįmanomi.

Vėl atšilo – +1. Dargana.

Gruodžio 9 d., pirmadienis

Berods prieš porą savaičių buvo švenčiamos L. Tolstojaus sukaktuvės. Ta proga Vilniaus laikraštis „Новая жизнь“[276] apklausinėjo kai kuriuos žinomesnius žmones, už ką jie myli Tolstojų. Aš atsakiau taip:

Главным образом за то, в чем сейчас более всего нуждается человечество: за его любовь к страдающим, за его высокие нравственные и общественные идеалы, за осуществление которых он боролся с таким самоотвержением. Лев Толстой, как художник слова, мне дорог, преимущественно за простоту и общедоступность своих произведений[277]. – Laikraščio redakcija pirmąją dalį taip iškoregavo: „Главным образом за его любовь к униженным, к народу, за его страстный

[276] *Naujas gyvenimas* (rus.).

[277] „Svarbiausia už tai, ko dabar labiausiai reikia žmonijai: už jo meilę kenčiantiems, už aukštus dorovinius ir visuomeninius idealus, dėl kurių įgyvendinimo jis kovojo su tokiu atsidavimu. Levas Tolstojus, kaip žodžio menininkas, man brangus pirmiausia dėl savo kūrinių paprastumo ir prieinamumo“ (rus.).

протест против произвола, насилия, несправедливости."[278] Mano sakinys, tiesa, kalbiniu ir gramatiniu atžvilgiu šlubavo. Bet vis dėlto toks „pataisymas"!

Kasdien darganos su sniegu. Temperatūra apie 0.

Gruodžio 13 d., penktadienis

Pradėjo šalti. Apie –6 °C.

Gruodžio 15 d., sekmadienis

Buvau studentų komiteto sušauktame priešrinkiminiame mitinge. Kalbėjo rektorius M. Biržiška, J. Žiūgžda, V. Krėvė, kompartijos atstovas rusiškai ir keli studentai visokiomis kalbomis. Nuoširdžių ir didelių ovacijų, kaip paprastai, pelnė Krėvė.

Šąla. Vakar sako buvę –13°, o šiandien apie –9.

Gruodžio 16 d., pirmadienis

Su Krėve buvome pas M. Biržišką tartis dėl Liet. liter. instituto prie organizuojamos Mokslo akademijos.

Vakar ar užvakar „Новая жизнь" išspausdino kažkokio lenko straipsnį, kuriame autorius, suklastojęs Vilniaus un-to stud. tautybių statistiką, reikalauja, kad būtų įvestas dėstymas ir rusų kalba. Jau esąs parašytas ir atsakymas, kur tie išvedžiojimai atremiami.

Šąla. Dabar –14 C.

Gruodžio 17 d., antradienis

Minint L. Tolstojų universitete, B. Sruoga skaitė paskaitą. Davė visą eilę gražių fragmentų-škicų, savotiškai aptariančių L. Tolstojų kaip rašytoją ir jo meną. Ir čia dar kartą išgirdome mėgiamą Sruogos mintį – kiekviename rašytojuje paieškoti lyrizmo kaip svarbiausio kūrybinio elemento.

Šąla. Šįryt mūsų term. rodė –16. Kiti, sako, buvę 19 ar net 21 °C šalčio.

[278] „Svarbiausia, už jo meilę pažemintiesiems, liaudžiai, už jo aistringą protestą prieš savivalę, prievartą, neteisingumą" (rus.).

Gruodžio 21 d., šeštadienis

Šiandien pradedame žiemos atostogas, kurios tęsis ligi sausio 6 d. Per Kalėdas, gruodžio 25–26 d., įstaigos nedirbs.

Vakar Švietimo komisariate buvo rašytojų ir pedagogų pasitarimas, kaip dėstyti liet. literatūrą mokyklose, ypač kaip vertinti „literatūrinį palikimą". Pasikeista nuomonėmis, pasisakyta, kad į programą būtų įtraukta daugiau naujosios literatūros. Pasitarimai bus tęsiami. Bus tariamasi ir dėl draustinų knygų.

Gruodžio 18 ir 19 buvo šalčio apie 15 laip. Vakar ir šiandien jau atšilo – maždaug 3–5 C šalčio.

Gruodžio 23 d., pirmadienis

Apžiūrėjome rašytojams ir menininkams pavestus namus anapus Vilnelės, Trijų Kryžių kalno papėdėj (buv. Turizmo draugijos namus). Defektas tas, kad pirmame aukšte kambariai labai žemi – pasistiebęs ranka pasieki lubas, antrame aukšte – aukštesni, bet vis tiek per žemi. Vis dėlto atremontavus ir sutvarkius gali būti visai pakenčiama. Būsianti valgykla, biblioteka, skaitykla, salės susirinkimams ir pan. – Pasitarime dalyvavo Venclova, Krėvė, Vaičiūnas, Boruta, Gustaitis[279], Mikėnas[280], Vienožinskis[281], Umru[282] ir aš pats. Išrinkome komisiją namams sutvarkyti iš Vaičiūno, Borutos, Vienožinskio, Jurginio[283] ir dar kažko...

Vėl ėmė smarkiau šalti. Vakar ir šiandien – apie –6, –9 °C.

[279] Antanas Gustaitis (1907–1990) – rašytojas. 1936–1939 m. vadovavo Klaipėdos, 1939–1940 m. Vilniaus radiofonui, 1940–1941 m. Vilniaus valstybinio teatro direktorius. 1944 m. pasitraukė į Vakarus. Kaip rašytojas išgarsėjo išeivijoje satyrine kūryba.

[280] Juozas Mikėnas (1901–1964) – skulptorius. 1931–1940 m. dėstė Kauno meno, 1940–1941 m. Vilniaus dailės mokykloje, 1941–1943 m. Vilniaus dailės akademijoje, 1944–1946 m. Vilniaus dailės institute, 1946–1951 m. Kauno taikomosios ir dekoratyvinės dailės institute, 1951–1964 m. Lietuvos dailės institute.

[281] Justinas Vienožinskis (1886–1960) – tapytojas. 1922–1929 ir 1935–1940 m. dėstė Kauno meno mokykloje. Nuo 1939 m. gyveno Vilniuje, 1940–1946 m. dėstė Vilniaus dailės akademijoje.

[282] Dovydas Umru (1910–1941) – rašytojas, Vilniaus žydų valstybinio teatro direktorius. 1941 m. vasarą papuolė gestapui į rankas ir buvo nužudytas.

[283] Juozas Jurginis (1909–1994) – istorikas. Pogrindinės komunistų partijos veikėjas, 4 deš. su pertraukomis studijavęs VDU. 1940 m. paskirtas Užsienio reikalų ministerijos Politinio departamento direktoriumi, prisidėjo prie jos likvidavimo. 1945–1948 m. Mokslų akademijos bibliotekos direktorius. 1950–1972 m. dėstė VU. 1948–1991 m. dirbo LMA Istorijos institute.

Gruodžio 27 d., penktadienis

Atšventėme pirmąsias „raudonas" Kalėdas. Berods, viskas „po senovei". Vakar su Ly buvome teatre žiūrėti Hauptmano[284] „Prieš saulėleidį". Veikalas turi žymių turinio trūkumų. Kad tokia mergaitė taip galėtų pamilti 60 metų senį, tai turbūt paties pasenusio Hauptmano iliuzija ar svajonė. Chadaravičius[285] vietomis buvo geras, bet paskutinėse scenose, nuo katastrofos, kai netenka dvasios pusiausviros, nepajėgė to išgyventi. Jo išraiškoj buvo ne skausmas ir tragizmas, bet kažkoks pusiau kvaišas kliedėjimas. Nenuostabu, kad „galiorkos" publika šiurpiose vietose labai norėjo juoktis...

Kalėdos gražios. Šaltoka – vis apie –5 °C. Eilutė sniego.

Gruodžio 31 d., antradienis

Vakar pasibaigė Lietuvos vidurinių mokyklų (gimnazijų) mokytojų suvažiavimas, užtrukęs beveik visą savaitę. Buvo skaityta jiems visa eilė paskaitų, supažindinančių su dialektinio materializmo pasaulėžiūra, leninizmo-marksizmo pagrindais ir atitinkamų dalykų dėstymo pradais. Klausiau keleto paskaitų apie literatūros dėstymą naujais pagrindais. Gaila, kad kelių paskaitų prelegentai buvo „sutrukdyti" ir juos pavadavo „atpirkimo ožiai", pasak Baldžiaus[286], arba ir visai niekas. Baldžius pavadavo Korsaką, turėjusį supažindinti su marksistinio literatūros tyrimo dėsniais. Pavaduotojas šio dalyko ne specialistas, ir tik iš tolo palietė temą. Kalbėjo apskritai apie visuomeninės ir valstybinės santvarkos raidą nuo viduramžių feodalizmo ligi mūsų dienų, be to, dar kliudęs Platoną ir daugelį kitų tolimesnių dalykų. Bet ir tokia paskaita ne be naudos. Gaila, kad prelegento asmuo auditorijoj sudarė pašaipišką, nerimtą nuotaiką. Plano ir metodo jo paskaitoj nebuvo. Bet stebėjausi to žmogaus sugebėjimu taip ilgai ir sklandžiai kalbėti (nors pasibaisėtinas lietuvių kalbos kirčiavimas) ir milžiniš-

[284] Gerhart Hauptmann (1862–1946) – vokiečių rašytojas, natūralistinės dramos kūrėjas, Nobelio literatūros premijos laureatas (1912).

[285] Mečys Chadaravičius (1902–1949) – teatro aktorius. Nuo 1940 m. Vilniaus dramos teatro aktorius.

[286] Juozas Baldžius (1902–1962) – etnologas, tautosakininkas. 1935–1940 m. dėstė VDU, 1940–1941, 1944–1951 m. VU. 1944–1946 m. buvo ir VU bibliotekos direktorius.

ka jo atmintim, ir plačia erudicija. Rimti buvo Mikutaičio[287] ir Žiugždos pranešimai. Užtad Jurginis, pavadavęs Juodelį[288], vėl juokino klausytojus, nors žinių buvo prisigaudęs nemaža ir kalbėti gali.

Pavydžiu tiems žmonėms su mikliu liežuviu. Jie ir su nedidoku žinių bagažu, ir dar su menkesniu pasiruošimu puikiai moka išsiversti, niekad nesti nuobodūs ir savęs (o ir kitų) nekankina, kaip man dažnai atsitinka.

Paskutinis šių metų vakaras. Radijas iš visos Europos neša linksmus operečių ir šokių muzikos garsus. Nežinau, ar kam nors šiandien nuoširdžiai linksma. Pasaulis šoka savo „Danse macabre"[289]. 1940 metai palaidojo visą eilę valstybių, nekalbant jau apie karo aukas žmonių gyvybėmis.

Šiomis dienomis pradėjo vėl smarkiai šalti. Dabar termometras rodo –21 °C.

[287] Petras Mikutaitis (1906–1963) – mokytojas, prieškariu dalyvavęs pogrindinėje komunistų veikloje. 1940 m. paskelbė monografiją apie J. Janonio gyvenimą ir kūrybą. 1948–1951 m. Vilniaus pedagoginio instituto Lietuvių kalbos ir literatūros fakulteto dekanas. 1952–1956 m. ištremtas į Sibirą.

[288] Petras Juodelis (1909–1975) – dailės istorikas, literatūros kritikas. 1929–1931 m. leido ir redagavo žurnalą *Pjūvis*. Vėliau bendradarbiavo kairiojoje kultūrinėje spaudoje. 1940–1941 m. Švietimo liaudies komisaro Meno reikalų valdybos viršininkas. 1944–1946 m. dėstė VU, dalyvavo antisovietinėje rezistencijoje, suimtas, kalintas lageriuose. 1959 m. grįžo į Lietuvą, parengė dailės albumų.

[289] „Mirties šokį" (pranc.).

1941.

1 sausio, trečiadienis

Vakar nusipirkau labai gražiai buv. Švietimo ministerijos išleistus Donelaičio „Metus“, o šiandien popiet visai savo „šeimai“ skaičiau jų ištraukas. Nuostabiai gražus šį kartą pasirodė man Donelaitis. Daugelis jo „Metų“ vietų pro laiko prizmę įgauna humoristinį atspalvį, o kitos pasidaro dar ryškesnės, ekspresyvesnės. Kokia skriauda mums, kad tas vienas Donelaitis tespindi iš skurdžios praeities – ir tas pats tarsi koks atsitiktinis pamestinukas.

Šalti Nauji metai! Rytą ir dabar –24 °C.

Sausio 2 d., ketvirtadienis

Skaitau apie M. Gorkį – ir stebiuosi jo kūrinių gilumu bei susiderinimu su jo pasaulėžiūra. Gėda, kad beveik nieko nesu skaitęs iš jo raštų. Kibsiu bent dabar.

Šalčiai tebesitęsia. Šiandien rytą užmiesty buvę –27 °C.

Sausio 3 d., penktadienis

Eina paskutinės atostogų dienos. Ateinančios paskaitos kaip juodas debesys, per visas tas dvi savaites nebuvo nuslinkę nuo horizonto, o dabar jau atslenka ties pačia galva. Laimė, kad po dviejų savaičių baigsis semestras, o naujam semestrui rusena viltis, kad „bus geriau“... Deja, žinau, kad geriau nebus.

Term. rodo –27 °C.

Sausio 5 d., sekmadienis

Atostogos pasibaigė. Ryt turiu proseminarą, bet prelegentas pranešė neparuošęs referato.

Vakar ir šiandien šaltis sumažėjo: –17, –15 °C.

Sausio 7 d., antradienis

Vakar buvo Trys Karaliai – mano gimimo diena. Atsiminiau tai tik eidamas gulti, nes vakar nešventėme, kaip būdavo anksčiau, bet dirbomė. Turėjau literatūros proseminarą – viskas buvo atlikta kaip reikiant. Vakar man sukako 48 metai! Artinasi penkiasdešimtukė, o su ja ir senatvė. Dar kokia 10–15, geriausiu atveju 20 metų – ir sudie gyvenime! Leidžiu jį besisielodamas, besikrimsdamas, nieko žymesnio nesukurdamas. Nei sau malonumo, nei kitiems gero. Šiaip gyvenimas klojasi laimingai, gal net per daug laimingai, dėl to migdančiai, valią minkštinančiai.

Šaltis dar sumažėjo. Vakar ir šiandien apie –5 °C.

Sausio 10 d., penktadienis

Vakar studentai suruošė literatūros vakarą. Buvo paskaityta visai įmanomų dalykėlių, bet buvo ir visai menkų, su sentimentalizmo liekanomis, su saldumu, pigiomis puošmenomis, idiliškomis svajonėmis, kas šiais laikais atrodo labai nestilinga ir nekūrybinga. Dėmesį atkreipė vienas ar tik ne žydas (ir su žydiška pavarde), bet puikiai lietuviškai kalbąs savo ekspresingais, keturvėjiškais ir bent kiek anarchistiškais eilėraščiais. Netrukus, be abejo, sulauksime savo literatūroje ir žydų, kaip jų turi kiekviena kita literatūra. Nugąstauti dėl to nereikia.

Oras atšilo. Vakar dar buvo apie –5°, o šiandien vidurdienį jau tik 0.

Sausio 11 d., šeštadienis

Šiandien – paskutinė priešrinkiminės kampanijos diena. Iš laikraščių žinau, kad Rašytojų sąjunga tam tikslui suruošė šiandien literatūros vakarą. Manęs nekvietė dalyvauti. Būčiau ėjęs į publiką, bet pasirodo, kad visus bilietus paėmė patys rengėjai ir patys juos išplatino.

Šalčiau: –7.

Sausio 12 d., sekmadienis

Šiandien – istorinė diena: balsavimai į TSRS Aukščiausiąją Tarybą ir Tautybių Tarybą[290]. Aš su Ly balsavome apie 11 val. Gavome po dvi kortas:

[290] 1941 m. sausio 12 d. Sovietų Lietuvoje organizuoti rinkimai į centrines SSRS institucijas iš esmės nesiskyrė nuo kitų sovietinių rinkimų – buvo klastojami ir labiau atitiko formalią, butaforinę procedūrą.

vienoje, baltoje, buvo išspausdinta Pozdniakovo[291] pavardė – tai į Aukščiausiąją Tarybą, kitoje, melsvoje, – Baltruškos[292] – tai į Tautybių Tarybą. Abidvi kortas perlenkę įmetėme į dėžę, prie kurios stovėjo kažkoks budėtojas. Procedūra greita ir aiški.

A. J. Višinskio[293] brošiūroje apie rinkimus balsavimo technika aprašyta kitaip – ir nesuprantu, dėl ko čia nebuvo laikomasi tų nuostatų. Iš mano buto dvi gyventojos priešpiet nesuspėjo balsuoti, tai po pietų atvyko balsavimų apielinkės komisijos pasiųsta mergaitė patikrinti, dėl ko tos dvi gyventojos dar nebuvo balsuoti. Tokiu būdu apsileidėlių, berods, nebus.

Šąla: –17 °C. Pusiau giedra.

Sausio 13 d., pirmadienis

Sumaniau papuošti Lituanistikos seminarą, kurio esu vedėjas, atsisakius M. Biržiškai. Nupirkau rašytojų portretų – Žemaitės, Kudirkos, Krėvės, Biliūno ir Janonio. Bet tie portretai – Viešpatie apsaugok! Skonio nė už skatiką! Nebent ant lazdos pasismeigus demonstracijose gatvėmis nešioti. Vis dėlto reiks kaip nors juos sudoroti... Užtad gavau visai neblogą Vaižgantą – Jonyno[294] raižinys. Reiktų, kad panašiai būtų išleista visa rašytojų serija. Gal pavyks seminaro patalpą padaryti jaukesnę ir nuotaikingesnę. – Temper. –10, –7 °C. Apsiniaukę.

Sausio 15 d., trečiadienis

Iš Valstybinės leidyklos direktoriaus K. Korsako gavau pasiūlymą parašyti L. Giros kūrybos charakteristiką prie parinktosios jo poezijos rin-

[291] Nikolaj Pozdniakov (1900–1948) – diplomatas, sovietinis veikėjas. 1938–1939 m. laikinasis reikalų patikėtinis Lietuvoje. 1939–1940 m. SSRS pasiuntinys Lietuvoje. 1940 m. birželį vadovavo Lietuvos inkorporavimui į SSRS. 1940–1941 m. Liaudies komisarų tarybos įgaliotinis Lietuvoje. Buvo faktinis LKP CK politinio biuro vadovas. 1941–1942 m. rūpinosi komunistų veiklos organizavimu nacių okupuotoje Lietuvoje.

[292] Povilas Baltruška (1894–1984) – iki 1940 m. gyveno ir dirbo SSRS, sovietinės armijos pulkininkas. 1940–1941 m. LKP(b) Vilniaus miesto komiteto pirmasis sekretorius, 1941–1949 m. LKP(b) CK narys.

[293] Andrej Vyšinskij (1883–1954) – sovietinis veikėjas, teisininkas. „Didžiojo teroro" laikų politinių procesų SSRS valstybinis kaltintojas. 1940 m. vasarą VKP(b) CK įgaliotinis Latvijoje, organizavo jos okupaciją ir aneksiją. 1949–1953 m. SSRS užsienio reikalų ministras, 1953–1954 m. nuolatinis SSRS atstovas Jungtinėse Tautose.

[294] Vytautas Kazimieras Jonynas (1907–1997) – grafikas, skulptorius, vitražistas. 1944 m. pasitraukė į Vokietiją, nuo 1951 m. gyveno ir kūrė JAV.

kinio. Rinkinį sudaręs St. Zobarskas. Pasiūlymą priimsiu, nors abejoju, ar Zobarskas redagavimo darbą tinkamai atliko.

P. Vaičiūnas pranešė, kad Lituanistikos institutui papuošti meniškais rašytojų portretais bei skulptūromis paskirta 50.000 rublių. Netrukus bus sušauktas tam tikros komisijos posėdis, kur apsvarstysime, kokius būtent portretus ir skulptūras reiks užsakyti. – Į priešrinkiminį literatūros vakarą lietuviškoji publika negalėjo patekti, nes pakvietimai buvo netinkamai išplatinti. Tai Umru darbas. Be to, jis sakosi, kad ir mane kvietęs dalyvauti, tuo tarpu aš iš jo nesu tuo reikalu girdėjęs nė vieno žodžio.

Vakar apie –5°, o šiandien iš ryto –3 C, o dabar, vakare, –9. Apsiniaukę.

Sausio 17 d., penktadienis

Buvau užėjęs į Rašytojų namus, iš Bernardinų sodo, anapus Vilnelės. Šis tas jau tvarkoma. Atvežta iš Kauno, iš Vailokaičio namų, pora kilimų ir keletas fotelių. Šiaip, įspūdis menkas.

Vakar ir šiandien šalčio apie –10 °C. Šiandien – pūga.

Sausio 19 d., sekmadienis

Įsitraukiau į savo dramą-pasaką. Baigiu antrąjį veiksmą.

Vakar ir šiandien 10–13 °C.

Sausio 20 d., pirmadienis

Atlikau šiandien egzaminus, ir dabar laisvas ligi vasario 6 d., pradžios pavasario semestro. Esu numatęs nemaža perskaityti, tęsti savo pasaką ir dar, berods, teks rašyti L. Giros kūrybos charakteristiką, jei Valstybinė leidykla atsiųs, kaip rašė Korsakas, jo eilėraščių rinkinį, paruoštą spaudai. Šis darbas man nėra malonus.

Ėmė smarkiau šalti: –18 °C. Pusiau giedra.

Sausio 21 d., antradienis

Visą dieną sėdėjau namie. Skaičiau rusų literatūros istoriją, o vakare parašiau porą puslapių pasakos-dramos.

Temper. –24 °C. Pusiau giedra.

Sausio 23 d., ketvirtadienis

Pabaigiau savo pasakos antrąjį veiksmą. Paskaičiau Ly – jai labai patiko. Jei ištesėsiu parašyti visą, bus jei ne pjesė vaidinti, tai bent libretto operai. Šiam tikslui ji gal geriausia ir tiktų.

Atolaidis. Temp. –0. Lynojo.

Sausio 25 d., šeštadienis

Buvau valstybiniame lenkų teatre pažiūrėti Zapolskos[295] „Moralność pani Dulskiej". Pjesė perdėm miesčioniška, bet suvaidinta gerai, be jokių didelių pretenzijų su maža šaržo doze. Teatras, perdirbtas iš kino, atrodo gražiai ir jaukiai.

Nuo ryto ėmė šalti. Dabar –17 °C. Diena giedri.

Sausio 28 d., antradienis

Trejetą dienų prasirgau gripu – tik šiandien atsikėliau ir gan silpnas jaučiuosi. Kiekvienas menkniekis tuoj nuvaro mane nuo kojų.

Šaltis svyravo tarp 10–15 C. Pusiau giedra.

Sausio 29 d., trečiadienis

Panūdau prisiminti Baironą. Vartau ir skaitinėju seną didelį rusų vertimų Brokhauzo leidinį. Ką ir bekalbėti, kokia tai maloni lektūra ir kaip po to nesinori grįžti į savo „gimtinę šiaudinę pastogę"! O kitą ketvirtadienį jau reiks tai padaryti.

Temp. apie –10 C. Apsiniaukę.

Sausio 30 d., ketvirtadienis

Po ligos jaučiuosi visai menkai, ypač kad ir valgyt negaliu. Baugina besiartinančios paskaitos. Iš patyrimo žinau, kad negaluodamas nesugebu nė minčių sugaudyti, nei jų tinkamai pasakyti. Gal dar per savaitę sustiprėsiu.

L. Gira telefonu pranešė, kad iš Vilniaus vyks delegacija į Kauną pasveikinti LKP(b) konferenciją. Toj delegacijoj bus trys nuo rašytojų, kurių tarpe ir aš. Kurią dieną važiuosime, dar galutinai nenutarta.

Bandau pradėti trečią pasakos paveikslą.

Oras gan smagus. Temp. 7–10 C. Apsiniaukę, silpnai snaigioja.

[295] Gabriela Zapolska (Maria Gabriela Stefania Korwin-Piotrowska, 1857–1921) – lenkų romanistė, dramaturgė, išgarsėjusi satyriniu tragifarsu *Ponios Dulskos moralė* (1906).

Sausio 31 d., penktadienis

Gripo liekanos – krūtinės ir pečių skausmai kamuoja visą dieną. Visai nusivariau nuo kojų. Vienmarškinis sveriu tik 59 kil. Ly, susirūpinus, daro ką išmanydama, kad tik sustiprėčiau. Bet ir ji vargšė sargalioja kuris laikas. Turbūt jau senstame, ypatingai aš. Keista, kaip žmogus nesijauti senstąs. Tik kai paskaičiuoji metus ir štai sustveria visokios kvarabos, nenoromis pagalvoji, kad aš jau nebe tas...

Diena puiki. Šalčio 10–16 °C.

Vasario 1 d., šeštadienis

Saulėta, gražu. Šalčio iki 15 C.

Vasario 3 d., pirmadienis

Parėjau iš rašytojų ir menininkų susirinkimo. Pasirodo, kad mūsų klubo patalpai gresia pavojus: norėjo ją atimti kariuomenės reikalams, o dabar vėl repatrijuojamiems iš Klaipėdos lietuviams laikinai patalpinti. Sako, čia lenkų ir žydų ranka. Juk mieste esama daug tuščių butų, nežinia kam laikomų. Galėtų juos panaudoti. Mūsų patalpa dabar remontuojama, šalta ir apskritai tam tikslui netinkama. Išrinkome ir valdybą. Drebėjau, kad ir pats nepatekčiau, bet jau, matyt, netekau populiarumo... Labai tuo džiaugiuosi. Pasirodo, kad dekados komitetas eilei rašytojų užsakė parašyti dramos veikalus. Sruoga ir Boruta jau rašą. Į mane niekas nesikreipė. Vėl labai tuo džiaugiuosi. Jei galėsiu, parašysiu ir be užsakymo.

Vidutiniai šalčiai apie 10 °C. Apsiniaukę, vėjuota.

Vasario 5 d., trečiadienis

Dekanate įvyko mažas susirinkimas nustatyti ir pasiūlyti kandidatams į akademikus, vadinasi, steigiamos Akademijos narius. Dalyvavo M. ir Vacl. Biržiškos, Pr. Augustaitis, Pr. Skardžius, A. Salys[296], B. Sruoga, J. Puzinas[297],

[296] Antanas Salys (1902–1972) – kalbininkas. 1930–1939 m. dėstė VDU, 1939–1943 m. VU. 1939–1941 m. Lituanistikos instituto Lietuvių kalbos skyriaus vedėjas. 1941–1944 m. Lietuvių kalbos instituto direktorius. 1944–1946 m. dėstė Greifsvaldo ir Tiubingeno universitetuose, nuo 1947 m. – Pensilvanijos universitete Filadelfijoje. Parašė darbų iš lietuvių dialektologijos ir fonetikos.

[297] Jonas Puzinas (1905–1978) – archeologas. 1934–1939 m. VDU, 1940–1943 m. VU dėstė archeologijos, Lietuvos priešistorės ir kitus kursus, buvo Humanitarinių mokslų fakulteto dekano pavaduotojas, dekanas. 1944 m. pasitraukė į Vakarus, 1949 m. persikėlė į JAV. 1954–1965 m. *Lietuvių enciklopedijos* redaktorius. Nuo 1932 m. kasinėjo archeologinius paminklus, vadovavo archeologinėms ekspedicijoms.

L. Karsavinas, J. Otrębskis, Ign. Jonynas ir aš pats. Dusyk balsavus slaptu balsavimu daugiau kaip pusę balsų gavo abudu Biržiškos, Skardžius, Karsavinas, Otrębskis ir aš. Po pirmo balsavimo atsisakiau būti renkamu, bet tiek pat (6) balsų gavau ir antrąkart balsuojant. Pagaliau, tegu. Kad galėčiau vien iš literatūros gyventi, mesčiau visa kita. Bet tai neįmanoma. Vadinasi, reikia prie ko nors prisikabinti. Dabar, jeigu tektų palikti univtas, bus dar Akademija. Žinoma, šie rinkimai dar nereiškia paskyrimo. Nemalonu, kad Jonynas ir Sruoga gavo visai maža balsų.

Ryt jau turiu paskaitą – apie V. Krėvės kūrybą. Rašau 3 veiksmą savo pasakos, tad nepasiruošiau. Teks ką sustvarstyt iš seniau skaityto kurso. Pasisekimas pareis nuo nuotaikos. Dažnai pražudau ir geriausia paruoštą medžiagą.

Diena maloni, rami, apsiniaukus. Temper. apie –6 °C.

Vasario 8 d., šeštadienis

Užvakar, ketvirtadienį, buvau Kaune. Turėjau dalyvauti delegacijoj sveikint LKP(b) konferenciją, bet dėl kažkokio nesusipratimo delegacijoj dalyvauti neteko. Dar nepaaiškėjo, kas čia kaltas.

Kaune ir Vilniuj pilna visokių nepaprasčiausių gandų dėl Vilniaus likimo. Vieni sako, kad bus sudaryta tautinė lenkų sritis, kiti, kad Vilnius su rytais bus priskirtas prie Gudijos. Daug panašių gandų uoliai skleidžia lenkų šovinistai, o jiems padeda ta aplinkybė, kad įstaigų kėlimas iš Kauno dėl nežinomų priežasčių yra sulaikytas. Šiaip ar taip, visuomenėj jaučiamas didelis susirūpinimas ir nerimas. Ne paslaptis, kad lenkų šovinistai, apsimetę uoliais komunistais, siekia savo tikslų. Sako, ir partijoj jie turį daug įtakos. Na, bet reikia pasitikėti Stalino išmintim ir teisinga Partijos politika.

Šiandien temperatūra krito ligi –15 °C. Apsiniaukę.

Vasario 11 d., antradienis

Sekmadienį buvo Sal. Neris. Atvažiavo atsiimti Lituan. instituto premijos 1000 rub. už „Eglę“. Pas mus nakvojo.

Šiandien ilgokai posėdžiavome dekanate. Hum. m. fakultetas skeliamas į du: Filologijos ir Istorijos. Svarstėme katedrų ir specialybių klausimą.

Vakar ir šiandien smarkus atolaidis. Temper. +2 ar 3 °C. Su lietum.

Vasario 12 d., trečiadienis

Gavau iš St. Zobarsko L. Giros „Parinktosios poezijos" rankraštį. Rašysiu įvado žodį-charakteristiką.

Atodrėkis tebesitęsia. Dieną buvo +2, dabar –2 °C. Apsiniaukę.

Vasario 13 d., ketvirtadienis

Buvau studentų klube lituanistų „literatūrinėj popietėj". Girdėjau Nakaitės[298] trejetą eilėraščių, Krivicko[299] novelę ir dar vieno nepažįstamo eilėraštį. Dalykai savo verte studentiški, šiaip nėra jau taip silpni, bet, kas blogiausia, kažkaip be jaunystės dvasios, be entuziazmo, be polėkių, per daug ramūs, konvencionalūs. Skatinau ieškoti naujesnių temų ir formų.

Šlapelienės knygyno lange mačiau išstatyti net keli egzemplioriai mano „Kunigaikščio Žvainio ir Raudonų žiedų" petrapiliškės 1917 metų laidos. Jei ne daugiausia tų egz. yra, norėčiau visus išpirkti, kad tie seni menki dalykai iš naujo nebūtų prisimenami.

Temperatūra vėl ėmė kristi. Dabar –9 °C. Apsiniaukę.

Vasario 15 d., šeštadienis

Buvau lenkų „Liutnės" teatre. Vaidino Kalmano operetę „Marica"[300].

Artistai menki, o orkestras dar menkesnis. Vis dėlto šis tas lenkams „išeina". Nors ta operetė eina jau labai senai, teatras pilnas ir publikoj jaučiama linksma nuotaika. Mačiau keletą rusų kariškių, girdėjau ir lietuviškai kalbant, bet nedaug. Gausiausia lenkų jaunimo. Ar verta mums buvo pernai kelti tą triukšmą dėl studentų išsišokimo tame teatre? Žinoma, neverta. Gira su Sruoga pasikarščiavo ir mus, kitus, įtraukė į tą nemalonią istoriją.

Kalbos apie Vilniaus atskyrimą nuo Lietuvos ima aptilti. Galgi mes ir išlaikysime šį miestą, dėl kurio suklojome tiek aukų ir pajėgų. Jei Vilnius virs-

[298] Alė Rūta (Elena Viktorija Nakaitė-Arbačiauskienė-Arbienė, 1915–2011) – rašytoja. Lituanistikos studijas VU baigė 1943 m. 1944 m. persikėlė į Vakarus, 1949 m. emigravo į JAV. Aktyviai dalyvavo išeivijos gyvenime, sukūrė romanų, apysakų, novelių, poezijos rinkinių.

[299] Bronius Krivickas (1919–1952) – rašytojas, kritikas, vertėjas. 1938–1943 m. VDU ir VU studijavo lietuvių literatūrą. 1945 m. vasarį įsijungė į partizanų būrį, redagavo partizanų spaudą. Bendradarbiavo prieškario kultūrinėje spaudoje. Būdamas partizanu kūrė eilėraščius, satyras, vertė.

[300] Imre Kálmán (1882–1953) – vengrų ir austrų kompozitorius, operečių kūrėjas. Turima omenyje operetė *Grafienė Marica* (1924).

tų dideliu pramonės miestu ir augtų lietuvių tautos prieaugliu, tai, pasiekęs bent pusės milijono gyventojų, aplietuvėtų. Kitaip jo nesuvirškinsim.

Vakar ir šiandien malonios dienos. Silpni šalčiai tarp 5 ir 10 °C. Popiet giedra.

Vasario 16 d., sekmadienis

Šiandien – reikšminga diena: tautininkų pralėbautos, apvogtos Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo sukaktuvės, pirmą kartą nebešvenčiamos. Kokių rautų būt buvę, kiek užsienio vynų būt išgerta, kiek ordinų būtų spindėję Ramovės salėse! Et, geriau neprisiminti...

Priėmiau pasiūlymą važiuoti su delegacija į Gruziją dalyvauti jos, rodos, 18-tose social.-respublikinės būties sukaktuvėse. Važiuos dar Cvirka, Mikėnas ir dar trejetas žmonių. Kelionė užtruks apie 10 dienų. Įdomu pamatyti Užkaukazį ir prisiminti Kaukazą, matytą 1917 m. vasarą.

Temperatūra šiandien apie –7 °C. Apsiniaukę. Medžiai apšarmoję.

Kovo 8 d., šeštadienis

Dar ne visiškai atsigavau po netikėtos ir ilgos kelionės į Gruziją. Mat pakliuvau į valstybinę delegaciją dalyvauti Gruzijos 20 metų tarybinės santvarkos sukaktuvėse. Išskridome iš Kauno lėktuvu vasario 18 d., Tbilise buvome vasario 23 d., iš Gruzijos išvykome vasario 28 d., o į Vilnių grįžau kovo 5 d. vakare. Kelionė traukiniu iš Tbilisi iki Maskvos trunka lygiai 3 paras, o iš Maskvos ligi Vilniaus 1 parą.

Šiuo žygiu esu labai patenkintas: daug pamatyta, daug naujo patirta. Gruzija – puikus ir gražiai tvarkomas kraštas. Ten jau pavasaris – medžiai žydėjo, bet ir čia radau pavasarį. Temperatūra vis apie +5 °C.

Kovo 10 d., pirmadienis

Vakar turėjome daug svečių: baigti Gruzijos dovanoms susikviečiau būrį pažįstamų. Apie tas dovanas pasklido fantastiškų gandų: kad mes parsivežę po kelis centnerius apelsinų, mandarinų, po 20 bonkų vyno... Iš tiesų gi kelias dešimtis apelsinų, mandarinų, citrinų, po 1 bonką vyno ir konjako, o daugiausia papirosų. Vakaras praėjo labai smagiai. Kad nebūtų tiek daug darbo, triūso tokius priėmimus suruošti, reiktų tai daryti dažniau. Drauginis gyvenimas čia Vilniuje mums labai reikalingas.

Atolaidis tebesitęsia. Apsiniaukę. Temper. apie +3 °C.

Kovo 11 d., antradienis

Komisariatas paskyrė mane Romanistikos (prancūzų kalbos ir literat.) katedros vedėju. Mat Prioult'as ne pilietis, tad negalįs būti atsakingas už katedros darbą. Turiu dėl to daug nemalonumų.

Temperatūra ima kristi. Dabar jau –3 °C (šalčio). Kad tik nesugrįžtų žiema.

Kovo 12 d., trečiadienis

Šeštadienį darysiu pranešimą apie kelionę į Gruziją Rašytojų klube. Bijau, kad neužeitų „nekalbingumo" nuotaika, kaip dažnai atsitinka universiteto paskaitose.

Šaltis stiprėja. Dabar –7 °C. Apsiniaukę, ėmė snaigioti.

Kovo 13 d., ketvirtadienis

Pas rektorių posėdžiavome lituanistai sudaryti kursų programas ir mokslo planus. Korsakas nusikratė Valst. leidyklos direktoriaus pareigomis ir dabar atsidės tik universitete darbui.

Giedri diena. Šaltoka. Rytą –11 °C, dabar –3 °C.

Atlankė mus Čiurlionienė. Paskutiniais laikais ji gerokai paseno.

Kovo 16 d., sekmadienis

Vakar Rašytojų ir menininkų klube kalbėjau apie kelionę į Gruziją. Klausytojų buvo nedaug – apie 20 žmonių. Smagiai praleidome likusią vakaro dalį. Vaičiūnas pasakojo, kaip anais metais Lietuvoje viešėjo Balmontas[301] ir Buninas[302] ir kiek vargo buvo su pirmuoju. Teko ir man tada dalyvauti vienose Balmontui suruoštose vaišėse, bet tuomet ligi skandalo nepriėjo, nes per maža buvo išgerta. Bet ir tada Balmonto kaprizai jau buvo pradėję rodytis. Iš vakarykščių klubo įspūdžių, ypač iš jo bufeto, bijausi, kad ta vieta nevirstų paprasta meno žmonių išsigėrimo vieta – karčiamėle, kaip visi kiti ankstyvesnieji Kauno klubai.

Lietuvos mokslų akademija užsakinėja rašytojų portretus. Mane dirbs J. Vienožinskis. Vakar susitarėm.

[301] Konstantin Balmont (1867–1942) – rusų poetas simbolistas, eseistas, vertėjas. 1914, 1927 ir 1930 m. lankėsi Lietuvoje, skaitė paskaitas apie lietuvių mitologiją, literatūrą ir tautosaką. 1920 m. emigravo į Prancūziją.

[302] Ivan Bunin (1870–1953) – rusų rašytojas. 1920 m. emigravo, gyveno Paryžiuje, Grace. 1938 m. lankėsi Lietuvoje. Nobelio literatūros premijos laureatas (1933).

Šiomis dienomis šilta: apie +3 °C. Daugiausia apsiniaukę, bet buvo ir saulėta diena.

Kovo 17 d., pirmadienis

Vėl žiauriai atšalo: –15 °C. Giedra. Vėjas.

Kovo 18 d., antradienis

Iš ryto šalčio 14 °C, dabar pakilo ligi –1 °C. Diena pusiau giedra. Vakare truputis sniego.

Kovo 19 d., trečiadienis

Pilna gandų apie artimą rusų-vokiečių karą. Suvalkijoj einą dideli pasiruošimo ir įsistiprinimo darbai. Mes dirbame kaip niekur nieko...

Temp. dieną apie 0. Dabar –3 °C. Diena skystai debesuota.

Kovo 20 d., ketvirtadienis

Temper.: iš ryto –3, vidudienį +3, vakare –4. Apsiniaukę.

Kovo 21 d., penktadienis

Pradėjau pozuoti Vienožinskiui. Mat Akademija užsako visą eilę rašytojų portretų papuošti bibliotekai. Mačiau eskizą numatytam dekadai paveikslui „Mitingas kaime“. Iš eskizo, tiesa, nedaug ką gali spręsti, bet jis man nepatiko. Bijau, kad tai bus naivus dalykas.

Rytą –10 °C. Ligi pietų puiki giedra. Vėliau ėmė niauktis. Dabar –3 °C.

Kovo 24 d., pirmadienis

Rašytojų klube Vorobjovas[303] skaitė paskaitą apie šių dienų meno problemas. Paskaita turininga, gera. Auditorija nedidelė – daugiausia Dailės mokyklos lankytojai. Diskusijų nebuvo.

Grįžo žiema. Temper. laikosi apie –4. Prisnigo.

[303] Mikalojus Vorobjovas (1903–1954) – dailėtyrininkas. Studijavo Vokietijoje, 1941–1944 m. dėstė VU ir Vilniaus dailės akademijoje. 1944 m. pasitraukė į Vokietiją, 1948 m. persikėlė į JAV. Rašė apie M. K. Čiurlionį, Vilniaus architektūrą ir meną, modernizmo problematiką.

Kovo 25 d., antradienis

Žiema vėl stiprėja. Visą dieną šalta. Dabar –8 °C. Apsiniaukę.

Kovo 28 d., penktadienis

Didžiojoj auditorijoj studentams pasakojau apie kelionę į Gruziją. Nusibodo man ta Gruzija. Kalbėjau be nuotaikos, sausai.

Pavasario vis dar nėra. Temperatūra nuo +2 iki –5. Apsiniaukę.

Kovo 31 d., pirmadienis

Visą dieną lyja. Temp. +3 °C.

Balandžio 1 d., antradienis

Visą dieną sniegti; temp. +2 °C. Bjauru, purvas, drėgmė, tamsu.

Balandžio 2 d., trečiadienis

Grįžo žiema. Iš nakties priversta sniego ir visą pusdienį dar snigo, nors kartu ir leido. Dabar, vakare, išgiedrėjo ir pašalo.

Balandžio 3 d., ketvirtadienis

Iš ryto tem. –10 °C. Diena giedra, saulė aukštai eina ir sniegą gerai tirpdo. Dabar –2 °C.

Balandžio 5 d., šeštadienis

Yra žinių, kad jau patvirtinti akademikai. Lietuvos mokslų akademijos nariai: Myk. ir Vacl. Biržiškos, Krėvė, Skardžius ir aš. Tai iš humanitarų. Kas iš kitų sričių – nežinau.

Pagaliau puiki pavasariška diena: šilta, pusiau giedra, vieversiai čiulba, vanduo upeliais čiurškia. Pavėsy +10 °C.

Balandžio 6 d., sekmadienis

Šiandien – Verba. Praeinant pro bažnyčias buvo matyti daug žmonių. Ten pat bobelių pardavinėjamos gražios, savotiškos iš smilgų, kačpėdėlių ir kitokių šiaudinukų padarytos „verbelės“. Nusipirkome jų visą bukietą. Daug ir karklų „buriukų“ – jie primena pavasarį.

Atlankėme Puzinus. Buvo ten ir Sruogai. Politikavom karo temomis – dabar tai dažniausia pasikalbėjimų medžiaga. Vokiečiai šį rytą perėjo graikų ir jugoslavų sienas. Karas dar daugiau plečiasi.

Diena pavasariška, bet į vakarą atšalo. Apsiniaukę.

Dabar +1 °C.

Balandžio 8 d., antradienis

Tris valandas posėdžiavome su svečiu iš Maskvos, aukštųjų mokyklų reikalais komiteto atstovu, prof. Novikovu. Svečias padarė labai gerą įspūdį: geras savo dalykų žinovas, malonus, gerai nusiteikęs, kalba aiškiai, logiškai, įtikinamai. Išsiaiškinta nemaža klausimų, nors daugelis iš jų atrodė savaime suprantami ir be jokio aiškinimosi. Be kitko, pabrėžė, kad kandidatas profesūrai, aspirantas turi būti pagrindinės krašto tautybės, vadinasi, lietuvis.

Mažas, bet įdomus incidentas iš mūsų meno gyvenimo. Vakar bepozuojant man Vienožinskiui, įvirsta Didžiokas[304] ir ima skųstis, kad negauna pinigų (1.000 rublių) už Herbačiausko portretą, kurį nupirko Mokslų akademija. Paaiškėjo tokia istorija: jau nupirktą portretą apžiūrėjo Krėvė ir pamatė, kad nepakenčiamai blogai padaryta viena Herbačiausko ranka. Didžiokas tą defektą pataisyti pavedė Vienožinskiui, o šis ranką visai, kaip jis sakosi, „nuėmė", vadinasi „užmaliavojo". Mat Herbačiauskas portrete paimtas daugiau iš profilio, tad galima manyti, kad kairioji ranka, kurią laikė prie krūtinės, dabar paslėpta už šono. Tas reikalo neišgelbėjo, nes Krėvė dabar esą pareikalavęs, kad geltona fono spalva būtų pakeista kuria kita. Didžiokas keikėsi kaip pasiutęs, foną keisti atsisakinėjo, nes tai būtų paveikslo darkymas. Tas portretas esąs vienas iš geriausių jo darbų, figūruojąs ne tik lietuviškoj, bet ir prancūziškoj monografijoj, visų pripažintas ir aukštai įvertintas. Paketinau ir aš pabandyti Krėvę perkalbėti. Ilgai nelaukęs nuėjau į Akademiją pas Vaičiūną[305] to paveikslo pažiūrėti. Portretas iš tiesų geras, Herbačiauskas sugautas puikiai, užtapyta ranka galima šiaip taip pateisinti, o fonas visai įdomus, nors Krėvė, sako, ir pavadinęs jį „kaip š... išteptu..." Tą patį vakarą susitikęs Krėvę, tarsi netyčiomis nukreipęs ta tema kalbą, pasisakiau matęs pas Vaičiūną visą eilę portretų ir ėmiau

[304] Vladas Didžiokas (1889–1942) – tapytojas, grafikas, scenografas.

[305] 1941–1945 m. Petras Vaičiūnas vadovavo Mokslų akademijos bibliotekai.

girti Herbačiauską. Krėvė neprieštaravo, apie foną nieko nekalbėjo, bet kol negrąžins antros rankos, čekio Didžiokui, sakė, nepasirašys. Bet šiandien, pasirodo, čekį pasirašė. Nuėjęs po pietų pozuoti, sužinojau, kad Vienož. „Bristoly" ir mane kviečia ten užeiti. Radau ten dar Vaičiūną ir Didžioką su Vienožinskiu, užgeriančius laimėjimą. Tapau ir aš to laimėjimo dalyvis.

Vėl atšalo. Rytą temp. –5 °C. Diena pusiau giedra, šaltoka, vėjuota.

Balandžio 10 d., ketvirtadienis

Vakar Lietuvos mokslų akademijos Humanitarinis skyrius, 5 akademikai, buvome susirinkę posėdžio. Posėdis išėjo labai nevykęs – nedaug ko trūko, kad būtų pairęs ir būtume išsiskirstę nieko nenutarę, suerzinti, apkartę. Krėvė yra kietas, atkaklus ir užsispyręs, bet vis dėlto apdairus ir plačiau žiūrįs. Vacl. Biržiška toks pat atkaklus ir užsispyręs, bet daug fanatiškesnis, dėl kokios nereikšmingos, bet principinės, jo manymu, smulkmenos pasiryžęs ginčytis, rėkauti per visą naktį. Prisidėjo dar ir Skardžius su savo dvylekiais, akiplėšiškumu ir kartu savo „orumo bei vertės" pajautimu.

Ne, nežinau, kaip čia mes sutarsime ir dirbsime. Nereikėjo man į tą Akademiją lįsti, o pasilikti prie literatūros.

Dienos giedrios, bet labai šaltos. Naktimis apie –7 °C.

Balandžio 11 d., penktadienis

Baigiau Vienožinskiui pozuoti savo portretą. Apskritai, tuo paveikslu esu patenkintas. Nėra jisai absoliučiai geras, bet niekas kitas iš mūsiškių geresnio nebūtų padaręs. Kažkas su akimis išėjo ne visai taip. Man atrodo, kad šiandien betaisydamas akinius ir jų šešėlius kiek pagadino akis. Ir kam gi tų šešėlių reikėjo – juk tai ne fotografija, kad kiekvienas šešėlėlis būtų tikslus. Apie spalvas nenusimanau ir ne visas išskiriu. Šiaip, panašumas ir mano išraiška, rodos, gerai pagauta.

Mačiau padarytus Sruogos ir Borutos portretus, Kazoko[306] darbo. Abudu man pasirodė taip menki visais atžvilgiais, kaip kokio savamokslio ar mokinio darbas. Silpnas ir Žmuidzinavičiaus dirbtas Čiurlionienės paveikslas. Menkas ir Janulio[307] Maironis. Manąjį pats Vienožinskis laiko beveik geriausiu savo darbu. Tą pat sakė ir Didžiokas, bet gal tik pataikau-

[306] Leonardas Kazokas (1905–1981) – ekspresionistinio stiliaus tapytojas.

[307] Jonas Janulis (1888–1973) – tapytojas. Nutapė portretų, peizažų, žanrinių kompozicijų.

damas Vienožinskiui. Tiesa, portretas dar nėra visai baigtas. Akis ir šį bei tą dar ketino taisinėti. Kad tik labiau nesugadintų!

Oras toks pat šaltas. Po pietų apsiniaukė ir ėmė snaigioti. Rytą – apie –6 °C.

Balandžio 12 d., šeštadienis

Ryt – Velykos, daug keno laukta pavasario šventė... O pavasaris dar vis nesirodo, nors šiandien šiek tiek ir šilčiau. Šįlant pavasariui žiaurėjo žudynės visuose karo frontuose – ir vis dar naujų atsiranda. Prieš keletą dienų atėjo Jugoslavijos eilė. Neramu ir pas mus.

Po pietų išgiedrėjo, bet kartu ir atšilo. Tai geras ženklas. Dabar +2 °C.

Balandžio 14 d., pirmadienis

Šiandien – Velykų antra diena. Buvau universitete, būčiau turėjęs proseminarą, bet atėjo tik 2 studentai, o turėjo būti apie 25.

Rašau straipsnį apie L. Giros poeziją – įvadą į jo rinktinės poezijos knygą.

Vakar ir šiandien – dargana. Vakar +2 °C, šiandien apie +6.

Balandžio 17 d., ketvirtadienis

Laikraščių korespondentai gaudo mus, akademikus, ir kaulina atitinkamų pareiškimų-pasisakymų. Pirmoji prisistatė iš „Труженик'о"[308] jauna žydaitė. Vakar – „Tarybų Lietuvos" korespondentas. Nemėgstu aš tų oficialių pareiškimų; jie visi esti labai jau „gintariniai".

Puiki, saulėta diena. Saulėj apie +20 °C, bet naktį apie –2.

Balandžio 18 d., penktadienis

Šiandien įvyko pirmas Akademijos plenumo posėdis. Dalyvavo V. Krėvė, M. Biržiška, Vacl. Biržiška, P. Skardžius, aš pats, A. Janulaitis, Budrys, A. Rimka, A. Purėnas, St. Kolupaila[309], Matulis[310], Kuzma[311] ir Iva-

[308] *Darbininko* (rus.).

[309] Steponas Kolupaila (1892–1964) – hidrologas, fotografas. 1922–1926 m. dirbo Dotnuvos žemės ir miškų ūkio technikume, nuo 1922 m. dėstė LU (vėliau VDU). 1933 m. vienas Lietuvos fotomėgėjų sąjungos kūrėjų. Nuo 1944 m. aktyviai dirbo šviečiamąjį darbą Vokietijos lietuvių stovyklose, vėliau JAV.

[310] Juozas Matulis (1899–1993) – chemikas. 1940–1941 m. VU Matematikos ir gamtos fakulteto dekanas. 1944–1945 m. VU prorektorius. 1946–1984 m. Lietuvos mokslų akademijos prezidentas. Sovietmečiu – įvairių švietimo organizacijų (pvz., „Žinijos" draugijos) vadovas.

[311] Vladas Kuzma (1892–1942) – chirurgas. 1918–1920 m. dirbo Panevėžio ligoninėje, 1920 m. persikėlė į Kauną, dėstė LU. 1940–1942 m. Hospitalinės chirurgijos katedros vedėjas. Padarė apie 20 tūkst. sudėtingų operacijų.

nauskas[312] – visi 13 paskirtų akademikų. Be to, kaip svečias švietimo komisaras A. Venclova. Prezidentu išrinkome V. Krėvę, viceprezidentu A. Purėną, Humanitarinio skyriaus generaliniu sekretorium M. Biržišką. Nutarta prašyti, kad tikrųjų Akad. narių būtų 20 ir tiek pat narių-bendradarbių. Priėmėm etatus ir sąmatą. Nutarėm rūpintis, kad būtų mums grąžinta iš Lietuvos išvežta archyvinė medžiaga. Iškilmingas Akademijos atidarymas įvyks turbūt tik rudenį. Posėdis praėjo, apskritai, sklandžiai. Kiek sunkiau ėjo viceprezidento rinkimai. Tiksliųjų mokslų skyrius, matyt, buvo sutaręs rinkti Kolupailą ir jis pats to regimai norėjo. Tuo tarpu balsuojant jis gavo tik 2 balsu, o didelę daugumą Purėnas. Purėnas ėmė griežtai atsisakinėti – ir tai gana įtikinamai. Antrąkart balsuojant Kolup. gavo tik 1 balsą, o Purėnas tiek pat kaip ir pirmiau – ir pagaliau sutiko. Kolup. taip žiauriai pralaimėjo ne be kai kurių kolegų agitacijos. Posėdžio metu mus ten fotografavo ir filmavo iš visų pusių.

Rašytojų klube vakare inž. Žemkalnis papasakojo apie Vilniaus tvarkymo reikalus. Kalbėjo menkai ir per daug jau pedagogiškai – kaip vaikams.

Diena puiki, pavasariška, saulėta.

Balandžio 20 d., sekmadienis

Pabaigiau įvadą į L. Giros rinktinės poezijos knygą. Nepatinka man toki rašiniai, kurie jau dėl savo paskirties turi būti „diplomatiški". Tokios esti visokios jubiliejinės paskaitos, minėjimai, toki ir visokių įžanginių straipsnių apibūdinimai. Na, bet nieko nepadarysi – taip reikėjo, taip parašiau...

Vakar buvo puiki saulėta diena, o šiandien, nors šilta, bet visą dieną dargana. Neris smarkiai išsiliejo. Ties Akademija jau laiveliai plaukioja. Ledų nei Nemune, nei Neryje jau seniai nėra. Nuostabu, iš kur tas potvynis.

Šiandien temperatūra +7 °C.

Balandžio 22 d., antradienis

Šiandien „N. liet. liter." paskaitose pabaigiau kalbėti apie Sruogos lyriką ir pradėjau apie Faustą Kiršą. Kaip paprastai, savim nesu patenkintas. Tokias paskaitas reiktų rašyti, o ne improvizuoti. Tiesa, ne visai improvi-

[312] Tadas Ivanauskas (1882–1970) – gamtininkas, zoologas. 1922–1940 m. LU (VDU) Zoologijos katedros vedėjas. 1937 m. jo iniciatyva įsteigtas Žuvinto rezervatas, 1938 m. Kauno zoologijos sodas. 1940–1964 m. VU profesorius, dėstęs ir kitose aukštosiose mokyklose. Sukūrė lietuvišką biologijos terminologiją.

zuoju, nes turiu smulkų konspektą, bet vis dėlto kalbėti man nesiseka. Bijausi, ar ne per daug aš lyriką suintelektualinu, suabstraktinu, norėdamas išaiškinti jos šaknis, jos kūrybos vyksmą ir vieno autoriaus skirtumą nuo kito. Su Sruoga reikalas lengvesnis, bet su Kirša stačiai vietomis nebežinia kas daryti. Šis visai nesiskaito nei su posakių, nei su vaizdų ir net žodžių prasme.

Vakar ir šiandien oras nemalonus: apsiniaukę, drėgna. Temper. apie +7 °C.

Balandžio 23 d., trečiadienis

Skaitau D. Максимов „Поэзия Валерия Брюсова"[313]. Deja, neturiu Briusovo eilėraščių. Šia proga pavartinėjau Bloko, Biely[314], Balmonto rinkinius. Kaip paprastai, paskui žvilgsnis ir mintys nukrypsta į savųjų autorių plonučiukus rinkinėlius ir į save patį. Kokia ubagystė, kokia mizerija! O juk talentų, rodos, turime. Kokia negerovė, kokia ragana laikė ir tebelaiko mus suraizgiusi kaip muses savo voratinkly, kad mes tesugebam šiek tiek pazirzėti, paspurdėti, o paskui ir visai nutylam! Ir kaip mums nusikratyti tuo sustingimu, tuo nepajėgumu?

Oras bjaurus. Pusę dienos drėbė šlapias sniegas. Temper. +3 °C.

Balandžio 25 d., penktadienis

Vilniuje siaučia kažkokia epidemija – žmonės vemia, paleisti viduriai, pakilusi temperatūra. Neišvengėme tų „malonumų" nė mes. Ly guli antra diena su 40 °C karščio, o šį rytą buvo 40,3 °C ir labai blogai jaučiasi. Gydytojas ramina, kad tai nesanti šiltinė. Jau trečia diena sergu ir aš, nors ir neguliu lovoj, o vakar buvau Akadem. Human. skyriaus posėdy ir universitete skaičiau paskaitą. Tapau Akademijos Literatūros instituto direktorium – ir nežinau, kaip aš čia su tom pareigom išsiversiu. Savo valdžioj turėsiu mokslinį sekretorių ir mašininkę, be to, Kauno ir Vilniaus literatūros muziejus su jų personalu. Bendradarbius ir tarnautojus pats renkuosi, bet kai kuriuos teks paimti iš buvusių, o vėl kai kuriuos dėl „tam tikrų aplinkybių"...

Juokingas, nors nemalonus, atsitikimas įvyko Krėvei potvynio dienomis. Akademijos rūsiai buvo apsemti vandens. Krėvė, nuėjęs jų apžiūrėti ir radęs per vandenį nutiestą lentą su skersiniais, manė, kad tai lieptas.

[313] D. Maksimov, *Valerijaus Briusovo poezija* (rus.).

[314] Andrej Belyj (1880–1934) – rusų rašytojas, poetas, vienas žymiausių rusų simbolistų.

Drąsiai žengė tuo „lieptu“ ir staiga įsmuko iki pažastų į šaltą, drumzliną vandenį! Iššaukė taksį, parvažiavo namo, išsimaudė vonioj – ir viskas tuo pasibaigė.

Dienos vis nei šiokios, nei tokios: apsiniaukę, drėgna, temper. ligi +5 °C, nors ir naktimis šalnų nebūna. Vienas iš didžiausių gyvenimo malonumų – šiltas pavasaris, kaip pernai, taip šįmet praeina be jokio malonumo.

Balandžio 26 d., šeštadienis

Epidemijos, kuri kankina Vilnių, priežastis, kaip oficialiai buvo pranešta, yra vandentiekio sugedimai. Sako, potvynio vanduo (o žmonės kalba, kad kanalizacijos) užteršęs vandentiekio vandenį, dėl to jis uždrausta ne tik gerti, bet indams mazgoti. Reikią virinto vandens! Bet kur jo gauti, kad visiems stoka kuro? Be to, šiandien visa diena vandens visai jokio nėra.

Buvau Akademijoj ir susitikau ten A. Galdiką[315]. Nemačiau žmogaus, kuris bijotųsi mirties ir ligos labiau kaip Galdikas. Kadaise Kaune atsilankęs į mano namą, savo papratimu keikdamas spjaudėsi, kad jis čia negyventų už jokius pinigus, nes... pro langus tiesiai matyt kapinės... Dabar vėl, kai pasakiau, kad mes sergame šia liga, išsigando, atšoko atgal ir atsisveikindamas rankos jau nedavė. O nepaisant tokios mirties baimės, savo automobiliuku trankydavosi kaip aitvaras ir jau ne vieną mažą katastrofą turėjo. – Kiek supratau, jis iškviestas į Vilnių dalyvauti jury komisijoj, priimti ir įkainoti keletą paveikslų, jų tarpe ir mano portretą.

Jau turiu visą eilę pretendentų į Literatūros instituto etatines vietas. Dabar tai neva pareina nuo manęs. Kol kas reikia dar apsižvalgyti.

Diena šiek tiek linksmesnė, bet dar vis apsiniaukusi. Temperatūra apie +5 °C.

Balandžio 27 d., sekmadienis

Pusė miesto, o gal ir daugiau, serga, bet kol kas mirčių pagausėjimo negirdėti.

Diena vėl bjauri, šalta, drėgna. +3 °C.

[315] Adomas Galdikas (1893–1969) – tapytojas, grafikas, scenografas. Nutapė portretų, peizažų, monumentalių pano Lietuvos paviljonams pasaulinėse parodose Paryžiuje (1937) ir Niujorke (1939). 1944–1947 m. gyveno Vokietijoje, 1947–1952 m. Paryžiuje, vėliau persikėlė į Niujorką.

Gegužės 1 d., ketvirtadienis

Gegužės šventę pradėjome švęsti jau vakar. Vakare universitete buvo mitingas-koncertas: kalbėjo rektorius M. Biržiška ir J. Žiūgžda, švietimo vicekomisaras. Paskui dainavo choras, solistai Augaitytė[316] su Kučingiu[317] ir grojo radiofono orkestras. Pirmą sykį išgirdau Gaidelio[318] „Vilniaus legendą" – modernišką, labai triukšmingą, bet vis dėlto įspūdingą simfoninį kūrinį. – Šiandien nuo ryto ligi pietų dalyvavau su profesūra demonstracijoje. Žmonių – minios. Nusikamavome gerokai. Laimė, diena šiandien puiki, pavasariška – pirma tokia šįmet. Iš ryto šešėly jau buvo +10 °C. Dabar taip pat tiek. Rengiasi lyti.

Gegužės 3 d., šeštadienis

Akademijoj pas Vaičiūną radau K. Šimonį. Atvežė parduoti savo senų knygų rinkinį – visokių biblijų, evangelijų, maldaknygių, giesmynų ir kitokių draudžiamojo laikotarpio spaudinių. Mudu su Vaičiūnu nustebom pamatę, kokiomis žemomis kainomis tas knygas Šimonis parduoda. Pav., už pusės 18 amžiaus bibliją – 60 Rb. ir pan. Vos prikalbėjom, kad sutiktų kai kurias kainas pakelti – nes kitų įrišimas brangiau kainuoja. Sutiko raukydamasis. Taip jis už menkniekius pardavinėdavo ir savo paveikslus. Ryt važiuoju į Kauną su Vacl. Biržiška perimti Akademijai Maironio muziejų.

Vakar staiga atšalo, ligi –2 °C. Šiandien apie +7 °C. Lyja.

Gegužės 6 d., antradienis

Sekmadienį buvo darbo diena, tad važiavau į Kauną kartu su Vacl. Biržiška ir P. Vaičiūnu perimti Akademijai Maironio ir Vaižganto literatūros muziejus. Vaižganto muziejus, buvęs Universitete, jau visai suardytas. Knygas Biržiška užgrobė bibliotekai, šiaip daiktai kraunami į dėžes be

[316] Juozė Augaitytė-Tamašauskienė (1906–1996) – operos dainininkė. 1933–1942 m. Valstybės teatro solistė, 1942–1944 m. Vilniaus operos solistė. 1944 m. pasitraukė į Vieną, koncertavo lietuvių stovyklose Vokietijoje, 1949 m. persikėlė į JAV.

[317] Antanas Kučingis (1899–1983) – dainininkas, karininkas. 1923–1937 m. dirbo Lietuvos kariuomenės Generalinio štabo Topografijos skyriuje. 1924–1944 m. Valstybės teatro solistas. 1944–1948 m. Valstybinio operos ir baleto teatro solistas. 1948 m. suimtas, nuteistas, kalėjo Rusijos lageriuose. 1956 m. grįžo į Lietuvą, vėl dainavo operos spektakliuose Vilniuje ir Kaune.

[318] Julius Gaidelis (1909–1983) – kompozitorius, choro dirigentas, vargonininkas. 1944 m. pasitraukė į Vakarus.

priežiūros ir kontrolės. Ką perduoti, o ką palikti bibliotekai ir rankraščių skyriui, pareis nuo Vacl. Biržiškos malonės. Maironio muziejus, išsikrausčius iš jo Tautosakos archyvui, tebestovi kaip stovėjęs: didelis, poniškas Maironio gyvenamas butas. Apie Maironį-rašytoją, poetą beveik jokio supratimo tas butas neduoda. Iš jo greičiau pažįsti Maironį-pralotą, kasdienybės žmogų: ant sienų daug visokių šventų, menkos vertės paveikslų ir dar menkesnių šiaip paveiksliukų, keletas portretų, baldai, knygų – ir tų nesimato. Visa tai reiks gerokai atrinkti, papildyti, suspausti. Toj patalpoj galės tilpti ne tik Maironio, bet ir visas literatūros muziejus. Direktorium palieku Brazdžionį, tik kad per lėtas jis žmogus, per maža turįs iniciatyvos, sumanumo. Vilniaus literatūros muziejaus direktorium prašėsi P. Juodelis, bet, matyt, gavęs geresnę vietą, atsisakė.

Pavasaris skandališkas. Kasdien pila lietus ir šalta. Jokių žalumynų. Laukai dar nepradėti dirbti – niekas nesėta. Pievose ir dirvose telkšo vanduo. Nėra pašaro. Temperatūra šiomis dienomis +3–+7 °C.

Gegužės 8 d., ketvirtadienis

Sugrįžau palydėjęs mūsų egiptologę doc. M. Arcimavičienę[319]. Mirė džiova, ilgai išgulėjusi apkrečiamų ligų ligoninėj. Ypatinga tai buvo moteris ir net, galima sakyti, keista. Įsimylėjusi Rytus, ypatingai Egiptą, ji ir jo istoriją tyrė ne tiek moksliškai, kiek jausmiškai, sentimentaliai, entuziastiškai. Apsikraudavo visokiais paveiksliukais, senienomis (kažin ar ne falsifikatais), suvenyrais ir vis žavėdavosi: ak, kaip gražu! kaip puiku! nuostabu! Paskutines savo menkas lėšas leisdavo ir į skolas brisdavo pirkti egiptiškam sarkofagui, mumijai, iškasenoms, o vieną vasarą ir pati važinėjo Egiptan. Su savo pažįstamais kalbėdavo vis pusiau juokais, kažkaip nerimtai, kartais egzaltuotai, sunkiai galėdama išreikšti savo mintį. Kliudė jai ir nepakankamas lietuvių kalbos mokėjimas. Dėl to ir fakultete su ja elgdavos ne rimtai, kartais net užgauliai. Ji profesūroj buvo tik toleruojama. Norėta jai išrūpinti pensiją ir atstatyti nuo darbo. Juokais, o gal ir rimtai ji dėdavosi kažkokia atgimusi Egipto princesė – bene ta, kurios mumiją savo kambary laikė. Ir išvaizda buvo originali: maža, juoda, netaisyklingų bruožų ir keistos tamsios veido spalvos. Nepaisant visų savo keistenybių,

[319] Marija Rudzinskaitė-Arcimavičienė (1885–1941) – istorikė, senovės Egipto istorijos tyrimų pradininkė Lietuvoje.

ji buvo labai geros širdies, nuoširdi, draugiška moteris. Atsilankydavo pas mus, mes pas ją. Ji laikė mus giminingos sielos žmonėmis. Mes ją suprasdavom ir net mėgdavom – kartu su jos keistenybėmis. Jos būtis ligoninėj buvo sunki, klaiki. Priežiūra labai menka, tarnautojų elgesys nepakenčiamas. Mirė sekmadienį, ir kelias dienas niekam nepranešė, nors žinojo, kad ji – universiteto docentė. Vakar atvažiavusi jos atlankyti sesuo rado į antklodes suvyniotą lavoną. Jeigu jos tikėjimas būtų tikras, dabar ji būtų savo saulėtame mylimame Egipte. Ji būtų dabar laiminga!

Dienos šaltos, bjaurios. Šiandien iš ryto +1 °C. Po pietų vėl prakiuro lyti.

Fakultetinio klubo pirmoji sueiga Rašytojų klubo patalpose buvo menka. Teatėjo 9 žmonės. Numatytas pranešėjas neatvyko. Išgėrę porą bonkų „Šamchoro" išsiskirstėme.

Gegužės 9 d., penktadienis

Šiandien 20 val. Kaune kviečiamas kažkoks rašytojų pasitarimas su vyresniais partiečiais – turbūt dekados klausimais. Nevažiavau, nes man pranešė tik apie 14 val.! Aplink dekadą daug kalbų, bruzdėjimo, intrigų, bet rezultatų kol kas maža. Sruoga parašė dramą, bet, sako, netinka, reikia perdirbinėt. Gavęs tam visą semestrą apmokamų atostogų ir honoraro 16.000 rublių. Užsakyta ir Borutai drama – ir taip pat atostogos su 12.000 Rb. Skatinami ir kiti, kad rašytų. Kas parašys pakenčiamą dramos veikalą iki rugpjūčio 15 d., gaus honoraro 5.000 Rb., o jei tiks dekadai, pridės dar 10.000. Žodžiu, sąlygos „karališkos"! Lauksime ir pamatysime, kokį vaidmenį kūryboje suvaidins pinigas...

Grįžta žiema. Iš nakties buvo pasnigta, o popiet kilo tikra pūga. Ūkiui pavasaris katastrofiškas, o miesto žmogui – šiaip nelemtas. Temper. 0–+2 °C.

Gegužės 10 d., šeštadienis

Yra žmonių, kurie moka labai greitai rašyti. Andai Vacl. Biržiška pasakojosi, kad per vieną šventadienį jis parašęs pusantro spaudos lanko. Kad ne taip labai ilstų ranka, jis rašąs dviem plunksnom – nelygaus kietumo ir nelygaus dydžio. Ir vis dėlto rytojaus dieną ranką dar skaudėjo. Mintys jam eina taip greit ir lengvai, kad tik spėk rašyti – „spausti" minčių ir ieškoti išraiškos, žodžių jam, matyt, nereikia. Iš tiesų, pavydėtinas tas gabumas. Aš štai ir šitą dienoraštį rašau su pertraukomis, rinkdamas žodžius, formuodamas sakinius. O ką jau besakyti apie tikrą rašymą! Man rašant grūdasi

kartu keletas minties variantų ir keletas žodžių kandidatų, iš kurių ne taip lengva išrinkti tikrąjį, ir ne visuomet tai pavyksta. Atsitinka, kad imi reikšti ne tą minties variantą, kuris būtų tiksliausias, ir ne tą pavartoji žodį, kuris būtų reikšmingiausias. Dėl to rašyti man – labai sunkus darbas. Net ir visai aiškiai turimai minčiai išreikšti reikia pastangos, grabaliojimosi aplinkui.

Pereitą naktį, sako, buvo –4 °C šalčio. Žemė baltavo nuo šalnos. Diena pusiau saulėta, tad pusėtinai šilta.

Gegužės 11 d., sekmadienis

Pas Krėvę buvo pasitarimas, iš kokių pasakų ir kas parašytų libretto baletui. Dalyvavo dar Sruoga, Vaičiūnas ir du rusai iš Maskvos: vienas baleto statytojas, antras šiaip teatro, o gal ypatingai dramos žinovas. Labai jiems patiko Krėvės padavimas apie Perkūną, Vaivą ir Straublį. Nurodėme, kad libretto galėtų parašyti A. Miškinis. Sruoga, mat, atsisakė, kadangi jau rašo dramą, aš taip pat, Vaičiūnas, mostaguodamas rankomis, kažko staiga įtūžęs, ėmė šaukti, kad jį paliktų ramybėje, kad jis baleto nemėgstąs, niekad jo nežiūrįs. Tad ir teko „apsiimti" tam, kurio pasitarime nebuvo... O parašyti reikia greitai ir gerai. Baleto statytojas reikalauja pilno poetiško teksto, kuris turėtų būti jo įkvėpimo šaltinis. Anaiptol esą nepakanka scenarijaus, bet reikia pilno ištiso veikalo. Ir Čaikovskis, sako, nebūtų parašęs tokios puikios „Eugenijaus Oniegino" operos, jeigu nebūtų turėjęs visos Puškino poemos, kuri žadino jo kūrybines emocijas.

Kažkaip nepatogu ir užgaulu, kad atvykę maskviečiai mus už ausų tempia į kūrybą, bet kas kaltas, kad mes toki! Kritikavo jie ir mūsų teatrą – statomų dalykų neišstudijavimą, aktorių nepasiruošimą, vaizduojamojo gyvenimo nepažinimą.

Diena pavasariškesnė. Pusiau giedra ir šilčiau. Apie +10–+15 °C. Dabar, 24 val., +6 °C.

Gegužės 12 d., pirmadienis

Apžiūrėjome Zavadzkio knygų sandėlį[320] ir archyvą. Visa tai dabar sukonfiskuota ir norima perduoti Mokslų akademijai. Rasime ten, be abejo, ir vertingų dalykų, bet dar daugiau visokio šlamšto. Dabar tai randas HKBD žinioje. Ryt sudarys perdavimo aktą.

[320] Zawadzkio spaustuvė – viena žymiausių ir ilgiausiai Vilniuje veikusių (1805–1940) spaustuvių. Joje buvo išleista ir apie 700 knygų lietuvių kalba.

Švietimo komisariate įvyko mažas rašytojų pasitarimas su atvykusiu iš Maskvos Valstybinės leidyklos atstovu Markuševičium[321] dėl verstinų į rusų kalbą liet. literatūros kūrinių. Buvau matęsis su juo Maskvoj, grįždamas iš Gruzijos. Ir tada, ir dabar kalbėjome apie „Alt. šešėlių" numatomą vertimą. Aš pats nesiūlau, netgi delsiu, bet, matyt, teks sutikti. Pareis nuo to, kaip jiems patiks. Jei bus nutarta versti, teks kai ką perredaguoti. Reiktų jiems duoti bent 1 egz., bet nėra iš kur paimti. Viskas, rodos, išparduota.

Diena vėl bjauri – šalta, protarpiais su lietum. Temp. apie +10 C, dabar +5 °C.

Gegužės 13 d., antradienis

Visos tos aukštos pareigos ir kilnūs titulai slegia mane kaip koks slogutis. Kaip būtų lengva, laisva, kad nebūčiau profesorius, nebūčiau akademikas, nebūčiau Instituto direktorius! Kad neturėčiau namų, o tenkinčiausi tik pragyvenimo minimumu! Tada gal ir būčiau poetas, rašytojas, literatas. Tada nereiktų save prievartauti einant į žmones, skaitant paskaitas, vaidinant ne savo roles, nereikėtų po visų tų darbų ir pastangų jausti depresijos, kartumo kupiną širdį, nukritusią nuotaiką, pažeminimą savo paties savijautoj. Ta profesūra mane bukina ir šipina kaip žvirgždai peilį. Imu suktis tų pačių idėjų rate, mintis reikšti tais pačiais žodžiais, – paprastais, kasdieniais, nuvalkiotais, nublukusiais, greičiau randamais, nes kada čia ieškosi žodžio, prispirtas žūtbūt kalbėti. Improvizacija man svetimas dalykas.

Štai dar viena nevykusi diena: šalta, vėjuota, protarpiais su dargana, kaip rudenį. Temp. +7 °C.

Jokis medis dar nepradeda žaliuoti, tik alyvų pumpurai pabrinkę.

Vaikai gatvėse pardavinėja žibutes. Kitokių gėlių dar nėra. Žolė – ir ta vos vos ima nedrąsiai želti. Kai kur dar yra sniego.

Gegužės 14 d., trečiadienis

Vilniuje tebesiaučia ligos. Persirgom ir mes viduriais. Ypač sunkiai sirgo Ly: temp. 40,3, viduriavimas su kraujais. Pasveiko ir nuo pirmadienio eina į darbą. Pasitaiko susirgimų šiltine, o šiandien pasklido gandų, kad pasirodė cholera – žmonės mirę per 3 valandas. Visi tuo labai susirūpinę.

[321] Aleksej Markuševič (1908–1979) – sovietų matematikas, mokslininkas, pedagogas, bibliofilas.

Nuo šiltinės ima skiepyti. Miesto vandentieky chloruoja vandenį. Autobusuose ir vitrinose pilna įspėjančių ir pamokančių plakatų. Kas bus, kai sulauksime vasaros karščių, daržovių, vaisių! Sako, laimė, kad šaltas pavasaris, o mes jį keikiame!

Po pietų pasirodė saulė ir kiek atšilo.

Gegužės 15 d., ketvirtadienis

Visą pasaulį sudomino ir nustebino Rudolfo Hesso, Hitlerio pavaduotojo, pabėgimas į Angliją[322]. Tai atsitiko pereitą šeštadienį. Oficialiai Vokietijoj jis paskelbtas žmogum pakrikusių nervų, beveik bepročiu, dabar jau bandoma jis vadinti kraštutiniu idealistu, pasiaukojusiu taikos reikalui, anglai tvirtina, kad jis pabėgęs iš savo tėvynės, kadangi pamatęs artimą jos žlugimą ir nesutaręs su Hitleriu, o amerikonai ciniškai jį niekina kaip pirmą žiurkę, pabėgusią iš skęstančio laivo. Įdomi situacija: svyravimas tarp pamišėlio, išdaviko, bailio ir herojaus. Kas gi jis yra iš tikrųjų ir kuo taps dėl susidėsimų aplinkybių?

Rytą +1 °C. Iki pietų giedra, vėliau apsiniaukę ir šalta.

Gegužės 16 d., penktadienis

Dalyvavau vaišėse pagerbti atvažiavusiems gudų svečiams: Janka Kupala[323], Jakubas Kolas[324] (poetas, Mokslų akademijos viceprez.), Larčenka (Mokslų akad. bendrad.) ir Gorbunovas (partijos sekretorius). Iš mūsiškių buvo A. Venclova, Krėvė, L. Gira, Alb. Žukauskas, Umru ir aš, be to, dar Sitnikovas. Atvažiavo jie susipažinti su mūsų muziejais; siūlo keistis: jie mums atiduotų lietuviškus dalykus, mes jiems gudiškus. Kaip tos derybos vyksta, nežinau. Krėvė šiandien išvažiavo į Kauną. Janka Kupala dabar žymus žmogus: ne per seniai laimėjo stalinišką literatūros premiją – 100.000 rublių. Rodos, ir Kolas laureatas, tik apdovanotas mažesne premija. Gorbunovas plačiai mums pasakojo, kokių turtų Gudija gausianti iš savo balų. Dirba-

[322] Rudolf Hess (1894–1987) – nacių Vokietijos politinis veikėjas, nacių partijos sekretorius, A. Hitlerio pavaduotojas. 1941 m. gegužę dėl iki galo neaiškių aplinkybių slapta nuskrido į Didžiąją Britaniją. 1946 m. buvo nuteistas kalėti iki gyvos galvos.

[323] Janka Kupala (tikr. Ivan Lucevič, 1882–1942) – baltarusių rašytojas, žurnalistas, redaktorius. Kūryboje gausu tautosakos motyvų, vėlyvieji kūriniai paveikti sovietinės ideologijos.

[324] Jakub Kolas (tikr. Konstancin Mickevič, 1882–1956) – baltarusių rašytojas, 1929–1956 m. Baltarusijos MA viceprezidentas.

mos žemės plotas padidėsiąs dvigubai, būsią rasta druskos, naftos, durpių, o iš jų dirbamos briketės, benzinas, iš smalos dar kažkas brangaus... Klausant viso to man atėjo į galvą rusų priežodis: голь на выдумки хитра...[325] Įdomiausia tai, kad tose milžiniškose balose aptikta (tiksliau nenugirdau, kada, – bet jau sovietų laikais) žmonių sodybų, apie kurias niekas nieko anksčiau nežinojo. Jos buvo visai atskirtos nuo pasaulio ir gyveno labai primityviai: neturėję pinigų, o jei ką įsigydavę, tai tik mainais, neturėję nė indų, o valgį gamindavę mediniuose loveliuose, iš kurių viską ir valgydavę. Vyrai ligi 19 metų vaikščiodavę be kelnių, tik ilgais marškiniais apsivilkę...

Kupala – simpatiškas seniokas, mėgstąs išgerti. Tuo ir Gruzijoj pasižymėjo. Bet ir kiti nuo stiklelio neatsisakinėjo. Vilnius jiems labai patinkąs. Žinoma, Minskas su Vilnium negali lygintis nė iš tolo.

Diena tokia pat bjauri, kaip ir ankstyvesnės. Šalta, dargana. Apie +6°.

Gegužės 17 d., šeštadienis

Nuo birželio pradžios Vilniuje pradės eiti literatūros ir meno savaitinis laikraštis, kurio atsakomuoju redaktorium bus Cvirka, o faktinaisiais Alb. Žukauskas ir Rūkas[326]. Prašė, kad pirmam numeriui duočiau kokį eilėraštį. Ką aš duosiu, kad neturiu nė vieno. Vis galvoju parašyti keletą eilėraščių Vilniaus temomis, bet lig šiol, nepaisant viso mano susižavėjimo Vilnium, nepajutau savy tokio dvasios „subangavimo“, tokio vaizdo, kuris būtų tema eilėraščiui. Tiesa ir tai, kad tokias temas kartais pavyksta išspausti prievarta – su plunksna rankoj pasėdėti keletą valandų ir tai ne kartą.

Universiteto ambulatorijoj įsiskiepinau nuo šiltinės. Ten tikra studentų spūstis. Bendrabuty, sako, jau 7 susirgę šiltine.

Vakar Venclova papasakojo juokingą anekdotą šių dienų tema. Žinomą Kauno namų savininką Chodosą kažkas paklausė:

– Ką Tamsta manai apie Sovietų valdžią?

– Taip, kaip apie žmoną, – atsakė Chodos: – truputį myliu, truputį bijau, truputį noriu kitos...

Diena labai marga: pragiedruliai, kruša, lietus. Vakaras giedras, bet šalta.

[325] „Varge gelbsti išradingumas“ (rus.).

[326] Antanas Rūkas (1907–1967) – rašytojas, aktorius, režisierius. Nuo 1926 m. daugiausia bendradarbiavo kairiojoje spaudoje. 1940–1941 m. teatrų inspektorius. 1941–1944 m. „Vaidilos“ teatro aktorius. 1944 m. pasitraukė į Vakarus, režisavo spektaklius Čikagos lietuvių teatruose.

Gegužės 19 d., pirmadienis

Šiltinė jau ir Universitete suspėjo švystelėti dalgiu: mirė pora studentų, viena tarnautoja, o šiandien 6 val. lietuvių kalbos lektorius A. Ašmantas. Ši mirtis mums visiems buvo labai netikėta – ir niekaip negalime su ja apsiprasti. Dar visai neseniai mačiau Ašmantą profesoriume kaip visuomet gyvą, judrų, gerai nusiteikusį ir sveiką kaip ridiką. Kaip absurdiška būtų tuomet atrodžiusi mintis, kad tas stiprus, jėgų kupinas žmogus po dviejų savaičių atsiguls į karstą! Pažinojau jį tik iš trumpų susitikimų universitete, bet mėgau jį kaip dorą, atvirą, skaisčios sielos draugišką kolegą ir tikrą lietuvį[327].

Užvakar įsiskiepinau nuo šiltinės ir aš su daugeliu kitų. Vakar dėl to buvau tikras ligonis, o ir šiandien dar negaluoju.

Krėvė parvažiavęs iš Kauno pasakojo, kad „aukštosiose sferose" nutarta palikt Vilniuje lenkų kultūros muziejų, bet panaikinti žydų. Tas mus labai stebina.

Pagaliau pirma graži tikrai pavasariška diena: giedra, nors su debesiukais, ir šilta. Malonus, tirštas vėjelis jau nebe šaltį, bet šilumą pučia į kūną. Tik kažin ar ilgam?

Temp. apie +20 °C.

Gegužės 20 d., antradienis

Buvo atvažiavęs Brazdžionis, paskirtas Kauno Liter. muziejaus vedėju. Atlankėme Krėvę ir tarėmės Muziejaus organizavimo reikalais. Krėvei Brazdžionis nelabai patinka dėl lėto būdo. Tas lėtumas ir šiandien įkyriai buvo jaučiamas:

– Na, tai kaip ten Tamsta manai tvarkyti tą Muziejų? – klausia Krėvė.

– Tai ot, nežinau... – lėtai nutęsia Muziejaus vedėjas. – Pasitarsime ir t. t.

Brazdžionis, žinoma, kontempliatorius, vidaus pasaulio žmogus, be to, dabar prislėgtas, užguitas, jaučiasi kalbąs su viršininkais. Šiaip aš esu matęs jį ir labai atkakliai ginantį savo nuomonę. Sykį pasitarime, kur buvo svarstomas žurnalo leidimo klausimas, Brazdžionis atkakliai priešinosi siūlomam žurnalo vardui „Arimai", kaipo neskambiam, nors kitiems tas žodis atrodė labai skambus. Ir jis tada sutiko su „Dienovidžio" pavadini-

[327] Ši pastraipa cituota knygoje: Aldonas Pupkis, *Andrius Ašmantas: Gyvenimas ir kūryba*, Vilnius: Trys žvaigždutės, 2010, p. 301.

mu, Kiršos pasiūlytu man rašytame laiške. Aš manau, kad ir muziejų jis imsis tvarkyti daug veikliau, negu Krėvė mano, tik bijau, kad neužsispirtų dėl kokios smulkmenos, nes yra ambicingas.

Pristačiau ir Keliuotį Vilniaus muziejaus konservatorium, nors muziejaus dar neturime. Boruta bus jo vedėjas. Šitie du gali būti menkesni už Brazdžionį. Boruta dar negrįžęs iš Maskvos. Ko jis ten nusitrenkė, nežinau. Greičiausia dėl lietuvių poezijos antologijos rusų kalba. Tam reikalui jis ir iš manęs paėmė pluoštą eilių. Skaičiau jo trumpą pareiškimą „Литературная газета“[328] bendradarbiui. Pareiškimas per daug jau lakoniškas, nieko nepasakąs apie mūsų literatūrą.

Oras vėl pagedo, kad jį dievai! Apsiniaukė, atšalo. Dabar +11 °C. Krūmai ir kai kurie medžiai vos vos ima sprogti.

Gegužės 21 d., trečiadienis

Neseniai grįžau iš A. Ašmanto laidotuvių. Dar ir dabar skamba ausyse žmonos, vaikų ir giminių raudos ir klyksmai, leidžiant karstą į duobę. Slėgiantis, klaikus įspūdis iš viso to beprasmiško skausmo didybės. Mirtis baisi ne tiek tam, kuris miršta, kiek tiems, kurie liekasi[329].

Priešpiet posėdžiavome Liet. literatūros instituto reikalais. Šiemet nutarėm išleisti knygą Žemaitei paminėti. Mat sukanka 20 metų nuo jos mirties. Korsakas kalbėjo su Bulotais ir pasirodė, kad jie turi daugybę brangios ir dar neištirtos apie Žemaitę medžiagos. Sunku būsią iš jų tai išgauti, bet pabandysime gražumu, o jei nepavyks, tai ir piktuoju. Prakeiktas godumas ir pinigas stoja skersai kelią visokiose santvarkose, visokiose pasaulėžiūrose, visokiuose sluoksniuose.

Sudariau Instituto sąmatą kitiems metams – 231.500 rublių. Teks ją pakelti ligi 300.000. Pasirodo, kad dėl pinigų dabar varžytis nereikia... Teko išgirsti nuostabių dalykų, koki dabar kai kam mokami honorarai. Beje, man didelis siurprizas: mano redaguotų M. Gustaičio raštų, kurie jau buvo spaustuvėje surinkti ir kurių dalį korektūros spėjau perskaityti prieš pat įėjimą Raudonosios armijos, išspausdinta 10 (dešimts) egz., kurių vieną gausiu ir aš! Turbūt nedaug pasaulyje susiras tokių liuksusinių leidinių...

Graži diena: giedra, pusėtinai šilta.

[328] *Literatūrinis laikraštis* (rus.).

[329] Pastraipa taip pat cituota A. Pupkio monografijoje *Andrius Ašmantas: Gyvenimas ir kūryba*, p. 301.

Gegužės 22 d., ketvirtadienis

Mūsų fakulteto profesūros klubas niekaip neįstengia susilipdyti. Į pirmą susirinkimą prieš keletą savaičių buvo atvykę 9 žmonės, o šiandien, į antrą, jau tik 6, o turėtų būti apie 30. Nieko nepradėję taip ir išsiskirstėme. Tiesa, esama tokio susilaikymo priežasčių: vakar kolegos laidotuvės, daug kas serga nuo skiepų, kiti šiaip negaluoja, ne visi žinojo ir ne visi turėjo leidimus pereiti per Bernardinų sodą. Mat Bernardinų sode, kur reikia eiti į klubo patalpas, esama vandentiekio šulinių. Dėl siaučiančios epidemijos į sodą nevalia niekam nė kojos kelti. Reikalingi specialūs leidimai ir pasai... Vaičiūnas vos nesusimušė su vienu sargu, pareikalavusiu leidimo ne tik įeinant, bet ir išeinant iš klubo. Vaičiūnas dabar iš viso pasidarė nepaprastai nervingas ir staigus: dėl kokio menkniekio užsidega kaip liepsna, ima šaukti ir, kaip malūnas, mostaguoti rankomis. Jis tada atrodo baisus žmogus su savo būdingu, išvagotu veidu ir ilgais, kaip karčiai, plaukais. Pastebėjau, kad karštuoliškas nervingumas ir mane pradeda apimti – ir jau ne sykį teko pasigailėti per ūmių išsišokimų ar tai su studentais, ar šiaip dėl kokių susierzinimų. Ir visa eilė mano pažįstamų ima sirgti ta pačia negerove. Tokis jau amžius, toki laikai.

Diena, kaip šiam pavasariui, pusėtina, o nuo pietų ir visai graži. Medžiai po truputį ima žaliuoti.

Gegužės 23 d., penktadienis

Akademijos Humanitarinio skyriaus institutų direktorių posėdis įvyko pas to skyriaus generalinį sekretorių M. Biržišką. Jis jau antra savaitė serga kažkokiu gripu: buvęs prasimušęs pro burną kraujas. Dvaruose ir stambesniuose ūkiuose, kurie dabar likviduojami, atsiranda nemaža kultūros turto ir šiaip visokių retenybių. Tokius ūkius kolchozinant ir išmetant savininkus be teisės ką nors paimti, tie turtai greitai žūva. Pasirodo, kad ir Bugailiškis[330] žino tokį ūkį, kur buvo saugomi kai kurie M. Valančiaus palaikai. Pasinaudodamas kultūros turtams apsaugoti įstatymu, ketino tiems palaikams uždėti draudimą ir perleisti juos Literatūros muziejui. Būtų gera, kad Akademija įsigytų tam tikrą automobilį – pusiau sunkvežimį ir komandi-

[330] Peliksas Bugailiškis (1883–1965) – spaudos darbuotojas, kraštotyrininkas. Žurnalo *Kultūra* atsakingasis redaktorius (1923–1933), *Šiaulių metraščio* (1930–1938), žurnalo *Gimtasai kraštas* (1934–1944) redaktorius. 1945–1952 m. dirbo Istorijos institute, Knygų rūmuose.

ruotų porą nusimanančių bei energingų žmonių, kad jie apvažinėtų visus savchozinamus centrus bei ūkius ir kultūros turtus iš jų išgabentų, kol dar kaimo „vyresnybė“ ir bobos nesunaudojo jų saviems reikalams.

Šiandien antrąkart įšvirkštė skiepų nuo šiltinės. Jaučiu, kad ima jie veikti. Ryt, be abejo, teks sirgti visą dieną.

Gražus, pavasariškas oras, nors nelabai šilta. Po pietų saulėta.

Gegužės 25 d., sekmadienis

Korsakas andai labai išpeikė mano portretą: jis daraąs stačiai atstumiantį įspūdį. Nepatinka jis nei Krėvei, nei Borutai. Man tame portrete iš tiesų atstumiantį [įspūdį] daro rankos. Šiaip jis, žinoma, senos mokyklos ir nedrąsaus, atpratusio teptuko darbas: per daug dailintas, taikytas, rinktas, dėl to „pertapytas“ ir „perdirbtas“. Mano charakteris jame per daug jau kažkoks pasyvus, bejėgis, išraiška sustingusi. Atrodau kažkoks pervargęs, „nusimaskatavęs“ dekadentas... Blogiausia, kad tai išėjo prieš dailininko norą. Pats Vienožinskis darbo metu sakydavo, kad anaiptol nematąs mano išraiškoj ir nuotaikoj pasyvumo. Pagaliau visokių esama portretų. Bet nejaugi Didžiokas, pats tapytojas, tik pataikaudamas Vienožinskiui būtų sakęs, kad tai esąs vienas iš geriausiųjų jo darbų?!

Puiki, šilta, stačiai vasariška diena.

Gegužės 26 d., pirmadienis

Pora paskutinių „Литературная газета“ numerių paskirti armėnų literatūrai, kurios dekada tuo metu vyko Maskvoj. Ir dabar dar tuos numerius skaitinėju. Kaip visuomet, iš svetimų padangių man tuoj krypsta žvilgsnis į savąją ir, kaip visuomet, liūdna ir kartu darosi širdy, kad mes savo kūryba nė iš tolo negalime susilyginti net su tokiomis tautomis, kurios nei savo skaičium, nei istoriniu likimu nebuvo pranašesnės už mus. Priešingai: armėnų tauta buvo kankinama ir tiesiogiai fiziškai žudoma, stačiai išpjaunama turbūt žiauriau negu lietuviai. Bet mes esame lėti, nuolankūs, pasyvūs, į žemę įsiknisę vargo jaučiai, o armėnai judrūs, atkaklūs, kieti, išdidūs, išmintingi kalniečiai, – kai reikia vertelgos, spekuliantai, – niekad ir niekur savo tautos neišsižadą patriotai. Jų tūkstančiametė literatūra ir šiandien pajėgi, kūrybinga, įdomi ir gausi. O tikrojoj Armėnijoj, rodos, tik pusantro milijono gyventojų!

Diena puiki, vasariška. Medžiai sparčiai ima žaliuoti.

Gegužės 27 d., antradienis

Per pietus „Valgio“ restorane susitikau su grįžusiu iš Maskvos Boruta. Šį tą papasakojo apie armėnų literatūros dekadą. Jis, kaip Lietuvos rašytojų atstovas, turėdavęs sėdėti prezidiume. Būdavę nuobodu, nes armėniškai nei jis, nei daugumas kitų nesuprato. Autoriai skaitydavę vienus dalykus, o vertėjai kitus... Būtų geriau, jei tokios nesuprantamų kalbų literatūrų dekados būtų paįvairintos muzika. Didžiausio pritarimo susilaukęs armėnų poetas Avetik Isaakianas[331]: jis buvęs apšauktas genijum. Su juo man teko greta sėdėti per Gruzijos sukaktuvių minėjimo vakarą-rautą. Tada aš nežinojau, kad jis toks žymus armėnų poetas; maniau jį būsiant kokiu profesorium ar šiaip mokslininku. Šį tą papasakojau jam apie Lietuvą, daugiau jis domėjosi kalbos klausimais, bet šiaip laikėsi labai šaltai, rezervuotai ir į platesnes kalbas nesileido. Man pastebėjus, kad jis gerai pažįstąs Vakarų Europą, patvirtino, kad iš tiesų gan ilgai ten gyvenęs. Dabar iš jo biografijos sužinojau, kad jis, negalėdamas grįžti Armėnijon, išsibastė Europoj apie 30 metų. 1915 m. turkų suruoštose skerdynėse žuvę visi jo giminės[332]. Jo poetinėj kūryboj vyrauja tėvynės ilgesio ir žmogaus meilės jausmai. Isaakianas pasižymi imponuojančia išvaizda: stambus, aukštas, gal 70 metų amžiaus senis, ereliško profiliaus, santūrus ir autoritetingas. Per tą vakarienę beveik su nieku nekalbėjo. Pasirinkęs nuo stalo geresnių kąsnių ir paragavęs geresnių vynų, nežymiai išnyko. – Baigęs skaityti D. Максимово „Поэзия Валерия Брюсова“, kurios beliko keletas puslapių, imsiu armėnų literatūros antologiją, parsivežtą iš Gruzijos.

Diena tokia pat puiki, kaip ir anos dvi. Vaikščiojam jau be apsiaustų.

Gegužės 29 d., ketvirtadienis

Lermontovo 100 metų mirties sukaktuvėms paminėti norima išleisti platesnį jo poezijų rinkinį lietuviškai. Vakar Vaičiūnas rodė sąrašą eilėraščių, skirtų versti mums, vilniečiams. Lig šiol nieko nebuvau išvertęs, o porą kartų kadaise mėginau – ir nieko neišėjo. Vakar dar paėmiau pabandy-

[331] Avetik Isaakian (1875–1957) – armėnų poetas, romanistas. Didelę gyvenimo dalį praleido Vakarų Europoje (Berlyne, Leipcige, Paryžiuje), savo kūryboje pasmerkė Turkijos vykdytą armėnų genocidą.

[332] 1914–1916 m. Turkijoje įvykęs armėnų genocidas, kurio metu vietos vyriausybės iniciatyva persekioti, deportuoti ir kitaip naikinti Turkijos armėnai. Genocido metu žuvo apie 1,5 mln. žmonių.

ti Lermontovo „Сон“[333] ir išverčiau. Skaičiau Korsakui, Borutai ir Girai. Jie vertimą pagyrė. Reiks gal ir daugiau pabandyti, nes ten yra gerokas pluoštas, o visi kratosi. Vertimą labai pasunkina lietuviškų žodžių ilgumas ir sinonimų stoka. Vertimas – kalimas. Vertėjas varžomas ne tik originalo kūrybinių savumų, bet net ir autoriaus nesugebėjimų arba pripuolamai atsiradusių eilėrašty rimų ir posakių. Vertėjui, be abejo, turėtų būti pripažinta teisė eilėraštį kritiškai interpretuoti ir atskirti esminius dalykus nuo neesminių bei techninių.

Oras dar vis gražus, bet jau ima blogėti: drumsčia vėjas, niaukiasi. Lietaus, berods, jau reikia – tik šilto, pavasariško, gaivinančio.

Gegužės 31 d., šeštadienis

Pabaigiau skaityti D. Максимова „Поэзия Валерия Брюсова“. Poeto dvasinė evoliucija ir jo poezijos tematika išnagrinėta gerai, bet nepakankamai išryškinta geresnioji, kūrybiškiausioji tos poezijos dalis; tai būtų reikalinga, nes Briusovo kūryba gan nelygi. Iš šios knygos dar labiau paaiški rusų simbolizmo vertė, galia, kūrybinis pajėgumas, dvasinis gilumas ir intelektualinis pranašumas. Kad su rusų simbolistais būtų kas mane supažindinęs prieš kokią 30–25 metus, gal ir mano lyrikos bagažas šiandien atrodytų ir didesnis, ir svaresnis. Bet pas mus dar ir ligi šiol nėra jokių nei kultūrinių, nei literatūrinių sąjūdžių. Rūdijame kaip rąstai baloje. Ar mes nukamuoti praeities, ar demoralizuoti dabarties? Ištižimas, nepajėgumas visose srityse, visomis linkmėmis. Kai imu apie tai galvoti, atsiranda tokis nusivylimas ir savęs niekinimo jausmas, kad lietuvių tautai, atrodo, nebėr daugiau gyvenimo, nebėr ateities.

Dienos giedrios, naktys šaltokos. Mieste smėlio pūgos.

Birželio 1 d., sekmadienis

Esti valandų, kada jaučiuosi pailsęs gyventi. Atrodo, kad jeigu nejučiomis išnyktum arba užmigęs nepabustum, tai būtų ir gerai. Gyvenimas laiko tik tiek, kiek nebaigtas skaityti intriguojąs romanas: norėtum sužinoti, kuo visa tai pasibaigs. Dažnai supainiotos įtemptos intrigos romanai baigiasi labai nenatūraliai ir neįdomiai. Visi lūkuriavimai pasirodo užvilti,

[333] „Sapnas“ (rus.).

o visos velniavos priežastis pasirodo buvęs koks nelemtas, kvailas nesusipratimas. Ar nebus taip ir su šių dienų gyvenimo romanu-tragedija? Jei taip, tai iš tiesų nevertėtų gyventi.

Šiandien – Sekminės. Saulėta ir vėjuota diena. Šilta.

Birželio 2 d., pirmadienis

Šiandien mano „juodoji diena“: širdis pribrinkusi tokiu kartumu ir nevilčia, aplinkui taip tuščia, kad nebesižinai, ko stvertis, ką pradėti. Ryt važiuosiu su Boruta į Kauną literatūros muziejų reikalais. Nemėgstu to važinėjimo į Kauną, bet reikia. Galgi pagaliau prasiblaivysiu.

Birželio 3 d., antradienis

Sugrįžau iš Kauno. Su Boruta, Brazdžioniu ir Korsaku dar sykį apžiūrėjom prie Universiteto bibliotekos pasilikusį Vaižganto muziejaus rankraščių skyrių ir kitą literatūrinę muziejinę medžiagą, o paskui Maironio muziejaus patalpas. Iš Vaižganto muziejaus Vacl. Biržiška atidavė pačius nevertingiausius dalykus: baldus, staltieses, indus, puodus etc. Be to, šiek tiek mačiau reikšmingų jo rankraščių. Biblioteką, kuri muziejui būtų kaip tik labai brangi, pasiliko prie Universiteto, nors ji ten visai nereikalinga.

Parsivežiau vieną iš 10 išspausdintų Gustaičio raštų egzempliorių. Leidinys man nepatinka. Tekstas, kaip pomirtinei laidai, per daug išskėstas. Būtų buvę galima daug daugiau sutalpinti. Be to, neįdėta mano paaiškinimų, kuriuose sužymėjau visas redakcines pataisas ir šiaip liečiančius tekstą dalykus. Dėl šito man ypatingai pikta. Beveik pusės knygos korektūra man visai nebuvo parodyta, nors to reikalavau. Žodžiu, išėjo ne taip, kaip buvo norėta. – Diena saulėta, naktis žiauriai šalta: +3 °C.

Birželio 4 d., trečiadienis

Kartu su M. Biržiška ir Boruta visą priešpietį praleidom žiūrėdami, kur rast Literatūros institutui ir muziejui patalpas. Tuo reikalu apžiūrėjome ir buv. Lenkų mokslo mėgėjų draugijos namus. Nustebau, pamatęs jų biblioteką, archeologinius, istorinius ir meno rinkinius. Tai didžiulis turtas. Visai suprantamas lenkų, o ypatingai tų rinkinių prižiūrėtojo prof.

Koscialkowskio[334] susirūpinimas, kai dabar Akademija ir valst. muziejus nori tuos turtus išskirstyti ir savotiškai juos panaudoti. Seniukas Koscialkowskis, o paskui jį ir sargas kartoja, kad esą tai viena visuma, gyvas organizmas, vienas kitą papildą ir paaiškiną dalykai, kurių niekaip negalima draskyti. Tai būsiąs naikinimas, žudymas ir t. t.

O mūsų planai neatrodo jau toki baisūs: vertingus senuosius meno paveikslus pavesti valst. muziejui. Ten jie bus puikiai apsaugoti ir visiems prieinami. Naujesniąją tapybą (ne visa vertinga), išėjusią iš buv. Vilniaus meno mokyklos, grąžinti Dailės mokyklai. Į tokiu būdu ištuštintą patalpą perkelti visur dalimis išmėtytus etnografinius ir istorinius rinkinius, tokiu būdu papildant likusius ir sudarant turtingą vienalytį muziejų. Lenkam, be abejo, daugiausia rūpi politinis momentas: išsaugoti neliečiamą savo kampelį, „placówką". – Nuėję jau radome ten Valešką[335] su Vorobjovu, apžiūrinėjančius perimtinus muziejui paveikslus. Šiomis dienomis tai bus padaryta.

Diena šilta, bet baisiai vėjuota. Smėlio uraganai.

Birželio 5 d., ketvirtadienis

Posėdžiavome Liter. instituto reikalais. Pradžioje, organizuojantis, reikia ir tokių posėdžių, bet visi mūsų posėdžiavimai nieko nepadės, jei nepajėgsime kurti mokslo: studijuoti, rašyti, moksliškai diskutuoti literatūros klausimų ir problemų. Ar mes tai sugebėsim? Štai nutarėm išleisti knygą apie Žemaitę, o iš ko ją sudarysim? Beliko pusė metų, o bent 3–4 mėnesiai reikia palikti spausdinimui. Žalia medžiaga – Žemaitės rankraščiai, korespondencija tebeguli pas Bulotus ir kitur – nepajudinta. Aš pats ką parašysiu? Dar nė temos neturiu, o per atostogas norėtųs bent kiek atsigauti... Nieko nedirbau – ir netekau pajėgų.

Diena saulėta, vėjuota, šaltoka.

[334] Stanisław Kościałkowski (1881–1960) – Stepono Batoro universiteto profesorius, LDK istorijos žinovas, dėstė šiame universitete iki 1939 m., vėliau dėstytojavo privačiai. 1941 m. NKVD suimtas, ištremtas, 1942 m. išlaisvintas, evakuotas į Iraną, vėliau pasiekė Angliją, kur dirbo kaip lenkų išeivijos spaudos bendradarbis.

[335] Adolfas Valeška (1905–1994) – tapytojas, vitražistas. 1935–1940 m. Bažnytinio meno muziejaus Kaune, 1940–1944 m. Vilniaus miesto (nuo 1941 m. Vilniaus dailės) muziejaus direktorius. 1944 m. pasitraukė į Vokietiją, 1949–1992 m. gyveno JAV.

Birželio 6 d., penktadienis

Skardžiai suruošė arbatėlę pagerbti neseniai iš Leningrado atvažiavusiam ir pas juos apsigyvenusiam prof. Larinui[336]. Buvo M. Biržiška, J. Otrębskis, Pr. Augustaitis, Puzinas, Balčikonis, Jonikas[337], Sruoga, Žiūgžda, Salys ir aš pats. Be kalbos reikalų, svečias lankosi dar ir mokyklose, kur dabar eina egzaminai. Atsitinka ir kuriozų. V vidur. mokyklos direktorius K., įėjus svečiui egzaminų metu į klasę, sukomandavo mokinius giedoti „Internacionalą"!

Prof. Larinas dar 1913 metais važinėjo Suvalkijoj tirti kažkurią ten tarmę[338]. Lietuviškai supranta, bet kalbėt negali. Šiaip labai malonus žmogus.

Vakar ir šiandien esu pusiau ligonis. Vėl pairo viduriai ir pjauna kosulys. Visi sako, kad atrodau labai blogai. Taip mažai svėriau, rodos, tik studijų metu Šveicarijoj ir Münchene.

Oras vis toks pat saulėtas, bet nemalonus. Be palto išeiti negalima.

Birželio 8 d., sekmadienis

Mano „juodosios dienos" tebesitęsia. Širdy kartu ir tuščia, vidinė nerimastis neleidžia nustigti vietoje, ties nieku susikaupti, nieko dirbti. Pasiekiau savo karjeros viršūnes – ir matau, kad negaliu jose jaustis laisvas, tikras, pasitikįs savim, naudingas kitiems ir produktingas darbui. Bet pagaliau, ar čia mano negalavimo priežastis? Apskritai, gyvenimas sunkus, žemė išslydo iš po kojų, ir jautiesi pakibęs ties bedugne, visokių vėjų blaškomas. Sumenkau fiziškai. Visi, kas nematė manęs kurį laiką, susitikę stebisi. Štai, grįžau iš Sruogų. Tą pat pakartojo Sruogienė. Vakar svėriausi – 59 kilai (tiesa, vienmarškinio)!

Pas Sruogus radau balkone besėdinčius dar Venclovą ir Borutą. Šis gavęs iš Sruogos visą pluoštą įdomių nuotraukų literatūros muziejui. Važinėję su Skardžium ir Larinu Dubingiuose. Sako, ten esanti gera vieta vasaroti. Dar ne-

[336] Boris Larin (1893–1964) – rusų ir ukrainiečių kalbininkas. Tyrinėjo rusų kalbos istoriją, dialektologiją, leksikografiją, ukrainiečių, lietuvių kalbas, sanskritą.

[337] Petras Jonikas (1906–1996) – kalbininkas. 1937–1943 m. dėstė VDU ir VU. 1938–1941 ir 1958–1960 m. (Čikagoje) leisto žurnalo *Gimtoji kalba* redaktorius. 1944 m. persikėlė į Vakarus, 1949 m. į JAV. 1957–1973 m. dirbo Čikagos universiteto bibliotekoje, 1970–1973 m. dėstė baltų kalbas. 1954–1964 m. buvo Lituanistikos instituto prezidentas. 1969–1978 m. Pedagoginio lituanistikos instituto Čikagoje rektorius.

[338] Kelionių po Lietuvą metu (1913–1914) surinktą *Medžiagą iš lietuvių dialektologijos* B. Larinas paskelbė 1926 m.

žinau, kur reiks dingti vasarą. Visi rėkia, kad reikia pasilsėti, bet kur ir kaip? Atostogos bus trumpos – pusantro mėnesio. Ly, vargšė, manim susirūpinus labiausia. Be jos gal būčiau jau ir „kojas pastatęs". Bet ką čia kas gali padėti?

Diena giedra, bet šaltesnė už ankstyvesnes.

Birželio 9 d., pirmadienis

Po vakarienės išėjau truputį pavaikščiot ir susitikau advokatą N. Tai žmogus, kuris pažįstamo nepraleidžia nepalydėjęs, vis tiek kur eitum ar skubintum. Nemėgstu jo dėl jo amžino peikimo viso, kas sava. Niekas jam nepatinka, nieko mes neturim, esam nekultūringi, nemokšos, visas mūsų gyvenimas buvo viena didžiulė klaida, politika absurdiška ir taip be galo. O kad gi pats bent vieną krislą tai kultūrai būtų davęs. Visa jo išmintis – kritikuoti bei niekinti savus ir su pasigardžiavimu žvalgytis į svetimus. Blogiausia, kad ta kritika nėra nuoširdi, pagrįsta kokiu idealizmu, noru taisyti, susisielojimu dėl tikrų blogybių. Ne, tai stačiai beprincipinis urzgimas ir abuojus visko neigimas be jokios pozityvios minties. Nemėgstu tokių žmonių.

Giedra, tyliau ir šilčiau. Neapsakomai reikia lietaus.

Birželio 17 d., antradienis

Naktį iš penktadienio į šeštadienį prasidėjo gausūs areštai ir ištisų šeimų išvežimas iš Kauno, Vilniaus ir apskritai iš visos Lietuvos[339]. Kokios to priežastys ir kokia žmonių kategorija išvežama, iš šalies žiūrint neaišku. Yra visokių: buržujų ir darbo žmonių, lietuvių, lenkų ir žydų. Sakoma, kad valoma kraštas nuo nereikalingų ir žalingų elementų. Iš žinomesnių esą išvežti šie žmonės: Starkai[340], Bičiūnai[341], Endziulaičiai[342],

[339] 1941 m. birželio 14–17 d. okupuotoje Lietuvoje įvyko pirmoji sovietų organizuota masinė vietos gyventojų deportacija į SSRS gilumą, dažniausiai Sibirą. Iš viso ištremta apie 17 600 žmonių, didelė dalis jų įkalinti lageriuose.

[340] Zigmas Petras Starkus (1892–1942) – politikas. 1922–1927 m. Seimo narys (LKDP atstovas), 1922–1924 m. Žemės reformos valdybos pirmininkas. 1925–1926 m. valstybės kontrolierius. 1936 m. Lietuvos banko valdybos direktorius. 1923 m. pirmasis dienraščio *Rytas* redaktorius ir vienas iš steigėjų. 1941 m. suimtas, kalintas Sibire, sušaudytas.

[341] Vytautas Bičiūnas (1893–1942) – teatro veikėjas, rašytojas, dailininkas. 1920–1923 m. LKDP atstovas Seime. Parašė eilėraščių, apsakymų, dramos kūrinių, literatūros kritikos, publicistikos, dalyvavo dailės parodose, iliustravo knygų. 1941 m. ištremtas į Sibirą, sušaudytas.

[342] Antanas Endziulaitis (1895–1942) – politikas, teisininkas. 1922–1923 m. Klaipėdos atstovybės generalinis sekretorius. 1925–1926 m. vidaus reikalų ministras. 1926–1929 m. LKDP CK narys. 1941 m. NKVD suimtas, ištremtas, 1942 m. sušaudytas.

Kairiūkščiai[343], kn. Vailokaitis[344], Dagilis[345], vysk. Matulionis ir visa eilė kitų. Suprantama, kad šiomis dienomis visuomenėj plinta nerimas, baimė ir daugybė visokiausių gandų. Šiandien jau šiek tiek ramiau.

Liepos 4 d., penktadienis

Daug nepaprastai svarbių įvykių, stačiai visa epocha praėjo nuo to laiko, kada paskutinį kartą rašiau į šį dienoraštį. Pradėjus nepaprastai siautėti bolševikams, areštuoti ir išvežioti į Rusijos gilumą mūsų žmones, šį sąsiuvinį atgabenau ir paslėpiau čia, Lituanistikos seminare. Ligi birželio 21 d. visų nuotaika buvo labai įtempta. Jau seniai kalbėta apie karą ir jo laukta, bet dabar šis laukimas virto stačiai maldavimu. Visiems atrodė, kad tik karas gali išgelbėti mūsų tautą nuo sunaikinimo. Tomis dienomis parašiau keletą eilėraščių: „Raudonspalvėj liepsnoj" (VI.10), „Saulėtekis" (VI.11), „Minioje" (VI.11), „Birželio 15" ir dar vieną nebaigtą dainą, kurią būčiau slapta laiškais paleidęs į Lietuvą. Su tais eilėraščiais, kaip su bomba kišeniuj, vaikščiojau, nežinodamas, kur juos dėti; pagaliau vieną egz. paslėpiau Akademijoj, o kitą čia, seminare.

Birželio 21 d., šeštadienį, su žmona išvažiavom į Aukštadvarį pas žmonos seserį Stanevičienę, Ūkio mokyklos vedėją. Nors karas atrodė artimas, bet jau tiek kartų praėjus įvairiems terminams, manėme, kad ir šį kartą pranašystės neišsipildys ir mes po poros dienų dar galėsime grįžti į Vilnių. Tačiau šį kartą pranašystės išsipildė: birželio 22 d., sekmadienį, rytą sužinojome per radiją, kad karas jau prasidėjo – bombarduotas Kaunas, Molotovo kalba etc. Į Vilnių grįžti jau nebegalėjome, nes nebuvo kuo važiuoti. Pakilusia nuotaika laukėm tolimesnių įvykių. Pirmadienį jau sulaukėm 5 pirmuosius vokiečių šarvuočius. Moterys šoko skinti gėlių ir ieškoti tautinių vėliavų. Antradienį pravažiavo labai daug šarvuočių. Gyventojai su tikru džiaugsmu pasitiko juos su gėlėmis. Miestely plevėsavo tautinės vėlia-

[343] Stasys Kairiūkštis (1889–1942) – mokytojas.

[344] Juozas Vailokaitis (1880–1955) – kunigas, politinis veikėjas, verslininkas, pramoninkas. Kartu su broliu Jonu 1912 m. įkūrė Brolių Vailokaičių ir bendrovės banką, prekybos ir pramonės bendrovę. 1920–1926 m. Seime LKDP atstovas. 1941 m. suimtas, ištremtas, į Lietuvą grįžo 1953 m.

[345] Jurgis Dagilis (1903–1941) – teisininkas, žurnalistas. Dirbo teisme. 1930 m. katalikų spaudos akcinės bendrovės „Žaibas" vienas steigėjų. Nuo 1934 m. Kauno miesto savivaldybės Socialinės apsaugos skyriaus vedėjas. Bendradarbiavo katalikų spaudoje. 1941 m. sovietų valdžios represuotas.

vos. Dar anksčiau išgirdome naujos vyriausybės sudėtį[346] ir apie Kauno paėmimą. Tą patį vakarą įvyko susišaudymas su iš kažkur išlindusiais 3 rusų šarvuočiais. Žuvo 5 vokiečiai ir 10 civilių gyventojų. Sudegė pusė miestelio. Baisi tai buvo naktis. Po to prasidėjo nerimo ir baimės naktys. Miestelis, vokiečių kariuomenei praėjus, pasilikdavo tuščias, o čia pat aplinkiniuose miškuose atsirado išblaškytų, bet dar ginkluotų bolševikų būrių. Ėmė baimė, kad jie su mumis neatsiskaitytų! Bet viskas pasibaigė laimingai, ir mes vargais negalais vežimais ir vežimėliais parkeliavome į Vilnių liepos 2 d., trečiadienį. Viską radom tvarkoj – ir vėl tautinėmis vėliavomis pasipuošusį Pilies kalną. Aukštadvary parašiau šiuos eilėraščius: „Tremtiniai“, „Ereliai ties rugių lauku“, „Prakeiksmas“ ir „Žuvusiems partizanams“.

Iš visų tų įvykių svarbiausia tai, kad bolševikų Lietuvoj nebėra. Per tuos metus aš pats ir daugelis kitų įsitikinom, kad visa jų galybė ir santvarka laikosi akiplėšišku, begėdišku melu, kurį jie pateisindami vadina propaganda. Lietuvos gyvenimas apgriautas visose srityse, o neilgai trukus būtų buvę padaryta mirtinų žaizdų: beveik visa inteligentija ir ūkininkija būtų buvusi išvežta, o į jų vietas jau buvo pradėta gabenti rusų kolchoznikai. Įstaigose jau ir dabar knibždėjo žydai ir rusai. Pavojus kol kas pašalintas, bet ir toliau mums teks daug dirbti ir kovoti.

Visą laiką buvo gražus oras.

Liepos 7 d., pirmadienis

Gyvename karo atmosferoj. Beveik jokis kultūrinis kūrybinis kolektyvus darbas dar negalimas. Rūpinamasi išleisti literatūros ir meno laikraštį, bet yra tam didelių kliūčių. Lietuvos civilinės vyriausybės dar nėra, ministerijos neveikia, faktiškai nėra nė ministerių. Vilnius su Kaunu beveik nesusisiekia. Sako, tebeeina pasitarimai ir derybos dėl Lietuvos valdymo formos. – Sklinda daug šiurpių gandų apie bolševikų nužudytus išvežtuosius bei kalinius. Netrukus paaiškės, kiek tie gandai tikri. Dairomės, kas pabėgo su komunistais. Be pačių valdžios viršūnių, pabėgę dar šie rašytojai: P. Cvirka, Sal. Neris, L. Gira. Kai kas spėlioja, kad jie pabėgti nesuspėję ir

[346] 1941 m. birželio 23 d. susiklosčius palankiai situacijai buvo sudaryta Lietuvos laikinoji vyriausybė, kuriai vadovavo Juozas Brazaitis-Ambrazevičius. Vyriausybė, pasinaudodama Vokietijos-SSRS karu, siekė atkurti Lietuvos valstybingumą, tačiau realybėje jos veikimo galios buvo smarkiai apribotos nacių karinės ir okupacinės valdžios. Rugpjūtį vyriausybės darbas buvo nutrauktas.

slapstosi kur Lietuvoje. Buvo neramių žinių ir apie Krėvę: jis buvo išvažiavęs į Kauną ir, sako, bolševikai jį išsigabenę kartu. Bet dabar jau tikra, kad Krėvė sveikas ir laisvas vaikščioja Kaune.

Liepos 9 d., trečiadienis

Vakar buv. Švietimo komisariato patalpose, pas Keliuotį, kuris dabar eina Meno reikalų valdybos pirmininko pareigas, tarėmės apie naujo laikraščio ar vienkartinio leidinio sudarymą. Nutarėme leisti ne žurnalą, bet vienkartinį leidinį literatūros, meno, mokslo klausimais. Suredaguoti jį pavedėme J. Keliuočiui. Pasitarime dalyvavo B. Sruoga, Vizgirda[347] (tapytojas), Gustaitis (teatro direktorius), J. Keliuotis ir aš pats.

Bulotai, karo įbauginti, pagaliau atidavė Liet. literatūros institutui Žemaitės archyvą. Laikinai jis patalpintas Universiteto bibliotekoj.

Iš visų Lietuvos kampų ateina šiurpių žinių apie bolševikų žiaurumus. Atrodo, vis mažiau vilčių sulaukti grįžtant išvežtųjų iš Lietuvos tremtinių. Kažkur apie Minską ir šiaip pakeliui jie būdavę varomi iš vagonų ir sušaudomi iš kulkosvaidžių. Reta Lietuvos šeima neturės savo kankinio, o daugybė šeimų bus iššudytų ištisai. Šiandien Šv. Jono bažnyčioj buvo pamaldos už visus žuvusius.

Dienos dabar labai gražios, šiltos, vasariškos. Reiktų lietaus.

Liepos 11 d., penktadienis

Užvakar vakare parvažiavo Krėvė su žmona. Apie jį buvo pasklidę visokių gandų. Vieni sakė, esą jį išsivežę rusai, kiti – jis esąs suimtas. Vakar su Ly jį atlankėme. Atrodo išvargęs, susirūpinęs, bet neparblokštas.

Skaudžiai jis pergyveno, ir dabar dar nenurimsta, sesers nelaimę: ją su vyru prieš pat karo veiksmų pradžią išvežė bolševikai. Buvo matęs juos Naujojoj Vilnioj kartu su kitais sugrūstus į prekinius vagonus. Tie vaizdai, sako, niekados neišdilsią iš jo atminties.

Krėvei, tiesą pasakius, pavojus nėra praėjęs. Kaip Aukščiausios Tarybos narys, jis gali susilaukti nemalonumų. Žinoma, juokinga būtų jį kaltinti

[347] Viktoras Vizgirda (1904–1963) – tapytojas. 1941–1943 m. Vilniaus dailės akademijos direktorius. 1944 m. pasitraukė į Vakarus. 1947 m. kartu su kitais Freiburge įkūrė Lietuvių dailės institutą, buvo pirmasis jo valdybos pirmininkas. 1950 m. persikėlė į JAV. 1951–1966 m. dirbo vitražų studijoje Bostone. Nutapė daug peizažų, natiurmortų, portretų.

bolševizmu. Mes, kurie laukėme bolševikų išgujimo, kalbėdavomės su juo visai atvirai. Ir jis ne mažiau to laukė negu kiti. Į visuomeninę veiką jis buvo įtrauktas kažkaip kuone prievarta. Bolševikams buvo svarbu turėti žmogų, kurį visa Lietuva gerbė (išskyrus kraštutinius tautininkus). Būdamas atsakomingose vietose ir sueidamas su „galingais" žmonėmis, mokėdavo padaryti daug gera lietuviams. Į Aukščiausią Tarybą (rodos, į Tautybių Tarybą) jo kandidatūrą išstatė jo paties nė nepasiklausę. Jis nedalyvavo jokiam priešrinkiniame mitinge – „kandidatų susitikime su rinkėjais". Jokioj viešoj kalboj jis nė karto nepagarbino Stalino, ir mes net bijodavom, kad už tai jis gali skaudžiai nukentėti. Ilgainiui, be abejo, ir būtų nukentėjęs. Už tai studentai keldavo jam tikras ovacijas. Ir štai dabar pavojus iš priešingos pusės. Lietuviai-kultūrininkai jį supras ir pateisins, bet kiti?

Paskutinėmis prieš karą dienomis bolševikai ieškoję Kauno universiteto rektoriaus ir mūsų Akademijos viceprezidento Purėno, bet jis laimingai mokėjęs pasislėpti. Jau dabar yra tikra, kad buvo numatyta išvežti visa universitetų profesūra, o vėliau ir visa inteligentija. Laimė, vokiečių smūgis sutriuškino tuos velniškus planus. Išsigelbėję ir grįžtą kai kurie tremtiniai pasakoją baisių dalykų apie išvežtųjų likimą.

Dienos labai karštos.

Liepos 16 d., trečiadienis

Vokiečių žygis į bolševikiją vyksta greitai ir sėkmingai. Pralaužta vadinamoji „Stalino linija"[348], užimtas Vitebskas, prieita prie Kijevo, o šiaurėje šarvuotos dalys artinasi prie Petrapilio. Lietuvos klausimas vis dar nėra išspręstas. Ministerių kabinetas kybo ore, Kaunas ir Vilnius nesusiklauso – valdosi atskirai. Kaunas, kaip girdėt, paskutinėmis dienomis nusiteikęs optimistiškai.

Sutikau Aleksą[349], buvusį kadaise žemės ūkio ministerį. Išvargęs, sumenkęs. Vienuolika mėnesių sėdėjęs kalėjime. Dabar ieško šeimos. Pasku-

[348] Fortifikuoti įtvirtinimai palei vakarinę SSRS sieną, turėję apsaugoti sovietus nuo greito įsiveržimo. Linija nuo XX a. 3 deš. pabaigos iki pat 4 deš. pabaigos įrenginėta nuo Narvos šiaurėje iki Odesos pietuose.

[349] Jonas Pranas Aleksa (1879–1955) – valstybės veikėjas, agronomas, ekonomistas. 1920–1923 m. žemės ūkio ir valstybės turtų ministras. 1924–1927 m. bendrovės „Lietūkis" valdybos pirmininkas. 1926–1935 m. žemės ūkio ministras. Dėstė žemės ūkio ekonomiką VDU ir VU. 1940–1941 m. suimtas NKVD. 1942 m. gestapo suimtas ir ištremtas į Vokietiją, grįžo 1945 m., kurį laiką dirbo Žemės ūkio institute. 1948 m. ištremtas į Sibirą, kur mirė.

tinę dieną prieš karą bolševikai suėmę išvežti žmoną ir vaikus. Ar išvežė ir kur išvežė, nieko nežino. Tokių atsitikimų daugybė. Raudonojo Kryžiaus delegacija antrąkart išvyko kažkur už Minsko ieškoti išvežtų tremtinių ir kalinių. Bet randa jų labai mažai: po keliolika žmonių – ir tai daugiausia kalinių. Ešalonais išvežti tremtiniai kažkur žuvo. Eina gandai, kad daugumas jų buvo sušaudyti. Tik dabar pradedame aiškiai įsisąmoninti, kokis baisus teroras yra bolševizmas. Rusijos kaimo ir biednuomenės gyvenimas buvo pasibaisėtinas. Ir kokia bedugnė tarp realybės ir propagandos teigimų! Pasibaisėtino, ciniško, akiplėšiško melo bedugnė! Melu ir teroru laikėsi bolševizmo sistema.

Dienos – gražios. Vakar vakare buvo audra su šiurpiais debesimis, bet mažu lietum.

Liepos 17 d., ketvirtadienis

Andai buvo atsilankęs B. Babrauskas[350]. Jis atvažiavo iš Kauno ieškoti, ar mes, Vilniaus rašytojai, neturime ko nors paruošę spaudai. Dabar, sako, spaustuvės turi mažai darbo ir, apskritai, patogus momentas šį bei tą išleisti. Jaučiama knygų stoka. Jau spausdinama visa eilė senesniųjų autorių, bet reiktų ir naujųjų. Babrausko paskatintas ir paruošiau savo eilėraščių rinkinėlį „Rūsčios dienos“ – apie 64 sp. pusl., jei kuris nors eilėraštis „neiškris“. Nemėgstu tokių plonučių rinkinių, bet, mat, karo laikas, viskas liesa. Sakė, po tokį pat rinkinėlį sudarę B. Brazdžionis ir K. Inčiūra.

Vienas pažįstamas, pirmomis karo dienomis buvęs Daugpily, pasakoja matęs ten P. Cvirką ir Sal. Nerį. Cvirka stengęsis rodyti gerą nuotaiką, o Sal. Neris turėjusi su savim ir savo sūnelį Balandį. Tuo tarpu prasidėjęs smarkus miesto bombardavimas iš oro, ir vargšė Salomėja taip nusigandusi, kad ėmusi neapsakomai verkti ir klykti. Tai visai suprantama. Blogai ji padarė bėgusi iš Lietuvos, o dar blogiau – paėmusi su savim vaiką. Vyras liko namie, reikėjo jam pavesti ir sūnų. Sunkus jos likimas sufanatizuotoj, griūvančioj bolševikijoj. Be to, gaila, kad ji ir kiti panašūs, apsvaiginti bolševikiškos propagandos melo, nesužinos tiesos ir šio meto įvykių nesupras ir neįvertins. Ausys linksta, klausant per radiją skleidžiamų Maskvos

[350] Benediktas Babrauskas (1910–1968) – rašytojas, literatūros kritikas. 1944 m. pasitraukė į Vakarus, nuo 1949 m. gyveno JAV. 1951–1958 m. Lietuvių rašytojų draugijos pirmininkas.

melų. Bet tai aišku tik mums, kurie matome savo akimis ir priešingus faktus. Jie to nemato.

Šilta, po truputį palyja. Derliaus klausimas yra mūsų gyvenimo klausimas.

Liepos 18 d., penktadienis

Pasitaiko, kad vienas kitas iš politinių kalinių, bolševikų išvežtų gilumon, užklupus karui, pabėga ir po įvairių klaidžiojimų grįžta. Žinoma, jie papasakoja daug įdomių ir šiurpių dalykų. Tie pasakojimai, perėję per kelias viena iš kitos girdėjusias burnas, išauga iki fantastiškų ir jau sunkiai įtikimų nuotykių. Patenka jų ir į laikraštį. Būtų gera, kad kas juos surašytų. Turėtume įdomios beletristinės medžiagos.

Iš viso bolševizmo metai Lietuvoje ir dabartinis persisvėrimas – verti didelio rašytojo ir didelio veikalo. Kol tokis atsiras, reikėtų ir man pabandyti šį tą iššvejoti iš šitos įvykių gausybės. Man geriausia tiktų, jei užčiuopčiau kokį psichologinį momentą, o rašyčiau kaip vaizduojamojo personažo pasakojimą nuo savęs. Manau, kad taip būtų įtikinamiau ir geriau atitiktų lyrinį mano kūrybos pobūdį.

Šiuo metu daug kalbų ir susirūpinimo kelia mūsų santykiai su lenkais Vilniuje. Lenkai momentaliai sugeba išnaudoti kiekvieną naują situaciją, prisiderinti ir mus spausti. Buvo jie prisiderinę prie bolševikų, o dabar mėgina prie vokiečių. Vargu jiems tai pavyks: vokiečiai per gerai juos pažįsta. Blogiausia tai, kad mes esame per daug pasyvūs, o gal ir apsileidę.

Oras gerokai atvėso: +15 °C. Lynoja.

Liepos 21 d., pirmadienis

Užvakar, šeštadienį, buvo užėjęs Krėvė su žmona. Netyčia atšventėm savo vardadienį: ne tik abudu esame Vincai, bet ir abiejų tėvai buvo Juozai. Vakar visą dieną nebuvo galima išeiti iš namų: mieste ėjo kažkokios kratos, sako, ieškojo paslėptų ginklų. Mūsų namuose nieko nekrėtė.

Gandonešių žiniomis, Sal. Neriai nepavyko pabėgti; ji esanti sugrąžinta ir dabar Kaune grindis plaunanti. Vargšė Saliutė! Liudas Gira esąs sušaudytas. Kadangi tuo netikiu, tai pakartosiu ta proga girdėtą anekdotą. Esą, kai juos sustabdę, nežinau, partizanai[351] ar vokiečiai, tai Gira puolęs

[351] Nacių okupacijos metais, ypač 1941 m., Lietuvoje partizanais vadinti antisovietinio birželio 23 d. sukilimo dalyviai ar įvairių lietuviškų savisaugos ar policijos dalinių nariai.

maldauti: pasigailėkit, aš nieko... nieko... Aš pasakysiu viską – štai ten Venclova sėdi!..

Šeštadienio „Naujojoj Lietuvoj" buvo išspausdinti du mano eilėraščiai: „Žuvusiems partizanams" ir „Prakeikimas". Kai nunešiau, redaktoriui St. Vykintui[352] paprašius, tuos eilėraščius į redakciją, Vykintas susirūpinusia mina pradėjo:

– Bet kaip čia bus su kai kuriais ankstyvesniais Tamstos pareiškimais spaudoj? Tamstos atsakymą į anketą rašytojams visi skaitė su pasigėrėjimu, bet tas linkėjimas Naujiems metams... Ar nerastume kokios formulės, kaip tą būtų galima atšaukti ir paaiškinti.

– Neverta, – atsakiau, – dėl tokios smulkmenos daug rūpintis.

– Bet kai kurie žmonės, ypatingai provincijoj, į tokius pareiškimus žiūri labai blogai.

– Ne kiekvieną pareiškimą, – sakau, – buvo galima apgalvoti. Pagaliau linkėjimas, kad įsigaliotų ir būtų vykdoma Stalino konstitucija, bolševikinėj santvarkoj neatrodė jau toks blogas. Konstitucijos teisėj dar būtų buvę galima gyventi, bet visa bėda, kad gyvenime buvo viskas daroma priešingai.

– Taip, bet tas Stalinas...

– Apskritai, aš nebūčiau rašęs jokių pareiškimų, nebūčiau atsakinėjęs į jokias anketas ir būčiau laikęsis visiškai pasyviai, jei ties mano galva nebūtų kabojęs ankstyvesni mano raštai prieš bolševizmą: straipsnis apie „Trečią frontą" „Literatūros etiuduose" ir kai kurios „Krizės" vietos.

– Taip, – sutiko Vykintas. – Jei tą straipsnį būtų kas išvertęs ir pakišęs NKVD, tai su Tamsta būtų buvę baigta!

Toliau jis sakėsi pats parašysiąs bendro pobūdžio straipsnį apie tų metų literatūrą ir suskirstysiąs rašytojų „prisiderinimą" keliomis kategorijomis. Dar smarkiai puolė Grušą už jo atsakymą į anketą. Straipsnelis tame pat „N. L." numeryje iš tiesų pasirodė. Daugiausia, žinoma, tenka L. Girai ir S. Neriai.

Dėl savo ano Naujiems metams linkėjimo jau graužiaus tą pat dieną, bet buvo per vėlu. Ano meto nuotaikose taip kartais sunku būdavo susio-

[352] Stepas Povilavičius-Vykintas (1905–1978) – pedagogas, žurnalistas, redaktorius. 1932–1938 m. *Lietuvos aido* laikraščio literatūros skyriaus redaktorius, 1938–1939 m. *Lietuvos aido* korespondentas Paryžiuje. 1941 m. naciams palankaus dienraščio *Naujoji Lietuva* vyriausiasis redaktorius. 1941–1943 m. Švietimo valdybos meno departamento direktorius. 1944 m. pasitraukė iš Lietuvos.

rientuoti ir savo žodžius sverti. Bet ir dabar laikau tai menka smulkmena – juk palinkėjau pagaliau tik trafaretiška fraze. – Šilta, apsiniaukę.

Liepos 26 d., šeštadienis

Maciūnas[353], parvažiavęs iš Kauno, atsivežė žodinį Šviet. ministerijos kaip ir kokį pasiūlymą iš naujo suorganizuoti Humanitarinius fakultetus Kauno ir Vilniaus universitetuose. Kauno univ. rektorius Purėnas, sako, siūlęs Šv. ministerijai atgaivinti Teol.-filosofijos fakultetą, bet šv. min. su tuo nesutikęs: tegu, girdi, dvasinė vyriausybė steigia Dvasinę akademiją, o prie Universiteto būtų tik Hum. (ar gal Filosofijos) fakultetas. Vakar pas Krėvę tuo klausimu mes tryse ir tarėmės. Kaune būtų visa filosofija, Kaune ir Vilniuje lituanistika, germanistika ir Lietuvos istorija. Kitos šakos – vienos būtų Vilniuje, kitos Kaune. Pasaulėžvalginio vienapusiškumo Kaunas esą nenorįs. Šalkauskis esą norįs pasilikti Vilniuje, turbūt pedagogikai. Man su Maciūnu tektų keltis į Kauną, o Vilniuje liet. literatūrą dėstytų M. Biržiška ir J. Ambrazevičius. Žinoma, visi tie projektai kabo ore, kol Lietuvoje nėra pastovios ir aiškios vyriausybės, vokiečių pripažintos ar jų pastatytos.

Štai vienas „gandonešis" pasakojo, būk Kaune Plechavičius[354] padaręs „perversmą" prieš dabartinį kabinetą...

Keliuotis sakosi jau gavęs iš vokiečių sutikimą leisti dvisavaitinį literatūros ir meno laikraštį, kuriam jau renka medžiagą.

Kasdien vis palydavo. Šilta. Šiandien jau giedriau.

Liepos 28 d., pirmadienis

Rektorius pagaliau grįžo iš Kauno. Pats su juo nekalbėjau, bet girdėjau iš kitų, kad sumanymas padalinti Humanitarinį fakultetą esąs rimtai svarstomas. Kauno universitete jis vadintųsi Filosofijos fakultetu. Jei šis sumanymas įvyktų, mes, vilniečiai, bijomės, kad lietuviškumo reikalai Vilniuje labai nukentėtų. Lietuviams studentams daug patogiau Kaune ir maža atsirastų tokių, kurie važiuotų į Vilnių, ypač kad čia ne visi humanitariniai mokslai būtų dėstomi. Nesant lietuvių studentų, tuojau kiltų dės-

[353] Tuo metu Vilniaus universiteto dėstytojas.

[354] Povilas Plechavičius (1890–1973) – karininkas, generolas. Vadovavo 1926 m. gruodžio 17 d. perversmui. 1927–1929 m. Lietuvos kariuomenės vyriausiojo štabo viršininkas. 1944 m. vadovavo Vietinei rinktinei, turėjusiai kovoti prieš SSRS pajėgas. Nacių suimtas, išvežtas į Salaspilio konclagerį, vėliau atsidūrė Vokietijoje. 1949 m. persikėlė į JAV.

tomosios kalbos klausimas. Turint galvoje lenkų karingumą ir landumą, galima tvirtinti, kad tas klausimas būtų išspręstas mums nepalankiai. Jei būtų paliktas Human. fakultetas tik prie Vilniaus universiteto, laimėtų ne tik tautiškumas, bet ir mokslas, nes būtų galima įtraukti į darbą dar visą eilę žmonių: Šalkauskį, Ivinskį[355], Šapoką ir kitus.

Gandai apie perversmą iš dalies pasitvirtino, nors Plechav. ir nedalyvavo. Buvę ten kažkokių konfliktų su „voldemarininkais"[356], bet patys vokiečiai atstatę senąją padėtį. Vis dar intensyviai laukiama lemiamo sprendimo dėl Lietuvos valdymo formos.

Keliuotis atgaivina „Naująją Romuvą". Daviau jam porą eilėraščių ir pradžią straipsnio apie šių metų literatūrines sukaktuves.

Vis šiltas oras su audrinio pobūdžio lietaus pavojumi. Nežinau, kaip laukuos, bet šiaip malonu.

Liepos 29 d., antradienis

Šiandien iš ryto sužinojome, kad nakčia suėmė V. Krėvę su žmona. Kur juos padėjo, lig šiol dar neaišku. Tikimės, kad jis suimtas tik ištardyti, kadangi užėmė svarbias vietas: pradžioje buvo užsienių reikalų ministeriu, o paskui Aukščiausios Tarybos nariu. Jei su Krėve atsitiktų kas nors bloga, būtų nepataisoma žala tautai ir nepateisinamas kaltinimas kristų tiems, kurių rankose dabar jo likimas. Ypatingai, jeigu jie lietuviai. Vokiečiai gali visko nežinoti, imti reikalą oficialiai, formaliai, bet mūsiškiai negali nežinoti Krėvės nuopelnų lietuvių kultūrai ir kad jis niekad nebuvo bolševikas. Lietuviškoji studentija, tas jautriausias tautinių nuotaikų termometras, keldavo Krėvei ovacijas, kur tik jis viešai pasirodydavo, nes žinojo, kad Krėvė stovi tautinių interesų sargyboje ir kad su jo autoritetu ir bolševikų įstaigos skaitosi.

Bet, deja, šiais laikais visko galima laukti. Į viršūnes iriasi jaunuoliai, kuriems apsvaigo galvos nuo savojo egoizmo.

[355] Zenonas Ivinskis (1908–1971) – istorikas. 1933–1940 m. dėstė VDU, 1941–1943 m. VDU ir VU. 1941–1942 m. VDU Filosofijos fakulteto dekanas. 1944 m. pasitraukė į Vokietiją, rinko istorinę medžiagą Vatikano archyve. 1963– 1971 m. dėstė Bonos universitete.

[356] Voldemarininkai – radikali dešinioji politinė organizacija, veikusi Lietuvoje XX a. 4 deš., buvusio vyriausybės vadovo Augustino Voldemaro šalininkai. Organizacija aktyviai oponavo A. Smetonos valdymui, užsienio politikoje siekė orientuotis į Vokietiją. Nacių okupacijos metais voldemarininkai įkūrė Lietuvos nacionalistų partiją, 1941 m. liepos 23–24 d. surengė perversmą prieš Lietuvos laikinąją vyriausybę. Dalis voldemarininkų aktyviai bendradarbiavo su okupantais.

Šiandien turėjau su Ly išvažiuoti į Druskininkus Raudonojo Kryžiaus sunkvežimiu, bet jo lig šiol dar nėra. Pasilsėtume, pasigydytume voniomis, na ir pavalgytume, nes Vilniuje kaskart vis labiau tenka susiveržti diržus. Mintame pusbadžiu. Nėra maisto, nors šiaip Lietuvoje, sako, jo nestoka, kai ko, pav. sviesto, neturi nė kur dėti, nes nesą transporto priemonių.

Oras – puikus atostogauti.

Liepos 30 d., trečiadienis

Vakar sužinojau įdomų dalyką. Išvijus bolševikus, nežinau, tuoj ar ne tuoj, susidarė nauja Vilniaus universiteto atstovybė. Viename savo posėdy ji ėmė svarstyti profesūros klausimą ir spręsti, kurie profesoriai esą per daug „raudoni" ir kad juos reiktų pašalinti iš Universiteto. Į tokių eilę patekau ir aš. Tik viena studentė (iš pavardės, kurią jau pamiršau, man nepažįstama) prieš tai užprotestavo ir atsisakė pasirašyti protokolą. Nutarimas, matyt, norėta pravesti vienbalsiai ir tokiu būdu likau „išgelbėtas"... Tai štai dabartinių nuotaikų iliustracija ir mūsų jaunimo subrendimas! Kad jie būtų nutarę mane išmesti už blogą profesoriavimą, būtų man suprantama, bet už bolševizmą!

Vabalas-Gudaitis iš Universiteto jau atleistas. Jis pats mano, kad už pažiūras, už „kairumą", bet mes, kurie jį pažįstame, manome, kad už nepedagogiškumą (pedagogikos profesorių!..) ir jau stačiai studentų kankinimą savo keistais reikalavimais.

Apie Krėvę lig šiol nieko nepaaiškėję. Jo suėmimas – tai vienas iš kvailiausių ir skaudžiausių šių dienų paradoksų.

Šiandien išvažiuojame į Druskininkus. Nepadoru tokiu momentu pabėgti, bet išvažiavimo progų nedaug pasitaiko. Vilniuj mintame juoda duona, juoda kava ir sausos dešros gabaliuku, kurį jau baigiame.

Dienos puikios.

Rugsėjo 15 d., pirmadienis

Ilgai atostogavau. Nuo liepos 30 d. iki rugpjūčio 21 d. Druskininkuose, o paskui Aukštadvary. Grįžau vakar. Įdomiausias atostogų epizodas tai Druskininkų lenkiškos „respublikos" susidarymas.

Atsikėlę vieną rytą, rodos, rugpjūčio 6 d., sužinojome, kad įvyko perversmas: suimti ir atstatyti nuo pareigų lietuviai valdininkai: burmistras,

policijos vadas, kurorto direktorius dr. Gylys (jis, tiesa, nebuvo suimtas, nes buvo išvykęs į Kauną). Jų vieton paskirti lenkai, taip pat ir lenkų policija. Oficiali kalba paskelbta lenkų kalba. Rodos, tą pačią ar sekančią dieną iš Alytaus pasirodęs sunkvežimis, pilnas ginkluotų lietuvių partizanų. (Aš pats jų nemačiau.) Sako, jie atvykę malšinti lenkų, bet, pamatę, kad „perversmas" buvo įvykdytas Gardino komendanto, pasitraukė. Prasidėjo neramios dienos. Neramumas virto panika, ypač moterų tarpe, kai vieną rytą miestely buvo išlipdytas toks skelbimas: „Jei būtų užmuštas vienas vokiečių karys, lenkas arba kurios kitos tautybės asmuo, bus be išimties (lenkiškame tekste „bez wyboru") vietoje sušaudyta 10 lietuvių.

Vietos komendantas
Gardine Bracht
1941.VIII.8 Hauptmanas"

Tai yra įdomus šių paradoksališkų laikų dokumentas. Druskininkai liko atskirti nuo Lietuvos siena, kuri buvo kareivių saugojama. Mat vokiečiai, įvesdami Lietuvoje civilinę valdžią, pripažino tik pirmąją bolševikų nustatytą sieną be vėliau grąžintų Švenčionių, Dieveniškio ir Druskininkų sričių[357]. Susidarius tokiai padėčiai, mes, vasarotojai, netekome teisės be leidimų išvykti iš Druskininkų. Prasidėjo „bėgimas per sieną", per Nemuną į Suvalkiją. Daug kas išspruko, bet daug ir liko, nes išsprukimas kaskart darėsi sunkesnis. Mūsų prašymas leisti išvažiuoti pasiliko be atsakymo. Mudu su Ly išvadavo patys vokiečiai. Mudu sutiko nuvežti į Alytų patys vokiečiai, atvykę į suruoštą Druskininkuose pasilinksminimą karo su lenkais pradžiai paminėti. Tada padėtis Druskininkuose buvo žymiai sušvelnėjusi. Buvo jau padaryta eilė pastangų Kaune ir Vilniuj lietuviškas sritis vėl prijungti prie Lietuvos. Švenčionys ir Dieveniškis, berods, jau prijungti, bet apie Druskininkus tikrų žinių neturiu. Druskininkų apielinkės, pats įsitikinau, yra grynai lietuviškos ir sąmoningai patriotiškos. Net nuostabu, kad lenkai nesugebėjo jų nutautinti. Druskininkų turguose skamba tik lietuvių kalba, kaimų seniūnai atsisakę klausyti lenkų burmistro, visi kaimiečiai rašėsi po prašymais prijungti juos prie Lietuvos. Pats

[357] Pirmosios SSRS okupacijos metu (1940–1941) prie Sovietų Lietuvos teritorijos buvo prijungtos Druskininkų, Marcinkonių, Dieveniškių, Švenčionių ir Adutiškio apylinkės, kurios iki tol priklausė Sovietų Baltarusijai. Lietuvą okupavus naciams ir sudarius okupacinę Lietuvos generalinę sritį – Druskininkai ir jų apylinkės į šią teritoriją nebuvo įtraukti.

miestelis dabar sulenkintas, bet prieš 20 metų dar visi miestelėnai kalbėję lietuviškai, net vyresnieji žydai dar ir dabar moka lietuviškai.

Kita atostogų dalis praėjo be nuotykių. Aukštadvary buvo nuobodu ir neramu, gal dėl blogo oro, nes visą laiką buvo šalta ir lijo, o gal ir šiaip dėl tokių jau laikų. Parvažiavau transportiniame vokiečių furgone, pro Aukštadvarį vykusiame į Vilnių. Keliauti dabar tik taip ir galima. Atsivežiau kiek maisto: kiaušinių, sūrių, kumpį. Laukiu šiandien parvažiuojant Ly. Ji dar šį tą atsiveš. Su tuo maistu, kurį gauname kortelėmis, išgyventi būtų sunku. Laukiame ypatingai sunkios žiemos: bus šalta ir alkana.

Rugsėjo 16 d., antradienis

Prieš kurį laiką buvo paplitę gandų, kad vokiečiai paskelbs nepriklausomą Lietuvą ir tuojau mobilizaciją. To paskelbimo ypač buvo laukta rugsėjo 8 d., o kai kas ir lig šiol tebelaukia... Yra žmonių, kurie tikina savo ausimis girdėję, kad iš Maskvos buvo pranešta, esą Lietuva išstojusi iš Tarybų Sąjungos. Jeigu tai tiesa, tai arba rusai pažadėjo lenkams buvusias Lenkijos sienas ir tada Lietuva nebesusiliestų su Rusija, arba stačiai tai būtų savotiškas politinis bolševikų mostas: destis, mes prievarta nieko Sąjungoje nelaikome...

Blogas, šaltas oras tebesitęsia: kambary vos +13, o lauke irgi apie tiek.

Rugsėjo 18 d., ketvirtadienis

Vakar buvo p-nia Habdankienė ir papasakojo, kokioje sunkioje būtyje yra atsidūręs skulptorius Jakimavičius. Jis dabar gyvena Akademijos namų pusrūsyje (buv. P. Vileišio). Prireikus tos patalpos, Akademija jį varo iš buto, o jis neturi pinigų ne tik butui, bet ir sausos duonos kąsniui. Šiandien kalbėjau tuo reikalu su namų prižiūrėtoju, o artimiausiame posėdy reiks šis klausimas iškelti. Jakim. nors lietuviškai nekalba, bet yra karštas lietuvis. Kadaise buvo lenkų išmestas iš buto ir dėl to priglaustas Vileišio namuose. Tiesą pasakius, aš jo darbus, kuriuos teko matyti, nelabai vertinu, bet pasirodo, kad jis buvo gavęs stambią lenkų premiją. Gal skurdas žmogų užėdė, o gal... patriotizmas. Darbai, kuriuos teko matyti, buvo daugiausia patriotinėmis temomis ir be galo naivūs, pav., lietuvių kariuomenės įžygiavimas į Vilnių. Nelengva sujungti patriotizmą bei pilietiškumą su aukštos vertės meniškumu.

Šiandien su P. Vaičiūnu perėmėm buv. Rašytojų ir menininkų klubo turtą. Keliuotis, dabartinis Meno departamento direktorius, pavedė man, Sruogai, Vaičiūnui, Mackoniui ir Inčiūrai perimti turtą ir suorganizuoti iš naujo Rašytojų draugiją. Bet pasirodo, kad Rašytojų draugija jau reorganizavosi Kaune.

Diena kiek šiltesnė, bet vis dar pakankamai bjauri.

Rugsėjo 24 d., trečiadienis

Šiomis dienomis sirgau. Šįmet rudens gripas užpuolė mane anksčiau negu anais metais. Mat ir ruduo ankstyvesnis. Šiandien jau neva pasveikęs, bet dar kriuniu gerokai. Kosulys dabar kamuos kokį mėnesį. Kaip gera, kad nereikia skaityti paskaitų! Blogas gerumas! Neaišku, koks bus likimas mūsų universitetų. Lig šiol viskas kybo ore. Kauniečiai vis dėlto įsisteigė Filosofijos fakultetą, žinoma, popierinį. Bet algas, sako, jau moką ir to nepripažinto fakulteto personalui. Iš mūsiškių ten pakviesti Maciūnas ir Avietėnaitė[358]. Abudu nenori. Avietėnaitė, nors šiaip Vilniaus nemėgsta, parašė man laišką, kad gelbėčiau ją iš Kauno, nes netikinti, kad Filosofijos fakultetas galėtų egzistuoti ir šiaip nenori jame būti. Kaip ten bebūtų vėliau, bet dabartiniu metu skaldyti pajėgas tikra nesąmonė. Vilnius gali pasilikti be lietuvių studentų.

Man sergant, pirmadienį įvyko Mokslų akademijos susirinkimas. Iš 8 narių dalyvavo 5. Buvo išrinkti dar keli. Aš tebepasilieku Liet. liter. instituto direktorius. Nesant patalpų liter. muziejui ir bibliotekai, negalint nieko spausdinti, nežinau, kuo gali pasireikšti ir Instituto veikla. Nebent medžiagos rinkimu geresniems laikams.

Dienos šaltos. Ore ir viduje temperatūra maždaug vienoda – apie +12–15 °C.

Rugsėjo 25 d., ketvirtadienis

Prieš porą savaičių buvau paskirtas Lietuvos Meno tarybos Literatūros sekcijos pirmininku ir gavau įgaliojimą kartu su sekcijos nariais B. Sruoga, P. Vaičiūnu, R. Mackoniu ir K. Inčiūra perimti buv. LR dr. turtą, iš naujo suorganizuoti draugiją ir rūpintis kitais jos reikalais. Turtą andai jau perė-

[358] Magdalena Avietėnaitė (1892–1984) – diplomatė, žurnalistė, parodų organizatorė. Buvo atsakinga už Lietuvos paviljonus pasaulinėse parodose Paryžiuje (1937) ir Niujorke (1939). 1940–1944 m. dėstė anglų kalbą VU. 1944 m. pasitraukė į Vokietiją, 1944 m. į JAV.

mėm iš buv. klubo, šiandien pasirašiau sutartį su J. Bankausku, apsiėmusiu suorganizuoti valgyklą tose pačiose patalpose. Pirmadienį nutarėm šaukti reorganizacinį susirinkimą, išrinkti valdybą ir jai pavesti toliau rūpintis Draugijos reikalais. Atrodo, viskas turėtų gerai pavykti, jei neatsiras kokios netikėtos kliūties, kaip kad šiais laikais pasitaiko.

Girdėjau įdomų – nežinau, „pletką" ar faktą. S. Č-nė suskubo parašyti pjesę, vaizduojančią bolševikų valdymo metus. Ta pjese esą norėta atidaryti šį dramos sezoną, bet visuomenėj atsiradę labai nepalankių autorei balsų, grasinančių net skandalu, ir pjesė turėjo išnykti. Tai dar vienas šių dienų paradoksas. Sezonas būsiąs atidarytas „Vincu Kudirka". Cenzūra uždraudusi P. Vaičiūno „Aukso gromatą". Priežastys nežinomos.

Girdėjau dar vieną blogą naujieną: ne tik Druskininkai, bet ir Švenčionys, ir Dieveniškis esą priskirti prie Gudijos. Matyt, galioja tik pirmosios bolševikų nustatytos sienos.

Diena niūri, šaltoka. Kambary ir lauke vidudienį apie +15 °C.

Rugsėjo 26 d., penktadienis

Mūsų spaudos ir literatūros reikalai atrodo menkai. Turime du dienraščiu: Kaune „Į laisvę"[359] ir Vilniuj „Naujoji Lietuva"[360]. Bet jiedu abu labai jau siauri: karo žymės, valdžios skelbimai, oficialūs straipsniai, na ir kiek literatūros bent „Naujojoj Lietuvoj". Eina dar berods pora ūkiškų laikraščių ir keletas lokalinių provincijos laikraštukų, turbūt taip pat oficialaus pobūdžio. „Naujoji Romuva" nepasirodė, rašytojų „Aukuras" Kaune nepasirodė, o nacionalistų ketintas leisti Vilniuje kultūros laikraštis taip pat nepasirodė. Neišėjo iš spaudos dar nė viena lietuviška knyga, nors paruoštų ir jau berods surinktų bei iškoreguotų yra visa eilė. Toks pat ir mano „Rūsčių dienų" likimas. Pasiunčiau į Kauną paskutinę korektūrą – tuo viskas ir pasibaigė. Sako, taupomas popieris – jo esą labai nedaug...

Nepaisant to, reiktų mūsų rašytojams sukrusti ir iš paskutiniųjų ką nors gero, gaivinančio, ugdančio sukurti. Jau gal ir per vėlu, bet geriau negu niekad. Gal niekad lietuvių tauta nebuvo taip reikalinga dvasinių

[359] 1941–1943 m. Kaune ėjęs dienraštis. Laikraštį 1941 m. birželį pradėjo leisti Lietuvių aktyvistų frontas. Netrukus jis tapo okupuotos Lietuvos vienu iš oficiozinių spaudos leidinių lietuvių kalba.

[360] 1941–1944 m. Vilniuje ėjęs dienraštis. Iš esmės vienas pagrindinių okupuotos Lietuvos oficiozinių spaudos leidinių lietuvių kalba.

kultūros vertybių, kaip šiandien. Jos vienos yra pastoviausias, stipriausias ramstis visokiose audrose.

A, kad tie Neprikl. Lietuvos prabangai ir šiaip iššvaistyti milijonų milijonai būtų buvę apversti mokykloms, menui ir, apskritai, krašto kultūrinimui! Šiandien stipresni būtume.

Oras vis toks pat. Trumpi pragiedrėjimai. Viduj šalta.

Rugsėjo 28 d., sekmadienis

Filharmonijos sezono atidarymo koncertas pavyko, galima sakyti, gerai. Publikos apypilnė salė, programa, tiesa, populiari, be prašmatnybių, bet rimta. Pirmą sykį išgirdau Sibeliaus[361] „Suomiją", nors ji jau buvo ir anksčiau pas mus grota. Kūrinys patiko savo galia ir tikrai šiaurietišku rūstumu. Beethoveno 8-ji simfonija, kurią aš vadinu linksmąja, šį kartą man įspūdžio nepadarė. Čiurlionies „Miške" – nuoširdus, lyrinis susimąstymas, platus jausmo bangavimas, siekiąs nuo subtilaus švelnumo ligi galingų crescendo, nuskambėjo labai gražiai ir pagaunančiai. Dirigavo St. Šimkus. Ar tik jis ne per daug jau sugestyviais nori padaryti savo gestus bei mostus?

Rugsėjo 29 d., pirmadienis

Įvyko rašytojų susirinkimas, sušauktas mano, kaip Lietuvos Meno tarybos Literatūros sekcijos pirmininko. Dalyvavo apie 15 žmonių. Rezultatas tas, kad mus, sekciją, ir toliau paliko eiti savo pareigas ir vietoj valdybos rūpintis rašytojų reikalais. Draugiją reorganizuoti ir perrinkti valdybą dabar negalima, nes reiktų atlikti eilę visokių formalumų, kuriems išspręsti nežinia nė kur reiktų kreiptis. Jokio aiškaus potvarkio dėl draugijų nepaskelbta. Susirinkime Vykintas neiškentė neparodęs savo uolumo ir nepasakęs rašytojams pamokslo dėl jų buvusio neatsparumo, kovos dvasios stokos, kad mes neturime Kudirkų etc. Tarsi bolševizmas su savo enkavedistais būtų galima lyginti su carizmu bei jo žandarmerija. Atvira kova su bolševikų režimu būtų buvusi beprasminga bravūra arba savižudybė. Numatant, kad anksčiau ar vėliau kils karas su vokiečiais ir kad bolševikai bus sunaikinti, svarbu buvo ne tiek kovoti, kiek išlikti ir tautą nuo iššudymo išgelbėti.

[361] Jean Sibelius (1865–1957) – suomių kompozitorius. Žymiausias kūrinys – simfoninė poema *Finlandija* (1899–1900).

Vakare buvome pas Biržiškus, nes juk tai Mykolinės! Vaclovas Biržiška klausė, ar mano eilėraštis „Tremtiniams“ tikrai parašytas pažymėtą data dieną. Esą kai kas abejojęs, ar aš nepadėjęs ankstyvesnės datos, vadinasi, tarsi tik prasidėjus karui taip išdrįsęs rašyti. Patikrinau, kad data tikra. Jis irgi taip manęs, nes eilėraštis esą nuoširdus ir jame jaučiama tų dienų nuotaika. – Diena pusėtinai graži, pusiau saulėta.

Rugsėjo 30 d., antradienis

Rytoj skaitysiu per radiją savo eilėraščių pluoštą iš „Rūsčiųjų dienų“. Sudariau kaip ir trumpą komentarą, eilėraščius suvedžiau į kontekstą, nes visą 15 min. skaityti vien tik eilėraščius būtų nuobodoka. Ar tai nebus pretenzionalu tarsi komentuoti savo paties lyriką! Bet komentavimas ten labai trumpas.

Labai džiaugiamės, kad gavome nusipirkti kuro, anglių. Vadinasi, žiema nebaisi. Karsavinas šiandien išsireiškė, kad šią žiemą ne visi išgyvensime ne tiek dėl maisto, kiek dėl kuro stokos.

Dabar naktys šaltos, su šalnomis, bet dienos palyginti gražios. Ir šiandien saulėta. Temper. apie +15 C. Kambary apie +13.

Spalio 1 d., trečiadienis

Buvo atėjęs Brazdžionis, bet kalbėjomės labai trumpai, nes greit aš pats turėjau išeiti. Apie „Rūsčias dienas“ nieko tikra nepasakė. Užkliuvo vokiečių cenzūroj ne dėl kokių svarbesnių priežasčių, bet dėl to, kad dabar tokios knygos neaktualios, neskubios; reikia esą dabar gaminti mokykloms vadovėlius. Vis dėlto pora eilėraščių greičiausia iškris. Jei tas rinkinėlis būtų išėjęs anksčiau, jis būtų buvęs tam tikra sensacija. Dabar jau nuotaikos ima atslūgti. Laukia ir visa eilė kitų knygų.

Lankiausi pas Keliuotį Rašytojų ir menininkų klubo bei valgyklos reikalais. Kel. savo aukšta vieta ir tarnyba atrodo nusivylęs. Sako, daug kas dėl tos vietos varžąsi, nėra tarnautojų padėti darbas dirbti, jis pailsęs ir norįs pats pasitraukti. Svajoja patekti į fakultetą, bet aš abejoju, ar jam tai pavyks. Norėtų dėstyti bendrinį visuotinės literatūros kursą, bet jį skaito Krėvė ir vargu norės Keliuočiui atiduoti. Kiekvienam profesoriui gaila atiduoti paruoštą, įprastą kursą, nereikalaujantį daug darbo.

Skaičiau radiofone savo „Rūsčių dienų“ ištraukas su trumpais susiejamais komentarais. Rodos, neblogai išėjo. Sako, skaičiau su išgyvenimu, lyriškai, o tai svarbiausia. Sekmadienį tad būsiu laisvas ir galėsiu eiti koncertan.

Diena labai graži, nors jau rudeniška. Tikra „bobų vasara“.

Spalio 2 d., ketvirtadienis

Pagaliau pradėsime darbą universitete. Leista dirbti trečiam, penktam ir septintam semestrui, bet kadangi Humanitariniame fakultete ne kursinė sistema, tai faktiškai turbūt galės studijuoti visi, pradedant trečiuoju semestru. Jei atsirastų pakankamas skaičius kandidatų į pirmąjį semestrą, būtų pagrindas derėtis ir dėl pirmojo semestro. Pirmadienį jau prasidės egzaminai, o nuo 15 ir paskaitos. Deja, sako, kad apie tai negalima pranešti nei per radiją, nei per spaudą. Sunku suprasti šių dienų vingius...

Atšilo. Temp. saulėje pasiekė 25 °C. Vakare apsiniaukė.

Spalio 3 d., penktadienis

Pas M. Biržišką tarėmės, kaip suderinti Vilniaus Literatūros muziejaus, Lituanistikos bibliotekos ir Rankraščių skyriaus darbą ir kaip sunaudoti buv. Liet. mokslo draugijos palikimą.

Pasitarime dalyvavo dar Vacl. Biržiška ir Sužiedėlis[362]. Iš pasitarimo išvadų parašiau tam tikrą instrukciją, apibrėžiančią visų tų padalinių darbą. Svarbiausia, kad įstengtume iš tų namų išstumti Balį su jo Tautosakos archyvu. Tada Literatūros institutas susitvarkytų visai padoriai. Vis dėlto man ir mano literatūriniam darbui būtų daug naudingiau, jei aš nusikratyčiau visais tais tuščiais akademiko ir direktoriaus titulais bei pareigomis.

Diena apsiniaukus. Tem. apie +12 °C.

Spalio 5 d., sekmadienis

Vakar buvau Vilniaus teatro sezono atidarymo spektaklyje. Vaidino Hauptmano „Prieš saulėleidį“. Įdomu man buvo pamatyti Kubertavičiūtę Betinos rolėje. Nuostabiai panaši į motiną – ir išvaizda, ir balsu. Scenoje labiau panaši negu gyvenime.

[362] Simas Sužiedėlis (1903–1985) – istorikas, publicistas. 1939–1940, 1941–1942 m. dėstė VDU. 1942–1944 m. Filosofijos fakulteto prodekanas. 1941–1944 m. Lietuvos mokslų akademijos generalinis sekretorius. 1944 m. pasitraukė į Vokietiją, 1948 m. į JAV. 1950–1966 m. redagavo laikraštį *Darbininkas*. Parašė istorinių darbų.

Šiandien buvau Filharmonijos simfoniniame koncerte. Iš naujų dalykų išgirdau Jakubėno „Rapsodiją". Klausyti negėda. Originalus moderniško stiliaus veikalas. Koncerte buvo nemaža vokiečių karių. Lietuviškos publikos pilna salė. Džiugu.

Diena pusiau saulėta, bet šaltoka. Apie +12 °C. Pirmąkart pasikūrėm krosnį.

Spalio 6 d., pirmadienis

Sužinojau, kad visoj Lietuvoj uždrausta vaidinti P. Vaičiūno „Aukso gromatą" ir K. Inčiūros „Vincą Kudirką". Negaliu suprasti, dėl ko.

SkaitinėjuvartydamasdidelęJ.Bulhako[363]knygą„26latzRuszczycem"[364]. Ruščicas[365] – didelis menininkas. Nedaug jo paveikslų esu matęs, bet kiekvieną kartą gėriuosi jo „Pabėgėliais" ir „Balade" Vilniaus rotušės muziejuje. Daug emocijos ir kažkokios čiurlioniškos mistikos. Ypatingas tų paveikslų dangus ir visa nuotaika mane pagauna ir jaudina. Ruščicas – taip pat didelis lenkų patriotas. Skaitydamas šią knygą net tarsi geriau suprantu lenkų pretenzijas į Vilnių. Ne tik tolimos, bet ir artimos praeities didelių žmonių dvasia pinasi su šio miesto likimu. A, kad tokių žmonių ir mes daugiau turėtume arba kad bent jų netrukus sulauktume. Kova dėl Vilniaus būtų sėkmingesnė. Lenkai ne tik turi žymių žmonių, bet ir moka juos parodyti, išryškinti, jų veiklą susintetinti ir tokiu būdu padaryti dar efektingesnę, tarsi pratęsti ir įsąmoninti tada, kai tie žmonės nebegyvena, o būtų dar reikalingi. Mes nė to nemokame. Ar taip esame nerangūs, ar mums stoka inteligencijos? Bulhakas – fotografas, o žiūrėk, kaip puikiai moka rašyti!

Diena saulėta, bet šalta. Temperatūra vidudienį saulėj vos 15 °C.

Spalio 7 d., antradienis

Pardavėm pianiną už 9.000 Rb. Mat, sumanėm būtinai likviduoti skolą už namą, kurios yra 10.000 Rb. Girdėti gandų, kad ta suma gali pavirsti markėmis, o tuomet išsimokėjimas jau būtų nebeįmanomas. Ir šiaip nusi-

[363] Jan Brunon Bułhak (1876–1950) – lenkų fotografas, 1912–1939 m. gyvenęs Vilniuje, parengęs knygų apie fotografiją, Vilniaus nuotraukų albumų.

[364] *26 metai su Ruščicu* (lenk.).

[365] Ferdynand Ruszczyc (1870–1936) – lenkų dailininkas, garsėjęs savo peizažais, paveiktas simbolizmo. Nuo 1908 m. nuolat gyveno ir dirbo Vilniuje, dėstė Stepono Batoro universitete.

bodo ir įkyrėjo iki gyvo kaulo jausti tą naštą ir kiekvieną mėnesį, sumokėjus ratą, kombinuoti, kaip čia galą su galu suvedus. Dabartiniam gyvenime pasidarė tai jau nebeįmanoma. Kad tas namiūkštis bent kada man atsilygintų už visus vargus ir rūpesčius, dėl jo patirtus. Jis nėra jų vertas.

Naktį buvo didelė šalna. Diena saulėta, bet šaltoka. Ruduo atėjo galutinai.

Spalio 8 d., trečiadienis

Jau nuo rugpjūčio mėnesio ligi šiol turiu pradėjęs keletą eilėraščių – ir nė vieno neįstengiau pabaigti. O seniau parašydavau ir po 2 per dieną. Vakar prisispyręs parašiau 6 posmus, bet dar eilėraščio nebaigiau. Kiekvienas atskiras posmas gal ir neblogas, bet visuma nesiderina. Reiks dar prie to eilėraščio padirbėti, nes pagrindinis motyvas man patinka: „Dėl ko šįvakar taip vėlai siūbuoja mėlyni šilai." „Įkvėpimo" senąją prasme tegu ir nėra, bet tinkamas nusiteikimas rašyti lyrikai dalykas man neabejotinas[366].

Diena apsiniaukus, šaltoka. Lynojo. Temper. apie +10 °C vidudienį.

Spalio 9 d., ketvirtadienis

Pagaliau, atrodo, sutvarkiau savo sunkųjį eilėraštį „Dėl ko šįvakar taip vėlai", kurį pavadinau „Keleivis". Įstačius antrąjį posmą, o kitus kiek pakeitus susidarė minties ir nuotaikos kontekstas. Dabar, berods, pesimistinių eilėraščių rašyti negalima, bet galgi cenzorių ir oficialų kritiką apgaus tas pavadinimas – „Keleivis". Eilėraštis man atrodo labai aktualus ir atitinkąs dabartinę mūsų būtį. Nešiu jį ryt „Naujajai Lietuvai".

Ly išvažiavo į Kauną su pinigais išmokėti Taup. kasoms skolą. Jei tai pavyks, lengviau atsikvėpsiu.

Pagaliau jau ir laikrašty pasirodė žinutė, kad liet. gimnazijos ir universitetai pradeda darbą.

Dieną šalta... Lynoja. +8 °C.

Spalio 10 d., penktadienis

Girdėjau, kad B. Sruoga po bolševikų laikais parašytos „Apyaušrio dalios" šią vasarą parašė naują dramą, rodos, „Sapiega" ir rašąs ar jau parašęs romaną. Pavydėtinas produktingumas! Užtad visą pereitą semestrą ne-

[366] Ši pastraipa paraštėje I. Kostkevičiūtės pieštuku pavingiuota statmenu brūkšniu ir parašyta: *„Keleivis."*

skaitė paskaitų, turėjo apmokamų, rašymui skirtų atostogų. Maniau, kad dėl karo universitetas neveiks, turėsiu atostogų ir aš, tada galėsiu ką nors stambesnio pradėti. Bet štai nuo X.15 pradedu paskaitas. Tiek to! Šį kartą universiteto darbas svarbesnis už visokius raštus. Bet kaip lankys Un-tą studentai, kurių daugumas tarnautojai, o įstaigos dirbs, kaip šiandien paskelbta, 8–12.30 ir 15–19 val.!

Diena jau žieminė. Saulės atokaitoj vidudienį vos +10 C, o rytą buvo –2 °C (šalčio).

Spalio 12 d., sekmadienis

Buvom Filharmonijos koncerte. Įdomybę sudarė Čaikovskio 6 simf., Karlovičiaus[367] „Lietuviška rapsodija" ir Šimkaus „Kantata". Publikos pilnutėlė didžiulė salė. Šie koncertai dabar ima virsti tikrais lietuviškosios visuomenės sambūriais su patriotiniu atspalviu, kaip kadaise „Lietuviškieji vakarai". Sunkūs laikai būtų nepakeliami, jei jų nelydėtų tam tikras dvasinis pakilimas, savotiška romantika. Šimkus už kantatą susilaukė tikrų ovacijų. Karlovičiaus rapsodija – ne rapsodija, bet greičiau kaimo idilė – švelni, liūdna ir visuma monotoniška su primityvių liaudies melodijų motyvais.

Giedra ir šalta. Naktį keli laipsniai šalčio, dieną – keli šilimos.

Spalio 13 d., pirmadienis

Ly parašė, kad viskas atlikta, skolos daugiau nebeturime. Na, pagaliau!

Ryt turiu egzaminus, o poryt pasiskelbiau pradėsiąs paskaitas. Nemalonumą saldina tik tas jausmas, kad ir tokiais laikais universitetas vis dėlto pradeda darbą.

Dažnai kas nors paklausia, ką aš rašau, o aš, be vieno kito eilėraščio, štai jau kuris laikas nieko nerašau. Ir turbūt nieko stambesnio neparašysiu, jei neturėsiu bent pusmečio laisvos galvos nuo visų tų universitetų ir akademijų. Su pavydu ir gailesiu prisimenu aną rudenį Nicoj, kai rašiau pirmą „Šešėlių" dalį!

Staigmena: iš nakties pasnigta. Dieną apie +5 °C.

[367] Mieczysław Karłowicz (1876–1909) – lenkų kompozitorius, dirigentas. Sukūrė simfonijų, simfoninių poemų, kūryba neoromantinė.

Spalio 14 d., antradienis

Šiandien buvo lituanistinių dalykų egzaminai, bet atėjo tik keli studentai pas Salį ir Skardžių, o pas mane literatūros nė vieno. Tiesa, dabar beliko tik lietuviai, o šie, kam buvo reikalinga, išsilaikė prieš atostogas.

Sukaliojasi pora temų eilėraščiams. Ryt, poryt reiks pabandyt.

Oras žiauriai atšalo. Rytą buvo –6 °C šalčio.

Spalio 15 d., trečiadienis

Skaičiau pirmą šį semestrą paskaitą „Neprikl. Lietuvos literatūros" kurso. Studentų buvo daugiau, negu tikėjausi. Pasisekė pusėtinai. Vakare pradėjau eilėraštį „Bijau nakties". Nebaigiau. Su juo teks padirbėti.

Nuo pat ryto per visą dieną lyja. Temp. apie +5 °C.

Spalio 16 d., ketvirtadienis

Buvo užėjęs P. Vaičiūnas. Kalbėjomės apie šių dienų vargus-bėdas ir reikalus. Gavau raštą, kad tarėjas[368] pavedęs pusę rašytojų namų sportininkams. To dar betrūko! Ryt eisime dėl to į ministeriją.

Pabaigiau vakar pradėtą eilėraštį. Gal per daug sausas, išprotautas, bet negi visą laiką nuotaikomis žaisi.

Šalta, apsiniaukus diena. Vidudienį temp. o. Akademijoj, turbūt ir kitose įstaigose, dirbama nekūrenamuose kambariuose: +4 °C. Nesą kuro.

Spalio 17 d., penktadienis

Buvome su P. Vaičiūnu Švpiet. ministerijoj, bet tarėjas Germantas[369] išvykęs į Kauną, tai nieko nelaimėjome. Esame pasiryžę sportininkų į rašytojų namus neįsileisti.

Visą dieną beria smulkus sniegutis ir netirpsta. Temp. –1 °C. Vaizdas kaip žiemą.

[368] Generaliniai tarėjai 1941–1944 m. buvo nacių okupuotos Lietuvos aukščiausieji savivaldos pareigūnai, kuriuos kontroliavo vokiečių okupacinės valdžios generalinis komisaras ir jo vadovaujamo generalkomisariato pareigūnai. Generaliniai tarėjai iš esmės vykdė nacių okupacinę politiką Lietuvoje.

[369] Pranas Germantas (1903–1945) – nacių okupacijos metais Lietuvoje 1941–1943 m. ėjo Švietimo vadybos generalinio tarėjo pareigas.

Spalio 18 d., šeštadienis

Ryšium su „Neprikl. Lietuvos literatūros“ kursu dar sykį vartau ir skaitinėju St. Šalkauskio knygą „Lietuvių tauta ir jos ugdymas“. Tai viena iš geriausių lietuviškų knygų, [ji] turėtų būti kiekvienam lietuviui inteligentui pažįstama. Ne dėl to, kad St. Šalkauskio teorija būtų neginčinamai teisinga, bet dėl svarstomų problemų svarbumo, dėl sugestyvumo ir polėkių, kurie ir skaitytoją kelia aukštyn tautinių ir žmoniškųjų idealų pasiilgti ir jų ieškoti. Kaip gaila, kad ši knyga šiais laikais negalėtų būti naujai išleista. Gaila, kad ir ją papildantieji A. Maceinos straipsniai nebuvo skyrium išleisti, o tebepasilieka „Židinio“ numeriuose. Tai yra pirmieji mūsų tautinės filosofijos daigai. Jeigu jie būtų spėję suklestėti, jaustumės stipresni šiose audrose, turėtume daugiau pasitikėjimo savim bei savo likimu. Daug žmonių tautoj gali žūti, bet jeigu likusiems bus kuo gaivintis, jie nežus, o su jais išliks ir tauta.

Atšilo. Sniego nebeliko. Tem. +5 °C.

Spalio 19 d., sekmadienis

Filharmonijos koncerte Čiurlionio 5 liaudies dainos, parašytos fortepijonui, o kažkieno instrumentuotos, šalia kitų programos dalykų nuskambėjo labai blankiai. Juk orkestrinėj mūsų literatūroj esama ir turtingesnių, spalvingesnių, įspūdingesnių dalykų, tad kam vis kartoti smulkmenas, nors jos ir siejasi su Čiurlionio vardu!

Ore dar šilčiau: apie +10 °C, bet visą dieną lyja, nors nesmarkiai. Nekenčiu tokio drėgno, ūkanotai drungno ir purvino oro! Kamuoja kosulys.

Spalio 22 d., trečiadienis

Gavau iš Br. Brazdžionio, Liet. rašytojų draugijos Kaune sekretoriaus, laišką, kuriame praneša apie sumanymą išleisti rašytojų kalendorių-metraštį. Dabar mat vienintelė spaudinių rūšis, kurią galima tikėtis išleisti – tai kalendoriai. Brazdžionis supažindina su numatytu kalendoriaus planu ir kviečia mus, vilniečius, prisidėti prie jo vykdymo. Planas kaip planas. Jau seniai girdėjome apie šį sumanymą, tad kodėl delsta lig šiol, kai beliko vos mėnesis laiko?

Šiomis dienomis oras rudeninis: apsiniaukę, drėgna, su lietum. Temp. apie +5 °C.

Spalio 24 d., penktadienis

Buvau pas švietimo tarėją Pr. Germantą-Meškauską ginti rašytojų namus nuo sportininkų pasikėsinimų. Viskas susitvarkė be didelių pastangų, nes sportininkai, turbūt pamatę, kad pralaimės, patys nuo savo pretenzijų atsisakė. Tarėją iš veido kiek pažinojau ir anksčiau, bet dabar pirmą kartą teko su juo susitikti. Įspūdis geras. Džentelmeniškas ir sukalbamas žmogus, nepasipūtęs ir paprastas. Apsirengęs pusiau kažkaip sportiškai ar kariškai – rudomis kelnėmis ir aukštais batais su aulais. Gal šiems laikams taip ir tinka.

Ten pat, belaukdamas, kada išeis ankstyvesnis interesantas, susitikau su Valeška, Vilniaus muziejaus (rotušėje) direktorium. Ėdasi su Galaune[370] dėl išvežtų prie bolševikų bažnytinio meno eksponatų. Bolševikai Bažnytinio meno muziejų buvo uždarę ir jau, rodos, paėmę jo patalpas, tad tie eksponatai faktiškai buvo išgelbėti išvežant juos į Vilnių. Valeška ir dabar sutinka juos grąžinti, bet be intrigų, šmeižtų ir peštynių neapsieinama. Keliuotis vėl minėjo kažkokius nesusipratimus Kauno muzikos mokykloj, be to, peštynės teatruose, filharmonijoj – žodžiu, velniava! Kas mes per žmonės esame, kad net tokiu momentu, kaip šis, kai kas nesidrovi vartoti politiškų argumentų, esą tas buvęs bolševikas, tas vėl kitokis etc.

Oras vis toks pat: su lietum, temp. apie +5 °C.

Spalio 25 d., šeštadienis

Rašytojų namuose buvome susirinkę aptarti Kaune suprojektuoto rašytojų metraščio reikalą. Pasiskirstėme, ką kas rašysime, ir šiaip pasikalbėjome einamaisiais reikalais. Kilo mintis bandyti prašyt leidimo literatūros žurnalui ar laikraščiui Vilniuje. Kauniečiams nepasisekė, gal mums pasisektų. Leidimo tegu ir negausime, bet reikia parodyti, kad yra žmonių, kuriems tai rūpi, ir kad yra tokiam laikraščiui ir rašytojų, ir skaitytojų. Visa bėda, kad prašymai tokiems leidiniams gauti sprendžiami ne čia, bet keliaują net į Rygą, pas vyriausią Ostgebieto komisarą.

Oras be atmainų. Rytą buvo kiek saulės.

[370] 1936–1944 m. P. Galaunė buvo Vytauto Didžiojo kultūros muziejaus direktorius.

Spalio 26 d., sekmadienis

Filharmonijos koncerte girdėjau Beethoveno 4 simfoniją, Šumano koncertą fortepijonui a-mol, Cherubinio uvertiūrą „Abenceragen" ir lietuvišką numerį – J. Nabažo[371] simfoninę poemą. Nabažas, rodos, dar konservatorijos mokinys – taip bent aiškino kažkoks lenkas savo kaimynei. Po Beethoveno ta poema skambėjo labai žiauriai. Iš viso lietuviškoji muzika man atrodo iliustracinė muzika: vaizduojama audros, perkūnai, tylos, vergovės laikai, kovos ir panašios nemuzikinės temos – ir dažnai gan naivios. Stiprius išgyvenimus vaizduojamoji muzika nebūtinai turi būti iliustracinė.

Diena bjauri. Drebia sniegas ir tirpsta. Temp. apie +2 C.

Spalio 29 d., trečiadienis

Skaičiau laikrašty, kad Meno departamento direktorium paskirtas Vykintas. Vadinasi, Keliuotį atstatė. Jau seniai buvo jaučiama, kad į tą vietą taikosi Vykintas. Na, su šituo bus blogi reikalai. Keliuotis, nors jam stoka formų, tai bent šiaip nuoširdus, sukalbamas ir platesnių pažiūrų žmogus. Vykintas – priešingai – užsidegėlis, siauras „ideologas". O formos – ne geresnės kaip ir ano: susivėlęs, nesiskutęs, gauruotas. Berods Keliuotis ir šiuo atžvilgiu paskutiniais laikais buvo pasitaisęs, sueuropėjęs.

Oras nemalonus, šaltas, apsiniaukęs. Temp. apie –3° iki 0. Pagaliau ir laikas – tuoj Visų Šventė.

Spalio 30 d., ketvirtadienis

Perskaičiau Materlinko[372] „Pelleas ir Melisanda" – patiko, kaip ir kiti jo raštai. Nežinau, ar aš pats simbolistas, bet simbolizmas mane labai žavi su savo nedasakymais, nuotaikos paslaptingumu, iškilmingumu, čia miglotais, čia brangakmenių šviesomis žėrinčiais vaizdais – tokiu nerealiu ir kartu labai jaučiamu pasauliu.

Diena vis tokia pat.

[371] Jonas Nabažas (1907–2002) – kompozitorius. 1933 m. baigė Kauno konservatoriją. Dėstė 1936–1937 m. Liaudies konservatorijoje, 1940–1943 ir 1944–1949 m. Kauno konservatorijoje, 1946–1954 m. Kauno J. Gruodžio muzikos mokykloje, 1950–1990 m. Lietuvos konservatorijoje. Harmonizavo liaudies dainų.

[372] Maurice Maeterlinck (1862–1949) – belgų simbolistinės krypties rašytojas, išgarsėjęs poezija ir dramaturgija. Nobelio literatūros premijos laureatas (1911).

Spalio 31 d., penktadienis

Eidamas rytą į Akademiją pamačiau baisų ir šiurpų vaizdą, kuris man sugadino visą dieną ir dabar stovi akyse. Netoli Katedros ant pirmo medžio šakos prie gatvės pakartas žmogus. Šalia stovi policininkas, o aplink būrys smalsuolių. Prieinu artyn ir aš. Prie pakartojo prisegtas plakatas trimis kalbomis skelbia: „plėšikas ir žydiško turto slėpikas". Sako, įvairiose miesto vietose kybo net 7 toki „pavyzdžiai". Komentarų, pasak Herbačiausko, nereikia.

Liet. literatūros institute turime keblumų su J. Basanavičiaus palaikais. Dalį jų paėmėm Literatūros muziejui eksponuoti, bet daug kitų jo daiktų – drabužiai, patalinė ir apskritai visoki medžiaginiai dalykai – begulėdami sugrūsti Liet. mokslo draugijos dėžėse taip sugedo, supuvo, trandžių ir pelių suėsti, kad nėr ko toliau nė saugoti. Norėjom kai ką jau dabar sunaikinti, bet vilniečiai pakėlė didžiausią triukšmą: jiems esą kiekvienas škarmalas, lopas ar suplyšusi sutrūnijusi kojinė yra brangi. Paprašiau, kad tuos daiktus pasiimtų saugoti Etnografijos skyrius – gal jie ras būdų juos konservuoti arba tegul palaiko, kol jie visai savaime patys sunyks. Tada jau niekas nebus kaltinamas dėl „šventvagiško pasikėsinimo sunaikinti brangias relikvijas".

K. Boruta, kaip Lit. muziejaus vedėjas, parodo daug sumanumo ir iniciatyvos. Su dideliu uolumu jis organizuoja dabar draudžiamojo laikotarpio skyrių, Basanavičiaus kambarį ir šiaip tvarko gausią medžiagą. Visai be reikalo Vacl. Birž. jį apšaukė tinginiu.

Labai graži, saulėta, nors šalta diena. Bet dabar jau apsiniaukė.

Lapkričio 1 d., šeštadienis

Pagaliau parvažiavo Ly. Skolos sumokėtos, reikalai atlikti. Atsivežė dar ir maisto, o tas šiais laikais svarbiausia. Vien su kortelėmis neišmistume, ypač, kad ir su jomis ne viską galima gauti.

S. Čiur-nė atsiuntė paskaityti naują savo veikalą „Tie metai" – „tragedijos kronika". Tai yra paviršutiniškas raudonmečio pavaizdavimas. Stipresnė tik pabaiga – tremtinių išvežimas. Šiaip kiekvienas iš mūsų žinom ir esame patyrę daugiau, negu randame toj „kronikoj". Ji nieko nei nauja, nei stipriau mums nepasako. Apskritai, tokių „kronikų" aš nepripažįstu. Veikalas, o ypač drama, turi turėti formą, siužetą, konfliktą, situacijas, o ne būti vien faktų, faktelių bei palaidų scenelių pynė. Tai tas pats veikalas,

kuriuo buvo norėta atidaryti Kauno dramos sezonas. Vokiečių kritika veikalo neleidusi. Esą per daug dar mes arti esame prie tų įvykių, kad galėtume juos vertinti.

Šalta; tem. –2 °C. Pasnigo.

Lapkričio 4 d., antradienis

Vakar parašiau Č-nei ilgoką laišką, kuriame išdėjau viską, ką manau apie jos kroniką „Tie metai". Bijausi, kad nesupyktų, nes, be kritikos, padariau dar vieną kitą aliuziją į netolimą praeitį. Ji, tiesa, prašė pasakyti atvirai savo nuomonę, bet kiekvienas autorius taip sako, o sakydamas tikisi, kad ta „atvira" nuomonė bus jam ypatingai maloni, ir įsižeidžia, kai atsitinka priešingai.

Šiandien Vilnius viešai atsisveikino Lietuviškąjį batalioną[373], kuris kažkur siunčiamas – vieni sako – į frontą, kiti – į Liubliną „Unijos paminklo saugot"... Kariuomenė buvo išsirikiavusi Katedros aikštėje, kažkas kažką kalbėjo vokiškai ir lietuviškai, praėjo kažkoki karininkai ar generolai, sugrojo maršų, ir mūsų šalmuoti vyrai kažkur nužygiavo. Minia smalsuolių ir simpatikų laikė apgulusi aikštę iš visų šonų. Momentais graudu darėsi žiūrint į tą rinktinį Lietuvos jaunimą, kuris ar grįš kada savo tautai, o jei grįš, tai koks?

Dienos bjaurios; miestas pažliugęs sniegu, šalta, drėgna, vėjuota. Temp. apie 0.

Lapkričio 12 d., trečiadienis

Sirgau 4 dienas, pasitampęs su bulvių maišais. Mat reikėjo pačiam atsiimti iš vagono, nutempti prie svarstyklių ir visa kita, kol gavau vežiką, kuris už 120 rublių parvežė namo ir nunešė į virtuvę. Ne tik aš vienas, bet visi dabar gaišta laiką tokiems reikalams.

[373] Lapkričio pradžioje į Liubliną buvo išsiųstas iš lietuvių sudarytas 2-asis policijos batalionas. Liublino priemiestyje bataliono kariai buvo paskirti į išorinę Maidaneko koncentracijos stovyklos apsaugą. Nacių okupacijos metais iš buvusių 1941 m. birželio mėn. sukilėlių, kitų ginkluotų būrių ar lietuvių, dezertyravusių iš Raudonosios armijos, pradėti formuoti lietuviški policijos batalionai. Iki 1944 m. ilgiau ar trumpiau veikė keliolika tokių dalinių, kuriuose tarnavo apie 10 000 asmenų. Lietuviški batalionai vykdė objektų apsaugą, kovojo su sovietų diversantais, lenkų partizanais, buvo siunčiami į Rytų frontą. Dalis batalionų naudoti akcijose, nukreiptose prieš civilius gyventojus, naikinant žydus.

Vakar turėjome Akademijos plenumo posėdį. Naujais akademikais Gamtos skyriui išrinkome profesorius Šivickį[374], Vasiliauską[375] ir, rodos, Lašą[376]. Mes į Human. skyriaus narius bendradarbius išrinkome Maciūną, Ambrazevičių, Puziną, Meką[377], Balį[378] ir Šapoką. Mane norėjo rinkti skyriaus pirmininku, bet atsisakiau.

Ivinskis kalbino, kad pereičiau profesoriauti į Kauno un-to Filosofijos fakultetą. Griežtai neatsisakiau. Ketinau grįžti prie to reikalo pavasarį, nes dabar, žiemą, to padaryti negalima, jei ir norėčiau. Kaune man būtų patogiau gyventi savo namuose, bet negražu pamesti Vilnių, kurį, be to, labai pamėgau. Galutinė mano svajonė tokia: jei akademikams paskirtų algas, o aš Akademijoj išsilaikyčiau, mesčiau visiškai universitetą, apsigyvenčiau savo namukuose ir atsidėčiau vien literatūriniam darbui. Norėčiau sutvarkyti ir mokslinę medžiagą, kurios prisirinko nemaža. Jaučiu kaskart įkyriau, kad dėstymas universitete mane baigia pražudyti.

Visą laiką buvo menkas oras. Apsiniaukę, temper. apie 0.

Šiandien rytą –7 °C (šalčio).

Lapkričio 13 d., ketvirtadienis

Gavau malonų laišką iš Bern. Brazdžionio. Patikę jam mano paskutinieji eilėraščiai, ypač „Bijau nakties“, o man pačiam jis atrodo sausokas, išprotautinis. Br. rašo tai, ką aš rašiau maždaug prieš metus: ieškome simbolių, vaizdų išreikšti tam, kam paprasti žodžiai šiandien netinka.

[374] Pranciškus Baltrus Šivickis (1882–1968) – zoologas, eksperimentinės zoologijos, hidrologijos pradininkas Lietuvoje. 1922–1928 m. dėstė Filipinų universitete Maniloje. 1929–1940 m. VDU profesorius, 1940–1943 ir 1944–1948 m. dėstė VU. Vėliau dirbo Mokslų akademijos įstaigose – Žemės ūkio, Biologijos, Zooologijos ir parazitologijos institutuose.

[375] Kazimieras Vasiliauskas (1879–1957) – mechanikos inžinierius. 1922–1957 m. dėstė Kauno aukštosiose mokyklose (LU, VDU, KU, KPI). 1922–1927 m. Technikos fakulteto mokslinis sekretorius, 1927–1933 ir 1936–1940 m. dekanas. Parengė tyrimų iš medžiagų atsparumo ir statybinės mechanikos sričių.

[376] Vladas Lašas (1892–1966) – gydytojas fiziologas, alergologas. Prieškariu aktyviai dalyvavo Lietuvos valstiečių liaudininkų partijos veikloje. Nuo 1922 m. LU dėstytojas, 1924–1940 ir 1944–1946 m. Medicinos fakulteto dekanas. 1951–1966 m. Kauno medicinos instituto dėstytojas, Fiziologijos ir fiziologinės chemijos katedros vedėjas.

[377] Karolis Mekas (1906–1993) – archeologas, etnografas. 1941–1945 m. Lietuvos mokslų akademijos etnografijos muziejaus vedėjas. 1954– 1984 m. dirbo M. K. Čiurlionio dailės muziejuje Kaune.

[378] Jonas Balys (1909–2011) – etnologas, folkloristas. 1935–1944 m. Lietuvių tautosakos archyvo vedėjas. 1934–1935 m. dėstė VDU, 1942–1943 m. VU. 1944 m. pasitraukė į Vokietiją, 1948 m. persikėlė į JAV. 1956–1981 m. dirbo Kongreso bibliotekoje Vašingtone. Tyrinėjo tautosakos siužetus, geografinį jų paplitimą.

Dar gavau laišką iš A. Rannito[379] – estų poeto, seniai besisukinėjančio Lietuvoje, pagaliau vedusio Gr. Matulaitytę[380] ir jau išmokusio lietuviškai. Ketinąs versti „Alt. šešėly“, ta proga daug komplimentų prikalba, ir keletą eilėraščių. Ak, kaip man nusibodo ir įkyrėjo tie „šešėliai“!..

Diena šalta, pusiau saulėta: –7 °C.

Lapkričio 14 d., penktadienis

Mirė Borutienė[381]. Liga, sako, prasidėjo prieš metus ar anksčiau nuo sugedusio danties. Susitikdavau ją kartkartėmis – Kaune buvome netolimi kaimynai. Patikdavo man jos giedras, ramus žvilgsnis, jos savotiška, beveik besišypsanti, veido išraiška, nors gyvenimas visados jai buvo labai kietas. Kiek ji gavo iškentėti, kai vyras sėdėjo kalėjime, o ji su maža mergaite turėjo užsidirbti sausos duonos kąsnį. Ne kiekviena tai būtų pajėgusi. Liūdna, kai išgirsti apie mirtį žmonių, gyvenimą nugalėjusių.

Diena giedri ir žiauriai šalta. Rytą buvo –15 °C.

Lapkričio 15 d., šeštadienis

Patekau į komisiją aptarti Filharmonijos Liaudies ansamblio linkmę. Tam tikslui šiandien klausiau generalinės repeticijos, o ryt posėdžiausime. Komisiją sumanė sudaryti St. Šimkus, dabartinis Filharmonijos direktorius. Jis nepritaria Liaudies ansambliui ir, matyt, norėtų jį visai panaikinti. Jo nuomone, neliestą liaudies muziką ir instrumentus reiktų traktuoti kaip etnografinę medžiagą, o jeigu jau duoti koncerte, tai tik gerai apdorotą, apdirbtą. Kitaip, išeina kaip ir kokia falsifikacija ir gadinamas publikos skonis.

Aš vis dėlto manau, kad ir tokis Liaudies ansamblis, kokį šiandien girdėjom, turėtų pasilikti, tik jo programą reiktų žymiai taisyti: pirmiausia, vengti tikrai kaimiško realizmo, grubumo, laukiniško riksmo, trivialumo; antra, vengti tokių muzikinių pretenzijų, kurios jokiu būdu negali būti

[379] Aleksis Rannit (tikr. Aleksej Dolgošev, 1914–1985) – estų poetas, meno istorikas ir kritikas. M. K. Čiurlionio dailės tyrinėtojas. 1940 m. persikėlė gyventi į Kauną ir dirbo vertėju Valstybės teatre. 1941–1944 m. Lietuvos centrinės bibliotekos bibliotekininkas. 1944 m. pasitraukė į Vokietiją, nuo 1953 m. gyveno JAV.

[380] Gražina Matulaitytė-Rannit (1899–1993) – dainininkė. 1929–1944 m. dainavo Kauno ir Vilniaus teatruose, sukūrė operų ir operečių vaidmenų. 1944 m. pasitraukė į Vokietiją, koncertavo lietuvių pabėgėlių stovyklose. Nuo 1952 m. gyveno JAV.

[381] Ona Borutienė-Kazanskaitė (1905–1941) – bibliotekininkė.

pasiektos kukliomis liaudies instrumentų priemonėmis ir iš esmės jiems priešingos. Vidurys tarp liaudies primityvo ir kultivuotos inteligentinės muzikos. Nenutrinti liaudies muzikos paprastumo, žavumo, atmesti iš jos prasčiokiškumą, grubumą ir nenuklysti į kultivuotos muzikos šablonus, formas bei priemones – štai tikras kelias. Šiandien piršlio scenos buvo nepakenčiamos savo trivialumu, o liaudies instrumentais atliktas dainų popuri, kaip programoj pasakyta, „rapsodija" – vėl nepakenčiama savo pretenzionalumu į simfoninę muziką.

Giedra, saulėta, gražu, bet šalta: 12–7 °C šalčio.

Lapkričio 16 d., sekmadienis

Komisija dėl Liaudies ansamblio posėdžiavo apie 3 valandas pas Kultūros departamento direktorių Stepą Vykintą. Dalyvavo St. Šimkus, Jer. Kačinskas[382], J. Bendorius[383], K. Kaveckas[384], Čiurlionytė[385] (M. K. Čiurlionio sesuo), dr. J. Balys, kun. A. Sabaliauskas[386], B. Sruoga ir aš. Daugiausia ansamblį ir jo vedėją Švedą[387] puolė St. Šimkus, daugiausia gynė B. Sruoga. Aš kalbėjau ta prasme, kaip vakar čia pažymėjau. Mano nuomonę palaikė J. Kačinskas, ypač dėl liaudies instrumentais atliktos „rapsodijos". Nusistatyta Liaudies ansamblis palikti ir toliau, bet pavedant jį Tautosakos komisijos ir muzikų globai. Joki receptai čia nieko nepadės. Pats gyvenimas jį išugdys arba pražudys – žiūrint kiek bus sveikos jo šaknys.

[382] Jeronimas Kačinskas (1907–2005) – kompozitorius, dirigentas, pedagogas. 1938–1941 m. vadovavo Kauno ir Vilniaus radiofono, 1941–1943 m. Vilniaus filharmonijos orkestrui. 1942–1944 m. Vilniaus operos trupės dirigentas. 1944 m. pasitraukė į Vakarus, 1949 m. apsigyveno JAV.

[383] Jonas Bendorius (1889–1954) – vargonininkas, chorvedys, pedagogas, kompozitorius. 1940–1945 m. vadovavo Vilniaus muzikos mokyklai. 1945–1949 m. buvo Vilniaus konservatorijos direktorius. Dainų švenčių organizacinių komitetų narys.

[384] Konradas Kaveckas (1905–1996) – vargonininkas, choro dirigentas, pedagogas. 1946–1949 m. Vilniaus muzikos mokyklos direktorius.

[385] Jadvyga Čiurlionytė (1898–1992) – etnomuzikologė. 1937–1941 m. Lietuvių tautosakos ir Lituanistikos instituto, 1941–1951 m. Etnologijos ir Lietuvos istorijos institutų mokslinė bendradarbė. 1944–1946 m. dėstė VU, nuo 1949 m. Vilniaus konservatorijoje (vėliau Lietuvos konservatorijoje). Paskelbė muzikos kritikos straipsnių.

[386] Adolfas Sabaliauskas (slp. Žalia Rūta, 1873–1950) – kanauninkas, tautosakininkas, vertėjas, poetas. Rinko tautosaką, aprašė sutartinių melodijas, išvertė iš suomių kalbos epą *Kalevala* (1922). Sukūrė poezijos, alegorinių dramos kūrinių.

[387] Jonas Švedas (1908–1971) – kompozitorius, dirigentas, pedagogas. 1940 m. sovietmečiu suorganizavo Valstybinį dainų ir šokių liaudies ansamblį, buvo jo meno vadovas ir dirigentas iki 1962 m. (su pertraukomis).

Šiandien buvau ir viešame jo koncerte. Deja, pilnoj publikos salėj labiau išryškėjo ne teigiamumai, bet blogumai. O publika daugiausia plojo už silpniausius dalykus: tą rapsodiją ir „melninką“. Tačiau bendras įspūdis, be abejo, teigiamas, ypač iš daugelio dainų ir šokių. Kai kurių dainų klausant buvo gražu ligi graudumo. – Komisijos posėdy pamačiau, kokios didelės muzikinės kultūros turi Čiurlionytė ir kaip ji puikiai nusivokia liaudies dainų melodijose. Jau ar tik ne geriau negu pats Šimkus. Labai kultūringo muziko įspūdį padarė Jer. Kačinskas.

Diena graži, saulėta, rami, šalta. Rytą –12 °C.

Lapkričio 17 d., pirmadienis

Jaunieji Vilniaus rašytojai nori daugiau gyvumo: leisti žurnalą, suruošti literatūros vakarą ar ką nors panašaus. Žinoma, viso to reiktų, bet... karo metas... Mūsų kultūrinis gyvenimas visą laiką buvo sustingęs, o šiuo metu jo tarsi ir visai nebūtų. Universitetas vegetuoja, susitraukdamas nuo šalčio, bet drauginio gyvenimo – jokio. – Studentų literatų būrelis pradės ruošti Universitete literatūrinius pobūvius. Pirmasis turėjo įvykti ryt, bet užkliuvo už kažkokių formalumų-leidimų. Atidėta ligi penktadienio.

Diena tyli, pusiau apsiniaukus. Šalčio – apie –4 °C.

Lapkričio 18 d., antradienis

Pas Vykintą tarėmės „Naujosios Lietuvos“ priedo „Menas ir gyvenimas“ reikalu. Priedas bus išimamas, iliustruotas. Norime, kad jis pavaduotų literatūros ir meno laikraštį, kurio dabar negalima išleisti. Pasitarime dalyvavo Meno tarybos sekcijų pirmininkai: Valeška, Vizgirda, Alantas, aš (neatėjo Jer. Kačinskas), iš redakcijos Mackonis ir Tiškus. Visi pasižadėjom leidinį remti ir kitus skatinti. Būtų labai gerai, jei bent tokį 4 pusl. priedelį tinkamai užpildytume. Medžiagos yra be galo daug, bet nėra kam rašyti – kiekvienas delsia, atsikalbinėja.

Vėl peršalau. Kovoju su kosuliu ir sloga.

Tylu, apsiniaukę. Temp. –2 °C.

Lapkričio 20 d., ketvirtadienis

Alantas, dabartinis Vilniaus teatro direktorius, kalbina, kad ką nors rašyčiau teatrui. Norėčiau baigti seniai pradėtą ir įpusėtą pasaką, bet pa-

skutiniams dviems veiksmams nesudarau fabulos – trečias turėtų būti pragare, ketvirtas Vaisbos dvare vestuvės – ir vienas, ir kitas labai striukas ir be jokios dramatinės akcijos. Vėlgi mąstau, ar nevertėtų grįžti prie kadaise pradėtos pjesės „Rudėnas“ – ta bent gyvenimiška ir siužetą gal lengviau būtų sudaryti. Atsidėčiau tam darbui, bet vėl rūpi literatūros istorija. Taip ir svyruoju tarp kelių darbų, nė vieno nedirbdamas. O laikas eina kaip pašėlęs.

Apsiniaukę. Temp. 0.

Lapkričio 21 d., penktadienis

Pas mane buvo rašytojų valdybos posėdis. Atėjo Sruoga, Gustaitis, Inčiūra, Vaičiūnas, Miciūnas[388] ir Mackonis. Apsvarstėm ir priėmėm rašytojo klubo „Aitvaro“ veiklos dėsnius, paruoštus B. Sruogos. Laikiną seniūniją sudarėme iš Gustaičio, Gudaičio ir Skardžiaus. Kalbėjom apie reikalą suruošt teatre viešą literatūros vakarą. Tuo reikalu teks tartis su Meno departamento direktorium. Susidomėjimas tokiu vakaru, kiek galima spėti, šiuo metu būtų labai didelis. Dabar, apskritai, visi vaidinimai ir koncertai taip perpildyti, kad, norint kur nors patekti, reikia labai iš anksto rūpintis bilietu.

Diena apsiniaukus, žvarbi.

Temp. –5 C.

Lapkričio 26 d., trečiadienis

Ką perskaitau, greitai pamirštu. Ibseną, tiesa, skaičiau senokai – dar studijuodamas Münchene. Dabar štai vėl skaitau „Cezaris ir Galilietis“. Įspūdis – tarsi pirmą sykį skaityčiau. Kaip erdvu ir lengva aplink pasidaro, kai susiduri su kuo nors dideliu. Tarsi ir pačiam pajėgų daugiau atsiranda. Norėtum ir pats ką nors didelio sukurti. Ė, dusina mane tos Pelėdos, Raganos, Vienuoliai!.. Bet štai dabar skaitau kursą apie jaunuosius lyrikus – Miškinį, Aleksandriškį, Brazdžionį. Čia jau erdviau – ir maloniau. O vis dėlto tos paskaitos buvo ir bus mano sunkiausias jungas.

Oras gan geras. Pusiau giedra. Vis būdavo apie –2 C. Šiandien rytą –9 C.

[388] Apsirikta, turėtų būti Maciūnas.

Lapkričio 29 d., šeštadienis

Vakar įvyko pirmas „Literatūrinės kūrybos seminaras“. Po tokio seminaro priedanga sumaniau duoti galimumo įvykti literatūrinėms studentų literatų popietėms, nes nesuprantama, dėl ko prorektorius darė jiems kliūčių, o jų prašymas net Švietimo vadyboj atsidūrė.

Prisirinko nemaža, buvo vienas, tiesa, ne visai vykęs pranešimėlis, kurį kritikavome, paskaityta eilėraščių, prozos. Bradūnas[389] ir Matuzevičius[390] pasirodė kaip stipriausi poetai.

Šiaip – vis tas pats priekaištas: auditorija per daug pasyvi.

Oras – kaip žiemą, tik sniego stoka. Vakar ir šiandien – netoli –10 C.

[389] Kazys Bradūnas (1917–2009) – poetas. VU Humanitarinių mokslų fakultetą baigė 1943 m. 1944 m. pasitraukė į Vakarus.

[390] Eugenijus Matuzevičius (1917–1994) – poetaš, vertėjas. 1939– 1943 m. VDU ir VU studijavo lituanistiką. 1946–1953 m. dirbo Valstybinėje politinės ir grožinės literatūros leidykloje.

1941 m.

Gruodžio 2 d., antradienis

Buvo Akademijos plenumo susirinkimas. Dalyvavo akademikai: M. Biržiška, Vl. Jurgutis, Rimka, Šivickis, Matulis, aš, Ivanauskas, Dalinkevičius[391], Ivinskis, Janulaitis, Jablonskis[392] ir S. Sužiedėlis, kaip reikalų vedėjas. Dienotvarkė tuštoka: pakalbėta apie institutų mokslinio darbo sustiprinimą, buvo norėta svarstyti akademikų atlyginimo klausimas, bet susigriebta, kad plenumo posėdy patiems akademikams tas klausimas nedera kelti. Paaiškėjus, kad dėl Šviet. vadybos nusistatymo M. Biržiška negali būti kartu Univ. rektorius ir Akademijos pirmininkas, jis pats iškėlė klausimą, nuo katrų pareigų reiktų atsisakyti. Taip jau išėjo, kad jis nepamainomas ir vienur, ir kitur. Deleguota Vl. Jurgutis ir Z. Ivinskis pasikalbėti su tarėju tuo reikalu, o kol kas pavest pirmininkui ir toliau tas pareigas eiti. Iš Jurgučio kalbos galima buvo suprasti, kad jis, nors pats akademikas, nepritaria Akademijos buvimui: tai esanti rusų pavyzdžiu sudaryta institucija ir kad vokiečiams jos egzistenciją sunku esą būtų pateisinti. Į pastabą, kad ir Vokietijoj yra keletas Mokslų akademijų, Jurg. trumpai atsakė, kad ten jos esą kitokio pobūdžio. Atrodo, kad Akademijos gyvenimas nebus ilgas. Tiesą pasakius, ir man daug kas kelia abejonių.

Žiema kaip reikiant, tik sniego stoka. Temp. apie –10 C.

Gruodžio 3 d., trečiadienis

Nauja linkme pakrypo Rašytojų draugijos reikalai. Atėjus terminui paduoti srities komisarui pareiškimą legalizuoti draugijai, norėjome tai padaryti per švietimo tarėją p. Germantą. Jis mielai apsiėmė tarpininkauti

[391] Juozas Dalinkevičius (1893–1980) – geologas. 1940–1963 m. VU Geologijos katedros vedėjas. 1941–1944 m. Geologijos ir geografijos instituto įkūrėjas ir pirmasis vedėjas. Detalių Lietuvos geologinių tyrimų pradininkas.

[392] Konstantinas Jablonskis (1892–1960) – istorikas, teisės istorijos tyrinėtojas. 1938–1940 m. Valstybės Tarybos narys. 1941–1945 m. Lietuvos istorijos instituto direktorius.

ir pridėti nuo savęs teigiamą lydimą raštą, tik pareikalavo pristatyti jam draugijos ir valdybos narių sąrašus. Šiandien aš, Mackonis ir Vaičiūnas lankėmės pas tarėją su visais sąrašais ir dokumentais. Pasirodė, kad nei valdyboj, nei draugijoj negali būti Sruoga ir Boruta. Mums nepasisekė tarėjo įtikinti šių žmonių tinkamumu. Tada mes, valdyba, visi atsistatydinom, norėdami išvengti visokių komentarų iš šalies, kad štai vieni esą „ištikimi", kiti „neištikima [neįsk. galūnė]", ar panašiai. Nauja valdyba paskirta tokia: V. Alantas, J. Žukauskas[393], F. Neveravičius, St. Vykintas ir V. Maciūnas. Bet Maciūnas, girdėjau, išstoja iš draugijos, motyvuodamas tuo, kad jis nesąs rašytojas (grožinės liter.) ir kad tik neseniai šiaip sau buvo kaip ir „kooptuotas" į draugiją. – Mūsų organizuota valgykla rašytojų namuose iširo, nes vedėjui neduota leidimo pirkti produktus. Vadinasi, payra ir klubas. Valgykla organizuojama prie Švietimo vadybos. Ten būsią mielai priglausti ir rašytojai. Rašytojų namai, kaip girdėti, būsią atiduoti sportininkams.

Alantas užpuolė, kad rašyčiau dramą. Bandysiu prisėsti.

Šaltis atlyžo. –4 C.

Gruodžio 5 d., penktadienis

Literatūrinės kūrybos seminare pasirodo gabių vyrukų. Kuklus studenčiokas, kurio nė pavardės neatsimenu, padarė visai gerą pranešimą apie Nepriklausomosios Lietuvos literatūrą ir tolimesnės mūsų literatūros perspektyvas[394]. Dar įdomesnis buvo pasirodymas pereito penktadienio pranešėjo Mačernio[395], – šįkart jau kaip poeto. Paskaitė jis savo „viziją" kelis fragmentus – ir aš stačiai nustebau stipria lyrine nuotaika, vaizdų šviežumu bei sugestyvumu ir net savotišku to kūrinėlio originalumu, nepaisant tradicinės simbolikos ir stiliaus. Iš to vyruko gali išaugti stambus poetas. – Kalbėdamas drąsinau juos sudaryti Vilniuje literatūrinį sąjūdį.

Šalta. Rytą –10 °C. Dieną apie –8 C.

[393] Juozas Žukauskas (1910–1986) – žurnalistas. Nuo 1932 m. bendradarbiavo periodinėje spaudoje: *Lietuvos aidas*, *Vairas*, *Karys*, *Jaunoji karta*. 1941–1942 m. Vilniuje redagavo laikraštį *Naujoji Lietuva*. 1944 m. pasitraukė į Vakarus, nuo 1948 m. gyveno Australijoje.

[394] Paraštėje ties šiuo sakiniu V. Mykolaičio ranka užrašyta to studento pavardė: *M. Indriliūnas*.

[395] Turimas galvoje Vytautas Mačernis (1921–1944).

Gruodžio 6 d., šeštadienis

Tęsiu antrą veiksmą, kadaise, prieš trejetą metų, pradėtos pjesės. Manau, kad tai bus komedija, kurią pavadinsiu „Premija“. Pradėdamas maniau parašyti kilnią dramą „Adomas Rudėnas“, bet jau tada pirmas veiksmas nukrypo į komedijos stilių.

Šalta. Rytą –17, dieną apie –15 °C. Tik plonučiukė eilutė sniego ir ta ne visur.

Gruodžio 7 d., sekmadienis

Gruodžio 4 d., 17 val. Šiauliuose mirė prof. St. Šalkauskis. Seniai jis sirginėjo visokiomis ligomis, paskutiniais keleriais metais ėmė negaluoti širdis, o dabar štai prisidėjęs plaučių uždegimas sunaikino jau nebestiprią sveikatą. Jo mirtis liūdnai atsilieps kiekvieno lietuvio inteligento širdy. Jis buvo vienas iš tauriausių žmonių Lietuvoje, o šiais idealų ir principų susmukimo laikais – vertas pagarbos ir nusistebėjimo dėl savo kieto, beatodairinio, bekompromisinio laikymosi taip pat kietų ir bekompromisinių dorovės ir religijos idealų bei principų. – Arčiau pažinau Stasį Šalkauskį Friburge, kur porą ar net trejetą metų kartu studijavome. Vienu momentu, bekuriant jam „Romuvos“ pirmuosius pradmenis, mudviejų santykiai buvo pasidarę labai artimi ir šilti. Turiu iš to laikotarpio keletą ilgų jo man rašytų laiškų, kuriuos nežinau, ar kam parodysiu. Paskui, dėl žinomų priežasčių mano gyvenimo keliui pakrypus kita linkme, mudu išsiskyrėm. Susitikdavom retai. Jaučiau, kad jis man nepritaria, mane apgailestauja, bet gal kiek ir supranta, o jei supranta, tai ir nesmerkia. Kaip didelis džentelmenas jis niekad man nepadarė jokio priekaišto, jokio nemalonumo, priešingai, visados būdavo korektiškas, mandagus ir net, progai pasitaikius, paslaugus. – Ne čia vieta jį vertinti kaip mokslininką. Man jis brangus ir apgailėtinas ligi ašarų kaip didelis lietuvis – už jo milžiniškas pastangas kelti lietuvių tautą didybėn, į kūrybos ir moralės aukštybes. Jo „Lietuvių tauta ir jos ugdymas“ turėtų būti atmintinai mokinama.

Iš silpno kūno apleido mus didelė Dvasia.

Šios dienos Filharmonijos simfonijos koncertas buvo skirtas 150 metų Mocarto mirties sukaktuvėms paminėti. Atlikta 40-ji simfonija ir „Requiem“, diriguojant K. Kaveckui. Šito šiaip labai simpatiško ir mielo žmogaus aš negaliu pakęsti kaip dirigento. Seniau jį matydavau tik studen-

tų chorą diriguojant, o dabar štai pamačiau ir didelius koncertinius dalykus vedant. Įspūdis tas pats. Karščiavimasis, perdėti tempai, forsavimas, nepakenčiami judesiai – štai į akis krintančios jo ydos. Ypač tie judesiai. Jis rankomis ir smogia, ir duria, ir glosto, visu kūnu pakrypdamas čia į dešinę, čia į kairę, kiekvienos partijos įstojimą tarsi iš žemės traukdamas, garsų vingius rankomis banguodamas, fortissimus svaidydamas, o tylias pabaigas jau nebe žemyn nusvirusiomis rankomis, bet galvos linktelėjimu nutraukdamas. Visa tai atrodo egzaltuota, naivu, dirbtina. Vokietijoj esu matęs ne vieną žymų dirigentą. Visų jų gestai buvo santūrūs, be jokio blaškymosi, be baleriniškos plastikos, o vienok ekspresyvūs ir labai sugestyvūs. Nepaisant dirigento šokinėjimų, „Requiem" skambėjo darniai ir galingai. Per daug fortissimų. Stoka vargonų. Solistai labai menki – kniauksėjo kaip kačiukai. Choras puikus. Publikos – pilnutėlė salė.

Iki pietų šalo ir snaigiojo. Vakarop tik –1 °C. Gaila būtų sniego.

Gruodžio 9 d., antradienis

Vakar nuo 6 v. ryto oficialiai prasidėjo karas tarp Japonijos ir Amer. Suv. Valstybių, nors japonai pradėjo pulti jau sekmadienį[396]. Karas tampa visuotiniu, pasauliniu.

Vakar atodrėkis +1. Šiandien –5. Snigo.

Gruodžio 10 d., trečiadienis

Tęsiu kadaise pradėtą pjesę. Maniau, kad bus drama, bet dabar aiškiai pakrypo į komediją. Bijau, kad neišeitų per daug jau lėkštas ir tuščias dalykas, o kas blogiausia, be gyvenimiškos atramos. Turiu pradėjęs psichologinę dramą „Išgama" – ta man labiau prie širdies, bet tai reiktų daug laisvo laiko. Rašau tą, kas bus greičiau. Jei išeitų linksmai žiūrima komedijėlė, nors ir tuštoka, būčiau patenkintas. Šiais laikais tokioms lengviausia pasirodyti scenoje. Pagaliau, jei pasiseks parašyti visumą, bandysiu ir turinį pagilinti. Svarbu sudaryti griaučius.

Smarkus atodrėkis. Rytą lynojo.

Temp. apie +3.

[396] 1941 m. gruodžio 7 d. Japonija užpuolė JAV karinę bazę Havajuose. Gruodžio 8 d. JAV ir jos sąjungininkai paskelbė karą Japonijai, o po keletos dienų Vokietija ir Italija paskelbė karą JAV.

Gruodžio 25 d., ketvirt. Kalėdos

Seniai nerašiau į dienoraštį, nes visą laiką atima pjesė. Rašau paskutinį veiksmą, bet dar daug reiks papildyti.

Apie 10 sausio ketinau atiduoti teatrui. Dėl dėmėtosios šiltinės uždarytos mokyklos, uždrausti visoki susirinkimai, koncertai, net ir pamaldos bažnyčiose, bet teatrams padaryta išimtis. Liga plinta iš rusų belaisvių. Labai daug sergančių apie Alytų, nes ten ir rusų, rodos, daugiausia.

Vakar vienoj komiso krautuvėj susidomėjau vienu senoviško darbo portretu. Krautuvininkas lietuvis (Universiteto gatvėj) tikrina, kad tai esąs jauno Puškino portretas. Iš tiesų, panašus. Turbūt pirksiu tą portretą, nes jis man patinka, nors ir nebūtų Puškino.

Po ilgo atolaidžio vakar buvo –5, o šiandien –10 C.

Gruodžio 29 d., pirmadienis

Pirkau tariamąjį Puškino portretą. Antikvaro nuomone, spėjama, kad tai esąs Kiprenskio[397] darbas. Greičiausia, kad tai tik reklaminis spėliojimas. Garsusis Kiprenskio Puškinas maža turi bendra su šituo. Ir iš viso, ar tai Puškinas[398]? Už kalba ta aplinkybė, kad portretas buvo Markučių dvare, kuris prikausė Puškino sūnui. Iš dvaro jis pateko vienam advokatui Savinskui (Soinskiui?) kaip honoraras, o iš advokato antikvarui, iš kurio aš pirkau. Prieš kalba tai, kad jis labai mažai panašus į kitus žinomus Puškino portretus. Panašumą rodytų tik garbiniuoti plaukai ir bakenbardai.

Bet gana to, kad tai yra tų laikų gero darbo portretas, o be to, gal dar ir Puškino. Pirkiniu esu patenkintas. Jis gražiai derinasi prie mano bibliotekos knygų. // Tem. –9.

[397] Orest Kiprenskij (1782–1836) – rusų tapytojas, grafikas. Nutapė romantinio stiliaus religinių, istorinių, mitologinių kompozicijų, portretų – tarp jų ir poeto A. Puškino portretą (1827).

[398] Paraštėje yra dvi V. Mykolaičio pastabos, atskirtos brūkšniu: Ž. „Пушкин" изд. Брокгауз-Ефрон, IV т., Примечания, LIII. ir C. Ф. Либрович „Пушкин в портретах". СПБ, 1890.

1942 metai

Sausio 15 d., ketvirtadienis

Štai kiek laiko gulėjo mano dienoraštis neatverstas! Per visas Kalėdų atostogas rašiau savo pjesę, kurią pagaliau vakar įteikiau teatro direktoriui Alantui. Pjesę pavadinau „Premija". Vakar vakare mačiausi su Alantu. Jis sakėsi „Premiją" jau perskaitęs. Pjesė jam patikusi ir, greičiausia, bus pastatyta. Vadinasi, šiokį ar tokį, bet veikalą parašiau. Vakar vakare, Alanto pakviestas, žiūrėjau Vaičiūno „Gimtinėj pastogėj" repeticijos. Buvo vaidinama jau dekoracijose ir su kostiumais, bet dar be grimo. Lukošiaus režisūra, bet prižiūrėjo ir koregavo Juknevičius. Pamačiau, koks sunkus aktoriaus darbas ir kokios didžiulės reikšmės turi režiseriaus, šį kartą Juknevičiaus, nurodymai. Iš „Sukulto ąsočio" pastatymo, o dabar iš vakarykščios repeticijos įsitikinau, kad Juknevičius labai talentingas ir nusimanantis režisorius.

Pereitą antradienį įvyko Akademijos plenumo posėdis, kuriame net du kartu buvau išrinktas Akademijos pirmininku! Paaiškėjus, kad M. Biržiška negali būti kartu Universiteto rektorium ir Akademijos pirmininku, atsidūrėm prieš reikalą rinkti naują pirmininką, kaip tai ir buvo pažymėta posėdžio dienotvarkėj. Pirmieji du ar trys balsavimai nieko nedavė, bet iškėlė mano ir Jurgučio kandidatūras. Sekančiu balsavimu gavau daugiau kaip pusę balsų – buvau išrinktas. Padėkojau už pasitikėjimą ir garbę, bet atsisakiau būti pirmininku nusimanydamas, kad šių pareigų neįstengsiu tinkamai atlikti. Kadangi ir toliau buvo statoma Jurgučio kandidatūra, atsisakė ir jis, motyvuodamas tuo, kad Akademija reikėsianti ginti, jis to padaryti nesugebėsiąs, tad ir nenorįs būti jos duobkasiu. Nuotaika jau ėmė kristi. Tolimesniais balsavimais buvo išrinktas Matulis. Ir jis atsisakė, dėl ne visai aiškių motyvų. Vėl po kelių balsavimų išrinkome Rimką, bet ir tas atsisakė. Dabar imta tartis, kaip iš susidariusios padėties išbristi, nes atrodė, kad atsisakys kiekvienas, ką tik išrinksime. Pagaliau nutarė nepaisyt jokių atsisakinėjimų, balsuoti dar sykį ir jau išrinkti pirmininką galutinai.

Po poros balsavimų likome kandidatais aš ir Janulaitis. Tada pasakiau, kad jei būtų man dedamos pareigos, kurių jaučiuosi negalįs atlikti, turėčiau išstoti iš Akademijos. Tolimesniu balsavimu, devintu iš eilės, vėl buvau išrinktas pirmininku. Atsistojęs vėl padėkojau, vėl atsisakiau ir pridūriau, kad ryt paduosiu pareiškimą, kad visai išstoju iš Akademijos, nes pasirenku geriau likti rašytoju negu mokslininku. Po ilgų pasitarimų, kas dabar daryti, nutarta laikyti šiuos rinkimus neįvykusiais ir atidėti sekančiam posėdžiui po 2 savaičių. Per tą laiką gal pavyks rasti kandidatą, kuris apsiims tą naštą vilkti.

Apsiniaukę. Temp. –11 °C.

Sausio 16 d., penktadienis

Pabaigiau skaityti G. Flaubert'o „L'Éducation sentimentale"[399]. Frederikas Moreau – įdomus personažas, ir jo meilės istorija nėra banali. Epochos fonas ir papročių vaizdas turtingas. Bet veikalo kompozicija sujaukta, daug balasto. – Apsiniaukę, temp. –10 C.

Sausio 19 d., pirmadienis

Užvakar teatre buvo premjera – P. Vaičiūno 4 v. pjesė „Gimtinėj pastogėj". Vaidinimas praėjo, publikai visą laiką gyvai sekant ir reaguojant. Pasisekimas – didžiausias – poroj vietų vaidinimą nutraukė aplodismentai. Iš tiesų, pastatymas geras ir veikalas taip pat labai tinkąs vaidinti, o ypatingai šiuo momentu. Pabaiga silpnesnė, išsirišimas ne visai natūralus, bet scenoj tai niekis.

Sumaniau parašyti keletą eilėraščių tema „Žiema", ir vieną štai dabar jau parašiau. Būtų tai simbolinės prasmės eilėraščiai. Jei ne paskaitos, ryt, poryt parašyčiau ir visą ciklių.

Šalčiai tebesitęsia. Šiandien giedra. T. –17 °C.

Sausio 22 d., ketvirtadienis

Pabaigiau šios savaitės paskaitas, ir krūtinėj palengvėjo, palaisvėjo. Vakar paskaita ėjo sunkiai, o šiandien lengvai: liko pusė paruoštos medžiagos. Kalbėtojas aš menkas, nieko nepadarysi, ir dar, be to, visiškai priklausau nuo nuotaikos, gal nuo sveikatos, gal nuo auditorijos – nežinau.

[399] *Jausmų ugdymas* (pranc.).

Pastebėjau, kad kai kurių studentų, ypatingai vieno, esimas auditorijoj labai blogai mane nuteikia. Ir tokių „piktų dvasių“ aš turiu per visą savo profesoriavimo laiką. Kartais šiaip be priežasties iš auditorijos padvelkia kažkoks šaldantis kvapas – ir paskaita pražudyta. Nebėr minties, nebėr žodžio. Be galo norėčiau kokius metus atsikvėpti ir ramiai sau padirbėti tai, kas širdžiai būtų miela.

Smarkiai šąla: –30 C. Kiti sako, –35 C. Giedra.

Sausio 26 d., pirmadienis

Sumanyto eilėraščių cikliaus „Žiema“ taip ir neparašiau, nes atsirado kitokių reikalų. Pamačiau, kad ketvirtas „Premijos“ veiksmas visai silpnas, tad jį perredagavau ir įdėjau keletą naujų scenų. Vakar tą darbą baigiau, o šiandien priešpietis Universitete, o po pietų štai lig šiol posėdžiavome Akademijoj. Pirmininku pagaliau išrinkome prof. Jurgutį, bet jis tik ryt galutinai atsakys, ar sutinka. Mane išrinko vicepirmininku ir jau niekaip negalėjau nuo to išsisukti. Tuo išrinkimu labai esu nepatenkintas ir susirūpinęs. Jurgutis, jei ir liks, tai iš jo laikysenos atrodo, kad Akademija maža rūpinsis. Didelė darbo ir pareigų dalis teks man, o aš tam jaučiuosi visai netinkamas. Su interesantais reikalų atlikinėt nemoku, o valdžios žmonių stačiai bijausi – ypatingai dabar... Be to, per vasaros atostogas reiks sėdėt Vilniuje, bent pusę atostogų, o čia gyvenimas darosi nebepakeliamas. Svajojau, kad visą vasarą praleisiu kaime, Ly tėviškėj, kur visos aplinkybės būtų buvę geros ir poilsiui, ir darbui. Bet galgi dar ne viskas nueis niekais.

Sausio 28 d., trečiadienis

Pabaigiau šio semestro paskaitas. Dabar dvi savaites (ligi 15 vasario) truks egzaminai, tai bent atsikvėpsiu. Daug skaitysiu, o gal šį tą ir parašysiu. Spaudoje jau pradeda rašytojus ragint rašyti, maždaug kaip tai buvo daroma bolševikų laikais. Ir dabar, kaip ir tada, ragintojai nurodinėja gyvenamojo momento svarbumą, keliamus svarbius uždavinius, auklėjimo reikalą, naujo gyvenimo kūrybą ir panašius dalykus. Vargšai ragintojai! Tarsi rašytojai to nežino. Jei jie nerašo, tai, matyt, kad viso to nepakanka, o reikia dar kažkokios sąlygos, kurios, matyt, šių dienų gyvenime ir nėra.

„Naujoji Lietuva“ po Mackonio „Srulio Švindelmacherio“ menkystės spausdina antrą kažkieno menkystę „Trikampis ABC“. Jei tik tokia „kūry-

ba“ šiandien tegali rodytis, tai ir gerai, kad mūsų rašytojai neberašo. Bet poetai vis dėlto rašo. Spaudoje pasirodo gražių A. Miškinio, B. Brazdžionio ir dar poros kitų eilėraščių.

Žiemos šalčai tebesitęsia. Žmonės šąla dėl kuro stokos.

Sausio 30 d., penktadienis

Vakar buvo atėjęs Krėvė su žmona. Pasėdėjo ilgokai. Gėrėm kavą ir kalbėjomės, geriau sakant, Krėvė kalbėjo, o mes klausėm. Pakanka jį įvesti į kokią jį dominančią temą, ir jau tuomet gali nesirūpinti, jis nenuobodžiaus. Vakar jis užkliuvo už pasaulėžvalginių klausimų. Tikėjimo abejonių krizę jis labai skaudžiai išgyvenęs, kai išstojo iš seminarijos. Norėdamas rasti tiesą jis ėmęs studijuoti Rytų religijas. Tiesos neradęs, bet artimiausia jam vis dėlto pasiliko krikščionybė. Vienas iš labiausiai jį varginusių klausimų buvo pomirtinis žmogaus likimas. Jis niekaip negalėjo sutikti su mintim, kad išnyksi nieko žemėje nepalikęs. Dabar raminasi tuo, kad žmonėse, tautoj pasiliks tai, kas sukurta, nuveikta, gera padaryta. Jaunystės abejonės ryškiausia atsispindėję „Warjat'e“[400] ir „Modlitwa potępienca“[401]. „Pratjekabuddhą“ parašęs studijuodamas budizmą. Tos „pasakos“ siužetas ir jos turinio filosofija esanti jo paties. Iš žmonos papasakojimo parašęs „Indas, kuriame karalius laiko geriausią savo vyną“. Dar iš žmonos girdėjęs vienos malorosų[402] dainos turinį ir įterpęs, geriau sakant, panaudojęs „Dainavos šalies padavimuose“ Ilgio svajones vaizduodamas.

Sausio 31 d., šeštadienis

Skaičiau radiofone paskaitėlę „Žiema mūsų poezijoj“, kurioje pabrėžiau socialinę ir simbolinę Duonelaičio, Pr. Savicko[403], Maironio ir Gustaičio žiemos vaizdų prasmę. Pabaigoj paskaičiau iš savo trejetą eilėraščių žiemos temomis.

Jonikas gynė disertaciją daktaro laipsniui gauti apie bendrinės lietuvių kalbos formavimąsi priešaušrio ir „Aušros“ laikais. Pilnutėlė prisigrūdusi šeštoji auditorija liudijo, kad susidomėjimas buvo didelis. Doktorantas,

[400] „Jam warjat!“ („Aš pamišėlis!“). Krėvė literatūrinės kūrybos pradžioje rašė lenkiškai.
[401] „Pasmerktųjų malda“ (lenk.).
[402] „mažarusių“, ukrainiečių (rus.).
[403] Pranas Savickas (1777–1864) – kunigas, poetas. Jo eiliavimai *Pustymai* ir *Apsakymas* (datuojami 1847 m.) laikomi vienais vertingiausių XIX a. vidurio lietuvių poezijoje.

nors menkos iškalbos, bet „senas vilkas“ ir puikus savo dalyko žinovas, į priekaištus atsakinėjo turiningai, sąmoningai, o vietomis ir su sąmojum. Fakulteto taryba pripažino Jonikui filologijos doktoratą magna cum laude (aukščiausias laipsnis). Tai pirmas lietuvio doktoratas sulietuvintame Vilniaus universitete. Diskusijose dalyvavo kaip oficialūs oponentai A. Salys ir Pr. Skardžius, be jų, dar prof. J. Otrembskis ir M. Biržiška.

Graži buvo diena, o dar gražesnė, tikrai maironiška ši žiemos naktis: puiki, šalta, tyli mėnesiena.

Vasario 1 d., sekmadienis

Atlankėme Krėvius. Radom ten p. Vaic-nę, paskui atėjo dar Sruogai. Sruoga susirūpinęs ir nepatenkintas, kad Teatro katedros fakultete turbūt nepavyks suorganizuoti. Yra žinių, kad nebus patvirtinti du svarbūs lektoriai – dramos artistai J. ir K. Raudonmečiu ši katedra veikė, paskui buvo panaikinta, ne per seniai principe vėl atstatyta, bet praktikoj štai ir atsiranda visokių kliūčių. Norinčių teoretiškai ir praktiškai studijuoti teatro meną atsirado labai daug. Studentai net tam tikrą prašymą buvo įteikę. Gaila, jei pradėtas darbas nueis niekais. Kai kurie iš buvusių tos katedros klausytojų jau dabar vaidina Vilniaus teatre, bet jiem dar reikia ir teorijos, ir praktikos.

Vasario 2 d., pirmadienis

Skaičiau dramos artistams teatro studijoj savo „Premiją“. Juknevičiui pasirodė nereikalingas pirmas veiksmas ir pabaiga, išgavimas vekselių iš Golobinskio, nesutinkanti, nesiderinanti su Rudėno ir „Naujosios minties“ taktika bei idealizmu. Kačinsko nuomone, po tokio Rameikos pasielgimo Rudėnas turėtų išeiti iš „N. m.“ redakcijos, t. y. atsisakyti nuo redaktoriaus pareigų. Daugiau jokių prasmingesnių pastabų neišgirdau. Man atrodė, kad pjesė nelabai teatralams patiko, tad pasiėmiau ją atgal, kad ramiai kurį laiką pas mane pagulėtų, o paskui žiūrėsiu, kaip man pačiam ji atrodys ir ką bus galima iš jos padaryti.

Visa tai, palyginti, ne taip jau svarbu, tik apmaudas ima, kam jie mane ten kvietė. Juk visa tai galėjo Juknevičius ar kuris kitas man pačiam vienam pasakyti. Kuriem galam tas viešas skaitymas, jei buvo manyta pjesės nestatyti? Gal tai paaiškės po kurio laiko. Ar nebūta čia kokių teatrinių intrigėlių? Kiek supratau, Dramos [teatro] direktorius Alantas buvo nusprendęs pjesę statyti ir jau spaudoj apie tai buvo pranešta.

Bevartydamas stalčių, radau „Žiedo ir Moteries“ iš „Židinio“ išimtus lapus. Paskaitinėjau vienur kitur. Kai kurios scenos padarė man didelį įspūdį. Susijaudinau jų savotiškumu, taurumu, simbolika ir poezija. Ar nevertėtų grįžti prie šio veikalo ir dar prie jo padirbėti, kaip kažkada buvau ketinęs? Ar nebūtų tai kūrybingiau, negu vaikytis kasdieniškų realistinių temų, valkiotis su žmogiūkščiais?!

Vasario 5 d., ketvirtadienis

Antra diena sirguliuoju. Persišaldžiau. Užvakar parašiau eilėraštį „Po sniegu“ – tai antras iš sumanyto „Žiemos“ cikliaus. Bet kaszin, ar dar kokį parašysiu... Buvau ketinęs nieko daugiau nebeduoti „N. Lietuvai“, bet kam gi duosi? Bala jų nematė, kiekvienam laikrašty pasitaiko savų „Švindelmacherių“... Apskritai, kol yra bet kur spausdinti, reikia naudotis.

Šalčiai vis tebesitęsia: –10, –20 °C, o čia kuras baigiasi. Miestas šąla. Akademijos tarnautojai vaikščioja su sutinusiom rankom ir kojom. Literatūros institute Antakalny dirbti visai nebegalima. Ne ką geriau ir Universitete. Auditorijose ir profesoriai, ir studentai sėdime su kailiniais, paltais, kaliošais. Butuose taip pat nepakenčiama.

Vasario 7 d., šeštadienis

Perskaičiau K. Hamsuno romaną „Misterijos“, kurio dar nebuvau skaitęs. Ką čia naujo pasakysi apie Hamsuną po to, kas jau buvo apie jį pasakyta. „Misterijos“ ir toki personažai kaip Nagelis, imant literatūriškai, įdomus dalykas, bet svarstant paprastai gyvenimiškai, man nepatinka. Ta velniška vyro ir moters santykių painiava, tas charakterio vingiuotumas, o elgesių absurdiškumas nieku nepateisinamas. O vis dėlto tai dideli kūrybiniai dalykai! Nuostabu, kaip toki rašytojai, kaip Hamsunas, Gorkis, savamoksliai autodidaktai, galėjo pasiekti tokių minties ir meno aukštybių! Kiek yra pranašesnė gyvenimo mokykla už visokias sistemas, studijas, filosofijas ir pedagogijas! Žinoma, ne kiekvienam.

Vasario 10 d., antradienis

Ne per seniai vyriausybės viršūnėse buvo sprendžiamas likimas visos eilės profesorių: Purėno, Kuzmos, Kolupailos, Vacl. Biržiškos, Karsavino, Römerio ir Sruogos. Kitiems nieko, bet Römeriui ir Sruogai, rodos, teks

atsisveikinti su profesūra. Priežastys, ypatingai dėl Sruogos, man ne visai aiškios. Jei jis kaltinamas bolševizmu, tai kaltinimas visai be pagrindo. Bolševikų viešpatavimo metais Sruoga parodė daugiau savarankiškumo negu daugelis kitų. Anuomet niekas neišdrįso atsisakyti pasirašyt šiokią ar tokią deklaraciją, o Sr. išdrįso ir iškoliojęs laukan išvarė atnešusius (jų tarpe Niunkos[404] žmoną) pasirašyti rezoliuciją, kad Lietuva būtų priimta į SSSR. Bet ir šiaip žinau, kad Sr. bolševizmui nepritarė.

Vasario 12 d., ketvirtadienis

Vakar parašiau trečią eilėraštį iš cikliaus „Žiema". Pavadinau jį „Ta kelionė". Pradėdamas rašyti maniau, kad tai bus giedrios nuotaikos eilėraštis, reiškiąs pavasario sutikimo nuotaiką. Bet nejučiomis perspektyva pagilėjo ligi „anapusinių" sričių: kelionė ir keleivis iš gyvenimo žiemos į amžiną pavasarį. Tokiu temos pagilėjimu aš esu visai patenkintas. Noriu parašyti dar vieną to cikliaus eilėraštį, bet jo tema dar man neaiški.

Vasario 14 d., šeštadienis

Parašiau eilėraštį „Pūga kryžkelėj". Dirbau jį visą dieną. Tai yra vienas iš sunkiųjų eilėraščių. Nežinau, ar jis pavyko.

Vasario 17 d., antradienis

Vakar atšventėm šešioliktąją vasario. Buvo leista iškabinti tautines vėliavas ir nešioti tautinių spalvų ženklelius. Vėliavų iškabinta palyginti daug ir žmonių su ženkliukais taip pat buvo matyti gatvėse nemaža. Nors įstaigos turėjo dirbti, bet Šv. Jono bažnyčioj per pamaldas susirinko didžiulė minia. Po mišių ir baisiai nevykusio pamokslo sugiedota tautos himnas. Vakare Švietimo vadyboje įvyko J. Basanavičiaus 15 m. mirties sukaktuvių minėjimas, kuriame mok. Čižiūnas[405] kalbėjo apie Basanavičių, o Vaičiūnas ir aš skaitėme eilėraščių. Po minėjimo sekė linksmoji vakaro dalis su Užgavėnių blynais ir šokiais, kas, žinoma, nesiderino su minėjimo nuotaika. Vis dėlto tautos šventė atšvęsta pusėtinai, o pernai prie bolševi-

[404] Vladas Niunka (1907–1983) – sovietinis partinis veikėjas, spaudos darbuotojas, filosofas.

[405] Vaclovas Čižiūnas (1900–1980) – pedagogas. 1917–1939 m. mokytojavo. 1941–1944 m. dirbo Švietimo ministerijoje, viduriniojo mokslo departamento direktorius. 1944 m. pasitraukė į Vakarus. Parengė vadovėlių.

kų nė žymės jos nebuvo. Jei būtų kas išdrįsęs iškelti vėliavą arba su tautiniu ženkleliu pasirodyti gatvėje, tas būtų buvęs suimtas, apšauktas liaudies priešu ir į kalėjimą įgrūstas.

Šiandien buvome II Vilniaus gimnazijoje pasižiūrėti mokinių pasilinksminimo Užgavėnių proga. Mergaičių choras padainavo gražiai, bet vaidinimas atrodė visai menkas net ir mokiniams. Keletas parinktų mergaičių-šokėjų pašoko keletą liaudies šokių, o paskui prasidėjo bendri šokiai. Gan skurdžiai atrodo mūsų moksleivija: suvargę, negražūs ir daugumos neinteligentiški veideliai, menki drabužėliai. Bet juk tai skurdžiausio Lietuvos krašto jaunimas – ir dar karų metu. Ko daugiau ir norėti. Svarbiausia, kad jų daug, o tegu būna dar daugiau.

Vasario 18 d., trečiadienis

Po tarpsemestrinės pertraukos rytoj pradėsiu paskaitas – ir šiandien jau tuo sergu visą dieną. Niekas turbūt nesupranta ir neįsivaizduoja, kokia sunki našta man tos paskaitos! Kokis man sunkus ir kokis bergždžias darbas! Geriausias savo pajėgas ir laiką, ir nervus aikvoti tuščiam darbui dėl duonos – štai kur visa blogybė.

Vasario 20 d., penktadienis

Posėdžiavome Akademijos Humanitarinis skyrius. Svarstėme atskirų institutų etatus. Aš įteikiau motyvuotą pareiškimą papildyti Liet. literatūros instituto etatus trimis žmonėmis: senosios liet. raštijos kodifikuotoju, naujosios liter. monografininku ir bibliografu. Netikime, kad mūsų reikalavimai šiais sunkiais laikais būtų patenkinti, bet reikalauti reikia. Su turimais žmonėmis jokis rimtas darbas nėra galimas.

Vasario 21 d., šeštadienis

Visi mes – draugai ir kolegos – esame susirūpinę Balio Sruogos likimu. Jo pašalinimo iš Universiteto klausimas staiga vėl iškilo – ir šį kartą labai aštriai ir kategoriškai. Pereitos savaitės pradžioj sužinojome, kad Švietimo vadyboj yra gautas įsakymas iš Kauno, berods iš vyriausiojo tarėjo Kubiliūno[406],

[406] Petras Kubiliūnas (1894–1946) – Lietuvos Respublikos karininkas, generolas leitenantas, 1941–1944 m. buvo nacių įkurtos okupacinės Generalinių tarėjų institucijos vadovas. 1946 m. sovietų sušaudytas.

Sruogą iš Universiteto atleisti. Buvau kartu su dekanu pas Aukštojo mokslo departamento direktorių d-rą Jušką[407] pasiteirauti, ar negalima dar ko nors padaryti. Juškos manymu, ką nors pakeisti jau būsią per vėlu. Iš kur kitur buvo žinoma, kad Sruogą atleisti reikalaują vokiečių saugumo organai. Nieko nepešėme, juo labiau, kad pats tarėjas buvo išvykęs į Kauną. Norėdamas visą reikalą išsiaiškinti ir patirti bent priežastis, dėl kurių jis yra atleidžiamas, į Kauną nudardėjo ir pats Sruoga. Lankėsi lietuvių ir vokiečių saugumo įstaigose – ir vienur, ir kitur pasakę, kad prieš jį absoliučiai nieko neturį. Pats Kubiliūnas pagaliau pažadėjęs tą reikalą dar kartą persvarstyti jau čia, Vilniuje, ir viską išsiaiškinti. Sruoga parvažiavo kiek pragiedrėjęs, bet mes, jo daugai, nesame šiuo klausimu dideli optimistai. Čia esama kažko negero. Sruogos klausimas jau yra kilęs seniai, ir jei lig šiol jo aiškinimas kaskart vis aštrėjo, tai sunku tikėtis, kad staiga viskas palankiai išsispręstų. Kuo Sruoga kaltinamas, o ypatingai kuo jis kaltas, mums visiems neaišku. Bolševikų metais jis darė lygiai tiek, kiek buvo reikalinga, kiek mes visi darėme. Jis parašė kantatą Teatro atidarymo iškilmei – bet kantata išėjo lietuviškai patriotiška, tik su būtiniausiu, ir tai neesminiu, raudonumo padažu. Jis, tiesa, rašė dramą dekadai, bet kas nors gi turėjo rašyti ir buvo svarbu gerai parašyti, nes dekadoje vis dėlto būtų reikėję dalyvauti ir mes būtume turėję iš kailio nertis [...][408] gerai pasirodyti, kad nenukentėtų lietuvių tautos ir kūrybos prestižas. Ir čia Sruoga parašė ne bolševikinę, bet patriotinę dramą, kuri, rodos, buvo atmesta ar turėjo būti taisoma. Šiaip ar taip, persekioti tokius gabius žmones, kaip Sruoga, tikra nesąmonė ir jau stačiai nusikaltimas. Tokių talentingų ir pajėgių rašytojų mes nedaug turime. Pagaliau, jeigu jau Sruoga kiek ir būtų kaltas, tai tuo, ką jis davė lietuvių literatūrai, lietuvių tautai, pilnai atpirko savo kaltes. Bet ar to paiso šių dienų gyvenimas?

Laikraščiuose sumirgėjo žinutė, kad latviai ima leisti literatūros žurnalą. O mes? Apie žurnalą buvome kiek pasvajoję, bet nieko nepadarėme tai svajonei realizuoti. Atrodė, kad tokia svajonė šiais laikais tik ir gali likti svajone. Juk antai literatūros metraštis almanachas, tokis kuklus spaudinėlis, lig šiol nepasirodo iš spaustuvės, turbūt dėl popieriaus stokos... Manau, kad ir mano „Rūsčios dienos“ neišvys pasaulio dėl tos pat priežasties.

[407] Švietimo vadybos Mokslo ir meno departamento direktorius 1941–1942 m.
[408] Keli žodžiai neįskaitomai užbraukyti.

Jos jau ir paseno, „sutemo“. Daugelis eilėraščių dabar jau gautų kitokią prasmę ir kontekstą. Kiti pasidarė jau nebeaktualūs, „istoriški“...

Vasario 24 d., antradienis

Užvakar, sekmadienį, buvo labai gražus, tylus, saulėtas oras. Išėjom pavaikščioti į Užvingio pušyną. Ten dar gražiau. Tokią dieną ir tokioj vietoj jaustumies beveik laimingas, jei galėtum pamiršti šių laikų rūpesčius. O jie ir gražiausioj, balčiausioj dienoj, kaip koks nuodėgulis, smilksta krūtinėj ir nepavyksta jais nusikratyti.

Vakar pas dekaną truputį pasivaišinom. Be kitų svečių, buvo švietimo tarėjas ir naujai pakviestas vokiečių kalbai ir literatūrai dėstyti lektorius Krause. Lig šiol jis ėjo civilinės vokiečių valdžios švietimo reikalų referento pareigas prie Švietimo vadybos. Dar jaunas vyras, gan simpatiškas ir lietuviams, kaip atrodo, palankus. Savo prakalboje jis pasisakė, kad jaučiasi laimingas galėdamas dirbti mūsų universitete, norėtų čia ir toliau pasilikti šitoj mieloj lūšnelių šaly, auklėdamas jaunimą vokiečių kultūros dvasioje taip, kad lietuvių tauta įsijungtų į vokiečių kultūrą ir gyvenimą. Taip maždaug buvo pasakyta.

Šiandien gavau pavartyti „Lietuvių archyvo“ I knygą, ne per seniai išleistą. Joje išspausdinta apsčiai medžiagos ir dokumentų, nušviečiančių bolševikmetį Lietuvoje. Įspūdinga knyga. Juo daugiau aiškėja bolševikų darbai ir planai, jų melas, apgavystės, cinizmas ir fanatizmas, juo pikčiau darosi ant tų, kurie pasijungė šiai barbariškai sistemai, kaip Gira, S. Neris, Banaitis ir visa eilė kitų. O juk būdavo momentų, kada ir aš pats svyruodavau, prisiklausęs ir prisiskaitęs meistriškos jų propagandos. Be to, Lietuvoj buvo pritvinkę tiek visokių nedorybių bei neteisybių. Kad tik mes pasimokytume iš to bandymo!

Vasario 25 d., trečiadienis

Su prof. V. Jurgučiu buvome pas švietimo tarėją išsiaiškinti Mokslų akademijos pirmininko klausimo. Pasirodo, kad Jurgučio iš Kauno nepaleidžia, dargi naujų pareigų duoda. Dėl to Akademijos pirmininku jis bent kurį laiką negali būti ir toms pareigoms jo netvirtins. Tokiu būdu Akad. pirmininko pareigas teks eiti man, kaip vicepirmininkui. Kito pirmininko rinkti negalėsime, nes Jurgutis, kaip atrodo, galutinai neatsisako ir

po kurio laiko gal galės šią vietą užimti, o be to, nauji rinkimai gali būti toki pat bergždi, kaip ir pirmieji. Gera tai, kad dabar Jurgutis Akademijos nebesikrato ir būdamas Kaune ketina kur reiks padėti ir užtarti. Tarėjas Germantas taip pat link Akademijos nusiteikęs palankiai. O man gera ir tai, kad būdamas tik vicepirmininku jausiu mažesnę naštą ir atsakomybę. Dariau, ką galėjau, nuo tų pareigų išsisukti, nuoširdžiai nusimanydamas savo netinkamumą ir beveik per prievartą mane į tą vietą įstatė. Jei pridirbsiu klaidų, ne aš vienas būsiu kaltas.

Pasklido naujų gandų, kad nuo balandžio 1 d. Lietuvai būsiąs duotas savarankiškas valdymasis, tik dar nežinia, kaip plačiai, kokia forma ir kokiose sienose. Už tai reiksią duoti Vokietijai pusantro šimto tūkstančių darbininkų ginklams kalti. Universitete vėl girdėjau, kad į darbo tarnybą[409] būsią pašaukti visi studentai ir jaunesnysis personalas ligi 32 metų amžiaus. Tuo atveju semestras tęstųsi tik ligi gegužės mėnesio.

Vasario 26 d., ketvirtadienis

Baigęs savaitės paskaitas, lengviau atsikvepiu, nervai atlyžta ir jau nieko sunkesnio nenoriu dirbti. Tada imu kokią lengvesnę knygą. Štai dabar kuris jau laikas skaitinėju Gabr. z Güntherów Puzyninos[410] „W Wilnie i w dworach litewskich". Mėgstu memuarų literatūrą. Įdomu skaityti ir šią knygą, bet ji daug tuštesnė už Morawskio[411] arba Šumskio[412] atsiminimus. Per daug jau autorė leidžiasi į šeimyniškas smulkmenas, pažintis, vizitus ir balius. Bet užtat neblogai galima susipažinti su anų laikų ponų gyvenimu ir visokiais jų tipais. Lengvas ir malonus tai buvo gyvenimas, kiek panašus į Petkevičaitės romane „Ad astra" pavaizduotąjį arba Pečkauskaitės „Sename dvare". Jis niekados nebegrįš, gal dėl to jis atrodo gražus ir jo man gaila.

[409] Nacių okupacijos metais į įvairias prievartinio darbo tarnybas buvo mobilizuoti apie keliasdešimt tūkstančių Lietuvos gyventojų. Manoma, kad 1941–1944 m. darbams, daugiausia karinėje pramonėje, į Vokietiją galėjo būti išvežta apie 60 000 žmonių iš Lietuvos.

[410] Gabriela Puzynina-Günther (1815–1869) – lenkų rašytoja, kunigaikštienė. Parašė religinės poezijos, didaktinių kūrinių, pjesių, kurios buvo statomos Vilniuje. Atsiminimai apie dvarų gyvenimą laikomi svarbiu epochos dokumentu.

[411] Stanisław Morawski (1802–1853) – lenkų rašytojas, memuaristas, gydytojas, baigęs studijas Vilniaus universitete, filaretų draugijos narys. Palaikė ryšius su A. Mickevičiumi. Parašė atsiminimus: *Keleri mano jaunystės metai Vilniuje, 1818–1825* ir kt.

[412] Stanislovas Šumskis (1789–1871) – politinis ir karinis veikėjas, 1831 m. sukilimo dalyvis. Parašė atsiminimų knygą *Kovose ir kalėjimuose: 1812–1848 metų atsiminimai.*

Vasario 27 d., penktadienis

Naujas vokiečių literatūros lektorius Krause skaitė savo įžanginę paskaitą. „Vom schöpferischen Geist i. d. Dichtung“[413]. Tai buvo ne tiek literatūrinė, kiek filosofinė paskaita apie kūrybos prigimtį arba esmę. Autorius labai sumaniai suabstraktino, sufilosofino ir sumetafizino gan paprastus dalykus apie autorių bei jo išgyvenimą, medžiagą, idėją, laiko dvasią – ir visų šitų veiksnių tarpusavinį veikimą kūrybos akte.

Tiesa, tokis sufilosofinimas bei sumetafizinimas ryškiau iškėlė poezijos vertingumo kriterijų. Šitokia koncepcija griežtai priešinga futuristų ir naujųjų realistų pažiūrai, kad „literatūrinius daiktus“ esą galima „daryti“ be jokių įkvėpimų. Teisinga ir tai, kad kūryba, nutraukusi ryšį su metafiziniu pasauliu, menkėja ir netenka amžinumo charakterio. Pozityvizmas tą ryšį nutraukė natūralistiniam menui. Berods, tiesa ir tai, kad kūrėjas („subjektyvinė dvasia“) kūrybingiau priims bei išgyvens medžiagą ir idėją („objektyvinę dvasią“), jei bus grynos rasės. Visoj paskaitoj buvo jaučiama didelė įtaka vokiečių idealistinės filosofijos ir literatūros. Tuo idealizmu ir metafizika pagrįsti ir dabartiniai jų tautiniai siekimai. Dėl to jie toki stiprūs ir ištvermingi.

Šitai rašydamas klausau radijo simfoninį koncertą, Vilniaus Filharmonijos orkestro. Grojo Dvoržako simfoniją N[r.] 5, iš Vagnerio „Dievų sutemų“, paskui Listo fortepijono koncertą a-dur, o dabar Listo simfoninę poemą „Prometėjus“. Labai mėgstu tokius dalykus: vientisi, intensyvūs, jaudiną fantaziją, sukelią jausmus, tikslūs ir turiningi. Tai ne tuščias muzikinis formalizmas ir ne anemiškas žaidimas subtilumais, kaip tai dažnai bando rašyti mūsų kompozitoriai, norėdami būti moderniški ir „gilūs“.

Vasario 28 d., šeštadienis

Pereitą semestrą skaičiau, o šį tęsiu „Nepriklausomosios Lietuvos literatūros“ kursą. Tame laikotarpyje ima įsigalėti, kritikos remiama, realistinė literatūra, kurios vieną srovę aš vadinu patriotiniu kriticizmu, o antrą revoliuciniu kriticizmu. Nė viena nedavė tokių veikalų, kurie guostų ir stiprintų tautą sunkiomis valandomis. Apskritai, šio dvidešimtmečio literatūra, su mažomis išimtimis, tai paminklas visokioms niekšystėms. Bet ar niekšystei dera statyti paminklą? Nepriklausomybė, apskritai, labai

[413] „Apie kūrybos dvasią, t. y. poeziją“ (vok.).

brangintinas turtas. Bet ir pavergta tauta kartais parodo nepaprastai didelį kūrybingumą. Skausme susitelkia pajėgos dideliems darbams ir dar didesniems pasiryžimams. Laisvės idealas vėl pasirodo savo aukštybėse ir suspindi nesuterštu skaistumu, kuris gaivina, kelia ir įkvepia ne tik išrinktuosius, bet ir minias. Tokis yra buvęs lenkų romantizmas. Bet kad ir vergovė taptų kūrybinga, tauta turi būti pakankamai stipra, atspari, sąmoninga. Tauta turi būti priaugusi ir subrendusi ne tik nepriklausomybei, bet ir vergovei. Tada ji bus pribrendusi ir amžinybei. Ar tokia yra lietuvių tauta? Parodys ateitis. Nepriklausomybės bandymui mes pasirodėm per minkšti. Gal mus užgrūdys naujas pavergimo bandymas?

Kovo 2 d., pirmadienis

Mačiau gatvėje tokią šių dienų gyvenimo sceną: policininkų „globojamas" eina būrelis žmonių, iš kurių vienas iškėlęs neša plakatą su parašu trimis kalbomis: „Mes esame spekuliantai ir kainų kėlikai!" Jų buvo gal apie 30, iš išvaizdos neturtingi miestelėnai, tik vienas inteligentiškos išvaizdos ir gerai apsirengęs. Tai viena iš priemonių kovoti su spekuliacija. Bet jokios priemonės spekuliacijos neišnaikins, jei pasiliks toks miestų maistu aprūpinimas kaip dabar ir jei neatsiras prekių, kurios pakeltų pinigo vertę. Kaimuose atsitinką baisių dalykų: štai vienoje apielinkėje buvo įsakyta suvaryti parduoti galvijų ir veršiukų. Suvaryta jų daug, bet niekas jų negalėjo paimti, nes nesą transporto priemonių. Daug gyvulių nuo šalčių nustipę, o veršiai iš bado vieni kitiems ausis graužę. Tokių anomalijų daugybė šių dienų gyvenime. Štai dar dėl kuro. Malkų metras oficialioj prekyboj kaštuoja 80 rub., o privatinėj, spekuliacinėj – 500 rub. – ir žmonės džiaugiasi, jei kur gauna nusipirkti, nes jau kuris laikas kuro oficialėj prekyboj nebeduoda. O valgyt virtis ir butą bent kiek pašildyti reikia.

Kovo 3 d., antradienis

Įvyko pirmas reorganizuotos prie Kultūros departamento Meno tarybos posėdis. Tarybą sudaro 4 sekcijos: literatūros, meno (tapybos – skulptūros), teatro ir muzikos.

Literatūros – Mackonis, J. Žukauskas ir aš,

meno – Vizgirda, Valeška ir

teatro – Alantas, Kernagis[414] ir Kanopka,
muzikos – Bendorius, Sinius[415].

Priėmėme statutą, iš kurio pasirodė, kad Meno taryba – tai patariamasis organas, jos pirmininkas – Meno departamento direktorius St. Vykintas, o tikslas – padėt tvarkyt meno gyvenimą Lietuvoje. Kaune ir kituose stambesniuose centruose galės būti jos skyriai. Kaune jau ir nariai paskirti. Kalbėta apie teatrų repertuaro negeroves, bet, be nusiskundimų, nieko konkretaus nenutarta. Atrodo, kad repertuaro reikalai ir toliau bus labai menki. Išgirdome apie sumanymą pertvarkyti muzikos konservatorijas ir mokyklas, kad jos paruoštų daugiau kvalifikuotų įvairių sričių muzikos specialistų, kurių dabar be galo stoka, o daug reikia. Muzikų sekcija kitam posėdžiui paruoš konkretų planą. Iš Vilniaus meno muziejaus direktoriaus išgirdome, kad Raudonojo teroro parodą norima ruošti Meno muziejuje – rotušės rūmuose. Tai reikštų, kad puikiai atremontuoti rūmai su marmoro laiptais ir meniškais parketais, kur lig šiol lankytojai būdavo apaunami minkštomis šlepetėmis, būtų beveik nepataisomai subjauroti. Per tas sales, kurių marmorai ir parketai kainojami milijonais, pereitų keliasdešimt tūkstančių žmonių purvinais ir daugelio vinimis pakaustytais batais. Kaip atrodys tos salės, kai po jas ta publika pasisukinės ant užkulnių! Taryba susirūpino Muziejų ginti ir tikimasi, kad tai pasiseks, ypatingai, kad esama parodai ir tinkamesnių patalpų, nors ir ne taip puošnių bei reprezentatyvių... Bet esama ir žmonių, kurie reprezentatyvumą kitaip supranta.

Kovo 4 d., trečiadienis

Meno tarybos posėdy vakar paaiškėjo, kad Raudonojo teroro parodoje esąs išstatytas A. Varno šaržas, vaizduojąs ar tai pirmąjį prie bolševikų sudarytą ministerių kabinetą, ar tai šiaip to laiko veikėjų grupę, kurioje esąs ir V. Krėvė. Tuo labai susirūpinom. Krėvė yra mums tiek brangus ir gerbtinas, o jo dalyvavimas aname ministerių kabinete tiek pateisinamas ir paaiškėjęs priežastimis ir aplinkybėmis, kad jis niekaip neturi būti rodomas lygiagrečiai su kitais ano laiko „veikėjais“. Tokis eksponatas, ypatingai

[414] Aleksandras Kernagis (1911–1980) – teatro aktorius, režisierius. 1934–1940 m. vaidino Valstybės teatre. 1941–1943 m. Vilniaus skrajojamo „Vaidilos“ teatro režisierius, meno vadovas ir aktorius. 1940–1980 m. Lietuvos dramos teatro aktorius.

[415] Julius Sinius (1911–1959) – dirigentas, kompozitorius. 1941–1944 m. „Vaidilos“ teatro muzikinės dalies vedėjas. 1948–1957 m. ištremtas į Sibirą.

Vilniuje, būtų lietuviams nepageidaujamas ir net žalingas. Buvo pažadėta imtis priemonių, kad tas šaržas čia nebūtų rodomas.

Šiandien pasklido gandų, kad esą suimti Vilniaus dvasinės seminarijos lenkai profesoriai ir auklėtiniai ir daug šiaip lenkų kunigų. Kokios to suėmimo priežastys – nežinoma. Sako, kad į Dvasinę seminariją įstoję daug lenkų, norėjusių pasislėpti nuo darbo tarnybos prievolės. O gal susekta kokia slapta organizacija?

Šiandien – šv. Kazimieras, pirmoji ankstybo pavasario šventė. Iš tiesų atsimenu metų, kai per šv. Kazimierą būdavo šilta, pašlaitėmis čiurlendavo upeliai, o danguj čiulbėdavo vieversiukai. Bet šįmet dar jokio pavasariško dvelkimo nejaučiama. Daug sniego, šalčio ligi keliolikos laipsnių ir tik vidudieniais giedriomis dienomis saulės atokaitoj nuo stogų laša vanduo. Gyvename trečią iš eilės tokią žiaurią žiemą. Ir dar tokiais sunkiais laikais.

Kovo 5 d., ketvirtadienis

Iš Kauno St. Zobarskas rašo, kad netrukus ketina pasirodyti naujas nepolitinis meno ir literatūros laikraštis, jei tik bus gautas leidimas. Prašo pirmam numeriui medžiagos. Nieko dar nesiunčiau. Jei leidimas dar negautas, tai reikalas dar neskubus... Tiesą pasakius, reiktų pirma tą laikraštį pamatyti ir įsitikinti, verta jame bendradarbiauti ar ne. Bet, antra vertus, tokiais laikais nėr čia ko per daug rinktis, kritikuoti ir abejoti. Reiks pasiųsti jiems „Žiemos“ ciklių. Iš viso, mūsų spauda dabar atrodo labai prastai. Štai vilniškė „Naujoji Lietuva“ taip sumenkėjo, kad ir skaityti ko nebėra: tik fronto žinios, potvarkiai, kronikos žiupsnelis ir skelbimai. Girdėjau, kad ir skaitytojų skaičius nuolat mažėja: Vilniuje išperka tik apie 8.000. Kai kas iš to daro labai nepalankių ir neteisingų išvadų dėl lietuvių skaičiaus Vilniuje. Pamirštama, kad, be „N. L.“, pardavinėjama dar keletas kitų laikraščių: „Į laisvę“, „Karys“, „Ūkininko patarėjas“, „Savitarpinės pagalbos žinios“, „Tėviškė“, „N[aujoji] sodyba“, „Žiburėlis“. Kas perka vieną, dažnai neperka kito. „N. Lietuvai“ ypatingai didelę konkurenciją daro kauniškė „Į laisvę“ ir „Karys“.

Dėl popieriaus taupymo visi laikraščiai labai sumažinti, dėl to pasidarė ir nebeįdomūs. Nieko negirdėt, koks likimas „Rašytojo almanacho“. Jis jau buvo surinktas ir iškoreguotas, beliko išspausdinti. Štai jau kovo mėnuo, o jo vis dar nematyt. Ar tik nepasireikš ir čia popieriaus stoka... Ta

pati istorija su mano „Rūsčiomis dienomis“ ir visa eile kitų spaudinių. O J. Baltrušaičio „Ašarų vainikas“ vis dėlto, sako, jau išspausdintas. Bet kada jį išvysime Vilniuje?

Kovo 6 d., penktadienis

Studentų literatų popietėj labai gerą referatą apie J. K.-Aleksandriškio lyriką paskaitė stud. Krivickas. Jau ir anksčiau buvau atkreipęs į jį dėmesį kaip į gerą ir gabų literatą. Beveik esu numatęs padaryti jį savo įpėdiniu universitete, jei tik neapsileis, tinkamai baigs universitetą ir dirbs toliau. Reiktų jį pasiųsti užsienin; gaila, kad dėl karo dabar negalima to padaryti. Kuosos pasaulėvaizdį, vyriausius nusiteikimus ir vedamąsias idėjines gijas jis atvaizdavo labai sumaniai ir įtikinamai bei turiningai. Tokio pobūdžio škice išvados, žinoma, esti daugiau ar mažiau subjektyvios ir liudija daugiau apie nagrinėtojo negu apie nagrinėjamojo dvasios turinį. Bet tai ne yda. Juk visuomet mene tiek mes turto randame, kiek patys jo turime.

Vakar ir šiandien užplūdo žiauri šalčio banga. Šįryt termometras rodė –30 °C. Šiuo metu tai nepaprasti šalčiai. Pribaigs Lietuvos sodus ši trečioji šaltoji žiema, nekalbant jau apie kitus dar įkyriau jaučiamus jos padarinius.

Fakulteto posėdy rinkta aukų prof. Lappo. Jis visai neturi iš ko gyventi. Skaityti universitete negali, nes jau per senas, o pensijos negauna, nes dabar naujų pensijų, rodos, niekam neskiria. Neapsakomai gaila tokio simpatingo žmogaus ir tiek daug Lietuvai nusipelniusio mokslininko. Tęsdamas visą laiką tikėjosi, kad Lietuvoj aprūpintas ramiai pabaigs savo gyvenimą. Taip ir būtų buvę, jei ir pati Lietuva nebūtų patyrusi to, ką ji per šiuos dvejus metus patyrė. Bet gal dar ir Lappo sulauks geresnių laikų. Lietuvos ateitim jis taip tvirtai tikėjo.

Kovo 7 d., šeštadienis

Gavęs didžiojo Lietuvių kalbos žodyno ne per seniai išėjusį pirmąjį tomą (A-B), ėmiau rinktis iš jo lyrikai ir apskritai literatūrai reikalingų žodžių. Žinau, kad mano kalba nėra turtinga nei žodinga. Darbas universitete, geriau pasakius, paskaitos, mano kalbą pamažu dar labiau alina, siaurina, abstraktina. Neturėdamas improvizacinės iškalbos, be to, visuomet jausdamas auditorijos akivaizdoj tam tikrą susivaržymą, drovumą, o

kartais ir baimę, aš negaliu visai laisvai rinktis žodžius bei formas, nevaržomai nardyti kalbos gelmėse, o tuo labiau kurti sau deramas išsireiškimo lytis. Priešingai, bijodamas pamesti mintį, aš stvarstau pirmus įprastinius pasitaikiusius žodžius, lengviausiai sugaunamas išsireiškimo priemones ir formas. Tokiu būdu, pats to nejausdamas, naikinu savy kalbos kūrybingumo pajautimą, bukinu kalbinį jausmą, siaurinu savo minčių reiškimo kalbinį diapazoną. – Bet ima abejonė, ar iš žodyno prisipešioti žodžiai praturtins mano kalbines priemones ir stilių? Abejoju. Ir kitų raštuose visai lengva susekti įkaišiotus žodžius bei posakius. Naują kalbos turtą reikia organiškai įsieti į savo galvą ir širdį. Žodynas – pakrika, žalia medžiaga, o kalbą reikia auginti iš savęs – iš savo sąmonės. Vis dėlto ir žodžių rinkimas yra reikalingas dalykas. – Iš daugeleriopų svarstymų paaiški, kaip svarbu yra žmogui būti vieningam ir suderintam savyje. Palinkimai, gabumai, darbai, aplinka. Žmogus – jautrus instrumentas.

Kovo 9 d., pirmadienis

Sužinojom, kad „Rašytojo almanacho" neleidžia spausdinti, nes nesą popieriaus. Bet Kniūkšta tikisi, kad tą kliūtį dar pavyksią nugalėti. Apskritai, šiuo metu stoka ne tik popieriaus, bet ir visokių kitokių dalykų. Nėra tokio daikto, kurio šiandien nebūtų stoka. Ir ne tik pas mus, bet ir visame pasauly greit bus visuotinė visko stoka. Karas be pasigailėjimo naikina turtingiausius kraštus. Visos metropolijos jau baigiamos naikinti, ateina eilė Amerikai ir kolonijoms. Milžiniški fabrikatų ir žaliavų ištekliai Tolimuose Rytuose paverčiami griuvėsiais ir pelenais. Kada atsistatys pasaulis po šios visuotinės katastrofos? Kada darbas ir gamyba grįš į normalias vėžes? Prasidėjo žmonijos „kelias atgal".

Kovo 10 d., antradienis

Šiaulių „Tėviškėje" kažkoks slapyvardžiu pasirašęs, bet, matyt, nekvailas recenzentas labai išpeikė Šiaulių teatre pastatytą vengro St. Bekeffi[416] komediją „Kosmetika". Tos pjesės nepažįstu ir nenoriu jos ginti, bet ta A. Valkiniškio[417] recenzija man atrodo būdinga. Autorius labiausia piktinasi „Kosmetikos" idėjiniu tuštumu, charakterių blankumu, giles-

[416] István Békeffi (1901–1977) – vengrų dramaturgas, komedijų ir filmų scenarijų autorius.
[417] Rašytojo, publicisto Bronio Railos (1909–1997) slapyvardis.

nių konfliktų bei išgyvenimų stoka ir kitais panašiais turinio trūkumais. Baisiai mes negailestingi lengvojo žanro pjesėms. Mums teatras – tai kaip bažnyčia: linksmai nusiteikti ir juoktis ten nebandyk. Vis rimtai susiraukę su pamokslais ir moralais. Esu tikras, kad ir „Sukultas ąsotis“, jei būtų parašytas ne Kleisto, o kokio eilinio rašytojėlio ir neturėtų už savęs tokios garsios praeities, būtų buvęs suniekintas kaip nerimtas, nuobodus, tuščias, nevertas žiūrėti dalykas. Kai kas iš publikos taip jį ir vertino. „Kosmetika“, žinoma, tai ne „Sukultas ąsotis“, bet ar tokia jau nuodėmė, jei ir ją šiauliškiai suvaidino. Juk tas vengro veikaliukas vis dėlto turbūt ir plačiau žinomas, jei ir pas mus jis užklydo. Teatrų direktoriai ne be reikalo laužo galvas, kur imti repertuarui veikalų. Klasikai neįveikiami ir „nuobodūs“, istoriniai veikalai apskritai šiandien negali būti pastatyti dėl medžiagų stokos, o modernieji dramaturgai vėl nerimti. Po „Tėviškės“ recenzijos nė aš nebedrįsčiau duoti savo „Premijos“, nes daugelis „Kosmetikai“ padarytų priekaištų tiktų ir „Premijai“. Mano amžiuje ir padėty rizikuoti su komedijomis gal iš viso neverta.

Kovo 11 d., trečiadienis

Būtų didžiausias mano geradaris tas, kuris man įkvėptų pasitikėjimą savim. Laikui bėgant ir artinantis senatvei, visas mano gyvenimas vis labiau atrodo tuštesnis ir bergždesnis. Ką aš gero padariau ir ar dar padarysiu ką? Aš graibstausi aplink save kaip aklas ir nežinau, ko nusitverti, nes vis tiek, ko nusitverčiau, atrodo, kad neištesėsiu atlikti. Dažnai ateina mintis pasitraukti nuo gyvenimo į nuošaliausią vietą ir likusias amžiaus dienas praleisti didžioje ramybėje, besidžiaugiant saule, dangum, oru, paukščiais ir gėlėmis. Ar tokia buitis nebūtų išmintingesnė? Kam save kankinti visokiomis tuščiomis pastangomis, jei gyvenimas nuo to nė per nago juodumą nepasidaro geresnis nei sau, nei kitiems? Ak, kad aš galėčiau dar ką nors sukurti!

Kovo 12 d., ketvirtadienis

Pasirašiau kolektyvinį profesūros raštą švietimo tarėjui dėl prof. M. Römerio, kurį ar tai jau pašalino, ar dar vis rengiasi pašalinti iš Universiteto profesūros. Niekam negali įtikti vargšas Römeris. Pernai vos neišgraužė jo bolševikai, o šįmet vėl. Nesuprantama, dėl ko. Spėliojama,

kad už dalyvavimą Haagos tribunole ir Klaipėdos reikalo gynimą. Kiti vėl mano, kad už tai, kad esąs lenkas. Bet ar Römeris lenkas? Jis nesigina esąs vokiečių kilmės, išauklėtas lenkų kultūroj, bet nori būti ir yra nuoširdus, lojalus Lietuvos pilietis. Puikiai išmoko lietuviškai, dalyvavo valstybiniame ir kultūriniame lietuvių gyvenime, ilgametis Kauno universiteto rektorius. Pagaliau ir tikras demokratas: prieš keletą metų vedė savo tarnaitę lietuvaitę ir mažytes savo dukreles auklėja lietuviškai. Tai bene vienintelis iš tikrųjų Lietuvos didikų (bajorų daug yra tokių), supratęs naujųjų laikų dvasią ir aktyviai dalyvavęs naujos, lietuviškos, tautinės ir demokratinės Lietuvos kūryboje. Jo dar prieš pirmąjį karą parašyta apie tautinį lietuvių atgimimą studija „Litwa“[418] lig šiol tebepasilieka rimčiausiu ir tokio masto vieninteliu veikalu. Mykolas Römeris – labai įdomi asmenybė ir kai kuria prasme dekoratyvi figūra. Aukštas, stambus, padribusio veido, jisai iš visų išsiskiria ar tai kokiam susibūrime, ar tai gatvėj, kai eina savo neskubiu, liūliuojančiu vienodu žingsniu. Dabar gyvena savo dvare ir, sako, sunkiai serga. Kažkas negera su širdžia ir su kojomis. Labai nervinąsis dėl savo likimo. Su jo aptukimu gali visa tai liūdnai pasibaigti.

Kovo 13 d., penktadienis

Jaučiu kažkokį psichinį nuovargį ir dideliausią apatiją darbui. Nežinau, kaip čia ištesėsiu atlikti vieną apsiimtą uždavinį – parašyti vieno spaudos lanko straipsnį apie Nepriklausomosios Lietuvos literatūrą. Straipsnis būsiąs reikalingas kažkokiam informaciniam leidiniui apie Lietuvą. Terminas – kovo pabaiga. Laiko beliko nedaug, o aš vis rengiuosi ir niekaip neprisirengiu. Pagaliau ir anksčiau visi mano termininiai darbai būdavo padaromi paskutinėmis dienomis. Tai dar ne bėda; kad tik jie tinkamai būtų padaryti. Ne aš vienas tokis.

Pavasario dar nė kvapo. Žiauriausia žiema. Pūga, žiemių vėjas ir šalčio –20 °C!

Kovo 14 d., šeštadienis

Apie 11 val. atneša iš universiteto raštinės pakvietimą, kad 12 v. 30 m. atvykčiau į Rektoriaus kabinetą. Šiais laikais visokių netikėtinumų pasitaiko kiekviename žingsny, tad nustebau ir spėliojau, ką tokis staigus iškvieti-

[418] *Lietuva* (lenk.).

mas galėtų reikšti. Kai nuvykau, pasirodė, kad Universiteto delegacija, susidedanti iš profesorių Žemaičio[419], K. Šalkauskio[420], Rimkos ir manęs, turime įteikti švietimo tarėjui profesūros pasirašytą raštą dėl M. Römerio eventualaus pašalinimo iš Universiteto profesorių. Taip pat ir žodžiu turėjome ginti prof. Römerį. Tarėjas raštą priėmė, perskaitė, ilgokai aiškinomės, bet jokių rezultatų nepasiekėme. Pasirodė, kad ne tik Römeris, bet ir B. Sruoga, švietimo tarėjui pasiūlius ir generaliniam komisarui Rentelnui[421] nusprendus, būsią atleisti nuo balandžio 1 dienos. Esą abudu bolševikų valdymo metais per toli nuėję, per daug užsiangažavę, gilinę komunistinę ideologiją, o konkrečiai, kad Sruoga parašęs kantatą Teatro atidarymo iškilmei, o Römeris Spalių revoliucijos minėjimo šventėj (rodos) skaitęs palankią bolševizmui paskaitą. Šį kartą buvo kalba tik apie Römerį. Žemaitis ir Rimka pareiškė, kad Römeris tos paskaitos vengė kiek įmanydamas ir skaitė ją tik Senato verčiamas, kad bolševikai tą paskaitą rado nepakankamai palankią ir dėl to porą kartų Baltuška prikaišiojęs rektoriui ir grasinęs, kad Römerį atsiminsiąs. Iš tiesų, prof. Römeris, lygiai kaip ir prof. Jurgutis, buvo laikomi bandymo stadijoje. Priminė ir Römerio nuopelnus lietuvių tautai ir mokslui, kaip autoriaus geriausių veikalų teisės srityje. Aš kalbėjau, kad tarybinės santvarkos metais ne kiekvienas galėjo būti nuošaliai, kad kas nors turėjo gi dirbti, nes kitaip mes būtume netekę Universiteto, Teatro, mokyklų, nebūtų buvus įsteigta Filharmonija, Akademija ir kad šiandien mes stovėtume ant savo kultūrinių įstaigų griuvėsių. Argi tikslu bausti žmones už tai, kad jie dirbo, o dirbdami turėjo derintis prie to laiko aplinkybių. Germantas su tuo nesutiko. Jo nuomone, jei buvo išsaugotos kultūrinės lietuvių įstaigos, tai tik netiesioginė tų žmonių veikimo pasėka, bet ne nuopelnas. Jie patys esą manę, kad bolševikinė santvarka čia pasiliksianti amžinai, dėl to ir derinęsi. Jie esą be atsparumo silpnavaliai. Visuomenė tokiais esanti pasipiktinusi, gaunama daug skundų. Jei jis, tarėjas, nieko nedarytų, tai įsikištų policija. Paties Universiteto egzistencija reikalaujanti, kad kaltieji būtų nubausti, o kalčiausiais p. Tarėjas randąs

[419] 1940–1969 m. Vilniaus universiteto dėstytojas.

[420] Kazys Šalkauskis (1885–1960) – teisininkas. 1922–1936 m. dėstė LU (nuo 1930 m. VDU), 1940–1950 m. VU. 1919–1960 m. advokatas.

[421] Adrian Theodor von Renteln (1897–1946) – 1941–1944 m. nacių okupuotos Lietuvos generalinės srities generalinis komisaras – faktinis nacių vietininkas. 1946 m. pakartas SSRS.

Sruogą ir Römerį. Kiti, sako, kalėjimuos sėdėjo, buvo ištremti ir net gyvybės neteko, o kitiems ir tada buvę labai gera. Tegu jie nereikalauja, kad ir dabar jiems būtų gera. Į p. Tarėjo žodžius, esą gaunama daug skundų ir kad visuomenė reikalaujanti valymo akcijos, aš paabejojau, kaip suprasti, kas ta visuomenė. Mano žiniomis, lietuviškoji visuomenė nereikalauja jokių valymų ir kerštų, bet nori, kad lietuviškos pajėgos būtų saugojamos ir kad, kas tik gali, dirbtų naudingą darbą, nepaisant to, kas buvo, išskyrus, žinoma, bolševikuojančius. Tarėjas atsakė, kad vis tiek valymas turės būti vykdomas ir toliau, kad štai dabar jis atleido 17 mokytojų ir kad dar bus jų atleista ir toliau. Vieną kažkokį komjaunuolių organizatorių užtarinėję net ir kunigai, bet į tai nebuvo atsižvelgta. – Po visų tų kalbų gavome tokią išvadą. Kadangi pats tarėjas pasiūlė generalkomisarui Römerį ir Sruogą atleisti, tai dabar jis pats negali siūlyti, kad jie būtų vėl palikti. Mes galime dabar jau tiesiogiai kreiptis į generalkomisarą su aiškinimais ir argumentais. Jei generalkomisaras užklaustų jo, tarėjo, nuomonės, jis būtų nuolaidesnis. Mes, delegacija, tolimesnius savo žygius apsvarstysime pirmadienį. Mano toks įspūdis, kad viskas nueis niekais, nes, bent Römerio klausimu, esama dar kažko, ko mums nepasakyta.

Kovo 16 d., pirmadienis

Girdėjau tokį pasakojimą apie mums visiems gerai pažįstamo generolo N[agiaus][422] pasielgimą kaip „lietuviško solidarumo" pavyzdį. Kai buvo ruošiama Raudonojo teroro paroda Kaune, generolas N. pareikalavęs, kad būtų išstatytas pulkininko Š[arausko][423] prašymas kažkuriai ten bolševikų vyriausybės įstaigai paskirti tam tikrą pinigų sumą įtaisyti virš Karo muziejaus raudonai žvaigždei. Parodos rengėjas pulkininko Š. raštą išstatys, jei generolas N. sutiks, kad būtų išstatyta ir jo paties anketa, kurioje jis įrodinėjo, kad esąs bolševikas jau nuo 1917 metų. N., žinoma, tada paliovė kalbėjęs apie pulk. Š. raštą. Šito atsitikimo prasmė išryškėja dar labiau pri-

[422] Vladas Nagius-Nagevičius (1880–1954) – Lietuvos karininkas, archeologas, muziejininkas. 1918–1940 m. kariuomenės sanitarinės tarnybos viršininkas. Vienas Vietinės rinktinės (1944) steigėjų. 1921 m. įkūrė Karo muziejų Kaune, iki 1940 m. ir 1941–1944 m. buvo jo viršininkas. 1944 m. pasitraukė į Austriją, 1949 m. į JAV.

[423] Juozas Šarauskas (1894–1941) – pulkininkas, vienas Lietuvos kariuomenės kūrėjų. 1919 m. dalyvavo Nepriklausomybės kovose su bolševikais ir bermontininkais. 1941 m. balandį suimtas, 1941 m. birželį sušaudytas Červenėje, Baltarusijoje.

siminus, kad pulk. Š., gynęs visokiais būdais Muziejų nuo sunaikinimo, vėliau buvo suimtas ir, prasidėjus karui, pakeliui į Rusiją nužudytas, ir generolas N. kažkaip buvo įsigijęs didelę bolševikų simpatiją. Pats Gedvilas[424] jį užtarinėjo ir reikalavo duoti jam vietą vienoje aukštoje Vilniaus įstaigoje. Gen. N. žinomas kaip didelis patriotas, bet ir ne mažesnis savimyla, garbėtroška ir stuobrys. Jis turėjo įsigijęs visus Lietuvos ir daugybę užsienio ordinų. Dėl to jį su pašaipa vadindavo „ikonostasu". Nuvažiavęs į mažąsias užsienio valstybes, pažadėdavo tokiems pat fanfaronams, kaip jis pats, Lietuvos ordinų ir gaudavo už tai tenykščių. Smetona dėl to ant jo supykęs ir nedavęs naujai įsteigto Vytauto D. ordino. N. taip dėl to susisielojęs, kad net apsirgęs. Generolas N. dabar jau vėl vaidina didelio žmogaus vaidmenį prie Karo muziejaus.

Kovo 19 d., ketvirtadienis

Šiandien 13 val. per radiją paskelbė Vokietijos užimtoms Rytų sritims ministerio Rosenbergo[425] dekretą, kuriuo Lietuvai, Latvijai ir Estijai duodama savivalda – „Selbstverwaltung". Apie šį paskelbimą jau seniai plito visokių gandų, spėliojimų ir lūkesčių. Optimistai tikėjosi nepriklausomybės ar bent autonomijos. Kas pats negirdėjo šiandieninio paskelbimo, dar ir dabar džiaugiasi „nepriklausomybe". Žinoma, rimtai niekas dabar nepriklausomybės negalėjo laukti. Kokia bus nauda iš šitos savivaldos, netrukus pamatysime. Manoma, kad vis dėlto bus geriau ir politiniu, ir ekonominiu atžvilgiu. Gyvenimas visiškai pradėjo irti ir dabar jau sunku bus jį sutvarkyti. Kaimas spekuliantų demoralizuotas, pinigas neturi vertės, pirkti nieko nėra. Kaimiečiai gamina tiek, kiek patys sunaudoja, mažina gyvulius, varo samogoną, o miestai gyvena pusbadžiu. Spekuliantų vedžiojimas gatvėmis ir desperatiški atsišaukimai laikraščiuose nieko nepadės, kol bus mieste tokis maisto trūkumas. Dabar miestietis spekuliantą laiko savo geradariu, jei gauna nusipirkti sviesto ar mėsos kilogramą, arba

[424] Mečislovas Gedvilas (1901–1981) – sovietinis veikėjas. 1940 m. vasarą SSRS okupavus Lietuvą, vad. Liaudies vyriausybės vidaus reikalų ministras. 1940–1946 m. LSSR Liaudies komisarų tarybos, 1946–1956 m. Ministrų tarybos pirmininkas. 1957–1973 m. LSSR švietimo ministras.

[425] Alfred Rosenberg (1893–1946) – nacių politikas, nuo 1941 m. okupuotų rytinių teritorijų (Ostlando ir Ukrainos) ministras. Niurnbergo tribunolo sprendimu 1946 m. pakartas. Dienoraštyje minimoms teritorijoms jokia savivalda suteikta nebuvo.

litrą pieno. Aš pats norėčiau rasti spekuliantą, kuris man parduotų porą metrų malkų, nes greit neturėsim, kuo valgyt išsivirti. Moterys niekur negauna siūlų, o reikia skalbiniai taisyti ir naujus pasisiūti iš turimos iš anksčiau medžiagos. Tokis tai dabar gyvenimas. Bet ką tai reiškia, palyginus su tuo, kas darosi frontuose, sunaikintuose kraštuose, bombarduojamuose miestuose!

Beje, paskelbus savivaldą buvo sugiedotas lietuvių ir sugrotas vokiečių himnai.

Šalčiai tebesitęsia – ligi 20 ir daugiau laipsnių.

Kovo 20 d., penktadienis

Visoki mano gyvenimo nemalonumai ištikimai mane lydi nuo ryto ligi vakaro, o kai kurie neatsitraukia nė naktį – laukia nemigos valandų arba kartojasi sapnuose. Nepavykusi paskaita, netinkamas pasielgimas, įkyrus nepasisekimas, patirtas įžeidimas – visa tai kaip kokios šmėklos su išskėstais nagais tykoja aplinkui, kad nuolatos tai viena, tai kita smeigtelėtų į širdį, galvą, savigarbą ar sąžinę. Tie smeigtelėjimai kartais būna toki nemalonūs (nesakau, kad skaudūs), kad net kaip ir kokia banga pereina per kūną ir sąmonę. Neiškenčiu tuomet nesudūsavęs ar kokio žodžio nepasakęs. Per daug jau dažnai imu dūsauti ir tokius žodžius tarinėti. Ė, visa tai niekai ir rašau tik dėl to, kad šiandien neturiu ko rašyti. Bet tiesa.

Šalčio rytą –24 °C. Giedra ir tylu.

Kovo 22 d., sekmadienis

Sužinojau porą detalių apie Senato pasitarimą su atvažiavusiu iš Rygos vokiečių vyriausybės atstovu dėl universiteto likimo. Kaip žinoma, jau yra vokiečių parėdymas nuo šio semestro pabaigos palikti tik praktiškųjų mokslų fakultetus, o Humanitarinį, Teisės, Filosofijos, Gamtos ir, rodos, Ekonomijos sustabdyti, jų profesūrai pavedant užsiimti mokslo darbu. Per minėtąjį pasitarimą, įvykusį pereitą pirmadienį ar antradienį, universitetą labiausiai gynę rektorius ir švietimo tarėjas. Rektorius nurodęs, kad Vilniaus universiteto reikalas tai esąs ir politinis reikalas, Lietuvai turįs didžiausios reikšmės. Į vokiečių atstovo žodžius, kad latvių ir estų universitetai jau esą sutvarkyti taip, kaip siūloma, rektorius atsakęs, kad mes nesame nei latviai, nei estai ir kad lietuviai pradžioje karo laikęsi kitaip

negu anie. Atstovas tai pripažinęs. Švietimo tarėjas kalbėjęs labai atvirai ir kategoriškai. Kultūros sritis lietuviams esanti ypatingai brangi ir jie ją ginsią. Pasikėsinimas šią sritį sulikviduoti galįs suardyti draugiškus lietuvių-vokiečių santykius. Atstovas atsakęs, kad „ką gi, teks rizikuoti netekti lietuvių draugiškumo". Tarėjas priminęs, kad lietuviai esą atkaklūs ir gali susidaryti tokios pat nuotaikos, kokios susidarė bolševikų valdymo metu. [...][426]. Posėdžio rezultatas buvo tas, kad Universiteto reikalas dar būsiąs patiektas Berlynui persvarstyti. Studentai ketiną paruošti prašymą, kad universitetai būtų palikti, ir prašymui surinkti kelias dešimtis tūkstančių parašų. Manoma, kad klausimas bus išspręstas palankiai.

Giedra, gražu, bet šalčiai tebesitęsia. Ir šįryt buvo apie –16 °C.

Kovo 23 d., pirmadienis

Vakar išvežė į Marijampolės marijonų vienuolyną Vilniaus arkivyskupą R. Jałbrzykowskį[427]. Vieni sako, kad Jalbž. neišvyko jam skirtu terminu ir vokiečiai jį išvežę prievarta, kiti – kad jam buvo leista susižinoti su Roma ir iš ten buvę įsakyta nesipriešinti, ką jis ir padaręs. Ar vysk. Reinys[428] turi dabar kokias teises – neaišku. Savo turto prižiūrėtoju arkivyskupas palikęs kunigą lietuvį, nes taip jam atrodę saugiau.

Šiandien seminare stud. Krivickas paskaitė labai gerą referatą apie J. K.-Aleksandriškio lyrikos lietuvišką koloritą. Labai tiksliai įžvelgta į Kuosos kūrybą – išvados įtikinamos ir sugestyvios.

Parvažiavo iš Kauno delegacija, susidedanti iš prorektoriaus Krivicko[429], Salio, Žakevičiaus[430] ir Žemaičio, kuri įteikė raštą universiteto reikalu ir lankėsi pas visus tarėjus. Ką ten delegacija sužinojo, dar neteko patirti.

[426] Vienas sakinys neįskaitomai užbraukytas.

[427] Romuald Jałbrzykowski (1876–1955) – 1926–1943 m. Vilniaus arkivyskupas metropolitas, garsėjęs ir savo katalikišku-ganytojišku veiklumu, ir nacionalistinėmis pažiūromis. 1942 m. naciai Jałbrzykowskį ištrėmė į Marijampolę.

[428] Mečislovas Reinys (1884–1953) – arkivyskupas. 1923 m. prelatas, 1926 m. Vilkaviškio vyskupo A. Karoso koadjutorius, 1940 m. Vilniaus arkivyskupo R. Jałbrzykowskio padėjėjas. Nuo 1942 m. Vilniaus, Minsko ir Mogiliovo arkivyskupijų apaštališkasis administratorius. 1947 m. sovietų valdžios suimtas, įkalintas, mirė Vladimiro kalėjime.

[429] D. Krivickas Vilniaus universiteto prorektoriaus pareigas ėjo 1941–1943 m.

[430] Stasys Žakevičius (nuo 1944 m. Žymantas, 1908–1973) – teisininkas. 1937–1939 m. dėstė VDU, nuo 1940 m. dėstė VU. 1941–1943 m. VU Teisės fakulteto dekanas. Priklausė Lietuvių aktyvistų frontui. 1944 m. pasitraukė į Vakarus, aktyviai veikė kaip lietuvių rezistencinio sąjūdžio atstovas išeivijoje.

Štai truputį patyrėm karo baimės. Staiga didelis trenksmas sukrėtė namą. Visiems blykstelėjo mintis, kad tai bomba iš lėktuvo. Gal taip ir buvo. Nes, pažiūrėję pro langą, pamatėme šviečiančią raketą. Netrukus ėmė burgzti lėktuvai, sušvito dar pora raketų, o po kiek laiko ėmė šaudyti priešlėktuvinės armotos. Visa tai dar ir dabar tebetrunka, bet „netirštai". Moterys nervuojasi, bet visi dirbam savo darbą. Spėjam, kad gal tai tik koki pratimai, nes jeigu jau būtų atskridę rusų lėktuvai, tai būtų numetę ne vieną bombą, o daugiau.

Šiandien jau truputį padvelkė pavasariu. Rytą dar buvo apie –11 °C, bet dieną gerokai atšilo. Į pavakarę apsiniaukė, ir temp. tik –2 °C.

Kovo 24 d., antradienis

Paaiškėjo, kad pereitą naktį Vilnius buvo smarkiai subombarduotas[431]. Tai, ką mes laikėm priešlėktuvinės artilerijos šūviais, iš tiesų buvo bombų smūgiai. Lietuviams šio užpuolimo pasekos yra labai skaudžios: viena bomba pataikė į Šv. Mikalojaus bažnyčios kleboniją ir užmušė kun. Čibirą, veiklų visuomenės veikėją, be to, sunkiai sužeidė kun. Taškūną[432], sužeidė vysk. Reinį, užmušė kn. Taškūno seserį, rodos, tarnaitę ir dar kažką ten sužeidė. Kita bomba pataikė į lietuvių savisaugos bataliono kareivines. Ten užmušė 3 ar 5 kareivius, o apie 10 sužeidė. Dar pataikyta į gaisrininkų būstinę, į namus prie Vokiečių gatvės, apie Halę, apie Rasas ir kitur. Sako, užmuštų esą apie 23 žmonės, o sužeistų apie 80. Mieste tose vietose nejaukūs vaizdai. Arčiau prieiti neleidžia, bet ir toliau išbyrėję langai, stiklų krūvos šaligatviuose. Apie tą bombardavimą dabar galima prisiklausyti visokių kalbų. Vieni sako, kad tai buvo rusai, kiti – kad anglai, treti – kad lenkai, kurių juk bolševikų armijoj esą nemaža.

Iš tiesų, atrodo, kad taikyta į lietuviškiausias vietas – kas kitas galėtų taip gerai Vilniuje orientuotis, kaip patys lenkai. Vėl, sako, Vilniuje jau iš anksto buvę apie tą bombardavimą kalbėta, o pačiu puolimo metu iš apačios buvę duodami ženklai ir paleista pora raketų. Vieną raketą, paleistą nuo žemės, matė pati Ly iš valgomojo lango. Raketų buvo leista ir iš lėktu-

[431] 1942 m. kovo 23 d. Vilnių pirmą kartą bombardavo sovietų aviacija.

[432] Vincentas Taškūnas (1880–1967) – kunigas. Tarpukariu dirbo kapelionu ir tikybos mokytoju Vilniaus lietuvių Vytauto Didžiojo gimnazijoje, dirbo lietuvių kalbos dėstytoju Vilniaus kunigų seminarijoje, skelbė straipsnius katalikiškoje spaudoje, dalyvavo lietuviškų draugijų veikloje.

vų. Sako, jau mieste esą ir suimtų. Įtempimas didelis. Ypatinga tai, kad nuo užpuolimo visai nebuvo gintasi... Sako, puolė 3 kartus po 3 lėktuvus. – Diena jau pavasariška. Mat dėl to ir paukščiai atlėkė...

Kovo 25 d., trečiadienis

Vis smarkiau kalbama, kad užpereitos nakties bombardavimas buvo lenkams žinomas. Tą dieną iš studenčių bendrabučio prie Augustijonų gatvės išsikraustę ten gyvenusios lenkės, o naktį visai prie sienos krito bomba. Savivaldybės aukštutinio aukšto langai, sako, švietė puolimo metu, dėl to esą suimta daug ten tarnavusių lenkų. Kaip ten bebūtų, visi šie gandai ir įtarinėjimai parodo, koki yra lietuvių-lenkų santykiai. Lenkai iš savo pusės kaltina lietuvius. Bobos stebisi, kaip tai po tokio bombardavimo dar nepaleisti anksčiau suimtieji lenkų kunigai. Už tuos suėmimus jie ne tiek pyksta ant vokiečių, kiek ant lietuvių. Sutemus dabar lietuviui nepatartina išeiti į miestą. Šitie kivirčai neduos mums nieko gera.

Pavasaris tebesitęsia. Gatvėse purvas ir murzinas tirpstąs sniegas.

Kovo 26 d., ketvirtadienis

Palaidojom dalį bombardavimo aukų: kun. Čibirą ir dar keturis karstus. Didžiulė žmonių minia plaukė į Rasų kapines kartu su penkiais karstais. Ryt tokia pat minia plauks į Antakalnio karių kapines, kur bus laidojami žuvę kareiviai lietuviai.

Kalbos apie tos nakties [bombardavimą] dar vis nesiliauja. Karo dalykų žinovas šiandien man aiškino, kad kalbos apie lenkų lakūnus ir apie tyčiomis įvykdytą lietuviškųjų objektų bombardavimą esančios tikras absurdas. Jo nuomone, tai paprastas atsitiktinumas bei sutapimas. Be to, bombarduotose vietose esą buvę žiburių. Iš viso bombos buvę numestos neplaningai ir netiksliai. – Pereita naktis taip pat buvo nerami. Apie 2 val., sako, buvęs duotas pavojaus signalas, bet lėktuvai nepasirodę. Numesta bombų apie Švenčionėlius.

Kovo 31 d., antradienis

Nuo pereito šeštadienio sargalioju. Turbūt per laidotuves peršalau, prikibo gripas, o dabar kamuoja sunkus sausas kosulys. Nieko negaliu dirbti, o reikia žūtbūt baigti straipsnį apie Neprikl. Lietuvos literatūrą.

Balandžio 7 d., antradienis, Velykų 3 diena

Prasirgau ligi pat Velykų, o ir dabar dar menkai jaučiuosi. Gaila sugadintų atostogų. Gulėdamas visą savaitę daug primąsčiau, prigalvojau – daugiau juodų negu šviesių minčių. Tiesiau visos pesimizmo pasaulėžiūros pagrindus. Tai tinka gyvenamam laikui, bet netinka vakar prasidėjusiam pavasariui. Jau visai staiga atšilo. Pereitą vakarą ir naktį palijo, ir šiandien vėl pavasariška. Girdėjau vieversį. Vakaras šiltas.

Balandžio 12 d., sekmadienis

Vis dar blogai jaučiuosi. Geresnėmis valandomis prisiversdamas tęsiau savo straipsnį apie Neprikl. Lietuvos literatūrą. Ne taip išeina, kaip reiktų ir kaip norėčiau. Keistas dalykas: manai vienaip, o parašai kitaip. Perdirbinėti nebeturiu pajėgų, o ir perdirbęs ar būsiu patenkintas ir ar sugebėsiu perdirbti taip, kaip norėčiau, kad būtų.

Buvome pas Krėvius. Ten susirinko dar keletas pažįstamų. Skundėmės ir guodėmės, kaip paprastai šiais laikais.

Ryt jau prasideda darbas Universitete ir jau nebekartosiu, kokia mano savijauta paskaitų akivaizdoj.

Pavasaris, atrodo, ima įsistiprinti. Visa savaitė nebuvo pašalę. Neris patvinusi, bet potvynio nebuvo ir jau ima atslūgti.

Balandžio 21 d., antradienis

Šeštadienio vakarą Ly išvažiavo į savo tėviškę sodinti daržovių, kad turėtum vasarą kuo maitintis. Maisto klausimas kelia vis daugiau susirūpinimo. Jei ne pagalba iš kaimo, neišlaikytume. Mano liga dar vis nenori galutinai manęs pamesti. Jaučiuosi labai nuvargęs. Paskaitų jungą tempiu paskutinėmis jėgomis. Labai norėčiau ką nors rašyti, bet norai norais ir tebepasilieka.

Dabar visose įstaigose mažinamas tarnautojų skaičius, o labiausiai nukenčia kultūrinės įstaigos. Labai apkarpė Pedagoginį institutą ir Meno mokyklą. Rytoj atvažiuos komisija nustatyti Universiteto ir Akademijos etatams ir sąmatai. Sako, vyriausybei stoka lėšų. Biudžeto pajamas sudarą tik mokesčiai ir geležinkelio pajamos iš keleivių, kurių taip maža, o bilietai nepaprastai pigūs.

Balandžio 23 d., ketvirtadienis

Pereitą naktį bombardavo Vilnių iš oro, šį kartą silpniau. Buvo numesta keletas bombų ir sugriauta pora namelių Pakalnės gatvėj. Užmuštų, rodos, nėra. Buvę numesta ir kažkokių lietuviškų spaudinių, kur esąs Korsako straipsnis ir Giros fotografija. Įdomu tai, kad ne per toli nuo tos vietos, kur krito bombos, yra lietuvių kareivinės, o netoli nuo kareivinių viename kieme prieš pat lėktuvų atskridimą buvo uždegta benzinu aplieta sausų lapų ir šakų krūva. Kareiviai ugnį užgesinę. To kiemo namų (gimnazijos) sargas lenkas esąs suimtas. Šiaip ar taip, gyvenimas neramus[433].

Jau kuris laikas vis gražus, šiltas, pavasariškas oras. Ima želti žolė. Gamta tokiais laikais vienintelė paguoda.

Balandžio 24 d., penktadienis

Vyriausybės komisija – švietimo tarėjas, dr. Juška ir du vokiečiai – svarstė Universiteto ir Akademijos etatų, personalo ir sąmatos klausimus. Humanitarinio fakulteto personalas nedaug nukentėjo: teks atsisakyti vieno docento ir vieno asistento. Algos sumažės, nes į pagrindinį atlyginimą įeina net 6 pask. valandos. Už pridedamąsias pareigas – rektoriaus, dekanų etc. – rodos, 100–80 Rm metams... Labai nukentėjo raštinės personalas, ten liks tik pusė tarnautojų. Blogi reikalai ir Akademijoj. Profesoriams už jokias pareigas Akademijoj nieko neatlyginama, bet ir pasitraukt negalima. Literatūros institute paliko mane, kaip direktorių be atlyginimo, vyr. asistentą, vieną liter. muziejaus vedėją, vieną konservatorių ir vieną sargą. Tokiu būdu Kauno Maironio muziejaus teks atsižadėti, bet kur jį padėti? Nutarėme pavesti Kauno savivaldybei, bet jei ji nenorės? Nubraukti visi tarnautojai Istorijos institute. Tokiu būdu jis visai panaikinamas. Pasidaro ir daugiau visokių nedateklių ir spragų. Algos – tai dar mažiausias dalykas. Gaunam iš Universiteto ir to pilnai pakanka. Betgi daugelis iš žemesniųjų tarnautojų turės visai mesti darbą, o likusių bus tiek maža, kad jau ir visos įstaigos veikimas darosi beveik neįmanomas.

Iš Lietuvos kaimų, ypač rytų krašto, ateina žinių, kad imama labai daug arklių, dažnai su vežimais ir žmonėmis, įvairių pastočių atlikti. Yra pavojaus, kad nebus kam laukų apdirbti. Maisto ir kuro reikalai, kaip matyt, dar žymiai pablogės.

[433] Keturi paskutiniai pastraipos sakiniai paraštėje pabraukti stačia linija ir V. Mykolaičio užrašyta: *Vėliau paaiškėjo, kad tai „pletkas“.*

Gegužės 1 d., penktadienis

Liet. literatūros institutą prijungė prie kalbos ir išėjo vienas Liet. kalbos ir literatūros institutas. Dabar deramės, kad bent leistų išsiskirti atskirą literatūros sekciją su atsakomuoju vedėju, nes institutus sujungus, liko tik vienas bendras direktorius – prof. A. Salys. Eina gandų, kad dar Akademijos biblioteką nori prijungti prie Universiteto.

Šiandien turėjo būti didelė darbo šventė, bet lietus, rodos, sukliudė. Miestas pasipuošęs lietuviškomis ir vokiškomis vėliavomis. Iš Kauno buvo transliuota dalis programos iš kažkokios darbo įmonės – Rentelno kalba ir maršai.

Oras vėl atšalo ir jau pasprogusi žolė vėl nurudo, nes naktys buvo labai šaltos.

Gegužės 2 d., šeštadienis

Naujasis Akademijos pirmininkas prof. V. Jurgutis ketvirtadienio vakarą atvažiavo į Vilnių ir jau penktadienį turėjo perimti pareigas ir įvykdyti tarnautojų atleidimą bei paskyrimą pagal naujus etatus. Tačiau nepasirodė nei vakar, nei šiandien. Tarnautojai tokiu nerūpestingumu labai nepatenkinti. Juk jie nori kuo greičiausiai žinoti, kas jiems daryti. Su nauju pirmininku darbas bus sunkus. Jis keistas žmogus, pilnas visokių užgaidų – ir nesuprasi, ko jis kada nori ir kaip kalba – blaiviai ar ne... Su juo nepasikalbėsi, nepasitarsi kaip su kitu. Kad tik jis Akademijos iš tiesų nesulikviduotų, kaip kad pats kadaise nugąstavo. Atrodo, kad prie to einama.

Gegužės 15 d., penktadienis

Paskutinysis verbavimas jaunų žmonių į darbo tarnybą prie fronto visuomenės sutiktas labai nepalankiai. Išlipdyti skatinamieji atsišaukimai su pažadais, kad įstojusieji tarnybon galėsią pirktis alkoholio ir rūkalų, iššaukė pasipiktinimą. Šaukimas kol kas studentų neliečia, bet nežinia, kaip ilgai. Studentai neberimsta ir kai kurie išvažinėja namo. Vėl pasklido visokių gandų, esą sumuštas tarėjas Paukštys[434], o vakar ėmė kalbėti, kad Kaune buvęs pasikėsinimas prieš Kubiliūną, kad esą sušaudytų studentų. Bet atvažiavę iš Kauno žmonės nieko apie tai negirdėję. Marijampolėje įvykusi protesto demonstracija.

[434] Jonas Paukštys – darbo ir socialinės apsaugos generalinis tarėjas 1941–1944 m.

Ėmėm nugąstauti, ar nebus uždaryti universitetai. Šiandien nuotaika jau giedresnė.

Vakar Krėvė, Sruoga, Vaičiūnas ir aš išsirengėm į teatrą pažiūrėti Alanto pjesės „Gyvenimas iš naujo". Labai menkas veikalas. Nenatūralios situacijos, falšyvas filosofavimas, vedamosios minties skurdumas, pagaliau menka žodinė medžiaga. O vis dėlto publikoj buvo girdėt pasitenkinimo balsų.

Džiaugiuosi, kad nepastatė mano nelaimingos „Premijos" – būtų buvę lygiai toki pat įspūdžiai. Pamačiau, kad neverta terliotis su miesčioniško gyvenimo šeimyninėmis temomis, nors jos ir būtų neva „sukilnintos" menininkų ir rašytojų vaizduojama aplinka. Pagaliau ir tokią temą paėmus, negalima tenkintis pusiau komedišku paviršutinumu bei prisegtais pamokslininkiškais moralais. Baisiai visa tai neskanu!

Gegužės 24 d., sekmadienis. Sekminės

Užvakar išvažiavo porą dienų paviešėjęs pas mane prof. J. Ambrazevičius, mano buvusis mokinys. Jau iš to galiu spręsti, koks aš senas. Skundėsi, kad niekaip negalįs ištrūkti iš visuomeninės veiklos, o man atrodė, kad su ministeriavimu[435] visa jo visuomeninė ir politinė veikla ir pasibaigė. Pasirodo, kad jie ten Kaune kažką vis dar „veikia". Atitrūkdamas nuo darbo universitete rašąs studijėlę apie Maironį. Klausinėjo, koki mano pirmieji atsiminimai apie Maironį ir įspūdžiai jo poeziją paskaičius anais laikais. Pasakiau, ką atsiminiau. Šia proga pakalbėjome, kad nėra likę jokios įdomesnės medžiagos, nušviečiančios Maironio asmenybę ir jo kūrybą. Laiškus jis, rodos, naikindavęs, bet, jei ir nebūtų jų sunaikinęs, tai vargu, ar juose rastume ko nors vertingesnio. Kaip vis dėlto šykščiai ir skurdžiai pasireiškė Maironis kaip poetas! Jokių gilesnių jo dvasią sukrėtusių išgyvenimų jo kūryboje nematome, be keletos stipresnių eilėraščių, kurie tačiau neišeina iš paprasto lyrinio susijaudinimo ribų. Maironio garbė – tai jo jaunystės patriotizmas. Paskui – sotus, neįdomus, pilkas praloto gyvenimas. Ir nuostabu, kad jo patriotikos aureolė gaubė jį per visą gyvenimą, tebegaubia ir lig šiolei. Berods ir dėl to, kad jis buvo pirmas naujos epochos stipresnis talentas, apvaldęs medžiagą ir formą.

[435] 1941 m. birželio 22 d. prasidėjus Vokietijos-SSRS karui, o Lietuvoje įvykus antisovietiniam sukilimui Juozas Ambrazevičius nuo birželio 23 d. iki rugpjūčio 5 d. vadovavo Lietuvos laikinajai vyriausybei.

Neseniai parėjau iš Filharmonijos simfonijos koncerto. Buvo atlikta Dvoržako 5 simfonija, Šumano koncertas fortepijonui op. 54 ir Sibeliaus „Finlandija". Dirigavo svečias iš Kauno Vyt. Marijošius[436], o Šumano koncertą fortepijonui grojo J. M. Blohme – vokiečių karys, matyt, geras pianistas. Marijošius, be abejo, geriausias mūsų dirigentas. Iš specialistų teko girdėti, kad jo interpretacija esanti tikrai gera, o man patinka jo saikingas, bet sugestyvus, orkestrą valdantis mostas. Čia nepamatysi Šimkaus blaškymosi ir Kavecko baleto...

Beklausant Dvoržako ir Šumano muzikos man vaidenosi lyginamoji paralelė tarp pereito amžiaus turiningo vidaus gyvenimo, žmogaus sugebėjimo į tą gyvenimą įsigilinti ir šių dienų paviršutiniško blaškymosi bei tokioj epochoj gyvenančio menininko tragedijos. Ši paralelė, žinoma, nieko bendra neturi su Šumano koncerto dvilype tematika. Dar kilo man noras paskaityti studentams trumpą kursą ar paskaitų ciklių apie menininko-poeto asmenybę, jo santykius su gyvenimu, jo vidaus patyrimus ir panašius nebe sausai teoretinius, bet pajaustus ar bent įspėjamus dalykus, kuriuos suvokiame savy, susiliesdami su meno pasauliu. Reiks apie tai dar pagalvoti.

Šiandien Sekminės – graži pavasario šventė, o kas dedas žmonių gyvenime, šiurpu ir pamąstyti. Šiomis dienomis netoli Švenčionių buvo nužudyti trys vokiečių pareigūnai. Už tai sušaudyta 400 žmonių[437]. Kažkas visai panašaus atsitiko ir Holandijoj. Baisi šių dienų karo moralė ir ta kolektyvinė atsakomybė!

Gegužės 25 d., pirmadienis

Turėjau svečių: Krėves, Sruogus ir p-lę Krasauskaitę[438], Sruogienės didelę bičiulę. Popietis praėjo gan smagiai, bet tai jau Krėvės nuopelnas. Jis buvo gerai nusiteikęs, o išgėręs kavos, kurios trokšta kaip girtuoklis deg-

[436] Vytautas Marijošius (1911–1996) – dirigentas, kompozitorius, pedagogas. 1938–1944 m. Valstybės teatro vyriausiasis dirigentas. 1940–1944 m. dėstė Kauno konservatorijoje. 1944 m. pasitraukė į Austriją, nuo 1948 m. gyveno JAV. Vargonavo bažnyčiose, dirigavo simfoniniams ir kameriniams orkestrams. 1973–1976 m. Čikagos lietuvių operos meno vadovas.

[437] 1942 m. gegužės 19 d. sovietų diversantams netoli Švenčionių nužudžius du vokiečių pareigūnus ir karininką, naciai kerštо operacijoje nužudė apie 400 vietos gyventojų.

[438] Marija Krasauskaitė (1902–1981) – istorikė, pedagogė. 1941–1944 m. Švietimo vadybos vyr. patarėja, 1941–1943 m. Istorijos instituto Archeografijos sekcijos paleografė.

tinės (ne mažiau ir Sruoga), pasidarė, kaip paprastai, kalbus ir sąmojingas. Daug ko priplepėta ir prisiminta įvairių linksmų nuotykių iš senų laikų. O Krėvienė sako, kad Krėvė studentaudamas buvęs labai vienišas, paniuręs, užsidaręs, nemėgęs žmonių. Toks jis iš tiesų ir atrodo iš savo pirmųjų lyrinių raštų: tikras baironiškas herojus. Jis pats gi sakosi, kad jam tada nerūpėję joki flirtai. Studijuodamas Kijevo universitete daug dirbdavęs ir jau tada nutaręs būti profesorium. Pasirodo, kad „Pirmojo baro" laikais žuvo jo viena apysaka: „Pivašiūnų Dievo Motina". Ji turėjo būti išspausdinta ar tai antroje „Baro" knygoje, ar tai tuomet sumanytame išleisti rusų kalba „Lietuvių literatūros almanache". Tuo rūpinosi B. Sruoga, St. Šilingas, Ign. Šeinius. Krėvė dabar labai tos apysakos gailisi. Ten buvę pasakojama apie ligonį, kuris padaręs apžadus Pivašiūnų Dievo Motinai ir pagijęs. – Įdomų atsitikimą iš savo jaunystės papasakojo Sruogienė. Pirmojo Didžiojo karo metu su tėvu ji gyveno Kijeve. Tėvas panoro, kad ji mokytųsi anglų kalbos. Rado pasiskelbusį laikraštyje anglų kalbos mokytoją ir nuėjo. Ją sutikęs žilabarzdis senis, apsiėmęs mokyti ir paklausęs, iš kur ji esanti. Išgirdęs, kad jo mokinė esanti iš Lietuvos, prabilęs į ją lietuviškai. Bet ji lietuviškai tada dar nemokėjusi. Tada tas ėmęs ją gėdinti: kaip? Tamsta lietuvaitė, nemoki lietuviškai, o nori mokytis angliškai?... – Ir ėmęs ją mokyti ne anglų, bet lietuvių kalbos. Iš jo tada sužinojusi ir apie tais metais įvykusį lietuvių seimą Petrapily. – Sr-nė sakė ir to seno patrioto pavardę, bet dabar neatsimenu. Tik žinau, kad pavardė skamba lenkiškai. Vis dėlto būta tvirtų lietuvių!

Gegužės 26 d., antradienis

Šiandien prasidėjo visuotinis Lietuvos gyventojų surašinėjimas[439]. Karo metas tokiam darbui labai nepatogus ir vargu, ar jis duos tikrų žinių apie Lietuvos gyventojų sąstatą. Žmonės tuojau visokius karo metu daromus surašinėjimus išsiaiškina kaip gresiantį pavojų. Vieni slėpsis, kiti duos klaidingas žinias, treti tyčia trukdys darbą. Vilniaus krašte jau, sako, eina gandai, kad kas užsirašys lietuviu, jei jaunas, mobilizuos į kariuomenę. Lenkų gi neimsią, nes jie neištikimi. Priešingi gandonešiai skelbia, kad kas užsirašys lenku, tą išveš arba paims į darbus.

[439] 1942 m. gegužės pabaigoje naciai ekonominiais sumetimais įvykdė visuotinį okupuotos Lietuvos (Lietuvos generalinės srities) gyventojų surašymą. Jame neatspindėtas getuose įkalintų žydų skaičius.

Iš tiesų gi į darbus ima visokius – ir lietuvius, ir lenkus, ir gudus. Aną naktį buvusi tikra medžioklė tų, kurie neturi darbo liudijimo. Sugaudę, sako, didelį skaičių tokių bedarbių, kurie nežinia, kuo verčiasi ir iš ko gyvena. Į darbus verbavimo tema nuo kurio laiko pasidarė aktualiausia visoj Lietuvoj. Būta vienur kitur ir visai įdomių nuotykių...

Gegužės 27 d., trečiadienis

Susitvarkiau visus savo „N. liet. literatūros" juodraščius ir bandysiu baigti tą pareiginį darbą. Jei pavyktų man juo nusikratyti, jausčiausi kaip sunkiausią naštą nusimetęs nuo savo pečių, na, ir atlikęs reikalingą uždavinį. Bet štai ir dabar kviečia man imti galutinai sutvarkyti „Vaidilutę-Motiną" ir „Žiedą, ir Moterį". Juose turėtų susijungti mano jaunystės idealistinis entuziazmas ir subrendusio amžiaus gyvenimiškas ir literatūrinis patyrimas.

Gegužės 29 d., penktadienis

Naktį iš geg. 27 į 28 d. buvo bombarduotas Vilnius, Kaunas, rodos, ir Marijampolė – ir dar kai kurios vietos pakeliui į Prūsus. Vilniuj kelios bombos krito Antakalny, apie Šv. Petro bažnyčią. Išbyrėjo langai bažnyčios, nedaug jų liko ir mūsų institutuose Vileišio namuose. Esą pora užmuštų ir keliolika sužeistų. Kaunas šį kartą daugiau nukentėjo, bet smulkesnių žinių dar neturiu.

Lietuvoje neramu. Priviso visokių desantininkų, pabėgėlių, valkatų ir plėšikų. O vasarą, kai po kiekvienu krūmu gali pasislėpti ir saugiai naktį praleisti, atsiras jų dar daugiau. Baisiausia tai, kad už jų darbus tenka atsakyti visai nekaltiems.

Fakulteto posėdy dekanas tarp kitko pranešė, kad šį semestrą fakultete turėjome 175 studentus. Tai labai nedaug. Kitąmet turėsime dar mažiau. Abiturientų skaičius būsiąs nedidelis ir tik retas pasiryš šiais laikais palikti tėviškę ir vykti į Vilnių „gudrumo ieškoti".

Gegužės 31 d., sekmadienis

Vakar vilnietis adv. Juknevičius[440] sukvietė arbatėlės būrelį vilniečių ir kauniečių, arba, geriau pasakius, senųjų ir naujųjų vilniečių lietuvių. Iš naujųjų dalyvavome M. Biržiška, aš, kun. Kemėšis[441] ir P. Vaičiūnas. Senųjų vilniečių buvo apie 10 žmonių. Svarbiausia pasitarimo tema buvo Liet. mokslo draugijos ir Mokslų akademijos santykiai. Buv. Mokslo draugija inkorporuota į Akademiją, o jos patalpose, P. Vileišio namuose, įsikūrė pirmiausia Tautosakos archyvas (dabar Etnologijos institutas), o paskui Liet. literatūros institutas su Vilniaus Literatūros muziejum. Dėl to kilo būtinas reikalas pertvarkyti patalpas, iškelti buv. Mokslo draugijos etnologinius ir archeologinius rinkinius, perorganizuoti buv. biblioteką į Literatūros muziejaus ir Lituanistikos biblioteką. Visam tam priešinasi senas LMD tarnautojas ir dabartinis jos bibliotekos prižiūrėtojas Razmukas[442]. Jis tad ir sumanė įtikinti senuosius vilniečius, kad reikalinga esą išlaikyti LM dr. turtą visiškai jo neliečiant, gal atgaivinti ir pačią draugiją, o jei ne, tai Vileišio namuose sukurti grandiozinį Vilniaus kovų paminklą, kurio centrą sudarytų d-ro Basanavičiaus ir LMD palikimas. Visam tam apsvarstyti ir buvo sukviesta šis pasitarimas. M. Biržiška labai gerai nupasakojo Mokslo draugijos įkūrimo eigą ir jos evoliucionavimą į M. akademiją. Labai ilgai ir painiai kalbėjo Razmukas, perdėtai, pompastiškai garbindamas Basanavičių, išpūsdamas M. draugijos vaidmenį, painiodamas faktus. Aš, padaręs pastabą dėl Basanavičiaus „bronzinimo" ir Razmuko siūlomo Vilniaus kovų paminklo Vileišio namuose neįvykdomumo, kalbėjau, kaip mes norime tvarkyti Basanavičiaus ir Mokslo draugijos palikimą, atsižvelgdami į šio laiko reikalavimus, bet anaiptol nepaneigdami nei Basanavičiaus, nei M. draugijos nuopelnų. M. Biržiška atitaisė Razmuko klaidingai suminėtus faktus ir griežtai pasisakė prieš Basanavičiaus nekritišką kultą, nors ir pri-

[440] Antanas Juknevičius (1903–1995) – teisininkas, Vilniaus krašto lietuvių veikėjas. 1931–1944 m. vertėsi advokato praktika Vilniuje, veikė įvairiose Vilniaus krašto lietuvių draugijose. 1949 m. emigravo į JAV.

[441] Fabijonas Kemėšis (1880–1954) – kunigas. 1924 m. Vašingtone baigė Amerikos katalikų universitetą. 1924–1940, 1941–1944 m. Lietuvos žemės ūkio akademijoje dėstė politinę ekonomiją, žemės ūkio kooperaciją, anglų kalbą. Nuo 1930 m. Kauno kapitulos garbės kanauninkas. 1946–1949 m. kalintas Šilutėje, vėliau Mariinske, prie Kemerovo.

[442] Pranas Razmukas (1908–2002) – bibliotekininkas, archyvaras. Nuo 1927 m. Lietuvių mokslo draugijos bibliotekininkas, 1939–1940 m. LMD bibliotekos vedėjas, nuo 1945 m. dirbo Lietuvių kalbos ir literatūros, nuo 1992 m. Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekininku.

pažindamas jo labai didelį vaidmenį ir reikšmę lietuvių tautos kultūroje. Trumpai kalbėjo dar pora vilniečių, iš esmės nepritardami Razmuko mintims. Artėjant 10 valandai turėjom išsiskirstyti, nieko konkretaus nenutarę. Vis dėlto separatistinis Razmuko ir dar gal vieno kito įkarštis bus gerokai atvėsintas. – Biržiška, tarp kitko, pasakė, kad A. Smetona, labai gerai Basanavičių pažinęs, žymiausiu Lietuvos žmogum laikęs ne jį, bet Daukantą ir Kudirką. Biržiška tai minčiai visai pritariąs. Tuo tarpu Krėvė didžiausiais poaušrio žmonėmis laiko Jablonskį ir Maironį. Toki tai nuomonių skirtumai dėl „didybių". O greičiausia, kad tie vertintojai patys save laiko didžiausiais žmonėmis, dėl to ir nori nuversti kitų pripažintas didybes.

Visoki šitie persitvarkymai ar tai Mokslo draugijos, ar muziejų, susieti su turto kilnojimu, be abejo, nekeltų tiek susirūpinimo, jeigu mes visi būtume tikri, kad Vilniuje galutinai visiems laikams pasiliksime. Bet mes nesame tikri. Vakar ir tas klausimas buvo pajudintas. Arba Lietuva su Vilnium, arba jokia Lietuva. Ar lietuvių tauta žūtbūt kovos ir toliau dėl Vilniaus? Optimistai sako taip, mažesni optimistai sako, dėl Vilniaus tai dar taip, bet dėl užnugario – dėl kokių ten Svyrių, Ašmenos, o gal ir Švenčionių – abejotina. Pesimistai gi mano, kad ir dėl Vilniaus tauta jau nebūtų vieninga. Ne kartą iš paprastų miesčionių, net ir iš aukštesnių inteligentų tenka nugirsti nusivylimo ir nepasitenkinimo žodžių. Toki žmonės nėra priaugę ligi to, kad galėtų suprasti ir įvertinti Vilniaus grožį ir visą kultūrinę vertę, pasiekti jo tradicijų šaknis. Netekti Vilniaus būtų didelė nelaimė. Tada jau tikrai tektų patikėti, kad likimas žiauriai mus persekioja ir kad ties šiuo miestu kybo kažkokia fatališka nepalaima.

Birželio 2 d., antradienis

Kaimynai gavę iš policijos žinią, kad atskrendą bolševikų lėktuvai. Buvo tai prieš trejetą valandų, bet ligi šiol dar viskas ramu ir Vilniaus radijas veikia. Vadinasi, lėktuvų arba visai nebuvo, arba jie atmušti, arba nuskrido kita linkme. Jau tuoj bus pusė dvylikos – eisiu gulti. Geriausia, kai užmiegi ir negirdi jokių aliarmų. Imu darytis fatalistas. Nuo savo likimo neišbėgsi. Kur čia pagaliau pasislėpsi. Tikros slėptuvės nėra, o kiekvienoj kitoj vietoj bomba gali kristi taip pat, kaip ir ties mano lova. Vadinasi, ar ne vis tiek? Vienas išsitranko po visus frontus ir lieka gyvas, o kitą pirma pasitaikiusi kulka nuskina kur nors užnugary. Nuo savo likimo nepabėgsi.

Birželio 4 d., ketvirtad. Devintinės

Palaidojome Joną Vileišį – Rasų kapuose, toje pat jų šeimos koplytėlėje, kurioje jau ilsis visi senesniosios ir vienas, Vytautas, jaunesniosios kartos nariai. Velionis mirė Kaune plaučių uždegimu, sukakęs 70 metų amžiaus. Kultūriniame lietuvių tautos gyvenime Jonas nebuvo toks ryškus kaip Petras, bet ir jo nuopelnai 1904–14 m. dešimtmety yra žymūs, ypatingai Vilniaus visuomenėje. Buvo karštas ir nuoširdus patriotas. Religinis indiferentas, jis kovojo dėl lietuvių teisių bažnyčiose ir eidavo giedoti lietuviškų giesmių. Su savo broliu d-ru Antanu, apsirengę valdiškomis uniformomis, vaikščiodavo po kaimus parodyti žmonėms, kad yra ir lietuvių aukštų ponų. Ne jis vienas buvo tokis – tai anos gadynės patriotinio įkarščio bruožai. Bet svarbu, kad ir jame tų bruožų esama. Nepriklausomoj Lietuvoj, kaip daugelis anų laikų idealistų, taip ir jis, deja, supilkėjo, suvaldiškėjo Kauno burmistro ir Valstybės Tarybos nario minkštose vietose. Bet kuo jis dėl to kaltas? Dirbo pozityvų, naudingą, nors ir biurokratišką darbą. Ne menininkas, ne kūrėjas juk buvo, bet atžymėtas valstybės pilietis. Pažinau jį kiek arčiau, susitikdamas Rotary klubo pietuose. Didelis, stambus, visuomet gerai nusiteikęs, giedriu veidu, nevengdavo su kiekvienu pakalbėti, pajuokauti. Užsisakydavo gerus, riebius pietus, nes namie tokių žmona, saugodama jo sveikatą, neduodavusi. Tokis jis tiko „tarptautiniam bendravimui" ir „kultūriniam susiartinimui". Dėl to buvo ištikimas lietuvių-latvių, lietuvių-estų, liet.-švedų draugijų narys. Laidotuvės buvo gražios. Daug žmonių, gražus oras, alyvų žiedais pakvipę kapai. Pirmą sykį pastebėjau, kaip gražiai ir prasmingai derinasi antkapiai, kryžiai ir jaunas pavasario medžių ir krūmų žalumas bei žiedai.

Birželio 5 d., penktadienis

Faustas Kirša rašo man, kad Kazio Binkio minėjimo mastas siaurėja: minėjimą ruošią tik vieni keturvėjininkai, nors vienas pranešimas galėsiąs būti ir „akademiškas", kurį ketiną pavesti man. Tai jau antras Kiršos laiškas šiuo reikalu. Pirmame jis man rašė, kad minėjimą organizuoja Rašytojų draugija su Valst. teatru birželio 8 d. Pranešimus būtų padarę Kirša, Petrėnas[443],

[443] Petras Tarulis (tikr. Juozas Petrėnas, 1896–1980) – rašytojas, žurnalistas. Dalyvavo keturvėjininkų literatūriniame sąjūdyje. 1944 m. pasitraukė į Vokietiją, nuo 1949 m. gyveno Niujorke. Proza paveikta ekspresionizmo stilistikos.

Rimydis[444] ir aš. Aš tada parašiau Kiršai, kad dalyvauti negalėsiu, nes dėl laiko stokos (mes, vilniečiai, tada dar manėme, kad 30 gegužės minėsime St. Šalkauskį ir aš turėjau apie jį skaityti) ligi birželio 1 d. negalėsiu savo pranešimo patiekti cenzūrai, kaip to buvo reikalaujama. Be to, pridėjau, kad ir iš viso skaityti apie velionį Binkį panegirinę paskaitą man būtų sunku, nes negaliu nusikratyti kartaus gailesio jausmu, kai pagalvoju, kokią didelę skriaudą Binkis padarė mūsų literatūrai, palikdamas tik tiek, kiek paliko. Dar kažką pridėjau apie „sunkias aplinkybes", kurios paprastai kaltinamos, bet kurios galų gale nieko nepateisina. Kirša sakosi, mano laiško keturvėjininkams neskaitęs, tik žodžiu labai atsargiai pasakęs mano atsisakymo motyvus. Dėl to keturvėjininkuose kilusi visa audra kaltinimų ir priekaištų man – ir dar kažkokių „asmeninių priekabių iš atsiminimų". Kirša su visu tuo nesutinkąs, jis „Keturis vėjus" ir visą jų sąjūdį vertina visai menkai ir iš visos tos kompanijos bei minėjimo ruošos visai pasitraukė. Jei po to viso ketinama ir dar sykį mane kviesti dalyvauti minėjime, tai gal tik tam, kad norima išbandyti mano nusistatymas „Keturių vėjų" ir velionies Binkio atžvilgiu. Įdomu, kad į tą kompaniją yra prisidėjęs ir A. Miškinis. Jie norį padaryti Binkį, pasak Kiršos, legendariniu Binkiu ir ar tik ne nuo jo skaityti lietuvių literatūros pradžią!.. – Šis mažas epizodas rodo, kaip kai kurie mūsų literatai trokšta garbės, nuopelnų, didelių vertinimų! Binkis buvo, be abejo, talentingas ir labai gabus rašytojas, nors savo talento neišnaudojęs. Jis pats kartais mėgdavo net neabejotinu nuopelnu laikyti tai, kad mažai yra parašęs. Mat, kas daug rašo, daug ir visokio šlamšto parašo. Visi keturvėjininkai parašė dar mažiau negu jis. Ir štai dabar, norėdami nuslėpti, o gal pateisinti tą kūrybinio entuziazmo ir idealizmo stoką, ima dangstytis velioniu Binkiu ir pūsti savo grupės tariamus nuopelnus bei įtakas. – Klestint tokioms ambicijoms ir jautrumams, pabandyk tu, žmogau, rašyti mūsų literatūros istoriją arba apžvalgą! A. Galdikas, pažindamas mūsų meninių bei literatūrinių sferų nuotaikas ir pretenzijas, kai sakydavausi rašąs naujosios literatūros apžvalgą, šaukdavo: tpfu! šėtone mieliausias!.. tie velniai, rupūžės!.. Jie tave užmuš!

[444] Antanas Rimydis (1905–1994) – poetas, žurnalistas. 1924–1928 m. žurnalo *Keturi vėjai* atsakingasis redaktorius. 1941–1944 m. laikraščio *Ūkininko patarėjas* vyriausiasis redaktorius. 1944 m. pasitraukė į Vokietiją, 1950 m. į JAV. Kūryba avangardinė.

Birželio 7 d., sekmadienis

Perskaičiau M. Matjošaitytės-Lukšienės[445] (Biliūnienės-Matjošaitienės dukters) diplominį darbą „Jonas Biliūnas laiškuose". Tai vienas iš nedaugelio darbų, kurį skaičiau su malonumu ir susidomėjimu. Pro mane praslinko tarsi gyvas Biliūnas su savo sielvartais, skurdu, didele meile kūrybai ir taip pat didelėmis, bet neįvykdytomis viltimis nudirbti didelius darbus lietuvių literatūros bare. Nuostabu, kaip tas ligonis rado savyje tiek pajėgų dirbti taip, kaip jis dirbo, ir sukurti tai, ką jis sukūrė! Tai ne mes, dabartinės gadynės nevykėliai – vieni dėl nesusivaldymo ir kvailumo, kiti dėl menkų negalavimų ir ištižimo – betūpčioją vietoje ir ilgus gyvenimo dešimtmečius bergždžiai besmilkstą!

Netiesa, kad kūrybai kenkia „sunkios aplinkybės" ir skurdas, žinoma, jeigu jis į kapus nenuvaro arba sveikatos visai nesugriauna. Netiesa, kad jai kenkia ir geras, ištaigingas gyvenimas. Viskas pareina nuo mūsų asmenybės, nuo mūsų širdies, nuo mūsų dvasinio entuziazmo ir idealizmo. Dėl ko pas vienus tai išblėsta dar jaunystės metuose, o pas kitus žėruoja ligi gilios senatvės – štai klausimas, kuriam nerandu atsakymo. Gerais norais ir pastangomis kūrybinės ugnies neišsaugosi. Bet dar liūdniau, jei kame jau nebėra nei tų gerų norų, nei pastangų, nes vis dėlto valinis pasiskatinimas neapsileisti kūrybinį išblėsimą gali atitolinti. Štai toki pavyzdžiai, kaip Biliūnas, turi daug tos skatinamosios galios.

Birželio 8 d., pirmadienis

Andai radau prie rinkos „tolkučkėj" ir nusipirkau F. Strovskio[446], Sorbonos profesoriaus, „19 amžiaus prancūzų literatūrą", kurią dabar ir skaitau. Patinka man jo glaustumas ir nuo faktų bei kūrinių nenutolimas į visokius samprotavimus ir teorijas bei filosofijas, kaip tai dažnai atsitinka vokiečių literatūros mokslininkams. Patinka taip pat Strovskio gyvai apmestos rašytojų silvetės: iš keleto biografijos duomenų ir charakterio

[445] Meilė Julija Lukšienė (1913–2009) – literatūros ir kultūros istorikė, edukologė. 1944–1949 m. dėstė Kauno universitete, 1949–1959 m. VU, 1951–1958 m. šio universiteto literatūros katedros vedėja. 1959–1997 m. Pedagogikos instituto vyresnioji mokslinė bendradarbė. Tyrinėjo J. Biliūno kūrybą, Lietuvos švietimo istoriją.

[446] Fortunat Joseph Strowski de Robkowa (1866–1952) – prancūzų literatūros istorikas, eseistas ir kritikas. M. Montaigne'o ir B. Pascalio žinovas. 1930 m. Sorbonoje tapo šiuolaikinės Prancūzijos istorijos profesoriumi.

bruožų, kaip ekrane, šmėkštelėja gyvas paveikslas. – Kai aš skaitau panašius veikalus, niekaip negaliu apsiginti nuo savotiško pavydo jausmo, kad mūsų literatūra yra tokia skurdi, kad mes esame taip likimo nuskriausti, o kiti turi susikrovę tokius neaprėpiamus dvasinio turto lobynus. Paskui sujuda širdy kartus, kurčias priekaištas visiems mūsų talentingiesiems Maironiams ir Binkiams, kam jie užkasė savo talentus į gyvenimo šiukšlynus, tepalikę mums trupinius. O paskui visa tai nukrypsta prieš mane patį. Kodėl aš pats nieko nedaviau, o baigiu jau 50 metų šliaužioti žemėje! Viešpatie, kokis gražus amžiaus gabalas ir koki menki rezultatai!

Birželio 9 d., antradienis

„Į laisvę" dienrašty trumpa kronikos žinutė paskelbė, kad vakar Kaune mirė širdies liga d-ras Kuzma, žymiausias Lietuvos chirurgas. Apstulbau tai perskaitęs. Štai mes netekome ne tik vieno iš garsiausių gydytojų, bet ir vieno iš tauriausių, kilniausių žmonių. Jis buvo didelis humanistas ir gailestingos širdies labdarys plačiausia, geriausia to žodžio prasme. Niekas jo nekaltino ir nesiskundė dėl brangių honorarų ar neprieinamumo – priešingai, jis tarnaudavo visiems lygiai, turtingiems ar vargšams su vienodu paslaugumu, atsidėjimu ir savęs nepaisymu. Iš neturtingųjų ne tik nieko neimdavo, bet dargi pats juos sušelpdavo. Gyvenime švelnus, mandagus ir jautrus, savo darbe griežtas ir status – jis pelnė visų pagarbą ir dėkingumą. Susitikdavau su juo Rotary klubo susirinkimuose. Atbėgdavo dažnai pavėlavęs po darbo, bet visuomet giedras ir paslaugus. Didelio atviro veido, ilgais, papurusiais beveik pečius siekiančiais plaukais, jis buvo panašus ne tiek į gydytoją, kiek į artistą, menininką, poetą ar kokį religinį apaštalą. Bet juk jis ir buvo savo verslo menininkas, žmoniškumo poetas ir apaštalas. Tolerantas ir religinis indiferentas, gal ir ateistas, savo pasaulėžvalga jis buvo pasinešęs toli į kairę, bet ir tai ėjo iš jo idealizmo, dvasinės laisvės branginimo ir susižavėjimo nerealiomis utopinėmis geresnės santvarkos idėjomis. Pernai ir jis buvo įkinkytas į bolševikinės mašinos jungą – buvo išrinktas delegatu į Aukščiausiąją Tarybą. Tuo visu greit nusivylė. Girdėjau jį kartą pasakojant, kaip jis kovojo Maskvoje dėl Kauno ligoninės ir klinikos reikalų. Kažkoks ten tos srities komisaras ar kitas aukštas pareigūnas nustebęs sušuko: na, žinote, su mumis dar niekas tokiu tonu lig šiol nekalbėjo! Tiesos žodį Kuzma buvo pasiryžęs tarti visiems ir visur aukštu tonu.

Birželio 11 d., ketvirtadienis

Radijas pranešė, kad Anglija su Sovietais pasirašė susitarimą nedaryti atskirai taikos, remti vienai kitą, dalyvauti pokariniame Europos sutvarkyme ir atstatyme Ruzvelto pernai Atlante paskelbtos deklaracijos dvasioje, neturėti jokių teritorinių pretenzijų, nesikišti į viena kitos vidaus santvarką, teikti pagalbą, jei katra bus užpulta; sutartis galioja 20 metų. Kokių tik veidmainysčių ir paradoksų nesama šių dienų gyvenime. Graži anglų karaliaus ir draugo Stalino bičiulystė! Ar gali būti sugalvotas žiauresnis pasityčiojimas iš bet kokių principų, idealų ir pasaulėžvalgų! Bolševikams tai nusispjaut: jie pripratę visus idealus minti į purvus, meluoti, apgaudinėti, kad tik pavyktų savo ant viso pasaulio išskėsti. Bet anglų karaliui, lordams, didikams ir visai tradicijomis apkrautai anglų tautai! Žinoma, ir jie netiki nė vienam tos sutarties žodžiui – svarbu, kad tik nekenčiamas, bendras priešas būtų sunaikintas, o paskui į klozetą visos karališkos rankos pasirašytos sutartys. Greičiausia, kad ir mes esame ta sutartim palaikyti Sovietų „vidaus reikalu", į kurį pasižadama nesikišti. Viena laimė, kad tokis bus tų visų sutarčių likimas. Bet kaip visa tai bjauru ir žema!

Birželio 14 d., sekmadienis

Šiandien – liūdnų metinių sukaktuvių diena: pernai birželio 14 d. rytą išėję į miestą pamatėme sunkvežimiais vežamus žmones, saugojamus dviejų ginkluotų enkavedistų. Taip prasidėjo lietuvių trėmimas į Kazakstaną ir kitus tolimiausius Rusijos rytų pakraščius arba į šiaurės sričių darbus. Šiandien Vilniaus, o gal ir visos Lietuvos bažnyčiose buvo laikomos pamaldos už ištremtuosius. Jei ne karas, dabar visi Lietuvos inteligentai ir ūkininkų dauguma sėdėtume Kazakstane ar kituose panašiuose kraštuose. O Stalinas dar ir dabar mūs neišsižada: prieš porą dienų paskelbtoje sutartyje su Anglija, sako, nustatytos tokios Sovietų ribos, kokios buvę prieš karą su vokiečiais. Bet nejaugi ir lenkai su tuo sutiktų? O jie sutarčiai juk pritarė džiūgaudami. – Skaitau „Į laisvę" atkarpose K. I. Albrechto[447] „Išniekinta-

[447] Karl Iwanowitsch Albrecht (tikr. Karl Matthäus Löw, 1897–1969) – vokiečių miškininkas, sovietinis valdininkas, tapęs nacionalsocialistu. 1924 m. pabėgęs nuo teisminio persekiojimo iš Vokietijos į SSRS, įstojo į VKP(b), dalyvavo partijos vadovybės posėdžiuose, tačiau vėliau grįžo į Vokietiją ir 1938 m. remiant propagandos ministrui J. Goebbelsui išleido knygą apie savo gyvenimą SSRS „Išduotasis socializmas" (*Der verratene Sozialismus*), kuri nacistinėje Vokietijoje tapo bestseleriu.

sis socializmas“. Po pernykščių metų prityrimų aišku, kad tas autorius rašo gryną tiesą – ir bolševikinio režimo klaikus žiaurumas dar labiau išryškėja jo pasakojimo ir aprašomųjų faktų šviesoj. Po viso to, kai pagalvoji apie visokias „sąjungas“, „draugiškas sutartis“, „realią politiką“ ir visą šlykštų melo, veidmainystės bei apgaulės tvaną, imi visiškai netekti pasitikėjimo žmogum. Žmonių organizuotumo tobuliausioj išdavoj – valstybėj, jos vadovų moralėj – cinizmas, apgaulė, melas ir grobuoniškų instinktų suklestėjimas. O ar ne tas pat iš esmės, tik kitokiomis formomis besireiškiąs blogis knibžda ir visame kitame organizuotame gyvenime – draugijose, sąjungose, korporacijose, pagaliau šeimoj ir Bažnyčioj. Žmogus pats vienas – netobulas, ydingas, bet gali būti dar pakenčiamas. Tačiau susidėjęs su daugeliu tokių pat kaip jis pats, savo blogybes padaugina savo sėbrų skaičiumi.

Birželio 15 d., pirmadienis

Universitete lankėsi du iš Berlyno atvykę vokiečiai, kurie turėjo išspręsti klausimą, kokius fakultetus uždaryti, o kokius palikti. Grėsė pavojus Kauno univ-te Filosofijos fakultetui, o pas mus Teisių ir kiek – Humanitariniam. Sprendėjai šį kartą pasirodė sukalbami ir palankūs. Be ilgų derybų liko visi fakultetai ir Kaune, ir Vilniuje, išskyrus Teologijos fakultetą Kaune; jis, tiesa, jau anksčiau buvo uždarytas. Bet, sako, norima vesti derybos, kad tas fakultetas būtų atkeltas į Vilnių. Iš tiesų, Vilniuje, tokiame bažnyčių ir davatkų pilname mieste, Teologijos fakultetas tiktų. Jis padarytų labai naudingą darbą, jei tą veidmainingą, tartiufišką lenkišką bigoteriją kiek suhumanintų ir sulietuvintų. Vilniaus lenkiškumas lig šiol daugiausia laikėsi kunigais ir bobomis.

Aktualiausias dabar lietuvių pasikalbėjimuose klausimas – tai Sovietų sienos andai paskelbtoje sutarty: apima jos Lietuvą ar ne. Apskritai, linkstama manyti, kad ne. Tokią išvadą esą galima padaryti ir iš vokiečių komentarų. Aš jų negirdėjau.

Birželio 16 d., antradienis

Iš šios dienos spaudos balsų, citatų iš Amerikos bei Švedijos laikraščių, taip pat ir vokiečių komentarų susidaro įspūdis, kad Pabaltijis pavestas Sovietams. Bet visa tai gali būti tik šiems kraštams skiriama propaganda, atitinkanti šio momento reikalus.

Kai per Velykų atostogas buvau susirgęs ir keletą dienų praleidau lovoje, ateidavo man į galvą minčių, kurios ir dabar dažnai grįžta. Jei turėčiau daugiau palinkimo filosofuoti ir matyčiau tokio darbo prasmę, rašyčiau knygą „Pesimistinės pasaulėjautos pagrindai" ar ką nors panašaus.

Mano giliu įsitikinimu, žmogaus pažiūras, jo pasaulėžiūrą gali paveikti tik tokios mintys, kurios randa atgarsį, rezonansą, gimininga unisoninį ar harmoninį nuderinimą jo prote ir visoj psichinėj struktūroj. Šis individualus psichinis pagrindas dar didesnį vaidmenį vaidina emocinėj, jausminėj pasaulėjautos srity, priimant bei pasisavinant įspūdžius, vaizdus, išgyvenimus bei mintis. Jokia kritika ir joki įtikinėjimai nei argumentai nepaveiks mūsų pasaulėjautos, nebent mes patys savo viduj pasikeisime, paveikti kokio nepaprasto mūsų visos esmės sukrėtimo. Kad aš esu iš prigimties linkęs į liūdesį, sielvartavimą, juodas mintis, savęs niekinimą ir pesimizmą, nereikia įrodinėt nei man pačiam, nei turbūt kitiems. Šitas polinkis many reiškiasi ne vien jausmų, emocijų, nuotaikų srity, bet ima ieškoti ir protinio papildymo, išbaigimo ar pagrindimo. Jausmas nori ne tik būti minties lydimas, bet ir jos pateisintas.

Birželio 17 d., trečiadienis

Daugelis ligšiolinių pasaulėžiūrų ir religijų, tarp jų ir krikščionybė, tegalėjo susikurti geocentriniame pasaulio visumos supratime. Žemė – pasaulio centras ir svarbiausia jo arena, kurioj gyvena, kovoja, kuria ir nepaprastų laimėjimų pasiekia tobuliausi pasaulio padarai – žmonės, savo protu ir dvasine siela susiliečią su pačiu Dievu, kuris juos ir sutvėrė, įdiegęs į juos savo dieviškumo kibirkštį. Dievas atsidėjęs globoja šį pasaulio centrą ir savo sutvertą žmogų, rūpindamasis jo likimu taip labai, kad, jam nusidėjus, pats išperka jo nuodėmę, tapdamas žmogum ir mirdamas ant kryžiaus. Geocentrinio ir antropocentrinio žmogaus egoizmas taip suklestėjo, kad jis Dievą padarė ne tik savo Kūrėju, bet ir Atpirkėju, Išganytojum, Rūpintojum, o kartais savo pavaduotojum ir net beveik tarnu.

Bet kartą išsižadėkime savo ambicijų ir atsiplėškime nuo žemės – to tariamojo visatos centro. Heliocentrinėj sistemoj žemė jau sumažėja ligi obuolio dydžio kelių dešimtų kilometrų plote, o jei pabandysim visomis savo minties galiomis aprėpti pasaulio erdves, matuojamas milijonais šviesmečių, tai kas gi liks žemė? Aguonos grūdas, mikroskopinė dulkelė

Saharos smėlynuose! O mes patys su visa savo išmintim, galingu protu, užkariavimais ir išradimais? Ne, aš negaliu tikėti, kad Dievas dėl kažkokių neišaiškinamų priežasčių būtų panoręs šitoj visumos dulkelėj daryti tokius stebuklus, kaip mus moko šventoji istorija ir religija. Niekam mūsų mikroskopinė žemė nerūpi, jokia Apveizdos akis ties ja nebudi ir veltui mes savo egoizme ir puikybėje didžiuojamės, kad pats Dievas už mus ant kryžiaus kentė. Begalinėse pasaulio erdvėse gal yra daugybė daug gražesnių pasaulių ir tobulesnių esybių. Ar mirtis mus išvaduos iš šio ankšto kalėjimo, ar mes su jomis susiliesime, ar gal išnyksime jokios žymės nepalikę?

Gražus ir didingas yra žvaigždėtas dangus giedrią naktį. Jis jaudina mūsų vaizduotę, jis kelia mumyse didybės jausmą, nes mes esame pratę manyti, kad tai yra mūsų arenos ar scenos dekoracija, kad tai yra tam ir padaryta, kad mes gėrėtumės ir savyje didybės jausmus augintume. Bet kokia klaiki nykybė apnyksta širdį, kai mes tuos spindinčius taškus išsklaidysime neaprėpiamose erdvėse ir pagalvosime, kad tos šviesos, kurios džiugina mūsų širdis, gal jau prieš milijonus metų yra užgesusios! Kokia šiurpi iliuzija, koks tuštumas aplinkui, kokia vienatvė begalinėse tamsybėse!

Birželio 18 d., ketvirtadienis

Didžiausia žmogaus buities anomalija, rodanti jo menkystę ir degraduojanti jį į neprotingųjų gyvių eiles, yra naujos padermės gaminimo būdas. Šitas svarbiausias žmogaus buities momentas esti atliekamas visiškai gaivališku ir gyvulišku būdu. Naujas žmogus yra ne proto, ne valios, ne meilės, bet aklos aistros padarinys. Gimdomasis ateina į gyvenimą pats to neprašęs, nenorėjęs, nieko apie tai nežinojęs, dažnai netgi prieš savo gimdytojų norą. O jei gimdytojai to ir nori, tai vėl tenkina tik savo egoistinius norus, sumanymus, planus arba stačiai ieškodami tame smagumo. Kadaise skaičiau Vl. Solovjovo[448] „Смысл любви“[449]. Dabar maža ką atsimenu, bet ten, rodos, įrodinėjama, kad žmogaus pradėjimas eina ne iš meilės; didžioji meilė dažnai pasilieka nevaisinga. Jos prasmė – žmogaus egoizmo nugalėjimas, nukeliant žmogaus buities svorį į mylimą asmenį. Skaičiau

[448] Vladimir Solovjov (1853–1900) – rusų filosofas, poetas, kritikas. Kūrė idealistinę religijos filosofijos sistemą, derino antikos mąstytojų, Bažnyčios tėvų, vokiečių idealistinės filosofijos ir mistikos patirtį, turėjo įtakos simbolistams.

[449] *Meilės prasmė* (rus.).

ir Merežkovskio[450] nuotrupas iš „Тайна трех“, kur tolimesni samprotavimai atremti ta premisa, kad religiniai nusiteikimai, šventos mintys ir lytinis veiksmas nėra suderinami dalykai – turi tuo momentu išnykti vienas arba antras. Vadinasi, žmogus yra pradedamas aptemusio, suskurdėjusio žmoniškumo momente. Gamta kažkodėl nori, kad viskas, kas vegetuoja ir gyvena, ne nyktų, bet veistųsi ir daugintųsi. Žemesniems gyviams ji įdiegė instinktą, kuriam niekas negali pasipriešinti, žmogų, be to, apdovanojo aistra, kad jis aptemusiu protu ir sąmone vykdytų padermės tęsimo įsakymą. – Mes esame išmesti į gyvenimą kaip šapai, šliužai ir kriauklės iš šėlstančios jūros audros metu. Čia mes įsikimbame į savo gyvybę, į tą vienintelį savo egzistencijos pradą, be kurio paliautume buvę. Pamažu mes įaugame į šį gyvenimą kaip augalai į mėšlu patręštą dirvą. Mes prie kai ko priprantame, kai ką pamilstame, bet dažniausiai mus apsprendžia ir pavergia prieš mūsų norą ir valią jau anksčiau per ilgus amžius susidėję dėsniai, įstatymai, aplinkybės ir visokeriopi aplinkos veiksniai. Mes gyvename, kovojame ir kenčiame – ir bailiai drebame prieš tą nežinomybę, kuri mūsų laukia, kai be mūsų valios įsigytą gyvybę vėl be mūsų valios užgesins Mirtis.

Birželio 22 d., pirmadienis

Šiandien visa Lietuva švenčia metines nuo bolševizmo išsivadavimo sukaktuves. Švenčia nuoširdžiai, nes gyvai atsimena, kas darėsi prieš metus, ir gerai supranta, kad jei ne karas, tai šiandien LTSR būtų tik iš vardo lietuviška. Gal pusė gyventojų būtų išvežta į rytus, kita pusė suvaryta į kolchozus ir profsąjungas, pajungta į klaikią vergovę, užguita „socialistiniu lenktyniavimu“, apstulbinta vaikymu po mitingus. Ir aš pats, jei būčiau dar gyvas, tęsčiau elgetiškos buities likučius kur nors Altajuje ar Kazakstane, kaip tęsia tūkstančiai tų, kurie buvo nelaimingesni už mane ir pernai paskutinę savaitę prieš karą buvo enkavedistų sugaudyti, sugrūsti į prekių bei arklių vagonus ir išgabenti į „darbo žmonių tėvynės“ rytinius pakraščius.

[450] Dmitrij Merežkovskij (1866–1941) – rusų rašytojas, simbolizmo teoretikas. Parašė istoriosofinių romanų, religinių filosofinių veikalų. 1920 m. pasitraukė iš Rusijos į emigraciją, gyveno Lenkijoje, Prancūzijoje. *Trijų paslaptis* (rus.) išleista 1925 m.

Birželio 23 d., antradienis

Švietimo tarėjas paskyrė 35.000 Rm dvejiems metams literatūros kūrybai ugdyti. Jo manymu, gabesniems rašytojams būtų galima duoti subsidijas 200–300 Rm kas mėnuo ir tegu jie, kiekvienas turėdamas metus laiko, laisvi nuo kitokio darbo, parašytų kokį stambesnį kūrinį. Imant vidurkį 250 Rm mėnesinės subsidijos, galėtų ta suma pasinaudoti 12 žmonių: po 6 kasmet. Visa tai turi įvykdyti Literatūros institutas su Akademijos pirmininko pritarimu ir Švietimo tarėjo tvirtinimu. Švietimo tarėjas parodė čia gražių norų ir girtino susirūpinimo mūsų literatūra, bet aš, taip pat ir dar pora rašytojų, su kuriais teko tuo klausimu kalbėtis, manome, kad iš tokiu būdu teikiamos paramos nieko gera neišeis. Pirmiausia, kam tas subsidijas skirti? Tie, kurie iš tiesų būtų jų verti ir galėtų ką nors rimta parašyti, jomis pasinaudoti nenorės. Jie, nors ir kitą darbą dirbdami, turi iš ko gyventi. Šiais laikais mesti tą darbą, atsisakyti nuo nuolatinio pastovaus pragyvenimo šaltinio jiems būtų rizikinga. Be to, jie nenorės susivaržyti moralia atsakomybe, įsipareigoti dėl nežinia kaip gautų kažkokių, kažkieno lėšų ir dar užsitraukti daugelio kitų pretendentų pavydą, kritiką ir kartų jausmą, kad gal kažkuriam lygiai vertingam rašytojui pastojai kelią į kūrybą. Štai P. Vaičiūnas, kai jam pasiūliau tomis lėšomis pasinaudoti, griežtai atsisakė. Mes manome, kad būtų geriau skirti premijas arba stačiai nupirkti jau parašytus veikalus, kuriuos būtų galima išleisti, sulaukus geresnių laikų. Šiaip kandidatų pasinaudoti tais pinigėliais atsirastų pakankamai – ir net per daug, bet literatūra iš jų tikrai nieko gera nesusilauktų.

Birželio 24 d., trečiadienis

Niekur aš nemačiau tokių gražių, nuotaikingų, stačiai mistiškų saulėleidžių kaip Lietuvoje. Štai kad ir dabar visą vakarą ligi vėlyvos nakties išsėdėjau balkone, iš kur gražiai matyti pro Tauro aikštę ir namų stogus, anapus Neries, už Žvėryno, aukštos kalvos, už kurių leidžiasi saulė. Tuščia būtų kėsintis aprašinėti tą didingą besibaigiančios dienos vaizdą, tuos įvairiaspalvius debesų gumulus, jų žėruojančias briaunas ir liepsnojančias prošvaistes. Niekad ir niekur saulė nedaro tokių stebuklų, kaip vakaro metu lėtai svirdama žemyn pro fantastiškus giedros debesų pavidalus. Šitas keistas debesynų pasaulis ir yra bene didžiausias saulėlydžio stebuklas, ne tik žavįs akį, bet ir jaudinąs sielą bei protą neišaiškinama kūry-

bos paslaptim. Šviesiame dangaus fone ryškiai įsibrėžę vingiuoti debesų kontūrai – keisti ir sauvališki – stebina savo harmoningumu. Įsižiūrėjęs pamatai, kad tai visas būtybių pasaulis – negyvas, bet gyvybės ištroškęs. Tie galvas į viršų atvertę levai, tie susikūprinę nerangūs lokiai, tie ereliai, grifai ir keisti paukščiai, tie sfinksai ir barzdoti titanai – visi jie toki ekspresyvūs, toki mintingi savo nebylumu, savo neišreikštu ilgesiu ir kančia. Pamažu jie pasislenka tolyn, yra ir virsta beformomis masėmis, iš kurių vėl netrukus apsireikš kitas pasaulis. Žinoma, iš dalies tai mūsų papildančios, išbaigiančios vaizduotės darbas. Tačiau gamta čia suteikia vaizduotei puikiai paruoštos medžiagos. Jei dar randi kiek malonumo gyventi žemėje, tai pirmiausia dėl jos puikios gamtos, o antra dėl meno. Visi kiti žmogaus „laimėjimai", ypatingai socialinio gyvenimo santvarkoj, jokio pasitenkinimo nei laimės sielai neduoda.

Liepos 3 d., penktadienis. Gaižiūnai

Birželio 29 d. atvažiavau į Ly tėviškę Gaižiūnų kaime Vabalninko parapijoj. Vietos čia neįdomios, bet užtad turtingos – pavalgyti yra ko, o šiais laikais tai svarbiausia. Oras šiomis dienomis labai šaltas, tai tenka daugiausia viduj sėdėti. Atsivežiau savo „Literatūros istorijos" rankraščius – šį tą papildinėju, kiek galiu, nesinaudodamas knygomis, nes čia jų nėra. Skaityti atsivežiau „Dichtung u[nd] Wahrheit"[451] – didžiulį Goethės veikalą, kurio anksčiau buvau skaitęs tik ištraukas. Dabar bandysiu perskaityti visą.

Šiandien čia atsitiko savotiškas, šiems laikams būdingas incidentėlis. Pas Kvedarą tarnavo du broliai: vienas kokių 12 metų už piemenį, antras 14 metų už pusbernuką, bet ir jam dar geriau tiktų kiaules ganyti. Kai jau buvo žinia, kad aš atvyksiu, berniukas susirūpino, kaip mes visi sutilpsim už stalo pietų valgyti.

– Tai tu manai, kad profesorius valgys kartu su piemenimis? – uždrožė tarnaitė.

– Žinoma. Tu manai, kad atskirai? – atsikirto vaikezas. Ir autoritetingai pridėjo: – Ne toki dabar laikai...

Man atvažiavus, mums, atostogautojams, iš tiesų valgyti ėmė duoti atskirai, kitame kambary. Berniukai šitokios nelygybės negalėjo pernešti.

[451] *Poezija ir tiesa* (parašyta 1811–1831) – autobiografinis Johanno Wolfgango von Goethe's kūrinys.

Šiandien pareiškė, kad meta tarnybą ir išeina namo. Veltui jiems aiškinta, kad svečiams atostogų metu reikia kiek skaniau pavalgyti...

– Jie ten mieste visus metus atostogauja, – piktinosi mažasis.

– Ar tai sulyginsi miesto darbą su kaimo! – išdidžiai pareiškė antrasis...

O jų maistas buvo tokis, kokio kiekvienas Vilniaus profesorius galėtų pavydėti. Vaikai, žinoma, kvailiukai, bet iš to matyti, kokių nuosėdų liko mūsų kaime po bolševikų propagandos metų.

Liepos 19 d., sekmadienis

Pereitą naktį šiose apielinkėse skraidė daug rusų lėktuvų ir buvo girdėti numetamųjų bombų sprogimai. Keletą smūgių pajutome labai stipriai: drebėjo namas, birzgėjo visi langai ir durys. Išbėgę laukan rytuose pamatėme tris liepsnų stulpus, kurie netrukus užgeso, pietuose kabėjo šviečianti raketa, ne per toli pakilo ir pabiro šviesų pluoštas, keletas „žvaigždžių" žibėjo toliau pietryčiuose ir pietvakariuose. Tai vienu, tai kitu šonu burzgė lėktuvai. Aprimus atsigulėme, bet po kokio pusvalandžio keletas stipresnių trenksmų vėl pakėlė mus ant kojų. Ne tiek baugu, kiek įdomu ir smalsu, kas čia darosi. Kaime bombardavimas dar įspūdingesnis negu mieste. Jokių karinių taikinių šiose apielinkėse nėra, tai ir nežinai, kur bolševikui ateis noras paleisti bombą. Šiandien paaiškėjo, kad keletas bombų krito už septyneto kilometrų nuo šios vietos į rytus, buvo užmušti du arkliai ir sugriauta lūšnelė laukuose. Netoliese pirty maudęsi moterys nuogos spruko slėptis į rugius... Tai tokis buvo atliktas šią naktį „karo žygdarbis" Raudonosios armijos lakūnų.

Rugpjūčio 22 d., šeštadienis

Per atostogas atostogauja ir mano dienoraštis. Rašydavau jį vakarais, o vakarais čia nėra šviesos. Užtad dienomis visą laiką prasėdžiu prie „Liet. literatūros" II dalies. Sutvarkiau keletą autorių, o dabar baigiu Krėvę. Tokiu būdu su šia rašytojų karta bus baigta, vadinasi, ligi Nepriklausomos Lietuvos. Čia ir yra visi jautruoliai, apie kuriuos rašyk kaip nori, vis tiek įsižeis, kad netinkamai juos įvertinai. Prasėdžiu ištisas dienas – ir labai maža parašau, po porą puslapių, ir tai ne kasdien. Vis dėlto šios atostogos bus praleistos vaisingiau už daugelį kitų. Esu labai patenkintas, kad perskaičiau Goethes „Dichtung u[nd] Wahrheit". Pasiskyriau kasdien

perskaityt po 20 pusl. – ir ištesėjau. Mokslo metu šios didžiulės knygos niekaip nebūčiau ištesėjęs „sukrimsti“. Ką tai reiškia metodiškas darbas! Knygoje daug yra menkaverčio pasipasakojimo, bet yra ir nuostabiai reikšmingų dalykų, nekalbant jau apie tai, kad paties Goethes asmenybė ir jos formavimasis jaunystės metais čia išryškėja labai akivaizdžiai. Taip pat ir visa ta epocha.

Rugsėjo 19 d., šeštadienis

Štai jau trečia diena, kai esu Vilniuje ir labai džiaugiuosi, kad pasibaigė kelionės rūpesčiai ir vargai. O jų buvo nemaža: leidimai, laukimai stotyse, pragariška spūstis vagonuose, lagaminų tampymas ir dar nugąstavimas, ką rasiu parvažiavęs į Vilnių. Dabar – viskas tas praeity.

Lietuvos aukštosios mokyklos šią vasarą išgyveno tikrą savo egzistencijos krizę. Vokiečiai užsimanę visus abiturientus paimti į Reicho darbo tarnybą. Pirmasis tarėjas ir švietimo tarėjas atsisakė tokį potvarkį pasirašyti. Tada buvo pakviestas Kauno universiteto Senatas į bendrą posėdį su švietimo tarėju ir vokiečių Gestapo atstovais, kad šiuo klausimu pasisakytų. Buvo prigrasinta, kad pasisakius priešingai, bus uždarytos visos aukštosios mokyklos, paleistos dvi paskutinės gimnazijų klasės, posėdy dalyvavusieji profesoriai išsiųsti į darbo stovyklą, o 30 sudentų būsią sušaudyta, nes apskritai studentijoj esanti maištinga dvasia, gaminami priešvokiški atsišaukimai ir t. t. Pakvietus balsuoti, niekas nebalsavęs nei už, nei prieš. Atskirai apklausinėjant, taip pat nieko neišgauta. Veltui švietimo tarėjas protestavęs, kad profesoriai čia visai be reikalo varginami, kad tai jis, tarėjas, nepasirašęs potvarkio ir už jį pats atsakys: dalyvavusieji posėdyje profesoriai buvo suareštuoti ir uždaryti Kauno sunkiųjų darbų kalėjime ir griežtam režime išlaikyti 3 dienas. Tuo tarpu potvarkį dėl privalomos Reicho darbo tarnybos abiturientams pasirašė tarėjas Paukštys, „vienintelis iš tarėjų, kuris supranta gyvenamojo momento reikalavimus“. Tada suareštuotieji buvo paleisti ir tuo tarpu viskas pasibaigė tokiais palyginti mažais nemalonumais. Dabar aiškinamasi, kas iš abiturientų, einant potvarkio nuostatais, turi teisę stoti į universitetus. – Buvo dar ir kitokio pobūdžio nesusipratimų: Humanitarinių mokslų fakultetui pasiūlyta susiaurinta karo meto programa su nurodytais gan negausiais mokslo objektais paruošti mokytojams. Toj programoj pasirodė daug neaiškumų

ir čia, išsiaiškinus, pavyko pasilikti prie senos įprastos studijų sistemos. – Blogiau yra su Kauno Filosofijos fakultetu. Jam įsakyta išsikelti iš Kauno, kadangi mieste stoka butų apsigyventi vokiečių valdininkams ir kariams. Dėl tos pačios priežasties keliamos ir kitos mokyklos bei įstaigos. Filosofijos fakultetas pasiryžęs dar aiškintis ir likti vietoje, bet girdėjau, kad jau esą panaikinti jo etatai. Šio fakulteto man negaila. Turime Vilniuje universitetą su Humanitarinių mokslų fakultetu ir nėra reikalo turėti dar vieną paralelinį fakultetą su aiškiu sroviniu atspalviu.

Rugsėjo 20 d., sekmadienis

Švietimo tarėjui Germantui teksią atsistatydinti. Šios pareigos pakartotinai buvę siūlomos prof. Žemaičiui, bet jis atsisakęs. Minimos dar prof. Končiaus ir kažkokio Kriščiūno ar Krikščiūno kandidatūros. Germantu visi, rodos, buvo patenkinti ir gaila, jei jam tektų pasitraukti.

Šiandien, sako, iš Maskvos transliavo „Lietuvos TSR Aukščiausios Tarybos" posėdį. Daugiausia buvo puolami rugpjūčio 30 dienos deklaracijos dalyviai, ypatingai Krėvė[452]. Rugpjūčio 30 dieną Kaune įvyko buvusios Liaudies vyriausybės ir Liaudies Seimo kai kurių narių susirinkimas-posėdis, kurio metu viešai buvo išaiškinta, kokiu būdu įvyko Lietuvos prijungimas prie Tarybų Sąjungos. Paaiškėjo, kad tas prijungimas buvo įvykdytas iš anksto Maskvoje paruoštu planu, kad Liaudies Seimas visai neatstovavo tautos ir nereiškė jos valios ir kad jo neva nutarimas prisijungti prie Tarybų Sąjungos yra neteisėtas. Krėvės, kaip Liaudies vyriausybės užsienių reikalų ministerio ir ėjusio ministerio pirmininko pareigas, reveliacijos buvo rimčiausios ir įtikinamiausios. Tad nenuostabu, kad ypatingai ant jo galvos pasiliejo iš Maskvos plūdimų ir grasinimų srovė. Daugiausia plūdo Gedvilas ir L. Gira. Dėl Gedvilo – bala jo nematė, bet Giros niekšiškumas praneša viską, ko buvo galima iš jo laukti. Po viso to ima baimė, kad Krėvei bolševikai gali bandyti keršinti. Jie su nieku nesiskaito, o jų fanatizmas dabar juk siekia aukščiausio laipsnio.

[452] Kaune 1942 m. rugpjūčio 30 d. įvyko buvusių Liaudies vyriausybės ir Liaudies seimo narių susirinkimas, kuriame priimta rezoliucija, smerkianti sovietų okupaciją, atskleidžianti neteisėtą Liaudies seimo veikimą.

Rugsėjo 21 d., pirmadienis

Vakar siautė pašėliška audra. Vėtra nutraukė elektros vielas, o griūdamas medis, sako, žmogų užmušė. Šiandien – tylu, gražu, saulėta. Vakare šviesos nėra, išėjau paklajot po miestą. Puiki mėnesiena, o tokiomis naktimis Vilnius pasakiškai gražus, ypatingai dabar, kai nėra elektros. Katedros aikštė ir pati Katedra su mėnesienos išryškintais reljefais daro didingą įspūdį. Sielą guodžianti rimtis ir vienatvė sklinda iš tų lieknų kolonų, iš tų sustingusių savo keistose pozose statulų, iš to vienišo amžino atsiskyrėlio varpinės bokšto. Ir dar esama žmonių, kuriems Vilnius nepatinka, kurie pasiilgsta „moderniško" Kauno su jo tiesiomis, plačiomis gatvėmis, su jo „patogumais", vadinasi, farforiniais klozetais! Aukščiausias Tribunolas, vokiečių kraustomas iš Kauno, nutaręs keltis ne į Vilnių, bet į... Kėdainius! Yra valdininkų, kurie keliami į Vilnių jaučiasi esą likimo nubausti. Štai tau „mes be Vilniaus nenurimsim"! Tokiems reiktų kaktoj dėmę išdeginti už išdavikišką Vilniaus išsižadėjimą.

Rugsėjo 22 d., antradienis

Ši naktis dar gražesnė negu vakarykščia, nes giedriau ir šilčiau. Vėl buvau išėjęs paklaidžiot po Vilnių. Porą kartų apsukau apie Katedros aikštę, paskui Pilies gatve leidausi toliau. Čia tuojau užkliuvo akys už mėnesienos nušviestos Šv. Jono bažnyčios, paskui už didžiulio jos varpinės bokšto. Didžiojoj gatvėj puiki trikampė aikštelė prie cerkvukės, bet Rotušės aikšte ir pačia rotuše šį kartą nusivyliau. Dieną čia gražiau. Dabar mėnulio šviesa krito tokia kryptim, kad rotušės fasadas skendėjo tirštame šešėlyje. Bet priėjus iš dešinės arčiau, kolonų siluetai ir toliau Šv. Kazimiero ir Teresės bokštų reljefai, o už jų mėnulis vėl derinosi didingos nuotaikos vaizde. Nuo rotušės ir pati aikštė, toly smailėjanti, atrodė įdomi ir graži. Grįžau Vokiečių ir Vilniaus gatvėmis. Pro nuostabią Šv. Kotrynos bažnyčią ir aikštelę niekad nepraeinu abejingai[453]. Šį kartą gėrėjausi ja mėnulio nušviesta, o kai praėjęs atsisukau atgal, pro sodelio medžius bokštų siluetai atrodė tartum tų pačių medžių darnus, simetriškas, formingas pasiūgėjimas. Grįžau pailsęs, bet praskaidrėjusia dvasia ir geresnių žmoniškesnių jausmų nešinas. Dar labai traukė pamatyti Bernardinus, Šv. Oną, Šv. Mykolą, Šv. Trejybės so-

[453] Ties šiuo sakiniu paraštėje I. Kostkevičiūtės ranka pieštuku užrašyta: *Tu prisimeni, kiek kartų tą patį aš esu Tau sakiusi?*

borą ir daug kitų vietų, bet vienam į tolimesnes vietas neramiu metu leistis nedrąsu. Reiktų susirasti tokiems pasivaikščiojimams kompanioną, bet tokį, su kuriuo nereiktų kalbėtis.

Nustojo veikęs radijas, matyt, skrenda bolševikai.

Rugsėjo 25 d., penktadienis

Sužinojau, kad buv. Liaudies Seimo ir Liaudies vyriausybės narių š. m. rugpjūčio 30 d. pareiškimas, kaip iš pradžių buvo manyta, turėjo įvykti ne viešai, bet [norėta] pasiųsti į Švediją, o iš ten toliau, kur bus reikalas. Bet Studijų biuro ar Raudonojo teroro muziejaus organizatoriai užsimanė padaryti viešą aktą. Pareiškimo dalyviai ne visi su tuo norėjo sutikti, bet pagaliau sutiko. Gaila, kad taip įvyko. Politinė jų pareiškimo vertė būtų buvusi daug didesnė, jeigu jis būtų pasilikęs tik diplomatinių aktų eilėj. Dabar gi jis įgavo agitacinį, propagandinį atspalvį ir davė progos Maskvai viešai pulti jo autorius.

Atlikau didelį reikalą – apsirūpinau kuru beveik visiems metams. Šitokiems rūpesčiams ir eina dienos.

Rugsėjo 27 d., sekmadienis

Ryt pradedu darbą fakultete – savo baudžiavą dėl duonos kąsnio. Jei ne karas, galėčiau paimti metus atostogų ir pagyventi vien literatūra – skaityčiau, ką noriu, rašyčiau, ką noriu. Tada tik įsitikinčiau, ar aš dar galiu ką nors, ar jau nieko nebegaliu. Dabar gi visą kaltę suverčiu toms nelabosioms paskaitoms. Pagalvojus apie jas, širdis šiaušiasi ir visa mano prigimtis susiriečia kaip ežys, pajutęs pavojų. Ir tai dvidešimtais dėstymo metais. Ne, prie šito darbo jau aš nepriprasiu. Priešingai, juo toliau, juo labiau jis man darosi atgrasus. Nežinau, ar bent vienas iš mano klausytojų ir kolegų numano, kokia savijauta lydi mano profesorišką amatą.

Rugsėjo 29 d., antradienis

Vakar turėjau pratybas, šiandien pirmą paskaitą. Menkai pavyko. Jau nuo vidurio paskaitos pajutau nuovargį, pradėjau painiotis, kartotis. Pradžioje semestro to man, rodos, neatsitikdavo. Kas bus toliau, ypatingai kad kursas sausas, neįdomus – draudžiamoji gadynė. Auditorijai kalbėjau, kad į šį laikotarpį mes turime eiti su atitinkamu moraliniu nusiteikimu, bet

man pačiam šį kartą to nusiteikimo stoka. Įkyrėjo, nusibodo tą pačią medžiagą atrajoti. Ryt pradėsiu naują dar nė sykio neskaitytą kursą „Formos problemos naujojoje liet. literatūroje“. Ar pavyks čia ką gero pasakyti, pareis nuo mano savijautos. Pagaliau sunku apie menką literatūrą gerus kursus skaityti. Ji ne praturtina, bet greičiau nualina dvasią.

Spalio 1 d., ketvirtadienis

Vakar ir šiandien naujo kurso paskaitos gerai pavyko. Nežinau, kaip jos atrodė auditorijai, bet man pačiam jos nebuvo kankynė, o tai svarbiausia. Po sunkiai išspaustos paskaitos jaučiu tokią depresiją, kad nors į žemę lįsk. Šį kartą išėjau pakilusia nuotaika.

Spalio 2 d., penktadienis

Grįžau iš Filharmonijos VI simfoninio koncerto. Beethoveno V simfonija – vienas iš mano mėgiamiausių muzikos kūrinių. Šį kartą jos pradžia nuskambėjo kažkodėl abejingai, bet tolimesnės dalys jaudino kaip ir visuomet. Pirmą kartą išgirdau Vl. Jakubėno II simfonijos I dalį. Nepatiko. Reiktų ją išlyginti ir sušvelninti. Mėgstu galingą muziką, bet šitokis varinių plerpimas ir trankus viso orkestro chaosas nieko bendra su galybe ir didingumu neturi. Be to, esama joje kažkokių naivių iliustracinių vietų, nieku nepateisinamų trumpų „pasišokinėjimų“ ypač pučiamųjų grupėse. Kaip gaila, kad mes neturime muzikoje savų klasikų ir romantikų, nors ir Čiurlionio stiliaus. Šitie visi modernistai ne dvasią jaudina, bet žarnas tampo.

Vakar Gestapo suėmė mūsų fakulteto dekaną prof. J. Puziną ir dar 5 ar 6 žmones, kurie sudarė draugiją ar komisiją Rytų Lietuvai tirti. Puziną, sako, jau paleido, galbūt ir kitus. Kokia to suėmimo priežastis, netrukus paaiškės. Greičiausia, kad lenkų ar gudų intrigos. Suskiai gudai nieko neturi, be poros akiplėšų, ir drįsta reikšti pretenzijų ne tik į Rytų Lietuvą, bet ir į Vilnių.

Spalio 3 d., šeštadienis

Vakar Puziną paleido. Šiandien jį mačiau, bet nieko apie tą suėmimą nesužinojau. Matyt, iš jo paimtas pasižadėjimas niekam nieko nepasakot. Atrodo, dar labai susijaudinęs.

Spalio 4 d., sekmadienis

Buvau derliaus šventėje. Šiandien tokios šventės organizuojamos visoje Vokietijoje ir užimtuose kraštuose. Filharmonijos salė išpuošta vainikais, beveik pilna žmonių. Pirmose eilėse vokiečių civilinės ir karinės vyriausybės atstovai, taip pat ir mūsų švietimo tarėjas, burmistras, miesto ir apskrities viršininkas. Kaip paprastai, tokiose iškilmėse prakalbos, o paskui koncertinė dalis. Atkreipė dėmesį apskr. viršininko Kalendros kalba, kurioje, tarp kitko, buvo pasakyta, kad Aleksandro Didžiojo, Cesario, Čingizchano, Vytauto Didžiojo, Napoleono ir kitų žygiai yra niekis, palyginus su dabartiniu Hitlerio žygiu. Šis įvairių ir taip skirtingų epochų bei žmonių lyginimas nėra gero stiliaus priemonė ir nieko nepasako apie dabartinio žygio didybę. Saikinga ir aplinkybėms pritaikyta buvo Vilniaus apygardos komisaro Wulfo[454] kalba. Komisarams buvo įteikti derliaus vainikai ir oficialioji dalis buvo baigta vokiečių ir lietuvių tautos himnais.

Girdėjau kalbant, kad areštų esą ne tik Vilniuje, bet ir visoje Lietuvoje. Dar nepaaiškėjo, ar tie suėmimai turi kokį santykį su komitetu Rytų Lietuvai tirti, ar dėl kurios kitos priežasties.

Spalio 6 d., antradienis

Skaitau Ernesto Barker'io[455] Oxfordo ir Cambridge'o universitetų profesoriaus veikalą „Tautos charakteris", išverstą lenkų kalba („Charakter narodowy"). Kol kas nieko čia ypatingai nauja neradau, bet gera tai, kad autorius precizuoja sąvokas ir įveda tvarką į žinomų, bet palaidų nuomonių bei minčių chaosą. Tautiškumo problema mums yra ypatingai svarbi ir jau ne kartą mūsų spaudoj ir literatūroj judinta, bet vis kažkaip apgraibomis. Manau, kad ši knyga bus man labai naudinga. Įsigijau ją netyčia viename antikvariate. Apskritai, dabar jaučiama didelė knygų stoka. Antikvarai ir visoki perkupčiai tuo naudojasi, bet dėkui jiems ir už tai.

[454] Horst Wulff (1907–1945) – esesininkas, 1941–1944 m. nacių okupuotos Lietuvos Vilniaus apygardos komisaras, žydų žudynių vienas organizatorių.

[455] Ernest Barker (1874–1960) – anglų politologas, dėstęs Oksfordo, Kembridžo ir Londono kolegijose. 1936 m. buvo išrinktas į Liberalų partijos tarybą.

Spalio 8 d., ketvirtadienis

Baigiau šios savaitės paskaitas ir širdy pasidarė šviesiau. Naujas kursas apie formos problemas n. liet. literatūroj lig šiol sekėsi visai gerai. Auditorija pilna ir, rodos, klauso su dėmesiu. Į paskaitas einu kaip artistas į sceną. Nors ir geriausiai būčiau pasiruošęs, niekad nesu tikras, ar pavyks tas „vaidinimas".

Štai jau trys savaitės kaip grįžau į Vilnių, o savo rankraščių dar nė nepajudinau. Ne, aš dirbti galiu tik atsiskyręs ir užsidaręs, laisvas nuo visokių reikalų ir pareigų. Su pavydu lig šiol miniu tą rudenį, rodos, 1930 metų, kada buvau išvažiavęs į Nicą ir parašiau „Bandymų dienas". Kad bent vienerius tokius metus!

Spalio 10 d., šeštadienis

Vakar buvau kiek sunegalavęs, dėl to anksčiau atsiguliau ir, turėdamas laiko, mąsčiau visokiais buities klausimais. O kuris buities klausimas gali būti aktualesnis ligoniui, jei ne mirties. Aš jo nevengiu. Daug kartų esu apie jį mąstęs, gal ne tiek mąstęs, kiek juo gyvenęs, jautęs, vaizdavęsis. Daug kartų esu „matęs" savo mirtį, save pašarvotą, laidojamą... Tokiais atvejais visomis minties ir jausmo pajėgomis stengdavausi prasiskverbti pro tą juodą mirties paslaptį į anapus ir suvokti, kas ir kaip ten bus. Ir niekad man to dar nėra pavykę. Ar aš po mirties pratęsiu savo buvimą, ar aš numiręs būsiu aš, ar tik viena kibirkštėlė didžiosios Gyvybės Saulėj? Ar mirtis bus pabudimas kitam geresniam ar blogesniam gyvenimui, ar amžinas negrąžinamas išnykimas. Gera būtų tą patį momentą, kada paskutinį kartą stuktels širdis, pasijusti begalinėj šviesioj erdvėj, lengvam, sudvasintam, be jokių kūno negalavimų bei ydų, nebevaržomam nei erdvės, nei laiko ir džiugiai pasakyti: ak, kaip ilgai sapnavau tą nelemtą gyvenimo sapną! Deja, greičiausia bus ne taip. Greičiausia su paskutiniu širdies stuktelėjimu pasibaigs viskas, viskas. Užges gyvybė, užges sąmonė ir nieko, nieko nepasiliks anapusinėj tuščioj nebūty. Ar tai baisu? Nelabai. Taip, pagyvent dar norėčiau. Įdomu, kas bus toliau. Ir pats gyvenimas dar gali būti malonus. Norėčiau dar pamatyti gražios gamtos, įsigyti meno kūrinių, paklausyti gražios muzikos ir, jei pajėgos ir sugebėjimai leis, pats šį tą sukurti gražaus ir reikšmingo. Bet ateitim, ypatingai „ateities žmonijos labu", daug rūpintis neverta. Šiandien matome, kad ateities vardan daromi

niekšingiausi kultūros griovimo darbai. Dėl ateities „geresnio gyvenimo" siunčiami mirti milijonai žmonių, o likusieji ilgiems metams pasmerkti skursti. Kai jie atkus ir gyvenimas pasidarys pakenčiamas, tada stipriausieji „dėl geresnės ateities santvarkos" suruoš naują visuotinę katastrofą. Tos ateities žmogus niekad nesulauks, o dabartį griauna. Ateities kartų reikalai šiandien neįspėjami; palikime joms pačioms savim pasirūpinti.

Spalio 11 d., sekmadienis

Šiandien Vilniaus katedroje buvo didelės iškilmės – vyskupo M. Reinio ingresas. Jis, rodos, turi tituliarinio arkivyskupo vardą, bet Vatikano paskirtas tik Vilniaus vyskupijos valdytojum. Katedroje nebuvau, nes truputį pavėlavau ir negalėjau į vidų patekti – tiek daug prisirinko žmonių. Džiaugtis, be abejo, yra ko, bet, žinant vingiuotus Vilniaus likimo kelius, ima baimė, kad ir vysk. Reinio dalia nebūtų panaši į vysk. Matulevičiaus[456] dalią.

Spalio 19 d., pirmadienis

Vakar pas Puziną atšventėme M. Biržiškos 60 metų sukaktuves. Buvo visų fakultetų atstovai, daugiausia, žinoma, humanitarų, ir raštinės bei ūkio dalies skyrių vedėjai. Užkandžiai, nors ir kuklesni, kaip „Smetonos laikais", bet, kaip šiems laikams, tai ir labai geri. Daug pasakyta kalbų, o ilgiausia tai švietimo tarėjo. Kaip paprastai tokiais atvejais, jubiliatas išgarbintas, iškeltas į padanges, padarytas dideliu ir didžiausiu Lietuvos vyru. Po visų tų liaupsinimų kalbėjo pats jubiliatas, žinoma, kratydamasis visomis tomis didybėmis ir savo gyvenimo darbus aiškindamas kaip paprastos pareigos atlikimą. Kalbėjo taip ilgai, kad kai kurie per daug įgėrę svečiai pradėjo šurmuliuoti ir savo replikomis ir pastabomis kištis į jubiliato kalbą. Visus nustebino tos kalbos pabaiga, maždaug tokia: gyvenu, atlikdamas savo darbą ir pareigas; kol man pasakys, kad aš jas blogai atlieku, aš iš savo vietos nepasitrauksiu. Nenoriu niekieno malonės ir nenoriu būti niekam našta. Jei pamatysiu, kad aš negaliu savo darbu palaikyti savo egzistencijos, esu tvirtai pasiryžęs savo valia ir noru pasitraukti iš gyvųjų tarpo.

[456] Jurgis Matulaitis-Matulevičius (1871–1927) – palaimintasis, Vilniaus vyskupas (1918–1925), arkivyskupas (1925–1927). Atsisakė Vilniaus vyskupo pareigų neatlaikęs konfrontuojančių tikinčiųjų bendruomenių (ypač lietuvių ir lenkų) spaudimo.

Kokia tų žodžių prasmė ir priežastis? Gal ta, kad dabar išsitarnavusių žmonių senatvė nėra aprūpinta: pensijos jie gauna keliasdešimt markių, vadinasi, pasmerkti badu mirti. Bet greičiausia, kad tų žodžių nebuvo ši materialinio pobūdžio priežastis. Argi tai būtų vien šiaip sau efektinga frazė? 60 metų žmogui tai nederėtų. O jei rimti žodžiai, tai liūdna ir nuostabu.

Spalio 20 d., antradienis

Po visos eilės pusėtinai gerai vykusių paskaitų, šiandien katastrofiškas, gėdingas ir apmaudingas nepasisekimas! Pirmoji valanda dar šiaip taip, bet antroji – gėda ir prisiminti. Nemoku išsiaiškinti to priežasties. Dėstomoji medžiaga man buvo gerai žinoma, viską, kas buvo reikalinga, turėjau pasižymėjęs – ir štai ėmiau painiotis, klysti mintyse ir sakiniuose, gėdytis to, ką sakau, ir artimiausia sakytina mintis dar nepradėjus jos sakyti jau sustingdavo galvoj, darydavos kvaila ir sakyti neverta. Gal buvau kiek peršalęs, nes dar namie jaučiau kažkokį sustingimą ir lengvą galvos svaigulį, o paskaitos metu vos jaučiamą spaudimą ausyse. Bet gal tai buvo ne priežastis, o pasėka to kvailo kamavimosi. Išėjau nesulaukęs skambučio, jausdamas nepakeliamą pažeminimą ir gėdą. Ir dabar dar negaliu nusikratyti tuo bjauriu jausmu. Ir ar galiu aš ramiai laukti rytdienos, ramiai ruoštis ir vėl eiti į tą prakeiktą paskaitą! M. Biržiška, užvakar pasakodamasis apie save, prisipažino, kad jis naktimis verkdavo, kai jam nesisekdavo rašyti. Bet viešai, aš esu tikras, jis niekad tokio nepasisekimo nėra patyręs, kokį laikas nuo laiko patiriu aš. Ak, tu mano menkyste!

Spalio 22 d., ketvirtadienis

Ketvirtadienis – mano geriausia savaitės diena: baigiu paskaitas. Vakar ir šiandien sekėsi gerai, taip bent man atrodo: kalbėjau laisvai, kankintis nereikėjo, iš auditorijos ėjau nesugniuždytas. O visa kita – kaip Dievas davė! Vaičiūnas skambino man telefonu ir kalbėjo, kad ateinančiame Akademijos plenumo posėdyje turėtume grąžinti Krėvę į Akademiją. Dabar jokių neaiškumų ir priekaištų jam negali būti. Jo 60 metų sukaktuves paminėjo ne tik lietuvių spauda, bet ir „Wilnaer Zeitung“[457]. Salys apsiėmęs dar atsiklausti švietimo tarėjo nuomonės. Visam tam mielai pritariau ir pasižadėjau pakalbėti su prof. M. Biržiška, Humanitarinio skyriaus pirminin-

[457] *Vilniaus laikraštis* (vok.).

ku. Biržiška sakėsi nieko neturįs prieš ir balsuos už Krėvės priėmimą atgal į Akademiją, bet vis dėlto lyg ir abejojo, ar nebus tai per ankstyvas žingsnis ir kad kartais tuo nepakenktume pačiam Krėvei. Dabar viskas pareis nuo to, ką pasakys tarėjas.

Spalio 26 d., pirmadienis

Vakar universitete turėjo įvykti studentų suruoštas „initium semestri“[458], bet neįvyko, nes vokiečiai nedavė leidimo. Švietimo ir kultūros reikalų referentas Krause pradžioj lyg ir buvo sutikęs, tik reikalavo, kad programoje nedalyvautų niekas iš pašaliečių (ne universiteto žmonių), paskui pareikalavo tikslių vertimų, kas numatyta skaityti ir kalbėti, ir pagaliau viską uždraudė. Sako, čia nemaža „pasidarbavusi“ Krausės sekretorė lenkė, pirmiausia atkreipus dėmesį į kažkurio ten Maironio eilėraščio ar dainos „neištikimybę“. „Initium semestri“ programoj, be kitko, buvo įtrauktas ir šių metų literatūros sukaktuvininkų pagerbimas: Krėvės, sukakusio 60 metų, Sruogos ir manęs, kaip 30 metų dirbančių literatūrinį darbą. Į šį pagerbimą taip pat kreivai pažiūrėta ir tas punktas pirmiausia iš programos išbrauktas. Aš pats tuo esu labai patenkintas. Neiti būtų buvę nepatogu, studentai būtų galėję tai suprasti kaip vengimą su jais bendrauti, o eiti ir klausyti ten kokių perdėtų „vertinimų“ arba savo eilėraščių, galbūt dar nevykusiai parinktų – tai jau tikra kančia. Iš Vilniaus radiofono „Tėvynės garsuose“ vakar vis dėlto buvome paminėti. Mano porą eilėraščių nuotrupų labai blogai paskaitė kažkuris teatro artistas. Nesuprantu, kaip artistas gali skaityti tokia dirbtine falšyva intonacija, taip nesuprasti teksto. Neįvykus pagerbimui universitete visi mes, „jubiliatai“, gavome po gėlių bukietą. Man atnešė mano seminaro dalyviai Aukštikalnytė[459] ir Krivickas. Krėvė, kaip tikras nusipelnęs jubiliatas, gavo ir daugiau gėlių bei sveikinimų: iš Universiteto, Akademijos, vienos gimnazijos. Mano paties sukaktuvės man kelia labai liūdnų minčių. Bet geriau apie tai negalvoti ir nerašyti. Kas praėjo – nesugrąžinsi. Nesu dar koks susmukęs senis, galėčiau dar šį tą padaryti. Bet štai rytoj tos pačios paskaitos, kurios pereitą

[458] „Semestro pradžia“ (lot.).

[459] Pranė Aukštikalnytė-Jokimaitienė (1922–1989) – tautosakininkė. 1939–1943 m. VDU ir VU studijavo lietuvių literatūrą, 1953 m. baigė Vilniaus pedagoginį institutą. Nuo 1957 m. dirbo Lietuvių kalbos ir literatūros institute.

antradienį taip gėdingai baigėsi. Ta gėda lydėjo mane visą savaitę, o šiandien iš nerimasčio nieko veikti negaliu. Ir kartu neapsakomas abuojumas neleidžia prisėsti ir tą įkyrėjusią medžiagą dar kartą atrajoti. O tiek daug turėčiau skaityti reikalingesnių dalykų, norėdamas užkamšioti 30 metų laikotarpio skyles.

Spalio 27 d., antradienis

Paskaitos praėjo gerai, nors buvau pasiruošęs tiek pat, kaip ir pereitą antradienį. Bala jų nematė! Apie tai daugiau neberašysiu.

Vokiečių iliustruoto žurnalo „Koralle" paskutiniame numery, sako, buvusi įdėta Kauno nuotrauka su tokiu maždaug paaiškinimu: miestas, kurio tikras vardas Kauen; tai sena vokiečių kolonija; patekusi rusų valdžion ji ilgą laiką skurdo; valdant Lietuvai, per 20 metų ji amerikonišku tempu išaugo į gražų miestą; tikrieji lietuviai gyvena toliau į rytus, apie Trakus. – Tai būdingas šių dienų chaotiškų minčių pavyzdys.

Kalbama, kad Lietuvai vokiečiai duosią naują valdymosi formą, panašią į čekų protektoratą. Ministerį pirmininką skirsiąs pats Füreris. Ūkiškųjų reikalų ministeris būsiąs vokietis, kiti lietuviai. Į ministerio pirmininko vietą minima... Pusdešrio kandidatūra! Kokių dar paradoksų išgirsime! Beje, švietimui vadovausiąs... Rukša[460]. Jis jau ir dabar esąs numatytas į dabartinio tarėjo vietą. Nepriklausomybės ar protektorato paskelbimas jau turėjęs įvykti šiomis dienomis, bet lig šiol dar nieko negirdėti. Ryšium su tuo Lietuva turės duoti 50.000 darbininkų į Reichą ir tiek pat kariuomenės į frontą.

Grįžau iš Britos Stegman[461] šokių vakaro. Tai moderninio ritminio, laisvos išraiškos šokio menininkė, tos pačios mokyklos, kaip ir mūsų Nasvytytė. Nepatiko man šis menas. Tie visi judesiai man atrodo nepateisinami nei kaip vidinio išgyvenimo išraiška, nei kaip muzikos interpretacija. Gal tas ir yra daugiau tik vidinių nuotaikų išraiška, o muzika tik šiaip sau duoda ritmą, foną. Ne tik aš, bet ir visa auditorija pasiliko pasyvi ir šalta. Kas matė Nasvytytę, sako, kad ji buvusi sugestyvesnė ir įdomesnė. Apskritai, bale-

[460] Antanas Rukša (1900–1980) – vertėjas. 1939–1943 m. dėstė VDU ir VU. 1944 m. pasitraukė iš Lietuvos. Išvertė antikos rašytojų kūrybos, parašė straipsnių iš Lietuvos švietimo, kultūros istorijos.

[461] Brita Stegman (1909–1986) – vokiečių ir austrų moderniojo šokio artistė.

to menas man yra tolimiausias iš visų menų. Didelius baleto pastatymus mėgstu dėl muzikos ir fejeriško, pasakiško jų vaizdingumo, spalvingumo, nuotaikos. Pagaliau, gražu pažiūrėti ir į tikrą, nuoširdų šokį. Bet šitos visos „plastikos" man nesuprantamos.

Spalio 28 d., trečiadienis

Šiandien įvyko visuotinis Mokslų akademijos susirinkimas. Svarstėme grynai administracijos reikalus, priėmėm Akademijos ir institutų reguliaminus ir pusmečio darbo planus. Tie planai, žinoma, tik popieriniai, nes esant tokioms darbo sąlygoms, kaip dabar, nieko iš anksto numatyti negalima. Akademija visai neturi kuro ir jei greitai negaus, tarnautojų darbas turės sustoti. Išrinkom vieną naują akademiką, Socialinių mokslų skyriaus pasiūlytą, prof. P. Šalčių. Tokis jis mokslininkas, kaip ir daugelis iš mūsų. Tam pat skyriui išrinkom ir keturis narius bendradarbius. – Pusdienį sugaišau, kol atsigabenau iš prekių stoties daržoves, kurias atsiuntė Ly iš savo tėviškės. Badui nepasiduosime.

Spalio 30 d., penktadienis

Vis dar kalbama apie vokiečių sumanymą duoti Lietuvai naują valdymosi formą, kuri būtų panaši į čekų protektoratą. Kaune, sako, buvęs sukviestas pasitarimas, kuriame dalyvavo iš Berlyno atvykęs vokiečių valdžios atstovas ir mūsų žymesnieji visuomenininkai. Lietuviai pasisakę prieš tokią valstybės formą, nes ji faktiškai dabartinės padėties nepakeistų, o iš Lietuvos pareikalautų labai daug aukų. Vėl kalbama, kad lietuvių atstovai išvykę į Berlyną, pakviesti Ribbentropo. Visko dabar nesupaisysi. Šiaip ar taip, dabar ypatingai atgijo visokios laukimo nuotaikos ir net pranašystės. Visi sutaria dėl vieno dalyko: kad greit baigtųsi karas ir kad negrįžtų bolševikai.

Lapkričio 1 d., sekmadienis

Dažnai pagalvoju, koks aš vienišas žmogus. Tiesa, gan dažnai nueinu pas Krėvę, rečiau pas Sruogą, dar rečiau pas Puziną ir Salį, tiesa, kartais pas Vaičiūną. Bet visur esu tiktai svečias. Nei su vienu iš jų, nei su nieku kitu neriša manęs joki šiltesni draugiškumo ryšiai. Man atrodo, kad jie visi man labai palankūs, jie man tikrai net labai geri, ir aš norėčiau su jais, bent su

vienu iš jų, visai artimai susigyventi – ir niekaip negaliu sugriauti tos įkyriai jaučiamos ar tai pusiau oficialumo, ar tai savotiško varžymosi sienos. Aš tai jaučiu ir kiti su manim tai jaučia. Gal dėl to, kad, apskritai, aš žmonių nemėgstu. Ne tik žmonių, bet ir iš viso gyvos gamtos. Nesuprantu, kas per malonumas glostyti, glamonėti šunį arba katę. Gyvuliams aš geras ir gailestingas. Kartais aš jais galiu pasigrožėti, kartais jų gailėtis, bet su jais glamonėtis – ne. Iš visos gyvosios gamtos meiliausias man paukštis. Gal dėl to, kad jis labiausia nutolęs nuo žmogaus. Be to, jo plunksnos neturi to man priklaus, nemalonaus gyvo gyvulio kailio ir odos minkštumo ir šilumos. Mano gimininga sis gaivalas – negyvoji gamta: medžiai, gėlės, žolės, dangus su savo debesynais ir žvaigždėmis ir įvairiausi gamtos junginiai bei susiderinimai, kuriuos matome aplink save.

Gamtoj man niekad nebuvo nuobodu, o su žmonėmis labai dažnai.

Lapkričio 2 d., pirmadienis

Šiandien Vėlinės. Kapinėse nebuvau. Diena šilta, bet į Rasas pėsčiam gabalas kelio – patingėjau ir pabijojau, kad neprikibtų koks gripas, nes ir be to kriuniu.

Vėlinių idėja – prasminga, mistiška, jaudina širdį ir protą. Ar gali būti drąsesnė pastanga, kaip bendrauti su mirusiųjų vėlėmis? O jei ne bendrauti, tai bent atminti mirusius – gražu ir žmoniška. Visos religijos – pirmykštės ir kultūrinės, visų tautų naivus tikėjimas pripažįsta pomirtinį sielos gyvenimą. Tik kritiškas protas tam priešinas. Kas klysta? Apskritai, protu nepasitikiu. Ir šiuo atveju turbūt klysta protas. Bet pagaliau argi protas man kelia tas abejones? Ne, tai ne protas. Tai greičiau kažkokia skeptiška nuotaika, savijauta, nenorinti tikėti tokiu keistu dalyku: kad gyvensiu numiręs.

Mirusiųjų minėjimu mes išreiškiame dėkingumą tiems, kurie mums paruošė kelią į gyvenimą ir sukrovė tokį didelį mūsų paveldėtą turtą. Ir tas dėkingumas reikalingas ne jiems, bet mums patiems. Jis mus stiprina, jis mums duoda kažkokio ypatingo maisto. Tarsi, tikrai, iš kapų gyvybė kyla. Bet reikia, kad su tais kapais mes susisietume bendrais idealais, didžiomis idėjomis. Jei daug yra kapų, kuriuose gulintieji gyveno ir mirė dėl bendrų su mumis idealų, tai tie kapai – galingiausia mūsų tvirtovė. Čia siejasi mirtis su gyvenimu, žuvimas su laimėjimu, išnykimas su amžinybe.

Lapkričio 4 d., trečiadienis

Šiandien – mano „juodoji" diena. Paskaita nesisekė, išėjau iš auditorijos su cypiančiomis ausimis. Po pietų, kad sušilčiau, buvau pasivaikščiot, tai turėjau laikytis, kad nesvirduliuočiau kaip girtas. O juk nesu ligonis. Žinau, kad tai ne fizinė, bet dvasinė nesveikata. Iš tiesų, esti dienų, kada ne tik dirbti, bet ir gyventi nebesinori. Kas gi būtų, jei prispaustų mane tikras, didelis vargas? Ar jis mane bematant sugniuždytų, ar gal pamažu išgydytų. Šitaip aš pats savęs imu nebekęsti. Kad galėčiau nusikratyti paskaitomis bent vienerius metus! Štai jau dvidešimti metai tempiu tą jungą ir tik vieną trumpą rudens semestrą ilsėjausi sirgdamas. Miniu jį kaip laimingą pragiedrulį 20 metų nerviškame profesoriavimo fone. Dar kitą kartą vieną mėnesį prasirgau paratifu. Ir tai buvo neblogas laikas. Aš manau, kad ir kalėjimas nebūtų blogiau už literatūros paskaitas. Bet kam to burnojimo! Tiesa, žinau vieną blogesnį darbą – tai buvusioji mano profesija. Į ją tai jau grįžti nebenorėčiau. Tai vienintelė paguoda.

Lapkričio 13 d., penktadienis

Pereitą trečiadienį buvo Akademijos Humanitarinio skyriaus posėdis, per kurį nutarta grąžinti Krėvę į Akademiją, vadinasi, įnešti į ateinantį plenumo posėdį jo kandidatūrą. Tą pačią dieną mudu su Sužiedėliu buvome pas Krėvę atsiklausti, ar net prašyti, kad jis išrinkimą priimtų. Krėvė ėmė kalbėti, kad jis rinkimų nėra reikalingas, kad jis jau buvo išrinktas akademiku iki gyvos galvos, kad jis esąs tik suspenduotas, bet kad gali ateiti laikas, kada jis pašalins tuos, kurie buvo paskirti ne fakultetams pasiūlius ir be rinkimų. Jis žinąs, kad ne vokiečiams reikalaujant jis buvo pašalintas iš Akademijos, bet kad patys lietuviai tai padarė – ir jam yra žinoma, kas, būtent. Toliau besikalbant, Krėvė sakėsi, kad jis supranta padėtį, nesijaučia įžeistas ir ant nieko nepyksta. Jo nuomone, šiuo metu jo grįžimo klausimo neverta esą kelti. Vis dėlto sutiko, kad jei jis bus iš naujo išrinktas, tai nesipriešins ir sutiks į Akademiją grįžti. Jis dar norėtų, kad būtų grąžintas ir Skardžius, nors ir prieš Salį nieko neturįs.

Dar kiek pasikalbėjom kitais klausimais ir papolitikavom apie karą. Vis tiek kaip baigtųsi karas, Krėvė netiki, kad bolševikai kada nors į Lietuvą grįžtų. Tuo mes visi guodžiamės.

Lapkričio 16 d., pirmadienis

Šeštadienį atšventėm Krėvės ir Karsavino 60 metų sukaktuves. Dalyvavo artimesnieji fakulteto nariai su žmonomis ir dar Vaičiūnai. Dabar tokios „šventės" organizuojamos taip: pavedama dviem ar trims akiplėšiškesniems vyrams iškaulyti iš valgomųjų dalykų krautuvių vedėjų ir direktorių įvairių produktų, paskui nužiūrima erdvesnis butas – ir „šventė" gatava. Šį kartą būtume rinkęsi mano bute, bet kadangi Ly dar negrįžo, tai teko Sruogams tuo reikalu rūpintis. Vakarą praleidome smagiai, jokių prakalbų nebuvo, ir jubiliatai tuo labiausia džiaugėsi. Apskritai, mūsų toki pobūviai esti labai tušti: pasikalbėjimai neturiningi, sąmojaus mes neturime, pora žmonių paprastai nusigeria ir tuo viskas pasibaigia.

Šiandien seminare buvo diskutuotas stud. Linkos referatas „Tautos likimo motyvas Aleksandriškio lyrikoje". Referatas įdomus, geras ir taip pat gerai koreferuotas stud. Gorodeckio. Tai jau nebe pirmas referatas apie Aleksandriškį. Šia proga kai kas buvo pacituota ir iš naujausio tik rankraštyje kursuojančio rinkinėlio „Be tėvynės brangios". Iš tų citatų matyt, kad Aleksandriškis darosi tradicinio patriotizmo, tradicinio stiliaus poetas.

Lapkričio 22 d., sekmadienis

Vakar parvažiavo Ly po savo ilgų atostogų tėviškėje. Dabar jau neberūpės jos likimas ir kelionė ir prasidės normalus namų gyvenimas.

Šiandien „Naujoji Lietuva" mano 30 metų literatūriniam darbui paminėti išspausdino A. Vengrio[462] straipsnį „Rūpintojėlis" ir mano paties eilėraštį „Diena jau baigiasi". Eilėraštį parašiau pereitą trečiadienį, prašomas duoti ką nors savo sukaktuvėms paminėti. Eilėraštis kai kuriuo atžvilgiu siejasi su straipsniu, nors visai nežinojau, nei kas, nei apie ką rašys.

Vakar studentų literatų būrelis suruošė universitete literatūros-muzikos popietę. Gerą novelę „Kalifornija" paskaitė Krivickas. Iš šio žmogaus gali išeiti stambus rašytojas, o iš Matuzevičiaus ir Mačernio – geri poetai. Bradūnas man atrodo kol kas žymiai silpnesnis, bet gali išaugti ir tas. Jam

[462] Antanas Vengris (1912–2014) – teatrologas, literatūrologas. 1940 m. baigė VU. 1945–1952 m. dėstė Grožinės literatūros leidykloje. Dirbo žurnalų redakcijose, Istorijos institute (1971–1984). Parengė rašytojų raštų rinkinių, parašė studijų ir monografijų apie teatralus.

berods stoka apsiskaitymo ir gilesnio išsilavinimo. Indriliūnas[463] paskaitė jaunosios kartos vardu kaip ir kokią deklaraciją-credo. Ji per daug teisinga, akademinė, bendra, dėl to negali pasidaryti kokios nors grupės ar srovės manifestu. O aš labai norėčiau, kad toks atsirastų.

Pereitą penktadienį buvo susirinkę pas mane 10 gabesnių studentų literatų. Bradūnas skaitė savo eilėraščių rinkinėlį „Vieno pavasario dainos". Kilo gyvų ir sumanių diskusijų ir dėl tų eilėraščių vertės, ir apskritai dėl šių dienų poezijos bei literatūros uždavinių.

Lapkričio 23 d., pirmadienis

Gavau J. Aleksandriškio rinkinio „Be tėvynės brangios" rankraštį. Yra jame 27 eilėraščiai, daugiausia patriotinio turinio. Beskaitant rinkinėlį, su kiekvienu puslapiu augo mano nusivylimas. Nežinodamas jokiu būdu nenorėtum tikėti, kad tai Aleksandriškio eilėraščiai. Tokie jie prasti, kaltiniai, nesklandūs, publicistiniai. Išskyrus keletą, kurie dar primena senąjį Aleksandriškį, visi kiti neverti poeto plunksnos. Įdomus poetinės kūrybos kaprizas. Neabejotina, kad poetas rašė iš patriotinių jausmų gausumo, o tačiau poezijos kvapo, meninės išraiškos tiems jausmams nesurado. Tokis, rodos, jautrus formos ir poetinės frazės meisteris čia parašė ne geriau kaip koks Miglovara ar Višteliauskas.

Lapkričio 24 d., antradienis

Galvoju, kokia galėjo būti priežastis, kad Aleksandriškio rinkinys „Be tėvynės brangios" išėjo tokis silpnas. Visą kaltę suversti patriotinei pilietinei tematikai būtų netikslu, nes ir tokios temos gali gauti kūrybinę, poetinę išraišką, kaip, pav., matome Maironio arba rusų simbolistų kūryboje. Aleksandriškis tomis temomis galėjo parašyti tegu ir sausokų, bet vis dėlto pakenčiamų eilėraščių. Tačiau parašė labai menkų. Viena iš priežasčių bene bus prancūzų poezijos įtaka. Intelektualinis jos turinys ir savotiška metrika bei eilėdara galėjo „atpratinti" mūsų poetą nuo jo ankstyvesnių išgyvenimų bei formų ir pastūmėti į abstraktines temas, sunkų stilių ir

[463] Mamertas Indriliūnas (1920–1945) – kritikas, vertėjas, publicistas, partizanas. 1938–1944 m. studijavo lietuvių kalbą ir literatūrą VDU ir VU. 1944 m. pabaigoje įsijungė į partizaninį judėjimą. Parašė reikšmingų literatūros kritikos darbų, nagrinėjo ir Mykolaičio-Putino kūrybą.

aritmiją. Prie to galėjo prisidėti ir studijos, akademinis darbas, kuriam Aleksandriškis, manau, visai nėra linkęs. Kazys Binkis, atsimenu, kadaise keikėsi, kad Švietimo ministerija neva padarė literatūrai gražų gestą: išsiuntė Aleksandravičių kalti visokių istorinių gramatikų ir rašyti raportų apie savo studijų eigą... Užsimanė iš jo padaryti mokytoją! Gi jis ten galą gaus, bekaldamas gramatikas ir visokius jų mokslus. Binkio žodžiuose ir nugąstavimuose buvo daug tiesos. Pedagogo karjera žudo ne vieną mūsų rašytoją. Antai A. Vaičiulaitis mokytojauja Amerikoj marijonų Marijanapolio kolegijoj. Brazdžioniui rašęs ir skundęsis savo amerikonišku gyvenimu ir darbu. Kiekvienas gali suprasti, koks Vaičiulaitis gali būti mokytojas, nepaisant visos jo didelės erudicijos. Štai kur mūsų rašytojų ir liet. literatūros nelaimė: kad mus, kaip jaučius, pajungia katorginiam darbui.

Gruodžio 3 d., ketvirtadienis

Visą savaitę sirgau ir tik šiandien vėl buvau universitete ir nelabai vykusiai atlikau paskaitą. Ligos dienos man buvo tikras poilsis, nors smarkiai nukamavo kosulys ir svorio dar kiek nukritau. Šį kartą liga tuščiai nepraėjo: parašiau du ilgu eilėraščiu: „Baladę" ir „Marche macabre". Rodos, jie bus neblogai pavykę – pirmasis geresnis savo forma, antrasis – prasme. Pasirodo, kad gal dar galėčiau ir poezijos rašyti. Jeigu dažniau „sirgčiau", vadinasi, turėčiau laisvą galvą nekliudomai įsigyventi į ateinančias temas bei nuotaikas. Vakarais, kai ilgai neužmigdavau, rasdavau daug vaizdų, atskirų posakių ir atmintinai sudėdavau net ištisų strofų. Turiu dar porą temų, bet, deja, esu sveikas.

Gruodžio 10 d., ketvirtadienis

Vakar Švietimo vadyboj tarėjas buvo sukvietęs būrelį teatro žmonių ir rašytojų aptarti lietuviškos dramaturgijos reikalo. Dalyvavo Alantas, Juknevičius[464], Kačinskas[465], Vykintas, Grybauskas[466], M. Biržiška, Švedas,

[464] Romualdas Juknevičius (1906–1963) – režisierius, aktorius. 1939 m. dirbo režisieriumi Valstybės teatre, o 1940–1963 m. Vilniaus valstybiniame teatre.

[465] Turbūt omenyje turimas Henrikas Kačinskas (1903–1986), nuo 1923 m. vaidinęs įvairiuose teatruose. 1944 m. pasitraukė į Vakarus.

[466] Juozas Grybauskas (1906–1964) – aktorius, režisierius, teatrologas. 1940 m. Valstybės teatro direktorius. 1944–1945 m. Vilniaus dramos teatro direktorius. 1947–1954 m. LSSR operos ir baleto teatro vyriausiasis režisierius.

Sruoga ir aš. Sutarta prie Švietimo vadybos sudaryti iš visos Lietuvos teatro žmonių ir rašytojų-dramaturgų gan skaitlingą komisiją, kuri rūpintųsi gauti veikalų, juos aptartų, kritikuotų, duotų patarimų autoriams, žodžiu, darytų visa, kas galima, kad atsirastų teatrams veikalų. Iš tos komisijos Vilniuje bus sudarytas vykdomasis komitetas, kuris faktiškai tais reikalais rūpinsis ir tą darbą dirbs. Į komitetą įeis po 2 žmones nuo teatrų, Sruoga nuo Universiteto, aš nuo Akademijos, kiti dar paaiškės vėliau. Pirmininku buvau pasiūlytas aš, bet laimingai pavyko nukreipti dėmesį į Krėvę, jei tik jis sutiks. Biržiškai, Sruogai ir man pavesta su Krėve pakalbėti, kad jis pirmininkauti neatsisakytų. Komiteto ir autorių darbams lėšų tarėjas ketino parūpinti kiek tik reiks. – Aš nors visam tam sumanymui pritariu, dirbt neatsisakau, bet širdies gilumoj nelabai tikiu, kad kas žymesnio iš to išeitų. Dramų neturime, kad nėra talentų. Ir dabar rašo – kas tik gali ir kaip gali. Vargu ar komisija atras kokių dar nežinomų talentų. Taip pat sunku tikėtis, kad iš menkų veikalų autoriai su komisijos pagalba padarys gerus veikalus. Bandyti vis dėlto galima. Svarbu tai, kad bus lėšų užsakyti veikalams ir sudaryti su autoriais sutartis.

Gruodžio 13 d., sekmadienis

Vakar vakare M. Biržiška, Sruoga ir aš buvome pas Krėvę kalbinti, kad jis sutiktų būti dramaturgijai ugdyti komisijos pirmininku. Krėvė spyrėsi ir atsisakinėjo. Tik Sruogai pradėjus gan šiurkščiai pulti, kiek nusileido ir ketino galutinai atsakyti, kai pasikalbės tuo reikalu su švietimo tarėju. Krėvės nuomone, reiktų prie Literatūros instituto sudaryti kaip ir kokią konsultaciją dramos klausimais, gal net su tam tikrais kursais bei paskaitomis. Jis pats dirbti neatsisakąs, bet pirmininku nenorįs būti, nes dabar, tokiais „alkanais" laikais, neturįs pakankamai pajėgų ir energijos imtis naujo organizacinio darbo. Bijau, kad visas tas reikalas neužgriūtų ant manęs.

Gruodžio 15 d., antradienis

Vakar vėl buvo susirinkę pas mane 10 gabesniųjų studentų literatų. Šį kartą savo eilėraščius skaitė Aukštikalnytė. Iš tos mergiotės gali išaugti gera poetė. Ji turi savotiškų naujų vaizdų ir sugeba jiems rasti nešabloniską išraišką. Jos eilėraščius geriau pačiam skaityti. Pačios autorės balsas ir intonacija kažkaip nesiderina su jos kūriniais.

Grįžome su Ly iš Krėvių. Sužinojom, kad Krėvė savo sukaktuvių proga iš kai kurių mergaičių gimnazijų gavo savotiškų dovanų: miltų, sviesto, lašinių, dešros gabalą... Labai šiems laikams būdinga. Jis tokiais prezentais visai patenkintas. Iš savo tėviškės ir apskritai iš kaimo nieko negauna, o nusipirkti šių dienų kainomis neįmanoma. Nereikalingesnius daiktus ima jau pardavinėti, kaip ir daugelis tų, kurie vien iš algos gyvena. Ketina nešti parduot fotoaparatą.

Gruodžio 20 d., sekmadienis

Pagaliau parašiau eilėraštį „Dingo", kurio tema pirmąsyk pasivaideno man dar bolševikų metais. Dabar ji kiek prasiplėtė, bet bijau, kad ir atvėso. Eilėraštis turėjo būti emocingesnis ir vaizdingesnis, o dabar išėjo sausokas, intelektualinis. Pradėjau jį prieš keletą dienų – ir vis kas nors sukliudydavo: tai svečių atsilankydavo, tai pas visokius direktorius reikėjo vaikščiot ir šventėms produktų prašinėt. Dėl to bijau, ar kūrinys neišėjo kaip atšildytas blynas.

Gruodžio 31 d., ketvirtadienis

Kalėdų šventės praėjo greitai ir gal kiek įvairiau negu kitados. Iš Kauno buvo atvažiavusi kelioms dienoms Medži, o naujas žmogus švenčių metu – malonus svečias. Be to, ir šiaip šįmet visiems užėjo nepaprastas vaišinimosi noras. Pirmą Kalėdų dieną svečių kvietė Sruogai, antrą – mes, trečią Vaičiūnai. Įdomiausia šį kartą išėjo pas mus: dėl kelių dainų, kelių atsiminimų apie Maironį ir tuos laikus visus apėmė tokis graudumas, kad verkėme tikriausiomis ašaromis. Lig šiol turbūt niekas dar nebuvo matęs verkiančio Krėvės, o čia pamatėme. – Parėjome iš Filharmonijos simfonijos koncerto. Grojo 9 simfoniją. Mano nervai jau nebepakelia didingų dalykų: niekaip negaliu sulaikyti ašarų...

1943 m.

Sausio 4 d., pirmadienis

Naujuosius metus sutikau lovoje. Iš miego pažadino 24 valandą šūviai, kuriais vokiečių kareiviai, pagal savo paprotį, sveikino Naujuosius metus. Šiaip nieko ypatinga. Jokių apyskaitų čia nedarysiu ir balansų nesuvedinėsiu. Paskutiniai pora mėnesių man tuo brangesni už kitus, kad parašiau keletą ilgesnių eilėraščių, kiek panaujintos tematikos ir formos. Kai kuriuos iš jų skaitė Sruoga ir Milei labai gyrė, ypač „Diena jau baigiasi", „Dingo", na ir dar „Marche macabre". Nežinau, ar tas gyrimas buvo nuoširdi kritiko nuomonė, ar tik svečio mandagumas autoriaus žmonai... Keletai dienų praslinkus vėl buvo pas mus atėję Krėviai ir Sruoga. Pavaišinau juos džinu. Sruoga tuoj pasijuto pakilioj nuotaikoj, daug pasakojo iš savo jaunystės atsiminimų, pagaliau pradėjo reikalauti, kad paskaityčiau „Dingo". Bet vos tik man paskaičius keletą eilučių, ėmė šaukti:

– Fui, nereikia!.. Nemoki skaityti, gadini eilėraštį! Nei ritmo, nei išraiškos. Eilėraštis šimtą kartų geresnis, negu tu skaitai!

Aš, rodos, savo eilėraščius skaitau neblogiausia. Vadinasi, arba pakilusiai Sruogos nuotaikai reikėjo kažkokio ypatingo skaitymo, arba pats eilėraštis jam nepatiko.

Vakar iš Vilniaus radiofono transliavo „Tėvynės garsus", sudarytus iš mano lyrikos – Ly negali atsigėrėti, kaip tai buvę gražu. Tuo metu aš, Krėvė ir M. Biržiška buvome pas Sruogą ir tarėmės dėl komisijos dramaturgijos reikalams. Iš radiofono paskambino, kas transliuojama, Sruoga pasiūlė paklausyti, bet nenorėjau nutraukti pasitarimo. Man stačiai drovu kitiems girdint klausyti savo eilėraščių, ypač kai kurių, neabejotinai menkų arba kad ir gerų, bet nevykusiai suprastų ir falšyvai paskaitytų.

Užvakar vakarą praleidome pas Biržiškus. Šįmet Kalėdų svečiai ėjo tokia tvarka: pas mus, pas Sruogus, pas Vaičiūnus, pas Krėvius, pas Biržiškus, o ryt einame pas Vyt. Mykolaičius[467]. Lieka dar Puzinų eilė.

Sausio 7 d., ketvirtadienis

Senųjų metų pabaigoj parašiau keletą stambesnių eilėraščių. Tas nuotaikas, bent temas, noriu pratęsti ir į šių naujų metų pradžią, bet kol kas dar nieko iš to neišėjo. Turiu tris temas: Gimimas, Mirtis ir Mes. Pirmosios dvi būtų tolimesnė mano pesimizmo išraiška, o trečioje jau skambėtų tvirtos pasiryžimo gaidos. Mintį turiu, bet jausmas ir vaizduotė dar tyli. Reikia konkretaus pagrindinio motyvo, kelių ryškių sąskambesių, gal net žodžių. Prie jų paskui ima jau kibti kiti ir taip susidaro kūrinys. Pirmosioms dviem temoms, berods, šį tą jau turiu, bet mane labiau vilioja trečioji.

Sausio 18 d., pirmadienis

Beveik visą paskutinę atostogų savaitę prasirgau kažkokia persišaldymo ligiūkšte. Pradėjau eilėraštį „Gimimas", bet neįstengiau baigti ir abejoju, ar baigsiu. Tema jau atvėso ir nuotaika, apskritai, nekūrybinga. – Šiandien pradėjau darbą universitete. Nekūrentoj auditorijoj ir seminare buvo apie 5 laipsniai šalčio. Su kailinėmis pirštinėmis šalo rankos ir drebulys skverbėsi pro kailinius į visą kūną. Studentų vis dėlto buvo nemaža. Jie trypė kojomis, kad bent kiek apsigintų nuo šalčio. Nepaisant to, seminare kilo gyvų diskusijų dėl Jonyno[468] referato apie Anglickio[469] lyriką. Tai tokios darbo sąlygos Vilniaus universitete. Į pabaigą pradėjo cypti ausyse ir galvoj nebeliko jokios gyvesnės minties. Kai pagalvoju, kad rytoj toj pačioj nekūrentoj auditorijoj turėsiu 2 valandų paskaitą, baisu darosi.

[467] Vytautas Mykolaitis (1896–1965) – teisininkas. Nuo 1939 m. dirbo teisėju Vilniaus apylinkės teisme. 1944 m. pasitraukė į Vokietiją, 1949 m. į JAV.

[468] Turimas omenyje Vytautas Aleksandras Jonynas (1918–2004) – literatūros kritikas. 1942 m. VU baigė romanistiką. 1944 m. pasitraukė į Vakarus, vėliau apsigyveno Kanadoje, dirbo bibliotekininku Monrealyje. Skelbė literatūros kritikos straipsnius ir recenzijas išeivijos spaudoje.

[469] Stasys Anglickis (1905–1999) – poetas, pedagogas, Žemaičių rašytojų sąjūdžio organizatorius.

Sausio 26 d., antradienis

Rytoj turėsiu dar vieną prakeiktą paskaitą, o paskui dvi savaitės tarpsemestrinių egzaminų, kada paskaitų nebus. Tikra laimė tos pertraukos. Kitaip, tektų pasikarti. Vakar parašiau pirmą šių metų eilėraštį „Gimimas". Išėjo ne taip, kaip buvau manęs. Nesu juo labai patenkintas: per daug abstraktus, išprotautas. Bet kartais reikia ir tokių[470]. Jei parašysiu dar kitus du anksčiau numatytus, tai tas ciklius bus ir baigtas.

Vasario 4 d., ketvirtadienis

Parašiau eilėraštį „Mirtis". Ir šis ne toks, kokį anksčiau vaizdavausi. Yra temų, kurių negalima ilgai nešiotis, ypatingai tokių, kuriose nusveria emocinis elementas.

Vasario 14 d., sekmadienis

Prieš keletą dienų pabaigiau laisvės kantatą „Mes". Daug joje patoso ir abstraktaus tradicinio patriotizmo, bet pirmoji dalis, rodos, nebloga. Pagaliau kantatoj patoso sunku išvengti. Šiuo dalyku buvau manęs baigti „Rūsčių dienų" rinkinį. Dar turiu porą temų, bet jau prasidės paskaitos, be to, rūpi ir literatūros istorija. Lyriką turbūt teks mesti ilgesniam laikui.

Vasario 17 d., trečiadienis

Vakar Tautos šventė Vilniuje praėjo gražia ir pakilia nuotaika. Nors oficialiai paskelbta, kad tai turinti būti darbo diena, nevalia daryti jokių susirinkimų ir net pamaldų, vis dėlto šventė įvyko. Katedroj 11 val. buvo iškilmingos giedotinės pamaldos su asista. Bažnyčia viduj iliuminuota, geras choras, tinkamas pamokslas ir pilna žmonių. Po pamaldų žmonėmis patvino visa Katedros aikštė ir Gedimino gatvė. Beveik visi prisisegę tautines spalvas. Prie namų plevėsavo vėliavos. Vakare pas mus atvyko keletas pažįstamų svečių. Vakarą praleidome gražiai ir jaukiai. Kiek pasiginčinau su Krėve dėl Basanavičiaus. Mat Krėvė, taip pat kaip ir M. Biržiška, yra linkę Basanavičių „nuvainikuoti". Aš tam priešinuosi. Didelis Basanavičiaus vaidmuo buvo pripažintas jau „Aušros" laikais. Jau Kudirka jį pavadino

[470] Paraštėje ties dviem paskutiniais sakiniais pieštuku brauktas stačias brūkšnys ir I. Kostkevičiūtės ranka užrašyta: *Visiškai, kaip kad dabar sakytum.*

pranašu. Mums jis yra tapęs labai reikšmingu ir brangiu simboliu. Nereikalinga ir neteisinga jį griauti. Vaišėms baigiantis, paskaičiau savo kantatą, maršą ir „Dingo“.

Galėčiau dar parašyti porą eilėraščių, bet rytdienos pirmoji šio semestro paskaita kaip rakštis maudžia jau štai kelinta diena. Nežinau, kaip aš ištesėsiu iki galo. Jau vienas prisiminimas tų paskaitų ir profesoriavimo nupurto mane pasibjaurėjimu iki širdies gilumos.

Kovo 17 d., trečiadienis

Prasidėjo liūdni ir skaudūs įvykiai. Naktį iš pirmadienio į antradienį suimti švietimo tarėjas Germantas ir valst. kontrolės tarėjas Puodžius[471], o pereitą naktį apie 12 val. prof. B. Sruoga, prof. Vl. Jurgutis ir dar pora asmenų[472]. Iš pat ryto šiandien nudaužytos universiteto iškabos, pastatyta prie įėjimų sargyba, kuri nieko neįleidžia į rūmus. Tas pat prie Akademijos. Padėtis labai įtempta.

Kovo 18 d., ketvirtadienis

Pereitą naktį buvo krata V. Krėvės bute. Jo paties nei žmonos namie nebūta, tad liko nesuimtas. Kalbama, kad suimtas ir „Naujosios Lietuvos“ redaktorius Mackonis, ir dar keletas. Anksčiau suimtieji jau esą išvežti į Vokietiją. Tas pat darosi ir Kaune. Einą derybos dėl sušaukimo lietuvių konferencijos ar Tarybos, kuri turėsianti apsvarstyti dabartinę padėtį ir pasisakyti dėl santykių su vokiečiais. Dabar visokių gandų ir komentarų tiek, kad sunku ir supaisyti. Šios dienos laikrašty paskelbta tik apie Universiteto uždarymą. Nieko neminima Akademija ir kitos mokslo įstaigos. Švietimo vadyba jau dirba. Ten laikinai reikalus tvarko atvykęs įgaliotinis prof. Schroeder ar Schreinert.

[471] Stasys Puodžius (1896–1943) – karo veikėjas. Nuo 1941 m. administracinės kontrolės reikalų tarėjas.

[472] 1943 m. kovo 16 d. nacių buvo suimti ir į Štuthofo koncentracijos stovyklą išgabenti 46 lietuvių įkaitai – žymūs inteligentai, antinacinės neginkluotos rezistencijos dalyviai ar nacių okupuotos Lietuvos savivaldos pareigūnai.

Kovo 22 d., pirmadienis

Kovo 20 d. pasirodė atsišaukimas, pasirašytas daugelio žinomų žmonių, tarp kurių M. Biržiška, vysk. Brizgys[473], dr. Leimonas[474], gener. Nagius, Raštikis ir kiti. Atsišaukime raginama stoti į kovą prieš bolševizmą ir pranešama, kad artimiausiu laiku bus sušaukta visos Lietuvos konferencija. Padangė kiek prasiblaivė. Areštų daugiau negirdėti. Vilniuje buvo suimta apie 20 žmonių ir tiek pat Kaune. Visi jie išvežti kažkur netoli Berlyno, ar ne į Olenburgą. Tai esanti viena iš švelniausių stovyklų.

Šiandien Vilniuje jau išrinkti atstovai į konferenciją. Rinkikų buvo 24. Juos sukvietė burmistras su apskrities viršininku. Išrinkti šie atstovai: prof. M. Biržiška, burmistras Dabulevičius[475], gener. Pečiulionis[476], Karečka[477], kun. Tulaba[478], pulk. Vitkus[479] ir adv. Juknevičius. Žmonės žinomi ir patikimi. Rūsti likimo ranka buvo pakilusi ties Lietuva. Galėjo būti išnaikinta visa šviesuomenė. Pavojus dar nepraėjo. Su dideliu nerimu laukiame konferencijos ir tolimesnių pasėkų. Universitetai, Mokslų akademija, Meno akademija, Filharmonija tebėra uždaryti.

[473] Vincentas Brizgys (1903–1992) – Kauno arkivyskupo augziliaras (1940). 1940–1941 m. Kauno tarpdiecezinės kunigų seminarijos rektorius. 1941–1944 m. VDU Teologijos-filosofijos fakulteto dekanas. 1944 m. gestapo internuotas Vokietijoje. 1965 m. paskirtas rūpintis Europos lietuvių sielovada.

[474] Juozas Leimonas (1900–1963) – ekonomistas, visuomenės veikėjas. 1932–1940 m. Katalikų veikimo centro direktorius.

[475] Karolis Dabulevičius (1898–1988) – karininkas. Generalinio štabo pulkininkas leitenantas (1937). Nuo 1941 m. rugpjūčio Vilniaus atstatymo tarnybos viršininkas. 1941–1944 m. Vilniaus burmistras. 1944 m. pasitraukė į Vokietiją, vėliau į JAV.

[476] Motiejus Pečiulionis (1888–1960) – karininkas, generolas leitenantas (1935). Dalyvavo Nepriklausomybės kovose. 1936 m. išėjo į atsargą. 1944–1945 m. dalyvavo partizaniniame judėjime. 1945 m. gruodį suimtas, buvo kalinamas lageriuose. 1956 m. paleistas grįžo į Lietuvą.

[477] Zenonas Karečka (1890–1954) – kunigas, Antrojo pasaulinio karo metais gelbėjęs žydus. Daugiausia vadovavo Aukštaitijos parapijoms.

[478] Ladas Tulaba (1912–2002) – kunigas, teologas. 1942 m. paskirtas Vilniaus kunigų seminarijos rektoriumi, Šv. Jonų bažnyčios rektorius lietuvių reikalams. 1944 m. pasitraukė į Vakarus. 1945 m. Romoje įsteigė lietuvių Šv. Kazimiero kolegiją. Apaštališkasis protonotaras (1966).

[479] Juozas Vitkus-Kazimieraitis (1901–1946) – karininkas, rezistentas. Dalyvavo Nepriklausomybės kovose. Pulkininkas leitenantas (1938). 1941 m. priklausė Lietuvos aktyvistų frontui, organizavo Birželio sukilimą. 1945 m. įkūrė antisovietinių partizanų Dzūkų grupės štabą. Žuvo mūšyje su NKVD padaliniais.

Kovo 24 d., trečiadienis

Aš, Salys ir Balys buvome Švietimo vadyboje pas ypatingąjį įgaliotinį prof. Schreinertą teirautis dėl Mokslų akademijos likimo. Mus priėmė gan stambus vyras, metų apie 50, malonios išvaizdos, civiliai apsirengęs, bet su auliniais aukštais batais. Ten pat buvo dar kažkokis jaunas vyriškis ir vertėjo pareigas einąs p. Knopas, Šančių vokietis. Į mano klausimą, ar galės ir kada galės veikti Mokslų akademija, įgaliotinis atsakė, kad tai paaiškės vėliau. Dabar į tą klausimą jis nieko tikra negalįs atsakyti. Tačiau tarnautojai turį likti savo vietose ir jiems būsiąs mokamas atlyginimas. Toliau mes nurodėme, kad, mūsų žiniomis, norima mus iškraustyti iš Vileišio namų Antakalny, kur būsiąs apgyvendintas vienas generolas. Įgaliotinis atsakė, kad jis apie tai nieko nežinąs. Mes aiškinom, kad tuose namuose yra labai daug lietuviams brangaus turto: Basanavičiaus palikimas, didžiulė biblioteka, liter. muziejus ir šiaip įvairių rinkinių, kad viso to išvežti nėr kaip nei kur, kad tie namai buvo lietuvių-lenkų viešpatavimo laikais ir kad jų atėmimas sukeltų lietuvių visuomenėj dideliausią nepasitenkinimą. Įgaliotinis visa tai pasižymėjo ir ketino visa tai smulkiau ištirti.

Šiandien ten pat lankėsi ir Universiteto rektorius. Jam buvo pasakyta, kad Universiteto tolimesnis likimas daug pareisiąs nuo būsimos konferencijos rezultatų. Atlyginimas profesoriams būsiąs mokamas, bet tik tiems, kurie nėra „deutschfeindlich“[480] ir nepabėgę.

Gegužės 1 d., šeštadienis

Štai daugiau kaip mėnuo mano dienoraštis išgulėjo nepaliestas. Gaila. Liko nepažymėta daug įdomių įvykių. Dėl ko nerašiau, sunku ir pasakyti. Neramios dienos, prislėgta nuotaika, nuolatinis rūpestis dėl savo paties ir kitų likimo. Pagaliau ir dėl to paties dienoraščio...

Liepos 14 d., trečiadienis. Gaižiūnai

Pereitą šeštadienį su Ly atvažiavome į Gaižiūnus ir štai vėl ištraukiu seniai neliestą dienoraštį. Pirmiausia bandysiu nors trumpai pažymėti svarbesniuosius poros paskutinių mėnesių įvykius.

Uždarius Universitetą, daugiausia man darė rūpesčių ir gadino kraujo Mokslų akademija. Porą savaičių prieš Velykas, ar ne balandžio 12 dieną,

[480] „Vokiečiams priešiški“ (vok.)

davė man žinią, kad Dailės muziejaus direktorius Valeška atvyko su pora sunkvežimių prie Istorijos instituto (buv. Lenkų mokslo bičiulių draugijos) rūmų ir grobia jo turtą. Su Instituto direktorium prof. Jabl[onskiu] tuoj nuvykome pas įgaliotinį to dalyko išaiškinti. Įgaliotinis nustebo, kad aš dar negavau jo parėdymo raštu, kad Instituto patalpos turi būti evakuotos karo reikalams, kad biblioteka galinti likti vietoje ir būsianti užantspauduota, ir archeologiniai rinkiniai pereiną prof. Puzino žinion, o visa kita perima Valeška ir patalpina Dailės muziejuje arba sukrauna Dailės akademijos sandėliuose. Valeška įgaliotinio raštą gavo anksčiau negu aš ir pasiskubino jį vykdyti... Bekraustant rūmus, įvyko nemalonus incidentas tarp Valeškos ir Borutos. Valeška su kitais eksponatais paėmė ir Ad. Mickevičiaus rankraščius. Boruta, kaip Liter. muziejaus vedėjas, pareikalavo rankraščius grąžinti. Valeška kraustymo metu visą laiką įžūliai laikęsis ir užgauliojęs tarnautojus, Borutą išvadino bene chuliganu, bolševiku ar dar kaip. Boruta nesusivaldęs trenkė Valeškai į žandą, kad šis net nuvirto. Atsipeikėjęs stvėrė kažkokią senovišką muziejinę dzidą ir iš užpakalio būtų Borutą smeigęs, jei Mekas nebūtų laiku įsikišęs ir puoliką sulaikęs. Valeška, apsiraišiojęs žandą, nuėjo pas įgaliotinį, o šis apskundė Borutą prokuratūrai, kad veiksmu trukdė eiti pareigas įgaliotam asmeniui. Ties Boruta pakibo rimtas pavojus. Atrodė, kad Val. pasistengs jį įklampyti kuo giliausia ir tai nebus jam labai sunku, nes B. praeitis audringa. Laimė, per bendrus pažįstamus pasisekė paveikti Val., kad jis per daug nesmarkautų. Galų gale priešai susitaikė, įgaliotiniui ir prokurorui incidentas išaiškintas kaip grynai asmeninio pobūdžio ir, visą bylą likviduojant, Borutai prokuroro parėdymu teko sumokėti 25 Rm savitarpinei pagalbai. – Po Velykų gavome įsakymą ir biblioteką iškelti iš Instituto rūmų, o bibliotekos apie 50.000 tomų! Lengva įsivaizduoti, kas iš jos pasidarė verčiant knygas be jokios tvarkos į sunkvežimius ir per rankų rankas kraunant jas rietuvėmis centrinių rūmų salėje! Ištuštintose Instituto patalpose įrengta priešlėktuvinės apsaugos rūbų siuvykla. Mums visiems kelia susirūpinimą, koks bus likimas to turto, kurį paėmė Valeška. Įgaliotinio raštuose kelis kartus pažymėta, kad tas turtas ir toliau pasilieka Akademijos nuosavybė. Bet viską dirbant paskubom ir be tinkamos priežiūros, nebuvo galima sudaryti nė tikslių sąrašų, nei šiaip pasirūpinti tinkama paimtų daiktų apsauga. Turbūt ne be reikalo Val. niekam nieko nesakęs išsirūpino įgaliojimą, kad jam

būtų pavestas muziejinis turtas. Bijom, kad ilgainiui neišeitų tokia pat istorija kaip su Bažnytinio meno muziejaus eksponatais.

Liepos 15 d., ketvirtadienis

Su Mokslų akademija esu surištas kaip jos vicepirmininkas. Išvežus prof. Jurgutį, einu pirmininko pareigas. Šią garbę laikau stačiai savo nelaime. Laukdavau ir svajodavau, kada nereiks skaityti paskaitų Universitete ir galėsiu laisva galva bei atlyžusiais nervais atsidėti tik rašto darbui. Štai aplinkybės susidėjo taip, kad su paskaitomis žūti nereikia, bet užgriuvo Akademijos pirmininko pareigos. Darbo čia nedaug, bet priešpiečio laiką dažniausia tenka sugaišti. O blogiausia tas atsakomybės jausmas, tas reikalas turėti santykių su Švietimo vadyba, su vyresnybėmis, su svetimais žmonėmis, ir tas nuolatos širdį graužiąs neramumas, kad ne šiandien, tai ryt, gali gauti kokį naują įsakymą, kad reikia kas nors daryti, derėtis, kovoti... Niekaip negaliu susitelkti tokioje atmosferoje. Plunksnos darbas man yra labai sunkus ir opus. Pakanka kokio menkniekio, progos nukrypti į šalį – ir jau nebėr nei minties, nei nuotaikos, nei noro. Ne taip seniai skaičiau Ibseno biografiją. Atrodo, kad ir jis vengte vengdavo visokių pašalinių rūpesčių bei reikalų. Net į teatrą neidavo ir svečių bei interesantų nepriiminėdavo. Pavydėtinas darbo aplinkybes mokėjo susidaryti Ibsenas. Na, bet tam jis ir Ibsenas!

Birželio 26 d. įvyko mūsų fakulteto posėdis, kuris buvo sukviestas atvažiavusio iš Rygos prof. Stegmano[481]. Buvo svarstyta profesūros darbų suderinimas su karo meto reikalavimais. Darbai suskirstyti keturiomis grupėmis. Mano „Naujosios liet. literatūros" antroji dalis pateko į trečiąją C grupę. Esu visai tuo patenkintas. Tokiu būdu profesūros aprūpinimo klausimas išspręstas ligi naujų biudžetinių metų (ligi kovo mėn. pabaigos).

Visą laiką mus jaudino išvežtųjų likimas. 7 žmonės, o gal ir daugiau, yra mirę. Ilgai ir plačiai kalbėta, kad miręs ir Balys Sruoga. Laiškai žmonai tuos gandus išblaškė. Praėjo daug terminų, kada išvežtieji turėjo būti paleisti. Nuo birželio pradžios jie esą jau karantinoje, o kaip šiandien turį būt išleisti, tik ne į Lietuvą, o į Vokietiją apsigyventi policijos priežiūroje. Gera ir tai.

[481] Kurt Stegmann von Pritzwald (1901–1962) – kalbininkas. 1941–1944 m. Rygos Reicho komisaro Rytų klausimais patarėjas.

Vasara šįmet kuo bjauriausia. Štai jau kelinta savaitė be perstogės pila lietus. Šienas ir dobilai pražuvo. Upeliai patvinę kaip pavasarį, pievos apsemtos kaip ežerai. Rugiai ir kviečiai vietomis kaip patalai guli priploti prie žemės. Viskas augo labai gražiai, bet, jei nenustos lietūs, bus sunkūs metai. Pro mano kambario langus taip stūgauja vėjai, kad net kraupu klausytis. Galvoju, ką čia parašius. Buvau ketinęs leistis į lyriką, bet dabar noris ką nors stambesnio pradėti. Be to, ir literatūros istorija rūpi. Seniai reikėjo ja nusikratyti.

Liepos 17 d., šeštadienis

Vakar ir šiandien galvojau apie naują dramą, kurią norėčiau parašyti. Būtų tai daugiau psichologinė sąžinės drama. Sielos dvilypumas, giliai paslėptas, beveik nesąmoningas blogo daigas[482]. Nusikaltimas, kuris net pačiam nusikaltėliui nėra aiškus. Siužetas bendrais bruožais ima jau ryškėti, bet jį reikia dar paįvairinti kokia šalutine tema.

Bet tuo pačiu metu siūlos man ir kiti darbai: sutvarkyti „Motiną-Vaidilutę", „Moterį ir žiedą", pagaliau niekaip nebaigiamoji „Naujoji literatūra". Jei pajėgčiau parašyt dramą, visa kita palikčiau gulėti, bet kažkodėl nepasitikiu savim.

Liepos 26 d., pirmadienis

Pradėjau antrą veiksmą dramos „Operacija" (ar „Norvydas"). Jei ir šį kartą nepavyks nieko gera, mesiu visas dramas ir romanus, o atsidėsiu vien lyrikai. Rašyt, rodos, turiu ką, bet dabar daugiau jaudina politiniai įvykiai negu literatūrinės temos. Prieš porą savaičių anglo-amerikiečių išsilaipinimas Sicilijoje, o šiandien štai radijas pranešė žinią, kad vakar atsistatydino Mussolinis[483]. Karalius atsistatydinimą priėmė ir maršalą Badoglio paskyrė vyriausybės galva ir karo vadu. Karas kol kas tęsiamas toliau. Iš visa ko matyti, kad esame svarbių įvykių išvakarėse.

Šiandien pagaliau graži, vasariška diena. Lietūs ir šaltis įkyrėjo ligi gyvo kaulo.

[482] Ties dviem paskutiniais sakiniais paraštėje pieštuku brauk.as stačias brūkšnys ir I. Kostkevičiūtės ranka užrašyta: *Būdinga domėjimosi sritis – ar ne „Operacija"?*

[483] 1943 m. liepos 9–17 d. sąjungininkų pajėgos sėkmingai išsilaipino Sicilijoje ir išstūmė Italijos ir Vokietijos karines pajėgas iš salos. Po šios ir kitų nesėkmių frontuose Italijos diktatorius buvo nušalintas nuo pareigų, o Italija pasitraukė iš karo. Nepaisant to, šalį okupavo Vokietijos kariuomenė.

Liepos 31 d., šeštadienis

Šiandien pabaigiau antrą „Operacijos“ veiksmą. Žinoma, tai tik pirmoji redakcija, beveik škicas. Dar daug teks papildyti, bet vis dėlto pagrindas jau yra. Bebaigiant antrą veiksmą, atėjo į galvą nauja mintis: Vygrys operuojamas ne miršta, kaip buvau iš pradžių sumanęs, bet, pavykus operacijai, pasveiksta. Man atrodo, kad taip antro veiksmo pabaigos sceninis efektas bus geresnis: įvyksta ne taip, kaip žiūrovas laukė – ir ne taip, kaip laukė scenoje Vygrio artimieji. Dėl šito pakeitimo keičias ir tolimesnė įvykių ir veiksmo eiga – ir, rodos, gera prasme. Išeis gyviau ir turiningiau. Bet, apskritai, iš viso nežinau, ar išeis iš to darbo kas nors pakenčiama.

Rugpjūčio 28 d., šeštadienis

Rugp. 25 d. pabaigiau „Operacijos“ pirmąją redakciją. Pirmą veiksmą jau perredagavau ir papildžiau. Antrame nedaug kas teks keisti, užtat trečias ir ketvirtas man visai nepatinka. Dar gerokai teks padirbėti. Tikiuosi ateinančią savaitę, jei nereiks padėti javus vežti, pabaigti viską.

Gruodžio 30 d., ketvirtadienis

Atėjus paskutinėms šių metų dienoms, atsiminiau savo apleistą dienoraštį. Praėjo labai daug laiko ir įvykių, ir jau dabar nėra ko nė bandyti visa tai čia sužymėti. Prisiminęs visą šį poatostoginį laiką, jaučiu širdy kartumą ir priekaištą sau pačiam: tas laikas praėjo beveik bergždžiai. Nieko neparašiau, tik perredagavau „Operacijos“ pabaigą, paskatintas Juknevičiaus ir Kačinsko. Drama tikrai būtų buvusi pastatyta Vilniaus teatre, režisuoti buvo pasiėmęs Grybauskas, o Norvydo rolę vaidinti Kačinskas, bet viską niekais pavertė cenzūra. Veikalas pasirodė visiškai nepriimtinas dėl antrinės savanorių temos. Veikalas dabar scenos neišvys, bet aš bent tiek esu patenkintas, kad suskatau jį perredaguoti ir antroji redakcija išėjo žymiai geresnė. Kitus šio rudens literatūrinius sumanymus sugriovė Akademijos pirmininko pareigos ir svyravimas tarp literatūros istorijos ir lyrikos. Rūpėjo viena ir kita – pirmoji iš pareigos, antroji iš noro – ir abi liko nepaliestos.

1944 metai

Sausio 2 d., sekmadienis

Pabaigus metus, derėtų padaryti jų apžvalgą, suvesti sąskaitas. Bet to nedarysiu, nes maža ką rašiau paguodžiančio, o dar sykį krapštinėti dar neužgijusias žaizdas nėra prasmės. Naujus metus pasaulis pradėjo viltingai: pasibaigsiąs karas, prasidėsiąs tas laukiamas laimingasis gyvenimas. Net ir popiežius, rodos, pasakė, kad šios Kalėdos esančios paskutinės karo Kalėdos. Norėtum tikėti, kad karas tikrai šįmet pasibaigs, bet kaip jis pasibaigs? Kokią Lietuvą ras taika ir ką jai duos? Didelė nerimastis kyla širdyje ir ateities nežinomybė dar nepragiedrėja. Anga į laimingą gyvenimą dar pažymėta tragišku klausimo ženklu.

Sausio 26 d., trečiadienis

Sugrįžom su Ly iš Kauno, išbuvę ten visą savaitę. Važinėjom ten namo reikalu. Kauno butų skyrius sumanė gyventojus iš mūsų namo iškraustyti ir apgyvendinti vokiečius. Mūsų gynimosi pastangos pasibaigė tuo, kad mums, kaip savininkams, paliko du kambariu, o viršutiniuose dviejuose apgyvendino du vokiečiu, propagandos skyriaus tarnautoju. Vyrai atrodo gan sukalbami ir tikimės, kad pavyks su jais gerai sugyventi. Jeigu jie pasirūpins trejetą tonų kuro, tai ir apsimokės visi nemalonumai.

Kaunas ir šį kartą man labai nepatiko: apleistas, purvinas, neįdomus miestas. Parvažiavus į Vilnių, dūšioj giedriau pasidarė. Kaune maža ką mačiau, su maža kuo kalbėjau. Iš „Sakalo" gavau „Rūsčių dienų" 30 egz. Rinkoj ta knygelė nepasirodys. Išspausdinta viso 300 egz. Dėl tam tikrų aplinkybių tai „bibliofilinis" leidinys.

Vasario 16 d., trečiadienis

Tautos šventės tradicija nenutrūksta. Šįmet ji atrodo dar gyvesnė negu anais metais. Vakar, išvakarėse, teatre buvo didelis koncertas, o paskui „Valgio" svetainėje pobūvis, kuriame dalyvavo apie 300 žmonių. Visa tai organizavo Draugija karių šeimoms remti, o vaišėms medžiagą patiekė ekonominės organizacijos. Vaišės, kaip karo metui, galėjo būti ir kuklesnės.

Nepaisant visų karo sunkumų, girtavimas ir lėbavimas kaskart plačiau skleidžiasi mūsų visuomenėje. Vakarykščio pobūvio, žinoma, negalima šiais vardais vadinti, bet vis dėlto kartkartėmis buvo panašu į puotą maro metu. Prakalbos, žinoma, visos skambėjo patriotiškais optimistiškais šūkiais. Aš vietoj prakalbos paskaičiau vakar parašytą eilėraštį „Priešaušrio regėjimai" ir tuo išsigelbėjau iš numatyto iš anksto pavojaus sakyti prakalbą.

Šiandien pusiau giedra, plevėsuoja tautinės vėliavos. Į Katedrą negalėjau patekti, nes kiek pavėlavau. Net ir prie durų stovinėjo spiečiai žmonių. Gražu, kai pamaldoms pasibaigus ta minia užtvenkė Katedros aikštę ir Gedimino gatvę.

Kovo 17 d., penktadienis

Šiandien sukanka metai, kai uždarytas Universitetas, suimti ir išvežti Sruoga, Jurgutis, Mackonis ir kiti, iš kurių keliolikos žmonių jau nebėra gyvų. Kokia prasmė tų visų represijų, ir šiandien neaišku. Ar tie žmonės išvežti į koncentracijos stovyklą Stuthofe, ar būtų buvę neišvežti, Lietuvos gyvenimas nė per plauką nebūtų pakitėjęs. O jei nebūtų buvę išvežti, visuomenėj būtų buvę mažiau kartumo, o išvežtiesiems, jų šeimoms ir artimiesiems mažiau beprasmiškos kančios. Kai aš pamąstau apie Sruogą, mano širdį suspaudžia priekaištingas nerimastis. Kodėl mes nieko dėl jo nedarome! Tiesa, Rašytojų draugijos nebėr. Bet yra gi rašytojai, leidėjai, skaitytojai – yra lietuvių visuomenė. Visi tyli, kai koncentracijos lagery ardo sveikatą ir trumpina gyvenimą vienas iš stipriausių rašytojų ir originaliausių mūsų žmonių. Pirmoj eilėj kokį nors demaršą turėjo padaryti rektorius ar Senatas universiteto vardu gal su visos profesūros parašais. Juk išvežti du jo nariai: Sruoga ir Jurgutis. Gal tie demaršai ir neturėtų pasėkų, bet vis dėlto šį tą reikštų, o patiems išvežtiesiems būtų bent moralė paguoda, kad jie nėra pamiršti. Lig šiol nenuilstamą energiją rodo ponia Sr-nė, išvaikščiojusi visas instancijas ir vis dar tebevaikščiojanti, tebeklabinanti. Keista

tai, kad išvežtieji laikomi amnestuotais, o vis dėlto nepaleidžiami. Daug jau terminų praėjo, kada jie turėjo būti paleisti. Gera bent tai, kad jų režimas, sako, ten nėra sunkus ir kad gali gauti maisto siuntinius.

Kovo 19 d., sekmadienis

Vakar su Ly atšventėm šv. Juozapą pas P. Vaičiūno brolį kun. Juozą Vaičiūną, dominikonų bažnyčios kleboną. Kun. Juozas tokis pat mielas žmogus, kaip ir Petras, tik lygesnis, sveikesnis, mažiau nervingas. Buvo ten dar trejetas kunigų, iš kurių vienas – dominikonas. Man net keista, kad kunigai rodo man daug palankumo, ypatingai vienas dominikonas, kuris jau kelis kartus primygtinai kvietė, kad abudu su Ly jį atlankytume. Aš taip pat kunigams neturiu jokių blogų jausmų. Bet į tą profesiją nenorėčiau grįžti. Turintiems palinkimą, kaip sakoma pašaukimą, kunigo luomas gali duoti progų išaugti didelei asmenybei.

Kovo 24 d., penktadienis

Neseniai parėjau iš fakulteto posėdžio, kuris buvo sušauktas atvykus prof. Stegmanui, apsvarstyti personalo pasiimtųjų darbų. Tai buvo lyg ir kokia išpažintis. Pasirodė, kad visi šį bei tą dirbo, rinko medžiagą pasiimtoms temoms, bet beveik kiekvienas turėjo savąjį „bet“, dėl kurio darbas dar negalėjo būti visai atliktas. Veikalams parašyti terminus atidėjo vieniems ligi rugpjūčio, kitiems dar ilgiau. Aš taip pat pasisakiau, kad nebaigiau savo literatūros istorijos ir gavau naują terminą ligi 1945 m. sausio mėnesio. Na, ligi to laiko tai jau tikrai būsiu baigęs tą nelaimingą literatūros istoriją. Besirengdamas ją baigti štai bergždžiai praleidau ištisus metus. Save pateisinti bent iš dalies, turiu štai ką pasakyti. Vasarą rašiau dramą, o paskui dar taisinėjau. Nuo rudens darbo aplinkybės pablogėjo. Dėl kuro stokos susispaudėme į vieną kambarį, kuriame tenka ir miegoti, ir valgyti, ir dirbti. Tarnaitės neturime, tai man tenka atlikti namų ruošos dalį: prikirsti ir atnešti malkų, iškūrenti krosnis savo ir Ort[encijos], nes ji su skaudama ranka negali, pasišluoti kambarį, nusivalyti dulkes. Ly visą laiką triūsiasi virtuvėj. Paskui nueinu į Akademiją – štai priešpiečio ir nebėr. O po pietų vėl tai šis, tai tas – ir bendrame kambary nebėr darbo nuotaikos. O čia dar radijas, įvairios žinios, paskalos, neramumai – taip ir slenka diena po dienos greitai, greitai.

Kovo 26 d., sekmadienis

Vakar LGSF[484] suruošė didelį koncertą, kuriame dalyvavo atvykęs iš Kauno Kipras Petrauskas. Didžioji Filharmonijos salė buvo grūste prigrūsta publikos. Visi smalsiai laukėme Kipro. Jam pasirodžius, kilo triukšmingos ovacijos, kurios kartojosi po kiekvieno sudainuoto dalyko. Kipras labai pasenęs, žilutėlis, raukšlėtas. Išsiėmė akinius ir su apgailestaujančiais gestais, publikai plojant, užsimovė ant nosies. Ariją iš „Toskos", tokią jam savą, pabandė dainuoti be akinių – ir... suklupo. Dainavo jis daugiausia liūdnas dainas, tarp kurių ir Massenet elegiją „E, tu jaunyste brangi, kur dingo tavo sapnai". Dainavo graudindamasis. Ir mums visiems atrodė, kad Kipras dainuoja atsisveikindamas ne tik su savo jaunyste, bet ir su savo karjera, su publika, o gal ir su gyvenimu. Net ėmė baimė, kad ten pat neatsitiktų koks priepuolis, beimant tokias aukštas gaidas. O ar seniai aš jį pažinojau jauną, nerūpestingą, savo balsu ir savim pačiu moterų širdis tirpdinantį! Bet Petrauskas vis dar tebepasilieka Petrausku. Geresnio tenoro ir artisto mes dar neturime. Balsas, nors ir nebetekęs savo skambumo ir laisvumo, vis dar gražus ir pajėgus, o puiki tarsena ir, svarbiausia, išgyvenimas, vidujinė šiluma ir išraiška pagauna klausytoją kaip ir seniau. Dėl šito jam dovanojame daug visokių laidokysčių, kurių jis yra pridaręs ir tebedaro.

Kovo 27 d., pirmadienis

Vilniaus rašytojai ryt ruošia didelį literatūros vakarą su svečiais iš Kauno. Žmonės tokiais vakarais domisi. Pereitą rudenį vieną tokį vakarą jau turėjome. Teatras negalėjo sutalpinti visų norinčių. Tada skaitėme tik vilniečiai: F. Neveravičius, aš, Matuzevičius, Inčiūra, Švedas[485], Pundziūtė[486], Aukštikalnytė, Nakaitė, Sprindis[487]. Vaičiūnas susirgęs tada dalyvauti negalėjo. Koncertinę dalį tada atliko čiurlioniškių choras, Augaitytė ir

[484] Lietuvos gimnastikos ir sporto federacija, įkurta 1922 m.

[485] Leonas Švedas (1918–2003) – lietuvių ir lenkų poetas. 1946 m. emigravo į Lenkiją, 1948–1958 m. dirbo Vroclavo radijuje, 1958–1961 m. gyveno Čikagoje, vėliau grįžo į Lenkiją.

[486] Zita Pundziūtė-Tamkvaitienė (1915–2008) – literatė.

[487] Adolfas Sprindis (1921–1986) – rašytojas, literatūrologas. Antrojo pasaulinio karo metais priklausė V. Krėvės globojamam literatų būreliui. Nuo 1951 m. dėstė VU. Parašė prozos kūrinių, pokariu rašė literatūros istorijos veikalus, sudarinėjo raštų rinkinius.

Indra[488]. Aš skaičiau „Vestuvių muzikantą“ ir kantatą „Pro kryžių ūksmes“. Tas vakaras minėtinas dar ir dėl to, kad po jo įvykusiame pobūvyje kilo sumanymas steigti Vilniuje Kultūros ir meno draugiją. Tuo rūpintis buvo pavesta Kardeliui[489], man, Augaitytei, Narkeliūnaitei[490], Borutai, Sprindžiui, Umbražiūnui[491] ir vienam čiurlioniškių atstovui. Sudarėme įstatus, surinkome steigėjų parašus ir įteikėme draugiją patvirtinti. Deja, lig šiol draugijai veikti dar neleista.

Kovo 29 d., trečiadienis

Vakar turėjome literatūros vakarą. Dalyvavo P. Vaičiūnas, aš, Krivickas, Zobarskas, Miškinis, Jankus[492] (šie trys svečiai iš Kauno), Nagys[493] (iš provincijos), Bradūnas, Jurkus[494], Mačernis ir Inčiūra. Koncertinėj daly Pilipavičiūtė, Kudabaitė ir Liepas[495]. Vakaras pavyko gerai tuo atžvilgiu, kad publikos prisirinko pilnutėlė Filharmonijos salė. Skaitytojų buvo visokių.

[488] Juozas Indra (1918–1968) – dainininkas, kompozitorius, dirigentas. Debiutavo 1943 m. Vilniaus operoje, čia dainavo iki 1944 m., 1944–1945 m. – Kauno valstybiniame teatre. 1945–1948 m. buvo ištremtas, dainavo Vorkutos filharmonijoje ir muzikiniame teatre. 1948–1953 m. Lietuvos operos ir baleto teatro solistas. 1954–1965 m. Kauno muzikinio teatro vyriausiasis dirigentas.

[489] Jonas Kardelis (1893–1969) – visuomenininkas, žurnalistas. 1923–1940 m. laikraščio *Lietuvos žinios* redaktorius. Vilniaus filharmonijos direktorius (1940 11–1941 11). Nuo 1941 m. pabaigos redagavo nelegalų laikraštį *Nepriklausoma Lietuva*. 1944 m. pasitraukė į Austriją. Nuo 1948 m. gyveno Kanadoje, redagavo Monrealio lietuvių laikraštį *Nepriklausoma Lietuva* (1949–1968).

[490] Salomėja Narkeliūnaitė (1920–2000) – žurnalistė. 1940–1943 m. VU studijavo lietuvių kalbą ir literatūrą. Vilniaus dienraščių *Vilniaus balsas* (1939–1941) ir *Naujoji Lietuva* (1941–1944) reporterė. 1944 m. pasitraukė į Vokietiją, bendradarbiavo lietuvių karo pabėgėlių spaudoje. Vėliau persikėlė į JAV, buvo prie Jungtinių Tautų akredituota išeivijos laikraščių korespondentė.

[491] Zigmas Umbražiūnas (g. 1919) – žurnalistas. 1941–1944 m. Vilniaus universiteto humanitarinių mokslų studentas.

[492] Jurgis Jankus (1906–2002) – rašytojas, parašė romanų, apsakymų, knygų vaikams. 1944 m. persikėlė į Vakarus, 1950 m. emigravo į JAV, dirbo fabrikuose.

[493] Henrikas Nagys (1920–1996) – poetas, vertėjas, literatūros kritikas. 1940–1941 m. VDU studijavo architektūrą, 1941–1943 m. VU lituanistiką, germanistiką, filosofijos ir meno istoriją. 1944 m. pasitraukė į Vakarus, tęsė studijas Insbruko ir Freiburgo universitetuose. Antologijos *Žemė* dalyvis (1951). 1949 m. persikėlė į JAV, vėliau į Kanadą, aktyviai reiškėsi Monrealio lietuvių kultūriniame gyvenime.

[494] Paulius Jurkus (1916–2004) – rašytojas, žurnalistas. 1936–1940 m. VDU studijavo filosofiją, VU baigė lituanistikos studijas. 1944 m. pasitraukė į Vakarus, 1949 m. persikėlė į JAV. Redagavo ir bendradarbiavo katalikiškoje išeivių spaudoje. Parašė novelių, eilėraščių, padavimų, romaną *Smilgaičių akvarelė* (1957).

[495] Eleonora Kudabaitė (1916–1990) ir Stasys Liepas (g. 1910) – operos solistai.

Ne visus nė girdėjau pats dalyvaudamas. Labai gerą įspūdį man padarė Nagys. Niūrus, atkaklus ir mąstantis jaunuolis. Jis, rodos, Kauno universiteto studentas. Publikai labai patiko Mačernis už eilėraštį „Velniai", kuriame esama sąmojaus bei aštrumo, ir Inčiūra už deklamavimo meną. Daugiausia aplodismentų pelnė P. Vaičiūnas, pirmiausia už tai, kad jis Vaičiūnas. Malonu tas, kad Vilniaus lietuviai mumis domisi ir ilga programa, atrodo, nesibodėjo. Toki vakarai tai savotiška patriotizmo manifestacija. Po vakaro „Valgio" svetainėj įvyko dalyvių pobūvis, bet aš jame nedalyvavau, nes nenorėjau per naktį ten girkšnoti arba nuobodžiauti.

Balandžio 1 d., šeštadienis

Vakar buvo dramos premjera – F. Neveravičiaus „Priešai". Spektaklis išėjo geresnis, negu buvo galima tikėtis iš pjesės teksto. Tai nemažas režisūros ir aktorių nuopelnas. Šiaip tai dalykėlis paprastutis, neturįs savy nieko, kas pagautų, giliau sujaudintų žiūrovą. Gera tai, kad autorius ir teatras išvengė šaržo, gremėzdiškumo, nevalyvumo, kaip tai dažnai atsitikdavo scenoje vaizduojant kaimo buitį.

Šiandien Vilniuje jaučiama šventadieniška, pakili nuotaika. Sužinota, kad įžygiuos Lietuvos rinktinės dalinys[496]. Tuoj Gedimino gatvėje susispietė žmonių būriai, nekantriai laukdami pasirodant savos kariuomenės. Dalinys atžygiavo Pylimo ir Jogailos gatve, su orkestru priešaky, apsikaišęs gėlėmis. Žmonės juos sveikino, šaukė valio. Deja, aš pats nesuskubau to pamatyti. Kai atėjau į tą vietą, dalinys jau buvo praėjęs. Žmonės dar būriavosi ir vaikštinėjo šaligatviais nušvitusiais veidais. Mačiau daug pažįstamų. Diena graži, saulėta, nors šalta. Ne be reikalo Vilniaus lietuviai taip laukė savosios ginkluotos jėgos. Visokio plauko partizanai, banditai ir lenkų „požeminė" kariuomenė kaskart vis įžūliau terioja kraštą, bemaž siekiamas pats Vilnius. Štai prieš keletą dienų apie 500 uniformuotų lenkų

[496] 1944 m. vasario mėnesį su nacių sutikimu Lietuvoje pradėta formuoti Vietinė rinktinė – lietuvių savanorių karinis junginys kovai su sovietiniais diversantais ir Armijos Krajovos kovotojais Lietuvoje. Rinktinės organizatoriumi ir vadu tapo generolas Povilas Plechavičius. Lietuvių elitas tikėjosi, kad šis dalinys veiks tik lietuviškose teritorijose, o ateityje galbūt taps atkuriamos Lietuvos kariuomenės branduoliu, naciai dalinį siekė išnaudoti savo tikslams. 1944 m. gegužę Vietinėje rinktinėje buvo suburta apie 12 000 karių – „plechavičiukų".

apvaldė Trakus, išplėšė ir sunaikino visas įstaigas[497]. Vilniaus krašte – tai eilinis reiškinys, bet ir kitur Lietuvoje banditizmas plečiasi pasibaisėtinai. Galgi Plechavičius padarys tvarką.

Balandžio 2 d., sekmadienis

Vakar buvo Čiurlionio choro metinis koncertas, trukęs beveik 4 valandas. Vos spėjom grįžti prieš dešimtą valandą. Koncertas ypatingas tuo, kad jame dalyvavo net 6 literatai, kurie skaitė savo kūrinius. Poetai Bradūnas, Matuzevičius ir Inčiūra paskaitė gerai, bet novelistai Cieška, Sprindis ir Vaičiulėnaitė labai blogai. Cieškos ir Sprindžio novelės niekam netikusios[498], o Vaičiulėnaitės nieko nebuvo galima girdėti net ir antroje eilėje sėdint... Toki rašytojai ir su tokiais kūriniais greit atgrasins publiką nuo literatūros vakarų[499].

Balandžio 3 d., pirmadienis

Buvo atėjęs šiauliškių „Varpų" redaktorius Jankauskas[500] prašyti raštų antram „Varpų" numeriui. Pažadėjau iš savo knygos duoti apie Krėvę, o kadangi eilėraščių naujų nebeturiu, tai ketinau parašyti ir štai jau vieną parašiau – „Sielvarto sesei". Pirmosios šio eilėraščio eilutės susidėjo man atsigulus vakare prieš kokią savaitę. Savo užrašų sąsiuviny turiu dar pasižymėjęs keletą temų. Bandysiu ryt iš jų ką nors padaryti. Kai reikalas prispiria, tai šį tą ir parašai.

[497] 1944 m. iš kovo 29-osios į 30-ąją apie 300 Armijos Krajovos partizanų užpuolė Trakus. Užpuolikai nesėkmingai šturmavo policijos būstinę, bet sunaikino įvairių įstaigų dokumentus, išplėšė taupomąją kasą ir „Lietūkio" sandėlius, kitas įstaigas, iš areštinės išvadavo keliasdešimt žmonių, kurie turėjo būti išsiųsti darbams į Vokietiją. Šturmo metu žuvo mažiausiai vienas lietuvių policininkas, dalis buvo nuginkluoti. Lenkų kovotojai taip pat patyrė nuostolių.

[498] Pieštuku pabraukta I. Kostkevičiūtės ir paraštėje ties pabraukimu užrašyta: *Pasitvirtinusi prognozė!*

[499] Ties paskutiniu sakiniu paraštėje pieštuku pabraukti du stačiūs brūkšniai ir I. Kostkevičiūtės parašyta: *Gerai!*

[500] Kazys Jankauskas (1906–1996) – rašytojas. 1943–1944 m. Šiauliuose sudarė ir išleido almanacho *Varpai* dvi knygas. 1946–1951 m. Grožinės literatūros leidyklos redakcijos vedėjas. 1951 m. suimtas, nuteistas, išvežtas į lagerius, grįžo 1955 m. Parašė romanų, apsakymų apie geležinkelio darbininkų, inteligentų, tarnautojų gyvenimą.

Balandžio 4 d., antradienis

Atėjo pas mane susijaudinęs p. K. ir pranešė štai ką: iš dviejų šaltinių esą patirta, kad iš Kauno yra atsiųstas 18 žmonių sąrašas, kurie turi būti suimti ir išvežti į Vokietiją. 4 iš to sąrašo yra jau tikrai žinomi – tai kai kurių ekonominių organizacijų vadovai. Kiti esą iš Universiteto, teatro ir šiaip žymesnieji asmenys. Vienas ponas tą sąrašą žinąs, bet dabar jo niekur negalima esą rasti. Visa tai man atrodė netikėtina. Dabar tokis momentas, kad represijoms, rodos, pagrindo nėra. Pagaliau, jeigu jau suimtinųjų net visas sąrašas pasidarė beveik viešai žinomas, tai suėmimų tikrai nebus. Iki vakaro paaiškėjo, kad visa tai niekai.

Balandžio 5 d., trečiadienis

Štai viena iš naujausių pranašysčių dėl karo pabaigos. Neseniai traukiny buvęs toks įvykis: vagone sėdėjo moterėlė ir snaudė. Smarkiau subildėjus traukiniui, ji nusigandusi pabudo ir papasakojo bendrakeleiviams tokį sapną: pasirodęs jos miręs vyras ir prakalbėjęs tokiais žodžiais: karas pasibaigs balandžio 28 dieną, o tu už pusės valandos mirsi, tik nieko nebijok. Praslinkus pusei valandos, traukinys užvažiavo ant minos, susitrenkus vagonui, nuo lentynos krito valiza stačiai tai moterėlei ant galvos – ir ją užmušė negyvai. Vadinasi, išsipildys ir pirmoji pranašystės dalis. Na, tai porą savaičių dar palauksime!

Balandžio 6 d., ketvirtadienis

Vakar 10 val. vakare buvo oro pavojaus aliarmas. Ėjom slėptis į Ligonių kasų slėptuvę – patikimiausią visame Vilniuje. Pereitais metais tik porą kartų buvome ten nuvykę – ir tai daugiau iš smalsumo, nors aliarmų būdavo dažnokai. Bet šįmet juokų nėra. Talino pavyzdys gan įtikinamas.

Andai buvo atvykęs iš Šiaulių „Varpų“ redaktorius K. Jankauskas rinkti medžiagos antrai knygai. Vakar parašiau, o šiandien atbaigiau antrą eilėraštį „Pranašystė“. Ta proga pavarčiau Apokalipsę – ir nustebau tos knygos baisia poezija ir fantazija. Imu dabar skaityti ją visą. Paskui imsiu Giesmių giesmę, Pranašus ir Psalmes.

Balandžio 7 d., penktadienis

Antrą Velykų dieną, pirmadienį, teks važiuoti į Kauną dalyvauti Blaivinimo sąjungos ruošiamame literatūros ir meno vakare. Gailiuosi, kad kviečiamas iš karto neatsisakiau. Baisiai nemėgstu važiuoti į tą Kauną, o ypatingai dabar, švenčių metu. Be to, sąjungos žmogus, kuris mane kvietė, labai man pataikavo ir aukštino, kad aš jiems esąs dėmesio centre, kad aš ten būsiąs svarbiausias dalyvis ir kad rytojaus dieną po vakarui jie ruošią kažkokį pobūvį man pagerbti. Iš pradžių rimtai to nepriėmiau, praleidau pro ausis, bet štai telefonu iš Kauno jis vėl tą patį kartoja. Skambino jau du kartu ir dar telegramą davė, kad aš, Dieve gink, nesugalvočiau nevažiuoti. Iš tiesų bandžiau atsikalbinėti, bet atrodo, kad mano atsisakymas rengėjams būtų didžiausias smūgis ir apskritai skandalas. Reiks važiuot. Bet tas pobūvis „mano garbei"! Esą sukviesta apie 30 žmonių, dalyvausią „kai kurie tarėjai"... To dar betrūko! Gal jie mano visu tuo mane paskatinti važiuoti, o iš tiesų gąsdina ir atgresia. Galgi jie sumanė atšvęsti mano tariamąją 50 metų sukaktį? Tai dar blogiau. Klausyti kalbų, o paskui atsakinėti! Na, reikia tikėtis, kad nieko to nebus, nes tas žmogelis didelis plepys.

Balandžio 8 d., šeštadienis

Perskaičiau visą Apokalipsę. Nuostabi knyga. Man atrodo, kad tai visa šiurpi žmonijos istorija, išreikšta labai sudėtingais simboliais ir didingais vaizdais, su priemaišomis anų laikų religinių padavimų, prietarų bei mitų ankstybosios krikščionybės šviesoj. Ypatingai įdomu, kaip tokia galinga fantazija ir aistra pajungta tikėjimo reikalui, Dievo-Avinėlio garbinimui. Nepaprasta tos knygos išraiška ir galia! Iš sunkiai suvokiamos jos prasmės man įstrigo tik vienas dalykas: žūva visas senasis pasaulis, o jo vietoje atsiranda naujas dangus ir nauja žemė, ir naujas „Jeruzalės" miestas ir įsivieš-patauja visuotinė taika ir laimė. *O sėdintis soste sako:* šitai visa darau nauja. Iš tiesų, pirmasis kūrinys, mūsų pasaulis – tai tik nevykęs bandymas, kuriam sunaikinti reikia ne mažesnės visagalybės, kaip ir naujam sukurti.

Girdėjau paskalą, kad buvęs sąmokslas nužudyti generolą Plechavičių, Vietinės rinktinės vadą ir lietuviškos kariuomenės organizatorių. Vienu iš sąmokslininkų buvęs tarėjo Matulionio[501] šoferis, susidėjęs su desantininku.

[501] Jonas Matulionis (1898–1980) – finansininkas, teisininkas. 1941–1944 m. finansų generalinis tarėjas.

Užvakar Gedimino kalne vėl buvo iškelta tautinė vėliava kartu su vokiškąja. Ta proga įvyko mažos iškilmės su prakalbomis prie pilies bokšto. Rinktinė stovėjo išsirikiavusi prie Katedros. Priesaikos, kaip laukta, nebuvo.

Banditizmas dar vis tebesiaučia, o Vilniaus krašte – slaptoji lenkų kariuomenė[502]. Į rinktinę visoj Lietuvoj savanoriai stoja su dideliu entuziazmu.

Balandžio 9 d., sekmadienis

Šiandien Velykos. Frontuose eina tokios pat žudynės, kaip ir kasdien. Vokietija bombarduojama iš oro. Bolševikai priėjo prie Slovakijos sienos. Benešas[503] ta proga pasveikino Staliną! Ar bereikia iškalbingesnių faktų ir paradoksų!

Balandžio 15 d., šeštadienis

Vakar su Ly grįžome iš Kauno. Išbuvome ten nuo Velykų antros dienos. Mat tą dieną Lietuvos Blaivinimo sąjunga surengė „didįjį", kaip ji skelbėsi, meno vakarą, kuriame ir man teko dalyvauti. Be manęs, dar skaitė Brazdžionis ir Tulauskaitė. Seniai nebuvau girdėjęs Brazdžionio. Skaito jisai vienodai lygiai pakeltu balsu, beveik jau rėkdamas, bet įspūdį padaro stiprų. Tas monotoniškai pakeltas balsas derinasi su jo išvaizda, didele, sokratiška, praplikusia kakta ir su rūsčiu, pranašišku jo poezijos turiniu. Tulauskaitė paskaitė blankiai blankius, sentimentalius dalykėlius. Visas tas išreklamuotas „didysis" meno vakaras išėjo paprastas, vidutiniškas „šiupinys", be to, dar suterštas „Trijų laimingųjų" neskoningais, nuobodžiais, menkaverčiais kupletais, dainuotais populiarių liaudies dainelių melodijomis. P. Vaičiūnas, nors buvo kviestas, nevažiavo, Januškaitė susirgusi neatvyko, Mažeika[504], matyt, išsigėręs, taip pat neatvyko. Vietoj jų dainavo Kalvaitytė[505] menkokai ir tenoris Satkūnas gerai. Be to, dar dainavo neblo-

[502] Armija Krajova – slapta karinė Lenkijos organizacija, veikusi nuo 1942 m. Priešinosi naciams, vėliau sovietams. Viena gausiausių pogrindinių ginkluotų pasipriešinimo organizacijų Europoje Antrojo pasaulinio karo metais. Armija Krajova veikė ir Lietuvoje, Vilnijoje – Lietuvos lenkų gyvenamuosiuose regionuose.

[503] Edvardas Benešas (1884–1948) – nepriklausomos Čekoslovakijos politikas, prezidentas, vėliau emigracinės vyriausybės Londone vadovas. 1943 m. Maskvoje pasirašė Draugystės, savitarpio pagalbos ir pokarinio bendradarbiavimo sutartį su SSRS.

[504] Juozas Mažeika (1907–1976) – operos solistas (Valstybinėje operoje nuo 1930 m., LSSR operos ir baleto teatre 1944–1958 m.).

[505] Alė Kalvaitytė-Velbasienė (1908–2004) – dainininkė, 1934–1944 m. Valstybės operos solistė, 1944 m. pasitraukė į Vakarus, nuo 1949 m. koncertavo JAV lietuvių kolonijose.

gas studentų kvartetas. Visas tas kratinys ir „Trijų laimingųjų" blevyzgos buvo baigta labai patriotiškai... Tautos himnu!

Rytojaus dieną atlankėme Brazdžionį. Jis gyvena toli, Tvirtovės alėjoj, 83 n. Besidairydami to numerio, jau iš tolo pamatėme Brazdžionį, su dviem vaikais atšlubuojantį mūs pasitikti. Jis gyvena nuosavame mediniame vieno buto namuky. Kabinetas, kuriame mus priėmė, labai kuklus: rašomasis stalas, nemaža knygų, sofa, ant sienų jo paties portretas, žmonos foto. Netrukus atėjo dailininkas – grafikas A. Kučas[506], mano žmonos pusbrolis, ligi nepatogumo tylus, nekalbus žmogus. Brazdžionis ruošia spaudai antrą laidą, kiek papildytą „Per pasaulį keliauja žmogus". Pirmosios laidos 10.000 egz. išparduota, rodos, per pusę metų ar dar greičiau.

Tą pačią dieną 17 val. Blaivinimo sąjungos valdyba, atsidėkodama už „didįjį meno vakarą" ir „norėdama pagerbti vilnietį rašytoją prof. V. Mykolaitį-Putiną ir kitus didžiojo meno vakaro programos dalyvius" (taip parašyta kvietimuose), tarėjų Ramovėje suruošė pobūvį. Užkandžiavome girkšnodami alų, klausėme ir kalbėjome kalbų, o pabaigoj rūpestingi rengėjai pobūvio dalyvius keletą kartų nufotografavo, matyt, norėdami įamžinti „didžiojo meno vakaro" faktą[507]. Įdomiausias pobūvio dalyvis, be abejo, buvo Pulgis Andriušis, didelis stikliuko mėgėjas. Atėję radome jį besiginčinantį su gerbiamu žilagalviu Blaivinimo sąjungos pirmininku dėl alkoholio reikšmės ir įrodinėjantį, kad svaigalus gaminąsi ne tik visų tautų ir civilizacijos laipsnių žmonės, bet ir daugelis gyvulių, paukščių, vabzdžių ir net augalų. Sako, kad Pulgis už kažkokius nuopelnus esąs pakeltas Blaivinimo sąjungos garbės nariu.

Vėl rytojaus dieną mus pasikvietė prof. Ivinskis. Ten radome Ambrazevičius ir J. Grinių. Ivinskis su žmona labai mieli šeimininkai, pavaišino velykiniais pyragais ir benediktinu. Ambrazevičius vis toks pat kuklus, santūrus, jo gražuolė žmona Vl. Proscevičiutė[508], poetė, buvusi Matulaitienė, atrodo kiek suvargus, sumenkus, o Grinius storas, papurtęs, kažko susirūpinęs ir rezervuotas. Šiaip tas susitikimas su katalikais buvo netgi malonus ir smagus.

[506] Antanas Kučas (1909–1989) – dailininkas grafikas. 1951–1989 m. LSSR dailės instituto dėstytojas, profesorius.

[507] Paraštėje ties šiuo sakiniu I. Kostkevičiūtės pieštuku užrašyta: *Kokia puiki ironija!*

[508] Vlada Proscevičiūtė-Matulaitienė-Brazaitienė-Leeming (1917–2007) – literatė, poetė, dramaturgė, literatūros kritikė.

Buvom taip pat atsilankę ir pas kun. A. Šmulkštį. Jis plačių pažiūrų žmogus, be to, giminietis, visados palankiai mus priima. Radome ten kažkokį seną kunigą, kuris greit išėjo, o mums besant atėjo pulk. Bobelis[509] su žmona. Buvome kadaise geri pažįstami, o jau labai seniai nesimatėme. Pulkininkas pražilęs balčiau už mane, o ponia vis dar nieko sau... Paplepėjome įvairiomis aktualiomis šių dienų temomis.

„Kūrybos" redakcijoj, nekūrentame kambary radau į paltą įsisukusį pasišiaušusį Keliuotį. Parodė sekančius du, 3 ir 4, numerius, išspausdintus ant korektūrinių lapų. Trečias numeris turėjo šią savaitę jau pasirodyti, bet dėl darbininkų stokos spaustuvėse dar kokią porą savaičių užtruks. Į šį numerį mačiau įdėtas platokas Keliuočio straipsnis apie Brazdžionio lyriką, kuri čia esą svarstoma „kritiškai". Brazdžionis jau dabar „Kūrybą" boikotuojąs ir kartu su Keliuočiu niekur nedalyvaująs. O kas bus po tos kritikos?

„Sakale" Kniukštai pažadėjau duoti išleist papildytas „Rūsčias dienas". Tikisi, kad cenzūroj kliūčių nebūsią. Šį rinkinėlį reiktų išleisti, nes vėliau jis pasidarys nebeaktualus ir neteks daug reikšmės.

Kaunas šį kartą paliko man geresnį įspūdį dėl to, kad buvo saulėta, šilta, švaru. Mieste jaučiausi visai svetimas. Veidai nepažįstami, daug svetimų žmonių. Kiekviename žingsny matai skubią priešlėktuvinės apsaugos ruošą: užmūrinami rūsių ir pusrūsių, o kai kur ir aukštesnių patalpų langai, kasami grioviai pasislėpti nuo skeveldrų. Gyventojai įbauginti. Nustojus veikti radijui, nors aliarmo ir nėra, sako, daug kas tuoj bėga į ąžuolyną arba į užmiestį. Be to, kalbama, kad būsianti paskelbta priverstinė evakuacija, o butai būsią paimti karo reikalams arba atkeltiems iš subombarduotų vietų. Visuomenėj labai didelis nepasitenkinimas tarėjų nutarimu paleisti gimnazijas, kai tuo tarpu visos vokiečių mokyklos veikia. Vilniuje mes čia tokio nerviškumo bei nerimo nematome.

Parvežiau rektoriui Rentelno raštą, adresuotą Kauno universiteto rektoriui, kad būsią leista veikti aukštosioms mokykloms, kadangi lietuviai rodą pasiryžimą įsijungti į karą prieš bolševizmą. Rašte prašoma nurodyti, kiek galėtų studijuoti studentų ir studenčių ir kokiomis sąlygomis jie būtų

[509] Jurgis Bobelis (1895–1954) – Lietuvos karininkas, pulkininkas. Prieš Antrąjį pasaulinį karą buvo Kauno miesto ir apskrities karo komendantas. Pirmosios sovietų okupacijos metu buvo suimtas ir kalinamas, prasidėjus Vokietijos-SSRS karui pabėgo. 1941 m. vasarą kurį laiką vėl ėjo Kauno miesto ir apskrities komendanto pareigas.

priimti į Universitetą. Prieš įstojimą jie, žinoma, turėtų būti atlikę atitinkamas karo meto prievoles. Kalbama, kad universitetai pradėsią veikti dar balandžio mėnesį.

Balandžio 16 d., sekmadienis

Vilniaus lietuviams didelį nerimą ir rūpestį kelia Vietinės rinktinės karių, vadinamų plechavičininkų, elgesys. Jie ima sauvaliauti, triukšmauti, pasigėrę ne tik kumštis, bet ir revolverius laidyti. Neseniai nukentėjo vienas Akademijos bibliotekos tarnautojas P. Jis ėjo su žmona ir, rodos, lenkiškai kalbėjosi. Susitikęs plechavičininkas smogė jam kumščiu į veidą. P. ir dabar vaikščioja su mėlynu „akiniu". Pasakoja ir kitą atsitikimą. Rinktinės kapitonas ėjęs su lenke ir lenkiškai kalbėjęs. Praeidami pro šalį du paštininkai garsiai dėl to nusistebėję. Kapitonas nieko nelaukęs čiupo revolverį ir vieną paštininką peršovė, o kitam sužeidė koją. Girdėt ir daugiau panašių pasakojimų. Pirmą Velykų dieną, rytą, pats mačiau kelis girtutėlius, ant kojų nebepastovinčius, griuvinėjančius rinktinės kareivius. Apėmė tokia gėda ir apmaudas, kad nebežinia nė ką daryti. Dar blogiau, kad nakčia girti rinktinės patruliai valkiojasi po miestą ir skandalus dirba. Štai tau ir sulaukėme gynėjų! Tautų santykiuose nieko nėra blogesnio kaip nekultūringo žmogaus zoologinis šovinizmas. Mes patys daug nuo kitų kentėjome, bet jau sugebame ir patys kitus niokoti. Vienas karys taip didžiavęsis: ėjau Gedimino gatve ir nutariau duoti į snukį pirmam, kurį sutiksiu kalbantį lenkiškai, bet nesutikau nė vieno. Gal tai ir prasimanymas, bet labai panašus į tiesą.

Balandžio 17 d., pirmadienis

Šiandien posėdžiavome Miesto teatro dramos repertuaro komisija, kurią sudaro Alantas, Juknevičius, Grybauskas, Škėma[510], Kačinskas, Gustaitis, Palaima[511], Neveravičius, M. Miškinis[512] ir aš. Reikia sudaryti repertu-

[510] Antanas Škėma (1910–1961) – rašytojas, aktorius, režisierius. 1944 m. pasitraukė į Vokietiją, 1949 m. į JAV. Žymiausias kūrinys – romanas *Balta drobulė* (1958).

[511] Vytautas Palaima (1911–1976) – scenografas, tapytojas. Kūrė scenovaizdžius spektakliams.

[512] Motiejus Miškinis (1898–1974) – literatūrologas, vertėjas. 1931–1936 m. moksleivių žurnalo *Šviesos keliai* redaktorius. 1941–1943 m. VU dėstė rusų literatūrą. Parašė literatūros vadovėlių, išvertė rusų literatūros klasikų kūrinių.

aras ateinantiems metams. Būsią pastatyta 6 premjeros. Pusė veikalų turi būti vokiečių autorių. Numatėme Ibseno „Šmėklas“, o iš lietuviškų mano „Operaciją“; mat pradėjus veikalą spausdinti „Kūryboje“[513], gal nė vilniškis cenzorius nebedarys kliūčių. Kiti veikalai kol kas dar nenumatyti. Vargas ne tik su lietuviškais, bet ir su vokiškais veikalais. Tinkamą labai sunku surasti. Tie, kurie mielai žiūrima Vokietijoj ir kritikos išgirti, pas mus sukelia nepasitenkinimą ir žiūrovų, ir kritikos.

Balandžio 18 d., antradienis

Baisūs dabar laikai, baisus gyvenimas. Kasdien prisiklausom visokių šiurpių pasakojimų apie siautėjančius banditus, partizanus, apie deginamus kaimus, sušaudomus žmones, sprogdinamus geležinkelius, katastrofas. O ko dar sulauksime? Bet ir ramiame, kasdieniniame gyvenime dedasi liūdnų dalykų: girtavimas, kyšiai, klastojimai, šmugelis žlugdo paskutinius moralės likučius. Kaip atrodys Lietuva po karo, kada ji apsivalys ir atsities? Dabartinis gyvenimas aiškiausiai parodo, kaip klydo tie ideologai, kurie garbino karą kaip karžygiškumo ir kitokių taurių savumų skatintoją. Niekai! Karas yra visokio žmoniškumo ir taurumo žudytojas. Parašiau eilėraštį „Pailsau“. Iš tiesų, pailsau!

Balandžio 19 d., trečiadienis

Ne per seniai saugumo policija susekė slaptą lenkų spaustuvę ir įvairių dokumentų, antspaudų bei štampų gamyklą. Iš visos tos medžiagos dabar esanti sudaryta parodėlė, kuri rodoma teismo pareigūnams, gal ir šiaip patikimiems bei tuo suinteresuotiems žmonėms. Man pasakojo vienas tą parodėlę matęs. Darbas esąs meistriškas. Konspiratyviniai lenkų veikėjai ir šnipai, aprūpinti visokiais leidimais, dokumentais, pinigais ir net geležinkelio bilietais, galėjo visai saugiai dirbti savo darbą. Ta visa įstaiga buvo išmėtyta trijose vietose: Skorinos, Jackaus ir Juozapavičiaus gatvėse. Patalpos buvę labai sumaniai paslėptos su užmaskuotais įėjimais ir gudriais techniškais įrengimais. Visa tai buvę padaryta pradžioje karo, tik bolševikams užėmus Vilnių. Matyt, lenkų konspiratoriai numanė, kad jiems teks ilgai pasidarbuoti... Ir, nepaisant visų atsargumo priemonių, jų

[513] *Kūryba* – iliustruotas literatūros ir meno mėnesinis žurnalas, ėjęs 1943 11–1944 05 Kaune, išleisti 6 numeriai.

lizdas vis dėlto liko išdraskytas. Sako, jų pačių tarpe buvęs išdavikas. Kažkaip net gaila tos visos konspiratyvinio darbo romantikos. Kas galų gale ta visa beprotiška lenkų „požeminė" veikla su milžiniškomis aukomis, jei ne entuziastiška patriotinė romantika, paveldėta iš 19 amžiaus romantizmo bei mesianizmo? Argi tos aukos beprasmiškos? Vis dėlto ne. Tautos psichikai jos daro didelės įtakos. Jos tautą apvaisina atsparumu ir fanatizmu. Jos eina į dvasinius tautos indėlius. Ir mums to reiktų. Bolševikmetis to davė.

Balandžio 20 d., ketvirtadienis

Tai šią naktį pagal bobų paskalas turi būti bombarduotas iš oro Vilnius. Jau baigiasi 10 val., o radijas dar veikia, vadinasi, bolševikai dar neskrenda. Įdomu, kas tuos visokius terminus nustatinėja?

Sunki man ši diena. Krūtinė maudžia, galvoj jokios giedresnės minties, aplink tuščia ir juoda, nors iki pat vakaro saulė žėrėjo pro langą. Tokiomis valandomis aš darausi visam kam abejingas ir neatsparus. Jei būtų bombardavimas, atrodo, kad atsidėčiau likimui ir niekur neičiau. Ar, pagaliau, ne vis tiek: vienais kitais metais anksčiau ar vėliau. O vis dėlto dar norėčiau kai ką padirbėti, kai ką pabaigti. Ne, žūti būtų per anksti!

Balandžio 23 d., sekmadienis

Simfonijos koncertai Vilniuje šiuo metu tai tikras dvasios poilsis ir nusiraminimas. Beveik visus juos lankau. Štai ir dabar neseniai sugrįžau iš 28 šių metų simfoninio koncerto. Buvo atlikta Glazunovo[514] „Karnavalas", Rimskij-Korsakovo[515] „Šecherazada" ir Čaikovskio 4 simfonija. Visi trys labai stiprūs, dramatiški ir įspūdingi dalykai. Dirigavo Balys Dvarionas[516]. Seniai jį nebuvau matęs. Pasirodo, kad Dvarionas išaugo į pirmaeilį, puikų dirigentą, statytiną greta Marijošiaus. Nesitikėjau iš jo tokios jėgos, tokio sugestyvaus, pavergiančio mosto. Kartu stebėjausi ir rusų muzikos galia. Klausant šio koncerto atrodė, kad tauta, kuri turi tokią muziką, yra nenugalima.

[514] Aleksandr Glazunov (1865–1936) – rusų kompozitorius, dirigentas. 1928 m. iš Rusijos emigravo, apsigyveno Paryžiuje.

[515] Nikolaj Rimskij-Korsakov (1844–1908) – rusų kompozitorius, pedagogas, dirigentas. Reikšmingiausia kūrybos dalis – operos.

[516] Balys Dvarionas (1904–1972) – kompozitorius, dirigentas, pianistas. 1939–1940 m. Vilniaus miesto savivaldybės simfoninio orkestro vadovas, 1940–1941 ir 1958–1964 m. LSSR filharmonijos simfoninio orkestro vyriausiasis dirigentas.

Bet tai ir epochos nuopelnas, kad minėtieji rusų kompozitoriai kūrė taip suprantamai, galingai ir plačiai, – epochos, kuri leido kurti tokiu būtent stilium, o ne dabartiniu nervingu, suluošintu, kapotu bei kakofonišku.

Vakar turėjome Vincės Januškaitės arijų ir dainų vakarą toj pačioj didžiojoj koncertų salėj. Publikos buvo kiek skystoka. Mat tokis koncertas per daug specialus. Vincės balsas vis dar gražus, pilnas su lyriniu liūdesio atspalviu. Ji pati atrodo suvargusi, susirūpinusi, nelaiminga. Taip, iš tiesų ji nelaiminga. Gaila man jos. Ji tokia negyvenimiška, tikrai artistiška natūra. Ir tokiais laikais kaip dabartiniai!

Balandžio 24 d., pirmadienis

Atlankė mus Vincė Januškaitė su savo dabartiniu vyru St. Leskaičiu-Ivošiškiu[517]. Užklydo ir K. Boruta. Smagiai praleidome porą valandų. Su Leskaičiu jau buvau kartą anksčiau susitikęs, kai jis atvyko kviesti mane bendradarbiauti „Kūryboje", kurios tada jis buvo paskirtas redaktorium. Seniau many rusėjo kažkoks neprietelingumo jausmas prieš jį. Dabar tai išnyko. Tiesa, jis žmogus aštrokas, gal kiek iš aukšto į kitus žiūrįs, bet šiaip galų gale draugiškas, kalbus, judrus, su sąmojum. Jo erudicija aš jau seniai stebiuosi. Ir dar stebiuosi, kas juodu su Vince suvedė draugėn. Pagal bobų paskalas, gyvenimas jai su juo nesąs lengvas.

Balandžio 25 d., antradienis

Vėl sklinda atkaklūs gandai apie taiką. Vokietija, sako, tik ir gyvenanti taikos viltimis bei gandais. Sako, einą derybos vokiečių su anglosaksais padaryti taiką ir pulti bolševikus. Tai būtų išgelbėjimas ir mūsų, ir visos Europos. Kol bolševizmas nebus sunaikintas jo paties lizde, tol jis kerės visus nuskriaustuosius ir nelaiminguosius, kurie jį tik iš tolo pažįsta. Vakarų Europos masėms, dabar visu kuo nusivylusioms, bolševizmas atrodo kaip kokia pasaka, mitas, geresnio gyvenimo anga. Visa, kas kalbama blogo apie bolševizmą, ten atrodo tik nekenčiamų vokiečių propaganda, šmeižtas. Tai didžiausias mūsų laikų nesusipratimas!

[517] Stasys Leskaitis-Ivošiškis (1902–1964) – rašytojas, literatūros, meno ir teatro kritikas. 1938 m. redagavo žurnalą *Vairas*, 1943 m. žurnalą *Kūryba*. 1944 m. emigravo į Vokietiją, 1948 m. į JAV, kultūrinėje veikloje nebedalyvavo. Kūrybai būdingi psichoanalitiniai motyvai.

Balandžio 26 d., trečiadienis

Sumanėme išleisti storoką knygą apie Vilnių. Pirmas man apie tai pradėjo kalbėti V. Maciūnas[518]. Šiandien Universiteto bibliotekoj susirinkom pasitarti tuo reikalu. Buvo M. Biržiška, J. Puzinas, Maciūnas, Vorobjovas ir aš. Knygą sudarys įvairių straipsnių rinkinys apie Vilniaus praeitį, augimą, meną, literatūrą. Numatėme keliolika autorių. Man teks rašyti apie Vilniaus vaidmenį mūsų literatūrai po spaudos grąžinimo. Neturtinga tai tema ir man nelabai įdomi. Ją galėtų atgaivinti tik asmeniški atsiminimai, bet aš tais laikais Vilniuj nesu buvęs ir apie literatūrinį jo gyvenimą nieko nežinau. Vis dėlto reiks ką nors išspausti.

Balandžio 27 d., ketvirtadienis

Pasakojama tokį atsitikimą, būdingą šių dienų nuotaikoms ir lenkų-lietuvių santykiams. Vievio stoty, kaip ir daugely kitų vietų, dabar iškabintos lietuvių ir vokiečių vėliavos. Traukiny buvęs lenkų vyrukų būrys. Vienas iš to būrio lenkiūkštis pradėjęs kalbėti, kas esą būtų, jei jis nuplėštų lietuvišką vėliavą ir sutremptų ją kojomis. Įsigėrusių draugų paskatintas jis taip ir padaręs. Bet čia pat jis susilaukė žiaurios bausmės. Lietuviai kariškiai (gal „plechavičiukai“) jį baisiai sumušę, paskui nusitempę toliau nušovę ir ten pat pakasę. Nužudytojo dėdė ar tėvas jį atkasė ir parvežė į Vilnių. Dabar jis lenkų laikomas didvyriu-kankiniu. Jei tokio atsitikimo ir nėra buvę, tai reikšminga ir tai, kad skleidžiamos tokios šiurpios, vienus ir kitus erzinančios baisenybės.

Balandžio 28 d., penktadienis

Šiandien per Kauno ir Vilniaus radiją kalbėjo generolas Plechavičius. Nurodė gresiantį ir tebesitelkiantį prie Lietuvos sienų bolševizmą ir reikalą lietuvių tautai įsijungti į kovą prieš jį. Baigdamas šaukė prie ginklo karininkus, gimusius 1910–1919 m., o visus vyrus, gimusius 1915–1925 m. Tai jau didelio masto mobilizacija[519]. Įdomu, kaip ji pavyks. Plechavičius pasakė, kad pašauktųjų dalis (talkininkai) bus paskirti ginti Vokietijos aerodromus.

[518] Nuo 1942 m. Vilniaus universiteto bibliotekos direktorius.

[519] 1944 m. balandžio 28 d. Plechavičius paskelbė apie 1915–1924 m. gimusių vyrų ir visų 1910–1919 m. gimusių karininkų mobilizaciją į provokiškus dalinius. Manoma, kad per pogrindinius ryšius generolas drauge nurodė šią mobilizaciją boikotuoti. Mobilizacija nepavyko.

Balandžio 29 d., šeštadienis

Pasiilgau taikos. Ir ne tik aš vienas, visi žmonės jos pasiilgo. Jei, pav., ryt būtų paskelbta taika, tai turbūt iš proto visi eitų iš džiaugsmo. Negalima nė įsivaizduoti tokios laimės. Penkti metai nenormalaus, baisaus gyvenimo, kažkokio merdėjimo, kažkokio merdėjimo tarp gyvybės ir mirties nuolatinėj nerimasty ir baimėj. O aš dar palyginti ramiai ir sočiai gyvenu. Tad ką bekalbėti apie fronto kareivį, darbų stovyklos belaisvį, koncentracijos lagerio kalinį, sužeistąjį, kasnakt bombarduojamų miestų gyventoją ir visą eilę kitokių tiesiogiai karo paliestų žmonių kategorijų. Galva svaigsta ir neviltis spaudžia širdį. Kada ateis taika!

Balandžio 30 d., sekmadienis

Vakar į Vilnių parvežė Trakų tardytojo lavoną[520]. Tardytojas buvo pagrobtas banditų, kurie prieš Velykas buvo užpuolę Trakus, nuginklavę policiją, išgrobę visas įstaigas ir apiplėšę lietuvius gyventojus. Banditų būrį sudarę apie 600 gerai ginkluotų vyrų. Tardytojo lavoną rado miške kažkur netoli Trakų. Sako, kad nužudytas taip pat ir Trakų klebonas. Štai neseniai per radiją pranešė, kad netoli nuo Kauno banditai nužudė pravoslavų metropolitą Sergijų, kurio kalbą per stačiatikių Velykas iš Rygos transliavo ir Lietuvos siųstuvai. Šiandieniniame laikrašty paskelbta, kad nuo gegužės 2 d. draudžiama vaikščioti nuo 20 val. (lig šiol buvo nuo 22 v.) iki 5 val. ryto. Sako, šiomis dienomis Vilniuje buvo nužudytas vienas Gestapo tarnautojas, o kiti pasakoja, kad pats Wulfas buvęs apkultas. Dėl to ir tokios atsargumo priemonės. Žodžiu, kasdien vis kokia nauja šiurpi staigmena.

Šiandien 29-tame simfonijos koncerte, be kitko, buvo atliktas Jakubėno menuetas. Tai vienas iš tokių mūsų muzikos numerių, kurie visai gerai derinasi su Europos kompozitorių veikalais. Klausant to menueto gėdos jausti netenka. Šis koncertas buvo pavadintas „iškilmingu" – mat gegužės 1 d. išvakarės. Jokio ypatingo iškilmingumo jame nejautėme. Priešingai. Klausytojų žymiai mažiau negu kituose koncertuose. Ypatingai pačių vokiečių karių buvo maža.

[520] 1944 m. balandžio 28 d. Babriškių miške buvo rastas dar kovo 29 d. per lenkų partizanų vykdytą Trakų šturmą pagrobto vietos apylinkės tardytojo Cezario Zibalo lavonas.

Gegužės 1 d., pirmadienis

Uždrausta mieste vaikščiot nuo 20 val. dėl to, kad lenkai, sako, 3 gegužės dieną rengę Vilniuje perversmą: būtų likvidavę lietuvių policiją, užėmę įstaigas, o paskui būtų pasiūlę vokiečiams savo burmistrą bei kitus pareigūnus ir pažadėję lojalumą bei tvarką. Tačiau žiauriai apsirikę. Jų planai buvę susekti, o sričių komisarų konferencijoj jau anksčiau buvę nutarta (turbūt pagal Berlyno instrukcijas) lenkus laikyti lygiomis su bolševikais. Jie ant drabužių turėsią nešioti raidę P taip, kaip Vokietijoj. Draudimas vaikščioti po 8 val. liesiąs tik juos vienus. Tokių ir kitokių komentarų dabar galima prisiklausyti. Šiandien mieste sustiprinti patruliai visą dieną. Vaikščioja po 3: vidury stambus policininkas, o iš šonų du „plechavičiukai" – visi trys šalmuoti, ginkluoti, su granatomis už diržų. Vilniaus krašte lenkai vėl puolę vieną miestelį. Žuvę du policininkai, keturi Plechavičiaus rinktinės kariai ir 21 lenkas. Visa tai rodo, kad mūsų santykiai su lenkais vėl aštrėja. Jie aštrės ir toliau, kol lenkai vykdys savo beprotiškus planus jau dabar, karui nepasibaigus, „atsiimti" Vilniaus kraštą. Jų ginkluota jėga Vilniaus krašte esanti stambi – nuo 6 iki 10.000 vyrų. Greičiausia, kad šis skaičius yra labai išpūstas. Didelę dalį vadinamos „lenkų kariuomenės" sudaro vietos gyventojas ir visoki valkatos, kurie greit nurims, kai tik pasirodys tikroji kariuomenė – mūsų Rinktinė.

Šiandien su Ly, švęsdami 1 gegužės, gražiai pasivaikščiojom Užvingy ir anapus Neries Karolinės atkrantėse. Diena graži, saulėta, nors šaltoka. Tačiau užuvėjose šilta, malonu. Atstačius veidą saulei, galima jau ir „pasikaitinti". Žalumynų dar maža: žolė, daug žibučių, baltažiedžių, vietomis pradedą sprogti krūmeliai. Iš tų atkrančių atsiskleidžia puikiausi reginiai į Vilniaus miestą. Jau ne sykį jais esu gėrėjęsis ne tik iš tų, bet ir iš kitų Vilniaus apielinkių vietų. Iš visur šis miestas atrodo žavingai gražiai. Vilnius Lietuvai duoda labai prasmingą rimties ir kultūringumo bruožą. Lietuva per Vilnių susisieja ne tik su savo praeitim, bet ir su Europos kultūros tradicijomis.

Gegužės 3 d., trečiadienis

Visuomenėje kyla didelis nerimas dėl ruošiamos mobilizacijos ir jos pasėkų. Vokiečiai reikalauja net trisdešimt tūkstančių vyrų Vokietijos aerodromams ginti. Tai labai didelis skaičius, o žmonių Lietuvoje nedaug. O paskui vėl politinės to pasėkos. Nugąstaujama, kad mobilizacija gali nepa-

vykti. Tada prasidėsiančios represijos, kaip kad grasinama. Antra vertus, visi jaučia, kad ginkluotos jėgos mums reikia, nes bolševizmas jau prie vartų, banditizmas niokoja kraštą, o lenkai ruošiasi ne tik mus išvyti iš Vilniaus, bet gal ir visą Lietuvą patogiu momentu apvaldyti. Karas mums iškelia kaskart vis sunkesnių ir atsakomingesnių uždavinių. Ar pavyks juos išspręsti?

Gegužės 4 d., ketvirtadienis

Neseniai grįžome iš „Vaidilos" teatro premjeros – Alfredo de Musset[521] „Marijannos kaprizų". Ši premjera ypatingai įdomi tuo, kad ją režisavo J. Blekaitis, prieš trejetą metų baigęs Hum. fakulteto teatrologijos skyrių, taigi pirmas mūsų diplomuotas teatrininkas. Blekaitis kaip aktorius lig šiol pasirodė kaip menkas aktorius ir turbūt jau niekad ir nepasidarys geru aktorium. Bet geru režisorium jis gali būti. Šis pirmas jo pastatymas visai pavykęs. Nieko nenusimanau apie režisūros meną, vis dėlto aišku, kad spektaklis buvo gerai sugalvotas ir pravestas. Būta ir originalumo: intermedijos, groteskinės scenos, kai kurie groteskiniai personažai neardė visumos, bet ją įvairino ir turtino. Džiugu, kad „Vaidilos" teatras sparčiai auga ir tobulėja. Iš visai mėgėjiško jis jau darosi ne tik įmanomu, bet ir savitą stilių kuriančiu teatru. Jo meno vadovas Lukošius ir visas kolektyvas svajoja sukurti lietuviškos romantikos, lietuviško stiliaus teatrą. Man jau kelis kartus Lukošius dėstė savo mintis ir kvietė bendradarbiauti. Jis nori, kad imčiausi rašyti kokią pjesę su romantiniu atspalviu, eilėmis arba taip pat su intermedijomis, kuriose būtų panaudoti, pav., Užgavėnių ar kurie kiti liaudies papročiai. Groteskas, jo manymu, esąs artimas lietuvių liaudies vaidybiniams polinkiams.

Gegužės 6 d., šeštadienis

Vėl sklinda neramių žinių, kad Kaune prasidėję suiminėjimai. Suimtųjų skaičius siekiąs ligi keletos dešimčių. Sako, suradę kažkokį slaptą radijo-siųstuvą, kažkokią spaustuvėlę. Kas tie suimtieji per žmonės ir už ką jie suimti, neteko nugirsti. Neramios nuotaikos ima plisti ir Vilniuje. Dauge-

[521] Alfred de Musset (1810–1857) – prancūzų poetas, prozininkas, dramaturgas, artimas romantizmo krypčiai.

lis įstaigų, tarp jų ir Mokslų akademija, gavo gebietskomisaro[522] raštą, kad visų tarnautojų 20 nuošimčių turi būti paskirti daryti sustiprinimus apie Vilniaus miestą, kad, reikalui ištikus, būtų galima gintis ligi paskutiniųjų. Akademija iš 60 tarnautojų turėtų skirti dvylika. Tas raštas kelia daug neaiškumų. Įstaigų vedėjai susirūpinę, kad dėl to gali visai pairti darbas, nes ir taip jau tarnautojų skaičius, nuolatos mažinant etatus, labai sumažėjęs. Be to, dar prieš akis mobilizacija. Akademijoj gautas dar vienas raštas, pagal kurį vidaus reikalų tarėjas reikalauja pranešti, kiek įstaigoj dirba tarnautojų, kurie yra buvę karininkais ir kiek tokių, kurie nėra buvę karininkais. Ima baimė, kad dėl tų visų surašinėjimų ir reikalavimų žmonės neišbėgiotų į visus keturis vėjus. Neseniai iš įstaigų tarnautojų buvo sudarytas, apmokytas ir net prisaikdintas priešlėktuvinės gynybos (Flak'ų)[523] personalas. Bet dabar, sako, visi pabūklai ir įtaisai kažkur išgabenti. Tad kokis likimas laukia personalo? Iš Akademijos dalyvavo 5 žmonės.

Gegužės 7 d., sekmadienis

Besirausdamas savo stalčiuose vėl aptikau savo senų veikalų atspaudas bei juodraščius: „Žiedas ir Moteris", „Nuvainikuota Vaidilutė", „Premija" ir du veiksmai dramatizuotos pasakos apie žvejo sūnų, kuris turi paveldėti vaisbūno turtus. Jei nerūpėtų nelaimingoji literatūros istorija, tuojau imčiausi tuos veikalus tvarkyti ir išbaigti. „Žiedą ir Moterį" perrašysiu visą eilėmis, prasmę padarysiu suprantamesnę, aiškesnę, o žmones gyvenimiškesnius. Gal išeis neblogiausia simbolinė dramatizuota poema. „Vaidilos" meno vadovas Lukošius nori mane prikalbinti rašyti teatrui pagal jų nurodymus. Bet man tokis darbas nepatinka. Man atrodo svarbiau, kad mano dramos turėtų platesnės literatūrinės reikšmės, o ne vien siaurai teatrinės. Jei veikalas bus stiprus literatūriniu atžvilgiu, tai tegu teatras randa, kaip jį būtų galima tinkamai realizuoti scenoje.

Gegužės 8 d., pirmadienis

Gyvename tokias dienas, kada geriau nemąstyti apie tai, kas darosi aplinkui. Bet kaip nemąstysi, kad įvykiai eina čia pat, prieš mūsų akis, kad

[522] „srities komisaro" (vok.).

[523] Flak – įvairių modifikacijų 88 mm kalibro vokiečių priešlėktuvinis pabūklas, kurį paprastai aptarnaudavo komanda iki dešimties karių.

besiartinantis siaubas jau šmėkščioja jaučiamai, grasinančiai arti. Frontas gali pajudėti savaitė iš savaitės, diena iš dienos. Jei vokiečiai jo neatlaikys, žūsime visi, žus ištisos tautos. Bolševizmas per keletą dienų nušluos mus nuo žemės paviršiaus ir tik menkos lietuvių tautos nuotrupos liks išbarstytos įvairiuose kontinentuose, kol ir tos ištirps. Šiandienės mūsų pastangos ir darbai turi tik sąlyginę reikšmę: jeigu išliksime, tai bus padaryta, tai turėsime, tai galėsime pasidžiaugti, kad ir ant bedugnės krašto budėdami savo tautos ateičiai šį tą esame sukūrę. Tai vienintelė paguoda ir pasiskatinimas nepasiduoti nusiminimui ir rezignacijai.

Pas kaimynus, girdėti, esama svečių: triukšmas, dainos, muzika, šokiai. Ir, be abejo, geria taip, kaip dabar visur ir tik dabar temokama gerti. Jei ir laimingai baigsis karas mūsų nenušlavęs, tai vis tiek ilgus metus mes dar būsime moraliai pakrikę, dvoksime degtine, spekuliuosime ir sukčiausime. Bet tegu tik liktume, nors ir toki[524].

Gegužės 9 d., antradienis

Padaviau Arbeitsamtui[525] motyvuotą pareiškimą, kad Akademiją atleistų nuo pareigos duoti 20 % tarnautojų Vilniaus sustiprinimo darbams dirbti. Reiktų duoti 12 žmonių iš 60 tarnautojų, kurių tarpe 25 vyrai. Bet 8 jau dirba priešlėktuvinėj gynyboj (Flak'e), 4 apsirūpinę pažymėjimais, kad dirba svarbų karui darbą ir niekur kitur negali būti panaudoti, 6 būtinai reikalingi Akademijos turtui saugoti, 4 negyvena Vilniuje, o likusieji seni bei ligoti iš viso fizinio darbo negali dirbti. Bet, rodos, nieko gera iš to pareiškimo neišeis. Ima ir „flakininkus", ir kitokius, nes mat darbai būsią vykdomi tik dieną 8–14 val., taigi lieką dar laiko ir kitoms pareigoms. Jei iš tiesų pasirodys, kad sustiprinimai daromi tik Vilniaus apielinkėse ir tik minėtomis valandomis, tai ne taip jau baisu. O sustiprinimai, šiaip ar taip, reikalingi.

Kalbama, kad prie Ašmenos žuvo 60 vyrų[526] iš Vietinės rinktinės, o sužeistų esą apie 40. Kuopos vadas nusišovęs nenorėdamas patekti į banditų rankas. Lavonai baisiai sužaloti, supjaustyti, sukapoti. Kuopa klaidingu

[524] Šios pastraipos paraštėje V. Mykolaičio užrašyta ne visai tiksli citata iš liaudies dainos: *Kodėl, kodėl, kodėl negerti, / Kodėl, kodėl linksmiem nebūti!*

[525] „darbo biržai" (vok.).

[526] Greičiausiai turima galvoje kautynės gegužės 6 d., įvykusios Graužiškėse, pusiaukelėje tarp Dieveniškių ir Ašmenos.

pranešimu apie tariamai banditų užpultą kaimą buvusi įviliota į spąstus ir iš visų pusių pulta. Tai esąs lenkų darbas. Kuopoje buvę daug gimnazistų ir šiaip jaunų vyrukų. Vis tai brangios aukos Vilniaus aukurui. Prakeiksmas, jei visa tai nueis niekais.

Gegužės 11 d., ketvirtadienis

Paaiški, kad VR kuopa prie Ašmenos buvo užpulta ne miške, bet vienaame miestelyje, kur ji turėjo sustoti. Kuopa buvo įspėta, bet per vėlai. Iš visų namų pasipylė šūviai. Užmuštųjų tarpe yra labai daug uteniškių – net 21[527]. Juos ten ketina ir laidoti. Galima įsivaizduoti, koks bus įspūdis, kai Utenos miestelyje išsities šiurpi 21 karsto procesija. Dar niekad turbūt nebuvo Lietuvoje vienoje vietoje tiek daug žuvusių. Kiek ten bus verksmo ir aimanų! Tas gali labai neigiamai atsiliepti žmonių nuotaikai ir atsparumui. Kiti vėl kalba, kad ne visus žuvusius leis vežti į gimtinę, nes yra tokių, kuriems net galvos nukirstos. Geriau jų nematyti tėvams nė giminėms.

Gegužės 12 d., penktadienis

Arbeitsamtas sutiko, kad Mokslų akademija duotų sustiprinimo darbams tik 10 %, vadinasi, 6 vyrus. Ir tuos 6 buvo labai sunku rasti: vieni tarnauja priešlėktuvinėj apsaugoj, kiti turi pažymėjimą, kad dirbą karui svarbų darbą, vėl kiti seni, ligoti. Galų gale pasitenkino 5, iš kurių dar vienas dėl menkos sveikatos, greičiausia, bus paleistas. Man rūpesčio ir nemalonumų ligi ausų. Geriau jau pats eičiau tų griovių kasti, bet koks ir iš manęs kasikas su mano nuovargiu ir kosuliu!

Iš Kauno sklinda neramių žinių apie naujus suėmimus. Vietos rinktinė būsianti panaikinta, o jos vyrai įjungti į SS dalinius. Gandai apie atleidimą iš vietos gen. Plechav. nepasitvirtina.

[527] Graužiškių kautynėse Armijos Krajovos daliniams pavyko sėkmingai užpulti dvi Vietinės rinktinės kuopas. Per kautynes žuvo 21 rinktinės karys, 16 buvo sužeista, o 7 dingo be žinios. Dalis žuvusiųjų buvo uteniškiai. 1944 m. pavasarį Rytų Lietuvoje itin suintensyvėjo mūšiai tarp įvairių lietuviškų dalinių (policijos batalionų, Vietinės rinktinės) ir Armijos Krajovos. Didžiausios kautynės įvyko prie Mūrinės Ašmenos gegužės 13–14 d. Vietinė rinktinė kautynes pralaimėjo, žuvo 30 jos karių, per tris šimtus pateko į nelaisvę.

Gegužės 14 d., sekmadienis

Visokių neramių gandų karo metu niekad nestoka. Dabar sklinda vienas ypatingai baugus. Jei vokiečiams nepavyksią įvykdyti mobilizacijos taip, kaip jie nori, tai Lietuva būsianti padalinta į dvi dalis: viena prijungta prie gubernijos (Lenkijos), o kita prie Latvijos. Iš tiesų tai būtų žiaurus smūgis mūsų tautai. Bet reikia tikėtis, kad prie to neprieis. Greičiausia, kad santykiai vėl pagerės ir viskas pasiliks po senovei.

Jau ketvirta diena tęsiasi gražus, giedras, vasariškas oras. Šiandien buvome Užvingio miške, pasikaitinome saulėj ir trejetą valandų buvome pamiršę visus nugąstavimus bei rūpesčius. Kodėl mūsų žemė tokia graži, o gyvenimas toks žiaurus ir pilnas niekšybių?

Gegužės 15 d., pirmadienis

Miesto teatre šiandien žiūrėjome parodomojo spektaklio – Richardo Billingerio[528] „Giganto". Toki žymesniųjų pastatymų „parodomieji" spektakliai būna skirti daugiausia Vilniaus inteligentijai: profesūrai, Švietimo vadybai ir šiaip arčiau kultūrinio gyvenimo stovintiems žmonėms, kuriems patekti į premjeras nėra vilties. Mat premjeras užplūsta biurokratija, daugiausia ekonominių organizacijų direktoriais ir tarnautojais. Jiems dabar visi gerinasi ir pataikauja, norėdami kokį kąsnį ar trupinį laimėti.

„Gigantą" statė ir režisavo R. Juknevičius, gabiausias šiam reikalui Vilniaus teatro žmogus. Iš to pastatymo daug laukta, daug iš anksto apie jį kalbėta ir rašyta. Spektaklis iš tiesų neužvylė: pastatymas didelis, puikus, puikiai apgalvotas, surežisuotas ir suvaidintas. Vilniaus lietuviai didžiuojasi tokiu teatru, tokiais pastatymais ir aktoriais. (Kad tik jie mažiau gertų, o pasigėrę bent viešai gatvėse nestrapailiotų!) Pastatymas buvo, apskritai, realistinis, tik veiksmų pabaigose gilumoj nušvisdavo kaip ir kokios simbolinės vizijos-vaizdai, apibendrindami veiksmo ar tai turinį, ar tai tolimesnį įvykį bei išgyvenimą. Visa tai buvo padaryta labai sumaniai, gražiai ir prašmatnia technika. Žiūrint tokių pastatymų nori tikėti, kad realizmas teatre vis dėlto turi plačiausių galimybių, yra sugestyviausias, nekalbant jau apie emocinę, jaudinamąją jo galią. Visoki stilizavimai bei įmantrumai greičiau nusibos negu realus gyvas žmogus scenoje. Šiandien „Giganto" premjera „direktoriams"...

[528] Richard Billinger (1890–1965) – austrų dramaturgas, aukštinęs mistines gamtos galias, jo kūrybai būdingi folkloriniai motyvai.

Beje, pernai teko matyti tos dramos inscenizavimą filmoje. Ir filma tada buvo tikra sensacija. Dabar teko girdėti nugąstavimų, ar ta filma nepakenks pastatymui, ar jo nenustelbs. Bent man nieko nenustelbė. Tai visai du skirtingi menai, kuriuos net sunku lyginti. Įdomu man buvo ir filma, bet aš mieliau su didesniu susidomėjimu žiūrėjau vaidinimo. Ir dar sykį eisiu žiūrėti, o filma daugiau nebetraukia. Gyvo žmogaus ir jo žodžio bei gesto nenukonkuruos jokia mechanika.

Gegužės 16 d., antradienis

Vakar Kaune netikėtai suėmė gen. Plechavičių ir jo štabą, o Vietinės rinktinės dalinius Kaune ir Vilniaus krašte nuginklavo, sunkvežimiais kažkur nugabeno ir, rodos, įjungs į wehrmachtą ar SS dalinius[529]. Vykdant kažkurio dalinio nuginklavimą Marijampolėj, sako, nušauti 5 lietuvių karininkai. Šiandien 17 val. turėjęs įvykti Tarybos posėdis. Labai neramu, kas iš viso to išeis. O lenkai ginkluojasi toliau. Vilnijoj esą apie dešimt tūkstančių partizanų, o iš Lenkijos eina dar penkiolika tūkstančių. Šiandien Vilniuje buvo toks atsitikimas. Iš kalėjimo į ligoninę vežė kažkokį kalinį operuoti. Jį lydėjo policininkas ir kalėjimo sargas. Netoli ligoninės atsirado du vyrukai, dviem šūviais nukovė policininką ir sargą, o patys su „ligoniu" spruko į upės pakrantes ir dingo. Štai kaip veikia „ištikimieji" lenkai!

Gegužės 17 d., trečiadienis

Buvo užėję St. Santvaras ir Jurgis Jankus. Pasirodo, kad Kaune susikūrė greta Didžiojo dar Miesto teatras, kurio direktorium ir yra Santvaras, o etatiniu dramaturgu Jankus. Jankus literatas neblogas, bet koks jis dramaturgas, kad lig šiol nebuvo parašęs nė vieno dramos veikalo! Tas naujas teatras susidarė iš buv. Jaunųjų teatro. Vaidina „Metropolitaino" kino patalpose. „Hanelės"[530] pastatymas išėjęs labai gerai. Į repertuarą nori įtraukti kuo daugiausia lietuviškų veikalų, tad prašė ir manęs, ar ko neduočiau. Sakiau, tegu paskaito „Operaciją", bet abejoju, ar menki artistai ką gera iš

[529] Gegužės 15–16 d. naciai, nepatenkinti Vietinės rinktinės veikla ir keršydami už nepavykusią mobilizaciją, suėmė jos vadovybę ir patį Povilą Plechavičių. Po to vyko „plechavičiukų" nuginklavimas ir areštai. Netoli šimto rinktinės karių buvo sušaudyti, daugelis dezertyravo, apie 3 000 naciai išvežė darbams į Vokietiją.

[530] *Hanelė* – lietuvių kalba pastatyta Gerharto Hauptmanno pjesė *Hanelė žengia į dangų* (*Hanneles Himmelfahrt*, 1893).

jos padarys. O publikos akimis žiūrint, blogo spektaklio kaltininkas esti autorius: mat veikalas netikęs...

Šiandien laikraščiuose išspausdinti ir gatvėse išlipinti skelbimai, kad sušaudyta 18 žmonių už banditizmą ir vokiečių karių bei Vilniaus krašto gyventojų plėšimą. Paskelbtos 8 pavardės yra lietuviškos. Sako, kad tai VR kariai.

Neseniai įvykusioje apie Kaišiadorį traukinio katastrofoje nuo bombos žuvo Vilniaus operos choristas Pranckietis. Esą ir daugiau aukų.

Gegužės 18 d., ketvirtadienis

Pabaigiau ir išsiunčiau Šiaulių „Varpams“[531] straipsnį apie Krėvę. Tai ištrauka iš „Liet. literatūros“ II dalies. Nežinau, ar nepavėlavau, nes reikėjo išsiųsti jau žymiai anksčiau. Panevėžys pasiryžo išleisti net du almanachu: „Vagos“, kurių redakcinę komisiją sudaro A. Vienuolis, A. Miškinis ir A. Biliūnas[532], o redaktorius J. V. Narbutas[533], ir „Nevėžis“[534], kurio komisija susideda iš P. Balčiūno[535], J. Miltinio, J. Povilonio[536], P. Rapšio[537] ir Alb. Žukausko; redaktorius J. Povilonis. Visi šaukiasi siųsti raštų, tartum tų raštų čia būtų krūvos ir kiekvienam, kas tik pareikalaus – tuojau ir prašom. Pakanka „Kūrybos“ ir „Varpų“. Ir tie vos sugraibsto reikalingiausios medžiagos.

Gegužės 19 d., penktadienis

Atlankė mus ponai Staneikai. Staneika[538] dabar dirba Vilniaus burmistro Dabulevičiaus portretą, miesto savivaldybės užsakytą. Turįs dar keletą užprašytų portretų. Staneika kaip portretistas pragarsėjo po paskutinės

[531] *Varpai* – lietuvių literatūros almanachas, 1943–1944 leistas Šiauliuose. Išėjo du numeriai.

[532] Antanas Biliūnas (1905–1970) – prozininkas, poetas, dirbo mokytoju, Panevėžio bibliotekos vedėju (iki 1944).

[533] Jonas Vytautas Narbutas (1911–1968) – rašytojas. 1943–1944 m. *Panevėžio apygardos balso* redaktorius. 1944 m. kovą J. Narbuto įkurta knygų leidykla ir ketino išleisti *Vagų* almanachą.

[534] Šį almanachą rengėsi leisti Meno ir mokslo draugijos literatų sekcija.

[535] Petras Balčiūnas (1902–1997) – pedagogas, redaktorius.

[536] Juozas Povilonis (1910–1999) – pedagogas, rašytojas, vertėjas. 1942–1944 m. Pasvalio gimnazijos direktorius.

[537] Petras Rapšys (iki 1940 m. Rapševičius, 1902–1950) – pedagogas, vertėjas.

[538] Adalbertas Staneika (1885–1962) – tapytojas, diplomatas. 1921–1930 m. dirbo Lietuvos pasiuntinybėje Romoje, nuo 1930 m. Užsienio reikalų ministerijoje. 1941–1944 m. dėstė Kauno taikomosios ir dekoratyvinės dailės institute. 1942–1944 m. Lietuvos dailininkų sąjungos pirmininkas. 1944 m. pasitraukė į Vokietiją, nuo 1949 m. gyveno JAV.

dailės parodos Vilniuje. Iš tiesų, parodė keletą gerų portretų. Nepatiko jam, kai aš pasakiau, kad diplomatinė karjera jį buvo nukreipusi nuo jo tikrojo pašaukimo. Jis tvirtino, kad niekad nebuvo paišybos nė tapybos užmetęs, kad jis per naktis dirbos škicus, kompozicijas. Portretai jam esą tik medžiaga studijoms ir kompozicijoms. Lig šiol niekur jis jokios savo kompozicijos viešai neparodė.

Gegužės 20 d., šeštadienis

Gandonešiai skelbia, kad Vilniaus miesto administracija būsianti lenkiška ir burmistras taip pat būsiąs lenkas. Taip buvę pasiūlyta, bet lenkai pasiūlymo nepriėmę. Neramu. Laukiama suėmimų.

Gegužės 21 d., sekmadienis

Naktis praėjo ramiai. Praleidęs naktį dabar žmogus džiaugiesi, kad esi gyvas, sveikas ir laisvas. Bet, artėjant vakarui, nežinai, ar sulaukęs kito ryto, galėsi tuo pat pasidžiaugti. – Šiandien turėjęs įvykti literatūros vakaras neįvyko, nes neatvažiavo kauniškiai rašytojai, kurie turėjo dalyvauti.

Atlankėme estų grafiko Wiiralto[539] parodą. Puikus menininkas. Idėja, išraiška ir subtilus darbas.

Laikrašty paskaičiau šiuos reikšmingus vokiečių propagandos ministerio[540] žodžius: „Istorijoje yra didelis visus žmogaus veiksmus dengiantis teisingumas."

Gegužės 22 d., pirmadienis

Sužinojome, kad vakar 10–12 val. mūsų name Kaune buvo krata ir suimti Stanys Vacius ir K. Jonkus – abu studentai-technikai, be to, dar ir tarnaitė Zosė. Nesuprantu, kas ten galėjo atsitikti. Spėjame, kad tai dėl to, kad visi buvo šaukiamųjų metų. Betgi Vacius ligotas ir turėjo tarnybą. Tikiuosi, kad netrukus visa ta istorija paaiškės. Apskritai, dabar žmonės labai kažko įsibauginę ir keista, kad Kaune labiau negu Vilniuje.

[539] Eduard Viiralt (Wiiralt, 1898–1954) – estų grafikas. 1925–1939 ir nuo 1946 m. gyveno Paryžiuje. Ankstyvieji kūriniai paveikti ekspresionizmo ir siurrealizmo.

[540] Turimas galvoje Josephas Goebbelsas (1897–1945) – nacistinės Vokietijos viešojo švietimo ir propagandos ministras.

Gegužės 23 d., antradienis

Praeita naktis buvo nemigo naktis. Vakar į vakarą staiga pagedo oras: lietus, griausmas ir žvarbus vėjas nedavė ramybės iki pat ryto. Dabar kiek pragiedrėjo ir saulė ima žvilgčioti pro debesis.

Gegužės 26 d., penktadienis

Šiomis dienomis tvarkau straipsnį kolektyviniam leidiniui apie Vilnių. Nesu tuo darbu patenkintas. Norėdamas tinkamai jį atlikti, turėčiau dar gerokai pasiknisti prieškarinėj Vilniaus spaudoj, o tam neturiu nei laiko, nei noro. Šiaip darbui dabar jaučiuosi gerai nusiteikęs; noriu dirbti ir žinau, kad sektųsi. Jei galėčiau pasilikti Vilniuje ir būti ramus, mielai padirbėčiau ir prie liter. istorijos, ir prie kūrybos. Bet netrukus teks važiuoti į kaimą. Nežinau, kaip ten pasijausiu. Apskritai, dabar visur gyvenimas juodas kaip derva. Mąstančiam žmogui nėra jokios prošvaistės, jokio nusiraminimo. Vienintelis išsigelbėjimas tai nieko apie gyvenimą, apie dabartį ir ateitį nemąstyti, o dirbt kokį konkretų, bet su gyvenimu nesusietą darbą. Rašytojui tai sunku. Ir nemąstydamas jauti aplinkos nerimastį, krūtinę spaudžiantį slogutį. Visa tai galėčiau išreikšti lyrikoj. Turiu vieną didelę temą, apie kurią dažnai mąstau. Gal ir šias atostogas teks paskirti lyrikai. Norėčiau dar parašyti ką nors stipraus, išgyvento, išaugusio iš šių dienų nerimasčio.

Gegužės 27 d., šeštadienis

Susitariau su prof. K. Šalkauskiu, kad jis mane pavaduos Akademijoj iki liepos 15 d. Mažoka. Reiks rasti, kas pavaduotų ir antrą atostogų pusę – iki rugsėjo mėn. Birželio pradžioj norėtume jau išvažiuoti. Neramia širdim teks palikti Vilnių. Kaip grįšime ir ką rasime sugrįžę, ir iš viso, ar grįšime? Gaila man būtų savo bibliotekėlės, jeigu ji dūmais nueitų arba šiaip kas išdraskytų. Vis rengiausi bent dalį knygų išgabenti į Kauną, bet dabar ir ten nėra kur pasidėti. Žinoma, negražu bėgti iš Vilniaus su visa manta, bet dėl bibliotekos niekas neturėtų daryti priekaištų.

Birželio 1 d., ketvirtadienis

Šiandien, pagaliau, įvyko literatūros vakaras, turėjęs būti jau prieš 2 savaites, bet atidėtas, neatvykus kauniškiams. Šiandien dalyvavo visi, kurie buvo pasižadėję: F. Kirša, St. Santvaras, J. Jankus, B. Brazdžionis, Tulaus-

kaitė, H. Nagys, o iš vilniečių Nyka-Niliūnas, L. Švedas, E. Matuzevičius. Niliūnas su Švedu šį kartą menkai pasirodė: abudu pretenzionalūs, manieringi, pompastiški. Švedas vis dėlto turi minties ir galios, o Niliūnas visai dar gimnazistiškas – ir skaitė taip pat gimnazistiškai. Brazdžionis klaikiai rėkė, bet įspūdį padarė, o Kiršos nebuvo girdėti. Komiškas kontrastas gavos, kai po pranašiško griausmingo Brazdžionio „Šaukiu aš tautą" išėjo Tulauskaitė ir niūniuojamu balsu pradėjo: „Pirmoji meilė..."

Publikos šį kartą buvo mažiau ir nuotaika šaltoka. Tiesa, įdomiai skaito J. Jankus – apskritukas riebulis su šypsniu veide. Jo „Dviejų kryžių" klausėme atsidėję.

Birželio 2 d., penktadienis

Pietus valgiau su vakarykščio literatūros vakaro dalyviais ir rengėjais „Valgio" svetainėje. Kaip šiems laikams, geri buvo pietūs... Tarta ir viešai keletas žodžių, bet prakalbų mėgėjų mūsų tarpe nėra. Šiaip pasibaksnota žodžiais. Brazdžionis įgėlė Santvarui, kad šis nepraleidžia progos savo tenorą parodyti... Santvaras, operos solisto karjera, kaip žinome, garso nepasiekęs, matyt, įsižeidė ir ėmė gnybti Brazdžioniui jo „plakatiškumu". Brazdžionis neiškentė ir Kiršai durstelėti, kad jo negirdėjęs sėdėdamas pirmoj eilėj. Kirša kandžiai atsikirto: taip, manęs niekas niekur negirdi... Bet visa tai buvo kalbėta be šiurkštumų, daugiau su humoru. Po pietų ligi traukinio dar išgėrėm arbatos pas mane. Buvo Kirša, Santvaras, Jankus ir Narkeliūnaitė. Kaune buvo pasklidę gandai, kad mane norėjo suimti, bet man pavykę pabėgti... Kaune buvo suimtas prof. Tumėnas, bet, sako, jau paleistas. Ieškoję J. A., bet namie neradę. Minima dar keletas pavardžių, tarp jų ir Raštikio, bet ir tai vien tušti gandai.

Birželio 3 d., šeštadienis

Liaugminų bute atšventėm prof. Sezemano 60 metų sukaktuves. Gerai pavalgėm ir kiek išgėrėm, kaip paprastai tokiomis progomis. Buvo apsčiai kalbų, giriančių sukaktuvininką, irgi kaip paprastai tokiomis progomis. Pasirodė, kad Sezemanas pradėjo dirbti Lietuvos universitete tais pačiais 1923 metais, kaip ir aš. 21 metai – kokis laiko gabalas, beveik ketvirtis amžiaus, ir kaip maža padaryta! Ne Sezemano, bet mano! Ilgiausia kalbėjo M. Biržiška – vėl kaip paprastai tokiomis progomis! Kalbėjo ne tiek apie

jubiliatą, kiek apie save – kaip paprastai! Sužinojome, kad M. Biržiškos pasaulėžvalgos pakitėjimas, grįžimas į idealizmą bei teizmą įvyko Sezemano dėka: mat, norėdamas suprasti jaunimą, jis ėmęs skaitinėti tas knygas, kurias Sezemanas nurodinėdavęs studentams. Kalbėtojai dar gyrė Sezemano mokslingumą, kuklumą, lojalumą Lietuvai ir... sportiškumą. Iš tiesų toks jis ir yra. Turi tik vieną svarbią ydą – kaip profesorius labai monotoniškai, nuobodžiai skaito, dėlto ir klausytojų nepatraukia.

Birželio 6 d., antradienis

Šiandien – istorinė karo diena[541]: anksti rytą prasidėjo anglosaksų invazija į šiaurės Prancūziją, tarp Havro ir Šerburgo. Krante dabar eina atkaklūs mūšiai. Tos žinios visus nepaprastai jaudina, Vilniaus lenkai pakėlė galvas. Bet ir visiems kitiems sušvito viltis, kad gal karas šiokiu ar tokiu būdu šįmet baigsis.

Birželio 12 d., pirmadienis. Gaižiūnai

Vakar atvažiavome į Gaižiūnus. Kelionė buvo ilga ir varginga. Iš Vilniaus išvažiavome penktadienį, birželio 9 d. Tarp Jonavos ir Gudžiūnų prieš mus važiavęs traukinys susprogdino miną, tad turėjome laukti keletą valandų, kol pataisė kelią. Kai rytą atvažiavome į Šiaulius, Biržų traukinys jau buvo išėjęs. Turėjome laukti visą parą sekančio traukinio. Tuo metu atlankiau „Varpų“ redakciją, kur sužinojau, kad mano straipsnį apie Krėvę įdėjo kiek sutrumpintą, dėl vietos stokos, nes didelė leidinio dalis jau buvo išspausdinta. Išspausdintuose lankuose cenzūra išbraukė du Lasto[542] eilėraščiu, nesuprantama dėl ko. Nebent dėl jų menkumo... Eis derėtis, kad cenzorius sutiktų tuos eilėraščius palikti, nes dėl jų turėtų žūti du jau išspausdinti lankai. Redakcijai nuostoliai ir suvėlintas „Varpų“ išleidimas. Atlankėme dar d-rą Jasaitį[543], o nakvojome Kairiuose. Po pietų jau buvome Gaižiūnuose, Ly tėviškėj, nuvargę, sulyti, nes oras visą laiką bjaurus.

[541] 1944 m. birželio 6 d. sąjungininkų pajėgos sėkmingai pradėjo grandiozinį išsilaipinimą nacių okupuotoje Šiaurės Prancūzijoje ir taip atidarė Vakarų frontą.

[542] Adomas Lastas (1887–1961) – poetas. Eilėraščius spausdino nuo 1910 m., ankstyvoji poezija paveikta simbolizmo.

[543] Domas Jasaitis (1898–1977) – gydytojas. Nuo 1925 m. Šiauliuose dirbo vidaus ligų gydytoju. 1943–1944 m. Šiaulių ligoninės direktorius. 1944 m. pasitraukė į Vakarus. 1945–1950 m. Lietuvos Raudonojo Kryžiaus pirmininkas.

Dėl lietingo pavasario daug vasarojų čia liko nepasėta, kiti tik dabar dar dygsta. Žmonės laukia blogų metų. Tikėjausi čia pasilsėti ir padirbėti, bet kaszin ar pasiseks. Poilsis tik toks, kad nėra pavojaus būti suimtam ir pasodintam kur nors Studhofe... Užtad baugu, kad kurią naktį neatsibastytų banditai ar desantininkai. Aplinkui pasitaiką nemaža apiplėšimų.

Birželio 13 d., antradienis

Jau trečia diena neturime jokių žinių iš pasaulio, nes mūsų kaimiškas radijas neveikia, išsiaikvojus baterijoms. Laikai dabar toki, kad per tris dienas gali pasaulis viršum kojom apsiversti. Bet, greičiausia, neapsivers, o praslinkus porai mėnesių, vėl turėsime grįžti į Vilnių ir laukti lemiamų ateinančių metų.

Dabar galvoju, kaip man naudingiausia išnaudoti šias atostogas. Ir Vilniuje jau galvojau, bet dar nieko nenutariau. Gal reiktų susitelkti prie lyrikos, gal perredaguoti „Žiedą ir Moterį" ir „Nuvainikuotą Vaidilutę", gal tęsti pjesę iš pasakų, gal grįžti prie pradėtos „Išgamos" dramos? Štai kiek galimumų! Šiomis dienomis turėsiu galutinai apsispręsti. Lauke šalta, lietūs, tai noroms nenoroms tenka sėdėti kambary ir dirbti. Kaip būtų gera, kad karui pasibaigus galėčiau išleisti bent porą gerų knygų! Nenoriu tikėti, kad mus nušluos frontas ir bolševizmas. Ir vėl – tai būtų neįtikėtina laimė, jei liktume sveiki, nepaliesti šioje visuotinėje katastrofoje.

15 birželio, ketvirtadienis

Žiūrinėjau „Vaidilutę-Motiną". Jau ji taisyta anksčiau, Brazulevičiaus[544] režisūrai. Dabar jau maža ką keičiu ar papildau. Ryt baigsiu. Paskui turbūt imsiu „Žiedą ir Moterį". Čia jau reiks daugiau darbo, nes ir tema dėkingesnė.

Birželio 17 d., šeštadienis

Bijau, kad šią vasarą nieko reikšmingesnio neparašysiu. Kol kas nuotaika labai sunki, slegianti. Pirmiausia, bjaurus oras. Šalta ir nuolat lyja. Žmonės dar nebaigė sėti vasarojaus ir bulvės dar nesodintos. O kur pasodintos, gali supūti. Atrodo, kad bus sunkūs metai. Toliau, karo eiga. Rytuose bol-

[544] Vladas Braziulevičius (1895–1972) – karinis veikėjas. 1920–1940 m. įkūrė, vadovavo, režisavo ir vaidino Karių teatre. Jo režisuota *Motina-vaidilutė* suvaidinta 1930 m. Palangoje.

ševikų armijos glūdi kaip juodas debesys netoliausia nuo Lietuvos sienų. Kas bus, kai jie pajudės? Kas laukia Lietuvos ir mus visus? Gal gyvename paskutinius mėnesius. Pagaliau, čia pat visokių desantininkų ir banditų gaujos, kurios artimuose kaimuose apiplėšė jau ne vieną ūkininką. Vakare guli ir nežinai, kas atsitiks šią naktį. Laikrašty skaičiau Kubiliūno potvarkį dėl šaukimo vyrų karo tarnybon – kovai su banditizmu ir bolševikais. Nestojantiems grasina net mirties bausme. Kas iš to išeis? Po Plechavičiaus rinktinės likvidavimo žmonės nebepasitikės jokiais šaukimais ir nepaisys jokių grasinimų. Jei grasinimai bus vykdomi, greičiausia atsiras dar viena rūšis partizanų, o gal ir banditų. Tada gali prasidėti represijos, įkaitų ėmimai, išvežimai į koncentracijos stovyklas ir ūkių niokojimai. Viso to akivaizdoj krūtinėj taip kartu ir juoda, kad visokios poezijos ir literatūros atrodo kaip koks vaikiškas, naivus žaidimas. O vis dėlto, vis dėlto, „šalin nusiminę dūsavimai skaudūs“, kaip sakė senis Maironis. Jei išliksime, reiks ginti Lietuvą nuo bado ne tik fizinio, bet ir dvasinio.

Birželio 19 d., pirmadienis

Dabar turiu progos bent kiek pažinti kaimo gyvenimą. Sunku, juoda, kaip ir visur kitur. Visa karo sunkenybių našta kaime gula ant ūkininko: atiduoti grūdus, mėsą, vilnas, linus, kiaušinius, medų, pieną, pristatyti arklių, o kartais duoti ir žmonių viešiems darbams. Pirmiausia reikia apdirbti savo ūkis, o darbininkų nėra. Štai šiandien veža mėšlą. Vyrukui, kuris padeda, suderėta 70 markių dienai. Kiekgi ims, kai ateis rugiapjūtė? Darbininkų maža – žiemiuose yra, bet nenori dirbti nė už pinigą. Kam mum, sako, to pinigo reikia? Ką už jį nusipirksi? Pavalgyti dar turim, tai kam čia dirbsi? – Tarnaitei reikia mokėt 300 Rm mėnesiui, duoti maistą ir aprangą. Pareikalavo iš kaimo 6 darbininkų kažkur aerodromo darbams. Nėra kas eina. Jei užrašys bedarbius-mažažemius, grasina seniūno ūkį sudeginti – ir vienur kitur jau sudegino. Ūkininkai tariasi sudėti tam tikrą sumą ir pasamdyti tuos 6 darbininkus, bet kiek tai kaštuos? Baugu pagalvoti, kaip reiks atstatyti po karo pakrikusį gyvenimą, priversti tinginius dirbti, atpratinti nuo samogono ir kitų karo metu suklestėjusių blogybių. Reiks kietų įstatymų, kietų, teisingų ir išmintingų žmonių valdžioje. Ar tokių pakankamai atsiras šitame visuotiname pakrikime ir ištižime. O jei karas tęsis dar porą metų?

Birželio 22 d., ketvirtadienis

Šiandien sukanka lygiai treji metai, kai prasidėjo vokiečių-bolševikų karas. Palyginti ne taip dar ilgas laikas, o taip jau nukamavo. Tiesa, bolševizmo metus taip pat reikia įskaityti į juodžiausią sunkmetį. Jei ne karas, šiandien nei aš, nei daugelis kitų tikriausiai jau nebūtume gyvi. Bet ar ilgai būsime? Bolševizmas liko nesunaikintas – štai didžiausias mūsų nusivylimas šiuo karu. Kas galėjo to tikėtis prieš trejetą metų, kai Raudonoji armija pakrikusi bėgo visu frontu ir jau tą patį rudenį vokiečiai atsidūrė prie Maskvos sienų. O dabar? Ir kokių dar netikėtinumų teks mums patirti? Beje, pagal Eišiškių pranašą-berniuką, išpranašavusį tiksliai karo pradžią, taika turėtų įvykti po trijų mėnesių. Ar kas tuo šiandien tiki?

Birželio 24 d., šeštadienis

Dar vis tebeknibinėju „Motiną Vaidilutę". Pasirodė, kad reikia daugiau darbo, negu buvau manęs. Esminių pakeitimų kad ir nedarau, bet ir formalinis apdorojimas reikalauja nemaža atsidėjimo. Veikalėlis nebus iš žymiųjų, bet tegu bent papildys ciklių kūrinių tautos likimo tema. Bus daugiau medžiagos kokiam nors diplominiam darbui „Tautos likimo tema mūsų literatūroje". Šalia Vydūno ir Krėvės misterijų atsiras vietos ir mano „Vaidilutei-Motinai".

Birž[elio] 25 d., sekmadienis

Maždaug prieš savaitę pasirodė pirmos žinios apie naują vokiečių ginklą, pavartotą prieš Angliją. Tai esą kažkoki raketiniai lėktuvai, prikrauti sprogstamos medžiagos, skrendą be žmogaus ir, pasiekę tikslą, sprogstą su didžiausiu trenksmu ir naikinama jėga[545]. Anglija ir Londonas be pertraukos buvę jais bombarduoti tris paras. Dabar visoki karo korespondentai turi naujos medžiagos fantastiškiems apraišinėjimams. Vieni tuos lėktuvus vadina dinamito meteorais, kiti pragaro šunimis. Pasirodo, kad žmogaus išradingumas žudyti yra tikrai genialus. Jei tiesa, kas dabar rašoma apie tuos ginklus, tai griovybos rezultatai bus tikrai baisūs.

[545] 1944 m. birželio viduryje vokiečiai pirmą kartą prieš sąjungininkų miestus panaudojo valdomas reaktyvines sparnuotas raketas V-1.

Liepos 3 d., pirmadienis

Jau beveik visa savaitė, kaip pietvakariuose girdėti gan stiprus armotų griaudimas. Iš kur jis, niekas čia nežino. Vieni sako, kad jau ateina bolševikai, kiti, kad tai muša banditus kažkur apie Šimonis už Kupiškio. Tai būtų panašiau į tiesą, tik vėl, kas ten per banditai, jei tiek laiko prieš juos reikia net artileriją panaudoti! O frontas šiaip ar taip per toli, kad būtų galima girdėti armotų šūvius. Žmonės nerimauja, bijosi naujų „išvaduotojų". Bet yra ir tokių, kurie jų laukia, ypač neturtingieji. Jiems ir nėra kuo rizikuoti.

Liepos 4 d., antradienis

Kažkas man atsiuntė lapelį, iš kurio matyti dabartinis lenkų nusistatymas lietuvių atžvilgiu ir eventualių derybų pagrindas. Lapelis labai susidėvėjęs, tad čia nusirašau svarbesniuosius punktus. Tai vis dėlto įdomus šių dienų dokumentas, nors gal ir ne visai autentiškas.

Lenkai rašo[546]:

„Sąjungininkams mes turime patiekti iš anksto programą Lietuvos klausimui išspręsti ir juos įtikinti, kad toji programa galės būti vykdoma tik palaipsniui, priklausomai nuo to, kiek mūsų ginkluotoji intervencija sutiks rimtesnių pasipriešinimų, būtent, kai 1. mes užmegzdami bendradarbiavimą su vokiečių okupantais (Vokietiją okupavusiais sąjungininkais?), pašalinsime pavojingiausius elementus, 2. lietuvių masėms laiduosime ekonominį gerbūvį, 3. lietuvių inteligentiją įtrauksime į administracijos darbą, 4. galutinis ir abipusiai geriausias Lietuvos klausimo sprendimas atrodo šitaip:

a) Lietuva yra demokratinė respublika su savo prezidentu, vyriausybe ir įstatymdavystės organais, b) Lietuvos sienos apima 1937 metų teritoriją (su Klaipėdos kraštu ir šiaurės rytiniais Rytprūsių apskričiais) kaip rekompensacija už Vilnių, c) Lietuva, būdama glaudžioj sąjungoj su Lenkija, yra Vidurinės Europos Federacijos narys. Pagal specialią sutartį Lietuvos interesus užsienyje atstovauja Lenkija (suteikiant lietuviams teisę dalyvauti sprendimuose dėl politikos krypties ir užimti vietas diplomatinėje ir konsularinėje tarnyboje), d) pagal sudarytą karinę konvenciją, Lenkija garantuoja Lietuvai jos rubežių neliečiamybę ir jų saugumą, e) tarp abiejų

[546] Tikriausiai čia yra percituojamas 1943 m. lenkų pogindžio išleistas dokumentas „Lietuvos ir Baltarusijos klausimo sprendimo kontūrai".

valstybių sudaroma valiutos unija, paremta vienu bendru emisijos banku; muitų siena ir pasų suvaržymai panaikinami, f) visi piliečiai, nežiūrint jų tautybės ir tikybos, naudojasi lygiomis teisėmis. Lietuva laiduoja lenkų taut. piliečiams pilną kultūrinę laisvę. Tokios pat teisės suteikiamos lietuviams Vilniaus krašte.

Ryšium su tuo:

1. Lietuvos kariuomenė subordinuojama vyr. lenkų karinių pajėgų vadovybei ir yra bendro vyr. štabo žinioje; 2. Lenkijos karo pajėgos įsirengia Lietuvoje savo sausumos, karo laivyno ir aviacijos bazes, 3. geležinkelių, jūrų ir oro susisiekimui įvedama bendra administracija.

Mūsų propaganda dėl šio projekto turėtų tuojau pradėti tinkamą akciją.

Priedas: Tikslių instrukcijų Vilniaus srities (obszar) komendantui dėl pasitarimų su lietuviais projektas. Greta bendro įgaliojimo šiems pasitarimams siunčiu atskiras instrukcijas.

I. Bendros pastabos.

a) Lietuviai pradeda tartis su mumis tuo momentu, kai jų ligšiolinė politika susilaukė pilno bankroto. Jie yra silpnesnis kontragentas ir daugiau suinteresuoti pasitarimais negu mes; jie yra daugeriopai silpnesni skaičiumi, jie negali turėti jokių sutartimis pagrįstų pretenzijų į britų paramą prieš sovietus, kokių turi Rzeczpospolita, jie yra sukompromituoti, nes pasitarnavo hitlerizmui, pagaliau jie neturi organizacinių formalinių sąlygų, kurios juos įgalintų daryti pilnus įsipareigojimus ir duoti pasižadėjimus, neturi nei vyriausybės, nei pripažinto konspiracinio centro. b) Patikrinus lietuvių Tautinio komiteto atstovų turimus įgaliojimus, pasitarimai vis dėlto turi būti pradėti. c) Tariamasi, dalyvaujant vyriausybės atstovui Vilniaus sričiai (Delegat Rządu na Okręg Wileński). d). Pasitarimai protokoluojami. Protokolo nuorašą tuojaus pasiųsti.

II. Pasitarimų tikslas.

a) Galutinai atpalaiduoti nuo vokiečių lietuviškuosius elementus, kurie ir toliau su jais bendradarbiauja ir yra jiems lojalūs. Iš lietuvių turi būti reikalauta, kad jų komitetas paskelbtų bent oficialų atsišaukimą prieš vokiečius, kuriame būtų griežtai pasmerkti su vokiečiais aktingai bendradarbiaują lietuviai. Atsišaukimo tekstas turi būti patiektas lenkų partijai. Lietuviai turi vokiečių akyse susikompromituoti.

b) Priešbolševikinė propaganda turi būti suderinta su lietuvių. Pasiinformuoti, kokio masto galėtų būti lietuvių ginkluota demonstracija prieš sovietus, Raudonosios armijos artėjimo atveju.

c) Lietuviai turi būti paraginti atsisakyti nuo bet kurios priešlenkiškos propagandos, pradėti masėse agitaciją dėl reikalo taikiai sugyventi su lenkais ir paskatinti lietuvius emigrantus bendradarbiauti su lenkų vyriausybe.

III. Iš savo pusės mes lietuviams galime pažadėti:

a) Pradėti propagandą vietos gyventojų tarpe, skiepijant lietuvių-lenkų vienybės idėją.

b) Prašyti Lenkijos vyriausybę, kad ji energingai gintų lietuvių teises į neprikl. tarpt. arenoje.

c) Teikti finansinę paramą priešsovietinei ir priešbolševikiškai propagandai.

d) Pripažinti lietuvių mažumai Vilniuje ir srityse pilnas teises.

e) Sutikti, kad lietuviai pasitarimų protokole rezervuotų sau teisę Vilniaus klausimu ir toliau laikytis savo pirmykščio nusistatymo.

Tokia deklaracija turėtų patenkinti lietuvių prestižinį jausmą. Mums toks pareiškimas nieko nepakenks, o lietuviai, pasitarimų protokolus paskelbus, tuo tik apsijuokintų.

IV. Baigiamosios pastabos.

a) Diskusijose lietuviams turi būti aiškai nušviesta jų situacija.

b) Per pirmuosius pasitarimus pokarinių lenkų-lietuvių santykių teisinės struktūros klausimai neturi būti liečiami. Teisintis instrukcijų neturėjimu. c) Pasitarimus dėl eventualaus lietuvių pasipriešinimo sovietams ir dėl mūsų finansinės paramos užprotokoluoti atskirai, kaip ypatingai slaptus klausimus.

Pagrindinis pasitarimų protokolas be pavardžių turi būti tuojau surašytas taip, kad jis, reikalui esant, tiktų paskelbti Londone lietuviams vokiečių akyse galutinai sukompromituoti."

Kiekvienam aišku, kad jei tokia lenkų programa būtų įgyvendinta, tai reikštų visišką Lietuvos prijungimą prie Lenkijos, o tolimesnes pasekas mūsų tautiniame kultūriniame gyvenime galime numatyti, žinodami lenkų šovinizmą bei agresingumą ir lenkuojančio elemento gausumą Lietuvoje.

Liepos 6 d., ketvirtadienis

Prasidėjo pilnos rūpesčio ir nerimo dienos. Bolševikų ofenzyva nuo Vitebsko atstūmė frontą ligi pat Lietuvos sienų. Vilnius esąs smarkiai bombarduojamas, o mūšiai einą apie 90 kilometrų į rytus nuo Vilniaus, o į šiaurės rytus dar arčiau su įsibrovusių bolševikų ir desantininkų bei banditų pleištu. Net čia girdimas armotų dundesys bene bus iš tų kovų lauko. Vakar mačiausi su vienu Mokslų akademijos tarnautoju, kuris iš Vilniaus išvyko antradienį. Iš jo žodžių gavau labai liūdną Vilniaus gyvenimo vaizdą. Po pirmadienio bombardavimo mieste kilo tikra panika. Policija paskelbusi, kad šeimos su mažais vaikais iš miesto išsikraustytų. Bet ėmė bėgti ir visi kiti. Stotį užplūdo žmonių minios. Patekti į peroną ir į traukinį buvę beveik neįmanoma. Daugelis leidosi keliais pėsti. Vaičiūnai ir Puzinai, be abejo, ir daugiau mūsų kolegų ir pažįstamų, išvažiavo. Akademija pasiliko Abramavičiaus[547] ir kelių kitų priežiūroj. Abramavičius ten pat ir apsigyveno Mieželio bute. Nežinau, ar dar tebėra prof. K. Šalkauskis, kuris buvo apsiėmęs mane pavaduoti ligi liepos 15 d. Grįžti į Vilnių dabar, sako, neįmanoma. Tikrai nežinia, ar leidžia. Vilnių dabar valdo jau karinė valdžia. Jei frontas stabilizuosis ir nereiks kur nors toliau trauktis nuo bolševikų, apie liepos pabaigą ketiname važiuoti į Vilnių. Jei ir negalėsime ten pasilikti, tai bent kai kuriuos drabužius, skalbinius ir patalinę reiktų išsivežti. Labiausia man rūpi mano rankraščiai, paskaitos, literatūros istorijos medžiaga. Biblioteka turbūt visa žus, nes kaip ir kur ją pervežti! Lenkai, sako, jau dabar riejasi dėl palikto lietuvių turto. Ak, tas Vilnius!

Liepos 7 d., penktadienis

Nieko negaliu dirbti. Apie ką tik pagalvoju, viskas atrodo beprasmiška, nereikšminga ir – nereikalinga. Atšliaužia sovietų ordos ir mus nušluos kaip šapus nuo kelio. Kam bus reikalingi mano raštai, kas ir kada juos skaitys – ir kaip juos išsaugoti nesunaikintus? Šiandien tik didelės tautos rašytojas tegali rasti atramos ir pajėgų darbui. Jis, autorius, gali žūti, bet tauta nežus, nors ir kaip sunkūs ją ištiktų smūgiai. Mums ir tos paguodos nėra. Būdama dalyje tokių katastrofų kaip šis karas, mūsų tauta gali būti taip su-

[547] Vladas Abramavičius (1909–1965) – kultūros istorikas, bibliografas, vertėjas. 1941–1945 m. Istorijos instituto bibliotekos darbuotojas. 1945–1965 m. Lietuvos MA Centrinės bibliotekos Rankraščių skyriaus vedėjas.

naikinta, kad jai atsitiesti jau nebeliks pajėgų. – Repatriantams[548] įsakyta kraustytis iš Lietuvos. Pasvaly vakar jų buvę labai daug. Vabalninko dvarininkas Jansonas išvažiavo su 6 vežimais, palikęs dvare įgaliotinį.

Liepos 8 d., šeštadienis

Ar aš bijau mirti? Nenoriu, bet labai didelės baimės, rodos, nejausčiau. Akivaizdoj atplūstančio bolševizmo, kupino fanatiškos neapykantos, keršto ir melo su savo stabais ir atkakliu pasiryžimu užgniaužti kiekvieną laisvesnį dvasios polėkį, gyvenimas nebetenka žavumo ir prasmės. Nuostabu, kaip bolševizmo vadai bei doktrinieriai pavergė skurdžiausius visuomenės sluoksnius ir, nieko jiems nedavę, laiko savo hipnozoj ir priverčia kovoti dėl savo tamsios, klaikios, beviltiškos ateities. Bolševizmas, griaudamas religijas, pats įgavo fanatiškiausios religijos žymių: tikėjimą kažkokia ateities laime, vergišką klusnumą autoritetams, kraštutinį netolerantingumą, stabų garbinimą. Ne, gyvenimas komunizmo prieglobstyje manęs nebevilioja. Šlykštu atsiminti tuos mitingus, tų garbės prezidiumų sudarinėjimą iš nesančių dievukų, tą pakeltu balsu „didžiojo, genialaus tautų mokytojo" Stalino vardo minėjimą, tą buką kiekviena proga savo poterių kalimą! Ir tokia pabaisa štai rėplioja ginti laisvės ir visų tauriųjų žmonijos idealų! Tai yra tragiškiausias šio karo paradoksas.

Liepos 9 d., sekmadienis

Plinta labai blogų gandų apie Vilnių. Penktadienį, sako, išsikėlusi iš Vilniaus mūsų policija, o paskui miestą užėmę lenkai[549]. Prasidėjusios lietuvių skerdynės ir turto grobimas. Mieste siaučiąs badas. Už duonos gabalėlį reikią mokėti didelius pinigus, o išvažiuoti iš miesto esą negalima. Stud. A[ukštikalnytė] (vabalninkietė) iš Vilniaus išėjo pėsčia. Raminamės tuo, kad žinios šiais laikais esti labai nepatikimos, taigi ir lenkiškoji Vilniaus okupacija gali pasirodyti eiliniu gandu, kilusiu iš kokio incidento ar

[548] Tikriausiai turimi galvoje vokiečiai ar Lietuvos vokiečiai, kurie 1941 m. prasidėjus Vokietijos-SSRS karui buvo atsikraustę arba sugrįžę gyventi į Lietuvą (1941 m. pavasarį apie 30 000 Lietuvos vokiečių pagal SSRS ir Vokietijos gyventojų apsikeitimo sutartį buvo iškeldinti į Vokietiją).

[549] 1944 m. liepos 6–7 d. prie Vilniaus artėjant Raudonajai armijai miestą pirmiau jos mėgino užimti Armijos Krajovos daliniai. Tačiau vokiečiai puolimą atmušė padarydami lenkų pajėgoms didelių nuostolių.

užmušystės, kokių Vilniuje dažnai pasitaiko. Apie lenkų norą ir pasiruošimą užimti Vilnių jau seniai buvo kalbama ir pačiame Vilniuje, bet tai buvo vien lietuvių gąsdinimas. Antra vertus, iš bepročių lenkų galima visa ko laukti. Be to, „baltieji" lenkų partizanai buvo vokiečių toleruojami ir net slapta ginkluojami. Kas žino, kaip toli gali nueiti vokiečių vedama lietuvių-lenkų kivirčinimo politika?

Liepos 10 d., pirmadienis

Niekaip negaliu sau dovanoti ir atsigailėti, kad išvažiavau iš Vilniaus nesutvarkęs būtiniausių reikalų. Liko ne tik visa biblioteka, bet ir visas man brangus ir, apskritai, vertingas archyvas: glėbiai rankraščių, juodraščių, laiškų, dokumentų, nuotraukų. Visa tai galėjau supakuoti ir padėti Liet. literatūros institute kaip depozitą. Ten vis dėlto saugiau. Lenkai arba šiaip vagiliai bei chuliganai išgrobs privatinius butus, bet kultūrinės įstaigos, kuriose nėra jokių gyvenimiškų vertybių, greičiausia išliks. Daugelį vertingų smulkmenų galėjau ir su savim pasiimti arba į Kauną pasiųsti. Istorinės, archyvinės literatūrinės medžiagos mes taip nedaug turime ir ta dar žūsta dėl mūsų neapdairumo.

Liepos 11 d., antradienis

Pereita naktis buvo nerami. Kažkur į pietus nuo šios vietos ėmė burgzti lėktuvai ir stiprūs sprogstamų bombų smūgiai ligi pamatų sudrebino namą. Toly švietė trys raketos, paskui penkios, paskui dvi ir dar dvi. Spėliojam, kas buvo bombarduota. Panevėžys – per toli, apie 50 kilometrų, nebūtų girdėti, gal Subačius. Iš tolo įdomu stebėti tuos žmogaus galybės ženklus, bet kai atsimeni, kad tai žudančioji ir griaunančioji galybė, neapykantos, melo ir kerštо jėga, nešanti vergovę ir mirtį, širdy pajunti vien kartumą ir baimę.

Liepos 12 d., trečiadienis

Panašu į tai, kad artėja visko pabaiga. Vokiečiai ne tik traukiasi iš Vilniaus, bet jau evakuoja ir Kauną. Vakar iš ten atvažiavo Tadas su žmona. Įstaigos ir įmonės likviduojamos, iš bazių ir krautuvių pusdykiai pardavinėja prekių likučius. Gyventojai kraustosi arba bėga, pametę viską. Svarbesnieji pastatai minuojami. Be kitų, bus išsprogdintos ir Universiteto kli-

nikos, kur dabar buvo vokiečių Kriegslazaretas[550]. Jis taip pat evakuojamas. Sesuo Medži, kaip jo tarnautoja, keliasi kartu į Vokietiją. Į ką pavirs Kaunas ir visa Lietuva, jei bolševikų nepavyks sulaikyti. Bet iš pasakojimų atrodo, kad niekas nė nesistengia jų laikyti. Fronto nebėra, dezorganizacija visuotinė. Skaudžiausia tai, kad kiekvienas eina iš galvos tik dėl savo kailio, o viešieji reikalai niekam neberūpi. Net ir tie, kurie dar neseniai iš kailio nėrėsi įrodinėdami, kad mes turime taupyti jėgas, stengtis likti savo krašte, nes lemiamu momentu čia būsime reikalingi, dabar pirmieji jau apsirūpino leidimais sprukti į Vokietiją, net užsiverbuodami į darbus. Kitaip, sako, vokiečiai nieko neįsileidžią. Jei mes šiandien neturime jokios ginkluotos jėgos, bent viduje tvarkai palaikyti, jokios užuomazgos, apie kurią galėtų spiestis pasiryžėliai savanoriai, tai ar nebus čia fatališka tų slapukų vadų bei agitatorių klaida. Ar tai maža buvo kalbėta, kad Vilnijos lietuvių gyvybei apsaugoti reikalinga stipri karinio pobūdžio organizacija. Atrodė, kad ji jau ir yra. Bet štai pakako pasirodyti lenkų partizanams bei banditų gaujoms, – ir visi mūsų narsuoliai per kelias valandas išbildėjo iš Vilniaus, o tie, kurie nesuspėjo pasitraukti, gyvybe užmokėjo savo neskubotumą. Tai tokių mes „didvyrių žemė"...

Liepos 13 d., ketvirtadienis

Iš Biržų Tadas parvežė šiek tiek geresnių žinių. Bolševikai esą atmušti nuo Vilniaus. Jie buvo jau net Lentvarį pasiekę, nors Vilniuje visą laiką laikėsi vokiečiai. Atsiimta Utena ir Švenčionėliai. Taip pat ir mūsiškiai subruzdo organizuotis. Stiprinami atšaukti iš fronto savisaugos batalionai. Lietuvių kariuomenės priešakyje stosiąs gen. Raštikis. Ir iš vietos gyventojų organizuojamos kuopos gintis nuo banditų. Gandonešiai skelbia, kad dėl neapdairumo ir menkos strategijos Rytų fronte Hitleris, atvykęs į Vilnių, nubaudęs net 4 generolus. Vyriausiam fronto vadui buvę atimti visi pasižymėjimo ženklai ir duota pačiam nusišauti, o kiti 3 sušaudyti. Taip pat esąs sušaudytas ir Vilniaus garsusis Wulfas, apginklavęs lenkų partizanus Vilniaus krašte, o kadaise Trakuose sušaudęs apie 10 lietuvių ūkininkų, kurie dėl neturto negalėjo pyliavų pristatyti. Vis tai, žinoma, gandai. Nieko tikra čia mes nežinome, sėdėdami be radijaus kaime. Galima visai netikėtai pamatyti Biržų plentu riedančius „tavariščių" tankus.

[550] „Karo lauko ligoninė" (vok.).

Liepos 14 d., penktadienis

Bolševikai paėmė Vilnių[551]. LTSR sostinės atvadavimo džiaugsmui išreikšti Maskvoje aidėjo armotų salvės, o jų aidas Lietuvoje atsimušė kaip mirties sprendimas. Šiandien girdėti armotos griauja kažkur žiemiuose, turbūt Latvijoj. Gal dabar bolševikai žygiuoja „vaduoti" Latvijos sostinės Rygos, o paskui Estijos – Talino. Mat ir prijungimas vyko tokia pat tvarka: pirmiausia buvo „priimta" į Sąjungą Lietuva, o paskui Latvija ir Estija. Viskas pagal planą. Dabar stipriausiai bolševikai spaudžia Alytaus kryptim, matyt, artimiausiu keliu norėdami įsiskverbti į Rytprūsius. Atrodo, kad Lietuvą ir mus tegali išgelbėti koks stebuklas. Belieka atsidėti likimui ir laukti.

Liepos 15 d., šeštadienis

Sovietai puola Alytų ir Gardiną, o žiemiuose Daugpilį. Į Gardiną jau buvo įsiveržę jų tankai, bet vokiečiai atmušė ir įsistiprino miesto apielinkėse. Taip vakar pranešė per radiją, kurio paklausyti buvau nuėjęs į Baibokus. Žmonės pasakoja, kad ties Utena bolševikus sumušė mūsiškiai – ir tuo labai didžiuojasi. Iš Maskvos lietuvius dėl to labai plūdę, nors prieš keletą dienų dar gyrė. Kaime nuotaika tokia, kad vyrai stotų kautis su bolševikais, jei kas nors patikimas juos pašauktų ir apginkluotų. O Kubiliūnas vis dar gieda seną giesmę, ragindamas stoti talkininkais į vokiečių aviaciją, vadinasi, Vokietijos aerodromų ginti. Šito šaukimo niekas neklausė ir neklausys.

Vakar atlankė mane vilnietis p. M. su žmona. Jiedu čia netoliese atostogauja žmonos tėviškėje. M. prieš keletą dienų buvo bandęs nuvykti į Vilnių, bet iš Kauno turėjo grįžti atgal, nes susisiekimo su Vilnium jau nebebuvo. Grįždamas jis kalbėjosi su viena panele, kuri dar liepos 7 d. karo traukiniu, o nuo Lentvario sunkvežimiu buvo dasigavusi į Vilnių. Į miestą jau buvo šaudoma iš armotų, o pakraščiuose iš kulkosvaidžių. Labai apgriautas prekių stoties rajonas ir Panerių gatvė, taip pat Basanavičiaus gatvės dalis nuo Teatro iki Pylimo g-vės. Į Katedros aikštę kritusi bomba, bet Katedra nebuvo paliesta. Daug bombų kritę Mindaugo g-vėj ir apie Žvėryno tiltą. Gyvenimas mieste apmiręs, lenkai plėšę krautuves, ypatingai maistą.

[551] 1944 m. liepos 13 d. po beveik savaitę trukusių intensyvių mūšių sovietų pajėgos iš Vilniaus išstūmė vokiečių kariuomenę. Per kautynes miestas buvo smarkiai sugriautas.

Liepos 17 d., pirmadienis

Bolševikiškas amaras slenka tolyn. Sako, jau užimtas Alytus, Kaišiadorys, Rokiškis. Kažkur rytuose nuolatos griauja armotos. Daugpilis turbūt vis dar tebesilaiko. Vabalninko apielinkėse bolševikai iš lėktuvo išmėtė lapelių. Vieni, vokiečių kalba, šaukia kareivius ir karininkus, kad mestų ginklus ir pasiduotų, nes tai esąs vienintelis išsigelbėjimas: viskas žuvę ir kariauti nesą prasmės. Lietuvių kalba „Už tarybų Lietuvą" laikraščio išvaizdos lapas, skirtas Vilniaus „išvadavimui" ir kitiems komunistų laimėjimams išgarsinti, agituoja, kad padėtume Raudonajai armijai ir muštume vokiečius. Be kitų, man nežinomų autorių, yra ir Sal. Nėries rašinys, kuriame patetiškomis frazėmis taip pat šūkaujama apie teutonų žiaurumus, amžinus priešus, skriaudas, kerštą ir pergalę. Kitame straipsniūkšty rašoma, kaip džiaugsmingai Lietuvos gyventojai pasitinka sovietų „išvaduotojus"... Mes geriausia žinome, kas tai per džiaugsmas, be reikalo jie mums tai rašo. Tas mūsų „džiaugsmas" dar akivaizdžiau pasirodytų, jei vokiečiai leistų organizuotis mūsų ginkluotai jėgai. Bet bukapročiai okupantai, matyt, turi savų tikslų. Per radiją paskelbtas grasinimas, kad bus šaudomas vietoje kiekvienas ginkluotas civilis. Tie „civiliai" vis dėlto, nepaisydami grasinimų, pamažu buriasi. Jie nori gintis nuo raudonųjų banditų avangardo, o reikalui esant ir nuo rudųjų civilfervaltungo[552] plėšikų, dezertyrų bei spekuliantų. Jie, sako, Panevėžyje ėmė plėšti butus, krauti baldus, drabužius, maistą ir „evakuoti" į vaterlandą. Kartojasi 1919 metų epizodai. Skirtumas tik tas, kad raudonieji šįmet skverbiasi į Lietuvą su anglosaksų tankais, liepsnosvaidžiais ir lėktuvais.

Liepos 18 d., antradienis

Vakar sužinojom, kad sovietai paėmė Gardiną ir visą eilę miestelių prie Nemuno iki Prienų. Perėjo ir patį Nemuną. Tad ir mano tėviškė, 10 kilom. nuo Balbieriškio, gal jau bolševikų valdžioj, nes pro ten eina keliai nuo Balbieriškio ir Prienų į Marijampolę. Užsienio žiniomis, vokiečiai Pabaltijo ir Rytprūsių neevakuoja ir žmonėms trauktis neleidžia, nes vis dar tiki, kad tuos kraštus išlaikysią. Kaunui ginti pasiųsta šarvuočių divizija. Šioje apielinkėje žmonės laikosi gan ramiai, dirba eilinius lauko darbus ir retai pasitaikančių atbėgėlių iš rytų skleidžiamai baimei nepasiduoda. Skaičiau

[552] „Civilinės administracijos" (vok.).

VLIK atsišaukimą[553], kuriame konstatuojama, kad vokiečiai neleido suorganizuoti ginkluotų Lietuvos pajėgų, kad ir dabar jie nori mus mobilizuoti ir panaudoti prieš anglosaksus, toliau pareiškiama, kad vokiečių-sovietų kare mes nedalyvaujame, ir raginama visus, kas tik gali, pasilikti savam krašte. Partizanai, kaip girdėt, organizuojasi kovoti su banditais. Ypatingai gerai susiorganizavę Šiaulių apielinkė. Šiauliečiai ir Nepriklausomybės kovose po pirmojo karo parodė daug sumanumo ir drąsos, kaip teko neseniai skaityti „Karo archyve".

Liepos 19 d., trečiadienis

Vakarykštėmis žiniomis, sovietai išstumti iš Suvalkijos per Nemuną atgal. Vokiečiai atgabenę daug įvairių pabūklų ir šarvuočių. „Mūsų" fronte Daugpilis vis dar tebesilaiko. Nuotaika truputį gerėja. Čia mūsų keletas buvome jau pasiryžę traukti į miškus ir ten kaip nors praleisti antrąją bolševikų okupaciją ligi taikos, kurios šį rudenį tikimės sulaukti. Po karo bolševizmas greičiausia bus sunaikintas ir mes vėl galėsime iš miškų išlįsti. Man dėl „Rūsčių dienų" kitokios išeities nėra.

Sako, Minske įvyko ar dar įvyks didelis mitingas padėkoti „genialiam vadui" draugui Stalinui už Gudijos „išvadavimą". Pasirodo, kad tie patys keliaklupčiojimo, mulkinimo ir teroro metodai tebepraktikuojami ir toliau.

Pereitą sekmadienį „kieminėjomės", kaip čia sako, pas B[alčiū]nus. Buvo ten ir daktaras N. su panele P. Įsikalbėjus apie bolševikų artėjimą ir reikalą slėptis, daktaras sako:

– Bolševikam gyvas nepasiduosiu. Turiu sau morfijaus adatą. Kritiškam momente įsileisiu – ir baigta. Be skausmų, su maloniais sapnais, su vizijomis.

– Pone daktare, neužmirškit ir mus aprūpinti po vieną adatą, – prašo Ly.

– Labai gerai veikia ciano kalium, – pastebiu aš. – Mirtis, sako, momentinė.

– Taip, – pritaria daktaras. – Vilniuj turėjau, bet čia ne. Bet dar geriau, – jis suminėjo kažkokį pavadinimą. – Pakanka atkimšti bonkelę ir vienas kvapas momentaliai suparaližuoja gyvybės centrus.

– Viešpatie, kas per kalbos, – pasibaisėdama sušuko šeimininko duktė.

[553] Vyriausiasis Lietuvos išlaisvinimo komitetas – antinacinė, vėliau ir antisovietinė organizacija, suburta 1943 m.

Šiandien savųjų tarpe kalba vėl užkliuvo už pirmosios bolševikų okupacijos. T. papasakojo, kad jis į čia važiuodamas matėsi su vienu buvusiu kariškiu, kuris dabar vaikščioja perkreiptu pečiu. Pasirodo, kad jis bolševikų buvo suimtas ir tardymo metu buvo už menčių pakabintas geležiniais kabliais. Netekęs daug kraujo ir vienas petys iškrypęs. Kitas jo pažįstamas buvo tardomas tokiu būdu: už nugaros surištos rankos ir už jų pakabintas iškabėjo 10 valandų. Atkabintas ilgą laiką rankų visai nebejautė. Apie tokius „tardymo" būdus teko ir anksčiau skaityti mūsų spaudoj, bet nenorėjau tikėti. Maniau, kad tai vien „propaganda". Ten buvo pasakojama dar apie vieną tardymo metodą: būtent, tardomasis sodinamas ant smailo armotos šovinio, kuris braudamasis į vidurius sukelia neapsakomus skausmus. Už tokius tai būsimus „išvadavimo" džiaugsmus ir mes turėtume mušti padėkos telegramas „didžiajam tautų mokytojui ir vadui" draugui Stalinui!

Liepos 20 d., ketvirtadienis

Naktis buvo įspūdinga. Vakaruose švietė apie 30 raketų-žiburių, žaibavo sprogstančių bombų ugnis ir pilnas dangus zvimbė lėktuvų. Pietuose griaudė bombų sprogimai. Visą naktį beveik nemiegojome. Ką bombardavo? Spėjame, kad Šiaulius ir Panevėžį. Turbūt ir desantininkų nemaža pasėta. Griaunamoji karo mašina ima dirbti visu savo pajėgumu ir Lietuvoje.

Ne per seniai, sako, iš Maskvos radiofono kalbėjo Korsakas-Radžvilas, kreipdamasis į lietuvių rašytojus, pasilikusius Vilniuje. Įdomu, ar ten liko bent vienas lietuvių rašytojas. Ištikimų sovietams paskutiniu laiku ten nebebuvo nė vieno. Dabar gal jau atvyko ten vienas kitas iš tarybiškųjų: Gira, Cvirka, Venclova, Baltušis, Marcinkevičius ar kuris kitas. Reikia gi kam nors atstovauti Vilniaus rašytojus ir organizuoti „džiaugsmą" dėl „išvadavimo". Galimas daiktas, kad mano, Krėvės, Sruogos ir kitų butus paėmė į savo globą kuris nors draugas-rašytojas iš Maskvos. Taip gal būtų ir geriau. Gal apsaugotų knygas ir rankraščius nuo sunaikinimo. Mano bibliotekoj rastų ir „Rūsčių dienų" apie 10 egz. Tegu pasiskaito!

Jie ir mes dabar esame lemiamoj persilaužimo riboj. Jei laimės bolševizmas, mes būsime paskelbti reakcionieriais, kapitalizmo šalininkais, supuvusio buržuazinio pasaulio reiškėjais, o jie – pažangiais kovojančio, kūrybos jėgų kupino proletariato ir „liaudies" rašytojais; jei bolševizmas

pralaimės, mes liksimės paviršiuj, o jie nugramzdės į apačią kaip tautos išdavikai ir išgamos. Ir daug praeis laiko, kol istorija išryškins kiekvieno tikrą vertę.

Liepos 21 d., penktadienis

Gavome pasiskolint bateriją ir galime sekti įvykius namie. Pirmoji sensacija – vakar vakare buvo kėsintasi nužudyti Hitleris[554]. Pasikėsinimas nepavyko. Bomba sprogo 2 metru nuo Hitlerio, sužeista daug jo palydovų, kurių vienas jau mirė, o pats Führeris liko nepaliestas. Atentatą sudarė grupė generolų ir karininkų, o vykdė pulkininkas, grafas Staufenbergas. Jis ir kai kurie kiti jau esą sušaudyti, vėl kiti patys nusišovę. Tą pačią naktį Hitleris kalbėjęs per radiją ir, be kitko, pasakė, kad jo stebuklingas išgelbėjimas esąs dar vienas įrodymas, jog jis Apvaizdos skirtas atlikti dideliems uždaviniams vokiečių tautoje. Oficialūs pranešimai skelbia esą pasikėsinimas buvęs saujelės bepročių nusikaltėlių darbas, neturįs jokio ryšio su platesniais sluoksniais ir su armija. Tačiau užsienis kitaip tą dalyką komentuoja. Gaila, kad savo aparatu negaliu klausyti trumpųjų bangų, tad ir „priešo" nuomonės apie šį įvykį nežinau.

Ši diena buvo labai nerami, o man gal ir lemiama. Atėjo žinių, kad bolševikai, paėmę Kupiškį, eina į Vabalninką ir esą jau tik 10 kilom. nuo miestelio. Vabalninko partizanai kartu su atbėgusiais iš Zarasų policininkais vakar ėjo Kupiškiui į pagalbą, bet šiandien pasitraukė atgal ir, sako, jau bėga iš Vabalninko į Pasvalį. Biržai taip pat jokios pagalbos duoti negali. Žmonių būtų visur, bet niekur nėra ginklų. O bolševikai esą puikiai apginkluoti automatiniais šautuvais, kulkosvydžiais, turį 3 tanketes ir porą lauko armotėlių. Šiaip jų nesą daug: apie 200 žmonių. Matyt, kad tai yra kokia prasiveržusi gilyn gauja su desantininkais ir prisidėjusiais vietos komunistais. Tokių gaujų žmonės labiau bijo negu reguliarios sovietų kariuomenės. Kyla beveik jau panika. Daugelis pasiryžę bėgti, ypač iš tų, kurie jaučiasi bolševikams nusikaltę. Bijo likti ir šiaip jauni vyrai, kuriuos bolševikai gali paimti darbams arba varyti į frontą. Pagaliau tiek esame prisiklausę visokių gandų apie bolševikų žiaurumus užimtose srityse, kad

[554] 1944 m. liepos 20 d. įvyko garsiausias pasikėsinimas į Adolfą Hitlerį, kurio vienas pagrindinių organizatorių buvo Vokietijos kariuomenės pulkininkas Clausas von Stauffenbergas. Pasikėsinimas nepavyko.

kiekvienam plaukai šiaušiasi pagalvojus, kas jį gali ištikti, užėjus nedisciplinuotoms gaujoms. Vienas vežimas išriedėjo ir iš mūsų kiemo. Ilgai svyravau: važiuoti man ar pasilikti. Nutariau pasilikti. Bastūno gyvenimo miške aš ilgai nepakelčiau. Pribaigtų koks nors plaučių uždegimas ar maisto stoka, pagaliau ir ten pavojų gal ne mažiau negu čia. Čia ketinu pasisaugoti, žmonėms nesirodyti, pajutus pavojų sprukti „į rugius"... Nemanau, kad kokiai gaujai arba ir tikrajai sovietų kariuomenei užėjus, būtų jau taip visi ūkiai ir visi jų užkampiai iškrečiami ir visi gyvieji žudomi! Šiaip ar taip, rizika ten, rizika čia. Kad būčiau jaunesnis ir sveikesnis, būčiau ryžęsis išgyventi miškų klajoklio romantikos. Deja, mano romantiškasis amžius jau praeity. Čia pasilikęs galiu žūti skaudžia, bet prozajiška enkavedisto aukos arba katorgininko mirtim.

Liepos 22 d., šeštadienis

Jau vakar vakare paaiškėjo, kad Vabalninkas neužimtas. Gauja turbūt pasuko pro Palėvenę į Panevėžio miškus. Šiauliai ir Panevėžys paskutinėmis naktimis buvę žiauriai subombarduoti. Vakar popiet ir pereitą naktį mūsų namo langai ir durys šokinėjo nuo baisių sprogimo smūgių kažkur pietuose. Į rytą aprimo ir šiandien tik toli rytuose girdėti kurtūs dunksėjimai.

Rytas šiandien išaušo giedras, bet rūku ir dūmais pasruvęs. Senutė Ly mama sako, kaip prieš svieto pabaigą. Neramu širdy tokį rytą. Vakar vakare dumblinas dūmų debesys ėmė pamažu driektis pietvakarių horizonte. Žmonės sako, tai dega Panevėžys. Sutemus protarpiais pasirodydavo raudona žara ir vėl užgesdavo. Ilgai žiūrėjau į tą šoną.

Veiklesnieji žmonės čia labai pasipiktinę, kad niekas neorganizuoja partizanų bei savanorių kovai su bolševikinėmis gaujomis. Kur dingo, sako, visi tie garsūs pulkininkai ir generolai? Nejaugi juos taip apnešė malūnų miltai ir kitokių pelningų biznelių drumzlės? Iš tiesų, kur jie? Daugelis viešųjų pareigūnų pasirodė bailiai ir savanaudžiai. Dar pavojus buvo toli, o jie jau prievarta varė pastotes išgabenti iš miestelių savo turtui, berods taip pat nelabai švariai įsigytam. O dabar pirmieji išbildėjo nežinia kur. Kaszin ar atgis dar pirmųjų Nepriklausomybės kovų entuziazmas ir idealizmas? Nejaugi valstybinis biurokratizmas ir turtėjimo galimumai būtų galutinai suniekšinę tokią didelę mūsų tautos dalį? Ir jei taip, tai kas kaltas?

Vakarop vėl ėmė smarkiau dundėti pietvakariuose.

Liepos 23 d., sekmadienis

Vakar vakare Maskva pranešė, kad užimtas Panevėžys, Subačius, Kupiškis, Skapiškis, Rokiškis ir visa eilė kitų vietovių bei stočių tame ruože. Raminamės, kad tai ne sovietų kariuomenės, bet gaujų laimėjimai, galbūt tik laikini. Vakar vakare ir šiandien ta kryptim dunda smarkūs šūviai, matyt, dar eina mūšiai. Keistas mūsų optimizmas. Kai bolševikai stovėjo anapus Vitebsko, mums ir pagalvot būdavo baisu, kas bus, jei jie paims Minską, nekalbant jau apie Vilnių. O dabar, kai jie čia pat pašonėje ir ryt, poryt galime atsidurti jų rankoje, mes neišvengiamos būtinybės akivaizdoj imame kažkuo ramintis: gal kaip nors, kas nors... gal ir nebus taip baisu... gal išliksime... gal likimas... ir t. t. Ar ne taip raminosi ir žydai, kol atsistojo prie duobės krašto?

Liepos 24 d., pirmadienis

Vakar buvo atėjęs iš gretimo kaimo žmogelis ir papasakojo tokių naujienų: šeštadienį jis buvęs Vabalninke ir matęs ten sovietų kariuomenės dalinį, apie 200 žmonių. Į miestelį jie įžygiavę apie 12 val., pirmiau porą kartų iššovę iš armotos. Jie pasisakę esą žvalgai ir pagyrę, kad vabalninkiečiai nesipriešinę. Kitaip, jie būtų davę žinią savo lėktuvams, šie būt atlėkę ir miestelį subombardavę. Žmogelio pasakojimu, kiekvienas iš jų turįs ant krūtinės tokią „mašinėlę", su kuria gali iššaukti savo lėktuvus. Paskui jie apžiūrėję miestelio sandėlius. Radę nemaža druskos ir javų. Dalį druskos liepią atskirti ir laikyti sovietų kariuomenei, kuri netrukus čia ateisianti. Kitą galima pardavinėti žmonėms. Javus liepią saugoti ir niekam neleist išvežti. Sovietai visko turį savo, o druskos paskui atvešią dar daugiau. Žvalgai raminę žmones, kad nieko nebijotų, dirbtų savo darbą, gyventų ir tvarkytųsi kaip lig šiol. Rusai dabar kariauja kartu su Anglija ir Amerika ir taip darą, kaip esą susitarta. Į klausimą, kas gi bus už žydus, žvalgai atsakę, kad nieko, nes ir pačioj Rusijoj žydai dabar esą paniekinti. Žmogelio žiniomis, Biržus kitu keliu užėmęs apie 400 žmonių būrys. Sunku pasakyti, kiek čia teisybės, nes „gandonešis" atrodo ne visai patikimas. Galimas daiktas, kad Vabalninke, o gal ir Biržuose žvalgų būta. Taip pat galimas daiktas, kad jie skleidžia raminančias žinias, bet kas paskui bus, užėjus tikrajai kariuomenei ir valdžiai, tai jau kitas klausimas. Vakar ir šiandien kol kas ramu. Vakar vakare Maskva paskelbė, kad užimta visa eilė vietovių į pietus

nuo Panevėžio: Karsakiškis, Raguva, Taujėnai, Šilai ir kitos. Spaudžia jau ir latvius. Smarkiai žygiuojama į priekį Lenkijoje. Vokiečių pranešimas apie Lietuvos frontą jau kelinta diena vis tas pats: atkaklios kovos į žiemių rytus nuo Kauno. – Iš šios apielinkės, nujausdami bolševikų artėjimą, išbėgiojo nemaža jaunesnių vyrų ūkininkų, buvusių partizanų. Aš pradėjau želdinti barzdą. Atrodau šlykščiai.

Liepos 25 d., antradienis

Vabalninkas, sako, vėl vokiečių rankose. Atvažiavę keletas tankečių ir bolševikai pasitraukę kažkur už miestelio. Priešpiet nuo Vabalninko buvo girdėti apie 10 šūvių ar sprogimų ir matyti gaisro dūmų. Netoliese nuo mūsų prie Vabalninko–Biržų plento už vieno ūkininko trobesių įsistiprino būrelis vokiečių su tanku ir sunkvežimiu. Štai mes ir karo zonoje. Apielinkėj, girdėti, pasirodė ir daugiau vokiečių. Sako, stums bolševikus atgal. Apskritai, vienų ir kitų pajėgos čia labai menkos. Bet galime dar visa ko sulaukti.

Žmonės, kai kur girdėt, labai nusiskundžia mūsų vadinamais partizanais. Yra čia tokių, kurie gavo iš komendanto teisę nešioti ginklą ir kažkokį raikštį ant rankovės. Jie ima iš ūkininkų pastotes, reikalauja vežti, kur yra alaus, geria, laidokauja, o artėjant bolševikams sprunka į šalį. Nėra jokios vadovybės nė drausmės. Tas amžinas girtavimas ir pakrikimas mus žudo ir daro amžiną gėdą tautai. Nesinori tikėti, bet iš pasakojimų atrodo, kad dabartiniai partizanai – tai ne pasiryžėliai entuziastai idealistai, bet mušeikos-avantiūristai. Tai pasakoja žmogus, kuris pats pradžioje karo yra buvęs partizanas, kuris ir dabar namie nenakvoja, bijodamas bolševikų keršto. Pasakoja su kartumu ir nusivylimu. Nejaugi taip iš tiesų yra? Belieka tikėtis, kad, atėjus svarbiai valandai, jie pagaliau susitvarkys ir partizano vardą vėl padarys garbingą ir švarų.

Vakarop ėmė šaudyti iš patrankėlės nuo mūsų plento link Vabalninko. Matyti trys gaisrai pietryčiuose ir 4 vakaruose, turbūt apie Krinčiną ir Pasvalį. Ten eina Biržų–Panevėžio plentas. Girdėti armotų trenkimas.

Liepos 26 d., trečiadienis

Prie plento pas vieną ūkininką stovėję vokiečiai pasakė, kad šiandien jie pasitrauks, o ateis bolševikai. Tų vokietukų bailumas esąs nepaprastas. Sutemus bijo lauke pasirodyti, o kai reik išeit, tai keturpėsčiom rėplioja.

Visas jų kariavimas šioje apielinkėje pasireiškė tuo, kad iš tolo pašaudė iš savo tankečių ir sudegino keletą ūkių. Nei vokiečių, nei rusų karo vadovybių pranešimuose smulkesnių žinių apie Lietuvos frontą nėra. Vokiečiai jau kuris laikas skelbia vis tą patį: į žiemių vakarus nuo Gardino ir į žiemių rytus nuo Kauno eina atkaklios kovos.

Vokietijoje paskelbtas totalinės mobilizacijos dekretas. Mobilizaciją vykdyti pavesta Goebbelsui. Ji lies taip pat ir okupuotus kraštus. Vokiečiai ryžtasi kariauti ligi paskutiniųjų.

Liepos 27 d., ketvirtadienis

Naktis buvo nerami. Čia pat pašonėj susišaudymas ir didelis gaisras. Šiandien smarkus šaudymas ir didžiuliai gaisrai apie Krinčiną. Kraupu žiūrėti tą tylią giedrią vasaros dieną į aprūkusią dumbliną vakarų padangę ir aukštus dūmų vulkanus. O čiagi dar tik pradžia. Tik pripuolami susišaudymai ant didesnių kelių. Kas bus, jei prinoks stambesni mūšiai? Kuo pavirs mūsų Lietuva, jei persiris per ją ištisinė karo banga? Vakarykštis pranešimas skelbia, kad jau paimtas Pušalotas, Rozalimas, Smilgiai.

Imu nekęsti savęs nė tokio gyvenimo: dūlinėju, gulinėju, sėdinėju ir nieko pastovesnio negaliu nusitverti. Kad turėčiau bent kokių romanų, gal skaityti galėčiau. Bet neturiu jokio. Važiuodamas čia, atsivežiau tik balto popieriaus – maniau, kai neturėsiu jokio kitokio užsiėmimo, geriau rašyt galėsiu. O dabar, be poros šio dienoraščio puslapių, nieko daugiau nebegaliu iš savęs išspausti. Girdint tą armotų griausmą ir matant aplinkui gaisrų dūmus, taip viskas atrodo nereikalinga ir beprasmiška. Žinau, kad tai netiesa, bet ką daryt, kad krūtinėj klaiki tuštuma! Kad bent pagaliau pasirodytų priešaky kokia prošvaistė, nuaidėtų nežinau iš kur koks viltingas gandas!

Popiet vėl išgyvenome žiupsnį karo įspūdžių. Ėmė siautėti smarki pabūklų, kulkosvaidžių ir šautuvų ugnis ties Gaižiūnais ir Baibokais Vabalninko–Biržų plente. Apie 10 artimų gaisrų šiurpiai papildė vaizdą. Visi mūsų namiškiai nuėjo nakvoti į griovį. Aš likau viduj, bet manau, kad nemiegosiu. Maskva labai įspūdingai paskelbė, kad užimti Šiauliai „svarbiausias geležinkelių mazgas, jungiąs Pabaltįjį su Rytprūsiais“. Minėta apie 20 pasižymėjusių generolų ir duota 20 salvių iš 240 armotų. Sovietams laikas nuo laiko, matyt, reikia tokių iškilmių.

Liepos 28 d., penktadienis

Štai mes ir karo pabėgėliai. Šiandien rytą įsakyta visiems gyventojams išsikraustyti, kol praeis mūšiai. Laukiama smarkaus Sovietų puolimo. Iš tiesų, nuo pat ryto prasidėjo smarki ugnis. Aplink įsistiprinę vokiečiai, nors jų nedaugiausia. Ėmė liepsnoti artimi ūkiai. Visi Baibokai ugny. Prasidėjo karštligiška ruoša išvažiuoti. Laiko nedaug – iki 12 val. Prisikrovę kas pakliuvo dviem vežimais, prisikabinę 1 karvutę, išvykome vienintele galima žiemių kryptim: Ly, Genė, jų mama ir aš. Juozas paliko saugoti ūkio, gal rizikuodamas savo gyvybe. Vokiečiai, sako, šaudysią kiekvieną pasilikusį kaip banditą ir išdaviką. Atvažiavome į Bajoriškių kaimą apie 5 kilom. ir sustojom, nes, sako, iki Pabiržės, kur buvom ketinę vykti, davažiuoti negalima, nes Daudžgirių miške kelią pastoja banditai. Čia dabar atrodo kaip tikras čigonų taboras: susimetė kelių kaimų pabėgėliai. Mes su kitais kaimynais apsistojome vieno ūkininko sode. Popietis ir vakaras labai gražus. Tylu, giedra, žmonės susėdę būreliais šnekučiuoja, arkliai čia pat skabo žolę, tik pabėgėlės karvės kartkartėmis neramiai baubdamos ardo idiliją. Visi tikimės netrukus galėsią grįžti jau į sovietų valdžią. Ir vėl visų veidai niaukiasi. Kas ten mūsų laukia? Degėsiai ir jau kartą išbandyto režimo malonumai.

Ligi vėlyvos nakties mūsų šone girdėti verda, kunkuliuoja kulkosvydžių tratėjimas ir tingiai dunda armotos.

Liepos 29 d., šeštadienis

Mūsų „ištrėmimas" truko neilgai. Šiandien rytą per mūsų kaimą prašvilpė du sunkvežimiai, pilni ginkluotų vokiečių. Iš to supratome, kad jie traukiasi į naujas pozicijas, arčiau prie Biržų. Iš tiesų netrukus gavome žinią, kad nei Gaižiūnuose, nei Berčiūnuose nėra nei vokiečių, nei rusų. Tuoj subruzdome grįžti atgal – ir voros vežimų nusitiesė keliu. Grįžome linksmi, nors ir nežinome, kas mūsų laukia. Lengvai atsikvėpėme pamatę, kad mūsų ir artimiausių kaimynų ūkiai yra išlikę sveiki. Juozas papasakojo, kokią baisią naktį jie yra čia praleidę – tikrą mūšio naktį: su visų rūšių ugnim ir gaisrais. Porai valandų praslinkus pamatėme pirmuosius rusus. Jų ištisos gurguolės, pėsčių, raitų ir važiuotų su armotomis ir kitokia karo manta, traukė ne plentu, bet šoniniu keliu, per pievas ir laukus. Plentu Biržų link važiavo tik nedaugelis mašinų. Pavakarėj keletas rusų, nemačiau, kokio laipsnio, užėjo ir pas mus. Davė jiems užkąsti ir jie, nieko nereika-

lavę, išvyko toliau. Pas kaimyną buvo atsilankę du įdomūs tipai. Vienas priekabingas, piktas kaltino lietuvius, kad jie slepią vokiečius, o artimam kaime pienu moteris nunuodijusi vieną rusą, kas, aišku, yra gryniausias prasimanymas. Antras pasakojęs, kad Hitleris Vokietijoj buvęs per pasikėsinimą apsvilintas, o dabar sėdi suimtas – ir kad tą pat jie padarysią su savo Stalinu. Šiaip kariuomenė drausminga, jokių ekscesų nei incidentų negirdėti.

Liepos 30 d., sekmadienis

Miegojome kaip negyvi, taigi naktis, bent mums, praėjo ramiai. Mūsų ūkis nuošaliai nuo visokių kelių, tai jokis rusas daugiau nebuvo užklydęs. Šiandien tik plentu matyti didesnis judėjimas. Ar užimti Biržai, nežinome. Vakar vakare paskelbė, kad net Žagarė jau rusų rankose, o Latvijoj kovos vykstą apie Mintaują. Bet štai vakarop girdėti smarki kanonada pietuose, Panevėžio, Kėdainių ar Kauno kryptim. Ką tai reikštų? Rusai jau buvo prie pat Kauno, bet argi būtų girdėti tokis stiprus trenksmas iš taip toli? – Vakare Maskva paskelbė, kad Balbieriškis, Simnas ir visa eilė kitų vietovių Suvalkijoj užimta rusų. Mano tėviškė, greičiausia, taip pat.

Liepos 31 d., pirmadienis

Diena baigia praeiti ramiai. Biržai paimti, mūšiai nusikėlė kažkur į žiemius ir vakarus, kariuomenės daugiau nebematyti ir pas mus vėl viskas „po senovei". Vis dėlto netrukus turbūt sulauksime kokių nors naujos valdžios įsakymų, parėdymų. Žmonės kalba, kad tuoj pradės imti arklius ir karves, o gal ir vyrus į kariuomenę. Vabalninke aną sekmadienį buvo mitingas. Kalbėjo kažkoks desantininkas lietuvis. Ramino žmones, kad nieko nebijotų, kad kolchozų Lietuvoj nebūsią, kad net buvusieji partizanai nebūsią baudžiami, nes Lietuva nesidėjo su vokiečiais. Tokių raminančių kalbų dabar dažnai tenka išgirsti. Bet kaip bus iš tiesų, niekas nežino. Žmonės neramūs. Sako, jau grįžo iš Maskvos į Vilnių mūsų „vyriausybė". Įdomu, kaip tie žmonės dabar nusiteikę. Ar jie ko nors išmoko ir atlyžo, ar dar labiau sufanatiškėjo. Nuo to pareis daugelio mūsų likimas. Bet turbūt jie ir toliau bus tik aklas įrankis Sovietų centro vyriausybės ir partijos. Šiaip ar taip, kol karas nesibaigė, Lietuvos likimas nėra išspręstas. Ligi to laiko teks pasisaugoti, o paskui matysime.

Jau yra žinių, kad prasidėjo vieni kitų įdavinėjimai bolševikams ir skundai. Dėl daugybės skundų piktindavosi net ir vokiečiai ir dažniausiai jų visai nepaisydavo. Dabar tie skundai gali padaryti begales žalos. Prakeiktas tamsuoliškumas ir lietuviškas nesolidarumas! – Vakare Maskva paskelbė, kad plačiu frontu forsuotas Nemunas ir giliai pasistūmėta į priekį. Paimta Marijampolė ir Vilkaviškis. Tie kariuomenės daliniai pavadinti Nemuno daliniais.

Rugpjūčio 1 d., antradienis

Sprogimų dundesys nenutyla nė šiandien. Atrodo, kad kažkur žiemių rytuose vokiečiai puola bolševikus iš lėktuvų. Sako, vėl kažkur rytuose esą likę apsupta apie 40.000 vokiečių. Bijome, kad jie nebandytų prasimušti pro čia iki Žemaitijos ir Klaipėdos. Tada vėl atsidurtume karo lauke.

Pilna galva visokių tamsių minčių. Baigiama nusiaubti visa Lietuva. Mano Sūduvoj liks turbūt tik griuvėsiai. Ar pajėgs kas nors išplėšti Lietuvą iš rusų nagų? Ar sutaps didžiųjų interesai su mūsų norais?

Rugpjūčio 2 d., trečiadienis

Vakar vakare Maskva su dideliu triukšmu paskelbė, kad po didelių mūšių paimtas Kaunas ir virš išlaisvinto miesto suplevėsavo raudona Tarybų Sąjungos vėliava. Pagal korespondento pasakojimą, mūšis dėl Kauno buvęs labai žiaurus. Buvę sustiprinti tvirtovės fortai, iš Žaliakalnio pusės ėję dvi eilės apkasų ir spygliuotų užtvarų, o mieste namų rūsiuose buvusios patrankos ir stoguose kulkosvaidžiai. Sovietai puolę plentu ir geležinkeliu, o persikėlę per Nemuną ir nuo Garliavos per Aleksotą. Šturmu reikėję imti kvartalą po kvartalo ir išmušinėti vokiečius iš atskirų namų. Jei taip, tai iš Kauno turbūt beliko griuvėsių krūva. Greičiausia toks pat likimas ištiko ir Vaižganto gatvę su mano namiūkščiu.

Šiandien vokiečių pranešimas skelbia, kad atiduotas Vilkaviškis, bet atsiimti Biržai. Dėl Biržų tenka abejoti. Vakar ligi vėlyvos nakties plentu į Biržus slinko daug rusų kariuomenės. Vokiečiai smarkiai daužo iš lėktuvų. Padėtis dar nėra visai aiški. Būtų baisu, jei dar kartą karo banga persiristų per mūsų kraštą, ypatingai kai bus javai suvežti į kluonus.

Rugpjūčio 4 d., penktadienis

Vakar Gaižiūnų ūkininkus užvarė su pastotėmis 10 dienų! Tai bent porcija! Ir tai per pačią rugiapjūtę, kai rugiai jau ima byrėti.

Vokiečių žiniomis, atsiimta keletas vietovių Biržų srity. Iš tiesų, armotų griausmas artėja. Bijomės, kad vėl netektų kraustytis iš namų ir kad nesudegintų triobėsių. Vokiečių kariavimo taktika – pirmiausia viską deginti, naikinti. Ir dabar dienomis ir naktimis žiemiuose ir žiemių rytuose matyti po keletą gaisrų. Vakarais oras pasriuvęs dūmais. Dabar mėnesienos – vaiduokliškos. Šiandien atšalo ir pakilo šiurpus vėjas, bet sausra tebesitęsia.

Rugpjūčio 7 d., pirmadienis

Jau trečia diena, kaip turime įnamių – keletą rusų karininkų ir kareivių. Iš pradžių jie sakėsi ilgai čia nebūsią – 2–3 dienas. Bet kadangi frontas nuo Biržų nejuda, tai nejuda nei jie. Apskritai, jie žmonės visai simpatiški ir sukalbami: nieko nereikalauja, jei ko ir paprašo, tai mandagiai ir atsargiai, ramina, kad viskas būsią gerai. Aš, apskritai, į išsikalbėjimus su svetimais žmonėmis nesu linkęs, o su jais juo labiau. Pasisakiau, kad esu liaudies mokytojas, atvykęs čia iš Vilniaus į žmonos tėviškę praleisti atostogų ir štai čia įstrigęs. Vakar turėjome šiokią tokią pramogą: suruošė mums kino spektaklį. Kronikoj parodė invazijos į Normandiją nuotrupų ir amerikonišką filmą su garsiąja pačiūžininke Sonia Heni. Filma, kaip ir daugelis amerikoniškų, tuščia ir kvaila su savo džiazais, kafešantanais ir strapailiojimais, bet rusams ji, matyt, labai patiko ir mūsų majoras pavadino ją „замечательной“[555]. Tiesa, buvo labai gražių žiemos sporto scenų.

Šiaip per tą trejetą dienų išgyvenome ir baugių valandų. Užpereitą naktį kažkur apie Biržus vyko didelis mūšis. Mūsų namas drebėjo ir birzgė kaip dėžė nuo galingų sprogimų. Veikė garsiosios rusų „katiušos“ – armotos, kurios šaudo taip tankiai, kaip kulkosvaidis. Rusai kalbėjo apie jas su pasididžiavimu. Tam tikrame plote jos nepalieką jokio gyvo daikto.

Iš aplinkinių kaimų išvarė ūkininkus su pastotėmis 10 dienų. Kai kurie, sako, pakliuvo į ugnį, nes girtas vadovas nuvedęs per toli į vokiečių pusę. Šiandien vienas kažkoks pareigūnas ieškojo žmonių darbams prie plento. Juozas kirto rugius, tai vos atsikalbėjo, kad esąs ūkyje tik vienas su senute motina. Bijau, kad nepakliūčiau. Iš kaimyno ūkininko reikalavo,

[555] „nuostabia“ (rus.).

kad atiduotų ginklą, nors tas jokio ginklo neturi. Jų žiniomis, 60% lietuvių turį ginklus... Apskritai, gyvenimas neramus. Nors nėra taip bloga, kaip buvo manyta, bet nežinia, kas dar bus toliau, kai pasitrauks kariuomenė ir atsiras civilinė valdžia.

Rugpjūčio 8 d., antradienis

Prieš porą dienų rusai išstūmė vokiečius iš Biržų, o dabar jau nuvarė toli už Biržų. Ir mūsiškiai kai kurie vakar jau buvo Biržuose, o šiandien vėl išvažiavo „parsivežt trofėjų", kaip jie patys sako, vadinasi, alaus, degtinės ir dar ką pavyks nučiupti krautuvėse. Geriau tai, kad nebegresia fronto, mūšių, gaisrų, bėgimo pavojus. Bet šiaip ant krūtinės kaip girnų akmuo. Aplink knibžda svetimi žmonės, skamba svetimos dainos, prieš akis – neįspėjamas rytojus. Ar grįš dar laisvas gyvenimas, kada galėjai mąstyti ir kalbėti, ką nori, rašyti, ką nori ir kaip nori? Kada guldamas buvai tikras, kad ryt atsikelsi ir kad sulauksi vakaro ramiai dirbdamas savo darbą. „Išvadavimai" eina vienas po kito, o kilpa apie kaklą veržiasi kaskart ankščiau. Kaskart sunkiau atsikvėpti, daraisi bailus ir užguitas kaip persekiojamas nusikaltėlis. O mūsų nusikaltimas toks, kad norime būti sau žmonės, trokštame laisvės savo dvasiai. Prakeikti laikai visokių priverstinių ideologijų ir išvadavimo šūkiais pridengtų vergovių!

Rugpjūčio 11 d., penktadienis

Šiandien anksti rytą, švintant, išsinešdino mūsų įnamiai. Atsiskyrėme gražiai. Jokios skriaudos jie mums nepadarė, buvo korektiški, mandagūs ir teisingi. Kai mes nugąstavome, kad po jų gali ateiti kiti, su kuriais nežinia kaip sugyvensime, vienas karininkas pasakė:

– Mes, fronto kariai, gyventojų neskriaudžiame. Bet bijokite mūsų užpakalinių užnugario dalinių. Kai tik mes išvyksime, slėpkite arklius ir visa kita. Jie jus apvogs, nuraus jūsų bulves, sunaikins daržus. Skųskitės karininkams. Jei sugaus vagiantį ar plėšiantį, nušaus vietoje. Jei patys sugausite vagiant, duokite lazda per galvą, jei ir užmušite, jums už tai nieko nebus. Mūsų užpakaliniuose daliniuose eina visiški nusikaltėliai.

Taip „padrąsinti" mes visai nusigandome ir dabar su baime žvalgomės, ar dar neateina tie užpakaliniai – тыловые!

Plačiau išsikalbėti su savo svečiais taip ir neteko. Jie nuolatos girdavo savo armiją, savo tvarką, kolchozus, mes mandagiai pritardavom arba tylė-

davom, arba iš viso tų kalbų vengdavom. Nežinom, kas jie per žmonės – gal kokie buvusieji politrukai, padaryti majorais ir kapitonais. Mes jų neįtikinsim, o jie gali mus pasiųsti, kur pipirai auga, jei ne pas Abraomą. Bloga vien tai, kad jie susidaro įspūdį, tarsi gyventojai jiem būtų palankūs ir jų lauktų kaip išvaduotojų. Bolševizmas turi tą savybę, kad jis iš pat pradžių prislegia taip, kad ir pajudėti baugu.

Rugpjūčio 12 d., šeštadienis

Biržų apskrities viršininku, sako, paskirtas žydas, kuris nė lietuviškai nemoka. Krinčine sakęs prakalbą su vertėju. Vadinasi, jei tai tiesa, prasidėjo iš naujo sena istorija! Valdys mus žydai!

Diena baigia praeiti ramiai. Pereitą naktį ir priešpiet vėl girdėti smarkūs armotų šūviai ir bombų trenksmai kažkur žiemiuose, kaip atrodo, nelabai toli. Nei vokiečių, nei rusų komunikatas Lietuvos visai nemini. Užtad sovietai ėmė smarkiau veržtis į Estiją nuo Pskovo. Jau kuris laikas Latvija perkirsta pusiau – nuo Lietuvos sienos per Mintaują ir Tukumą ligi jūros. Apsuptieji vokiečiai stengiasi prasiveržti į vakarus Lietuvos pasienin.

Rugpjūčio 14 d., pirmadienis

Ima rodytis ir tie užpakaliniai. Vakar pora būrių praslinko pro šalį, o šiandien rytą du gurguolės palydovai užsuko į kiemą ir ėmė reikalauti pastotės, mat vežą sunkų krovinį. Juozas vos išsipirko lašiniais. Geriausias, sako, išsipirkimas – tai „samogonu“. Už degtinę galima esą laimėti viską. Kai kur, girdėti, daro kratas tik dėl to, kad tikisi rasią degtinės. Kitur grasina sušaudyti, bet pasiūlius degtinės, „dovanoja“ bausmę. Žodžiu, samogonas dabar visagalintis valdovas.

Netikėtai atvažiavo Tadas su Vacium. Pasakojo, kad Šiaulius labai sunaikino vokiečiai, bombarduodami iš lėktuvų, kai rusai jau buvo paėmę miestą.

Rugpjūčio 15 d., antradienis

Šiandien vėl svarbi karo istorijoj diena: rytą prasidėjo nauja anglosaksų ir prancūzų invazija į pietinę Prancūziją tarp Marseille ir Cannes[556]. To-

[556] 1944 m. rugpjūčio 14 d. sąjungininkų pajėgos pradėjo išsilaipinimo operaciją „Dragoon“ Pietų Prancūzijoje. Netrukus vokiečių kariniai daliniai buvo priversti trauktis, užimti svarbūs Marselio ir Tulono uostai.

kiu būdu vokiečiai turi dar vieną frontą. Radijo žiniomis, vokiečių reikalai pirmame invazijos fronte labai prasti. Iš visa ko atrodo, kad karas šį rudenį gali ir baigtis. Kokia tai būtų laimė, sunku dabar ir įsivaizduoti. Lietuva dar ne visai būtų sunaikinta, o taikos derybos vis dėlto ir politiškai mūsų būvį pakeis. Gal pagaliau ateis ir tikrasis išvadavimas.

Pereitą naktį vėl ėjo didelis mūšis žiemių vakarų šone, sako, apie Saločius. Latvijoj apsupti vokiečiai bando prasiveržti į Žemaitiją.

Rugpjūčio 16 d., trečiadienis

Ši antroji bolševikų invazija vienu atžvilgiu kelia many pasitenkinimo jausmą, būtent, kad ji atkeršino visokiem Rentelnam, Hingstam[557], Wulfam ir tūkstančiam kitų didesnių ir mažesnių Lietuvos engėjų ir niekintojų, prigužėjusių paskui vokiečių armiją ir susisukusių gūžtas geriausiose mūsų krašto vietose. Pilnas Kaunas knibždėjo ne tik uniformuotų rudųjų, bet ir visokių skrybėliuotų vyriškių, bobelkų, mergšių ir vaikpalaikių, kurie akiplėšiškai niekino mūsų žmones. O kokie dar buvo planai ateičiai – kolonizacija, turtų nusavinimas ir mūsų visiškas pavergimas bei suvokietinimas. Tas „Bauerlandas“[558], pasak jų, turėjo būti tik tiltu į tolimesnes vokiečių kolonijas Pabaltijyj ir rytuose. Ir štai visi tie rudi, pilvoti mūsų „išvaduotojai“ turėjo bėgti nespėję nė valizų dorai susikrauti. „Kauen“ vėl virto Kaunu. Bet ar ilgam? Reikia manyti, kad taip, mūsų Kaunas, Vilnius ir visa Lietuva pagaliau liks mūsų visiems laikams.

Rugpjūčio 17 d., ketvirtadienis

Pagal radijo pranešimus, dideli mūšiai eina apie Vilkaviškį, Raseinius, į vakarus nuo Šiaulių ir į žiemius nuo Biržų. Iš šių miestų jau maža kas beliko, o apielinkių ūkiai nudeginti ir žmonės išblaškyti. Vokiečiai stiprinasi ir traukia naujos kariuomenės. Gali atsitikti, kad frontas dar kartą persiris per Lietuvą. Klius vieniems nueinant, kitiems pareinant. Lietuva gali būti visiškai sunaikinta. Už ką? Kokia tų kentėjimų prasmė? Bergždi klausimai ir tik naivūs metafizikai idealistai jais galvas kvaršina. Pasipainiojom ant kelio galingiesiems, tai ir trempia mus patys susikivirčinę. Šių dienų karo

[557] Christian Hans Hingst (1895–1955) – nacių okupacijos metais buvo Vilniaus miesto komendantas, organizavo Lietuvos žydų naikinimą.

[558] „Ūkininkų šalis“ (vok.).

priežasčių ir atsakomybės problema yra tokia sudėtinga, kad nėr ko nė kėsintis ją išspręsti. Pirmykščio karo esmė buvo paprasta: grobimas arba kerštas, o dažniausia viena ir antra. Šie esminiai elementai bene bus pasilikę ir dabartiniuose karuose, tik apraizgyti komplikuoto dabarties gyvenimo ir suktos diplomatijos slepiamaisiais tinklais. Ar pavyks žmonėms kada nors sukurti tokias bendravimo ir santvarkos formas, kuriose nebūtų reikalo ir progos grobti bei keršinti? Jei pavyks, tada išnyks ir karai.

Rugpjūčio 21 d., pirmadienis

Mūšiai Lietuvos žemėje kaskart smarkėja, ypatingai vakarinėj Sūduvoj ir į vakarus nuo Šiaulių. Atrodo, kad frontas Lietuvoje stovės ilgą laiką, gal iki karo pabaigos. Be tiesioginio trobesių ir pasėlių sunaikinimo, žmonės kenčia dar nuo pastočių, kelių taisymo ir kitokių prievolių, susijusių su fronto artumu. Pastotininkams tenka vežioti šovinius pačiame fronte. Yra jų ir žuvusių, ir sužeistų.

Latvijoje, sako, karas dar žiauresnis. Gyventojai ten išvaromi, gyvuliai, trobesiai ir pasėliai naikinami dar mūšiams neprasidėjus. Ir patys gyventojai bolševikams atkakliai priešinasi. Apnuodiją šulinius, neduodą maisto, o moterys net karštu vandeniu apipilą. Latviai labai pykstą ant lietuvių, kad šie nekovoję su bolševikais. Pasitraukusius į Latviją lietuvius priimą labai nepalankiai.

Panevėžio srityje buvo paskelbta mobilizacija. Apie ją ateina įvairių žinių. Vieni sako, kad niekas nestojo, o kiti, kad stojančių buvę labai daug: paskirtoms dienoms praėjus, dar buvę eilės žmonių. Taip, žmonių buvo daug, sako treti. Bet tai buvo tik paprastas bolševikinis propagandinis triukas. Įsižiūrėjus pastebėta, kad kasdien stoja vis tie patys žmonės. Per vienas duris įeina, per kitas išeina, aplinkinėm gatvėm grįžta ir vėl papildo „stojančių" eilę. Paskui į Panevėžį, sako, atvykusi keliais automobiliais, kurių trys šarvuoti, Amerikos Raudonojo Kryžiaus komisija ir mobilizaciją įsakiusi sustabdyti. Apskritai, dabar žmonės tik iš Amerikos laukia išgelbėjimo. Apie visokius paslaptingus Amerikos karininkus ir atstovus, kurie tai šen tai ten pasirodę ir taip bei taip pasakę, kaime plinta įvairių gandų. Žmonės tais gandais guodžiasi ir šviesiau žiūri į ateitį. Gandams tikėtinumo duoda tas faktas, kad sovietų armija aprūpinta Amerikos ginklais, autovežimiais, drabužiais, visokiais reikmenimis

ir net maistu. Mes patys tai matome, ir Raudonosios armijos karininkai bei kareiviai to neslepia. Kaimas mielai kartoja ir tariamus ar tikrus pačių bolševikų prasitarimus, kad jie čia ilgai nebūsią, kad jie darą vien tai, ką Amerika liepianti, kad jie nesitikėję rasti Lietuvą dar tokią turtingą ir daug panašių raminančių pasakymų.

Rugpjūčio 23 d., trečiadienis

Iki rugp. 25 d. įsakyta atiduoti radijo priimtuvus. Neklusniems prigrasinta karo meto bausmėmis. Su jais būsią elgiamasi kaip su vokiečių šnipais. Atiminėja taip pat ir dviračius. Sovietų valdžiai būdinga, kad ji būtinai turi ką nors drausti, ką nors varžyti, persekioti ir grasinti. Tarybų valdžios turime dar tik pirmąsias užuomazgas. O kas bus toliau, kai ims darbuotis ne tik valdžia, bet ir NKVD, ir komjaunuoliai, ir visoki proforgai! Bet pasitikėkim Amerikos dėde ir per daug nebūgštaukim... Sunku manyti, kad po tokio karo, kurio tikslas sunaikinti nacizmo tironiją, jos vietoj būtų palikta kita dar baisesnė bolševizmo tironija.

Vakar ir šiandien pietuose ir žiemiuose vėl gaisrai. Sovietus vokiečiai stumia iš Kuršo pro Mintaują į mūsų sieną. Nejaugi Lietuvai lemta pavirsti degėsių, griuvėsių ir kapinynų šalim?

Rugpjūčio 26 d., šeštadienis

Žmonės daug kalba apie raudonarmiečių sauvaliavimus: čia moteris išprievartavo, čia arklius pagrobė, čia maistą išplėšė, čia vėl su pastote neteisėtai išvarė ir važinėjo porą savaičių. Visa tai daro visoki užnugario pasturlakai – girtuokliai, valkatos, dezertyrai. Armijos garbei tenka pasakyti, kad jos vyresnybė su nusikaltėliais griežtai kovoja ir žmones, kiek gali, nuo neteisėtų išnaudojimų gina.

Atėjo, sako, tikrų žinių, kad Panevėžio apskrity grąžinti į savo vietas visi senieji valdininkai ir valsčių pareigūnai. Žmonėms tai labai pakėlė nuotaiką ir tuoj ėmė kalbėti, kad Panevėžy jau „Amerikos valdžia". Mūsų apielinkėje valsčiaus pareigūnai, pieninių komitetas, policininkai – kiti, dažniausia jaunuoliai. Vienas toks ir čia pasišvaisto su automatu, papyškina pakrūmėmis, bet šiaip dar nieko bloga niekam nėra padarę. Žmonės pasakoja, kad kažkoks rusų vyresnysis pasakęs, kad ir jų dienos neilgos: netrukus būsią grąžinti senieji.

Bet štai ir bloga žinia. Subruzdo veikti čia pernai iš Rusijos vokiečių atvaryti ir po ūkius išskirstyti rusai[559]. Dabar jie norėtų grįžti į savo kraštą, bet neturi kaip. O ir pagrįžę rastų tik plikus laukus ir degėsius. Tad jie kreipęsi į komendantą ir tas jiems pranešęs, kad po kelių dienų būsiąs išleistas toks įstatymas: ūkis, kuriame buvo apgyvendinta ir dirbo rusų šeima, turėsiąs jai duoti arklį, vežimą ir karvę. Žmonės dėl to labai susirūpinę. Tas rusų šeimas sudarydavo moteris ir du–trys mažamečiai vaikai, nes darbingesnius paėmė patys vokiečiai. Pagalba ūkiui iš tokios šeimos būdavo labai menka. Jos išmaitinimas brangiau kaštavo, negu ji uždirbdavo. Ir štai dabar toks atlyginimas. Tai būtų dar vienas Lietuvos apiplėšimo būdas. Bet čia tai jau vokiečių mums palikta dovana.

Iš Vabalninko parvežė Vilniuje leidžiamos „Tiesos" numerį. Pirmas įspūdis – slėgiantis. Vilniuje mitingai, planavimai, organizuojami komjaunuoliai (Lenino vardo!), tarp eilučių kyšo propagandinis pasigyrimas ir melas. Tęsiama sena daina, tik žemesniu tonu. Paskelbtas jau trečias simfonijos koncertas. Kaip aš norėčiau jame būti ir pažiūrėti, ar daug beliko iš nuolatinių tų koncertų lankytojų.

Rugpjūčio 27 d., sekmadienis

Ly kalbėjosi su žmogum, neseniai atvažiavusiu iš Vilniaus. Jis papasakojo, kad pusė miesto esanti išdeginta ir išgriauta. Sunaikinta visa Vokiečių ir Vilniaus gatvė. Deginę atsitraukdami patys vokiečiai. Ar išliko sveiki Tauro gatvės namai, kuriuose mes gyvenome, tas žmogus niekaip neatsimena. Jei ir išliko, tai bute, sako, vis tiek nieko nerasime, nes pasitraukus vokiečiams, kol atėjo rusai, lenkai puolė lietuvių butus, viską plėšė ir naikino. Dabar jau daugelis tarnautojų lietuvių grįžę atgal, bet žmonių dar labai stoka. Net policininkai, kurie nepabėgo, palikti savo vietose. Apskritai, jokių bausmių nei represijų niekam netaikoma. Jau veikia keletas komisariatų. Naujoji valdžia nusiteikusi labai patriotiškai. A. Venclova atsisakęs būti švietimo komisaro [pareigose] ir jo vietoj šias pareigas eina Meškauskienė[560]. Esąs

[559] Dalis raudonarmiečių belaisvių ar kitų, kurie vokiečių buvo paimti į nelaisvę karo pradžioje, dažniausiai rusų tautybės asmenų, atsidūrusių Lietuvoje, okupacinės valdžios buvo išskirstyti po Lietuvos ūkius kaip nemokama darbo jėga. Manoma, kad 1942 m. Lietuvos ūkiuose dirbo apie 16 000 karo belaisvių.

[560] Michalina Navikaitė-Meškauskienė (1907–1990) – sovietinė veikėja. 1944–1945 m. švietimo liaudies komisaro pavaduotoja, ėjusi įvairias aukštas pareigas LSSR Ministrų taryboje. Parašė atsiminimų apie rašytojus.

grįžęs K. Korsakas-Radžvilas ir, rodos, Sal. Neris. Važiuoti į Vilnių galima esą be jokių leidimų, geležinkeliu per Panevėžį ir Švenčionėlius. Galvojame, kaip čia dabar padarius. Jei ne „R. dienos", važiuočiau neabejodamas, bet dabar rizikinga. Nenorėčiau pats lįsti vilkui į nasrus, kol dar galiu čia visai saugiai gyventi. Antra vertus, labai rūpi mano bibliotekos ir archyvo likimas. Greičiausia, kad po kurio laiko į Vilnių važiuos viena Ly.

Rugpjūčio 29 d., antradienis

Pateko man į rankas senas, 1942 m. vasaros dienraščio „Į laisvę" num. (202), kuriame išspausdinti V. Krėvės ir dr-o A. Garmaus[561] pranešimai, padaryti buv. Liaudies Seimo narių susirinkime 1942 m. rugpjūčio 30 d. Labai įdomus V. Krėvės pranešimas, kuriame jis apibūdina pirmąją posmetoninę Liaudies vyriausybę ir papasakoja savo atsilankymą pas Molotovą. Garmaus pranešimas menkas, daugely vietų naivus ir neobjektyvus. Jaučiama autoriaus baimė, noras pasiteisinti ir save atsargiai paidealizuoti. Šitos ir kitos tame susirinkime padarytos viešos buv. Liaudies Seimo narių išpažintys tegu bus pagaliau nuoširdžios ir teisingos. Vis dėlto atsiminus tą nelaimingą Liaudies Seimą ir jo priimtą nutarimą įjungti Lietuvą į Tarybų Sąjungą, krūtinėj sukyla didelis kartumas ir apmaudas. Kuomet buvo duotas balsuoti Lietuvos mirties dekretas, neatsirado nė vieno žmogaus, kuris būtų pakėlęs balsą prieš. Neatsirado nė vieno, kuris būtų pasakęs: „Ne, aš negaliu! Aš balsuoju prieš! Vyrai, protestuokime! Kas su manim už laisvą Lietuvą?!" Ir jeigu būtų atsiradę du–trys, kurie būtų juo pasekę, melas būtų buvęs demaskuotas. Žinoma, jie būtų žuvę, bet jų vardai būtų likę amžini lietuvių tautos istorijoj, jiems būtų paminklai statomi. Bet, deja, tokių neatsirado nė vieno. Neatsirado ne tik Lietuvoj, bet nė visam Pabaltijyj. Pratęsti savo mizerną gyvenimą kiekvienam Liaudies Seimo nariui, matyt, atrodė svarbiau, negu balsuoti prieš Lietuvos pavergimo sprendimą. Bet štai mano sąžinėj kyla klausimas: o aš pats kaip būčiau pasielgęs, jei būčiau buvęs Liaudies Seime? Deja, deja, greičiausia ir aš būčiau daręs taip, kaip

[561] Antanas Garmus (1881–1955) – gydytojas, visuomenės veikėjas. 1940 m. Kauno burmistras, išrinktas Liaudies seimo nariu. 1940–1941 m. Lietuvos Raudonojo Kryžiaus pirmininkas. 1940–1944 m. VDU Biologijos katedros vedėjas. 1944 m. nesėkmingai bandė trauktis į Švediją, nacių kalintas. 1949 m. persikėlė į JAV.

visi kiti – pagal Dekanozovo[562] ir Pozdniakovo diktatą. Visi mes sumenkėjome ir suniekšėjome. Mat gyvename realizmo laikais. O politiniame bei visuomeniniame gyvenime realizmas gimdo niekingiausių apraiškų. Romantizmo ir iš viso idealistinių polėkių laikais Lietuvos pavergimo bei į Sovietus įjungimo apgaulė ir Liaudies Seimų komedija nebūtų taip sklandžiai pavykusi. Tuomet dar būta didelės dvasios žmonių.

Rugpjūčio 31 d., ketvirtadienis

Dar vis neišeina man iš galvos išdavikiškas Liaudies Seimo balsavimas prijungti Lietuvą prie Tarybų Sąjungos. Reikia atsiminti, kad tas liūdnos atminties Seimas buvo sudarytas, tiesa, ne iš komunistų, nes tokių Lietuvoj nedaug tebuvo, tai daugumoj bent iš simpatizuojančių komunizmui ir stovinčių griežtoj opozicijoj prieš tuometinę tautininkų vyriausybę. Tik vėliau, kai paaiškėjo komunistinio režimo nagai ir ragai, daugeliui iš jųjų atsidarė akys. Jeigu balsavimas jungtis Lietuvai su Sovietų Sąjunga ar ne būtų buvęs atidėtas ligi 1941 metų pavasario, jis nebūtų taip sklandžiai praėjęs ir gal būtų atsiradęs tokis pasiryžėlis, apie kurį andai rašiau. Aukojimosi, konspiracinio veikimo ir partizaninės kovos dvasia tada jau ne vieną perorientavo atgal. „Kruvinojo Smetonos" laikai atsiminimuose ėmė gaubtis laimingos praeities idilijos spalvomis ir nuotaikomis.

Rugsėjo 2 d., šeštadienis

Karo įvykiai ima eiti labai greitai. Vakaruose atvaduotas Paryžius, prieita Belgijos ir vakarų Vokietijos sienos, pietuose artėjama prie Lijono, o rytuose rusai paėmė Rumunijos naftos sritį su Ploešti miestu ir sostinę Bukareštą. Gal tas ir gerai. Juo Raudonoji armija brenda tolyn į vakarus, juo bolševizmui mažiau galimumų išsilaikyti – ir savo ribose, ir savo programoj. Jei Vakarų pasaulis ir Amerika dar sutiktų kęsti komunizmą Maskvoje, tai niekados nesutiks, kad ta despotija įsikurtų kurioj nors Vakarų sostinėj. Pagaliau ir patys rusai, pamatę svetimų kraštų gyvenimą ir pakvėpavę laisvesniu Europos oru, ar nepanorės nusikratyti ir savo raudonųjų diktatorių klika?

[562] Vladimir Dekanozov (1898–1953) – sovietinis veikėjas. 1939–1947 m. SSRS užsienio reikalų liaudies komisaro pavaduotojas. Nuo 1940 m. birželio SSRS vyriausybės ypatingasis įgaliotinis Lietuvai. Tiesiogiai vadovavo Lietuvos inkorporacijai į SSRS, organizavo vad. Liaudies seimo rinkimus. 1953 m. buvo teisiamas kartu su L. Berija, sušaudytas.

Rugsėjo 3 d., sekmadienis

Jei dar verta gyventi šioje žemėje, tai tik dėl gamtos ir meno. Klaikiame paskutinių kelerių metų gyvenime aš tik šiose dviejose srityse rasdavau nusiraminimo ir pragiedrėjimų valandų. Ir dabar, kada bolševizmo košmaras kaip koks švino luitas gula ant krūtinės ir visas gyvenimas nebetenka žavumo, krūtinėj pasidaro šilčiau, kai prisimenu Vilniaus mėnesienas, Užvingį, Neries pakrantes, Antakalnio šilą, Belmontą, Filharmonijos koncertus, teatrą, literatūros vakarus ir meno parodas. Arba štai čia, šiame užkampyje, pasiustum iš melancholijos ir juodų minčių, jei nebūtų saulėtos vasaros ir tokių ramių, šviesių vakarų bei naktų, kaip praėjusioji.

Rugsėjo 4 d., pirmadienis

Galvodami apie Lietuvos ateitį ir ramindamiesi visokiais galimumais, mes nenorime prisiminti vieno, gal realiausio galimumo: kad po šio karo komunizmas išeis sustiprėjęs, kad Rusijoj jis susijungs su senuoju imperializmu ir nacionalizmu ir jokiu būdu nesutiks išsižadėti Pabaltijo, kurį rusų politika visados stengėsi neatsiejamai sujungti su Rusija. Jei tai įvyktų, Lietuvą ištiktų baisus likimas. Bolševizmo priemonės siekiant savųjų tikslų yra dešimt kartų radikalesnės už caristines. Viena iš tokių plačiai vartojamų priemonių yra iškėlimas gyventojų. Pasikartos 41 metų birželis, tik platesniu mastu. Pasaulio opinijoj būsime savanoriai kolonistai į turtingas Sibiro žemes, daugiau nieko.

Kam tada šio karo aukos, jei milijonai žmonių bus pasmerkti tokiai vergovei, kokios dar pasaulis nėra matęs?

Vilniuje, sako, jau vėl dirbdinami vagonai su grotuotais langeliais. Kam jie? Lenkams, vokiečiams ar mums? Kam bebūtų, gili žmogiška užuojauta tiems, kurie į tuos vagonus paklius!

Rugsėjo 5 d., antradienis

Kalbėjausi su p. M., kuris neseniai grįžo iš Vilniaus. Pasirodo, kad mūsų butas išplėštas, išgrobtas. Pirmiausia namus buvo užėmę kareiviai, o paskui enkavedistai, kurie ir dabar ten šeimininkauja. Ėmė ir nešė, kas ką norėjo. Smulkesnių ir tikslesnių žinių dar neturime. Ketiname patys vykti į Vilnių. Jaučiu, kad man tai pavojinga, bet teks rizikuoti. Labai man rūpi mano rankraščių ir knygų likimas. Tiek darbo ir lėšų!

Pusė Vilniaus esanti išgriauta. Tie, kurie liko mieste mūšių metu, gavo išgyventi baisių valandų. Lenkų partizanai šaudę iš namų į vokiečius, dėl to namai buvo padeginėjami. Lenkai taip pat grobė lietuvių turtą, sugautus lietuvius vedę šaudyti, bet ligšiolinėmis žiniomis sušaudė tik 3: Miciūtės tėvą su broliu ir dar kažkokį buvusį kariškį. Nuo bombos Valakumpy žuvo Rapolo Mackonio žmona. Vienas pažįstamas nuėjęs pas rusus, gal į NKVD prašyti jo šeimai pagalbos, tai rusai pasakę:

– Dabar tai prašote mūsų pagalbos, bet Mackonis yra parašęs prieš mus tokią piktą satyrą („Srulį Švindelmacherį").

– Ta satyra nukreipta ne prieš rusus, bet prieš žydus, – paaiškinęs pažįstamas.

Tada rusai numoję ranka:

– Jei prieš žydus, tebūnie! Чорт с ними[563]!..

Pasakoja, kad pirmomis dienomis lenkų partizanai, sučiupę kur lietuvį, vesdavo pas rusus:

– Štai sugavome lietuvį!

– Kas gi čia nepaprasto, jei Lietuvos sostinėj sugavote lietuvį? – stebėdavosi rusai. Ir įsakydavo tuojau suimtąjį paleisti. Apskritai, lenkai labai nusivylę naująja tvarka Vilniuje. Kai pirmame skelbime rusų kalba miesto vardas buvo parašytas ne Vilno, o Vilnius, lenkai supratę, kad bus blogai. Skelbimai gatvėse lipinami tik rusų ir lietuvių kalbomis. Blogai išėjo ir su lenkų partizanais. Įsakyta jiems susirinkti kažkur užmiesty į vieną vietą. Pasklido gandas, kad lenkų partizanai iškilmingu maršu įžygiuos į Vilnių, būsianti ir anglų delegacija. Ir štai užuot iškilmingo maršo lenkų partizanai buvę apsupti, suimti ir nugabenti į Medininkų pilį, o iš ten nežinia kur...

Atkasinėjami Panerių masiniai kapai. Ten randama ne vien tik žydų, bet ir lenkų, ir lietuvių. Lavonai sukrauti duobėse spinduliu 5–6 klodais. Vienoj duobėj telpą apie 500 lavonų. Daug duobių suspėję atkasti patys vokiečiai ir lavonus sunaikinti. Spėjama, kad Paneriuose nužudyta apie 60.000 žmonių. Dabar žydų Vilniuje esą apie 2.000[564].

[563] „Bala jų nematė" (rus.).

[564] 1941–1944 m. nacių okupacijos laikotarpiu Paneriuose masinių egzekucijų metu iššudyta iki 100 000 žmonių. Paneriuose iššudyta didelė dalis Vilniaus ir Rytų Lietuvos žydų – apie 70 000.

Grįžo Jalbrzykowskis. Iškilmingose sutiktuvėse Reinys pasakęs kalbą lotyniškai. Jam išsitarus, kad turime būti dėkingi Aušros Vartų Dievo Motinai, vienas lenkas kunigas sušukęs: Reginae Poloniae[565]! Jalbrzykowskis atsakydamas visai nė nepadėkojęs Reiniui už jo triūsą Vilniuje. Lietuviškos pamaldos bažnyčiose esą jau naikinamos. Tiesa ir tai, kad lietuvių Vilniuje palikę labai maža.

Gyvenimas mieste esąs labai sunkus. Nėra nei elektros, nei vandens. Stoka maisto. Lašinių kilas – 480 rublių. Prekyba laisva.

Rugsėjo 6 d., trečiadienis

Vilniuje suimta p-lė M. Kubiliūtė[566], Mokslų akademijos tarnautoja. Suimta, sako, už tai, kad dalyvavo Vilniaus miesto komitete, kuris susidarė tuoj vokiečiams užėmus Vilnių. Komiteto nariai kaltinami, rodos, tuo, kad, dar neprasidėjus karui, turėję santykių su vokiečiais. Bet kaip ten iš tiesų yra, niekas tikrai nežino. Tai tamsi enkavedistų paslaptis. P-lė Kubiliūtė – šviesi asmenybė: paslaugi, pasiaukojanti, didelė patriotė. Vokiečių okupacijos metu ji buvo populiari Vilniuje labdarybės ir savitarpinės pagalbos srityje. Ji mus aprūpindavo daržovėmis, kartais išgaudavo papildomas maisto korteles ir leidimus šį tą nusipirkti. Visados kupina giedro optimizmo, entuziazmo ir energijos. Būtų nedovanotina skriauda, jei ši idealistė moteris, niekam savo gyvenime bloga nepadariusi, niekam nestojusi skersai kelio, taptų raudonojo teroro auka.

Rugsėjo 7 d., ketvirtadienis

Gyvenu atsiskyrėlio gyvenimą. Su nieku nesueinu, niekas manęs nepasigenda, niekam aš nereikalingas. Kaip greitai galima pasidaryti atliekamu žmogum. Dar taip neseniai gražiai apie mane rašė spauda, turėjau, rodos, skaitytojų ir klausytojų, kurie mane mėgo ir vertino. O štai tegu ištinka nelaimė, kad netenku duonos ir pastogės ir turiu ieškoti vietos, kur galėčiau išgelbėti savo laisvę ir gyvybę. Pereik tada skersai ir išilgai visą Lietuvą – ir kiekvienam tu būsi nepageidaujama našta, kiekvienas stengsis tavim kaip galima greičiau nusikratyti, nes kiekvienam ir ankšta, ir pragyvenimas

[565] „Lenkijos karalienei“ (lot.).

[566] Marcelė Kubiliūtė 1944 m. rugpjūčio 17 d. NKVD buvo suimta ir deportuota į Sibirą, kur išbuvo iki 1956 m.

sunkus, ir šimtai kitokių nepatogumų. Seniau visokiems konspiratoriams ir į vargą patekusiems kultūrininkams globos suteikdavo dvarai, na ir dar klebonijos. Su klebonijom mano santykiai nutrūkę, o dvarų likučiuose sėdi arba svetimieji bankrotai, arba savieji gaspadoriai. Ir vieniems, ir kitiems lietuvių kultūra ir jos darbininkai visai nerūpi. Apskritai, iš mūsų visuomenės užuojautos susilauksi tiktai numiręs. Karstui aukų, jeigu reiks, ji taip pat labai šykščiai duos, bet užtat suruoš iškilmingas laidotuves – su vainikais ir ilgomis patetiškomis prakalbomis, nuo kurių tu ir karste išprakaituosi. Nes tuomet, mat, tu jau niekam nebebūsi pavojingas: jokios pagalbos neprašysi ir jokių kitokių nemalonumų nepadarysi. Priešingai: suteiksi progą pasirodyti patriotais, idealistais, rašytojo gerbėjais, mokančiais įvertinti jo nuopelnus tautos kultūrai. Tad taip mes esame mylimi ir globojami...

Rugsėjo 9 d., šeštadienis

Teko skaityti „Tiesos" 47 n., rugpjūčio 31 d. Pasirodo, kad Vilniuje posėdžiauja Aukščiausioji Taryba (III sesija). Tarybą sveikino mokslo ir meno darbuotojų delegacija, vedama prof. Matulio, kuris dabar yra Vilniaus universiteto prorektorius. Prasidėjo inscenizuoti sveikinimai, padėkos, delegacijos! Tačiau didžiausio dėmesio vertas minėtame „Tiesos" n-ry išspausdintas A. Sniečkaus pranešimas „apie priemones vokiečių okupacijos padariniams Lietuvos TSR žemės ūkyje likviduoti"[567]. Pranešimas perdėm propagandinis ir tendencingas, tikrai bolševikinis. Pranešėjas siūlo vieną vyriausią priemonę atstatyti žemės ūkiui, būtent, sunaikinti buožes, atimant iš jų žemes, gyvulius, javus, inventorių. Tam tikslui reikia kviestis pagalbon kaimo biednuomenę ir mažažemius. Jei šita Sniečkaus kalba pasklistų kaime, ji sukeltų tikrą paniką, o gal ir suirutę. Bolševikuojantis kaimo „proletariatas" jau ir dabar nebesukalbamas ir darosi įžūliai agresingas. O kas būtų, jei jis paklausytų gražių draugo Sniečkaus pažadų! Žemės reformos Lietuvoj, žinoma, reikia, tik ne bolševikams ją įvykdyti! Daugelis mažažemių bent šioje apielinkėje, nors turi dideles šeimas, neįstengia ar

[567] 1944 m. rugpjūčio 30 d. LSSR Aukščiausioji Taryba priėmė įstatymą „Dėl vokiečių okupacijos padarinių Lietuvos TSR žemės ūkyje likvidavimo". Įgyvendinant įstatymą imtasi sovietizuoti Lietuvos žemės ūkį – vykdyta „reforma", kurios metu buvo nacionalizuojama ar perdalijama žemė, nusavinamas gyventojų turtas.

nenori visos savo žemės apdirbti. Tenkinasi tik tuo, kad gali pramisti. Nė patys dirba, nei kitiems padeda, bet pasisavinti kaimyno „buožės" žemę visi trokšte trokšta. Suprantama, kad žemei patekus į tokių savininkų rankas, reikia pravedinėti ta dabar juokingai atrodanti žemės dirbimo, sėjų ir derliaus valymo kampanija spaudoj, mitinguose ir nuolatiniu raginimu bei kontrole vietoje. Ir pagaliau atsiranda reikalas grūsti visus į kolchozus, nes tik ten galima tinginius botagu priversti dirbti. Socialistiniai lenktyniavimai, stachanovietiški metodai ir kitokios panašios priemonės – tai vis gudrūs išradimai, kaip sėkmingiau kovoti su tinginyste „laimingoje" Tarybų Sąjungoje.

Rugsėjo 11 d., pirmadienis

Kadaise buvau matęs, o dabar perskaičiau eilėraščių rinkinėlį „Gyvajai Lietuvai", 1942 m. išleistą Maskvoje ir iš lėktuvų paskleistą Lietuvoje. Randame ten L. Girą, Sal. Nerį, A. Venclovą, K. Korsaką, J. Šimkų ir Mieželaitį. „Vokiškųjų okupantų" teutonų neapykanta ir tėvynės ilgesys – tai du vyriausi tematiniai to rinkinėlio leitmotyvai. O trečias – tai ištikimybės bei nuolankumo pareiškimas bolševikijai, Maskvai ir tėvui Stalinui. Pirmasis ir trečiasis motyvas vyrauja L. Giros ir Sal. Neries lyrikoj, o antrasis – ypatingai ryškus Korsako eilėraščiuose, kuriuos aš laikau vertingiausiais visame rinkinėlyje. Kvailiausi yra L. Giros. Nežinau, ar daug kas turės kantrybės perskaityt tą pompastišką, tuščią, po kelias dešimtis posmų apimantį eiliuotą skiedinį. Bet niekšiškiausi – tai Sal. Neries „Maskva", šalia to paties Giros „Keturios raidės" (LTSR). Net nuostabu, ligi kokio laipsnio gali išsigimti ir suniekšėti lietuviškas patriotizmas, apraugtas bolševikiniu raugu! Įdomu tai, kad tokius eilėraščius rašo tie du, būtent, autoriai, kurie komunistinėj religijoj jaučiasi silpniausi. Atrodo, kad jiedu savo ultra fanatiškais eilėraščiais norėtų nuslopinti savo pačių sąžinės kirminą ir kitų įtarimą, kad jųdviejų savijautoj darosi kažkas negera. Tačiau nei jiemdviem, nei kam kitam aš netaikyčiau jokių represijų, jei virs kada kitoki laikai ir jie vėl atsiras mūsų tarpe. Gana to, kad rašytojas už savo kūrinius susilaukia viešo visos tautos teismo – pritarimo arba pasmerkimo. Dėl L. Giros ir Sal. Neries visuomenės nuomonė jau pakankamai aiški.

Rugsėjo 12 d., antradienis

Visa Lietuva gyvena taikos lūkesiu, kuriame slepiasi viltis, kad, karui pasibaigus, tuoj čia viskas „bus kitaip“. Plinta gandai, kad tai įvyks jau po dviejų savaičių. Tie gandai einą iš pačių rusų. Sako, anglosaksai jau susitarę su vokiečiais baigti karą, dėl to vokiečiai vakaruose nebesipriešiną ir visą kariuomenę traukią į rytus, kad pultų sovietus. Kiti pasakoja, kad einą derybos visų sąjungininkų su vokiečiais. Dėl to esanti atidėta 5 dienoms ir mobilizacija, kuri Vabalninke turėjo vykti šiandien ir ryt. Ta mobilizacija labiausia ir baugina žmones. Stoja, sako, gana daug. Kaip nestosi, kad už tai atsako šaukiamojo šeima ir turtas. Visi bolševikuojantieji sakosi stosią ir kitus ragina stoti „ginti tėvynės“, o kas nestos, tuos įdavinės. Gera bolševikams, turint tiek pagalbininkų gyventojų tarpe. Ne taip kaip vokiečiams. Daugeliui kyla klausimas, ar ta mobilizacija yra teisėta. Sako, kad iš sumobilizuotų paimami parašai, kad jie stoją kaip savanoriai. Bet ar tai tiesa, niekas tikrai nežino.

Prieš porą dienų čia buvo renkamos aukos produktais iškilmėms, kurios turės įvykti Vabalninke, perkeliant į garbingą vietą kūnus dviejų berods pernai nužudytų „idėjos draugų“ komunistų. Žmonės pasipiktinę pasakoja, kad tie „draugai“ tai buvę paprasti banditai, kurie užpuldinėdavę ir apiplėšdavę ūkius. Žuvo susirėmę su 2 policininkais, kurių vieną sunkiai sužeidę. Juos palaidojo kažkur žydkapiuose. Dabar jie, kaip garbingi kovotojai, bus iškasti ir palaidoti su deramomis iškilmėmis, raudonomis vėliavomis ir kalbomis. Galima suprasti, kiek ta proga bus paleista propagandinio melo ir sukelta neapykantos „klasiniam priešui“.

Rugsėjo 13 d., trečiadienis

Šiandien seniūnas atnešė laišką iš Vilniaus, rašytą „LTSR Tarybinių rašytojų sąjungos“ sekretoriaus K. Korsako. Laiške pažymėjimas, kad esu sąjungos narys. Korsako laiškas – šiltas, draugiškas. Be kitko, rašo, kad Vilnius skaudžiai nukentėjęs. „Žiūrint į jo degėsius kyla tik vienas noras – visiems, kurie po tos baisiosios audros išlikome, visomis jėgomis dirbti savo nusiaubtai, išteriotai tėvynei.“ Manęs Vilniuje visi labai pasigendą, ypač Universitete, tad kviečia, kad grįžčiau ten kaip galima greičiau. Vabalas-Gudaitis jau grąžintas į profesūrą ir eina dekano pareigas. Kas dabar daryti? Grįžti į Vilnių ar ne? Grįžęs išgelbėčiau savo biblioteką, kurią, sako,

dabar globoja Korsakas, gal archyvą ir dalį turto. Bet jie, be abejo, norės panaudoti mane savo propagandai ir įtraukti į komunistinę veiklą. Ketina pasirodyti literatūros žurnalas, rodos, tie patys „Raštai“. Reiks rašyt, be to, reikalaus visokių pasisakymų ir „Tiesa“. Gali sugalvoti vėl kokią anketą. Toliau mitingai, proforgai, sveikinimai ir padėkos ir visa kita bolševikinės propagandos velniava! Šiurpu apie tai ir pagalvoti! Antra vertus, Vilniuje brangus kiekvienas lietuvis, vis tiek kokia valdžia bebūtų. Bet vėl, mano paties likimas. Ar jie žino apie „R. dienas“? Jei nežino, tai kaip reaguos, kai sužinos? Ar vokiečiai nepradės naujos ofenzyvos ir ar Vilnius neatsidurs vėl karo liepsnose arba nebus atkirstas nuo Lietuvos? Koks tada bus Vilniaus lietuvių likimas? Žodžiu, visa eilė prieštaringų sumetimų ir interesų. Ligi pabaigos mėnesio galiu dar palaukti. Gal kai kas paaiškės.

Rugsėjo 16 d., šeštadienis

Gyvenimas darosi kaskart nepakenčiamesnis. Vakar buvo atsivilkęs kažkoks viršila, plento darbų prižiūrėtojas su keliais ginkluotais kareiviais ir civiliu lietuviu varyti šeimininko su arkliu į darbus. Šeimininkas plente jau dirbęs, o dabar išvarytas 10 dienų su pastote į pafrontę. Ilgai negalėjome ruso įtikinti, kad tai tiesa ir kad mes nemeluojam. Gerokai su juo susikivirčinau. Išėjo grasindamas atsiųsti enkavedistus. Paprastai į darbus varo seniūnas ar dešimtininkas. Bet šitie varinėja patys, greičiausia norėdami gauti alaus ar samogono. Du kareiviai buvo jau pusgirčiai. Pas mus negavo nieko, užtat ir pyktis. Apskritai teroras ima reikštis kaskart atviriau. Pradėjo gaudyti buvusius partizanus, nors iš pradžių buvo garsiai skelbiama, kad niekam nebūsią keršinama, jokios sąskaitos nebūsią suvedinėjamos. Esama tikrų žinių ir apie kankinimus tardymo metu. Tuo ypatingai pasižymįs vienas Vabalninko milicininkas. Sauvaliavimas reiškiasi dar negirdėtu būdu. Antai kai kur ardo ūkininkų (buožių ar liaudies priešų) namus ir sunkvežimiais gabena į Rusiją.

Rugsėjo 17 d., sekmadienis

Sauvalei ir terorui klestėti Lietuvoje padeda ne kas kitas, kaip dabartinė vyriausybė su Paleckiu priešakyje. Aukščiausios Tarybos tribūna pasidarė vyriausia melo, neapykantos ir kerštо skleidėja. Pakanka paskaityti ten pasakytas Paleckio, Sniečkaus, Meškauskienės ir kitų kalbas, geriau

pasakius, riksmus, padiktuotus fanatizmo ir propagandinės neteisybės, stačiai jau akiplėšiško melo. Štai Meškauskienė iš tribūnos paskelbė, kad prof. Augustaitis, prof. Rimka ir daktaras Kuzma tai yra hitlerinio teroro aukos! Kas iš lietuvių gali teisinti bei ginti hitlerinį terorą, betgi negalima jo smerkti prasimanytu melu, kai turime pakankamai autentiškų faktų. Visi juk žinome, nuo ko ir kokiomis ligomis mirė minėti žmonės. Sekant Meškauskiene išeitų, kad visi, kas tik mirė Lietuvoje vokiečių okupacijos metais, buvo hitlerinio teroro aukos!

Neapsakomas kartumas sukyla širdyje, kai paimu dabar į rankas „Tarybų Lietuvą" ir „Tiesą" ir skaitau visą tą forsuotą agitacinį šlamštą, skelbiamą patetišku pakeltu tonu – apie visus tuos buožes, liaudies priešus, reakcininkus ir kontrrevoliucionierius! Matyt, kad tie žmonės ir visa jų sistema laikosi labai silpnai, jei negali išsiversti be „triukšminančio" gąsdinimo, riksmo ir daužymo kumštimis.

Savijauta – tartum grimztum į kokį klaikų košmarą. O gyvenimas galėtų būti tokis gražus! Dabar tokios auksinės giedrios rudens dienos. Pro burzgiančius lėktuvus traukia į pietus gervių pulkai.

Rugsėjo 20 d., trečiadienis

Mobilizaciją Lietuvoje rusai, matyt, vykdo pilnu tempu[568]. Dabar šaukiami vyrai, gimę 1909–1925 metais. Bet netrukus, sako, imsią ligi 55 metų amžiaus. Stoja, kaip girdėt, nevienodai, bet, apskritai, gana gausiai. Mat žmonės labai įbauginti. Žino, kad su bolševikais juokų nėra: gali tuojau pavartoti žiauriausias represijas. Vis dėlto yra valsčių, kur stojančių skaičius labai mažas. Nestojantieji galvoja taip: jei stosiu, tai tikrai žūsiu fronte arba Rusijos gilumoj, o jei nestosiu, tai gal dar šiaip taip išsisuksiu.

Jau antra diena nebegirdėti armotų dundesio žiemiuose. Turbūt vokiečius vis dėlto nustūmė tolyn. Eina gandų, kad paimta Ryga. Vietoj armotų trenksmo dabar dienomis ir naktimis urzgia lėktuvai. Šioj apielinkėj yra trys aerodromai, tai lėktuvų pilnas dangus visom kryptim. Kartais į jų tarpą įsimaišo ir vokiečių svetys. Tada pasipyškina iš kulkosvaidžių ir patran-

[568] 1944 m. rugpjūtį ir rugsėjį pradėta vykdyti masinė prievartinė Lietuvos gyventojų mobilizacija į Raudonąją armiją. Iki spalio mobilizuota beveik 40 000 žmonių. Didelė jų dalis patyrė prievartą ir badą, pateko į frontą, žuvo.

kėlių. Štai vakar vienas sviediniukas trenkė netoli nuo vežimo, kur Tadas ir Ly krovė avižas. Sauja skeveldrų štai guli ant stalo.

Jau eina antra savaitė iš tų dviejų, po kurių turėjo įvykti kažkas svarbaus. Kol kas jokių atmainos ženklų nematyti. Baigiasi rugsėjis, ir man netrukus teks keliauti į Vilnių, nesulaukus nei taikos, nei atmainų. Širdis stingsta, kai pagalvoju apie gyvenimą ir darbą tame mieste, kurį taip buvau pamėgęs. Ar sulauksiu to laiko, kada darbas ten vėl bus mielas?

Rugsėjo 22 d., penktadienis

Pradėjo registruoti mergaites nuo 18 iki 28 metų amžiaus. Dabar sudarinėja sąrašus seniūnijose, o vėliau būsią šaukiamos į valsčių komisijas, kaip dabar vyrai. Vadinasi, bus vykdoma ir moterų mobilizacija. Vyrai Panevėžio apskrity, sako, jau šaukiami iki 55 metų. Lietuvių tauta bus taip sunaikinta, kaip bijojome pagalvoti ir juodžiausiomis pesimizmo valandomis. Nestojantiems ir jų šeimoms taikomos žiaurios represijos. Nepaisant to, Vabalninke stojo labai maža; iš kai kurių kaimo – nė vieno. Rusai suskato ieškoti ir gaudyti: keliolika apstoja namus ir krečia su šunimis visus trobesius. Čia mini dviejų sugautųjų pavardes. Kiti sprunka tolyn, kiti klastoja metus pasuose. Plinta vėl įvairiausių gandų. Sako, pats Paleckis nepritariąs tai mobilizacijai. Vėl esama žinių, kad enkavedistai rugsėjo 22 d., vadinasi, šiandien, turį iš Lietuvos išsinešdinti. Sako, turkai pradėję karą prieš bolševikus ir lietuviai jau siunčiami kariauti su turkais... Žmonės vis dažniau ir su didesniu pasiilgimu kalba apie karą tarp Amerikos ir Rusijos. Rusai jau nebegauną iš Amerikos maisto ir viename kaime patys ėmę pjauti galvijus.

Stambesnieji ūkiai, matyt, tuoj bus suskaldyti, nes pyliavos ir prievolės apskaitytos jau pagal naują normą – žemės 30 ha, suvedus į III rūšį (vadinasi, 20 ha I rūšies). Nuo 1 ha (III rūšies) reikalaujama: grūdų 65 kil., bulvių 50 kil., mėsos 3 kil. ir pieno nuo karvės 65 kilus iki š. m. pabaigos. Atimant žemę, proporcingai atimama gyvojo ir negyvojo inventoriaus dalis.

Rugsėjo 23 d., šeštadienis

Dirbo čia ūkyje vienas mažažemis (7 ha) darbininkas su žmona. Išsikalbėjus jiedu ėmė pasakotis, kaip jiems buvo gera gyventi Lietuvoje Smetonos laikais. Jie išaugindavę 4 bekonus, statydavę į pieninę 3 karvių

pieną, pirkdavę trąšų ir viskas puikiai užderėdavę, be to, žmona už uogas surinkdavusi apie 60 litų. Už tuos pinigus rudenį pirkdavę karvę mėsai ir prisigamindavę daug dešrų. Vyras už 25 litus gaudavo aulinius batus, kuriuos nešiodavęs 2 metus ir visus darbus dirbdavęs su batais. Gražiai apauta ir aprengta būdavusi ir visa šeima. Pasistatęs gerus trobesius. Dabar jiedu nieko daugiau nenori, kaip tik kad vėl galėtų kada gyventi taip, kaip Smetonos laikais. Taip pasakojo ne koks „liaudies priešas", bet darbininkas, kurį čia apielinkėj laikydavo „neaiškiu", t. y. simpatizuojančiu bolševikams. Apskritai, pasiilgimas „kruvinojo" Smetonos laikų darosi kaskart visuotinesnis.

Rugsėjo 24 d., sekmadienis

Šiandien gavau laišką iš Vilniaus, iš Petro Vaičiūno. Rašytas rugpjūčio 30 d., cenzūruotas karo cenzūros. Rašo, kad kuo greičiausiai važiuočiau į Vilnių. Pavyks lengviau gauti butą, susitvarkyti, o gal ir dalį daiktų atgauti. Pusė mano bibliotekos esanti Mokslų akademijoj. Rašytojai „maskviečiai" taip pat manim susirūpinę ir norį kuo greičiausia paspausti ranką.

Jei Vaičiūnas taip rašo, galgi man pavojaus tuo tarpu ir nėra. Jis juk viską yra skaitęs. Dabar jau gailiuosi, kad neišvažiavau anksčiau. Gal iš tiesų būtų pavykę geriau susitvarkyti ir kai ką išgelbėti. Galutinai nutarėme išvykti ateinantį ketvirtadienį. Gyvenimas kaime labai sunkėja, o dar vėliau pasidarytų man visai nebepakeliamas. Atšalus orui, čia nebūtų kur dingti. Visame name yra tik vienas apyšiltis kambarys ir tai, jei gerai kūrenama. O kuro jau stoka ir duonai išsikepti. Sunku jo bus gauti ir vėliau. O man šiluma beveik reikalingesnė už valgį. Mieste vis kaip nors rasiu šiltesnį kampą, bent dienos metu. – Pagal pranašystes ryt turi įvykti taika...

Rugsėjo 25 d., pirmadienis

Štai dar dvejetas gandų, vaizduojančių, kaip liaudis reaguoja į dabarties įvykius. Sumobilizuotus vyrus rusai, sako, veža į Vilnių, ten aprengia visokiais skarmalais ir veža iš Lietuvos kaip tariamuosius banditus. Vienas tokis ešalonas atsidūręs gan netoli nuo Rumunijos sienos. Bet, laimei, ten buvusi Amerikos lėktuvų bazė. Amerikiečiai, patyrę, kad vežami lietuviai, įsakę visus paleisti. Prieš porą dienų iš Kauno ar Vilniaus skubiai atvykusi kažkokia panelė pranešti savo broliams, kad ne stotų į mobilizaciją,

o kuo giliausia slėptųsi. Mat Kaune ir Vilniuje ant visų stogų jau plevėsuoja vėliavos: atvažiuoja Amerikos ir Anglijos misijos ir viskas tuoj pasibaigsią. Toki gandai dabar pavaduoja liaudžiai radijo žinias ir daro didelės įtakos. Vienus jie paskatina priešintis, kitus, bolševikų tarnus, sulaiko nuo per didelio uolumo.

Vakar vakare grįžo su pastote Juozas, išbuvęs Latvijos pafrontėj 2 savaites. Grįžo apdraskytas ir apdaužytas. Trys girti naujokai-komunistai buvo užpuolę vieną senuką pastotininką, reikalaudami, kad vežtų juos į Biržus. Į ginčą įsikišo Juozas, įrodinėdamas, kad iš grįžtančių pastotininkų niekas neturi teisės sauvališkai reikalauti pastotės. Nuo užpuolikų teko gelbėtis į netoliese pasitaikiusį kažkokį štabą. Juos tuoj sugaudė, uždarė arešte ir, kai išsipagirios, bus jiems atlyginta pagal „nuopelnus". Laimė, kad Raud. armijos komandirai su visokiais chuliganais ir nusikaltėliais elgiasi griežtai.

Rugsėjo 26 d., antradienis

Vakar gavau laiškelį iš p. Maceinienės[569]. Jai vyras iš Vilniaus rašo, kad manęs ten labai laukiama. Būsianti pasiųsta lengvoji mašina mane atsigabenti. Norima, kad būčiau Humanitarinių mokslų fakultete dekanu. Ši žinia mane visiškai pritrenkė. Prie bolševikų būti fakulteto dekanu reiškia pasidaryti jų įrankiu, imti bolševikinti fakultetą, steigti ir globoti visokius proforgus ir komjaunuolius ir, apskritai, būti atsakomingu už visų jo, atskirų profesorių ir studentų veikimą. Tai reiškia galų gale visiškai susikompromituoti studentijos ir visuomenės akyse. Ne, sykį jau bandžiau dekanauti dar gerais laikais – ir to man pakanka. Antrąkart nenoriu. Bet ar pavyks atsisakyti. Juk tarybinėj santvarkoj nevalia atsisakinėti nuo siūlomų pareigų! Sužinojau dar vieną įdomų dalyką: pats Paleckis, sako, skaitęs mano kūrybą ir radęs, kad dėl to jokis pavojus man negresiąs. Tikiu, kad Paleckis taip mano, bet niekas nežino, kaip tą kūrybą įvertintų anie mėlynkepuriai, kurie dabar mano bute sėdi.

Šioje apielinkėje toliau tebesiaučia mobilizacijos baimė. Krinčino valsčiuje taip pat, sako, labai mažai stojančių. Jauni vyrai slapstosi pas gimines, pas kaimynus. Tai vienur, tai kitur pasirodo gaudytojų būriai. Gaudo

[569] Julija Tverskaitė-Maceinienė (1907–1971) – Antano Maceinos žmona. Tarpukariu *Židinio* žurnale buvo paskelbusi straipsnių meno tematika. Jos vyras filosofas Antanas Maceina 1944 m. iš tikrųjų pasitraukė į Vokietiją.

šaukiamuosius ir buvusius partizanus. Gaudomiems duoda vilčių artima karo pabaiga ir gandai apie visagalinčios Amerikos įsikišimą. Bet ta Amerika vis dar tebetyli.

Rugsėjo 27 d., trečiadienis

Dar nepatikrintomis žiniomis, Kaune esąs suimtas prof. Biržiška (turbūt Mykolas ir dr. Kanauka[570] (ar Stančius[571], ar Zubkus[572]). Betgi visi trys Biržiškos, sako, verkdami išvažiavo iš Vilniaus ir, rodos, iš Lietuvos. Bet galima tikėtis ir to, kad Mykolas iš patriotizmo galėjo ryžtis likti Lietuvoj, o gal ir Kaune. Paleckis apie V. Krėvę pasakęs, kad jis išbraukė save iš lietuvių literatūros ir istorijos. Tai niekas daugiau, kaip bolševikiška Paleckio frazė. Krėvės vardo lietuvių kultūros istorijoj Paleckiui neišbraukti. Tas vardas amžinai ten įrašytas Krėvės raštais ir asmenybe. Kaip keista! Neseniai dar buvo leidžiami gandai, kad Švietimo komisariato ir Universiteto sferose apgailestaujama, kad nėra Biržiškos ir Krėvės. Ar nebus ir su manim tas pat?

Rugsėjo 30 d., šeštadienis

Šiame kaime jau vykdoma žemės reforma: apkarpomi „buožių" ūkiai, turį daugiau kaip 30 ha. Paliekama tarp 20–30 ha, bet komisija turi teisę palikti tik 5 ha, jei ūkio savininkas yra „liaudies priešas" arba menkai savo ūkį prižiūri. Komisiją sudaro 3 nariai, kurių tarpe vietos seniūnas, kiti du irgi kaimiečiai, turbūt mažažemiai. Ta komisija ir sprendžia visus painius klausimus: iš ko ir kiek žemės paimti, kam ją duoti, kiek galvijų, arklių, kiaulių ir ūkio padargų atimti iš „buožės" ir atiduoti naujajam savininkui. Grįžta tie patys sklypininkai, kurie buvo gavę žemės 1940 metais[573], bet dar

[570] Turimas galvoje arba Vincas Kanauka (1893–1968) – gydytojas chirurgas arba Kostas Kanauka (1898–1976) – veterinarijos gydytojas. Abu 1944 m. pasitraukė į Vakarus, nuo 1949 m. gyveno JAV.

[571] Povilas Stančius (1888–1963) – gydytojas stomatologas, 1925–1944 m. VDU Stomatologijos ir dentiatrijos katedros bei klinikos vedėjas; pirmasis pradėjo praktikuoti burnos chirurgiją. 1944 m. pasitraukė į Vokietiją, 1950 m. į JAV.

[572] Juozas Zubkus (1898–1953) – gydytojas otorinolaringologas. 1931–1943 m. VDU Ausų, nosies ir gerklės ligų katedros vedėjas, 1943–1944 m. VDU prorektorius. 1944 m. pasitraukė į Vokietiją, 1948 m. į JAV.

[573] 1944 m. per sovietinės žemės ūkio reformą sklypininkams buvo grąžinama žemė, kurią sovietai jiems buvo paskyrę dar per 1940 m. vykdytą reformą. Permainų metu, skirtingai nei 1940 m., žemės radosi daugiau, negu norinčių jos gauti. Iš esmės tai buvo pasiruošimas masinei Lietuvos gyventojų kolektyvizacijai.

prisideda ir naujų. Pažymėtina, kad kai kur neatsiranda norinčiųjų imti, tad senajam savininkui lieka daugiau, negu buvo numatyta, pav., ne 20, bet 26 ha. Dar nežinia, ar ta žemė nebus paimta į žemės fondą ir atiduota iš toliau atkeltiems – naujakuriams. Jei kam pasiūloma sklypas imti, tas bijo atsisakyti, nes toki, sako, bus apkaltinti sabotažu ir išvežti į Rusiją. Daugelis iš naujųjų savininkų netiki, kad čia jau viskas taip ir pasiliks, ir nesiskubina dovana naudotis, bet yra ir įžūlių, kurie jau dabar stengiasi viską iš „buožės" išlupti. O „buožė" turi jiems atiduoti šių metų derlių, žiemkenčių sėją ir supilti nuo atimtos žemės pyliavas valdžiai, nekalbant jau apie jiems priskirtus gyvulius ir padargus.

Po šitos reformos, jei ji pasiliks, Lietuvos ūkis negreit atsities. Ir apgriautieji, ir naujai sudarytieji ūkiai bus mažai pajėgūs ir jų gamyba bus menka. Moralės skriaudas daugiausia patiria darbščiausieji ir sumaniausieji ūkininkai. Jie daugiausia turėjo gyvulių, inventoriaus, jų žemė geriausia išdirbta, iš buvusios III ir net IV rūšies paversta II ir I rūšies. Iš jų tad daugiausia ir atimama.

Savaime suprantama, kad ta reforma yra sąmoningas vykdymas plano, pagal kurį visi pajėgesni ūkiai turi būti susmukdyti ir suskaldyti, o pasilikę smulkieji suvaryti į kolchozus. Tokiu tai būdu „atitaisomi" vokiečių okupacijos padariniai Lietuvos žemės ūkyje. Vokiečių okupacijos metu, nepaisant visų sunkumų, ūkis liko nesugriautas ir viso ko pilnas. Jis išmaitino ir kaimus, ir miestus. O dabar, po „atitaisymo", gal pasiliks ištisa ubagynė, pasak liaudies dainos.

Spalio 1 d., sekmadienis

Vilniuje eis, o jau gal ir eina du žurnalai: atgaivinti 1941 metų „Raštai", kuriuos redaguos P. Cvirka, ir „Kultūra", kurią redaguos K. Korsakas[574]. Be abejo, spirs ir mane bendradarbiauti. Pirmai pradžiai atsikratyti turiu numatęs du dalyku iš anksčiau parašytų: „Marche macabre" ir „Priešaušrio regėjimus". Dės ar nedės, redakcijos reikalas. Kai pamąstau, ką aš dabar galėčiau jiems parašyti, savyje ir aplink save jaučiu tik klaikią, karčią tuš-

[574] Iš tikrųjų buvo nuspręsta netęsti literatūrinių žurnalų *Raštai* (1940–1941) ir *Kultūra* (1923–1941) leidybos, o remtis 1942–1944 m. SSRS gilumoje, Balachnoje, pasirodžiusios *Pergalės* (kuri atsirado kaip SSRS 16-osios šaulių divizijos laikraščio *Tėvynė šaukia* literatūrinis priedas) tradicija – tokio pavadinimo žurnalas Vilniuje buvo leidžiamas 1945–1990 m.

tumą. Jiems aš nieko neparašysiu, o gal ir apskritai nieko. Kaip derintųsi mano lyrika su propagandinių barškalų triukšmu? Sielvarto ir pykčio širdy prisirinko daugiau, negu reikia, bet kūrybinio polėkio nėra. Vokiečių okupacijos metu opozicinės emocijos vis dėlto buvo vaisingos, kūrybingos, o dabar – bergždžios. Ištisomis dienomis prarymau prie popieriaus lapo – ir jis lig šiol tebepasilieka tuščias. Bolševizmas turi kažkokią prakeiktą slėgiančią, pritrenkiančią, smaugianią galią. Jis gramzdina į neviltį, apatiją, kaip į juodą dumblą, absorbuojantį visą žmogaus esmę. Kur jau čia svajoti apie kūrybinius polėkius!

Spalio 2 d., pirmadienis

Dabar mano paties patyrimas man rodo, kokią didelę reikšmę kūrybai turi viešojo gyvenimo atmosfera. Per pirmąjį bolševikmetį nieko negalėjau rašyti ligi to momento, kada pradėjo ryškėti viešumon naujos nuotaikos ir raudonmečio pabaigos viltys. Dabar bene pasikartos vėl tas pats. Jei galėčiau įsijungti į komunistinę pasaulėjautą, greičiausia to nebūtų. Bet greičiausia niekad negalėsiu ir nenorėsiu.

Spalio 6 d., penktadienis. Vilnius

Spalio 3 d., antradienį, pasitaikius progai su kažkokio tresto sunkvežimiu iš Gulbinėnų atvažiavau į Vilnių. Sunkvežimis buvo sausakimšai prigrūstas daiktų ir žmonių, kurių pusė buvo lenkai ir lenkės spekuliantės iš Vilniaus, atsibaladojusios į žiemių Lietuvą už menkavertes prekes prisikeisti maisto dalykų. Tų žmonių akiplėšiškumas ir landumas nepaprastas. Dar tik prieš porą mėnesių lenkai Vilniuje žudė lietuvius ir grobė jų turtą ir lig šiol tebedaro visokias šunybes – ir tuo pačiu metu išdrįsta landžioti po Lietuvos kaimus rankiodami taip brangų dabar maistą. Kelionė buvo labai varginanti, bet užtat trumpa.

Vilniuje jau spėjau šiek tiek apsižvalgyti. Liūdnų minčių ir jausmų kelia tie šiurpūs pusiau sugriauto miesto vaizdai. Nenoriu jų nė aprašinėti. Dar šiurpesnių įspūdžių patyrė tie, kurie buvo pasilikę mieste tų baisių žudynių ir naikinimo metu. Tai buvęs tikras pragaras, trenksmo, liepsnų ir dūmų chaosas.

Apgyvendino mane V. Krėvės bute. Viskas čia atrodo taip, tarsi Krėvė tik vakar būtų išvykęs. Biblioteka, stalai, baldai – viskas senose vietose. Tik

brangesnieji ir smulkesnieji daiktai išgabenti, sako, kažkur pas pažįstamus. Drabužių, patalinės, indų čia nėra. Nejauku man šitoje, nors bičiuliškoj, bet vis dėlto svetimoj apyvokoj. Ne kartą čia lankydavomės, gerdavom kavą, rūkydavom, klausydavom Krėvės gausių, sklandžių pasakojimų iš savo patyrimų arba jau daug sykių girdėtų anekdotų apie bendrus pažįstamus. O dabar tuščia, klaiku. Tokis pat įspūdis vienu aukštu aukščiau – Balio Sruogos bute. O dar aukščiau Mykolo Biržiškos butas, kuriame dabar gyvena K. Korsakas, paskui inž. Žemkalnio, prof. Žakevičiaus butai – visi pasilikę be šeimininkų.

Mano senajame bute nebeliko nieko, nieko. Viską išgrobė raudonarmiečiai, žydai, lenkų partizanai, enkavedistai, pagaliau velnias žino kas. Nebeliko nei drabužių, nei indų, nei baldų; durų rankenos ir virtuvės rinkės – ir tos išlupinėtos. Korsako dėka išgelbėta apie pusė bibliotekos ir nugabenta į Mokslų akademiją. Dar ne visas tas knygas spėjau peržiūrėti, bet atrodo, kad visokių menkesnės vertės pasilikę daug, o geriausių nėra. Kai kurios apdraskytos, apnaikintos. Knygos, sako, buvę ant grindų klojamos, kad būtų minkščiau gulėti, kitos į krosnį kišamos. Bet ko man labiausia gaila, tai rankraščių, laiškų, dokumentų, nuotraukų. Ilgų metų darbas nuėjo niekais. Žuvo mano paties, mano sielos dalis.

Kaip čia šįmet reiks dirbti, baisu ir pagalvoti. Nėra nei šviesos, nei kuro, nei vandens. Tik vieneri langai, ir tuos turi tik laimingieji. Bet svarbiausia moralinė atmosfera, nuotaika. Prasideda dvasinis teroras, prievartavimas. Iš manęs dar nesuspėjo, bet iš kitų jau pareikalauta visokių pareiškimų, ne tik vietos spaudai, bet ir Amerikos, ir tiems patiems lietuviams užfrontėj. Kaip jie nesupranta, kad toki pareiškimai ne tik nieko neįtikina, bet, priešingai, tik suerzina ir sukelia priešingų jausmų. Juk visi žino, kad tie pareiškimai ne laisvu noru rašomi. Vadinasi, jeigu jie ima rodytis, tai reiškia, kad ima siausti teroras. Aš nusistatęs šį kartą jokių pareiškimų nerašyti ir nepasirašinėti. Gyvename lemiamas Lietuvai dienas, kada sprendžiamas jos likimas. Mūsų inteligentijos laikymasis čia gali turėti daug reikšmės. Tauta ištroškusi laisvės, tai nejaugi mes ją paliksime, išduosime ir šliaužiosime pilvais prieš pavergėjus! Pozityvaus darbo dirbti aš nevengsiu, bet į propagandą nesiduosiu pajungiamas. Tik ar pajėgsiu? Jau pasidavė toki, rodos, stiprūs žmonės. O su prievartos priemonėmis nebus skaitomasi. Dabar dar imama tolerancija (ar nuoširdžia?), gerumu ir materialėmis gė-

rybėmis. Dovanojamos praeities „klaidos“, parūpinama patalpos, duodama geros maisto kortelės (deja, tik išrinktiesiems, aukštesniems pareigūnams, ypač iš meno ir mokslo pasaulio). Viršūnės iš tiesų aprūpintos gerai, deja, žemesniųjų sąskaiton. Šie pusbadžiu minta. Bet viskas greitai gali pasikeisti, jei nepaklausysi kokio „patarimo“ ar švelniai duoto nurodymo, kad būtų gera padaryti tai ir tai...

Bet kam čia spėlioti ir jau iš anksto gadinti sau nervus. Pagyvensim – pamatysim. Gal tie nugąstavimai ir nepasitvirtins. Gal mumyse prisirinko per daug ir nepagrįsto nepasitikėjimo. Visi žmonės esame.

Spalio 9 d., pirmadienis

Vakar buvau Filharmonijos orkestro simfoniniam koncerte. Dirigavo Dvarionas. Koncertas būtų buvęs geras, jei ne publika. Daug kareivių su Katiušomis, daug šiaip visokių nedisciplinuotų žmonių. Katiušos pusbalsiu šnekasi, flirtuoja, dalis publikos atrodė aiškiai nusivylusi tuo, kur ji pakliuvo ir ką išgirdo. Gal tikėjosi džiazo, kariuomenės orkestro, kokio nors ansamblio ar šokių. Žodžiu, tarp estrados ir publikos jokio ryšio. Raudonarmiečiai salėj vaikščioja, kai kurie ir sėdi su kepurėmis. Didžiausių ovacijų susilaukė solistas tenoras Aleksandravičius[575], iš Rusijos grįžęs žydelis. Balsiukas, tiesa, malonus, nors ir nedidelis, ir dainuoti moka. Atliekamųjų dalykų pranešėja (programų nėra) taip pat žydaitė, vikri, guvi. Pirma pasako lietuviškai, paskui rusiškai, kaip ir dera tarybinėj sąjunginėj respublikoj, kurios tautiniai jausmai visų turi būti gerbiami... Liūdna, prisiminus, kad ta pati Filharmonijos salė dar taip neseniai buvo lietuviškos Vilniaus visuomenės susibūrimo vieta. Dabar ją užplūdo svetimi, nesuprantami žmonės, kurie prisidengę ar tai oficialiu lietuviškumu, ar tai sąjunginiu neva draugiškumu mindžioja mums kojas.

Paskelbta žinia, kad jau atvaduota beveik visa Žemaitija. Radiofono ir laikraščių bendradarbiai ieško literatūrinės medžiagos apie Žemaitiją ir negali surasti. Tuoj, sako, reiksią medžiagos ir apie jūrą, nes ji greit būsianti pasiekta.

[575] Michail Aleksandrovič (1914–2002) – iš Latvijos kilęs žydų dainininkas, kantorius. 1934–1937 m. buvo Centrinės sinagogos Mančesteryje, 1937–1940 m. choralinės sinagogos Kaune vyriausiasis kantorius. 1941–1971 m. gyveno SSRS, 1971–173 m. Izraelyje, 1974–1990 m. JAV, nuo 1990 m. Vokietijoje. Prieškariu daug koncertavo Baltijos šalyse, Lenkijoje, Vokietijoje.

Spalio 14 d., šeštadienis

Atvažiavo Ly su Ortencija. Iš Joniškėlio traukiniu per Panevėžį ir Švenčionėlius keliavo dvi paras. Kelionė buvusi labai varginga. Vagonas be jokio suolo. Keleiviai sėdi ant grindų ar ant savo daiktų, kaip kas išmano. Bilietai labai brangūs – 60 rub., o už rugių centnerį – oficiali kaina – 5 rubliai!

Spalio 15 d., sekmadienis

Šiandien turėjo įvykti didelės manifestacijos ir mitingas dėl Žemaitijos ir Klaipėdos atvadavimo. Bet kadangi Klaipėda dar neatvaduota, tai nė mitingo, nė manifestacijų nebuvo. Girdėti, kad Žemaitija ne taip jau labai sunaikinta, išskyrus tą ruožą, kur stovėjo frontas. Raseinių, sako, visai nebeliko. Iš griuvėsių išdidžiai stūkso tik likęs nesunaikintas Grybo[576] paminklas žemaičiui. Tai beveik simboliška.

Šios dienos „Tiesoj" (84 n.) išspausdintas mano eilėraštis „Tėvynei", kurį parašiau dabar, grįžęs į Vilnių. Tyčia norėjau, kad jis būtų išspausdintas, nes jame pasisakau, kad laukiu kitokios ateities Tėvynei, o dabartinę būtį lyginu tik su prisiglaudusio gimtame medyje paukščio būtimi, išvyto iš išdraskyto lizdo ir belaukiančio naujo ryto. Nebuvau tikras, ar eilėraštį spausdins. Bet ne tik išspausdino, sako, net ir per radiją skaitė. Juo geriau. Dėl to eilėraščio man prieš lietuvių tautą rausti nereikia.

Su Ly atlankėme Gedimino kalną. Bokštas iš vieno šono apgriautas, bet dar tvirtai laikosi. Vis dėlto reikalingas skubaus remonto.

Pamaldų metu buvome Šv. Jono bažnyčioj. Žmonių apypilnė bažnyčia. Giedojo lietuviškai mišrus choras, kuriame daug čiurlioniečių. Graži lietuviškų pamaldų tradicija tebetęsiama.

Spalio 18 d., trečiadienis

Vakar ir šiandien egzaminavome stojančius į Universitetą studentus, baigusius ne lietuvių gimnazijas. Tokių dabar labai daug. Grįžta lenkai ir žydai, kuriems prie vokiečių buvo draudžiama universitete studijuoti. Yra pakankamai pramokusių lietuviškai, bet yra ir labai menkai suprantančių. Tokius pavarome.

[576] Vincas Grybas (1890–1941) – skulptorius. Vienas žymiausių kūrinių – „Žemaitis" Raseiniuose (1934). Sušaudytas nacių.

Lenkuose pasklido gandų, kad Maskvoje, kur su rusais konferuoja Čerčilis, Idenas[577] ir Amerikos atstovas, Lvovas ir Vilnius pripažinti Lenkijai, ir atšauktas lenkų iš šių kraštų iškėlimas, kaip tai buvo susitarta Ukrainos ir Lietuvos vyriausybių su lenkų komitetu Liubline. Dar nežinia, ar tai teisybė. Ateina žinių, kad vokiečiai paskelbė nepriklausomą Lenkiją ir Lietuvą. Lietuvos vyriausybę sudarą Raštikis ir vysk. Brizgys. Jei tai tikrai įvyko, tai, deja, pavėluotai. Bukapročiai vokiečiai tik tada neva duoda mums laisvę, kada visa teritorija atimta iš jų valdžios. Tai kaip ir koks pasityčiojimas iš lietuvių tautos.

Spalio 19 d., ketvirtadienis

Vakar Akademijoj susitiko mane Mešk-nė ir du iš Rusijos atvykę žurnalistai, iš kurių viena moteris, rodos, žydai. Prašė, kad parašyčiau straipsnį į Amerikos lietuvių spaudą, būtent į „Laisvę" ir „Vilnį"[578], apie vokiečių okupaciją Lietuvoje. Straipsnis būtų išverstas į anglų kalbą ir pasiųstas telegrafu, o ten vėl atgal verčiamas į lietuvių kalbą. Atsakiau, kad pagalvosiu. Nepatinka man tie dvilypiai vertimai. „Išvers" taip, kad pats savęs nepažinsiu.

Spalio 20 d., penktadienis

Visą naktį negalėjau užmigti dėl to straipsnio. Nutariau nerašyti.

Spalio 27 d., penktadienis

Atvažiavo Tadas su Gene. Baisu ir pagalvoti: Tadas pamišęs. Spalio 4 d. jį suėmė brolio ūkyje. Kelias dienas palaikę Joniškyje vežė į Šiaulius. Jį pagąsdino, ar gal tik jam pasirodė, kad veža sušaudyt. Iš Šiaulių kalėjimo paleido jau pamišusį. Kas jam ten atsitiko ir ką teko išgyventi, niekas nežino. Atrodo įbaugintas ir užguitas, net gaila žiūrėti. Vis kalba, kad nori gyventi ir pasitaisyti. Jautrumas begalinis. Bijo mirti. Nieko nevalgo ir negeria, nes įtaria, kad gali būti nunuodintas.

[577] Anthony Eden (1897–1977) – britų konservatorių politikas, užsienio reikalų ministras (1931–1935), ėjęs įvairias diplomatines pareigas Antrojo pasaulinio karo metais, Jungtinės Karalystės premjeras (1955–1957).

[578] *Laisvė* (1911–1986) – JAV lietuvių laikraštis (iki 1919 m. socialistinės pakraipos, vėliau komunistinis, daugiausia leistas Niujorke). *Vilnis* – JAV lietuvių socialistinės krypties laikraštis, 1920–1990 m. leistas Čikagoje.

Spalio 28 d., šeštadienis

Tadą palikom psichiatrinėj ligoninėj. Baisi ta ligoninė. Šalta, nešvaru, viduj skamba bepročių šūkavimai ir dainos. Ten uždarytas ir sveikas žmogus gali išeiti iš proto.

Vakar įvyko bendras akademikų ir šiaip kviestinių rinktinių žmonių posėdis. Iš anksto man apie tai nebuvo pranešta. Prieš posėdį visur manęs ieškoję, bet neradę. Iš tiesų, priešpiet namie nebuvau. Bus paskirti keli nauji akademikai, o paskui sušauktas susirinkimas, kuriame išrinks Akademijos prezidentą ir prezidiumą. Kandidatais minimi Purėnas, Matulis ir Römeris.

Spalio 29 d., sekmadienis

Dienos slenka pilkai, nuobodžiai, netikrumoj ir rūpesty. Kas bus, kas bus? Tas vienintelis klausimas neišeina iš galvos. Jis nustelbia visus kitus rūpesčius ir reikalus. Kol jis neišspręstas, nebėra gyvenimo, nebėra vaisingo darbo. Turbūt mesiu ir šį dienoraštį rašęs. Kam? Kokia jo prasmė? Taip, jis įgytų prasmę, jei viskas virstų kitaip. Tas pat ir su visa mano kūryba. Ir ne vien mano.

Lapkričio 9 d., ketvirtadienis

Atšventėme Spalio bolševikinės revoliucijos sukaktuves. Švietimo komisariate minėjimas buvo suruoštas dar šeštadienį. Dalyvavo Mokslų akademija, Rašytojų sąjunga, Dailininkų sąjunga ir pats Komisariatas. Teko garbė ir man prezidiume sėdėti, atstovaujant Akademiją. Švietimo liaudies komisaras Žiugžda pasakė ilgoką sukakčiai pritaikytą kalbą, paskui buvo meninė dalis, kurioj ir man teko dalyvauti. Perskaičiau „Priešaušrio regėjimus". Klausytojai gausiai plojo, be abejo, už patriotinę eilėraščio nuotaiką. Skaitė dar Tilvytis[579] ištrauką iš „Artojėlių", kurioje sumaniai įpinta citatos iš Maironio „Eina garsas". Kiela paskaitė noveliūkštę kalėjimo tema, o Vaičiūnienė[580] Vaičiūno eilėraščius. Šio numerio nebesulaukiau, nes jaučiau-

[579] Teofilis Tilvytis (1904–1969) – poetas, prozininkas, vertėjas. Bendradarbiavo su keturvėjininkais. 1944–1945 m. LSSR rašytojų sąjungos valdybos sekretorius. Ankstyvoji kūryba modernistinė ir satyrinė, vėlyvoji socrealistinė.

[580] Teofilija Dragūnaitė-Vaičiūnienė (1899–1995) – dramos teatro aktorė. Vaidino Valstybės teatro (1920–1940), Lietuvos akademinio dramos teatro (1940–1957) spektakliuose. Parašė atsiminimų apie amžininkus.

si nesveikas ir, užėjus kosulio atakai, turėjau iš salės išeiti. Dar smuikavo Juodelis[581], dainavo Norvaiša[582] ir Grincevičiūtė[583]. Be to, buvo „pasiūlyta" mušti telegramą Stalinui, kam susirinkusieji, žinoma, pritarė.

Oficialus visuotinis Spalio revoliucijos minėjimas įvyko lapkričio 7 d., antradienį. Sirgau, tad ir nemačiau, kaip tos iškilmės atrodė. Tik vakare pro langą mačiau, kaip švietė raketos ir poškėjo visokio garso ir smarkumo šūviai. Tą vakarą šovinių, matyt, nesigailėta.

Tą pačią dieną buvo oficialiai atidarytas Vilniaus valstybinis universitetas[584]. Buvę momentui pritaikytų kalbų, studentų choras, be sąjunginio tarybinio, pagiedojęs ir tautinį lietuvių himną. Po iškilmių studentai suruošę šokius, kurių tinkamumu šiuo momentu daug kas abejoja.

Mano liga dėl persišaldymo šį kartą praėjo greitai. Šiandien jau pakilau iš lovos, o nuo pirmadienio pradėsiu paskaitas.

Lapkričio 10 d., penktadienis

Šiandien buvo fakulteto tarybos posėdis. Posėdžiai niekad nebūva įdomūs, o šiuo metu nė tiek to. Mokslo planai, etatai, naujų dėstytojų kvietimas, senų kėlimas ir kitoki formalumai. Daug tuščių ir nereikalingų kalbų bei ginčų, nes klausimai neparuošti, menkai referuojami. Stebint dabartinius posėdžius, nenoromis prisimena Krėvės dekanavimo laikai. Tada viskas eidavo greitai ir sklandžiai, nes viskas buvo iš anksto paruošta, numatyta. Krėvė mūsų fakulteto buvo vienintelis tinkamas ir nepamainomas dekanas. Ar dar teks kada pasimatyti su tuo mažo ūgio, bet didelės dvasios žmogum? Dabar jis jau braukiamas iš gyvenimo, norima jį išbraukti ir iš atminties.

Šiomis dienomis „Tarybų Lietuvoj" buvo išspausdintas A. Venclovos straipsnis, kuriame greta kitų mūsų rašytojų jau nebeminimas nei Krėvė, nei Kirša, nei Brazdžionis, nei kiti pasitraukę iš Lietuvos rašytojai. Užtat aš aukštinamas dideliu lyriku ir apysakininku. Ar ilgam? Ar neateis ir mano eilė? Ar nesuniežės kam iš pavydo liežuvis? Nieko dabar nenorėčiau, tik

[581] Kazys Juodelis (1911–po 1975) – smuikininkas, pokariu emigravęs į Lenkiją.

[582] Antanas Norvaiša (1885–1967) – choro dirigentas, dainininkas.

[583] Beatričė Grincevičiūtė (1911–1988) – dainininkė. 1931–1932 m. dirbo Kauno aklųjų institute. Nuo 1943 m. rengė solo koncertus. 1944–1946 m. Lietuvos filharmonijos, 1946–1965 m. Lietuvos radijo solistė.

[584] 1944 m. prasidedant antrajai sovietų okupacijai Vilniaus universitetas buvo atkurtas sovietiniais pagrindais ir pavadintas Vilniaus valstybiniu universitetu, vėliau jis pervadintas komunisto Vinco Kapsuko vardu.

pasilikti nuošaliai nuo to viso gyvenimo, sutvarkyti savo literatūrinį palikimą ir gal dar ką nauja parašyti. Bet ar bus kam reikalingi mano senieji ir naujieji raštai, jei neimsiu rašyti pagal šio momento reikalavimus? Ši diena pilka, žvarbi, o rytojus dar miglotesnis. Ar dar teks gyvenime pasidžiaugti šviesa, giedra, ramybe?

Lapkričio 30 d., ketvirtadienis

Lapkričio 16 d. Aukščiausios Tarybos rūmų salėje (buv. arkivyskupo kurijos rūmuose) įvyko Krilovo 100 metų mirties sukaktuvėms paminėti komiteto posėdis. Dalyvavo Paleckis, Preikšas[585], Korsakas, Dauguvietis[586], Siparis[587], Gribauskas, Gricius[588], Žiugžda, Lukošius ir aš. Neatvyko Vaičiūnas. Minėjimas bus teatre. Keletą pasakėčių inscenizuos Dauguvietis, Korsakas skaitys apie Krilovo kūrybą, man teks pasirūpinti lietuviškais tekstais. Nugąstauta, kad inscenizuoti būsią sunku, nes stoka reikalingų medžiagų, o minėjimas turės įvykti jau š. m. 26 dieną. Iš tiesų, jokių inscenizavimų nebuvo, o artistai pasakėčias tik paskaitė, paskui buvo koncertas. Šios sukaktuvės man tuo reikšmingos, kad, nesant pakankamai vertimų, pats ėmiau Krilovą versti. Ligi minėjimo išverčiau 10 pasakėčių – ir, sako, visai gerai. Vėliau išverčiau dar keletą. Duosiu jas į spaudai ruošiamą Krilovo pasakėčių rinkinį.

Lapkričio 21 d. buv. dramos artistės Kymantaitės-Gregorauskienės[589] bute Dauguvietis būreliui artistų ir literatų skaitė savo pjesę „Žmogus,

[585] Kazys Preikšas (1903–1961) – sovietinis veikėjas. 1940–1948 m. LKP CK propagandos ir agitacijos sekretorius, vienas įtakingiausių ideologų. 1948–1960 m. LSSR Ministrų tarybos pirmininko pavaduotojas.

[586] Borisas Dauguvietis (1885–1949) – teatro režisierius, aktorius, pedagogas. 1924–1941 m. Valstybės teatro režisierius ir aktorius. 1944–1949 m. Lietuvos dramos teatro vyriausiasis režisierius.

[587] Juozas Siparis (1894–1970) – aktorius, pedagogas. Vaidino „Vilkolakio“ (1920–1925), Tautos (1923–1925), Valstybės (1926–1940), Lietuvos akademiniame dramos (1940–1959) teatruose.

[588] Augustinas Gricius (1899–1972) – rašytojas. 1927–1940 m. dirbo laikraščių *Lietuva* ir *Lietuvos aidas* redakcijose. 1939–1940 m. Lietuvos žurnalistų sąjungos pirmininkas. 1941 m. ištremtas, 1942 m. paleistas, bet pasiliko Rusijoje, 1944 m. grįžo į Lietuvą. 1944–1945 m. dirbo Meno reikalų valdyboje prie LSSR Ministrų tarybos. 1946–1949 m. Vilniaus, Kauno teatrų literatūrinės dalies vedėjas.

[589] Kazimiera Kymantaitė (1909–1999) – teatro aktorė, režisierė. 1929–1940 m. vaidino Valstybės teatre, 1944–1945 m. „Vaidilos“ teatre. Per SSRS-Vokietijos karą gyveno Rusijoje. 1940–1941 ir 1945–1993 m. Lietuvos dramos teatro aktorė ir režisierė. Daugiausia režisavo lietuvių literatūros inscenizacijas.

kuris sugriovė miestą“, parašytą pagal Mark Tveno apysakaitę. Aktoriai, Dauguviečio kolegos, pjesę žiauriai puolė, nors autorius tvirtino, kad tai sovietiškoj dvasioj parašytas dalykas... Greičiausia, kad ji nebus statoma, nors Dauguvietis gali užsispirti pastatyt. Jis dabar, rodos, vyriausias režiseris ir meno vadovas.

Gruodžio 27 d., trečiadienis

Metams baigiantis turiu pasižymėti keletą įvykių. Gruodžio 2 d., šeštadienį, Švietimo komisariato salėje turėjome pirmą tarybinį literatūros vakarą. Dalyvavo K. Korsakas, Mieželaitis, Baltušis, Marcinkevičius, Vaičiūnas, Boruta, Tilvytis, Kiela, Žilionis[590] ir aš. Publika tik su pakvietimais ir jos nedaugiausia, salėje nejauku, šalta, tamsu, karbitinės lempos estradoje ir prie pulto nemaloniai dvokia. Nuotaikos jokios. Gražiai paskaitė Baltušis karo sceną, įdomų dalyką („Malūnas“) Tilvytis. Visi kiti taip sau, o kai kurie stačiai nepakenčiamai, migdančiai. Aš paskaičiau savo „Marche macabre“. Su malonumu prisimenu netolimos praeities keletą literatūros vakarų, kai teatre arba didžiulėj Filharmonijos salėj jokios tuščios vietos nebūdavo.

Rytojaus dieną toj pačioj komisariato patalpoj įvyko Universiteto suruoštas Krilovo minėjimas. Pustuštė salė, Korsako, Sokolovo[591] ir Baldžiaus[592] pranešimai, Gustaičio ir Čepaičio[593] mano verstų pasakėčių deklamavimas. Ypač gerai pavyko „Parnasas“... Koncertinėj daly smuikavo Juodelis ir skambino Dukstulskaitė[594] – abudu pasitrindami užgrubusius pirštus. Sušalę klausytojai nekantriai laukė pabaigos.

Sužinojau keletą smulkmenų apie skulptoriaus Zikaro[595] mirtį. Vargšas nusinuodino morfijum, palikęs raštelį, kad dėl nepakeliamo gyvenimo nutraukiąs gyvybės siūlą. Sako, turėjęs nemalonumų dėl kažkurios savo

[590] Vincas Žilionis (1905–1964) – pedagogas, rašytojas, redaktorius. Prieškariu rašė švietimo temomis į kairiąją spaudą. 1940–1941 m. dirbo Švietimo liaudies komisariate, 1947–1949 m. Švietimo ministerijoje.

[591] Jonas Sokolovas (1892–1966) – pedagogas, rusų kalbos ir literatūros dėstytojas.

[592] 1944–1946 m. Vilniaus universiteto bibliotekos direktorius, Etnografijos katedros vedėjas.

[593] Jonas Čepaitis (1920–2003) – aktorius. 1941–1962 m. vaidino Lietuvos akademiniame dramos teatre, radijo teatre, dirbo konferansjė Lietuvos filharmonijoje.

[594] Nadežda Dukstulskaitė-Abovičienė (1912–1978) – pianistė, koncertmeisterė. Karo pabaigoje jai pavyko pabėgti iš Kauno geto. 1953–1959 m. LSSR filharmonijos koncertmeisterė.

[595] Juozas Zikaras (1881–1944) – skulptorius. 1928–1944 m. dėstė Kauno meno mokykloje. Sukūrė portretinių biustų, religinių skulptūrų, antkapinių paminklų, medalių, monetų.

skulptūros. Susitikdavau su juo kada ne kada. Visados jis būdavo malonus, nuoširdus, paslaugus. Pirmą kartą apie jį išgirdau ano pirmojo karo metu. Tuomet kalbėta ir rašyta apie jauną, gabų skulptorių lietuvį, įgijusį Petrapilio Dailės akademijos diplomą už darbą, kuriam pozavo jo žmona. Tas darbas, rodos, vadinosi „Motinystė" ar kaip panašiai. Zikaras, tiesa, nėjo mūsų meno priešakyje, bet buvo atsidėjęs meno darbuotojas ir didelis patriotas.

Kažkurią gruodžio dieną buvo sušauktas rašytojų susirinkimas, kuriame man neteko dalyvauti. Rašytojai buvo smarkiai puolami ir barami, kad nerašo, kad nebendradarbiauja spaudoj – vietinėj ir Amerikos, kad neskaito komjaunuoliams ir raudonarmiečiams, kad neduoda nieko radiofonui ir t. t. O gauna esą tiek ir tiek visokių gėrybių. Prigrasinta, kad sabotuotojai būsią viešai skelbiami.

Gruodžio 17 d. Universiteto Literatūros kritikos ir savos kūrybos būrelis suruošė akademinio jaunimo literatūros ir muzikos meno vakarą, kuris sukėlė tam tikrą triukšmelį ir daug nepasitenkinimo. Gaila, kad negalėjau nuvykti paklausyti. Vakaras išėjęs labai reakcionieriškas: skaityta apie birželio rytą, nepakeikta vokiečių, labai plota kur nereikia, o kur būtų reikėję – beveik ne. Žodžiu, studentija parodžiusi savo veidą, kuris daug kam sukėlė susirūpinimo.

Gruodžio 28 d., ketvirtadienis

Mūsų fakulteto gyvenime įvyko daug atmainų. Po vasaros karo įvykių negrįžo daug mūsų draugų ir kolegų. Nebėra Biržiškų, Krėvės, Salio, Skardžiaus, Joniko, Maciūno, Šapokos, Dumčiaus[596], Rukšos, Puzino, Prioulto, o Sruogos neturime jau seniai. Tokiu būdu kai kurios katedros paliko beveik tuščios. Dėl to priimta visa eilė naujų žmonių, o buvusius jaunuosius tenka kelti į vyresniųjų vietas. Kai kurie pakelti, dėl kitų kėlimo atsirado kliūčių ir opozicijos. Be to, atsistatydino dekanas Vabalas-Gudaitis. Į jo vietą švietimo komisaras paskyrė K. Korsaką. Vėl seniai ėmė murmėti, kad per jaunas. Ir štai prieškalėdiniame posėdy naujasis dekanas paskaitė švietimo komisaro įsakymą, kuriuo vėl visa eilė dėstytojų pakeliama profesoriais ir docentais. Suprofesorinti ir Baldžius su Korsaku, dėl kurių buvo kilę

[596] Jonas Dumčius (1905–1986) – antikinių kalbų žinovas, literatūros istorikas, vertėjas. Nuo 1932 m. dėstė VDU, nuo 1940 m. VU, 1945–1960 m. Klasikinės filologijos katedros vedėjas. Vadovėlių autorius, parašė straipsnių apie antikinę dramą.

daugiausia priešingų balsų. Karsavinas prieš Baldžiaus kėlimą net raštu buvo padavęs savo atskirą nuomonę. Paskirta taip pat visa eilė naujų katedrų vedėjų. Gal tie kėlimai ir per staigūs, bet šiuo metu jie tikrai reikalingi. Kitaip, kai kurios katedros gal būtų panaikintos arba būtume susilaukę į profesorių vietas naujų mums mažiausia priimtinų žmonių. Dabar beveik tokia pat padėtis, kokia buvo anais laikais kuriant Lietuvos universitetą. Aš pats dar nuo universiteto suolo buvau pakviestas docentu, o ekstraordin. profesorium buvau pakeltas ir ne dėl kažkokių nuopelnų mokslui. Vis dėlto stebint dabartinius universiteto gyvenimo įvykius, ateina į galvą mintis, ar kartais tie nauji profesoriai bei docentai gaminami ne mums, neištikimiems seniams, pavaduoti bei pakeisti.

Gruodžio 31 d., sekmadienis

Baigiasi šie neįvykusių vilčių ir skaudžių nusivylimų metai. Suspausta širdžia, su dideliu sielvartu ir rūpesčiu palydžiu juos į praeitį ir žiūriu į ūkanotą rytojų. Lietuva stovi ant bedugnės krašto. Apie mus visus slankioja mirties šešėliai. Kur mes einame, ko mes laukiame? Šiurpus siaubas kyla krūtinėje, kai tik imi mąstyti apie šių dienų gyvenimą ir šiurpias rytdienos galimybes. Partizaninis judėjimas[597] Lietuvoje nesiliauja ir jau ateina žinių apie žiaurias atsiskaitymo ir keršto priemones. Deginami ūkiai ir ištisi kaimai. Grasinama, kad jeigu šaukiamieji nestos, tai bus naikinamos jų šeimos. Ruošiamasi naujiems išvežimams „į lengvosios pramonės“ darbus, vadinasi, į taigas ir miškus katorginiams darbams.

Politinis horizontas taip pat nedžiugina jokia giedresne prošvaiste. Po Čerčilio kalbos Lenkijos klausimu[598] atrodo, kad ir mes esame atiduoti ir palikti bolševikinės Rusijos malonei. O vis dėlto dar karas nesibaigė ir maža viltelė rusena, kad, įvykus taikai, pasaulis susitvarkys taip, kad ir mes, mažieji, galėsime laisviau atsikvėpti. Be šitos vilties per daug jau tamsi būtų mūsų šių dienų buitis.

Užverčiu šio dienoraščio paskutinį lapą ir nežinau, ar pradėsiu kitą. Ar bus jis kada kam įdomus? Ir ar verta rizikuoti šiais pašėlusio teroro laikais?

[597] 1944 m. vasaros pabaigoje Lietuvoje ėmė stichiškai burtis antisovietinė ginkluota rezistencija – prasidėjo Lietuvos partizanų karas su SSRS, trukęs iki 1953 m.

[598] Didžiosios Britanijos ministro pirmininko Winstono Churchillio pasisakymai 1944 m. pabaigoje rodė, kad Rytų ir Centrinė Europa Vakarų sąjungininkų paliekama SSRS įtakos sferai.

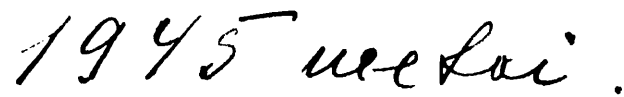

Sausio 6 d., šeštadienis

Šiandien saulei tekant man sukako 52 metai. Nekartosiu čia, kokių man minčių ir rūpesčių kelia tokis rimtas mano amžiaus skaitmuo. Kažkada apie tai jau esu rašęs. Vis dėlto ir šiandien negaliu susilaikyti nepagailestavęs, kad keleri karo metai mane pasendino žymiai daugiau ir mano sumanymus apgriovė žiauriau, negu aš buvau manęs ir tikėjęsis. Jei ne karas, mano gyvenimas dabar būtų buvęs visiškai aprūpintas ir saugus. Darbą universitete būčiau sumažinęs ligi minimumo, o gal ir visai iš jo pasitraukęs. Užtad būčiau galėjęs pagaliau atsidėti vien literatūrai, ko taip seniai lūkuriuoju. Būčiau perredagavęs ir išbaigęs ankstyvesniuosius kūrinius ir dar ką nors nauja parašęs. Niekas nežino ir nenumano, kiek man pajėgų išsemia ir kaip mane nualina Universitetas, o kiekvienas mato, koki maži to mano darbo rezultatai. Karas jau baigia naikinti mano medžiaginio savarankiškumo pagrindą. Netekau viso turto Vilniuje. Kaune namelis užimtas kariuomenės ir iš jo greičiausia beliks tik griuvėsiai. Netekau visų savo rankraščių, archyvo ir didelės dalies bibliotekos. Pagaliau ir mano paties likimas kabo ant siūlo. Ir to, ko netekau, ir to, ką turiu, gal netrukus man jau nebereikės. Apskritai, visos lietuvių tautos būtis baisi. Pirmosios šių metų dienos atneša šiurpių žinių. Lietuva pasruvusi dūmais, paplūdusi krauju ir ašaromis. O pasaulis tebepasilieka kurčias mūsų agonijos šauksmams. Gal jis jų nė negirdi ir nieko nemato nė nežino. Tos visuotinės tautos tragedijos akivaizdoje mano ar keno kito asmeniniai rūpesniai ir likimas!

Sausio 8 d., pirmadienis

Prieš porą dienų suėmė Krutulį[599]. Vokiečiams įėjus, jis trumpą laiką buvo Vilniaus burmistru, bet nesutikęs pasirašyti įsakymą, kad žydai kraustytųsi į gethą, pasitraukė. Pereitą naktį, sako, buvo ieškoti prof. Jonyno. Ar jis suimtas, dar nepaaiškėjo. Vakar „Tiesoje" buvo paskelbtos CK suvažiavimo rezoliucijos[600]. Reikalauja suintensyvinti klasinę kovą, išnaikinti nacionalistus, buožes ir vokiečių šalininkus. Visose apskrityse turį būti sudaryti baudžiamieji būriai, o jei vienos šeimos narys bus pasišalinęs į Vokietiją arba nestojęs į kariuomenę, tai atsako visa likusioji šeima ir jos turtas konfiskuojamas.

Sausio 26 d., penktadienis

Vakar prasidėjo gimnazijų direktorių ir švietimo skyrių vedėjų konferencija. Ji vyksta Švietimo liaudies komisariate. Gavau pakvietimą dalyvauti kaip svetys. Vakar buvo švietimo komisaro Ž[iugždos] pranešimas apie mokytojų šio meto uždavinius, o šiandien Paleckio apie lietuviškai vokiškus nacionalistus.

Prieš kurį laiką, neatsimenu tiksliai kurią dieną, milžiniškas kuro medžiagų sprogimas sunaikino miesto dalį prie geležinkelio tarp keleivių ir prekių stočių. Pusė miesto liko be langų. Mūsų bute taip pat išlėkė vienas langas visas, o kitų dviejų po stiklą. Užmuštų esą keletas tūkstančių[601].

Vasario 15 d., ketvirtadienis

Prieš porą savaičių man buvo paskirta pusvalandis skaityti per radiją „Rašytojas prie mikrofono". Turėjau pirmiausia trumpa paskaitėle prabilti į klausytojus, o paskui skaityti iš savos kūrybos. Visą medžiagą paruošęs

[599] Antanas Krutulys (1887–1979) – kultūros veikėjas, pedagogas. 1919–1941 m. mokytojavo Vilniaus Vytauto Didžiojo gimnazijoje, mokytojų seminarijoje, pradžios mokykloje, dalyvavo Vilniaus lietuvių draugijų veikloje. 1936–1939 m. Vilniaus lietuvių teatro meno vadovas ir direktorius. 1948–1967 m. dėstė Vilniaus J. Tallat-Kelpšos muzikos mokykloje.

[600] 1944 m. gruodžio 27–30 d. įvykusiame LKP CK plenume itin pabrėžta kovos su Lietuvos partizanais svarba, kovotojai traktuoti kaip esminis trukdis sparčiau sovietizuoti Lietuvą.

[601] 1945 m. sausio 12 d. dėl aplaidumo Vilniaus geležinkelio stotyje įvyko didžiulė avarija – sprogo amunicijos prikrauti vagonai. Katastrofos metu žuvo beveik šimtas žmonių, keli šimtai buvo sužeista. Sprogimo banga pridarė didelių nuostolių 3–4 km spinduliu aplink stotį.

atidaviau iš anksto, nes ji turėjo būti peržiūrėta cenzūros. Be paskaitėlės, buvau davęs eilėraščius: „Laukiame pergalės“, „Priešui grasinant“, „Marche macabre“, „Lėlių baladė“ ir „Vestuvių muzikantas“. Deja, prieš paskirtą dieną man pranešė, kad mano skaitymas atidėtas, o dabar K[orsakie]nė[602] paaiškino, kad mano patiekti dalykai vieni buvo pripažinti ne visai tinkamais, o kiti neaktualiais.

Sausio 28 d. buvau svečiuose pas V[aičiū]nus. Teko kiek išsigerti.

Vakar parašiau eilėraštį „Kobrų kerėtojas“. Šiam eilėraščiui temą susidariau beskaitydamas Blasco Ibanezo[603] „Rašytojo kelionė aplink pasaulį“. Kokia baisi šalis Indija, nepaisant viso joje glūdinčio misticizmo! Nuo sausio 31 d. iki vas. 14 d. sirgau. Tris dienas turėjau 39,4° temper.

Vasario 19 d., pirmadienis

Istor.-filol. fakulteto taryba tris dienas posėdžiavome po 4–5 valandas, svarstydami mokslo planus. Turime naują dekaną – K. Korsaką, švies. komisaro pakeltą į profesorius ir paskirtą dekanu. Kartu su juo sausio mėn. buvo pakelta į aukštesnius laipsnius ir visa eilė kitų fakulteto jaunesniojo personalo narių. Buvo reikalas kaip nors užpildyti didžiules spragas ir aprūpinti katedras mokslo personalu. Naujasis dekanas pasirodė labai energingas ir ryžtingas. – Prieš keletą dienų įvyko raš. ir men. susirinkimas, kuriuo vadov. labai nepatenkinta. – Vakar buvau vaišėse pas dekaną. Kalbėjomės rašytojų reikalais.

Vasario 21 d., trečiadienis

Vakar Ožeškienės aikštėj buvo iškilmingai palaidotas gen. Černiachovskis[604], 3 Baltarusijos fronto vadas, Lietuvos išvaduotojas iš vokiečių okupacijos. Šiandien nugirdau per radiją, kad „Vilniaus darbininkai prašo

[602] Tuo metu Halina Nastopkaitė-Korsakienė (1910–2003) buvo radijo literatūros redakcijos vadovė.

[603] Vicente Blasco Ibáñez (1867–1928) – ispanų rašytojas, žurnalistas ir politikas. Nukentėjęs dėl antimonarchistinių pažiūrų, keliavęs po įvairias šalis. 1909–1914 m. gyveno Argentinoje. 1923 m. emigravo į Prancūziją.

[604] Ivan Černiachovskij (1906–1945) – Raudonosios armijos karininkas, generolas, vadovavo sovietų pajėgoms 1944 m. mūšiuose su vokiečiais Lietuvoje. 1945 m. žuvo Rytų Prūsijoje. Tais pačiais metas buvo palaidotas dabartinėje Kudirkos aikštėje, Vilniuje, kuri vėliau pervadinta jo vardu. Černiachovskio palaikai ir paminklas 1991 m. iš sostinės iškelti.

Ožeškienės aikštę ir gatvę pavadinti Černiachovskio vardu. Vilniaus darbininkų prašymas patenkintas. Tokiu būdu gražiausia Vilniaus vieta vadinsis Lietuvos TSR išlaisvintojo vardu".

Vasario 23 d., penktadienis

Vakar staiga mirė prof. Mykolas Römeris. Paskutiniais laikais jis buvo labai paliegęs, pavargęs, sugniužęs. Mus paliko vienas iš žymiausių Lietuvos žmonių, ilgametis Univ. rektorius, didelis teisių žinovas, lojalus Lietuvos bajoras, didžiūnas, nuoširdžiai dalyvavęs kultūriniame ir valstybiniame naujosios Lietuvos darbe.

Vasario 25 d., sekmadienis

Vakar Universiteto personalas ir tarnautojai, rektoriui įsakius, turėjo dalyvauti eisenoje su dujokaukėmis po miestą. Aš nebuvau, nes jaučiausi ne visai sveikas. Popiet buvo palaidotas M. Römeris. Visiems į akis krito labai paprastas iš menkų lentų sukaltas karstas, kaip paprasčiausio kaimo žmogelio.

Šiandien Elta praneša, kad turkų vyriausybė nutarė paskelbti karą Vokietijai ir Japonijai, kad galėtų dalyvauti balandžio mėn. San Francisko konferencijoj. Gal tą pat padarys ir Švedija, ir Šveicarija?

Kovo 3 d., šeštadienis

Rašytojų sąjungos patalpose buvo neseniai mirusio Aleksiejaus Tolstojaus[605] minėjimas. Kalbėjo Korsakas, pabrėždamas ypatingai du momentus: Tolstojaus persiorientavimą emigracijoj ir publicistinių straipsnių rašymą šio karo metu. K. Boruta paskaitė padorią paskaitėlę apie Tolstojaus kūrybą, o paskui Kernagis ir Dauguvietis (šis rusiškai) paskaitė iš jo raštų.

Šiandien į Akademijos kanceliariją buvo atėjęs kažkoks saugumo valdininkas ir pareikalavo keletos tarnautojų adresų, tarp jų ir mano. Spėliojame, kas čia per reikalas.

[605] Aleksej Tolstoj (1883–1945) – rusų rašytojas. 1919–1923 m. gyveno emigracijoje, vėliau grįžo į SSRS. Parašė realistinių apsakymų, apysakų, romanų, istorinių kūrinių, fantastinių romanų jaunimui, knygų vaikams. Iš pradžių nepritarė Spalio perversmui, vėliau keitė pažiūras ir tapo lojalus sovietiniam režimui.

Kovo 10 d., šeštadienis

Vakar Rašytojų sąjungos patalpoj Baltušis skaitė iš savo kūrybos: „Baltieji dobiliukai" ir dar šį tą. Jam paskaičius, kalbėjo J. Šimkus, J. Butėnas[606], K. Korsakas ir P. Cvirka. Padaryta keletas kritiškų pastabų. Baltušis tarp kito ko pasakė, kad jis vaizdus bei noveles metąs, o pereinąs į dramos žanrą. Dabar rašys dramą iš vokiečių okupacijos laikų. Norįs, kad nebūtų prasilenkta su tikrove, dėl to nuolatos klausiąs pas tuos, kurie gyveno Lietuvoj, kaip kas buvo.

Kovo 13 d., antradienis

Buvo atėjęs žmogus iš „Tiesos", turbūt redakcijos narys, ir atnešė eilėraštį „Visa Lietuva", kurį prieš porą savaičių buvau davęs išspausdinti. Pasirodo, kad eilėraštis negali būti spausdinamas dėl žodžių „tarp rytų–vakarų tyru gintaru žėri". Šiuose žodžiuose įžiūrėta nepriimtina politinė mintis. Jei tuos žodžius ištaisysiu, eilėraštis bus išspausdintas, nes šiaip esąs labai gražus ir visai jiem tiktų. Žiūrėsiu.

Kovo 15 d., ketvirtadienis

Jur-nė [?] dovanojo Literatūros institutui savo labai įdomų ir vertingą lietuvių poezijos knygų rinkinį. Reiks jį paimti į Literatūros muziejaus biblioteką.

Kovo 17 d., šeštadienis

Naktį iš 15 į 16 kovo plėšikai apvogė Liet. literatūros, kalbos ir etnologijos institutus P. Vileišio namuose. Pavogta vienos tarnautojos ten paliktas žieminis paltas, Liet. liter. instituto keletas inventoriaus surašymo knygų ir dar šis tas. Materialinė vertė viso to menka, bet nuostolis didžiulis, nes pavogtas kelerių metų kruopštus darbas. Be inventoriaus sąrašų mes dabar kaip akli ir patys nežinome, ką turime, ko stoka. Vagių, matyt, ieškota popieriaus ir kitokios kanceliarinės medžiagos, nes kitaip, kaip jiems būtų buvę reikalingos tos inventoriaus knygos. Ant grindų žymu kareiviškų

[606] Julius Būtėnas (1908–1999) – literatūros istorikas, rašytojas. Tarpukariu daugiausia bendradarbiavo kairiojoje spaudoje. 1940–1941 m. dirbo *Lietuvos žinių* redakcijoje. 1944–1950 m. dėstė VU, dirbo žurnale *Pergalė*. Parašė biografinių apybraižų, atsiminimų, literatūros istorijos darbų.

batų žymės. Antrieji Vileišio namai, kuriuose anksčiau buvo Liet. kalbos institutas, dabar užimtas kariuomenės, nors juose gyvena tik keletas katiušų. Dėl to negalima uždaryti nė pirmojo namo kiemo vartų, nes kiemas bendras.

Kovo 18 d., sekmadienis

Švenčiame prof. J. Balčikonio 60 metų amžiaus sukaktį. Fakultetas suruošė iškilmingą minėjimą su sveikinimais, prof. Otrębskio paskaita ir koncertine dalim. Sveikino fakulteto vardu K. Korsakas, Švietimo komisariato Mikutaitis, Universiteto l. rektoriaus pareigas [einantis] prof. Bučas[607] ir fak. studentų – stud. Sprindis. Be to, raštu Akad. bibliotekos darbuotojai su P. Vaičiūnu priešaky. Aš pats norėjau sveikinti Liet. liter. instituto vardu, bet man rengėjai paaiškino, kad minėjimas eina tik universiteto ribose, be to, Akademijos klausimas esąs dar neaiškus, mat ji oficialiai dar nėra atidaryta.

Kovo 23 d., penktadienis

Šiandien prasidėjo ciklas paskaitų, skirtų rašytojams ir meno darbuotojams. Viso jų bus 10, kas savaitė po vieną. Šiandien skaitė majoras, iš pavardės ir akcento ukrainietis, tema „Bolševikų teorija ir taktika dėl karų". Suminėjęs keletą buržuazinių teorijų apie karų priežastis, prelegentas įrodinėjo, kad vienintelė teisinga esanti komunistų teorija, skelbianti, kad karai kylą dėl socialinių buržuazinės santvarkos negerovių: privatinės nuosavybės, pramonės magnatų įsigalėjimo, valstybių lenktyniavimo, grobuoniškumo, užkariautų žemių kitokio pasidalinimo ir pan. Karai padažnėję 19 amžiuje, o ypatingai nuo 19 a. pabaigos ir 20 amžiuje, kada buržuazija ir kapitalistinė santvarka, pasiekusi savo apogėjaus, ėmė smukti, irti. Pirmasis pasaulinis karas buvęs grobuoniškas karas iš abiejų kariaujančių pusių. Dėl to bolševikai paskelbę „karą karui" ir kvietę, kad visų kariaujančių valstybių social. demokratai kovotų prieš savo vyriausybes. Tą įvykdę tik rusų bolševikai, o kitų kraštų socialdemokratai davęsi suvilioti buržuazinių bei kapitalistinių vyriausybių šūkiui „ginti tėvynę". Rusų

[607] Jonas Bučas (1900–1973) – ekonomistas. 1931–1940 m. dėstė VDU, 1940–1973 m. VU, 1944 m. Ekonomikos fakulteto dekanas, 1945–1947 m. prorektorius, 1948–1956 m. rektorius.

bolševikams pavykę nuversti savo vyriausybę ir sukurti socialistinę valstybę. Dabartinis karas esąs grobuoniškas tik iš Vokietijos pusės, ypatingai prieš sovietus. Iš sąjungininkų pusės jis esąs tik gynimosi karas ir dėl to galima tokia nepaprasta sąjunga: sovietų su kapitalistinėmis valstybėmis. Sov. Rusija neturinti jokių agresingų ketinimų primesti kitiems savo ideologiją bei santvarką. Ji esanti iš esmės taikinga valstybė. Jokio intereso kariauti neturinti nei Anglija, nei buv. Am. Valstybės. Dėl to ir pasibaigus šiam karui jos saugosiančios taiką.

Prelegentas kalbėjo logiškai ir sklandžiai. Paklausimų nei priekaištų nebuvo. Vykdomojo komiteto atstovas, kuris tas paskaitas organizuoja, apgailestavo, kad klausytojų, o ypač rašytojų, atsilankė per maža.

Kovo 24 d., šeštadienis

Liaudies komisarų taryba paskyrė komisiją Žemaitės 100 metų gimimo sukakčiai organizuoti. Į komisiją įeina: J. Paleckis (pirmininkas), K. Preikšas, J. Žiūgžda, K. Korsakas, J. Banaitis, K. Bieliukas[608], A. Purėnas, Sal. Neris, A. Venclova, T. Tilvytis, K. Boruta, V. Mykolaitis-Putinas, J. Jurkūnas, J. Vienožinskis, K. Siparis ir A. Kupstas[609]. Neseniai grįžau iš tos komisijos posėdžio. Nutarta gegužės mėn. paskutinėmis dienomis suruošti iškilmingus minėjimus Vilniuje, Kaune, Marijampolij, Šiauliuose ir kitur, išleisti rinktinių Žemaitės raštų knygą, nuotraukų albumą, paveikslą, Teatras suvaidins kurią jos pjesę; sukaktuvės bus minimos mūsų ir visasąjunginėj spaudoj. Kalbėta dar apie paminklą, bet tas pareikalautų didelių lėšų. Reikšta pageidavimų, kad dailininkai imtųsi iliustruoti Žemaitės raštus ir sukurtų paveikslų iš jos gyvenimo.

Kovo 27 d., antradienis

Vakar apie 11 val. įlėkė pas mane uždusus L. Janušytė, kad aš parašyčiau sveikinimą valstiečių delegatų suvažiavimui. Aš ruošiau paskaitą ir netrukus turėjau eiti į universitetą. Atsikalbinėjau kiek galėdamas, kad aš

[608] Kazimieras Bieliukas (1901–1991) – geografas. 1939–1941 m. VU prorektorius, 1944–1945 m. rektorius. 1946–1962 m. Lietuvos mokslų akademijos prezidiumo akademikas sekretorius.

[609] Aleksandras Kupstas (1898–1964) – aktorius, režisierius. 1923–1947 m. vaidino Valstybės teatre. Nuo 1944 m. režisavo spektaklius Kauno, Klaipėdos, Kapsuko (Marijampolės), Šiaulių teatruose.

nieko bendra neturiu su tuo suvažiavimu, turiu skubėt į paskaitą ir t. t., bet nieko negelbėjo. Nuspręsta, kad aš turiu pasveikint valstiečių delegatus nors pora sakinių. Tada paėmiau lapą ir parašiau šiuos žodžius: „Sveikinu valstiečių delegatų suvažiavimą mūsų amžinojoj sostinėj Vilniuje ir linkiu, kad jo darbai ir nutarimai būtų vaisingi iš karo griuvėsių atsistatančiai mūsų Tėvynei Lietuvai." Šiandien tas sveikinimas yra išspausdintas „Tiesoje" greta kitų, sveikinusių daugiausia organizacijų vardu.

Balandžio 2 d., pirmadienis

Šiandien – antra Velykų diena. Šventės praėjo laukimo nuotaikoj. Sklinda gandų, kad karas tuoj turi pasibaigti. Deja, jau ne kartą tokių gandų buvome suvilioti, suvilios jie ir šį kartą.

Balandžio 9 d., pirmadienis

Sužinojau, kad esu paskirtas į komisiją, kuri turi surinkti žinių apie lituanistinę archyvinę ir muziejinę medžiagą, esančią Karaliaučiaus ir Leipzigo universitetuose. Uždavinys sunkus. Mūsų spaudiniuose mažai apie tai rasime žinių, o aš pats nei Karaliaučiaus, nei Leipzigo archyvuose nesu buvęs. Šita medžiaga būsianti atiduota mūsų archyvams kaip kompensata už vokiečių padarytus nuostolius.

Balandžio 14 d., šeštadienis

Prieš porą dienų mirė JAV prezidentas Ruzveltas. Šita žinia visus stačiai pritrenkė. Tai buvo vienas iš šviesiausių šios gadynės didžiųjų žmonių. Iš jo tiek daug tikėtasi, tiek laukta. Pertvarkant pasaulį naujais pagrindais, jis nebūtų leidęs skriausti silpnųjų.

Jo vietoj atsistojo Trumenas.

Balandžio 18 d., trečiadienis

Šiandien laikraščiuose paskelbta naujojo JAV prezidento Trumeno kalba kongreso posėdyje. Kalba labai graži. Kyla vilčių, kad įpėdinis tęs Ruzvelto idealo vykdymą.

Balandžio 27 d., penktadienis

Komisaro raštu esu paskirtas organizuoti geg. 1 d. minėjimą Akademijoje. Minėjimas bus kartu su komisariato tarnautojais, tad mums teks į jį tik nuvykti. Gegužės šventės dienomis įsakyta imtis griežčiausių apsaugos priemonių įstaigoj.

Balandžio 28 d., šeštadienis

Šiandien paskelbta, kad bal. 25 dieną Vokietijoje Torgau mieste susitiko rytų ir vakarų frontai. Tokiu būdu Vokietija perkirsta pusiau.

Bal. 25 d. prasidėjo San Franciske ilgai laukta konferencija. Smulkesnių žinių apie jos eigą nėra. Deramasi dėl Lenkijos vyriausybės įsileidimo, o taip pat dėl Baltarusijos ir Ukrainos atstovų dalyvavimo. Konferencijoj dalyvauja netoli 900 žmonių.

Gavau laišką iš brolio Juozo. Paimtas į kariuomenę apsirgo plaučių uždegimu, o paskui rasta džiova. Gulįs Smolensko ligoninėj, bet turėjo būti paleistas namo pasveikti. Vargšas!

Redakcinės pastabos

Vinco Mykolaičio-Putino rašytą tekstą ne visada lengva perskaityti. Kartais jo rašysena aiški, bet dažnai tokia nėra. Ji priklauso ir nuo įrašo turinio, ir nuo rašymo laiko bei vietos, akivaizdūs poeto išsiblaškymo ženklai skubant užrašyti mintis. Turbūt dėl tos skubos, o gal ir dėl kitokių priežasčių, Mykolaičio kalboje ir rašyboje esama nemaža margumo. Dienoraščio tekstas redaguojamas minimaliai. Ištaisyti akivaizdūs apsirikimai ir smulkios klaidelės. Atsižvelgiant į Mykolaičio-Putino *Raštų* rengimo redakcinę nuostatą ir paties poeto pageidavimą: „Kalbą prašom suderinti su dabartine gramatine norma“ (Aleksandras Žirgulys, *Literatūros keliuose: Memuarinės-biografinės apybraižos*, Vilnius: Vaga, 1976, p. 72.) pagal dabartines kalbos normas taisoma rašyba. Taip pat ištaisytos pasitaikiusios kelios morfologijos klaidos. Skyryba tik šiek tiek koreguojama, paliekant ano meto normas atitinkančiąją.

Žodynas nekeičiamas, išlaikomos Mykolaičio vartotos tarminės lytys ir jų variantai, sintaksė ir stilius netaisomi, neliestos ir gramatinės žodžių formos. Lieka nekeičiami: agresingų, aikvoti, ankstybas, apdara, apielinkės, apnyksta, Apveizdos akis, atgresia, atspauda, autovežimiai, bukietas, debesys, dzida, ešalonas, galabinti, giedri, griauja, ingula, iškaulino, išsiaikvojus, jokis, kaszin, keno, keršinti (atkeršinti), kilas, kokis, lūkesiu, marmoras, niekeno, nugąstavimas, nuodinti (nusinuodino), nustigti, pailsėti, paraližuoti, pasėka (paseka), pasriuvęs, patalinė, pogromaiška, popieris, pralotas, priblanda, raikštį, rūpesniai, samogonas, sargaliuoju, sauvaliavimus, senai (seniai), slėgiantį, stipra, su nieku, sukonstruuoti, susikivirčinę, tenoris, triobėsių, tryse, tūnėti, užtad, užuvėja vaikezas, virtynė, visokis, vogrioja, žiemiai, žiūroma.

Vietovardžių, vandenvardžių ir asmenvardžių rašyba paliekama autentiška. Kitakalbės frazės ir tekstai išversti.

Laužtiniuose skliaustuose įrašyti prasmės požiūriu trūkstami žodžiai, atstatomosios dalys, laužtiniais skliaustais žymimos trūkstamo teksto vietos arba autoriaus užbraukyti sakiniai.

VIRGILIJA STONYTĖ

Komentarų santrumpos

LU – Lietuvos universitetas
VDU – Vytauto Didžiojo universitetas
VU – Vilniaus universitetas
KPI – Kauno politechnikos institutas
KU – Kauno universitetas
MA – Mokslų akademija
LKDP – Lietuvos krikščionių demokratų partija
LKDP CK – Lietuvos krikščionių demokratų partijos Centro komitetas
NKVD – Vidaus reikalų liaudies komisariatas (rus. НКВД, Народный комиссариат внутренних дел)
LKP – Lietuvos komunistų partija
LKP CK – Lietuvos komunistų partijos Centro komitetas

Vincas Mykolaitis-Putinas. *Diaries 1938–1945*

SUMMARY

Vincas Mykolaitis-Putinas was a central figure on the Lithuanian literary scene of the mid-twentieth century. The period of dramatic transformations and cataclysms, when the writer had to reconsider his public images and roles several times, was an important divide in his creative biography. In the most difficult of times, he managed to stay on the stage of the public life; he was never marginalised and never relegated himself to the fringes. Readers are presented with his diary of 1938–1945, which is an exhaustive resource for psychological studies of the stance of the intelligentsia under totalitarianism. In these personal texts, the writer revealed several aspects of his personality: he presented himself as a creator who had accumulated significant symbolic capital and was dissatisfied with himself, a self-demanding scholar, a literary historian, an organiser of academic institutions exploiting his authority, an initiator of the public cultural life in perilous times who had undertaken a huge responsibility, and, finally, as a sensitive citizen reflecting on the fragility of his own existence and concerned for the fate of his entire community.

During the last years of the interwar period, Mykolaitis-Putinas did not feel at home among the increasingly polarised ideological groups, even though he would be invited as an expert and arbitrator to evaluation commissions, would visit ministers' receptions, and perform representational duties at meetings with foreign writers. Always close to the ruling elite, he was sceptical of President Antanas Smetona's attempts to uphold the cult of the 'leader of the nation'. To the colleagues concerned for the prestige of national culture, Prof. Mykolaitis seemed acceptable as a moderate mediator who easily balanced between the left- and right-wing camps that split a large part of the intellectual elite shortly before the outbreak of the Second World War.

In 1940–1941, during the first Soviet period, he was most struck by the lack of national self-esteem and systematic contempt for the hard-won state. While

closely observing the civic society of Lithuania, which was degrading itself and destroying its foundations, Mykolaitis-Putinas failed to spot that he himself had succumbed to the regime's methods of influence: he was briefly impressed by the ability of the new regime to effectively trigger the faltering intelligentsia and the promise to crush the shell of spiritual atrophy; most of all, he was pleased by the reunification of the territories inhabited by people of the same ethnos and by the impression that the Lithuanian rules were put in action in the regained Vilnius region. Attempts were made to combine the still-existing patriotic or even aggressively nationalist ambitions of the interwar period with socialist activism. The poet kept feeling that he was the nurturer of the national movement and the cultural canon of the ethnocentric state.

In February 1941, Prof. Mykolaitis was elected member of the newly founded Academy of Sciences and treated this as a fallback in case he had to leave the university. In April 1941, he was appointed director of the Institute of Lithuanian Literature, which was part of the Academy of Sciences. Along the natural desire to secure stable existential foundations, there was also a concern for the protection of the literary heritage. He was in charge of the literary museums in Vilnius and Kaunas, important cultural centres that employed the writers who were awkward for the regime. Mykolaitis assumed responsibility not only for the Institute of Lithuanian Literature, but also for the Academy of Sciences as a whole and was elected vice-chair of this organisation. At the beginning of the Nazi occupation, the prospects of such an institution were put in doubt and it had to be proved that it was not a Soviet ideological tool and that establishments of this kind existed in Germany. When in March 1943 the Nazis closed down many cultural and research institutions and deported Prof. Vladas Jurgutis, the president of the Academy of Sciences, and some other representatives of the academic and administrative elite to the Stutthof concentration camp, Mykolaitis became not a formal but actual head of the Academy of Sciences and regarded this position as a personal misfortune. The changing waves of the occupation convinced the diarist that '[t]he nation must be full-grown and mature not only for independence but also for slavery. Then it will be prepared for eternity' (entry of 28 February 1942). He often thought of the nation in the broader sense suggested by the Catholic philosopher Stasys Šalkauskis.

A resistance posture and overt heroism were not characteristic of Mykolaitis-Putinas; his contemplative character protected him from sudden moves and ill-considered actions. In the summer of 1944, when the news from the front were increasingly disturbing, he left for his wife's native village Gaižiūnai near Va-

balninkas, in northern Lithuania, and spent a few months far from the strategic centres subjected to bombing raids. He was only slightly affected by the invasion of the Red Army and during this period of voluntary isolation he reflected a lot about his position on the stage of history. He considered his epoch to be the time of the triumph of political realism and the compromise of idealism.

Although he received a number of letters in which attempts were made to persuade him to return to Vilnius, which had been 'liberated' by the USSR, and to tempt him with high-ranking posts, the poet dallied: he suspected that he might be persecuted for the anti-Soviet works he had published during the Nazi occupation; he took the news of his apartment in Vilnius being ransacked by the NKVD, who destroyed his entire literary archives, very hard. In his wartime poetic work, Mykolaitis-Putinas expressed catastrophist sentiments that struck a chord with most of his contemporaries. He experienced resistance to totalitarianism as a metaphysical rebellion, which is why for a while, even after he returned to the Soviet-occupied Vilnius, he felt courageous and immune. His decision to return and legalise his existence was driven by the imperative of duty to his own culture: it seemed to him that in post-war Vilnius, each representative of the Lithuanian intelligentsia was important and that any government could be amenable and bearable.

If the diary is to be believed, Mykolaitis-Putinas's duties as a professor at the university caused him psychological torment, perhaps because, being a perfectionist by nature and refusing to make concessions to slow European shifts in national culture, he was constantly facing the dilemma of how to objectively present Lithuanian literature, which, compared to the Western classics, seemed to be provincial and lacking in a philosophical base. According to Mykolaitis-Putinas, Lithuanian writers were wasting their talent not only during the hard times of the ban on the press in the nineteenth century but also during all twenty years of independence and therefore they were also responsible for the cultural backwardness. He even kept asking himself what he had achieved and created. Was he not in danger of bursting like an empty soap bubble, failing to live up to the gift of inspiration given by fate? The writer often confessed to reading foreign classics and recovering somehow, but each time he compared Lithuanian writers with Maxim Gorky, Lord Byron, Henrik Ibsen, or even Armenian writers, who had experienced more trials of history, he felt disappointed. The poet was sensitive to what was dramatic, monumental, and historically significant. His aesthetic views were conservative neoclassical, and during the war he easily found a common language with Jonas Grinius and

Bernardas Brazdžionis, with the intelligentsia of the Catholic worldview from whom he had distanced himself during the interwar years.

The professor had a special relationship with the 'earth' poets, the pupils of the gymnasiums of independent Lithuania for whom he was an undisputed authority and a classic. Many students of that time remember the literary afternoons that took place in the lecture rooms of Vilnius University between 1940 and 1943. Even after the university was closed, young poets used to gather at Putinas's home: attempts were made to continue informal studies, the professor signed grades retroactively, and assessed papers. For him, such a semi-academic format of self-education was a way of breaking through the information blockade; for the students, it was an attempt to escape, if only for a short time, the gloomy atmosphere of the occupation.

Mykolaitis-Putinas felt obliged to intercede on behalf of the Lithuanian cultural elite who were ruthlessly repressed by the occupiers (he was especially concerned for the fate of his colleague Balys Sruoga, who had been repressed by the Nazis), even though he was also in real danger during the time of terror. This period was important for him as a creator: he spoke in a dramatic tone in his symbolic ballads, the territory of inner conflicts began to emerge in his poetry, he came close to the modernist poetics of the absurd and gave impetus to the existentialist reflection developed by the younger generation of the *Žemininkai* poets. In the human sense, the poet felt very lonely, although he had loyal and devoted students. He knew how to appreciate what he saw, heard, and felt: he especially admired classical music and the contrasts of nature. He rediscovered the environs of Vilnius and took an interest both in the architecture of the Old Town and in the picturesque suburbs of the city.

The writer's diary does not purport to be an encyclopaedia of the era or an intimate confession, although to the reader, the personality of the poet will very likely unfold from a perspective not yet seen, fairly close, and personal. This diary makes it obvious why Mykolaitis-Putinas never became a Soviet writer. According to Vytautas Kubilius, many of those who knew the poet saw him standing 'on the shore of that other epoch', as if staying behind in the lost Arcadia of the interwar period, in the refuge of Romantic poetry and Beethoven's symphonies.

Asmenvardžių rodyklė

Abramavičius, Vladas 350
Aistis, Jonas (tikr. Aleksandravičius, slp. Kossu-Aleksandravičius, Kuosa-Aleksandriškis) 26, 32, 57, 229, 253, 261, 299–301
Alantas, Vytautas 55, 109, 228, 233, 236, 242, 251, 264, 301, 326
Albrecht, Karl Iwanowitsch 277
Alekna 69
Aleksa, Jonas Pranas 202
Aleksandras 114
Aleksandras Didysis (Makedonietis) 290
Aleksandravičius – žr. Aistis, Jonas
Aleksandravičius – žr. Aleksandrovič, Michail
Aleksandriškis – žr. Aistis, Jonas
Aleksandrovič, Michail 390
Alseikaitė-Gimbutienė, Marija 40
Ambrazevičiai, Juozas, Vlada 324
Ambrazevičius, Juozas – žr. Ambrazevičius-Brazaitis, Juozas
Ambrazevičius-Brazaitis, Juozas 58, 112, 113, 200, 206, 225, 267, 324
Ambraziejus-Ambrozevičius, Juozapas 129
Andriulytė – žr. Andrulytė-Aleksienė, Ieva
Andriušis, Pulgis (Homo Simplex) 109, 136, 324
Andrulytė-Aleksienė, Ieva 99
Anglickis, Stasys 305
Antanas – žr. Vileišis, Antanas
Arcimavičienė, Marija – žr. Rudzinskaitė-Arcimavičienė, Marija
Arnatkevičiūtė, Laima 12
Ašmantas, Andrius 131, 189, 190
Augaitytė-Tamašauskienė, Juozė 182, 317, 318
Augustaitis, Pranas 53, 115, 118, 126, 154, 169, 197, 382
Aukštikalnytė-Jokimaitienė, Pranė 294, 302, 317, 351
Avietėnaitė, Magdalena 211
Avižonis, Petras 79

Babrauskas, Benediktas 203
Bacevičius, Vytautas 92–94
Bach, Johann Sebastian 39
Badoglio, Pietro 312
Baironas, Džordžas (Byron, George) 29, 168
Bajoraitis-Kanopka – žr. Kanopka, Juozas
Balandis – žr. Bučas, Saulius Balandis
Balčikonis, Juozas 197, 403
Balčiūnai 356
Balčiūnaitė, Hortenzija (Ortencija) 156, 316, 391
Balčiūnas, Petras 339
Baldžius, Juozas 162, 396–398
Balys, Jonas 215, 225, 227, 309
Baliutytė, Elena 27
Balmont, Konstantin 173, 180
Baltrušaitis, Jurgis 253
Baltruška, Povilas 166
Baltušis, Juozas 357, 396, 403
Baltuška, Jonas 257
Banaitis, Juozas 113, 247, 405
Bankauskas, J. 212
Baranauskas, Antanas 106
Barkauskas, Pranas 108

Barker, Ernest 290
Basanavičius, Jonas 129, 146, 223, 244, 271, 272, 306, 309
Baudelaire, Charles 129
Beethoven, Ludwig van 19, 39, 42, 112, 213, 222, 289
Békeffy, Stefan (István) 254
Belyj, Andrei 180
Bem, A. 128
Bendorius, Jonas 227, 251
Benešas, Edvardas 323
Berija, Lavrentij 374
Bičiūnai 198
Bičiūnas, Vytautas 198
Bieliukas, Kazimieras 405
Biliūnas, Antanas 339
Biliūnas, Jonas 166, 274
Biliūnienė-Matjošaitienė, Julija 274
Billinger, Richard 337
Binkis, Kazys 25, 58, 136, 273, 274, 301
Biržiška, Mykolas 62, 105, 110–112, 114, 119, 123, 124, 130, 131, 136, 160, 166, 176, 178, 179, 182, 191, 195, 197, 206, 215, 233, 241, 242, 271, 272, 292–294, 301, 302, 304, 306, 308, 330, 342, 343, 386, 389
Biržiška, Vaclovas 81, 177, 178, 182–184, 195, 214, 215, 223, 243
Biržiškai, Mykolas, Bronislava 126, 214, 302, 305
Biržiškienė, Bronislava 136
Biržiškos (Biržiškai) 73, 128, 136, 153, 386, 397
Biržiškos, Mykolas, Vaclovas 169, 170, 175
Bistras, Leonas 63, 88
Bizauskas, Kazys 114, 124
Blasco Ibáñez, Vicente 401
Blažys, Ignas 139
Blekaitis, Jurgis 126, 333
Blohme, J. M. 268
Blok, Aleksandr 180
Bobelis, Jurgis 325
Boruta, Kazys 23, 124, 161, 169, 177, 184, 190, 192–195, 197, 223, 234, 310, 318, 329, 396, 402, 405
Borutienė-Kazanskaitė, Ona 226
Bracht 209
Bradūnas, Kazys 26, 27, 230, 299, 300, 318, 320
Brazaitis-Ambrazevičius, Juozas – žr. Ambrazevičius-Brazaitis, Juozas
Brazdžionienė, Aldona 112
Brazdžionis, Bernardas 23, 26, 33, 110, 112, 124, 126, 183, 189, 190, 195, 203, 214, 220, 225, 229, 241, 301, 323, 324, 325, 341, 342, 394
Braziulevičius, Vladas 344
Briusov, Valerij 180, 194
Brizgys, Vincentas 308, 391
Bučas, Jonas 404
Bučas, Saulius Balandis 203
Budrys, Dzidas 126, 178
Bugailiškis, Peliksas 191
Bulavas, Juozas 12
Bułhak, Jan 18, 216
Bulota, Jonas Jurgis 120
Bulotos (Bulotai), Andrius, Aleksandra 190, 196, 201
Bunin, Ivan 173
Butėnas – žr. Būtėnas, Julius
Būtėnas, Julius 402

Cervantes, Miguel de 136
Cesaris – žr. Cezaris, Gajus Julijus
Cesevičius, Domas 117
Cezaris, Gajus Julijus 290
Chadaravičius, Mečys 162
Chamberlain, Neville 68
Cherubini, Luigi 91, 222
Chodakauskaitė-Tūbelienė, Jadvyga 141
Chodosas, Leiba 188
Churchill, Winston 391, 398
Cicėnas, Jeronimas 132
Cieška, Ipolitas 320

Cvirka, Petras 95, 96, 124,172, 188, 200, 203, 357, 387, 403
Czajkowski, Michał 145

Čaikovskij, Piotr 185, 218, 328
Čepaitis, Jonas 396
Černiachovskij, Ivan 401
Černiauskas, Norbertas 8
Černius, Jonas 67, 114
Čibiras, Kristupas 114, 262, 263
Čingischanas 290
Čiurlionienė, Sofija – žr. Kymantaitė-Čiurlionienė, Sofija
Čiurlionis, Mikalojus Konstantinas 74, 123, 129, 142, 174, 213, 220, 225, 227, 289, 319
Čiurlionytė, Jadvyga 227, 228
Čižiūnas, Vaclovas 244

Dabrila, Jurgis 51
Dabulevičius, Karolis 308, 339
Dagilis, Jurgis 199
Dalinkevičius, Juozas 233
Daugirdaitė-Sruogienė, Vanda 74, 197, 268, 269, 315
Dauguvietis, Borisas 395, 396, 402
Daukantas, Simonas 146, 272
Dausa, Kazys 155
Dekanozov, Vladimir 374
Didžiokas, Vladas 176, 176, 192
Dineika, Viktoras 126
Dobilas – žr. Lindė-Dobilas, Julijonas
Donelaitis (Duonelaitis), Kristijonas 25, 27, 164, 241
Dostojevskij, Fiodor 130
Dovydėnas, Liudas 136
Dragūnaitė-Vaičiūnienė, Teofilija 393
Dukstulskaitė-Abovičienė, Nadežda 396
Dulong, Georges 59, 129
Dumčius, Jonas 397
Dundzila, Adomas 53
Dvarionas, Balys 328, 390
Dvoržak, Antonin 249, 268

Eggertas 135
Emilija – žr. Kvedaraitė-Mykolaitienė, Emilija
Endziulaičiai 198
Endziulaitis, Antanas 198
Engert, Horst 115
Erss, Adolfs 60
Etelsonas 140, 142

Faulkner, William 36
Flaubert, Gustave 239

Gaidelis, Julius 182
Galaunė, Paulius 123, 146, 221
Galdikas, Adomas 181, 274
Galvanauskas, Ernestas 91, 102, 147
Garmus, Antanas 373
Gediminas 142
Gedvilas, Mečislovas 147, 259, 286
Genė – žr. Stanevičienė, Eugenija
Germantas-Meškauskas, Pranas 219, 221, 233, 248, 257, 286, 307
Gylys 209
Gineitis, Leonas 39
Gira, Liudas 15, 51, 95, 96, 109, 110, 112, 113, 124, 123, 126, 134, 150, 166, 168, 171, 178, 187, 194, 200, 204, 205, 247, 265, 286, 357, 379
Girukas – žr. Sirijos Gira, Vytautas
Glazunov, Aleksandr 328
Goebbels, Joseph 277, 340, 362
Goethe, Johann Wolfgang 26, 28, 283–285
Gorbunov, Timofej 187
Gorkij, Maksim 29, 164, 243
Gorodeckis, Stasys 299
Górski, Konrad 94
Grybas, Vincas 391
Gribauskas – žr. Grybauskas, Juozas
Grybauskas, Juozas 301, 313, 326, 395
Gricius, Augustinas 395
Grieg, Edvard 39
Grincevičiūtė, Beatričė 394

Grinius, Jonas 26, 106, 324
Grinius, Kazys 62
Griškėnas (Griškevičius), Algirdas 95
Griškevičius, Algirdas – žr. Griškėnas, Algirdas
Gruodis, Juozas 93
Gruodžiai 100
Grušas, Juozas 58, 205
Gudaitis 229
Guintz, André 12,
Gun – žr. Hūnas, Kārlis
Gustaitis, Antanas 161, 201, 226, 229, 326, 396
Gustaitis, Motiejus 54, 56, 190, 195, 241

Habdankienė 210
Hamsun, Knut 243
Hauptmann, Gerhart 162, 215, 338
Hebda, Janina 66
Heni, Sonia – žr. Henie, Sonja
Henie, Sonja 366
Herbačiauskas, Juozapas 176, 177, 223
Hess, Rudolf 187
Hingst, Christian Hans 365
Hitler, Adolf 65, 67, 185, 287, 349, 354, 360
Homo Simplex – žr. Andriušis, Pulgis
Horodničiūtė, Samaniūtė-Otrębska, Elena 83, 84
Hūnas Kārlis (Gun, Huhn, Karl) 122

Ibsen, Henrik 29, 229, 311, 327
Idenas, Antonis (Eden, Anthony) 391
Inčiūra, Kazys 76, 81, 124, 203, 211, 216, 229, 317, 318–320
Indra, Juozas 318
Indriliūnas, Mamertas 26, 27, 234, 300
Isaakian, Avetik – žr. Isahakyan, Avetik
Isahakyan, Avetik 192, 193
Ivanauskas, Tadas 179, 233
Ivanov, Viačeslav 33
Ivaškevič, Januš (Iwaszkiewicz, Janusz) 133
Ivinskis, Zenonas 207, 225, 233, 324

Jablonskis, Jonas 272
Jablonskis, Konstantinas 233, 310
Jagiellonai – žr. Jagiellonowie
Jagiellonowie (Jogailaičiai) 145
Jakimavičius, Rapolas 142, 210
Jakštas, Adomas 106
Jakūbėnas – žr. Jakubėnas, Vladas
Jakubėnas, Vladas 93, 98, 119, 120, 215, 289, 331
Jakučiai 99
Jałbrzykowski (Jalbžykovskis), Romuald 261, 377
Janavičius, Simas 52
Jankauskas, Kazys 320, 321
Jankus, Jurgis 318, 338, 341, 342
Janonis, Julius 163, 166
Jansonas, Haris 351
Janulaitis, Augustinas 125, 129, 178, 233, 239
Janulis, Jonas 99, 177
Janušėtė – žr. Janušytė, Liūnė
Janušytė, Liūnė (Liunė) 109, 405
Januškaitė, Vincė – žr. Jonuškaitė-Zaunienė, Vincė
Januškaitė-Zaunienė, Vincė – žr. Jonuškaitė-Zaunienė, Vincė
Jasaitis, Domas 343
Jodelė, Pranas 86, 114
Jogailaičiai – žr. Jagiellonowie
Joyce, James 36
Jokantas, Kazimieras 102, 108, 111, 115–119, 127, 132, 147
Jonas XXIII 99
Jonikas, Petras 197, 241, 397
Jonynas, Ignas 115, 116, 129, 132, 170, 400
Jonynas, Vytautas Aleksandras 26, 27, 305
Jonynas, Vytautas Kazimieras 166
Jonkus, K. 340

Jonuškaitė-Zaunienė, Vincė 122, 328
Juknevičius, Antanas 271, 308
Juknevičius, Romualdas 238, 242, 301, 313, 326, 337
Juodelis, Kazys 394
Juodelis, Petras 162, 163, 183
Juozas – žr. Kvedaras, Juozas
Juozas – žr. Mickevičius, Juozas
Juozas – žr. Mykolaitis, Juozas (brolis)
Juozas – žr. Mikolaitis, Juozas (pusbrolis)
Juozas – žr. Mykolaitis, Juozas (tėvas)
Jurgelionis, Antanas 133
Jurginis, Juozas 161, 163
Jurgis – žr. Mykolaitis, Jurgis
Jurgutis, Vladas 23, 137, 233, 238, 240, 247, 248, 257, 266, 307, 311, 315
Jurkūnas, J. 405
Jurkus, Paulius 318
Juška, Antanas 86, 87, 100, 150, 153, 154, 246, 265
Juzeliūnas, Julius 42

Kačinskas, Henrikas 242, 301, 313, 326
Kačinskas, Jeronimas 227, 228
Kafka, Franz 36
Kairys, Steponas 63
Kairiūkščiai, Stasys, Ona 199
Kairiūkštienė-Vichertaitė, Julija 92
Kairiūkštis, Stasys 199
Kairukštienė-Wichert, Julija – žr. Kairiūkštienė-Vichertaitė, Julija
Kalendra, Kostas 290
Kálmán, Imre 171
Kalpokas, Petras 99
Kalvaitytė-Velbasienė, Alė 323
Kanauka, Kostas 386
Kanauka, Vincas 386
Kanopka, Juozas (Bajoraitis) 138, 141, 251
Kaplan-Kaplanski, Saulius (Šaulis) 130
Kapsukas, Vincas – žr. Mickevičius-Kapsukas, Vincas
Kardelis, Jonas 315
Karečka, Zenonas 308
Karlovičius, Mečislavas (Karłowicz, Mieczysław) 218
Karnavičius, Jurgis 93
Karosas, Antanas 261
Karsavinai 56
Karsavinas, Levas 56, 116, 118, 129, 170, 214, 243, 299, 398
Karvelis, Petras 63
Kavaliauskas, Česlovas 144
Kaveckas, Konradas 227, 235, 267
Kavolis, Vytautas 40
Kazokas, Leonardas 177
Keliuotis, Alfonsas 111
Keliuotis, Juozas 20, 111, 132, 133, 190, 201, 206, 207, 211, 214, 221, 222, 325
Kemėšis, Fabijonas 271
Kernagis, Aleksandras 250, 402
Kiela, Kazys 58, 389, 396
Kymantaitė-Čiurlionienė, Sofija 73, 74, 94, 95, 97, 100, 104, 120, 128, 150, 153, 173, 177, 212, 224
Kymantaitė-Gregorauskienė, Kazimiera 395
Kiprenskij, Orest 237
Kirša, Faustas 25, 179, 180, 190, 273, 274, 341, 342, 394
Kivikas, Albert 60
Kleist, Heinrich 255
Klimas, Petras 60
Kniūkšta (Kniukšta), Antanas 58, 112, 254, 325
Knopas 306
Koganas, Leonas 147
Kolas, Jakub 187
Kolupaila, Steponas 178, 179, 243
Končius, Ignas 88, 90, 114, 131, 286
Korsakas, Kostas (Radžvilas) 12, 25, 58, 74, 93, 110, 112, 113, 122, 125–126, 128, 130, 155, 162, 166, 167,173, 190, 190, 192, 194, 265, 357, 372, 379, 380, 381, 387, 388, 395–397, 401–405

Korsakienė, Halina – žr. Nastopkaitė-Korsakienė, Halina
Kościałkowski, Stanisław 196
Kossu-Aleksandravičius, Jonas – žr. Aistis, Jonas
Kostkevičiūtė, Irena 7, 8, 21, 25, 217, 287, 306, 312, 320, 324
Krasauskaitė, Marija 268
Krause 245, 246, 291
Krėvė, Vincas 19–22, 31, 40, 51, 54, 56, 67, 85, 94–97, 99, 102, 105, 108–113, 115–120, 122, 124–126, 128, 130, 135–138, 141, 147, 149, 153, 156, 160, 161, 166, 170, 175–180, 179, 185, 187, 189, 190, 192, 201, 204, 206–208, 214, 241, 251, 267–269, 272, 284, 286, 294, 296, 298, 299, 302–307, 317, 320, 339, 343, 346, 357, 373, 386, 388, 394, 397
Krėvės (Krėviai) 242, 264, 266, 303–305
Krėvienė – žr. Mickevičienė, Marija
Krikščiūnas (Kriščiūnas) 286
Krylov, Ivan 22, 395, 396
Krilovas – žr. Krylov, Ivan
Krivickas, Bronius 24, 26, 27, 171, 253, 261, 294, 299, 318
Krivickas, Domas 65, 261
Krupavičius, Mykolas 63, 132
Krutulys, Antanas 400
Kubertavičiūtė, Dalia 215
Kubiliūnas, Petras 245, 246, 266, 345, 354
Kubilius, Vytautas 13, 17, 29, 32, 42
Kubiliūtė, Marcelė 138, 377
Kučas, Antanas 324
Kučingis, Antanas 182
Kudabaitė, Eleonora 318
Kudirka, Vincas 166, 269, 306
Kuosa-Aleksandriškis (Kuosa), Jonas – žr. Aistis, Jonas
Kupala, Janka 187, 188
Kupstas, Aleksandras 405
Kuzma, Vladas 178, 243, 276, 382
Kuzmickis, Zigmas 155
Kvedaraitė-Mykolaitienė, Emilija (Emilija, Ly, Milė) 11, 38, 40, 51, 56, 73, 75, 99, 100, 109, 120, 126, 127, 135, 148, 149, 152, 155, 156, 162, 165, 168, 169, 180, 186, 198, 201, 205, 208–210, 217, 218, 223, 240, 262, 264, 283, 296, 299, 303, 304, 309, 314, 316, 323, 332, 343, 356, 359, 359, 372, 373, 383, 391
Kvedaras 283
Kvedaras, Juozas 363, 366, 368, 384

Łączyńska, Amelia (Amelija) 66
Landsbergis, Vytautas – žr. Landsbergis-Žemkalnis, Vytautas
Landsbergis-Žemkalnis, Vytautas 132, 133, 179, 389
Lankutis, Jonas 16, 34
Lapinis, Janis (Lapiņš, Jānis) 60
Lappo, Ivan 70, 154, 253
Larčenka, Michailas 187
Larin, Boris 197
Lastas-Lastauskas, Adomas 343
Lašas, Vladas 225
Lebedys, Jurgis 25, 104
Leimonas, Juozas 308
Leonas, Petras 63
Leopoldas III 140
Lermontov, Michail 193
Leskaitis-Ivošiškis, Stasys 329
Ly – žr. Mykolaitienė, Emilija
Liaugminai 342
Liaugminaitė (sesuo Kazimiera) 132
Liepas, Stasys 318
Lindė-Dobilas, Julijonas 106
Linka 299
Lipskis, Stasys 8, 36
Listas, Ferencas 249
Lozoraitienė, Vincenta – žr. Matulaitytė-Lozoraitienė, Vincenta
Lozoraitis, Stasys 52, 61
Lukošius, Balys 121, 238, 333, 334, 395
Lukšienė, Meilė – žr. Matjošaitytė-Lukšienė, Meilė

Maceina, Antanas 53, 142, 157, 220, 385
Maceinienė, Julija – žr. Tverskaitė-Maceinienė, Julija
Maciūnas, Vincas 58, 74, 206, 211, 225, 229, 234, 330, 397
Mackevičius, Jonas 99, 122, 123
Mackevičius, Rapolas – žr. Mackonis, Rapolas
Mackiewicz, Józef 18, 133
Mackiewičius – žr. Mackiewicz, Józef
Mackonis (Mackevičius), Rapolas 18, 133, 137, 139, 211, 228, 229, 234, 240, 250, 307, 315, 376
Macutkevičius, Balys 83

Mačernis, Vytautas 26, 27, 234, 299, 318, 319
Maeterlinck, Maurice 33, 222
Maironis 15, 25, 26, 32, 177, 182, 183, 241, 267, 272, 294, 300, 303, 345, 393
Maksimov, Dmitrij 180, 194
Mann, Thomas 36
Marcinek, Józef 145
Marcinkevičius, Jonas 104, 105, 124, 357, 396
Marijošius, Vytautas 268, 328
Markuševičius, Aleksejus 186
Masiliūnas, Kazimieras 59, 112, 113
Massenet, Jules 317
Mašiotai, Pranas, Marija 99
Mašiotas, Pranas 120
Mašiotienė, Marija 99
Materlink – žr. Maeterlinck, Maurice
Matjošaitytė-Lukšienė, Meilė 25, 275
Matulaitis-Matulevičius, Jurgis 292
Matulaitytė-Lozoraitienė, Vincenta 62
Matulaitytė-Rannit, Gražina 225, 226
Matulevičius, Jurgis – žr. Matulaitis-Matulevičius, Jurgis
Matulionis, Jonas 319
Matulionis, Teofilius 99, 100, 199
Matulis, Juozas 178, 233, 238, 378, 393
Matusevičiūtė, Izabelė 104
Matuzevičius, Eugenijus 19, 26, 27, 230, 299, 317, 320, 342
Maurois, André 158
Mazalaitė, Nelė 94
Mažeika, Juozas 323
Medži – žr. Mykolaitytė, Magdalena
Mekas, Karolis 225, 310
Merežkovskij, Dmitrij 281
Merkys, Antanas 87, 90, 143, 145–147
Meškauskienė, Michalina – žr. Navikaitė-Meškauskienė, Michalina
Michelis, Dovydas 74
Miciūnas – žr. Maciūnas, Vincas
Miciūtė, Ona 124, 376
Mickevičienė, Marija 135, 266
Mickevičius, Adomas 28, 66, 248, 310
Mickevičius, Juozas 202
Mickevičius-Kapsukas, Vincas 90, 394
Mickis, Matas 147
Mieželaitis, Eduardas 379, 396
Mieželis 350, 379
Miglovara – žr. Miliauskas-Miglovara, Juozas
Mikelaitis, Gediminas 26
Mikėnas, Juozas 161, 172
Mykolaitis, Juozas (brolis) 149, 407
Mikolaitis, Juozas (pusbrolis) 68, 96, 108
Mykolaitis, Juozas (tėvas) 204
Mykolaitis, Jurgis 55
Mykolaitis, Vytautas 305
Mykolaitytė, Ona (Onutė) 64
Mykolaitytė-Slavėnienė, Magdalena (Medži) 20, 22, 32, 39, 55, 76, 159, 303, 353
Mikutaitis, Petras 163, 404
Milašius, Oskaras 106
Milė – žr. Kvedaraitė-Mykolaitienė, Emilija
Miliauskas-Miglovara, Juozas 300
Miłosz, Czesław 18, 133
Miltinis, Juozas 339

Mironas, Vladas 63
Miškinis, Antanas 94, 185, 229, 241, 277, 318, 339
Miškinis, Motiejus 326
Mitaitė, Donata 11
Mocartas, Volfgangas Amadėjus (Mozart, Wolfgang Amadeus) 39, 235
Molotovas, Viačeslavas 68, 69, 78, 89, 143, 199, 373
Monstavičiai 99
Montaigne, Michel 275
Morawski, Stanisław 248
Mościcki, Ignacy 146
Munter – žr. Munters, Vilhelms
Munters, Vilhelms 89
Musset, Alfred de 333
Mussolini, Benito 68, 144, 312

Nabažas, Jonas 222
Nagys, Henrikas 27, 28, 318, 319, 342
Nagius-Nagevičius, Vladas 258, 259, 308
Nakaitė, Elena (Alė Rūta) 171, 317
Napoleonas 290
Narbutas, Jonas Vytautas 339
Narkeliūnaitė, Salomėja 318, 342
Nastopkaitė-Korsakienė, Halina 401
Nasvytytė, Danutė 295
Natkevičius, Ladas 78
Navakas, Jonas 138, 141
Navikaitė-Meškauskienė, Michalina 372, 381, 382, 392
Neris, Salomėja – žr. Nėris, Salomėja
Nėris, Salomėja (Saliomėja, Saliutė) 124, 152, 170, 200, 203, 204, 247, 355, 373, 379, 405
Neveravičius, Fabijonas 51, 121, 234, 317, 319, 326
Nietzsche, Friedrich 29
Nyka-Niliūnas, Alfonsas 11, 15, 24, 27, 28, 341
Nikolajus 114
Niunka, Vladas 244
Norvaiša, Antanas 394
Novikovas, A. 176

Odyniec, Antoni Edward 66
Oleka-Žilinskas, Andrius 55
Oleka-Žilinskis – žr. Oleka-Žilinskas, Andrius
Onutė – žr. Mykolaitytė, Ona
Orintaitė, Petronėlė 133
Ortencija – žr. Balčiūnaitė, Hortenzija
Otrębski, Jan – žr. Otrembskis, Janas
Otrembskis, Janas (Otrębski, Jan) 126, 170, 195, 242, 400

Pakarklis, Povilas 147
Palaima, Vytautas 326
Paleckis, Justas 147, 381, 383, 385, 386, 395, 400, 405
Pascal, Blaise 275
Paškevičius, Augustinas 129
Paukštelis, Juozas 103
Paukštys, Jonas 266, 285
Pečiulionis, Motiejus 308
Pečkauskaitė, Marija – žr. Šatrijos Ragana
Penčyla, Juozas 83
Perroni, Vito 137
Petkevičaitė-Bitė, Gabrielė 79, 248
Petkevičius, Tadas 65
Petras – žr. Vaičiūnas, Petras
Petras – žr. Vileišis, Petras
Petrauskas, Jurgis 126
Petrauskas, Kipras 100, 317
Petrėnas, Juozas – žr. Tarulis, Petras
Pietaris, Vincas 130
Pikčilingienė, Pranciška 138, 141
Pilipavičiūtė – žr. Pilypavičiūtė, Vlada
Pilypavičiūtė, Vlada 318
Pilsudskienė, Marija 71
Pilsudskis, Juzefas 105, 115, 129, 146
Pitigrilli 93

Platonas 162
Plechavičius, Povilas 206, 319, 322, 330, 332, 338, 345
Poniatowski, Stanisław August 145
Povilaitis, Augustinas 146
Povilavičius-Vykintas, Stepas 205, 213, 222, 227, 228, 234, 251, 301
Povilonis, Juozas 339
Pozdniakov, Nikolaj 166, 374
Pranckietis 339
Preikšas, Kazys 12, 394, 405
Prioult, Albert 59, 104, 129, 173, 397
Prosceviičiutė – žr. Prosceviičiūtė-Matulaitienė-Brazaitienė-Leeming, Vlada
Prosceviičiūtė-Matulaitienė-Brazaitienė-Leeming, Vlada 324
Prou, Léon 129
Prūsa (Prūse-Andina), Emīlija 60
Prūsaitis, Liudas 139
Prūse-Andina, Emīlija – žr. Prūsa, Emīlija
Pumputis, Danas 110
Pundzius, Bronius 83
Pundziūtė-Tamkvaitienė, Zita 317
Puodžius, Stasys 306
Pupkis, Aldonas 189
Purėnas, Antanas 63, 83, 86, 178, 179, 202, 206, 243, 393, 405
Pusdešris 295
Puškinas, Aleksandras (Puškin, Aleksandr) 28, 185, 237
Puzinai, Jonas, Konstancija 176, 305, 350
Puzinas, Jonas 169, 197, 225, 289, 292, 296, 310, 330, 397
Puzynina-Günther, Gabriela 248

Radzevičius, Petras 133
Ragana – žr. Šatrijos Ragana
Raila, Bronys (Valkiniškis, Antanas) 254
Rannit, Aleksis 226
Rapšys (Rapševičius), Petras 339
Raštikis, Stasys 80, 81, 90, 146, 307, 342, 353, 392
Raulinaitis, Pranas 129
Razmukas, Pranas 271
Reinys, Mečislovas 261, 262, 292, 377
Rėklaitis, Mikas 143
Renteln, Adrian Theodor von 256, 257, 266, 325
Ribbentrop, Joachim von 65, 68, 69, 89, 296
Rydz-Śmigły, Edward 146
Rimydis, Antanas 274
Rimka, Albinas 105, 138, 178, 231, 233, 238, 257, 255, 382
Rimskij-Korsakov, Nikolaj 328
Romains, Jules 56
Römeris, Mykolas 24, 69, 102, 105, 121, 133, 138–140, 243, 255–258, 393, 402
Rosenberg, Alfred 259
Rozvadovskis, Marijonas 108
Rudzinskaitė-Arcimavičienė, Marija 183
Rūkas, Antanas 188
Rukša, Antanas 295, 397
Ruščicas, Ferdinandas (Ruszczyc, Ferdynand) 18, 216
Ruzveltas, Franklinas 277, 406

Sabaliauskas, Adolfas 226
Sablier 129
Saint-Saëns, Camille 39
Saladžius, Pranas 90
Saliomėja – žr. Nėris, Salomėja
Salys, Antanas 23, 169, 197, 216, 242, 261, 266, 293, 296, 298, 309, 397
Santvaras, Stasys 91, 338, 341, 342
Satkūnas, Antanas 323
Savickas, Pranas 241
Savinskas (Soinskis) 237
Schreinert 307, 308
Schroeder 307
Schumann (Šumanas), Robert 222, 267

Sejienė 86
Selter, Karl 89
Sergijus 331
Sezemanai 56
Sezemanas, Vosylius 56, 116, 342, 343
Sibelius, Jean 213, 267
Sinius, Julius 251
Siparis, Juozas 395
Siparis, K. 405
Sirijos Gira, Vytautas 110
Sirvydas (Širvydas), Konstantinas 146
Sitnikovas 187
Skardžiai 195
Skardžius, Pranas 116, 118, 169, 170, 175, 177, 178, 197, 219, 229, 242, 298, 397
Skučas, Kazys 108, 141, 146, 147
Skučias – žr. Skučas, Kazys
Skujenieks, Emīls 60
Slavočinskis, Saliamonas 104
Śledzewski – žr. Śledziewski, Piotr
Śledziewski, Piotr 133
Sleževičius (Šleževičius), Mykolas 62, 86
Smetona, Antanas 15, 52, 62, 63, 88–91, 102, 132, 147, 207, 258, 271, 292, 374, 383
Smetonienė, Sofija 115
Śmigły-Rydz – žr. Rydz-Śmigły, Edward
Sniečkus, Antanas 12, 378, 381
Soblys, Vytautas 54, 55, 59, 102, 113
Sokolovas, Jonas 396
Solovjov, Vladimir 280
Speičytė, Brigita 40
Spengler, Oswald 158
Sprindis, Adolfas 317, 318, 320, 404
Sruoga, Balys 19, 24, 40, 54, 58, 60, 91, 95, 96, 114, 115, 116, 118, 137, 153, 156, 160, 169, 170, 171, 177, 179, 180, 184, 185, 197, 201, 211, 217, 227, 229, 234, 242–246, 256, 257, 258, 267, 269, 294, 296, 302, 304, 307, 311, 315, 357, 388, 397
Sruogienė, Vanda – žr. Daugirdaitė-Sruogienė, Vanda
Sruogos (Sruogai), Balys, Vanda 176, 197, 211, 242, 268, 299, 302, 303, 305
Stalin, Josif 16, 18, 42, 77–79, 90, 170, 202, 205, 277, 323, 351, 356, 357, 364, 379, 393
Stančius, Povilas 386
Staneika, Adalbertas 339
Staneikos (Staneikai) 339
Stanevičienė, Eugenija (Genė) 199, 363, 392
Stanevičius, Tadas 352, 353, 368, 383, 392
Stanys, Vacius 340
Stankevičius, Janas 131
Stankevičius, Juozas 114
Starkai, Zigmas, Uršulė 198
Starkus, Zigmas Petras 198
Stašys, Konstantinas 82, 114, 133
Stauffenberg, Claus 358
Stegman, Brita 295
Stegmann, von Pritzwald Kurt 311, 316
Stonytė, Virgilija 8, 40, 41, 73
Strich, Franz 28
Strovskis, F. – žr. Strowski de Robkowa, Fortunat
Strowski de Robkowa, Fortunat 275
Stulginskis, Aleksandras 62
Sužiedėlis, Simas 215, 233, 298

Šalčius, Petras 105, 126, 131, 296
Šalkauskis, Kazys 256, 257, 341, 350
Šalkauskis, Stasys 14, 19, 66, 69, 83, 85, 86, 119, 140, 206, 207, 220, 237, 271
Šaltenis, Rapolas 106
Šapira, Nachmanas 131, 154
Šapiro – žr. Šapira, Nachmanas
Šapoka, Adolfas 150, 155, 206, 225, 397
Šarauskas, Juozas 258
Šatrijos Ragana 248
Šeinius, Ignas 269
Šilingas, Stasys 62, 269
Šilkarskis, Vladimiras 56, 87, 93, 153
Šimkus, Jonas 379, 403

Šimkus, Stasys 90, 213, 218, 226–228, 268
Šimonis, Kazys 182
Širvydas – žr. Sirvydas, Konstantinas
Šivickis, Pranciškus 224, 225, 233
Škėma, Antanas 326
Škliaras, Eugenijus 58
Šlapelienė, Marija 171
Šleževičius, Mykolas – žr. Sleževičius, Mykolas
Šliogeris, Arvydas 35
Šmulkštys, Antanas (Paparonis) 80, 82, 122, 151, 325
Šolochov, Michail 156
Štrauchas, Jonas (Strauch Johannes) 130
Šumskis, Stanislovas 248
Švedas, Jonas 227, 301
Švedas, Leonas 317, 341

Tadas – žr. Stanevičius, Tadas
Talmantas, Jurgis 74
Tamošaitienė, Anastazija 132
Tamošaitis, Izidorius 51, 155
Tarnovskis, Jonas Feliksas 104
Tarulis, Petras (Petrėnas, Juozas) 273
Taškūnas, Vincentas 262
Tilvytis, Teofilis 393, 396, 405
Tiškus, Bronius 228
Tolstoj, Aleksej (Aleksiejus) 402
Tolstoj, Lev 159, 160
Tonkūnas, Juozas 59, 111
Traven, Brun 108
Trimakas, Antanas 133
Truman, Harry S. 406
Tubelienė – žr. Chodakauskaitė-Tūbelienė, Jadvyga
Tūbelis, Juozas 52, 63, 74
Tuglas, Friedebert 60
Tulaba, Ladas 308
Tulauskaitė-Babrauskienė, Gražina 94, 323, 342
Tumėnas, Antanas 62, 342
Tverskaitė-Maceinienė, Julija 385
Twain, Mark 396
Ulmanis, Kārlis 60, 89
Umbražiūnas, Zigmas 318
Umru, Dovydas 161, 167, 187
Urbas, Dominykas 24
Urbšiai, Juozas, Marija 109
Urbšys, Juozas 65, 75, 145

Vabalas-Gudaitis, Jonas 53, 115, 120, 208, 380, 397
Vacius 368
Vaičiulaitis, Antanas 15, 60, 74, 95, 99, 103, 110, 300
Vaičiulėnaitė, Irena 320
Vaičiūnai, Petras, Teofilija 299, 303, 305, 350, 397
Vaičiūnas, Juozas 315
Vaičiūnas, Petras 58, 116, 124, 125, 138, 141, 161, 168, 173, 176, 177, 182, 185, 191, 193, 211, 212, 216, 219, 229, 234, 238, 239, 244, 267, 271, 282, 293, 296, 317–319, 323, 384, 389, 393, 395, 396, 404
Vaičiūnienė, Teofilija – žr. Dragūnaitė-Vaičiūnienė, Teofilija
Vailokaitis, Jonas 155, 167, 199
Vailokaitis, Juozas 199
Vaitkus, Mykolas 74, 97, 128, 153
Vaižgantas 166
Valančius, Motiejus 146, 191
Valeška, Adolfas 196, 221, 226, 228, 250, 310
Valkiniškis, Antanas – žr. Raila, Bronys
Varnas, Adomas 57, 98, 251
Vasiliauskas, Kazimieras 225
Venclova, Antanas 15, 95, 103, 110, 124, 147, 161, 179, 187, 188, 197, 205, 357, 372, 379, 394, 407
Venclova, Tomas 42
Vengris, Antanas 296
Vengris, Jonas 129
Vertinskij, Aleksandr 82
Vydūnas 15, 40, 346

Vienažindys, Antanas 87
Vienožinskis, Justinas 161, 173, 174, 177, 178, 192, 405
Vienuolis, Antanas 106, 339
Vykintas, Stepas – žr. Povilavičius-Vykintas, Stepas
Vileišiai 19, 24, 128
Vileišis, Antanas 273
Vileišis, Jonas 273
Vileišis, Petras 210, 270, 271, 273, 309, 403, 404
Vileišis, Vytautas 273
Viskanta, Antanas 132
Vyšinskij, Andrej 164
Višinskis, Povilas 79
Višteliauskas – žr. Vištelis-Višteliauskas, Andrius
Vištelis-Višteliauskas, Andrius 300
Vytautas Didysis 290
Vitkauskas, Vincas 81, 147
Vitkus, Juozas 308
Vizgirda, Viktoras 201, 228, 250
Vodemaras, Augustinas 88, 102, 207
Vorobjovas, Mikalojus 174, 196, 330

Wagner, Richard 249
Wiiralt, Eduard 340
Wulff, Horst 290, 331, 353

Zablockienė 143
Zaborskaitė (Zaborskytė), Vanda 7, 25, 27, 29, 31, 40, 41, 73, 97, 125, 127
Zapolska, Gabriela 168
Zareckas (Zarackas), Simas 112
Zaunienė, Vincė – žr. Jonuškaitė-Zaunienė, Vincė
Zaunius, Dovas 121
Zavadskis, Juozapas 185
Zibalas, Cezaris 331
Zikaras, Juozas 396
Zobarskas, Stepas 136, 167, 171, 252, 318
Zubkus, Juozas 385

Žakevičius, Stasys – žr. Žymantas-Žakevičius, Stasys
Žalkauskienė 86
Želigovskis, Liucijus 115
Žemaitė 22, 79, 130, 166, 190, 196, 201, 405
Žemaitis, Zigmas 114, 129, 257, 261, 286
Žemkalnis – žr. Landsbergis-Žemkalnis, Vytautas
Žygelis, Balys 113
Žilinis, Kaz. 142
Žilionis, Vincas 396
Žymantas-Žakevičius, Stasys 261, 388
Žirgulys, Aleksandras 8, 57
Žiugžda, Juozas 155, 160, 163, 182, 197, 393, 395, 405
Žižmaras, Pranas 98
Žmuida, Eugenijus 30
Žmuidzinavičius, Antanas 98, 142, 177
Žukas, Saulius 11
Žukauskas, Albinas 124, 138, 141, 188, 336
Žukauskas, Juozas 234, 250
Žvirgždas, Manfredas 9

Išleido Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas
Antakalnio g. 6, LT-10308 Vilnius
www.llti.lt

Spausdino UAB „Petro ofsetas“
Naujoji Riovonių g. 25c, LT-03156 Vilnius
www.petroofsetas.lt